

Informazioni su questo libro

Si tratta della copia digitale di un libro che per generazioni è stato conservata negli scaffali di una biblioteca prima di essere digitalizzato da Google nell'ambito del progetto volto a rendere disponibili online i libri di tutto il mondo.

Ha sopravvissuto abbastanza per non essere più protetto dai diritti di copyright e diventare di pubblico dominio. Un libro di pubblico dominio è un libro che non è mai stato protetto dal copyright o i cui termini legali di copyright sono scaduti. La classificazione di un libro come di pubblico dominio può variare da paese a paese. I libri di pubblico dominio sono l'anello di congiunzione con il passato, rappresentano un patrimonio storico, culturale e di conoscenza spesso difficile da scoprire.

Commenti, note e altre annotazioni a margine presenti nel volume originale compariranno in questo file, come testimonianza del lungo viaggio percorso dal libro, dall'editore originale alla biblioteca, per giungere fino a te.

Linee guida per l'utilizzo

Google è orgoglioso di essere il partner delle biblioteche per digitalizzare i materiali di pubblico dominio e renderli universalmente disponibili. I libri di pubblico dominio appartengono al pubblico e noi ne siamo solamente i custodi. Tuttavia questo lavoro è oneroso, pertanto, per poter continuare ad offrire questo servizio abbiamo preso alcune iniziative per impedire l'utilizzo illecito da parte di soggetti commerciali, compresa l'imposizione di restrizioni sull'invio di query automatizzate.

Inoltre ti chiediamo di:

- + *Non fare un uso commerciale di questi file* Abbiamo concepito Google Ricerca Libri per l'uso da parte dei singoli utenti privati e ti chiediamo di utilizzare questi file per uso personale e non a fini commerciali.
- + *Non inviare query automatizzate* Non inviare a Google query automatizzate di alcun tipo. Se stai effettuando delle ricerche nel campo della traduzione automatica, del riconoscimento ottico dei caratteri (OCR) o in altri campi dove necessiti di utilizzare grandi quantità di testo, ti invitiamo a contattarci. Incoraggiamo l'uso dei materiali di pubblico dominio per questi scopi e potremmo esserti di aiuto.
- + *Conserva la filigrana* La "filigrana" (watermark) di Google che compare in ciascun file è essenziale per informare gli utenti su questo progetto e aiutarli a trovare materiali aggiuntivi tramite Google Ricerca Libri. Non rimuoverla.
- + *Fanne un uso legale* Indipendentemente dall'utilizzo che ne farai, ricordati che è tua responsabilità accertarti di farne un uso legale. Non dare per scontato che, poiché un libro è di pubblico dominio per gli utenti degli Stati Uniti, sia di pubblico dominio anche per gli utenti di altri paesi. I criteri che stabiliscono se un libro è protetto da copyright variano da Paese a Paese e non possiamo offrire indicazioni se un determinato uso del libro è consentito. Non dare per scontato che poiché un libro compare in Google Ricerca Libri ciò significhi che può essere utilizzato in qualsiasi modo e in qualsiasi Paese del mondo. Le sanzioni per le violazioni del copyright possono essere molto severe.

Informazioni su Google Ricerca Libri

La missione di Google è organizzare le informazioni a livello mondiale e renderle universalmente accessibili e fruibili. Google Ricerca Libri aiuta i lettori a scoprire i libri di tutto il mondo e consente ad autori ed editori di raggiungere un pubblico più ampio. Puoi effettuare una ricerca sul Web nell'intero testo di questo libro da <http://books.google.com>

AONII PALEARII
VERVLANI
O P E R A

ORATIONES

- I. in L. Muraenam.*
II. pro Ant. Bellante.
III. pro se ipso.
IIII. de laudibus elo-
quentiae.
V. de republica,
VI. de concordia ciuium.
VII. de prudentia.
VIII. de optimis studiis
defensis.
VIIII. de iustitia.

- X. de fortitudine.*
XI. de temperantia.
XII. de felicitate.
XIII. de ratione studio-
rum suorum.
XIIII. de pace.

ACTIO

- in pontifices Romanos &*
eorum affectas.
EPISTOLARVM LIB. III.
DEIMMORTALITATE
ANIMORVM LIB. III.
POEMATIA VARIA.

RECENSUIT
ET DISSERTATIONEM
DE
VITA FATIS ET MERITIS
AONII PALEARII
PRAEMISIT

FRIDER. ANDR. HALLBAVER.

I E N A E

EX OFFICINA CHRIST. FRANC. BVCHII.

CIO MDCC XXVIII.

MVNIFICENTISSIMIS
ACADEMIAE IENENSIS
CONSERVATORIBVS

E
DOMO SAXONVM AVGVSTISSIMA

VINARIENSI
ISENACENSI
GOTHANO
MEININGENSI

*SERENISSIMIS PRINCIPIBVS
AC DOMINIS*

DVCIBVS SAXONIAE, IV-
LIACI, CLIVIAE, MONTI-
VM, ANGARIAE AC WEST-
PHALIAE, LANDGRAVI-
IS THVRINGIAE, MAR-
CHIONIBVS MISNIAE,
PRINCIPALI DIGNITA-
TE COMITIBVS HENNE-
BERGIAE, COMITBVS
MARCAE ET RAVENS-
BERGAE, RESP. SAINAE
AC WITGENSTEINI,
ITEMQVE TONNAE, DT-
NASTIS IN RAVEN-
STEIN, RELIQA

DOMINIS MEIS CLEMENTIS-
SIMIS
FELICITATEM.

SERENISSIMI PRINCIPES DOMINI CLEMEN- TISSIMI.

ORatoris & poetae incomparabi-
lis, AONII PALEARII, ora-
tiones, poemata & reliquas nitidissi-
mas lucubrationes, quae longo a tem-
pore in Germania atque aliis Europae,
(3 qua

qua cultior patet, regionibus publicari cessarunt, noua hac forma expressas, dum in lucem denuo emitto & iuuentuti nostrae legendas imitandasque commendo; eas VESTRIS fulgentissimis nominibus illuminatas ac tamquam Palladis clypeo munitas exire benignissime patiamini. Gloriosissima Saxonum domus, unde VOS propitio numine estis oriundi, per aliquot saecula se musis veluti quoddam tutelare numen praestitit. Maiores VESTRI, diuini in omnem partem principes, non modo Martis verum & Palladis studiis nominum immortalitatem consequuti sunt. Testantur tot musarum templa, ab ipsis exstructa, magna eorum opera, quae ipsi omnibus tropaeis ac triumphis suis anteponere solebant, quam solemne ipsis fuerit, litteras in maius meliusque prouehere. VOS autem ipsi in tanto fastigio, diuina sorte, constituti inter grauissimas imperii curas, acceptam auitae virtutis glori-

riam immane quantum auxistis, ut
dudum publicis omnium vocibus &
gratulationibus litterarum ingentes
vindices & statores salutemini. Sunt
quidem in VOBIS, qui omnibus
principum ornamentis abundatis, &
aliae summae laudes, quarum con-
templatio omnes defixos tenet ac mi-
rabundos: sed has non tam praeter-
mitto, quam aliis celebrandas tempo-
ribus reseruo: illam autem attingere
liceat, quae in primis VESTRA est,
quaeque reliquis maiorem claritatem
& splendorem impertit, mirificam
in bonas litteras propensionem, qua
numquam non efficitis, quae magnis
auctibus earum incrementa produ-
cunt. Neque tamen me ad omnia eius
praeclara documenta diffundam, ad
quae enumeranda, ne dicam ornanda,
aeque vires ingenii ac scriptionis hu-
ius spatium me deficiunt: vnicum suf-
ficiat academia haec, celebratissimum
virtutis & sapientiae domicilium,

quae de VESTRIS diuinis in musas
meritis numquam conticescet, sed ea
ita ad posteritatem omnem, litterarum
illustrata lumine, proferet, vt illorum
gloria ab ipso aeuo incrementum ca-
pere videatur. Etenim in hac con-
seruanda fixa stat cura VESTRA: vn-
de maximos sumtus, qua estis regia
liberalitate, in ornandam rem litte-
rariam facitis, omnibusque eius ra-
tionibus consulitis atque ita prouide-
tis, vt sub VESTRA tutela non mo-
do quiescat, sed floreat etiam, Ger-
maniae decus eximium & splendidis-
simum musarum concilium, ad quod
ex remotissimis terris ac disiunctissi-
mis populis generis & ingenii exci-
tata stimulis litteraria iuuentus, flos
& spes rerum publicarum, non venit,
sed currit & quasi aduolat. Hoc, hoc
VESTRVM prytaneum VOBIS est,
quod Achilli Homerus, aeternisque
laudibus magna in se, siue potius in
omnes litterarum cultores, beneficia
VESTRA in coelum extollit, eo-
rum

rum vt fama late emanet atq. in terrarum orbe diffusa, per saeculorum, quae reuoluentur, ordinem, posteros quoque in gratulationes & admirationem rapiat, atque adeo laudum VESTRARVM concentus sit infinitus. Omnia litterarum monumenta, quae hinc in publicum eruditorum conspectum prodeunt, VESTRAM in litterarum studia voluntatem publice celebrant, & quamdiu homines, a quibus legi possint, in terris futuri sunt, celebrabunt: eius omnium in animis, qui heic doctrinis imbuuntur, quorum ingens per annos cumulatur numerus, memoria vigebit sempiterna. Quumque nihil aequius sit, quam vt cuius estis conseruatores academiae, ex ea quoque fructus ad VOS perferantur; ideo & ego, qui eloquentiae & mansuetiorum litterarum, quibus per omnem aetatem operam dedi, complures per annos in hoc athenaeo VESTRO institui certamina, hoc volumen sanctissimis

nomnibus VESTRIS inscriptum dedicatumque, eo cultu & animi submissione offerre volui, quae decet hominem VOBIS subiectissimum; cum vt studii ac laboris mei rationem redderem, tum vt, quantum clementiae VESTRAE, cuius dilaudandae officium mihi, dum vita hac fruar, primum faciam, ego cum omnibus musis debeam, publico aliquo documento probarem. Quam pietatem meam, VOBIS SERENISSIMI PRINCIPES, minus ingratham fore, mirifica illa, qua omnes litterarum non segnes adfectatores fouetis, indulgentia, me sperare non modo iubet, verum & confidere: maxime, quod opuscula haec sunt eius, qui summi oratoris, quem Roma coluit, prudens & verus fuit imitator, & qui cuncta eloquentiae praesidia, variamque omnis generis doctrinam, excellentissimo ingenio comprehensam, contulit ad causam coelestis veritatis, cuius VOS non

non minus atque maiores VESTRI, fortissimi heroes, constantissimi estis defensores, ab indignissimis romanorum pontificum atque asecularum iniuriis, magno animo vindicandam. Nihil itaque superest, quam ut VOS, SERENISSIMI PRINCIPES, demississima mente orem, atque obsecrem, ut clementiam vestram, in qua, si a DEO recessero, spes meas omnes positas habeo, mihi, editori, perpetuo conseruetis, qua munitus iuvenes doctrinae cupidos praecipue ad nobilem dicendi facultatem, quae in varios se usus in republica diffundit, porro ea, qua par est, fide atque industria adducam. Viuite, PATRES PATRIAE, publicae felicitatis conseruatores, deliciae musarum viuite: viuite & aeterna laude florentem virtutis VESTRAE gloriam aliis super alia operibus auctam immortalitati commendate. Hoc fastigium erit votorum meorum, quae inter innumeras, quae VOS circumsonant gratu-

relationes, pro incolumitate VESTRA,
qua publica omnium salus continetur,
quotidie iustis ad deum opt. max. pre-
cationibus fufis perfoluam,

SERENITATIBVS VESTRIS

**DEVOTISSIMVS SVBIECTISSIMVSQVE
FRIDER. ANDR. HALLBAVER.**

FRIDER· ANDR· HALLBAVERI
PHILOSOPH· MAG· EIVSQ· AMPLISS· ORDINI
ADSCRIPTI
DISSE RTATIO
DE VITA FATIS ET MERITIS
AONII PALEARII

SVMMA DICENDORVM.

I. <i>Vsus huius dissertationis</i>	XVII. <i>orationes</i>
II. <i>Aonii natiuitas & parentes</i>	XVIII. <i>epistolae</i>
III. <i>eius studia & itinera</i>	XVIII. <i>actio in pontifices</i>
III. <i>Senae, sedes fortunarum eius</i>	XX. <i>editiones operum omnium</i>
V. <i>uxor & liberi,</i>	XXI. <i>Aonius ad imitationem commendatur</i>
VI. <i>munus publicum Senense</i>	XXII. <i>naeui eius evitandi</i>
VII. <i>- Lucense</i>	XXIII. <i>discimus Aonii exemplo veram antiquos imitandi rationem</i>
VIII. <i>- Mediolanense.</i>	XXIII. <i>porro imitandus Aonius in eo, ut cum eloquentiae studiis solidam eruditionem coniungamus</i>
VIII. <i>amici atque inimici.</i>	XXV. <i>denique, ut ad virtutis laudem & veritatis praesidium has litteras dirigamus</i>
X. <i>vexationes Blateronis, quas perpeffus est</i>	XXVI. <i>in quibus editoris opera versata sit.</i>
XI. <i>molestiae, quas sibi ex causa Bellantia attraxerat.</i>	
XII. <i>eius supplicium</i>	
XIII. <i>causae supplicii</i>	
XIII. <i>Aonii laudes</i>	
XV. <i>scripta deperdita</i>	
XVI. <i>libri de immortalitate animarum</i>	

I. Quum

QUum ad intelligenda aliorum scripta plurimum conferat, notitia eius, quem legimus; nemo, opinor, erit, qui improbet, me dum AONII PALEARII, quae exstant, de nouo produco, *de eius vita, fati ac meritis* fusius differuisse. Etenim qui huius ingenium, studia, fortunam, reliquasque vitae rationes, prius, quam ad ipsam lectionem se accingat, probe perspectas habet; non facile offendet atque haesitabit iis in locis, quorum recta ex illis omnibus explicatio petenda est. Praeterea non dubito, quemlibet flagraturum cupiditate cognoscendi, quis fuerit ille, quem optimo iure delicias eruditorum ac proborum omnium vocant; a quibus tantus vir ortus, quibus deditus fuerit litteris, ubi degerit vitam, quos honores ceperit, quos amicos, quos nactus aduersarios, qualem sese gesserit in vtraque fortuna, ubi quando & quomodo discesserit e vita & quae sunt reliqua: dici enim vix potest, quantum ex istis voluptatis, quantum etiam vtilitatis, si considerenter in viro vere sapiente, ad verae sapientiae studiosos retundet. Utinam vero, quae eius in vita memoratu digna fuerunt, litteris consignata haberemus omnia: pauci sunt in tot elogiorum scriptoribus, tantaque eorum copia, qui eruditorum vitas memoriae prodiderunt, qui AONII aliquam fecerint mentionem; neque enim, ut vnum exempli causa adducam, in THOMAE POPE BLOUNT censura celebriorum auctorum nomen eius reperire potui: & hi pauci pauca admodum habent, quae de laudatissimo hoc viro & si quis
alius

alius, aeterna memoria digno, exponere possint; ut recte PLINIVS statuerit *a)* alia esse clariora, alia maiora; alios saepe famam mereri, alios habere. Cuius rei auctor praefationis, editioni Amstelodamensi praemissae, quem summum virum, IOH. GE. GRAEVIVM esse, plerisque persuasum est, hanc potissimum adfert rationem, quod in terribili inquisitionis tribunale damnati vno eodemque numero habeantur cum iis, qui numquam nati fuerunt, & simul cum corpore deleatur funditus eorum memoria. Illud autem cum MORHOFIO *b)* satis mirari nequeo, quum multi ineptissimi auctores ab optimarum artium alumnis in sinu habeantur; disertissimi PALEARII elegantissima scripta, adeo neglecta atque exili pretio fuisse, ut etiam viris aperitia latini sermonis commendatis ne fuerint quidem cognita. Gratissimum igitur omnibus & quod e re eloquentiae alumnorum est, puto, me facturum, cum quod lucubrationes felicissimi, a restitutis litteris, veterum oratorum imitatoris, quae iam aliquot annis rarius inveniuntur, nouo cultu ornatas ediderim; tum quod eiusdem vitam plenius descriptam exhibuerim, quam factum, esse ab aliis constat. Neque enim adeo multa sunt, quae in lexicis BAYLII, BVDDEI ET MENCENII, item in praefatione editionis Batauae de eo tradita inveniuntur. Quorum licet opera diligenter usus fuerim; malui tamen, quod citata a me loca testantur, ex ipsis PALEARII inscriptionibus, omnes, quas potui, vitae rationes

a) lib. III. ep. 26. *b)* polyb. lib. I. cap. 23.

ones colligere adeoque ab illis praetermissa addere. II.

AONIVS PALEARIVS sub initium saeculi XVI. natus est Verulis, quae vrbs episcopalis a) est Latii s. Campaniae Romanae in Hernicis, ad Cosam fluvium sita: vnde Verulani nomen accepit. Parentes eius fuerunt MATTHAEVS PALEARIVS ET CLARA IANARILLA: quos licet adolescens amiserit; eos tamen ea pietate prosequutus est, quae dici potest maxima. Nam quum iuvenes scelerati, a puero ipsi infestissimi ausi fuissent partem sepulcri matris ipsius, lectissimae feminae, demoliri: reliquias suorum colligi, in vrna componi atque ex dodrante, ex venditione domus accepta, nouum monumentum fieri curauit; saxum praeterea ingens poni cum his litteris,

=optimis
parentibus

MATTHAEO PALEARIO ET
CLARAE IANARILLAE ET
ELYSAE, FRANCISCAE
IANILLAE, PALEARIIIS
SORORIBVS HONESTISSIMIS
AGNIVS PALEARIVS POSVIT
MVTATO SOLO b)

Ex quibus adparet, quot habuerit sorores, tum quidem iam defunctas: quarum vnus filio optime consuluit, vt medicinae artem excoleret, quod valetudine & natura esset infirmiore & celeritate ingenii, quae studia litterarum elegantiorum desiderant, destitutus.

III.

A puero graecae ac latinae linguae, nec non elo-

a) auctor praef. operibus Aonii Amstelod. editis praeposita scripsit oppidum Latii episcopalis: oppidi dubio procul, pro urbis nomine usus, vocem episcopalis in neutro genere ponere oblitus est. b) lib. I. ep. 9. c) lib. III. 7.

eloquentiae & poeticae arti, ut solent, qui in iis aliquando excellere cupiunt, operam incredibili industria nauauit. Quum vero intelligeret, nisi eloquentia societate quadam disciplinarum exornetur, quarum ubertate pulcherrime alitur, nihil ea ieiunius posse excogitari; Ciceronis sui exemplo excitatus adiecit philosophiae cognitionem; in primis eius, quae naturae latentes vias aperit, & quae in emendandis animi viribus, formandisque omnibus moribus versatur. Praeterea sacrarum litterarum & diuinioris scientiae, cuius ipsum mirum semper desiderium tenuit, praecepta diligenter habuit percepta: tantumque in iis valuit, ut omnibus merito sit admirationi, qui tenebras eorum temporum perpendunt. Romae, ante captam d. XVIII. Maii cio io xxvii. ab Hispanis, Caroli V. militibus, hanc urbem, sex annos in philosophiae studiis consumserat: & quamuis eo dein aliquoties sit reuersus *a)*; minus libenter tamen ibi erat. *b)* Hinc postquam internissa biennium philosophiae studia reuocare ipsi animus erat: Roma relicta, omnem fere Italiam discendi causa peragrauit: quid? quod & Gallias, Germaniam, omnemque Graeciam visum iuisset, si patrimonium copiosius ipsi fuisset; quod numquam audiebat, florere aliqua in regione bonas artes, quin cuperet euolare *c)*: summos videlicet intuens philosophos tot barbarorum provincias pedibus obisse, ut ad eorum peritiam aliquid accederet; paratus erat, omnia subire amore quodam litterarum: ideo haec eius peregrinatio nemini sordida videri poterat. Quin

b

ini-

a) lib. I. ep. 9. II. ep. III. 4. III. 20. *b)* I. p. III. 20. *c)* I. p.

inimicam civium suorum expertus voluntatem, a) de vertendo solo cogitavit: atque adeo ut eorum se abduceret invidiae & iter propositum prosequi posset; domum, praedia & reliquas facultates, quas lautas a parentibus acceperat b), per familiares suos c) Pterigem, quamquam hunc ob neglectum officium graviter reprehensum d) & Corsinium vendi curavit. Omnia enim sibi abiicienda potius esse putabat, quam deferendam philosophiam. Domum emit IOHANNES METELLVS e) ipsi amicissimus, cui propterea ex quinque pensionibus vnam remisit & sextantem donavit. Anno tertio ab urbe direpta f) cum omne Latium arderet bello tetro & calamitoso & pestilentia inopiaque frugum Hernici laborarent; in Hetruriam venit, & quidem primum Perusiam, urbem eius haud ignobilem g). Erat tum ibi pro legato amplissimus VIR ENNIUS PHILONARDVS, VERVLANVS, a quo ipsi omnia fuerunt prompta ac parata, ut mirum non sit, quod in Perusiana caede pro eius salute valde fuerit sollicitus. Huius commendatione impetraverat, ut cum ibi collegium iuuenum studiosorum cooptare vellent: at quum barbarie scateret gymnasium illud; nihil ipsi prius fuit, quam ut maturime abiret. Itaque anno sequenti vical. nouembr. Senas profectus; urbem in amoenissimis collibus positam, fertilem & copiosam omnium rerum. Sed infecta tum erat partibus & factionibus prope enecta: maxima pars nobilitatis per vicos & pagos diffusa habitabat: musisque pulsus nulli assidui ibi inveniuntur

a) lib. I. 9. b) lib. I. 12. c) lib. I. 8. d) lib. I. 12. e) lib. I. 10.
f) orat. III. p. 84. g) l. I. ep. 5. 9.

tur philosophi, nulli oratores, nulli poetae a). Ideo auebat rursus decedere, quamquam, nisi studiorum amore incensus fuisset, nusquam vi- xisset libentius, quod Etrusci mores atque inge- nia ei placebant b) & ipse cum regionis deliciis, tum linguae lepore esset captus. Sed nobi- lissimi homines BARTHOLOMAEVS CAROLVS & BERNARDINVS BONO, quorum magna in eum erat & humanitas & liberalitas, eum, omnibus rebus ad profectiorem iam paratis, annum re- tinuerunt in villis c): alter librorum ipsi copiam fecit, quos pater philosophus tota Etruria com- pararat; alter optimorum virorum, qui tum in castellis ac municipiis sese continebant, fami- liaritates adiunxit, in quibus ANTONIVS BELLAN- TES, pro cuius capite dein ipsi dicendum fuit. A PETRO autem BEMBO monitus d), vt quum domo exiisset consummandorum studiorum gratia, atque haec eiusque modestissimi mores cum factiosis commune nihil habeant, refer- ret se ad mansuetiores musas, atque eiusmodi in locum, vbi sint boni & docti viri; Patavium, vbi iam antea aliquamdiu commoratus, se con- uertit: nam tum temporis ea in ciuitate clarissi- mi poetae, oratores & philosophi habitabant & sapientia in eam vnam, velut in aliquam do- mum, in qua Pallas omnes artes doceret, com- migrasse videbatur. LAMPRIDIUM ibi expertus est sui amantissimum, cuius in se multa & mag- na beneficia ipse praedicat e) eiusque vnam interpretatiunculam omni vrbis Romae magni- ficentia praefert f). At ibi non diu mansisse

b 2

vide-

a) orat. III. p. 85. b) II. 7. c) I. ep. 9. orat. III. p. 85. d) I. 16. e) I. ep. 14. f) I. ep. 18.

videtur: nam III. idus febr. sequentis anni ad SADOLETVM adhuc PETAVIO epistolam misit, quae est libri secundi prima; sed hanc ordine quae sequitur, Senis rursus est exarata; in qua meminit, se Patauio Senas rediisse.

III.

Senas igitur, totius Etruriae florentissimam urbem, sedem fortunarum suarum elegit: quamobrem in eius agro situm Cecinianum, A. CECINAE Volaterani villam, cuius causam egit M. TVLLIVS, ut per dies feriatos in hoc amoenissimo secessu, remotus a strepitu urbano, securius, libris comparatis, in bibliothecam se abderet *a)* atque in litteras & studium scribendi incumberet *b)*. Sed quum municipales Collini angustos, in quibus erat Cecinianum, fines haberent; multo illud praedium erat carius comparatum, quam aestimarat: unde datis ad PETRVM VICTORIVM litteris *c)* questus est, se ita oppressum esse aere alieno, ut quam ad studia litterarum parasset, ea villa maxime ab iis ipsis se auocet atque abducatur. Nihilo minus hoc praediolum ipsum multum delectavit cum loci salubritate *d)*, & quod proximum erat Collinum oppidum, a Senensium ciuitate haud longe remotum, atque aedificiorum elegantia & hominum commercio non inurbano gratissimum; tum quod ipsi oppidani Collini cum summis adiciebant honoribus *e)*, adeo ut apud eos saepe versaretur, ut epistolae inde ad alios scriptae ostendunt *f)*. In ipsa autem villa multa vetustate collapsa reficienda curauit, multa nouauit, fon-

a) II. 12. *b)* II. 7. *c)* II. 12. *d)* II. 12. *e)* II. 7. III. 10.
f) v. g. II. 10. 12.

fontibus excitatis, nemoribus plantatis, marmoribus & inscriptionum argutiis, romanum in morem, elegantissime confectis, exornauit; doctos viros, ut eorum sermonibus & consuetudine vteretur, in eam inuitauit *a)*, aut per litteras inde cum iis loquutus est *b)*.

V.

Sic vitæ ratione optime instituta, cum amici cohortabantur, ut ad uxorem animum adpelleret *c)*, eligendam ex mulieribus Etruriae, quarum ipse egregiam formam laudauerat *d)*. Cessit amicorum precibus, his potissimum de causis *e)* quod istuc neminem neque cognatum neque ad finem haberet; quod iam quartum & tricesimum ageret ætatis annum; denique nonnumquam infirma esset valetudine. Duxit itaque in matrimonium adolescentulam, optimis parentibus bene & pudice educatam *f)*. Quæ ut eum ardentissime amauit, atque ut fidissimam coniugem decet, se gessit: ita quum propter inimicorum infidias magno in periculo versaretur; fortunam eius fortiter ferre non poterat, sed in lacrimis iacens totos dies moerore conficiebatur: quare AONIVS, qui tum Romæ erat, de eius salute plus quam de sua cogitans, FAVSTVM BELLANTEM obsecrauit, ut eam suis verbis consolaretur *g)*. Ipse vero quam tenerrimo eam amplexus fuerit amore, ex quadam CASALIS VIDOTTIS *h)* epistola adparet. Nam quum a Pterige accepisset, eam cum vitæ periculo & dolore partus grauiore laborare; exanimatus non solum magnam vim lacrimarum profudit;

b 3

sed

a) II. 8. 12. *b)* II. 8. 9. 12. *c)* II. 9. *d)* I. 9. *e)* II. 7. *f)* II. 7. *g)* III. 7. *h)* III. 25.

sed & febri & lateris dolore grauissime affligi coepit, tantoque in luctu paginam atque atramentum cum calamo sibi adferri iussit, & vacillantibus litteris haec amoris & pietatis in vxorem plenissima ad animum confirmandum scripsit,

Ni mihi spem Christus faceret, quem vita secuta es :

Non possem abrupto viuere coniugio :

Ille mihi Te olim redituram in luminis oras

Pollicitus, dulci pascit amore animum :

Interea AONIVM venientem cursibus ad te

Exspecta campis, vxor, in Elysiis.

Quo autem anno diem obierit supremum, non constat: illud certum est, eam ante mariti damnationem rebus humanis exemptam esse. Ex ea quatuor liberos suscepit, vtriusque sexus binos; LAMPRIDIVM DOROTHEVM, natu maiorem, quem philosophiae, latinis & graecis litteris operam dare & PHAEDRVM THEOPHILVM, quem latino sermone & iuris ciuili scientia exornari volebat a), proptereaue illi graecorum librorum copiam fecit, hunc iuris ciuili supellectilem parauit, eumque VINCENTIO PORTICO, icto tum celebri, quasi duci & tutori commendauit b). Filiae autem fuerunt ASPASIA ET SOPHONISBA, quarum matrimoniis, vt patrem decet, prospexit.

VI

Tantum a se ipso atque a multis & doctis vis adiutus, dudum profecerat PALEARIVS, vt publico officio cum laude fungi posset: hinc primum Senis, propositis a senatu honestis praemiis, latinarum & graecarum litterarum factus est doctor publicus. Quas quod magna nomi-

a) IIII. 18. 30. b) IIII. 18.

nis sui fama & studiosorum iuuenum celebritate profiteretur; laudis comitem habuit, ut fieri solet, inuidiam & multorum in odium atque insidias incidit: de quibus mox dicendum erit. Interim quum Senis nihil sibi tutum videret; Romam auolauit ^{a)} ibique BELLANTIS monitu ob incredibilem scelestissimorum contra se conspirationem, per aliquos menses haesit ^{b)}. Dein reuersus in municipio Collino ^{c)}, in arce Areolae ^{d)} & Argiano Bellantis ^{e)} se continuit, Senas ingredi non ausus, quod nihil insidiis ibi vacuum putabat ^{f)}. Quot annos in hac ciuitate docuerit, accurate dici non potest: illud adfirmare possum, eum non diu post aduentum BELLANTI patronum adfuisse ^{g)} & decimum annum ^{h)} ab hac causa, & septimum a munere publice accepto ⁱ⁾ numerasse, quum pro se ipse dicere cogeretur. Dum ibi fuit, eam philosophiae partem, quae ad mores attinet, pertractauit interpretando; nec non illam, quae disserendi ars dicitur, disputando: in primis eloquentiae studia ut florent in ea schola, effecit. Eam quoque partem, quae de rebus diuinis agit, cupiebat oratione illustrare: at quoniam nihil ab eo longius aberat superstitione, plerisque non videbatur idoneus. Siue tamen ut haec prouincia ipsi traderetur, siue ut nouum munus interpretationis scriptionum latinarum ei demandaretur, siue ut spartae huic, ad tempus quoddam praestitutum susceptae, plures anni accederent; certi enim quid statui nequit: HORATIVS MALEVOLENTIA, eques florentissimus cum iuuenibus optimis

b 4

- a) III. 3. b) III. 9. 7 c) III. 12. 13. d) III. 6. e) III. 17. f) III. 2. g) orat. III. h) orat. III. i) orat. III.

mis, omni diligentia adhibita, ab octoviris Senensibus petiit: sed noluit AONIVS, qui tum in municipio COLLINO erat, ut hac de petitione magnopere elaboraret, verens, ne amicus propterea incideret in eorum furores, qui ad delendos civium ordines nati sint *a*). Habebat autem MACHVM BLATERONEM competitorem, in cuius officina barbaries furo linguæ graecae illita triumphabat: qui impudentissimus homo tantum rogando urgendoque profecit, ut, PALEARIO praeterito, ipsi hoc conferretur *b*). Quo ipso tamen AONIVS praeclare secum actum putabat, nihil minus curans, quam quod illud consequutus non esset: praesertim cum ipse, rei totius exitum a principio praevidens *c*) omnem animum ad petitionem non adpulisset; praemia vero interpretationis, ob quae impurissimi homines rogandi, sint exigua, labor sustinendus non mediocris.

VII.

Interea accidit, ut AONIVS a senatu populoque Lucensi Lucam inuitaretur *d*), eam Etruriae urbem, quae cum doctrina, sapientia atque humanitate civium, tum reipublicae temperandae optima disciplina multas Italiae civitates tum praestabat. Id enim curae erat Lucensibus, ut quemadmodum civitatem opibus ac fortunis augerent; ita eandem optimis disciplinis exornarent: quem in finem doctissimos atque eloquentissimos homines accersitos iuventuti erudiendae praeficere solebant. BLATERO quidem ille, qui Senis magnas Aonio turbas effecerat, lucri cupiditate adductus, LVSCAM superiore anno, quasi aliquis magnus rhetor,

a) III. 13. *b*) III. 14. 17. *c*) III. 15. *d*) III. 1. 4. orat. III.

tor, profectus erat *a*): qui quamuis videret, infantiam suam atque inscitiam esse detectam proptereaque, ut solebat astute, quando id accidisset, infirmam valetudinem adlegabat causam, cur sit rursus decedendum; quum audisset, in eo esse, ut PALEARIVS in interpretis latini locum deligeretur: falsos de eo rumores sparsit in ciuitate omneque suae improbitatis virus eructauit, ut, quantum in se esset, id impediret. sed frustra. Aderant enim LVCAE, qui, quod & PALEARIVM & BLATERONEM norant, huius opera in falsam aliquam de illo se adduci opinionem haud passi sunt: adeoque clarissimo lectissimorum ciuium consensu summaque cum dignitate hoc ipsi munus fuit adsignatum. Accepit illud ad duo annos AONIVS, postquam Lucensibus pro inuitatione humanissima gratias egisset, pollicitus, se iuuandae iuuentutis fore studiosissimum *b*). Accepit inquam, sed necessitate magis, quam voluntate impulsus: siquidem ipse ad altiora atque ad scribendi studium libentius animum adplicasset, quam quod interpretandis scriptis aliorum, humilis quasi & demissus ancillaretur. Vnde hanc conditionem duram sibi & asperam, etiam odiosam, vocauit *c*), testatus, multum se angere putidissimas suas interpretationes, in quas veluti in pistrinum se ipse detruserit. Nam quum ipsi res domi esset angusta, vxor lauta, libri splendidi, ac propterea magnos sumtus faceret; necesse erat, ut manciparet se iis officiis, a quibus semper abhorruerat. Qua in re ipsi accidit, quod multis eruditissimis, quos cur-

b 5

ta,

a) III. 17. *b*) III. 1. *c*) III. 4.

ta suppellex sub onere repetitionum & praelectionum ingemiscientes detinuit, ne ad maiora, ad quae nati videbantur, aspirarent. Quamvis vero AONIO singulorum dierum tantum vnius horae vsura interpretandum esset; ne tamen, quod inprimis esse sophistae arbitrabatur, ex tempore diceret: multum sibi tempus ad meditando sumsit, in qua re plurimum eum noctes adiuarunt; quidquid vero diei reliquum, in scriptoribus graecis triuit, ut ex eorum penu locupletissimo in tanta interpretum ieiunitate repeteret, quibus partim auidissimae liberalium artium iuuentuti satisfaceret, partim euitaret obtrectationes hominum, malevolentia suffusorum *a*). Totos dies saepe declamauit, domi, in ludo, ante curiam *b*): id quod orationes plurimae testantur LVCAE habitae. Ita quum omnes curas & cogitationes suas ad munus publicum rite obeundum contulisset; barbarorum claustris fractis e teterrimo veluti carcere iuuentutem liberatam eduxit, ut ipse tandem Lucensibus eam optimis litteris eruditam publice posset gratulari *c*). Impetrauit etiam a gymnasii praefectis, ut PAGANVS PAGANIVS, vir eloquentiae & scientiae laude clarissimus publice conduceretur *d*) adeoque nihil intermisit, quo consultum suis arbitrabatur. Sed quo omnibus debuisset esse laudatissimus, eo in odium & vocus quorundam incurrit *e*), qui praeterlapso duorum annorum spatio, valde laborarunt, ne munus interpretationis ei prorogaretur, ipse licet hoc neque optaret, neque peteret: egerunt tamen gra-
ui

a) orat. IIII. & X. *b*) orat. VIII. *c*) orat. X. *d*) IIII. 15. *e*) orat. VIII.

uissimi atque amplissimi senatores multi eius causam tanta contentione, quanta solent, qui publicae salutis rationem habent. Ideo tres adhuc anni eius muneri additi sunt *a*): quibus eadem se praebeuit fide, eademque industria: post quinquennium vero ipse oratione XII de felicitate, peracto grati animi in Lucenses, sui per id tempus sustentatores, officio, publice hoc onus docendi deposuit, quod maturiore iam sit aetate, atque illud sibi prosequendum, ad quod omnis egregiae voluntatis auctor, moderator & perfector vocaret.

VIII.

Enim vero aetatis vacatione non dum vii ei licuit: dum ex Etruria Mediolanum vocato munus interpretandi latinos & graecos auctores a senatu populoque Mediolanensi impositum fuit *b*), ita quidem, ut quum iam ampla stipendia & magnifica interpreti publico constituta essent, illi ea augerentur, habita etiam itineris ratione, ut commodissime eo venire posset: pro qua Mediolanensium liberalitate ipse magnas egit gratias *c*). Sed lubet ipsas immunitates PALEARIO concessas inserere.

Cum Excell. Senatus litterae ad preces facundissimi oratoris poetaeque celeberrimi Aonii Palearii allatae fuissent multum Magnif. D. Octauiano Cusano Iureconsulto Vic. & duodecim Decurionibus prouisionum inclitae huius urbis Mediolani, huiuscemodi tenoris.

D I P L O M A

PHILIPPVS HISPANIARVM & C. REX, MEDIOLANI DVX & C.

Dilecti nostri. Subleuandus est auctoritate nostra egregius orator Aonius Palearius & ceteris anteferendus, qui ex Etruria euocatus ad erudiendam in bonis literis

a) III. 20. *b*) III. 30. *c*) orat. XIII.

teris iuventutem gravissimo reipublicae tempore, magno cum incommodo huc venit, & nostram urbem suae patriae antetulit. Quamobrem ut aliqua grati animi signa a vobis sentiat, praesertim cum uxorem & liberos huc adduxerit, in magna rerum fere omnium caritate: damus vobis facultatem, qua ipsi Aonio eam ab oneribus extraordinariis immunitatem possitis dare atque concedere, quae pro eius virtutibus & meritis danda vobis videbitur & concedenda, ita ut quae hac in re feceritis & concesseritis, firma sint semper & rata. Dat. Mediol. die octavo Martii M D LVIII. *Signata Franciscus Petramigra, & sigillata solito sigillo in cera rubea ut moris est. a tergo, Egregio Iureconsulto ac nobilibus viris Dn. Vicario & duodecim prouisionum Mediol. nostris dilectis &c.*

AONII PALEARII AD DECVRIONES MEDIOL. PRO
IMMUNITATE

AOnius Palearius superioribus annis ad instituendam iuventutem Mediolanensium accersitus; cum solus cum seruulo apud hospitem viueret diplomate de immunitatibus uti noluit, ne cum minime sibi prodesset, reipublicae obesset. Nunc cum domum conduxerit, & familiam ex Hetruria magno cum sumtu & incommodo adductam alat, in summa annonae caritate, rogat ac supplicat, ut immunitates, quae non petenti datae sunt, flagitanti firmiores certioresque concedantur. Et quoniam is singulari amore in ciuitatem vestram adductus, ut communi iuventutis Mediolanensis bono seruiret, domum & bona patria, & stipendium honorificum in Hetruria sibi in annos constitutum, reliquit, & difficillimo tempore apud vos est, & esse vult: sperat aedilem & decuriones, humanissimos & aequissimos viros, eius rei rationem habituros, curaturosque ut reipublicae vestrae liberalitate subleuetur. Ad eam rem conficiendam opus est gratia & auxilio vestro, Patres conscripti, ut a vobis potestate vel data vel aucta magistratui, quem vicariatum prouisionum appellant: quod eius magistratus praefectus cum collegis in immunitatibus Aonio dandis, fecit, fecerit, id senatus consulto tam firmum

munum ratumque sit, quam quod optimo iure datum est & concessum.

Litterisque ipsis & precibus lectis, diligenterque & mature consideratis, certoque certius esse compertum sit, non mediocrem utilitatem decoremque & ornamentum praedictum Aonium Palearium in tradenda humanarum litterarum tam graecae quam latinae linguae eruditione attulisse, in futurumque non minus allaturum esse, ex quo non immerito omni onere & incommodo subleuari, omnique gratia & honore decorari dignus sit, patefacta iam diu eius virtute, doctrinaque singulari & frequenti studio, quibus iuventutem Mediolanensem in dies enixe instruit, ornatamque & nobiliorem reddit. Proinde igitur praedicti Magnif. D. Vic. & Decuriones petitioni ipsius Aonii Palearii de republica Mediolanensi bene meriti annuendum censentes, hisce praesentibus accedente & praedicta Excell. Senatus sanctione, eorum omnium extraordinariorum immunitatem quovis modo per ipsam Magnificam communitatem hucusque impositorum, & imponendorum ipsi Aonio Paleario concesserunt, & concedunt, decernuntque immunitatem ipsam suam sortiri debere robur a Kal. Ianuarii proxime praeteriti citra; utque haec grata concessio, & si praeclarae virtutes, optimique mores, & benemerita in iuventutem, Mediolanensem collata, uberiorerem requirerent, suum quamprimum sortiantur effectum: ordinant & mandant expediendum esse in praesentiarum opportunum iuxta morem mandatum Nob. D. Io. Francisco Homato ipsius magnificae communitatis quaestori, ut eidem Aonio Paleario eam respondeat & exsoluat pecuniarum summam, quae pro personis septem, tam ratione macinae frumenti quam vini & carnis, factis iuxta consuetudinem calculis quolibet anno hisce extraordinariis oneribus permanentibus esse percipietur. dat. Mediol. die Iouis sext. Aprilis. M. D. LVIII.

O. Cusanus.

Io. Antonio Spanzotta-

Registrato nel libro dell' Effensione,

Pro Nob. Aonio Paleario

immunitatis ordinatio.

Pro.

Quod tamen & haec merces in annum proposita ad educandos liberos alendamque familiam vix suffecerit; de eo graues eius exstant querelae *a)*: inprimis vero ipsi hoc acerbum erat, quod in ea exigenda tot adeundi quaestoris indignitates ferre atque ad fores aerarii quotidie pendere necesse erat. Nihilo tamen secius magnum quotidianum laborem exsudauit, delatumque munus summa fide, diligentia pari, tutus est: maximam ex eo capiens voluptatem, quod tantam operam non ludere videretur, quum floreret nobilitate discipulorum, qui latine & graece scribere possent *b)*. Sex annos heic docendi partes expleuerat, quum ob religionis causam in vincula coniectus, Romanam abductus ibique, vti mox audiemus, capitis damnatus est.

VIII.

Summo in honore fuit apud viros, aetatis istius principes, Petrum Bembum, Iacobum Sadoletum, Franciscum Sfondratum, Ennium Philonardum, Bernardinum Masaeum, ecclesiae romanae purpuratos patres, quos cardinales appellant; Lampridium, Flaminium, Alciatum, Victorium, Riccium, Casalem, Gadium, Paganium, Arcanum, Campanum, atque alios, quod ex orationibus & epistolis potissimum colligitur, qui singuli fuerunt istius saeculi ornamenta. Ex quo coniici potest, quam potuerint esse boni, qui hominem, quem optimi viri amarunt ac fouerunt, odio prosequuti sunt. quorum

a) orat. XIII. lib III. ep. 30. & app. ep. 4 b) app. ep. 4.

rum in numero inprimis fuerunt Machus Blatero, bellua immanis, non homo, qui quemadmodum inscitia ita calumniandi libidine omnes sui temporis antecellebat^{a)}; Otho Melius Cotta, diuitiis quidem adfluens & religionis habens opinionem, sed quo nihil superbius, nihil magis temerarium ac furiosum^{b)}; Luceius, homo niger, arrogans atque ad insidias & dolos factus^{c)}; cucullatus quidam ignobilis, monstrum religionis, stolidum pecus, sed audacia & fallendi arte nemini cedens^{d)} aliique his similibi, homines inuidi, mendaces & rabiosi^{e)}.

X.

Blatero, ipsius collega, aequo animo ferre non poterat, quod AONIVS verae eloquentiae laudibus excelleret: nam quum ipse eius tam ignarus esset, quam qui trans Taurum incolunt; tantum de suo honore decedere putabat, quantum AONII meritis dabatur. Inuidia igitur odium peperit: ex hoc vero natae sunt obrectationes & conuicia. Id enim vnice agebat, vt PALEARIVM in hominum vocularum abiiceret, patronos non modo & adolescentes ab eo abalienaret; sed ciuibus etiam concitatis, conspirationem hominum potentum conflaret. Constituerat quidem aliquando AONIVS scripto eum lacerare, quod nihil putabat accidere posse acerbius homini, qui litterarum falsam sibi vindicat scientiam^{f)}: sed videtur hoc mutasse consilium, quia aliquid tale prodiisse non legimus. Interim mordax PETRI ARETINI ingenium compescuit: stolidum hominem, dum fabulam de

eo

a) III. 13. 14. 17. b) orat. III. c) I. 13. d) III. 1. 10.
e) orat. III. f) III. 17.

eo vulgari quidem, ut omnes possent legere, lingua conscriptam, & Venetiis publico exhibitam spectaculo, edidit, non puto, AONII vlciscendi causa, quam quod ad exagitandos alios pronus ac propensus nullam, qua ingenio suo satirico indulgeret, occasionem praetermittendam esse ducebat.

XI.

Sed longe maiores fuerunt molestiae, quas sibi ex causa Bellantia attraxerat. AONIVS pro ANTONIO BELLANTE, nobilissimo & fortissimo viro, cuius amicitiae & beneficiis multum debebat *a)* contra aduersarios ita effrenos & feroces, ut ipsius oratoris caedem constituere intenderent, in eiusmodi causa dixerat, qua de eius fortunis omnibus atque ipso capite agebatur. Accusatio omnis in eo consistebat, quod BELLANTIS cliens ex oppido, quod Colonia dicitur, deuexerat in Argianum salis cados duo, & mulio ex Argiano in urbem cados tres; id quod lege salinaria erat prohibitum, gravissima quidem poena constituta. Petebant igitur accusatores & praefecti, qui salinatores adpellabantur, ut proscriberentur bona BELLANTIS, ipse vero capitis damnaretur: cui accusationi eo magis inhaerebant, quod in eorum commodum opes proscriptae conuerti solebant. Tanta causa PALEARIVS patronus exstitit, atque optimum ciuem ita defendit, ut magno hoc periculo liberaretur. Postea BELLANTES fratribus Franciscanis, strictioris, ut vocant, obseruantiae, diem dicere coactus est: nam hi turpi furto auariae manticas pecuniis refertas spoliabant *b)*: in quo

a) III. 15. & orat. III. *b)* III. 5. orat. II. & III.

quo iudicio AONIVS ipſi rurfus aderat: ſed quum accuſati turpiſſimum iuſiurandum iurarent, nihil profecit, niſi quod odium in ſe eorum inflammaret. Nam haec BELLANTI praefita operaei fuit cauſſa omnium incommodorum *a)*: omnes ſiquidem BELLANTIS aduerſarios in ſe concitauerat, qui aegerrime ferebant, ab eo ſe eſſe repulſos, ne in magnas BELLANTIS facultates irruere eaſque ſibi vindicare potuerint. In quibus fuit OTHO MELIVS COTTA: hic, quum Senis iuuenes ab octouiris, gymnaſii praefectis, petiſſent, vt curarent, ab AONIO interpretatione aperiri libros oratorios, id ne fieret, ipſe ad eorum aedes quotidie ad ementiendum in eum ventitabat *b)* clamitans, de religione eum male ſentire & Germanorum i. e. reſtitutae per Lutherum veritatis doctorum, adprobare ſententias, eoque ſaluo veſtigium religionis in ciuitate reliquum eſſe nullum. Venerat tum homo quidam ex cucullatis Senas ad concionandum, qui iactabat, ſe in Germanorum adſertiones editurum volumina. Quo rumore AONIVS adductus ad eum acceſſit perhumaniter: qui vero eum philoſophiae prorsus ignarum, neque graece neque latine ſcientem, verbosae tamen contentioniſ auidiſſimum deprehendit. Poſtquam igitur AONIVS ad eius quotidianas conciones non venerat, ac praeterea eius ſcripta, barbarie reſperſa, non adprobarat: coepit ille pro concione eum proſcindere, ſolicitare plebem in eius perniciem, coniurationem facere cum aſſectis, ſui ſimillimis, vt capitis accuſaretur, quod prauis de rebus diuinis opinionibus ſit ad-

dictus

c

a) orat. III. b) orat. III.

dictus. Praecipue autem CORTA auctore haec coniuratio facta est *a*), vt trecenti ex iis, quos IO-ANELLOS vocant, admoti altaribus iurarent, numquam se, nisi AONIO sublato, sacra peracturos. Ex his trecentis XII. lecti sunt, qui ad F. BANDINVM, sacrorum antistitem, AONIO ob studia litterarum alias amicissimum, ablegati testimonium dicerent, iidem & accusarent: quum vero praeter conuicia & maledicta nihil adferrent; concursus ipsi plenissimus leuitatis videbatur. Instantibus autem furiis istis, venit ad iudicium *b*). AONIVS petiit, vt, quae testes dedissent, ea coram & se praesente dicerent *c*): at isti venire noluerunt, neque a sacrorum praefecto, quem prope ab eo alienarant, coacti sunt *d*), sed fugae se mandarunt. Scripsit tamen pro se orationem, vt eam in senatu pro capite suo haberet: quum vero ab ipso senatu Senensi eius integritas, quae nemini obscura esse poterat, vindicata atq. aduersariorum fracta audacia retusaque esset improbitas; non opus erat, vt causam suam peroraret, adeoque illa scripta tantum, non recitata est. Interea quum furiosus ille ex cucullatorum ordine aduersarius rescuisset, AONIVM apologiam confecisse, & parte eius perlecta animo cecidisset; rediit cum eo in gratiam, seque de iniuriis illatis purgavit. Accepit PALEARIVS, qua erat lenitate, excusationem, offensionesque ex animo deleuit omnes: apologiae exempla, quae ad nonnullos mittere statuerat, coniecit in ignem, vno saltim apud se relicto, altero apud aduersarium, tertio in manibus Victoriæ),

a) lib. III. 5. 6. 7. orat. III. *b*) III. 5. 8. *c*) III. 6. *d*) III. 12. *e*) III. 1. 10.

omnia quietam fore sperans. Haec BAYLIO gesta videntur anno CIO ICXXXXII aut CIO ICXXXXIII. de quo coniecturam facit ex Ocelli fuga, cuius AONIVS in apologia mentionem fecit.

XII.

Verum enim vero Aonius semel inimicitias cum cucullatis susceperat, quorum est simulare, non ignorare: hi quod ista consilia irrita viderent, alia ineunda esse censebant. Id videlicet magno agebant conatu, ut eum, licet per taesus molestiarum Lucam se contulisset, perpetuis oppugnarent contumeliis a). Religio- nis calumnia concitabant homines primarios; utque omnium animos suspicionibus inficerent, turpissime eum in concionibus adpella- bant. Maxime illius rabulae, qui reconciliato, ut videri volebat, animo ad suos reuersus apo- logiae exemplum secum tulerat, vetus atque in- expiabile odium efferbuit: quippe post duorum annorum spatium ita in Aonium furere rursus coepit, ut nihil, quod ad perdendum eum face- ret, intentatum reliquerit. Se autem quum ad delendum eum non satis habere virium animaduerneret; muneribus quosdam sub- ornauit, qui eum Romae maledictis onerarent facerentque inuidiosum apud Dominicanos b): quibus tum inquisitionis, quod vocant, iudici- um demandatum erat. Atque hoc fuit fatale consilium, quo multis post annis, quum interea Luca Mediolanum se conuertisset, oppressus est vir innocentissimus. Nam PIO III. pontifice maximo, extincto, eius in locum quidam ex hac ipsa S. Dominici familia electus est. Is erat

MICHAEL GISLERIVS, admodum humili genere natus, vulgo dictus cardinalis Alexandrinus, quod ex BOSIO, exiguo agri Alexandrini oppido ortus. Receptus in Dominicanorum ordinem singularis continentiae & seuerioris vitae laudem adfectauerat, eaque re tantum effecerat, vt per varios gradus ad summam hanc dignitatem adscenderit. Etenim inquisitionis, vt loquuntur, officio in principatu Mediolanensi itemq. in Venetorum ditione administrato, quum editis summae crudelitatis exemplis, PAVLLI III. qui huius iudicii patronus singularis fuit, beneuolentiam sibi conciliaffet; hac adiutus in sacrum pontificis senatum, quem cardinalium collegium nominant, admissus tandemque ipsa pontificis m. dignitate auctus est. Dicit voluit RIVS quintus: quam autem maxime fuerit impius, ipso statim tyrannidis dicam an imperii initio ostendit, compluribus religionis causa supplicio adfectis, ab optimis quidem viris Iulio Zoanneto, Petro Carnefeco & Bartholom. Bartoccio auspicatus a). Ideo veteres AONII hostes, quibus accusatio non pro religione sed religio pro accusatione erat, idoneum eius opprimendi tempus rati, litem renouarunt: quo facto captus est Mediolani fidelissimus Christi seruus, Romam abductus & capitis publice damnatus est. IOSIAS SIMLERVS in bibliotheca scripsit, eum CIO IO LXX capite multatum esse: IOACHIMVS CAMERARIVS b) refert quidem, se, quum in enarranda Flamminii vita fuisset occupatus, ex nuntio quodam accepisse, AONIVM tamquam de-

a) vid. *Mattb. Flacius app. ad catal. test. verit.* b) narrat de M. Antonio Flamminio.

desertorem sanctae fidei crudeli supplicio enec-
tum esse: sed neque annum neque genus mor-
tis indicat. Accurate omnia accepimus a IAC.
AVG. THVANO *a*), qui tradidit, eum CIO IO LXVI
vium esse flammis exustum. Id quod confir-
matis, qui primus actionem in pontifices in lu-
cem protulit, licet, quod ad annum attinet, dis-
sentiat, quem ex sermone cuiusdam AONII ami-
ci CIO IO LVIII fuisse dicit: in quo tamen errat, ut
tam ex immunitatibus, AONIO Mediolani conces-
sis *b*), quam ex PII V. electione euinci potest.
Post fulmen tam dirum Vaticani Iouis, procul
dubio, quod fieri solet in eiusmodi suppliciis,
tota cremati domus funditus euersa, liberique
paternis, non modo bonis privati, sed tamquam
καθάρματα omnibus execrationibus deuoti
sunt: quamquam hos AONIUS iam olim in con-
spiratione Senensi, si tale quid accideret, FAVSTO
BELLANTI commendauerat *c*).

XIII.

Quod si quasnam tam horrendae saeuitiae
causas adduxerint, quaeris, duae potissimum
erant: altera quod cum Germanis, s. cum LV-
THERO & sociis sentiret; altera, quod dixisset,
inquisitionem esse sicam districtam in litteratos.
Vtrumque ex apologia, in aduersarii manibus
relicta *d*) facile probari poterat. Nam in ea
scripserat *e*), *Cum Germanis me sentire dixisti* - -
- - *Si sentire me cum Germanis theologis vis dicere, istuc*
quoque perplexum est. Nimirum in Germania theologi no-
bilissimi sunt multi: neque vero est prouincia altera, in qua
tam variae & in omnem partem sententiae diffusae sint. - -

C 3

Ger-

a) lib. XXXVIII. *b*) vid. supra §. VII. *c*) III. 7. *d*) vid.
supra §. XI. *e*) orat. III. p. 92. & 93.

Germanos vocas Oecolampadium, Rotherodamum, Melanctonem, Lutherum, Pomeranum, Bucerum & ceteros, qui in suspicionem vocati sunt? ego vero ex nostris theologis tam stupidum arbitror esse neminem, qui non intelligat & fateatur, permulta esse in his, quae ab illis scripta sunt, digna prorsus omni laude: sunt enim graviter, accurate & sincere scripta, repetita vel ex patribus illis primis, qui praecepta nobis salutaria reliquerunt; cet. & ibidem a), quod nisi indicto concilio spes bonis iniecta esset, negotium felix & salutare a pontificibus, a caesare, a regibus una susceptum iri, ut magnis concursibus omnium gentium, omnium nationum celebrari conventus peragantur; desperaremus, omnino tantarum perturbationum finem umquam futurum; desperaremus, posse fieri, ut sic ista districta in omnes scriptores, de manibus eorum extorqueatur, qui vel leuissimis de causis crudelissime ferire didicerunt: a quibus appetitus fuit aliquando vir omnium sanctissimus & integerrimus, Sadoletus meus: qua re nihil multis annis sol vidit indignius. Quae fere iisdem verbis in epistola ad FRANCISC. RICCIUM b) repita leguntur: quemadmodum etiam de consensu cum Germanis, ipsi obiecto, testimonii variis locis c) se defendit. Neque tamen inficias ibimus, sanctissimum virum & aliis praeclaris rebus perditissimorum hominum odia sibi contraxisse: hi enim gravissime tulerunt, quod res sacras stilo puro tractaret d) adeoque, quas illi in barbariae tenebras abiecerant, oratione illustraret; quod superstitioni nihil esset amicus e); quod amplitudinem atque efficaciam meriti CHRISTI commendaret f) & librum de meritis mortis eius scrip-

a) p. 102. b) III. 1. c) c. III. p. 295. VIII. p. 346. seq. XI. p. 358. d) III. 1. 15. e) III. 5. & c. III. f) III. 6.

scripsisset *a*); quod e scriptura sacra & sanctis patribus multa contra receptas vulgo doctrinas depromeret & quae sunt alia. BAYLIVS *b*) ait, fuisse, qui eius de immortalitate animorum libros in caussis damnationis posuerint: id vero non facile cuidam persuadebunt: in iis siquidem nihil occurrit, quod pontifici rom. addictorum animos offendere possit.

XIII.

Talem exitum habuit, tam indignam subiit mortem vir integerrimus, qui pro diuinis suis in rempublicam meritis mori non debuisset. Fuit enim diuino prope ingenio, incomparabili doctrina, summa virtute: admirabilis poeta, perfectus orator, linguarum, cum graecae tum latinae peritissimus & paratus ad dicendum omnibus vel naturae vel doctrinae praesidiis, summus philosophus, excellentissimus theologus. In eius sermone & scriptis germana & illibata lingua latinae puritas elucet, summaque orationis elegantia & naturalis quaedam pulchritudo, nullis pigmentis colorata, vt in iis imaginem antiquae illius romanae eloquentiae agnoscas. Tanta in eo erat dicendi copia, tanta vis, vt improbis esset terrori, probis praesidio, omnibus admirationi: ita flectebat in quamlibet partem arbitrato suo audientium animos, eosque quibusdam veluti habenis numerosae orationis regebat. SEBASTIANVS CORRADVS *c*) AONIVM in poetis nominat, qui cum veteribus sint comparandi. DAN. GE. MORHOFIVS *d*) dubitat, an praefendus sit illi aliquis, quum adeo in orationibus

C 4

at-

a) orat. III. p. 101. seq. *b*) lexico sub voce Palearius. *c*) comm. in M. T. Ciceronis Brutum. *d*) lib. I. polyb. c. 23.

atque epistolis expresserit CICERONEM, tum qua dictionem, tum qua numeros; vultque in eo discrimen verae imitationis cognosci, quum longe aliter sonent, quae PALEARIVS scripserit, quam LONGOLIVS atque alii inepti CICERONIS imitatores. IOH. CLERICVS a) eum eloquentissimum virum vocat. Nolo plura adferre testimonia, quod re ipsa loquente, iis non opus esse video: vnicum autem, quod multorum loco haberi debet, adhuc addere visum est, ven. BVDDEI, summi viri, quem honoris causa nomino. Hu- ius de PALEARIO verissimum hoc est iudicium b) *Aonius Palearius Politianos omnes, Longolios, Bembo- Sadoletos stili elegantia, si non superat, certe adaequat & haud contemnenda ad statum ecclesiae, istius quidem temporis, accuratius pernosendum supponit, ipse ve- ritatis testis & confessor longe cordatissimus. Cum elo- quentia summa coniunctam habuit parem doc- trinam & in humanis & in diuinis scientiis. Ve- ritatis exstitit purioris amator ac defensor con- stantissimus: virtutis minus fucatae sectator in- defessus: illud actione ac testimonio in ponti- fices dicto; hoc omni vitae ratione testatus. Omni tempore DEVM pia veneratus est mente: cum vxore, quam vnice amavit, numquam re- diit in gratiam: liberi vt eruditione ac virtute ex- cellerent, effecit: impositas officii partes mag- na diligentia ac fide sustinuit: amicos singulari beneuolentia complexus est, eorumque memo- riam etiam post mortem sancte coluit, quod ex iis verbis adparet c) quibus Flaminii, Sadoleti, Bembi, Sfondrati obitum deplorauit; & si ad ami-*

a) *art. crit. part. III. p. 131.* b) *diff. praelim. ad collect. nov. ep. Luthert.* c) *IIII. 23. 28.*

amicitiae vinculum accessisset commune veritatis diuinæ studium, nihil fuit eius amore abundantius, nihil sincerius, id quod BERNARDINI OCELLI exemplo patet, cuius electionem, quod iustitiam non ex lege, sed per CHRISTVM esse docuerat, grauius quam sibi illatas iniurias tulit *a)*: in hostes autem eo semper fuit animo, quo vult esse CHRISTVS suos: denique in omnes & singulos ita se gessit, vt eius comitas non esset sine grauitate, nec grauitas sine comitate. In rebus secundis numquam elatus, in aduersis numquam fuit prostratus, fortis & constans semper: tenuissima vsus est valetudine *b)* saepeque rerum inopia pressus *c)*: nam corporis vires atque a patre relictas opes in litterarum studiis consumserat, ac pecuniæ reditus cum ex villa, tum ex officio publico non adeo magni erant *d)*. Paucis vero contentus, se Crassum diuitiis superare putauit *e)*, suaque paupertate, quam auream adpellare solebat, triumphauit, quod licet res domi angusta; conscientia tamen in animi penetralibus sit angusta, laeta, alacris, quam neque interdiu agitent furiae, neque terreant noctu taedis ardentibus *f)*. Nactus tamen est Maecenates varios, Bellantem, Phrygepanum *g)*, Masaeum *h)* atque alios, quorum liberalitatem grato praedicauit animo. Omnes calamitates recte tulit: quumque omnia miserrima essent, CHRISTVS, inquit *i)* meus mihi spem facit, quem (o praeclaram vocem!) sancte & auguste semper colui. In hoc fiducia

c 5

cia

a) *orat.* III. p. 102. *seq. testim.* III. p. 294. *lib.* III. *ep.* 2.

b) III. 20. 28. *c)* III. 2. *a)* III. 30. *e)* III. 3. *f)* *orat.*

III. *g)* I. 6. *h)* III. 7. *i)* III. 4.

cia omni collocata, forti atque imperterrito animo fuit in maximis vexationibus; in omnibus vitae periculis, in ipso denique supplicio crudelitatis plenissimo: hoc suo pacificatore fultus honori duxit, pro eius gloria fortiter mori ac pro veritate & testimonio dicendo ponere vitam: ad quod diu ante, contemptis humanis, se confirmauerat ^{a)}, ne imparato atque inopinanti supplicium accidere posset. Potuisset quidem vitare periculum ^{b)}, si, ad quod Sadoletus & Bembus ipsum hortabantur ^{c)}, in iis scriptionibus se tantum exercuisset, quae a sanctiore disciplina remotae, & in quibus minus inest periculi; aut si ad hostium, quos cum veritate communes habebat, nutum ac voluntatem loqui; aut denique ex eorum conspectu abire voluisset: sed noluit, ne culpa aliqua subesse videretur, & veritas aliquod exinde caperet detrimentum.

XV

Venio ad scripta PALEARII, quibus omni posteritati prodesse voluit. Sed heu! quam multa preclara nobilissimi ingenii eius monumenta vel temporum iniuria interierunt, vel aduersariorum improbis conatibus oppressa sunt. In quibus maxime desideramus *commentarios eius in orationes Ciceronis; fabulas idiomate Tusco confectas; odas; laudationes versibus scriptas; commentaria theologiae* ^{d)}; *epistolam commonitoriam ad Germanos sine praefationis nomine datam* ^{e)}; &, qui primo loco nominandus fuisset, *librum illum aureum de meritis mortis CHRISTI, sermone Tus-*

^{a)} III. 7. orat. III. p. 102. act. p. 227. 232. 245. 248. 437.

^{b)} III. 12. ^{c)} III. 2. ^{d)} lib. III. 1. ^{e)} act. p. 228. 339.

Tusco exaratum. Nam in hoc fusius ostenderit, quanta ex morte CHRISTI commoda oblata sint humano generi; ab eo, in quo diuinitas inesset, vita cum sanguine pro salute omnium tam amanter profusa, nihil homines debere de coelesti voluntate dubitare, omnia potius sibi tranquilla & quieta posse polliceri. Probauerat porro ex monumentis vetustissimis & certissimis; finem malorum esse factum, notam omnem deletam iis, qui animo in CHRISTVM cruci adfixum conuersi, eius fidei se permitterent, adquiescerent promissis, spe pleni haerent in vno, qui fallere nescit opinionem. Haec enim eius potiora fuisse capita, ipse in apologia *a)* testatur. Auctor praefationis, quae editioni Batauinæ praeposita, amissis eius libris etiam adnumeravit *dialogos*: sed hi, suppresso licet auctoris nomine, Perusiae circ. 1557. rursus publicati sunt. Interim de eo non dubitamus, plura alia intercidisse, quorum ne nomina quidem nobis nota sunt *b)*.

XVI

sed conuertimus nos ad ea, quae fortuna nobis reliquit. In quibus primum percensendi sunt libri eius III. de immortalitate animorum contra Lucretium, epicureae philosophiae sectatorem. Ex Marci Velseri epistolis *c)* videmus, scripsisse ad eum aliquem ex Italia & omnino negasse, hos esse Aonii fetus: sed quae mox dicturus sum, hunc temere id fecisse, demonstrabunt. Hoc poema primum eius scriptum, quod suis legendum admirandumque dedit. *d)* Inceperat iam illud scribere, quum primum Sen-

nas

a) erat. III. p. 90. & 91. *b)* lib. III. 1. *c)* p. 878. *d)* II. 2.

nas venisset a): absoluisse autem Patauit b) videtur, quo se Bembi hortatu, dum Senenses erant in armis, contulerat. Dedicauit hos libros elegantissimos Sadoletto c) eumque eorum defensorem & propugnátorem vocauit, verens, ne in aliquorum vocolas incurreret. Est profecto ab omnibus maxime, numquam vero satis, laudatum carmen, quo quid versibus posset, ostendit, ut difficile sit iudicatu, vtra facultate plus valuerit, poetarum an oratorum. Sadoletus quid de eo iudicii fecerit, ex epistola ad AONIVM d) & alia ad GRYPHVM e) intelligimus: eorum videlicet, qui in eo genere voluerint esse, sane quam paucos aequè eleganter scripsisse; eruditius certe neminem. Mirifice enim probauit in eligendo iudiciu, imitationem LVCRETII, quem exprimere conatus, felicem, sententiarum acumen, verborum vbertatem atque elegantiam, numerique aptam & variam compositionem; in primis verò illud, quod non accersitis fucosisque argumentis, neque quo magis poetica viderentur, a vetusta deorum fabulositate repetitis, sed sancta & vera religione omnia condita essent, ut non solum doceret mentes errantium, sed etiam animos incenderet ad amorem istius purae religionis. GERH' IOH' VOSSIVS f) hoc poema diuinum vocat atque immortale & IVLIVS CAESAR SCALIGER g) non minoribus laudibus illud ornat, Aonii, inquit, materia illustris eademque difficilis. *Quare stilum quoque sui ipsius dissimilem fuisse par est. Adsurgit ergo interdum, neque*

a) I. 16. b) II. 2. c) lib. II. ep. 58-81. vid. etiam lib. II. ep. 1. 2. 3. d) lib. II. 3. e) app. ep. 8. f) lib. II. de arte gramm. c. 31. g) in hypercritico.

negligit figuras: alias serpit humi, docere contentus. Adeo vero fuit superstitiosus, ut etiam hemistichia quaedam reliquerit imperfecta: quae quia neglexit ipse facere integra, ne nobis quidem in hisce est satagendum: ac neque in ceteris: quum ipsum constet ad Lucretii amussim omne opus suum direxisse. IOH. BAPTISTA PIGNA a) hoc elogium confecit,

Aonii decus Aonum sororum

Quos mihi dedit aureos libellos

Riccus tuus aureos libellos.

Qui desiderium omnibus relinquunt

Quo magis relegunt, magis legendi

Intentis oculis libenter hausi.

Immortalem animam probas in ipso

Ipsi saecula sempiterna & esse

Immortalem operam tuam probabunt.

Prius editum est hoc poema, quam AONIVS spartam Senensem acceperat, quamvis ipso imprudente, ut ipse b) Ferdinando Sanseuerino scripsit. Sed in hac prima editione quumprehendisset errata quaedam, typographi culpa; maximis id eum molestiis adfecit: hinc a GRYPHIO petiit per litteras, ut ipse suis formis illud exprimendum curaret, adiungeretque poematis eorum, qui christianas res scripserint, ut Actii Synceri, & Vidae: quam eius petitionem SADOLETVS commendatione sua, rogatus quidem c), adiuuit d). Vtriusque preces apud GRYPHIUM, per officiosum & rei litterariae amantissimum, tantum valuerunt, ut ex eius officina accuratissimum prodierit. Exemplum huius atque aliarum editionum alia quod euoluere atque inter se conferre mihi licuit, acceptum cum publi-

ca

a) *carm. lib. III. p. 81.* b) *ep. dedic. orationibus praemissa.*

c) *II. 2.* d) *app. ep. 8.*

ca gratiarum actione refero viro celeberrimo IOH' MATTH' GESNERO, qui, qua est humanitate & litteras has, in quibus ipse summa cum laude versatus est, ornandi studio, ex instructissima Vinariensi bibliotheca publica, cui magnis praeest meritis, mecum ea communicavit. Quod ad GRYPHIANVM exemplum attinet; in eo primum cernitur IACOBI SADOLETI ad GRYPHIVM de hoc carmine epistola ^{a)}, sed duabus postremis periodis omissis. Dein sequitur alia satis copiosa, quam Orgetorix Sphinter Carolo Laureno, misit. In qua de duplici rabularum genere arrogante, quod iis temporibus provincias omnes occupasset, conqueritur. Alterum esse eorum, qui quam primum latinos libros attigerint & ex Ciceronis libris clausulas tres furari iam didicerint, ex quibus pusillam aliquam epistolam texant, sese ipsi salutent, tamquam summi facti sint oratores: quorum in manus si ab aliis, quae scripta sint, venerint, vel non legere, vel quae legant, non intelligere: si vero tantillum offenderint, quod oppugnare possint, plenis eos buccis conclamare. Alterum vero genus, sane perridiculum, eorum esse, qui vultu severo & tristi quodam incedant: ii rogati saepe si tandem oculos in aliorum scripta coniiciant; nihil esse, quod laudent, nihil quod non fastidiant & stomachentur, Quibus, ineptissimi cum sint, velintque haberi doctissimi, nihil sit prius, quam a scriptiōibus abstinere, & fingere, se id ingenii acumine facere & consilio diuinæ cuiusdam prudentiae & modestiae pleno. Postquam haec Socratis verbis illustrauerat, pergit, *Dices forsasse, quid haec Sphinter ad Laurenum? ingrediar*

iam

^{a)} cui nos in appendice octauum locum dedimus.

iam ad explicandam rationem epistolae. Acceperam superioribus diebus Aonium, quo familiarissime vteris, de animorum immortalitate libros tres scripsisse: quos cum videndi & legendi miro desiderio tenerer (mirifice enim me delectant, si qua sunt vel philosophica vel christiana, latine scripta); petii ab eo saepe per litteras, ut sui mibi libelli copiam faceret: quod ille negavit, omnino se esse facturum: nam qui sibi versus essent, scire se certo, dicebat, e capsula exire non esse ausuros: verebatur enim bonus & prudens iuuenis, ne in horum rabularum vocalas aliquas incurreret. Quam ob rem, ut scis, tua ego opera usus sum, ut per te impetrarem, quod per litteras consequi non potuissem. Legi itaque per quam lubenter eos libellos, quos ad me misisti, quorum singula carmina ornata & elaborata mibi visa sunt, atque eiusmodi, ut acriter accusandus visus essem, si cum me mirum in modum delectarint, aliis legenda non dedissem. Quid enim primo eius libro sanctius: quid secundo eruditius: quid tertio verius excogitari potest, aut dulcius? Nam quod canes attinet, qui luce quoque latrant & mordent, admonitos eos opinor, non expectare, ut rursus crura ipsis suffringantur. Hosce itaque libellos nunc ad te remitto, ut per quem acceperim, eidem & libelli & maximae gratiae referantur; simulque ut me in Aonii tui, vel iam nostri, amicitiam, quam potes, intimum insinues. Vale valendis Decembribus. Has epistolas ipsum poema excipit, in quo, ut dixi, omnia accurate expressa inveni: ultimus autem libri III. versus,

Aeternumque bonum simplexque & summa voluptas omnino deest: qui etiam in ea editione non legitur, quae cio mcccxxi. 8. hos libros vna cum Scipionis Capicii de principiis rerum libris II. ad Paullum III. pontificem maximum exhibuit. Hanc PAVLLVS MANVTIVS procuravit.

ut

vt ex epistola, Venetiis scripta, adparet, qua eos Isabellae Villamarianae, Salernitani principis coniugi, inscripsit. Ceterum & heic Sadoleti, quam nominaui, epistola primum locum occupat, quamuis non integra, sed saltem vsque ad verba, *sed etiam animos ad amorem purae religionis possunt*, Eodem anno cio 1531. 8, vulgati sunt hi libri Francofurti cum Lucretio Dan. Paraei, epistola eadem Sadoleti praefationis loco adhibita. De carminibus huic poemati subiunctis nihil habeo, quod dicam, nisi quod ea Ioh. Matthaeus Toscanus cio 1577. Lutetiae primus edidit: fragmentum vero consolationis, heroicis versibus conscriptae, primum in lucem prodiit in editione Batauina.

XVII.

In orationibus eius praecedit ea in L. Murae-
nam, quam Ciceronianae pulcherrima aemulatione opposuit; credo si M. TVLLIVS legere eam potuisset, admiraturum eum fuisse AONII eloquentiam, eiusque in sententiam iturum. Ita enim scripta est, vt huic facundiae Romanae principi, qui inter omnes in omni genere dicendi vnus eminet, neque verborum nitore & numero, neque argumentorum delectu ac pondere cedere videatur. Quamuis ipsi non defuerint obtrectatores, pestes hominum, propensissimorum ad cauillationem & conuicium, quod ausus fuisset, oratori diuino & prope coelesti repugnare. His enim non delictum, sed scelus videbatur, in quod satirae conscribendae sint, si quis excutere & examinare ausus fuisset veterum auctorum monimenta: vtque eo magis Ciceroniani haberentur, singula Tullii dicta singula oracula esse clamabant,

bant, a quibus nec transuersum vnguem. Contra quos Aonius se ipsius Ciceronis armis tegere poterat, a) qui per qui nihil iniquius censuit, quam auctoritate & nomine pugnare. Interim ne incaute egisse videretur, prius quam in vulgus edidit hanc orationem, eam ad Andream Alciatum, Ictum eloquentissimum, misit, hac quidem mente, ut si hunc offendisset, supprimeretur; si vero a tanto viro esset adprobata & quasi in clientelam adsumpta, exiret. Qui quum eam, magnis laudibus extulisset b); una cum aliis orationibus, Ferdinando Sanseuerino Aragono, Salernitanorum principi, consecratis vulgata est c). In quarum tamen numero III. pro se ipso tum non fuit, utpote cuius exempla, exceptis, ut supra percepimus, tribus, conbusta erant; & quoniam Aonius eo tempore adhuc Lucae d), ubi plurimum declamauit, vixit, etiam XIII. Mediolani habitata & XIII. de pace conscripta in iis reperiri non poterant. Num orationes dein rursus separatim emissae fuerint, ignoramus: in operibus coniunctim editis semper familiam duxerunt. Mihi, quamquam omnes summo ingenio atq. admirabili suada elaboratae sunt, inter ceteras I. II. III. & XIII. eminere videntur.

XVIII.

Epistolas, quarum libros IIII. habemus Paleario viuo, emissas esse, est, cur dubitemus: illud, quod dolemus, certum est, minimam earum, quas latine scripsit, partem ad nos peruenisse: nam, ut alia taceam, ex Mediolanensibus epistolis vnica e), ad filios data, conseruata est, licet Mediolani septem fere annos habitasset. Neque hoc adfirmari posse puto, eas, quas fortuna nobis reliquit, post mortem Aonii seperatim prodiisse, quum nullum huius vestigium apud eos, qui de eo mentionem fecerunt, reperire potuerim: orationibus autem & poematibus aliquoties iunctae sunt. Has epistolas aequae ac orationes eloquentiae cupidis in primis commendamus, utpote ita pure, terse, atque ornate scriptas, ut musas ipsas latine loqui credas.

XVIII.

Actio in pontifices romanos & eorum affeclas Senis inuenta est CIO IO LXXXV I. ipsius auctoris manu eleganter exarata, postquam in puluere fere quinquaginta annos, sed quae diuina fuit prouidentia, illaesa latuerat. Sed demum

a) IV. 21. b) IV. 22. c) IV. 4. 20. d) IV. 20. e) lib. IV. ep. 30.

post annos decem, nimirum c10 10 c1v & quidem Lipsiae a) vulgatum est hoc scriptum, quod, si veritates in ea defensas respicias, merito sibi primas partes vindicat: dein reliquis Aonii scriptis additum in editione Barauina. Continet hic libellus xx testimonia: quorum deinceps datur vberior declaratio: atque ex his actio in pontifices composita est: eo quidem consilio, vt in concilio vniuersali & libero, quale vero quum Tridentinum non fuerit, vllum vinqnam futurum, spes omnis iam pridem sublata est, ad purgandam & sanandam ecclesiam proferretur. Ideo apud quosdam hanc scriptionem deposuit, vt conseruaretur vsque ad tempus concilii futuri, sedulo cauens, ne interea prodiret, quod verebatur, si spatium detur, ne praestigiatores romani, vt saepius fecerant, veritatem eluderent. Quod si vero hi depositarii tale concilium indictum adparari viderent; tum voluit, vt integer & sincerus hic liber traderetur praefectis ecclesiarum Helnetiorum aut Germanorum, defensoribus sanctae veritatis, qui eum sua commendatione ac litteris publicis producerent in ipso concilio ad opprimendum malum illum, CHRISTI aduersarium b). Vt paucis multa dicam, hoc scriptum nihil aliud est, quam fortiter & libere scripta defensio diuiniore doctrinae, illius antiquissimae, a pontificis asseclis corruptae, a Luthe-ro, quem post discipulorum CHRISTI aetatem longe excellentissimum theologum ea tempora tulisse, vere possumus contendere, vindicatae & integritati suae restituae, si duo capita, in quibus errore lapsus, exceperis. Dicendi genus, quo vsus est AONIVS, planum quidem, graue & suis luminibus haud destitutum est; sed reliqua oratorum ornamenta, quae alia in causa eum delectassent, sciens prudensque missa fecit, ne orationis elegantia ac verborum flosculis fallere lectores velle videretur. Hinc non abstinuit a vocibus iunctisque verbis, in theologorum scholas ad exprimendas res diuinas receptis, licet veterum romanorum scriptorum auctoritate minus sint probata: sed in eo se ipse lectoribus excusauit.

XX.

Coniunctim Palearii orationes, epistolae & poemata

a) vid. acta erud. Lips. mens. ian. c10 10 c LXXXVI. nam ab editore, quisquis ille fuerit, neque locus, neq. annus indicatus est. b) vid. epist. ad depositarios & praefectos illos p. 227. sq.

his prodierunt beneficio typographorum Basiliensium, satis nitide atque eleganter: quas editiones, magna licet diligentia conquisitas, nullibi inueni. Bremensem vero, etiam rarissimam, laudatissimus GESNERVS liberaliter mihi concessit. Huius haec est inscriptio, *Aonii Palearii Verulani, viri eloquentissimi, opuscula doctissima, orationes XII. epistolae in quatuor libros digestae, poema de animorum immortalitate, in tres libros diuisum. Ob rerum praestantiam & dictionis elegantiam lectu iucundissima. Etenebris vindicata, emendatius reuusa & in enchiridii formam redacta. Additus est locuples index. Bremae, typis Thomae Villoriani, anno 1619. 12. Ultima pagina haec habet, Bremae impensis M. Ioh. Willii & Ioh. Benthemii, scholae collegarum.* Praefatio est editoris, Matthiae Martini, scripta Bremae d. XXVII. Aug. cio dcc xviii. In qua monet auctor, in eloquentia illos sequendos esse duces, qui rerum speciem figuramque & sensa animorum perspicua, pura, plena, partibusque omnibus apta & cohaerente oratione adsequuti sint. Horum principem esse Aonium, adeoque dignum, cuius scripta in primis legantur: quae non inanes verborum sonos subministrant ad augendam loquacitatem, qua nonnulli, in tenui licet doctrina, ad coelos tolli velint; sed res quoque suppeditent optimas amoenissimae dictionis colore illuminatas, quae legentem allicere, detinere & sine fastidio possint satiare. Denique Aonii opera ex officina Wetsteniana, egrante Graeuio, forma octaua minore & maiore, ad illam editionem, quam ipse auctor recensuerat & auxerat, excusa accepimus. Aucta est haec editio accessione actionis in pontificem, epistolarum quarundam ac poematum. Dudum est, quod haec rarior inuenitur: quare nos Aonium denuo in lucem & vitam reuocauimus.

XXI.

Vobis igitur, eloquentiae tirones, reddimus eloquentissimi viri scripta, ut ea cum veterum lectione, quae quidem in his primas tenet, diligentissime coniungatis. Multum, mihi credite, interest, cuius in oratoria facultate imaginem intueamini, cuius vestigia sequamini: qui si sophisticam, & non naturalem illam, prudentiae habenis rectam, sectetur eloquentiam, qui fieri possit, ut vos recto ad germanam illam facundiam itinere incedatis? Proponite vobis Palearium, exemplum nobilissimum egregiae imitationis, ad

quod vos ipsi effingatis. Percepistis supra, omnibus eum disertissimi oratoris virtutibus abundare, & cum optimo quouis de principatu contendere. Sed caute a superstitiosa imitatione, qua seruum imitatorum pecus, in Tullio, Lipsio aliisque, olim se ridendum praebeuit. Haec autem eiusmodi est, vbi & naeui pro virtutibus habiti ad imitationem trahuntur. Fuit Aonius vir vere doctus, vere facundus, vere in deum pius; sed homo, adeoque & erroribus, quod errare humanum, obnoxius. Hos, si sapitis, in eo excusandos, non defendendos; euitandos, non amplectendos putetis. Ipsum Palearium, qua singulari fuit modestia, huic sententiae suam adscripsisse, nemo est omnium, qui dubitet.

XXII.

Vt autem nautae si scopulos nouerint, non facile in eos incidunt; vt viatores a recta non discedunt, si aberrationes vident: ita, qui auctorum, quos euoluunt, lapsus perspiciunt, ne cum iis labantur atq. in eundem lapidem offendant, cauere possunt. Liceat igitur mihi, paucis indicare, in quibus magnus vir humani quid passus sit. Sic ipsi in eo imitationis honorem penitus denegandum esse arbitramur, quod in orationibus praecipue & epistolis, saepe deos, dium fidium, Herculem & similia gentilis vanitatis portenta cum ad adfenerandum, tum alias ob causas nominauerit. Neque enim ea, quibus ipse a) paganorum eiusmodi iurandi formulas ferendas in scriptoribus christiauis esse, adserit, tanti esse existimo, vt in eius sententiam eundum putemus.

Significatum vetus, inquit, recessit. vox ipsa remansit, quam veluti longo usu tritam & nostram eloquentes scriptores ad numerum orationis aptam non reiciunt. Enim vero nec speciem deorum cultoris induere, & suspicionem quoque vitii vitare debemus. Qui deum vnum immortalem venerantur, iis haec idola non nisi cum auersationis sensu proferre licet: etiam Ciceronem, si ad sacra nostra transire ipsi contingeret, haud aliter facturum esse, persuasi sumus, nulloque dubitamus, eum non deos, sed deum, non Herculem, sed CHRISTVM in ore habiturum. Neque magis latinus eris, si deos, quam si deum dixeris; neque magis elegans ac venustus, si per Iouem aut Herculem iuraueris. Qui filii quaedam ornamenta in eiusmodi minutis rebus quaerit: nae is fallitur. Quod vero praecipue quemuis mouere debet; DEVS, vni quem sibi vindicat honorem, b)

eum

eum minime vult tribui simulacrum, quod *ἰδὲν ἐν κόσμῳ* a) est ex diuino PAVLLI effato: neque vult eiusmodi deorum nominibus ac figuris coli, qui nomen illud suum BAAL, quo ab antiquissimis temporibus adpellatus fuerat, repudiavit b), postquam diis alienarum gentium impositum erat; & qui cultum sibi sub vituli, auro obducti, figura praestitum, vniuerso Israelitarum populo grauissimas poenas luente, ita detestatus est, vt nihil magis. c) Quum CHRISTVS improbavit, d) Iudaeos per coelum, per terram, per templum, per capillos suos fidem facere; numquid ille probaturus fuisset, suos, inuocato Ioue, Hercule, Polluce aut alio paganorum deo, dicta sua firmare? non credo. In AONIO habet haec res forte excusationem, qui iis temporibus vixit, quibus vix oborta litterarum ac doctrinae lux, tenebrae nondum satis discussae erant: posteaquam vero Iac. Thomae. e), Christoph. Schraderus f) alique complures argumentis grauib. docuerunt, turpissimum esse homini christiano, eorum more, qui a vera religione remotissimi sunt, deos adpellare, perque eos iurare: nobis non sine iustis causis vitio vertetur, si Palearium in hoc sequi malleamus. Deferendus hic quoque est in duabus doctrinae christianae partibus: quamlibet se ipsum, si tantam, quam nos, veritatis claritatem adspexisset, in iis deseruisset: nihil enim sanctum, nihil firmum in suis dictis scriptisue ipse esse volebat g) nisi quantum probet *ἐκκλησία καθολικὴ καὶ ἀποστολική*. Primum autem est, in quo errauit, quod coniugium dixerit esse sacramentum, quum tamen ipsi desint, quae in eiusmodi actione sacra adesse debent: quamuis sententiam hanc vno alteroue loco h) orationi eius fluenti tantum admixtam, nullibi vero susius explicatam ac defensam legimus. Alterum est, quod statuit, homini christiano nullo modo, ne in foro quidem, licitum ac permissum esse iurare i). De quo copiosam ingressus est disputationem, ad ea quoque, quae contra istam sententiam in medium adferuntur, respondere conatus. Sed qui omnia accuratius considerabunt ac perpenderit: multa quidem ingeniose excogitata ab eo esse, at rem ipsam minime satis probatam, fateantur, necesse est.

d 3

XXIII.

a) 1. Cor. VIII. 4. b) Hos. II. 16. 17. c) Exod. XXXII. d) Matt. V. 34. seq. XXIII. 20. seq. e) diff. de fili et hnicismo f) diff. de fili et hnicismo circa iurandi aduerbia fugiendo. g) III. 12. b) test. c. V. p. 206 XVII. p. 215 d) test. VIII. p. 216

XXIII.

Satis de naeuis, qui in tam pulcherrimis scriptis, pauci fuerunt. Nunc ea ordine indicanda essent, in quibus Aonius eloquentiae atque humanitatis cultoribus, exemplo esse debet: quum autem magna horum multitudo & huic scriptioni modus sit statuendus; ex iis quaedam saltem breui commendatione vsus adducam. Itaque primum Aonius nos docet, in quo consistat vera antiquos Latii auctores imitandi ratio. Falluntur enim & fallunt, qui in verbis omnem consistere imitationem autumant, atque adeo, quando imitantur, hoc agunt, vt ex vno alteroue probae latinitatis scriptore voces singulas pluresque continuatas, maiori plerumque opera, quam iudicio, exquirant, conferant, colligant atque ex his deinceps inter se coniunctis, contexant, quae scribenda sunt. Inde vero inaequalis orationis cursus, connexio longius quaelita, aut nulla, indecora verborum idem significantium coaeruatio, constructiones obscurae ac perplexae, periodi contortae, voces siue rebus, res sine scopo. Prudens veterum imitator Aonii vestigiis incedit, atque non modo verborum puritatem ex eorum monumentis addiscit, verum etiam virtutes stili omnes, perspicuitatem, naturalem compositionem, elegantiam, numerum conformationem rerum ac verborum, & quae sunt alia: praeterea & priscos in prudenti rerum inuentione, electione ac dispositione sequitur, vt, habita propositi, personarum & rerum omnium ratione, ex propria meditatione libere atque apte scribere & dicere possit.

XXIII.

Dein Palearii exemplo monemur, eum qui in eloquentiae studiis cum laude versari velit, solida rerum diuinarum humanarumque cognitione imbutum esse debere: quemadmodum CICERO a) fatetur, se oratorem non ex rhetorum officinis, sed ex academiae spatiis exstitisse. Doctus quidem esse potest, qui non sit orator: at orator nemo, nisi qui sit doctus. Eloquentia eruditionis laude destituta est mera loquacitas: doctrinae autem praesidiis munita, ea est illa copiose loquens sapientia, de qua veteres multa. Qui plura verba effundere potest, ei laus facundiae propterea haud debetur: nam etiam diutius loqui solent infantissimi & Grammatici & Sophistae, ne dicam mulieres. Sit oratio verbosa ac copiosa:

minus tamen diserta erit, nisi & erudite & prudenter dixeris: quid & quantum hoc sit, alibi a me explicatum est. Satis igitur mirari non possum, *PAVLUM* in ea fuisse opinione, virum doctum non facile eloquentem; & eloquentem non facile doctum esse: siquidem cum rei ipsius natura, tum exempla omnium, qui ex facundia nomen consequuti sunt, quid? quod proprium ipsius, eum in contrariam sententiam adducere debuissent. Orator, inquit, ingenio; doctus iudicio inservire debet? at vero utriusque cultura oratori curae esse potest ac debet. Etenim ingenio ipsi opus est ad inveniendas res ornandasque; iudicio ad deligendas ordinandasque, eoque dirigendas, ut finis obtineatur. Vera eruditio est vnicus ac perennis ille fons, ex quo numquam intermitte, numquam insistente fluxu, novarum atque admirabilium rerum copia incredibilis profluit. Ex quo si haurire non licet; quid inveniet orator? quomodo explicabit, quod non intelligit? quomodo confirmabit & movebit? quomodo illustrabit? rerum dicendarum ignarus: nisi forte de lana caprina, atque ex tot lexicis, operibus ac artibus criticis de voce volumina conscripserit; non habebit, in qua praeclaram istam suam, si ita placet, ostendet eloquentiam.

XXV.

Denique ut vera in *DEVM* pietas, verum virtutis studium omnibus in rebus magnam adfert utilitatem, ita & ineloquentiae studiis. Memini illustre illud, verae facundiae, verae etiam virtutis, exemplum, *IOH. PHILIP. PVM SLEVOGTIVM*, amico cuidam nostro singulari, aliquando dixisse, *PALEARIVM* virum omnibus recentioris aevi se auctoribus anteferre, qui *CICERONEM* sic imitatus sit, ut superare eum saepe videretur, quod autem ita omnibus oratoris ornamentis vnus emnuerit, se huius potissimum causae adscribere, quod eius animus vero virtutis summæ amore ita fuerit imbutus ac compositus, ut nullius magis: quam e contrario praecipue eloquentiae ornamenta desiderentur in iis, quos in tractandis artium liberalium disciplinis, sensu ductos fuisse vano ac profano constet. Quae, si quid iudico, tam vera sunt, quam quae verissima. Animus emendatus rectae rationis lumen sequitur, atque ut ab omnibus ita & asseruatis vitiis se continet; ipse idoneus ad meditandum, quippe nullis cupiditatum illecebris auocatus ac

distractus; ipse accuratum tam de verbis, quam de rebus ferre potest iudicium, utpote nullis praesumptis opinionibus obcoectus: ipse, quae virtus ac prudentia suadet, non cognoscit solum, sed etiam exercere potest. Hinc simplex & planus sermonis cursus, recta & naturalis dicendi ratio, modus verborum decorus atque apertus, consentanea rebus, personis, fini & reliquis, quae dicturo considerata veniunt, oratio, eloquentia casta, fortis & virilis, in qua plena sunt omnia succi sanguinisque, bonae mentis, sapientiae, doctrinae, modestiae, & si quae alia stilum ornant. Vitiosum autem semper orationis genus erit, ubi animus fuerit vitiosus: sermo enim mentis est interpret. Ibi lenocinia verborum, adparatus longius petitae orationis, ventosa atque inanis loquacitas, tumor, ineptiae, nugae, vanitates, rixandi libido, ingenii ostentatio, placendi multitudini cupiditas, corrupta & inquinata omnia. Quam ob rem caueant sibi tirones, ne in legendis ob stili facultatem scriptoribus profanis profanum induant animum, quod proh! dolor, multis usu venire, experientia testatur: patiantur se potius a vanitate ad virtutem, ab erroribus ad veritatem perducere, ne aliquando dicant scribantque in dedecus & detrimentum religionis christianae, sed ut proferant digna christiano oratore, atque his ipsis eloquentiae praesidiis coelestem doctrinam non dumtaxat ornent, sed etiam forti & constanti animo vindicent ac tueantur, ut facta testaque propagetur in omnem posteritatem.

XXVI.

Habes, lector, ea, quae de AONIO PALEARIO notata digna videbantur. Ipsae eius lucubrationes ut emendatae prodirent, diligenter a me prouisum est: non paucas maculas, quibus priores editiones adspersae sunt, deleui: indicem, qui ex Bremensi in Batauinam editionem translatus, iis rebus, quae in actione contra pontifices propositae sunt, auxi. In his atque aliis versata est cura nostra. Si quae mendae oculorum fugerint aciem, ea ut ipse tollas, rogo. Denique scito, te nos ad maiorem industriam, eloquentiae & liberalium artium studio sis inseruiendi excitatum, quod si conatus nostros tibi adprobatos intellexerimus. Vale.

in academia lenensi IIII. non. April. CIO IO CC XXVIII.

**AONII PALEARII
VERVLANI
ORATIONES.**

FERDINANDO SANSEVERINO
A R A G O N I O

OPTIMO PRINCIPI SALERNITANORVM

AONIVS PALEARIVS VERVLANVS

S. P. D.

Etsi non magni refert ad colendam
amplitudinem & gloriam tuam, quo
quisque loco natus sit, aut vbi habi-
tet; quod ea lux, is splendor est tuae virtu-
tis, vt longissime quoque eluceat: nihil ta-
men mihi obfuisse, in ea vrbe nasei, in qua
maiores mei te & patrem tuum, caelestem
virum, & auos maxime illustres, summa ob-
seruantia coluerunt.

Etenim si orbes illi
diuinis animati mentibus, qui voluntur
stellarum cursibus sempiternis, plus habent
celeritatis & virium, quo extimo globo sunt
propiores, in quo maximus ille est, qui a-

A gens

gens & propellens ceteros, praeest vniuersis; an si contigisset, vt ego in ea vrbe natus essem, & educatus, in qua tu veluti sol princeps & moderator luminum, accendis atque excitas omnium mentes, non aliquid mihi accessisset virium & ornamentorum? Fuissent tua in me beneficia, sicuti in alios ciues, neque exigua, neque vulgaria: effudisset se in me quotidie plurimum luminis, & benignitatis tuae: & ex iis studiis, quae per te pulcherrime vigent in ciuitate, aliquid ego fortasse consecutus essem, ne ad gratiam tuam mihi conciliandam ab omnibus rebus venirem imparatus. Quae cohortationes meorum fuissent? quae vigiliae & lucubrationes meae? quod studium laudis, vt optimo principi placerem? quibus rebus destitutus, cum ea in me non essent, quae maxime voluissem; satis mihi facere videbar, si te animo sanctissime colens, vel in Latii solitudine, vel in Hetruriae finibus laterem. In quo consilio permansissem, nisi mei *de immortalitate animorum libelli* cum me imprudente exissent, commonstrassent familiae nomen: & Vincentius Martellus, magna vir humanitate, cum Lucae esset, & coenaret apud Martinum Liliū, iuuenem studio-

sum

sum omnium ingenuarum artium, de Paleariis, gentilibus meis, multa honorifice prosecutus, spem mihi fecisset, si literis significarem hanc animi propensionem in amplitudinem tuam, fore eam tibi gratam & iucundam. quod ut libentius facerem, cohortabatur, etsi nihil sane haberem, quod summa sapientia virum valde delectare posset, ut orationes meas ad te mitterem. Dii faciant, ut quam ille amanter consilium dedit, tam mihi ea res bene & feliciter eueniat. Prodeunt ergo orationes in lucem, tibi consecratae: in quibus vnum est ornamentum, quod principi nobilitatis & virtutis dicatae sunt. aliud praeterea non video, nisi illud quoque accesserit ad me beandum, ut audiam aliquando fuisse tibi non iniucundas, & ab inuidorum obtreptione defendi patrocinio tuo: quod optatum & dulce tanti mihi erit, quanti vix magnorum regum & imperatorum omnium clientelae. quorum causas, quoniam tu auctoritate tua sustinere, & perturbata seditionibus regna non modo armis, sed eloquentia tueri & reconciliare

soles: nihil est mirandum, si, cum in ista gloriae luce viuas, & tantum tui nominis sit vbique, in animum induxi meum, si tibi vni orationes istae probabuntur, fore eas non modo Italis nostris acceptas; sed apud omnes gentes & nationes gratiosas, ob praestans iudicium, singularemque excellentiam & diuinitatem ingenii tui.

Vale. Cal. April. Lucae.

EX ORATIONE
M. T. CICERONIS
PRO L. MURÆNA

ARGVMENTA POTIORA AD QVÆ A' PALEARIVS IN
SEQUENTI ORATIONE RESPONDET

Q*Vae precatus sum a diis immortalibus, iudices, more institutoque maiorum illo die, quo auspicato comitiis centuriatis L. Murænam consulem renuncianti, ut ea res mihi magistratuique meo, populo, plebique Romanae, bene atque feliciter eveniret: eadem precor ab iisdem diis immortalibus, ob eiusdem hominis consulatum una cum salute obtinendum; & ut vestrae mentes atque sententiae cum populi Romani voluntate, suffragiisque consentiant; eaque res vobis populoque Romano pacem, tranquillitatem, otium, concordiamque afferat. Quod si illa sollemnis comitiorum precatio consularibus auspiciis consecrata, tantam habet in se vim & religionem, quantum reipublicae dignitas postulat; idem ego sum precatus, ut iis quoque hominibus, quibus hic consulatus me rogante datus esset, ea res fauste, feliciter, prospereque eveniret.*

Et primum M. Catoni vitam ad certam rationis normam dirigenti, & diligentissime perpendenti

momenta officiorum omnium, de officio meo respondebo. Negat fuisse rectum Cato, me & consulem, & legis ambitus luctorem, & tam seuerè gesto consulatu, causam L. Muraenae attingere.

A quo tandem, M. Cato, est aequius consulem defendi, quam a consule? Quod si in iis rebus repetendis, quae mancipii sunt, is periculum iudicii praestare debet, qui se nexu obligauit; profecto etiam rectius in iudicio consulis designati, is potissimum consul, qui consulem declarauit, auctor beneficii populi Romani, defensorque periculi esse debet.

Negat esse eiusdem seueritatis, Catilinam exitium reipublicae intra moenia molientem, verbis & pene imperio urbe expulisse, & nunc pro L. Muraena dicere. Ego autem has partes lenitatis & misericordiae, quas me natura ipsa docuit, semper egi libenter; illam vero grauitatis, seueritatisque personam non appetiui, sed a republica mihi impositam sustinui, sicut huius imperii dignitas in summo periculo ciuium postulabat.

Obiecta est Asia, quae ab hoc non ad voluptatem & luxuriam est expetita, sed in militari labore peragrata.

Saltatorem appellat L. Muraenam Cato.

Atque haec quanquam praesente L. Lucullo loquar, tamen ne ab ipso propter periculum nostrum concessam videamur habere licentiam fingendi, publicis litteris testata sunt omnia: quibus L. Lucullus tantum laudis impertit, quantum neque ambitiosus imperator, neque inuidus, tribuere alteri in communicanda gloria debuit.

Summam video esse in te, Serui Sulpiti, dignitatem generis, integritatis, industriae, ceterorumque

or-

ornamentorum omnium, quibus fretum ad consulatus petitionem adgredi par est. Paria cognosco esse ista in L. Muraena: atque ita paria, ut neque ipse dignitate vinci potuerit, neque te dignitate superarit. Contempsisti L. Muraenae genus, extulisti tuum: quo loco si tibi hoc sumis, nisi qui patricius sit, neminem bono esse genere natum, facis ut rursus plebs in Auentinum seuocanda esse videatur. Omittamus igitur de genere dicere, cuius est magna in utroque dignitas.

Qui potest dubitari, quin ad consulatum adipiscendum multo plus afferat dignitatis rei militaris, quam iuris ciuilis gloria? omnes enim artes, quae nobis populi Romani studia conciliant, & admirabilem dignitatem, & pergratam utilitatem debent habere, summa dignitas est in iis, qui militari laude antecellunt.

IN IVRIS PERITORVM SCIENTIAM

Primum dignitas in tam tenui scientia quae potest esse? res enim sunt paruae, prope in singulis literis atque interpunctionibus verborum occupatae. Deinde, etiam si quid apud maiores nostros fuit in isto studio admirationis, id enunciatis vestris mysteriis totum est contemptum & abiectum. Posset agi lege, nec ne, pauci quondam sciebant: fastos enim vulgo non habebant.

Erant in magna potentia, qui consulebantur, a quibus etiam dies tanquam a Chaldaeis petebantur. Inuentus est scribe quidam Cn. Flavius, qui cornicum oculos confixerit: itaque irati illi, quod sunt veriti, ne dierum ratione peruulgata & cognita, sine sua opera lege posset agi, notas quasdam composuerunt, ut omnibus in rebus ipsi interessent.

Fundus Sabinus meus est, immo meus. deinde iudicium: noluerunt. Fundus, inquit, qui est in agro, qui Sabinus vocatur, ego cum ex iure meum esse aio. Quid tum? inde ego te ex iure manu, confer-tum voco. Transfit idem iurisconsultus tibicinis Latini modo: Vnde tu me, inquit, ex iure manu confer-tum vocasti, inde ibi ego te reuoco. Praetor interea ne pulchrum se ac beatum putaret, atque aliquid ipse sua sponte loqueretur, ei quoque carmen compositum est, cum ceteris rebus absurdum, tum vero nullo usu. Virisque Superstitibus praesentibus istam viam dico: inito viam: praesto aderat sapiens ille, qui inire viam doceret: redite viam: eodem duce redibant.

Cum permulta praeclare legibus essent constituta, ea iureconsultorum ingeniis pleraque corrupta & deprauata sunt. Mulieres omnes propter infirmitatem consilii maiores in tutorum potestate esse voluerunt: hi inuenerunt genera tutorum, quae potestate mulierum continerentur.

Sacra interire noluerunt, horum ingenio senes ad coemitiones faciendas interimendorum sacrorum causa reperti sunt.

In omni denique iure ciuili aequitatem reliquerunt, verba ipsa tenuerunt: ut quia in alicuius libris exempli causa id nomen inuenerant, putarunt omnes mulieres, quae coemitionem facerent Caias vocari.

Iam illud mihi quidem mirum videri solet, tot homines, tam ingeniosos, per tot annos etiam nunc statuere non potuisse, utrum diem tertium an perendinum, iudicem an arbitrum, rem an litem dici oporteret.

Dignitas in ista scientia consularis nunquam fuit, quae tota ex rebus fictis, commentitiisque constaret: gratiae vero multo etiam minus. Quod enim

am-

omnibus patet, & aequè promptum est mihi, & aduersario meo id esse gratum nullo pacto potest.

Sapiens existimari nemo potest in ea prudentia, quae neque extra Romam usquam, neque Romae rebus prolatiis quidquam valet.

Peritus ideo haberi non potest, quod in eo, quod sciunt omnes, nullo modo possunt inter se discrepare.

Difficilis res non putatur, quod & per paucis, & minime obscuris literis continetur.

IN DISCIPLINAM STOICAM

In M. Catone, iudices, haec bona, quae videmus diuina & egregia, ipsius scitote esse propria: quae nonnunquam requirimus, ea sunt omnia non a natura, sed a magistro. Fuit enim quidam summo ingenio vir Zeno, cuius inuentorum aemuli Stoici nominantur: huius sententiae sunt, & praecepta eiusmodi. Sapientem gratia nunquam moueri, nunquam cuiusquam delicto ignoscere. Neminem misericordem esse, nisi stultum & tenuem. Viri non esse neque exorari, neque placari. Solos sapientes esse, si distortissimi sint, formasos: si mendicissimi, diuites: si seruitutem seruiant, reges. Nos autem, qui sapientes non sumus, fugitiuos, exules, hostes, insanos denique esse dicunt. Sapientem nihil opinari, nullius rei poenitere, nulla in re falli, sententiam mutare nunquam.

Haec homo ingeniosissimus M. Cato, auctoribus eruditissimis inductus arripuit: neque disputandi causa, ut magna pars, sed ita viuendi. Petunt aliquid publicani: caue, quidquam habeat momenti gratia. Supplices aliqui veniunt miseri, & calamitosi: sceleratus fueris, & nefarius, si quidquam misericordiae ductus feceris. Patetur aliquis, se peccasse, & eius delicti veniam petit: nefarium facinus est, ignoscere.

Isi

Isti ipsi mihi videntur vestri praeceptores, & virtutis magistri, fines officiorum paullo longius quam natura vellet protulisse, ut cum ad ultimum animo contemdissemus, ibi tamen, ubi oporteret, consisteremus. Nihil ignoueris: immo aliquid, non omnia. Nihil gratiae causa feceris: immo resistito gratiae, cum officium & fides postulabit. Misericordia commotus ne sis, etiam in dissoluenda seueritate: sed tamen est laus aliqua humanitatis. In sententia permaneto: enimvero, nisi sententia alia vicerit melior.

Agit mecum austere & stoice Cato: negat, verum esse allici beneuolentiam cibo: negat, iudicium hominum in magistratibus mandandis corrumpi voluptatibus oportere. ergo ad coenam petitionis causa si quis vocat, condemnatur. Quippe, inquit: tu mihi summum imperium, summam auctoritatem, tu gubernacula reipublicae petas fouendis hominum sensibus, & delinientis animis, & adhibendis voluptatibus? utrum lepocinium, inquit, a grege delicatae iuuentutis, an orbis terrarum imperium a populo Rom. petebas? horribilis oratio, sed eam usus, vita, mores, ciuitas ipsa respuit.

QUAE AD CRIMEN AMBITVS SPECTANT

Nunc mihi tertius ille locus est orationis de ambitus criminibus, perpuratus ab iis, qui ante me dixerunt, a me, quoniam ita Muraena voluit, retractandus. Quo in loco Posthumio familiari meo, ornatissimo viro, de diuisorum indicitiis, & deprehensis pecuniis, adolescenti ingenioso & bono Ser. Sulpicio de equitum centuriis, M. Catoni homini in omni virtute excellenti de ipsius accusatione, de S. C. de republica respondebo.

Tolle mihi e causa nomen Catonis, remoue ac praetermitte auctoritatem, quae in iudiciis aut nihil

ua-

valere, aut ad salutem debet valere, congregare mecum criminibus ipsis.

Dixisti S. C. me referente esse factum. Si mercede corrupti obuiam candidatis essent, si conducti sectarentur, si gladiatoribus vulgo locus tributus, & idem prandia si vulgo essent data, contra legem Calpurniam factum videri.

Multi obuiam prodierunt de provincia decedenti, consulatum petenti: solet fieri: eccui autem non proditur reuertenti? quae fuit ista multitudo? primum si tibi istam rationem non possum reddere, quid habet admirationis, taliviro aduenienti, candidato consulari, obuiam prodisse multos? quid si etiam illud addam, rogatos esse multos? quid si omnes societates venerunt? quarum ex numero multi hic sedent iudices. quid si multi homines nostri ordinis honestissimi? quid si illa officiosissima, quae neminem patitur non honeste in urbem introire, tota natio candidatorum? si denique accusator noster Posthumius obuiam cum bene magna caterua sua venit? omitto clientes, vicinos, tribules, exercitum totum Luculli.

Ad spectacula sunt tributim data, & ad prandium vulgo vocati: et si hoc factum a Muraena omnino iudices non est, ab eius amicis autem more & modo factum est.

Praefectum fabrum semel locum tribulibus suis dedisse.

Non igitur si L. Natta summo loco adolescens, qui & quo animo iam sit, & qualis vir futurus sit, videmus, in equitum centuriis voluit esse, & ad hoc officium necessitudinis, & ad reliquum tempus gratiosus, id erit eius vitrico fraudi, aut crimini.

Nec

Nec si virgo vestalis, huius propinqua & necessaria, locum suum gladiatorium concessit huic; non & illa pie fecit, & hic a culpa est remotus.

Nunc idem squalore sordidus, confectus morbo, lacrimis & moerore perditus, vester est supplex, iudices, vestram fidem obtestatur, misericordiam implorat, vestram potestatem ac vestras opes intuetur, cet.

AONII PALEARII VERVLANI

O R A T I O F

IN L. MURAENAM AD IUDICES.

Scripta ad exercitationem.

NUnquam ego putavi, iudices, cum vel fortissimus vir ciuitatis C. Piso legem de ambitu ferret, vel M. Tullius restituendam curaret summa contentione, ludibrio laesum iri dignitatem populi Romani: quae si iis tam cara esset, quam solent praedicare, qui primo quoque verbo patres patriae, custodes libertatis, conseruatores fortunarum nostrarum appellari volunt; nunquam profecto L. Muraena consul nisi saluis legibus renunciatus, ac defensus fuisset. Quod si comitiis & auspiciis consularibus consecrati hominis tanta habenda ratio est, ut in eum lege agi non liceat; quid opus fuit pro Calpurnia superioribus annis tumultuosis concionibus ad Bellonae aedem vocari populum Romanum? quid proximis mensibus senatum haberi frequentem, iuratos etiam adhiberi, ut sententiam fortiter & grauiter dicerent de poena augenda? in quem obsecro? si qui per ambitum consulatum est adeptus,

an-

antequam ineat, his artibus se eripit, & regit inuolucro religionis? quasi vero in ea ciuitate non sumus, in qua saepe alii se consulatu vltro sanctissime abdicarunt, alii legibus coacti turpissime sunt deiecti. Nulla enim bona auspicia sunt contra patriam, & commune bonum: nulla firma comitia sine legibus: nullo modo consecrari potest is, qui primum sanctiones violat, vt sit sacrosanctus. Dii enim immortales, quorum purae simplicesque mentes, omnia perspiciunt, ac vident, neque eos admittunt, neque cum iis communicant, quorum animi cupiditatibus infecti, & falli, & alios fallere consueuerunt. Quod si solennis precatio tantam habet vim, vt ratum firmumque sit, quod hoc ritu petitur; meminisse, iudices, deberis, tribunos & consules consecratos religione singillatim in lege ista ferenda, quod faustum, felix, fortunatumque sit, senatui, populoque Romano, fuisse deprecatos. Quod si omen praerogatiuum tantum semper valuit, quantum ex Herufcorum disciplina didicimus, & a patribus est obseruatum; nolite contemnere, iisdem ominibus prius fuisse sancitam legem, quam consulem declaratum Muraenam. Sed per deos, iudices, quid hoc est? quid insinuatio? quid commendatio praese fert consularis, nisi ambitum admissum? quare ad huiusmodi artes necesse fuit conuerti oratorem: qui si aperte concederet, ac deprecaretur, & veniam peteret, esset fortasse ferendus: nunc cum tam audacter neget, & temere invehatur in M. Catonem, & Ser. Sulpitium, grauissimos & sapientissimos viros; non dubito, iudices, me bonis omnibus gratum esse facturum, si eorum causam suscipiam, qui non tam accusari Muraenam, quam comitia & legem sanctis-

si-

simam de ambitu defendi volunt. Quod primum abs te, M. Tulli, si Cato desiderauit, non est mirandum. Tu ne, cum homo nouus, ob opinionem integritatis ad consulatum fuisses prouectus; cumque principem iuuentutis & nobilitatis L. Catilinam, ut de consulatu deturbares, legem Calpurniam aucta poena restituissem: ausus es eius causam suscipere, qui de ambitu post eam legem primus ab integerrimis viris est accusatus? istuc factum M. Tulli (ita me dii ament) nunquam non modo nobis, sed ne tibi quidem probabis. puto enim, te nos putare tua virtute in hunc locum peruenisse, non arte prensandi, ac salutandi, & comparandi suffragatores: quam quia nesciret Sulpitius, eum a consulatu decidisse perbelle arguis. in quo non possum non mirari vehementer, hominem in causis agendis exercitatum, imprudenter prope fuisse confessum, iis rationibus, quibus nascitur ambitus, in comitiis fuisse superiorem Muraenam: in quibus superari se facile passus est Sulpitius. Quod si his artibus vicisset, neque Catoni, neque bonis ceteris amicus esse, neque abs te defendi se in animum poterat inducere. Nam quod consules, magis te legibus putabat obstrictum, maiorem habiturum fuisse rationem aequitatis, minus daturum amicitiae: nunquam commissurum, ut qui per ambitum, & largitionem factus esset consul, defendi se a laudato consule speraret. An si L. Catilina Cos. designatus fuisset, versareturque in eo periculo, in quo vides esse Muraenam; putasses ab eo, qui consulatum gereret, defendendum? Nimirum facile nobis placemus, assentamurque nobis ipsis: unde data est via, ut peccemus in omni vita. Fit aliquando, cum altercari cum aliquo incoeperimus,

&

& ab eo metuere, quo cum gerimus inimicitias, ut obseruemus clanculum, quid agat, quibus cum sit, quid in conuiuio iratus dicat, quid scorto receperit: quod etsi sciamus, non esse facturum; clamamus tamen, ut coniiciamus in vocolas hominum, ut cogamus desperationem in consilium adhibere, & fortasse etiam indicta causa vel laqueo gulam frangimus, vel securi percutimus: & gloriamur postea, quod seueritatis personam, a republica nobis impositam, pulcherrime sustinuerimus; & non potius res nostras, & nos ipsos. Venit alter totus ex mendo compositus, humilis, demissus, abiectus, qui pro se causam dici vult: quid hunc recipimus? quid defendimus? quid amplexamur? scilicet ut misericordiae & leuitatis agamus partes? neque pudebit dicere, quidquid id flagitii est, facere nos hominibus & diis approbantibus: quibus quoniam non possumus illudere, nihil erit mirandum, si aliquando poenitebit.

Sed quoniam, iudices, qui ante me dixerunt M. Crassus, Q. Hortensius, M. Tullius, eloquentes viri, in rhetorum campis educati, non contenti fuerunt de crimine tantum dicere, sed liberius vagari voluerunt; in quibus M. Tullius veluti assuetus in praeliis equus, ferox ac terribilis, ut vidistis, nunc petebat Seruium, nunc procurrebat in Catonem: liceat mihi, obsecro, bona cum venia vestra, antequam de ambitu dicam, non descendere in arenam, & certamen cum eo, qui ut de Pericle dicebatur, fulmen in lingua gerit: sed veritatis sustinendae causa, verecunde & pudenter reclamare magno oratori; ne qui ad facultatem iuris ciuilis, quae per se honestissima est, & sanctissima, aut ad Stoicorum disciplinam, a summis philosophis probatam & cultam, se con-

B

fer-

ferre velint, huius opera abducantur: vt optimis viris & studiis optimis defensis, a bonis ineam gratiam: quod nulla exercitatione dicendi, nulla eruditione, nullis opibus propriis, aut amicorum fretus, sed aequitate & humanitate vestra, iudices, non sim veritus repugnare eloquentissimis, & consularibus viris, & propter integritatem comitiorum inimicitias suscipere cum L. Muraena graues & periculosas: quem si tantum offendi putarem, multa, M. Tulli, in praesentia dicerem de Asiae rebus, quae praeteribo: quibus fortasse concederes, non ineptum omnino fuisse Catonem, qui Asiam obiecerit. Nam omnes nos quidem scimus continentiam illam incredibilem eorum, qui cum Lucullo fuerunt in Asia, & miram obseruantiam veteris disciplinae: quod non vtrem, non follem, non falculam quisquam sustulerit in tanta praeda. qui id fieri potuit, nisi exemplo eorum, qui exercitui praecerant? quam ob rem quis mirerur, si in luxuriae sedibus & rerum omnium affluentia dicto audientes milites, non otium aut desidiam, sed signa secuti, bellum omne confecerunt? Ipse vero legatus, quid? miros in his litteris fuisse praetermissum, quae datae sunt a Lucullo ad Senatum, dum alii omnes conuiuia inirent, ac saltarent, qua continentia ad focum sedens, rapam coquebat, qua scilicet assuesceret coenaturus aliquando in Appolline. Ex quo dubitavi saepe, an his litteris testata sint omnia, in quibus neque illud erat, ubi gentium L. Muraena fuisset eo tempore, cum iumenta illa, onusta auro, impedimento fuere, ne rex caperetur: cumque a nostris militibus in Ponto collectis diligentissime sarcinis Mitridates effugit e manibus. Nam quod ne teruncium quidem ex Asia asportauerit Muraena,

vel

vel illud argumento est, quod a tribus magnis oratoribus certatim defenditur: neque interim vnus aut alter rabula est in foro venalis, qui non adsit aduocatus. Nam haec parua signa sunt integritatis & continentiae?

Quae quoniam omnia tam nota sunt populo Romano, quam quae maxime; venio ad dignitatem generis, in qua satis adsecuti videmur, quod parem orator, non superiorem fecerit Muraenam. Quousque tandem, iudices, eloquentia iste potens ac exultans sperabit, & mentis & oculorum aciem nobis praestringere? quid non audebit persuadere? quid verebitur dicere is, qui genus patriciorum & equitum cum plebeio pari esse dignitate contendit? quaeso, ne ita nos stolidos esse, & truncos, & stipites arbitretur, ut non intelligamus, cum Romulus ex omni ciuitate centum patres delegisset, eandem noluisse patricii generis & plebei fore dignitatem. Quid Tarquinius, cum summo consensu populi Romani regnum obtinuisset, ut gratiam optimis referret, centum in patres legit; loca patribus & equitibus in Circo diuisit, ut honestissime ludos spectarent, non putauit patricos & equites plus quam ceteros affici ornamento? quid cum L. Brutus, parens libertatis nostrae, ex lectissimis equitibus, & patriciis trecentis senatorum summam confecisset, voluit nihil interesse hos ab iis, qui in illum ordinem non conscriberentur? Sunt & plebeiis familiis honores magni, atque ampli: quis neget? quot patrum nostrorum memoria de plebe accepimus magistros equitum, consules, domi militiaeque claros? quot nos vidimus, & quotidie videmus, de plebe delectos imperatores curru aurato, patriciis plaudentibus, congratulanti-

bus equitibus, Capitolium ascendere? quos non deprimimus, cum laudamus patricium genus, & equestre? tantumque abest, ut ob has laudes plebs rursus in Auentinum secedat, ut proximis superioribus annis per M. Cottam non obscure tulerit, ne equites soli, sed & patricii quoque iudicarent. Nouit enim plebs Romana usu quotidiano ex antiquis familiis, veluti ex senescentibus arboribus, saepe esse traduces, qui non modo patrum & auorum dignitatem vultus, & corporis formam referant, sed antiquos mores, & animi effigiem non mutant. M. Scaurus cum vetustissima familia ortus esset, & patrem & auum proauumque habuisset obscuros & tenues; intermortuam generis & virtutis exsuscitauit nobilitatem. An P. Scipio, cum per aetatem non liceret, amplissimos magistratus adsecutus, & cum imperio missus ad bellum ingens & periculosum fuisset, nisi splendor generis magnam concitasset expectationem & opinionem virtutis? Quod si in belluarum foetibus permagni refert, ex qua sobole catuli sint; nihil interesse putas in hominum genere, in quo mentem ipsam sapissime transfundi videmus? Neque haec ignorat Cicero: sed id incommodi adferunt semper homines noui, ubi in altiore locum prouehuntur, ut nullis finibus se contineant; ac, veluti cum senatu pugnant, iactent, se refregisse claustra nobilitatis. Fuit C. Marius fortissimus vir, & prope coelestis: is iugurthinum bellum confecit, Teutonas & Ambronas fudit, Cimbros deleuit: eas tamen in republica turbas fecit, eas strages dedit, ut non minus patricii ad aedem Vestae, quam ad aquas Sestias barbari sanguinis sit fusus. Quod non eo dico, ut iudicium & aequitatem populi Romani improbem, qui voluit sem-

semper aditum virtuti paterè ad omnes honores: sed vt contendam, illiberaliter facere eos, qui seditionem alunt in ciuitate; qui negant ab illustribus viris aliquid proficisci ad posteros, quo nobilitas sit praefenda. Vnde vero tandem Decios, Calpurnios, Marcellos, Scipiones, & cetera robora illa reipublicae habuimus? ex quibus nati, si tales sunt, qualis Sulpitius; ingrati est, eorum in comitiis non meminisse, inuidi splendorem contemnere, improbi non admirari virtutem: de qua diutissime dicere poteram, & quidem debebam, optime Serui dicam tamen breuissime, quod vnam omnes veluti diuinum quiddam videant elucere sanctitatem tuam. fides, pudor, iustitia, temperantia te sic illustrem facit, vt nihil indigeas luce orationis. Quare non Sulpitio, sed virtuti putat Cato fieri iniuriam: negat vero diu saluam rempublicam esse posse, in qua dignior consulatu habeatur, qui cum hostibus aliquando dubio Marte contenderit, quam is, qui cum cupiditatibus explorata victoria pugnarit, & vicerit semper. Magis ab iis periculum esse reipublicae clamat, qui per diuiores populum corrumpunt, qui leges negligunt, quam a regibus ipsis, quibus cum hoc tempore Cn. Pompeius bellum gerit. Fuit patrum nostrorum memoria in Italia Pyrrhus, tentaturus, quid ferret sors, quem hera regnare voluisset: fuderat exercitum nostrum, ac fugerat. domi tamen integritas Fabricii, Appii fortitudo, Curii continentia erat: quas expertus hostis, & admiratus, victus abiit: quod ii essent homines Romae, quibus dii immortales superiores esse non possent. Fuit in Italia Annibal multos annos, & prope omnia occuparat, praeter integritatem & prudentiam ciuium: quorum vno consilio Scipio in A-

fricam missus est, & Italia belli terroribus liberata. Quo in loco libenter istos rogarim, qui ad rem bellicam omnia referunt, quid P. Scipionis ad Ticinum? quid T. Sempronii ad Trebiam? quid C. Flamini ad Thrasimenum concursus cum magnis copiis, profuit populo Romano? C. Minutii ferocia damnum attulit, C. Terentii studium pugnandi ignominiam & calamitatem Cannensem: quid ipse Q. Fabius Maximus armis? quid Claudius Marcellus virtute illa militari efficere tandem potuit? erat nihilo secius in Italia Annibal, omnia ferro igneque vastabat. Vnum illud consilium prudentissimorum ciuium, qui ad gubernacula reipublicae sedebant, magnum imperatorem, qui in Hispania victor per Pyreneum & Galliam vi erumpens, per angustias Alpium, per conualles gelu & pruina rigentes, per iuga altissima niue obducta, & praecipites rupes peditum octoginta, equitum millia decem traduxerat: tot postea rebus feliciter gestis, vnum, vnum consilium fregit, fugauit, Italia expulit. Est quidem Africani nomen illustrius, quam eorum, qui consilium dederunt: non tamen propterea negandum, istos ipsos fuisse auctores omnium commodorum. Iisdem consultoribus bellum gestum est contra Antiochum, & Graecia prouincia decreta est L. Scipioni: de quo cum senatus dubitaret, an belli molem posset sustinere, statuit, vt legatus fratri Africanus proficisceretur: quo consilio Antiochus victus, omnibus prouinciis citra Taurum montem cessit. Quis hic non videat prudentiam ciuium, expendentem munia imperatorum? a quibus si praeclara quaedam proficiscuntur, & ex urbana prudentia optimi imperatores; quis neget, armis imperatoriis urbanam togam anteponendam?

An

An non hac ratione deos ipsos colimus? fatemurque auctores omnium rerum, quae a nobis geruntur: quod mentem & consilium suum nobis impertiant? Quid senatus frequens? quid conciones ad populum? nonne concilia quaedam videntur deorum immortalium, quae ab Homero & antiquissimis poetis describuntur? Dicunt illi sententias graues, & ex fati firmitudine regunt orbem terrarum: agunt senatores & consulares viri de republica, & ex legum constantia tot vrbes, tot gentium regna, tot nationum prouincias moderantur: mittuntur, si quando opus est, non vulgares dii cum mandatis ad Priamum, ad Agamemnonem, ad primores Argiuorum: perferunt legati populi Romani mandata ad reges & principes ciuitatum, quae ad orientem & occidentem solem spectant. Illi saepe religione violata, concitatis tempestatibus fruges perdunt, pecora exterminant, vrbes delent: laesa dignitate populi Romani, iubentur veluti ministri & assedae voluntatis senatus, mature cum exercitu exire imperatores, qui excursionibus agrum vastent, diripiant pecuaria, oppida euerant. Qui & quales hi sunt viri, qui haec mandare possunt imperatoribus? Ex his vnus est, atque amplissimus, Sulpitius, qui cum multos abhinc annos ad rempublicam accessisset; arbitrabatur, se aliquanto digniorem esse in petitione consulatus militari homine, qui forum nunquam attigisset. Ea de re declamauit, vt vidistis, iudices, is, qui multis viris nobilibus praelatus est ob haec ipsa studia vrbana, & ciuilem prudentiam, senatoriamque dignitatem: quam cum Sulpitius scientia iuris ciuilis honestasset, putabat aliquid habere se, quod non obesset petitioni consulatus. Nam cum a pueritia gloriae desiderio

arderet, vt omnigenere laudis excelleret, cum diligenti obseruatione oratorum nostrorum, tum imitatione Atticorum hominum castum, purum, cultumque dicendi genus adsecutus esset; totum se, vt ex arte diceret, ad Graecorum rhetorum praecepta conuertit. Athenas profectus, auditis oratoribus Graecis, ad philosophiam quoque animum adpulit, & liberales artes: in quibus partitionem non fecit, sed vniuersas est complexus. ex quibus vix credibile est, quae ornamenta & adiumenta in urbem reportarit. quae ab illo scripta sunt eo tempore, sunt in manibus omnium. Poterat iis esse contentus, nisi magnitudine ingenii noluisset in secundis consistere. Vtebatur familiariter Scaeuola: quem cum sapientem haberi & esse intelligeret, eius monitu non satis dignum putauit oratorem, cui primae deferrentur, qui vel iniuria, vel iure aliquod factum contendat; & ipse ignoret, quid ius sit, quid aequum, qui sensus latorum legum. quod si turpe est argentarium, mensis palam propositis, cum pecunia numeranda est, currere ad foeneratorem, & versuram facere; an oratori erit honestum, cum causa dicenda est, cursare ad iuris peritum, vt eius opera vtatur? Philosophiam in oratore Hermagoras requirebat: an earum rerum peritiam, quae quotidie versantur in foro, contempsisset? Hoc consilio ius ciuile didicit: at in aetatis maturitate nihil sibi putauit antiquius, quam prodesse ciuibus suis. quare ad ius scribendum animum adiunxit, quo sine nullam putat stare posse rempublicam. Tulit id grauiter M. Tullius, quod relictis studiis oratoriis, veluti minoribus, pluris facere Seruius videretur scientiam iuris peritorum. Dissimulauit aliquando, sed occasionem nactus tandem erupit: inuectus est, &

ca-

cauillatione vsus liberius, quam deceret consulem populi Romani. Quid ergo est? fuerunt illa quidem a Cicerone contra iurisperitos luculenter, fuerunt ingeniose dicta, fateor: ostendit in his Cicero aciem ingenii sui, confiteor: persuasit etiam quibusdam, quod est finis oratoris, fortasse: at si falsa esse contendam; non facio iniuriam. neque enim oratoris officium est vera dicere, sed apposite dicere ad persuadendum: versatur enim orator saepissime in eo, quod dialectici & rhetores probabile appellant. Colligam tamen omnia strictim, quod de M. Catonis studiis etiam, de lege ambitus, de accusatione est dicendum.

Ridet M. Tullius Cicero iurisperitos, & suspirat M. Porcius Cato: suspirat, & quid inquit? dii immortales, quam ridiculum consulem habemus: quibus paucis, praeclaroque suspirio, putabat Seruius satis fuisse responsum. Sed occurro ego desiderio & expectationi multorum, iudices. Quid primum obiicit? observatione dierum vulgata a Cn. Flauio scriba, imminutam esse auctoritatem & existimationem iurisperitorum: nunquam, mehercule, iureconfulti in eo positas iuris fortunas putarunt, ut ab editione dierum ius penderet: cum commune quidquam nihil habeant dies, cum ratione iuris. id facile probant, quod in iuris definitionem dies non cadat. An non hoc illi simillimum est? tribulis meus, homo agrestis, sed non indoctus, sanctissimos putat esse pontifices, quod dibaphum induant: num si omnes dies fasti essent, ius esset minus sanctum? num minor esset auctoritas iurisperitorum? ius ipsum per se sanctum est, natum, profectum ab aeternis illis mentibus, quae in nos saepe vltro se transfundunt, & mo-

nent, quid rectum, quid iustum sit: ut honesta imperemus, prohibeamus contraria. Deos ipsos non videmus, sed hanc eorum praepotentem vim saepe in animis sentimus, ita ut ardeamus aliquando ira, si quid iniuste fieri videmus; laetemur, si quid sit benefactum; damnemus culpam, defendamus innocentiam, virtutes praemiis, vitia suppliciis digna iudicemus: hoc, quidquid est, diuinum profecto est. Quod si, veluti deorum interpretes explicant apposite, & nobis enunciant iurisconsulti; quis neget, magna eos esse sanctitate, & summa debere apud omnes esse existimatione? Proximum huic caput est, quo formulas iureconsultorum veterum ridet. Dolent iurisperiti non se, sed optima & aurea tempora indignissime rideri, ab eo praesertim, a quo minime erat expectandum: quae si risu digna essent, non tamen ridendum putant ius civile. nam formulae multae immutatae sunt, & possunt immutari quotidie: abeunt & redeunt dicendi modi: stabile tamen ius est, & firmum, quamdiu humanum genus rationis est particeps. Quod vero queritur, formulas & notas praescribi a iurisperitis, ut omnibus rebus intersint: queritur praeter aequum & bonum. est enim id profecto perquam necessarium. Nam si cuique esset integrum scribere ac dicere ex animi sui sensu, controversiis nullus esset modus: vix cum in angustissimum locum res adducta est, ut formulis ipsis & compositis notis omnia distinguantur, id possumus adsequi, ne ex scripto litigent homines, ne quotidie manum & ferrum conferant. Dii boni, quae turbae essent, si petitiones, responsiones, pacta, conuenta, stipulationes, testamenta, iudicia nullis cancellis continerentur? an non hoc esset homines reuocare ad
fil-

filias? Atque ut ad singula apposite cum iurisperitis respondeam; reieci in hunc locum, quod tenuem scientiam appellauit iurisperorum: quod res paruae sunt, prope in singulis litteris, atque interpunctionibus verborum occupatae. Quod si hic tantum exprobrasset M. Tullius, aiunt, se id potuisse ferre. Quid ergo est? queruntur, saepe in aliis orationibus effusum esse hoc virus acerbitalis. Quid, inquit, me ad verborum angustias, & ad omnes literarum angulos reuocas? Rogant iurisperiti, an non hoc idem sit in philosophia, & in oratoria ipsa facultate, non modo apud Latinos, sed etiam apud Graecos? Sed quoniam monent quidam, in oratione latina non plus nos debere graece loqui, quam in graeca latine; seruemus institutum, adhibeamus exempli causa voces latinas. Quantum interest, si dixerit Teucer, cum occisus est Ajax, aderat Vlysses; vel, aberat Vlysses? quantum si dixerim, abduxit virginem, aut virginem adduxit Thraso? tantum interest, ut stolidus omnino sit, qui non videat, quantum interest. At id est ex singulis litteris: quid possint interpunctiones, videamus. *Nicomachi filius vir bonus minime multos laedit*: quanti est interpunctio? vir bonus minime: vel, minime multos laedit. Et ex rhetoribus illud, *testamento rex iussit poni statuam auream hastam tenentem*: quanti refert, quo loco sit interpunctio, an statua hastam tenens aurea esse debeat, an hasta aurea tantum? Quod vitium ne ita facile vitari posse dicat Cicero, viderit ipse in illis verbis, dum iurisperitos ridet. Mulieres omnes propter infirmitatem consilii maiores in tutorum potestate esse voluerunt. Incertum dubiumque est, an mulieres voluerunt, an maiores voluerunt. Et in oratione,

quam

quam habuit pro C. Rabirio, perduellionis reo, rogabat Labienum; cum omnium ordinum homines, qui in salute reipublicae salutem suam repositam esse arbitrabantur, arma coepissent, *quid tandem C. Rabirio faciendum fuit de teipso Labiene quaero?* Falli quis poterat, num, quaero quid faciendum fuit C. Rabirio de teipso; vel (vt certe est) quaero de teipso Labiene, quid faciendum fuit C. Rabirio? quod interpunctione vel coniectura dignoscimus. Sexcenta sunt, ne omnia prosequar, in scriptis tuis M. Tulli, & antiquorum, quae egent interpunctionibus. quid ergo obrectas de interpunctionibus vni facultati iurisperitorum? Quod clamas, genera tutorum mulierum potestati contineri commento iurisperitorum; si ea genera sunt, quae praetoris permisso mulieribus possunt concedi, potestatem praetoriam bene video, mulierum quidem nullam: ad coemtionem faciendas senes repertos interimendorum sacrorum causa, nihil est quod accuses. quasi vero non satis sint matronae usu vxores, vt priuata sacra solennia, perpetua maneant: haec quae in manum conuenit, columen est familiae, praesidium fortunarum, dulcis & contubernalis haeres. Nam quod insimulas ac imponis, credo ioco, quia in alicuius libris, exempli causa, id nomen inuenerant iurisperiti, putarunt omnes mulieres, quae coemtionem facerent, Caias vocari; nimium lepidus es, qui cum teneas omnem antiquitatem, res Romanas Graecis velis esse notiores, quam tibi. saepe illi celebrant Caias appellatas vxores per coemtionem, ob Caiam Caeciliam, honestam & lectam mulierem, quae vni ex Tarquinii liberis nupta est: cuius statua in Anci templo constituta fuit, cum sandaliis & colo, quae domesticae curae & frugalitatis essent monumenta.

Ec-

Ecquis alius est? nunc in memoriam redeo: familiaris tuus M. Varro, qui descriptiones temporum, qui sacrorum iura, qui omnium diuinarum humanarumque rerum nomina, genera, officia, causas aperuit: is lanam cum colo & fuso Tanaquilis, quae eadem Caia Caecilia vocata est, in templo M. Anci fuisse scribit; factamque ab ea togam regiam undulatam in aede Fortunae, qua Seruius Tullus fuerat usus: unde factum est, ut nubentes virgines comitetur colus comta, & fusus cum stamine. Caiae ergo appellatae, ut frugis essent, cuiusmodi fuit Caia Caecilia. Quod de arbitro & iudice, de die tertio & perendino, de lite & re obiectis, nolo plura dicere. hoc tantum dicam, de verborum significatione a nullis diligentius fuisse scriptum, quam a iurisperitis: atque hoc ipsum, quid arbiter sit, quid iudex, ab istis ipsis hominibus nos copiosissime scire. Quod ergo colligis, *dignitas in ista scientia consularis nunquam fuit*: qui id probas? quae tota ex rebus fictis, commentitiisque constaret: id negant iurisperiti, quod ex rebus veris certisque eorum scientia sit. An, obsecro, statuere, quid aequum iustumque sit, suum cuique tribuere, quae facienda sint iubere, prohibere contraria, res fictae & commentitiae sunt? gratiam sibi ex hac facultate homines comparare non possunt. Haec prima laus est iuris scientiae: assentatoris & sophistae, simulatoris ac dissimulatoris forensis est aucupari gratiam. Atque ut mirere, ob id ipsum, quod gratiam comparare non possunt, ob id ipsum sunt gratiosi. Quod omnibus patet, & aequè promptum est mihi, & aduersario meo, id ius aequabile est: quod neque distinguit diuitem hominem ab inopi, neque amicum ab inimico. tantumque abest ut verum sit, quod obiecti-

ci-

citur, quod neque extra Romam vsquam, neque Romae valeat haec facultas: vt iudicio aliquando tuo, si tibi constans esse vis, nihil pluris sit ad regendas vrbes hac vna facultate. Quod deducis, hac scientia peritum neminem haberi posse, quod in eo, quod sciunt omnes, nullo modo possunt inter se discrepare: quod sumis, hoc erat probandum. Quod sciant omnes: id quoque si probes, non vides, quo te includas. necesse est, eos omnes, qui sciunt, esse peritos: & qui tales sint, in peritis haberi. Difficilis res non putatur, quod & perpaucis, & minime obscuris litteris continetur. Vtinam istuc vere diceret M. Tulli, quid si alibi dixisti, *artem iuris peritorum vberem & dissipatam*? an non vna hac ex omnibus Graeciae ciuitatibus accepta iura, & nostrorum sapientum responsa, plebiscita, senatusconsulta, decreta, leges continentur? parua ergo facultas? Quod si, vt in graeco prouerbio est, quae difficilia sunt, ea pulchra; pulcherrima est facultas iuris peritorum. Multa sunt perpendenda ex iure naturae, quod non omne genus causae scriptis potuit comprehendere, nec comprehendetur vnquam: quae relictæ sunt ingentis vnus iuris peritorum. Illud vero quanti est? quod latinis, purisque litteris sunt omnia illustranda, & iuris peritum in primis bene oportet esse eloquentem? huc accedit, quod si philosophia, quae ad mores attinet, tantis laudibus digna est, quantis eam extulit semper Cicero, quod mater omnium artium sit, donum & inuentum deorum; non video, qui reicere possit hanc facultatem, quae pars optima est moralis philosophiae: sine qua non regna, non vrbes, non denique vita hominum stare potest: quam qui contemnendam putat, is vincula reuellit, non modo

iu-

iudiciorum, sed etiam vtilitatis vitaeque communis. Quid vero est tam necessarium retinere in vrbe, quam prudentiam ciuium? quid tam admirabile, quam vnum aliquem existere vsu & exercitatione probatum, qui nosse posset animi eorum sensum, qui multis ante annis fuerunt? quid tam denique vtile, quam leges aut scribere, aut restituere, aut tractare ad communem vsu; & prouidere, ne quem mali habeant nocendi locum? Haec curat Sulpitius, interpretes legum, propugnator iuris, defensor aequitatis: & propterea acceptissimus M. Catoni, integerrimo viro: praeter quem non habet respublica, mihi credite iudices, non habet respublica, vnde praesidium expectet, qui consuletur, qui auxilium ferat, cuius fidem imploret. In summum periculum atque discrimen adducta est: diuino quodam iudicio M. Cato venit, non incidit in disciplinam: quam oppugnat, rerum vel nescius, vel dissimulator M. Tullius. Vna haec est, quae potest aegrotis & infectis animis ciuium mederi. vix credibile est, quam late diffusa pestis per omne corpus reipublicae grassetur, ad quam propulsandam non Epidaurum mittendi legati, non Aesculapio opus est, sed veritate vestra, iudices, & restitutione veteris disciplinae. auaritia, libido, luxuria, audacia omnia occupauit: non priuata res, non publica antiquum obtinet. animi imbuti malis cupiditatibus, molles, effeminati, distorta depravataque sunt ingenia: comitia, magistratus, leges, quisque ex suo commodo aestimat; iura diuina atque humana seruiunt hominum cupiditati. his miseris perditisque temporibus, corrupta ciuitate, non Graecis non barbaris, sed nobis scripta diuinitus videntur praecepta illa colenda & obseruanda,

SA.

SAPIENTEM GRATIA NVNQVAM MO-
VERI NVSQVAM DELICTO CVIVSQVAM IG-
NOSCERE. NEMINEM MISERICORDEM ES-
SE NISI STVLTVM ET LEVEM. VIRI NON
ESSE NEQVE EXORARI NEQVE PLACARI.

Salus ipsa, si velit, non potest nos magis ser-
uare, quam haec doctrina: nam cum sapienter le-
ges a maioribus nostris constitutae sint, ne aequali-
tas iuris oppugnari possit; illud in primis est sapi-
entis hominis, qui ad rempublicam accedit, gratia
non moueri. Sapiens cum is sit, qui & scientia &
vi mentis rerum omnium comprehendat rationem,
rebus veris & certissimis ducitur: opinari ergo non
potest. quid mirum? si neque falli potest, neque huc
neque illuc impelli, quemadmodum stultus & levis,
qui in eo ipso, quod ignoscit, & misericordia senten-
tiam mutat, peccat vel improbitate, vel imperitia.
Iuras tu populo, recipis senatui legum custodem fo-
re te, quem video esse euerforem, & non es impro-
bus? Nescis, multos venire cum lacrimis & squalore,
vt iuri vim adferant, & non es imperitus? Viri erat,
primum statuere, quid bonum, quid aequum esset:
& id recipere, quod esset aequum & bonum: deinde
neque exorari, neque placari. Nam si ignoscen-
dum est, cur huic potius quam illi? vel si omnibus
ignoscendum, quid sunt leges, nisi verba inanissima?

SOLI SAPIENTES REMPVBLICAM ET AE-
QVITATEM ADMINISTRARE POSSVNT. SOLI
SVNT LIBERI SOLI DIVITES SOLI HONESTI
ET FORMOSI. QVI SAPIENTES NON SVNT
FVGITIVI OMNES EXVLES HOSTES INSANI.

Haec ita vera sunt, M. Tulli, vt digna ingenio
tuo, postulent aliquando abs te illustrari. Depo-
ne

ne personam patroni, remoue causam Muraenae: libenter ego abs te hoc iudicio, hoc concursu doctissimorum hominum audiuerim, quid sentire in hac re me velis. Nam per deos, quid hoc tandem est? negas, solos sapientes esse liberos? quos tu mihi alios producis? vindicta ne? censu ne? an testamento? an eos fortasse, si diis placet, qui multarum sint imaginum, & per paucorum hominum, qui aequae vitiiis seruiant? Si animus est, qui agit, qui moderatur, qui imperat; is si captus est, quid est in homine liberum? Vitiorum crudelissimus est dominatus: habet qui tergit, qui verrit, aliquod vacuum tempus dum coenat, dum dormit: at cupiditates & libidines, magnos reges neque interdiu neque noctu sinunt quiescere. Quid dicam de iis, qui inuidia, qui odio, qui iracundia quasi effrenato equo feruntur? qui cursu concitatus, & incensus calcaribus, neque fessorem audit, neque habenas curat: quam multa admittunt, quorum e vestigio necesse est eos poenitere? An qui amant, hi ne sunt liberi? qui in alio se dicunt vivere, non mentis compotes. Saepe in fabulis audimus haec mancipia meretricularum: ego ne illam? quae illum, quae me, quae non? sine modo: mori me malim, sentiet, qui vir siem. Quid postea? labascunt vel lacrimula, vel vno verbo tam cito, ut serui admirentur, ac elament: dii boni, quid hoc morbi est? adeon' homines immutarier? Quae spectacula nobis poetae valde boni proponunt saepe, ut a voluptate, veluti a Circe caueamus, quae facile homines vertit in belluas: quam quia soli contemnunt sapientes, soli sunt liberi: qui (vel quantulum hoc est?) neque nexu dominorum fieri serui possunt, neque vi abduci, neque ab hostibus capi. Siquidem

sapiens non est id, quod digito demonstrari potest, fragile, mortale, caducum: sed animus ipse, qui viget, qui meminit, qui sempiternus se mouet. Huic quis vim adferat? quis faciat, ut nolit, quae velit? quod si animi sola est libertas, sola opulentia; soli sapientes sunt liberi, soli diuites, qui sua virtute contenti nihil quaerunt, nihil perunt, nihil optant amplius. Desunt multa tetrarchis, desunt multa regibus: sapientes abundant, & beati sunt, & beare alios possunt, & beant infinitos homines: neque propterea eorum copiae sunt minores, non decrescunt facultates. Sunt in vrbe, qui suis fructibus alere exercitum possunt, & nemo est diues. sunt ex portu, sunt ex decumis, sunt ex scriptura vectigilia populi Romani, & mira est inopia: profecto aut ingenia ciuium, aut vectigalia facta sunt deteriora. Multi sunt Publicani: at Fabricii, at Curii, at Coruncanii illi locupletes per diu nulli: qui quod cultu corporis agresti ac rustico fuisse dicuntur, multo mihi videntur fuisse formosiores iis, qui delibuto capillo per forum volitant: quorum animos si possemus cernere, incredibile odium sui excitarent. Nihil est enim virtute formosius, nihil turpius vitio: quod quoniam a ratione, quae nobis propria est, deturbat homines, & a sapientia longe arcet; nonne tibi, M. Tulli, itidem videntur, ut Catoni, omnes imperiti, exules, extorres? Quod si, qui sine causa alios laedunt, & hostes sunt, & insani: num qui ultro temere se, & alios perdunt, erunt sapientes? qui sentiunt, & dicunt aliquid, quod non sit, sibi videri, furere dicuntur: ii, quibus turpia honesta, mala bona videntur, quo nomine sunt appellandi? Orestes cum matri manus attulisset, agitated est furiarum tædis

dis ardentibus: an minor L. Syllam regnum occupantem furor, & amentia inuaserat? turpem Orestes., & iniustam matrem, cuius opera pater fuerat occisus, de medio sustulit: at Sylla in optimam rempublicam, in patriam & ciues suos sauebat, nullis satis iustis de causis, & praeclare se facere arbitrabatur. Sed quid Syllam commemoro? quasi non viderimus L. Catilinam, cupiditatum ardoribus accensum, animo ferri in patriam inimico, de excidio vrbis cogitantem, de necando senatu, de templis deorum incendendis? quid est, si non hoc insania est? Qui illum noctes & dies furor agebat, ageret omnes imperitos, si cetera adessent, quibus ille adductus est ad cogitandum & sperandum. Multi erunt Syllae, multi Catilinae, nunquam hac impunitate nobis deerunt seditiones: magnus est in ciuitate campus corruptionis, multis apertus cursus ad regnum. istis itineribus ibat Sp. Cassius, istis Sp. Melius, istis M. Manilius. Recordamini per deos immortales, iudices, quantum saepe fuit periculi: nunc his moribus, hac caligine temporum non est timendum? quid nocturnum praesidium disponis? quid cohortes explicas? quid excubiae & vigiliae istae nobis prodesse possunt, M. Tulli, si ambitio, si auaritia, si luxuria ciuitatem occuparit? quid anseribus cibaria locamus? quid canes alimus in Capitolio? Vereor iam, ne barbari nostras impensas rideant, cum viderint a custodibus libertatis ea excludi, quibus vnus salui esse possumus. Vbi nam ille mos maiorum nostrorum? vbi illa integritas? vbi seueritas est? quae turbulentissimis reipublicae temporibus caput erigere, & vociferari solebat, & regio dominatu liberare? Quid

reficiet, aut recreabit mentem meam? cum videam a consule laudari prensandi studium, ambiendi diligentiam: obiurgari Sulpitium, quod integritatis fuerit obseruantior: ob grauitatem iniuriose appellari Stoicum, & rideri Catonem? Videbis, videbis, M. Tulli, si quando pro salute patriae vita sit profundenda, quantum ad pietatem accendere possit Stoica disciplina, qua vna lex ambitus nititur, & quaecunque alia lata est vnquam ad coercendam luxuriam, auaritiam, ambitionem. Nemo legi ambitus amicus est, & huic disciplinae inimicus. Quid ita? quia nemo esse potest integritatis amator, & oppugnator seueritatis: cuius obseruantissimum non Zenonem, iudices, non Panaetium, non ceteros homines Graecos; sed auctorem generis recognoscite Romulum, recognoscite L. Brutum auctorem libertatis: alter, vt licentiam reprimeret eorum, qui dissimili genere ac lingua, moribus corruptissimi confluxerant in urbem, vt in ea esset aliqua obseruantia legum, fratrem, quod muros transiliisset; alter liberos, quod de reducendis regibus egissent, securi percussit: vt si qua vestigia essent reliqua corruptionis, hac morte tollerentur. Quid his propius potuit accedere ad Stoicam disciplinam? quae non modo philosophis, sed principibus ciuitatis nostrae, qui domi militiaeque clarissimi fuerunt, vna semper visa est aptissima ad totius imperii conseruationem? Quibus illam laudibus Africanus extollebat? quibus illam Maximus, Cato, Rutilius ferebant in coelum? quorum tempore beatam & florentem rempublicam habuimus: non quod populus Romanus Graecis artibus esset eruditior; sed quod amplissimi viri, qui rebus praeerant, ea disciplina oblectarentur, quae
ad

ad integritatem vitae, ad grauitatem morum eſſet maxime accommodata. Quid, inquiet aliquis, populo igitur eſt philoſophandum? quis niſi ſtolidus hæc petat? quaſi vero quiuiſ non intelligat, paucis eſſe conceſſum donum, & inuentum deorum. Quid ergo eſt? dico, eos, qui ex omni numero in conſilium publicum delecti ſunt, & ſtudiorum & morum grauitate debere excellere. Solet enim fieri in omni republica, vt tales ſe eſſe ſtudeant ceteri ciues, quaſes videant principes ciuitatis. nunc Ariſtippi ſententiae in honore ſunt: eorum praecepta, qui ad voluptatem omnia referunt, latinis verſibus illuſtrantur, canuntur ad tibiam, ad multam noctem: quibus auctoribus quid tandem didicerunt noſtri? piſcinas in medio mari exſtruere, in quaſ ſeruos coemptos & obtruncatos coniciunt, vt mulos barbatoſ habeant meliores; montes exaequare, vt ſeras alant, & interea effodiendis metallis miſeros homines ſpecuncis includunt, in quibus odore foedo, & quod de coelo animam ducere non poſſint, moriantur. Nolo cetera: turpitudine abhorreremus a recogitando, refugit lingua a dicendo, & dubitamus, iudices, in vrbe corrupta retinere parentem iuris, reginam aequitatis, expultricem vitiorum, Stoicam diſciplinam? cuius vim vel ex eo cognoscite, quod eloquentiſſimus, & ingenio praeſtans, & uſu calliſſimus orator, corruptionem, ambitum, luxuriam Murænae non ſperauit ſe poſſe defendere, niſi hanc oppugnaret: vt ea deturbata de mentibus veſtris, animos oratione effeminaret. Noſtis oratoris ingenium: & mehercule praeclare a vobis agetur, ſi quae dixerit, omnia erunt vobis pleniffima ſuſpicionis. niſi ab eo non putatis cauendum, qui cum eſt dicturus,

solet sibi sumere ad meditandum complures continuos dies. Quae praeterea ars? quae exercitatio? A pueritia scripsit de iis rebus commentarios, a pueritia sic declamavit, ut nulla esset causa, quae suo patrocinio digna non videretur. De gratia, auctoritate, potentia nihil dicimus. nam quod alienissimo loco & tempore contendimus, quod nec diis nec viribus pares sumus, vos oculis cernitis, iudices, & nos dolemus. Clamant tamen, conqueritur, precatur, ne auctoritas, existimatioque aliorum sibi & suis noceat: immo vero, quod multo est aequius, ego vos oro, atque obsecro, iudices, ut sicuti fieri solet, cum tironi cum veterano manus est conferenda, si qua eorum, qui adsunt voluntatis sit inclinatio, in eam partem esse solet, quae aequitate teneri, viribus & peritia non potest sustineri; ita & vos nunc faciat. Primum, nihil eloquentia, nihil auctoritas, nihil existimatio valeat: sed plurimum ius, lex, conservatio civitatis; deinde, ut quidquid incommodi est, quod post tres summos oratores ab omnibus rebus imparati dicimus, id commodi aliquid adferat imbecillitati nostrae, quae una spe aequitatis vestrae se sustentat.

Qua fretus, quid vereor tandem? quid cunctor de integritate comitionum dicere, & te ipsum compellare, Muraena? volo enim de te audire, quoniam rei militaris maiorem usum habes, quam urbanae, quae plaga est injecta exercitui L. Luculli? quae pestis, quae perniciēs castra inuasit? cum veteri disciplina sublata, aliquis lascivia atque licentia milites corrumpere paulatim, occulte largitione sollicitabat. Nolo ego quenquam nominare: si tu nosti, quo auctore veterani secessionem facere, lixae & ca-

calones cum iumentis abire, & impedimenta deferre coeperunt; hunc latronem, hunc hostem patriæ, hunc parricidam adpellabat imperator tuus. Quod si ille faciebat veris, iustisque de causis, quid est, quod mirere, si M. Cato, si Seruius Sulpitius, si Posthumius, olim familiaris, nunc quaesitor, clamant, accusant, quod euerteris veterem disciplinam comitiorum, malis artibus circumueneris centurias equitum, & classes populi Romani? si castra L. Luculli deserta & capta fuissent, non negarim, non potuisse fieri sine ignominia & damno reipublicae. at poterant noui haberi delectus, aliae submitti legiones, alia castra deligi, duci, communiri altiore vallo, latiore fossa: at, quod dii prohibeant, si hanc urbem, lucemque libertatis semel amiserimus; nusquam alibi nobis imperium, nusquam Roma futura est. Quae te (malum) spes in istam insaniam adegit? ut auro, quod cepisti, vel quo potius captus es in Asia, putares posse emere dignitatem consularem, & cibo obiciendo corrumpere populum omnium gentium victorem? In ea re tu fidem, tu pietatem, tu religionem, tu iura diuina atque humana violasti. Quae deorum immortalium, quae legum haec humanarum contemptio & iniuria est? Consularibus comitiis quid est sanctus? quae centuriata, quae iusta, quae maxima adpellantur: auspicato haec vrbs condita est, auspicato comitia consularia habentur. auspicamur in aliis, fateor, sed non ita: si pulli non pascantur, si cauea exiuerint tardius, si occinuerit avis, haec impediuntur: si fulserit, si tonuerit, si seruatum fuerit de coelo, dimittuntur. Quid hoc est? quod omnibus rebus fulmen optimum auspiciū habemus, in his comitiis est

malum: Iupiter haec comitia seiungit ab aliis. quid quod forex si rodere auditus est, quid hoc leuius videtur? Magna in his comitiis est obnunciatio: quid ita? quia nulla in re scimus deos esse praesentiores, quam in his comitiis. status, fortuna, conseruatio ciuitatis posita est in magistratibus gerendis. Quantum interesse putas, boni maliue sedeant ad rerum gubernationem? sine tu populi integrum esse iudicium, sine verissimis sensibus discernere tribus: appage te a classibus, ne quod virtute effici debet, tentetur pecunia. Oppugnas comitia largitione? hoc est reipublicae manus adferre, hoc est deturbare ciues suis sedibus. L. Philippus gloriabatur, se sine prece adeptum esse omnia: Curio, quod sine vlllo munere, quae haberentur amplissima, esset adsecutus. Magnum signum est innocentiae, maximum virtutis, vocari inuitum ad honores: proximum, petentem sine ambitu admitti. Quod si epularum apparatu & largitione contendendum est; quo loco erunt viri boni, qui in virtute omnia posita esse censuerunt? Ergo si M. Curius, si Fabricius, si Cincinnatus reuiuiscant, turpissimi habebuntur? Non ita dii irati sunt huic vrbi, vt istum velint esse sensum populi Romani, qui firmissimis legibus muniuit comitia consularia, vt essent integra, sancta, incorrupta. Quae sunt leges? Licinia, iudices, lex est de sodalitiis, lex est Fabia de numero sectatorum: est grauissima Calpurnia, quae omnes leges ambitus complectitur, restituta L. Tullio & M. Lepido consulibus: poena aucta ex edicto, quod est L. Caesare consule factum, aucta ex S. C. quod est factum M. Tullio Cicerone. Tu cum leges, edicta, senatusconsulta contemseris, violaueris omnem religionem, audes tamen, Murae-
na

na, in horum hominum conspectum venire? audes ab his iudicibus pro scelere petere consulatum? parum hoc est, nisi etiam diceres meritum & debitum. Homine pecunioso nihil iniustius; qui omne, quod ipse petit, aequum & rectum putat. Nullane te religio, nulla existimatio, nullius iudicii metus pungit, ac auocat ab audacia? Itane comitia & iudicia nundinationem putas? Procede in medium male conciliate, quoniam ambitum admissum negavit patronus tuus: ego iam sic agam, vt omnes mortales tui sceleris non vestigia, sed frontem videre possint.

Erat in Gallia Muraena, iudices, eo tempore, quo Metellus in urbem a Pompeio missus dicebatur veluti fulmen ad feriendam rempublicam: qui rumor, vt scitis, ab iis natus est, qui gloriae clarissimi viri inuidebant: quibus non satis fuit, sollicitare ciues falsis nunciis, & turpissimam ferere suspicionem, nisi fundamenta etiam iecissent de oppugnanda dignitate eius, qui magnis exceptis laboribus, nullis se periculis frangens, in extremis orbis terrarum partibus bellum gerit pro gloria populi Romani. hoc tempore, si meministis, agebatur de consule designando: ardebat ambitione Muraena, molestissime ferebat absentiam: venisse tempus videbat, quo periculum faceret, quid aurum Ponticum posset, & tota Asia quaesitae diuitiae. ad ea conuersus, quibus potentior accederet ad petitionem consulatus, desperatas pecunias in prouincia sibi addixit, sponpondit nostris, exoluit pro peregrinis, pependit de suo, vt vna re & municipales & vrbanas tribus haberet obnoxias. qua largitione sic omnes obstrinxit, vt cum in urbem venire diceretur, vndique ad eum legationes concurrerent, tanto comitatu, vt nul-

la diuersoria alere, nullae vrbes possent excipere: quamobrem iste more regio praemittebat antecursores, mulos, coquos, pulpamenta, tabernacula, ante coenam tibicines, in coena pueros vocibus, fidibus denique canere iubebat: nunquam in homine tanta fuit vanitas & leuitas. Dii immortales, quae superbia, quae ignoratio fui? cum plenissimis viis iretur, scribit ad L. Nattam, adolescentem primarium & gratiosum, sex diebus se tridui iter processisse, vt percommode cum copiis urbanis veniat obviam: pecuniam per Agathonem libertum mittit, vt si vsu veniat, quantum velit, possit largiri. ibi tum Natta conuenire sodales, gregem cogere, orare, obsecrare, prehendere vt sequantur, aliis equos emere, aliis dare vestem, pecuniam multis. Obuiam itum est vsque in Umbriam, vt istum, tanquam si esset consul, salutarent. Ponite ante oculos, iudices, magnam multitudinem salutantium & resalutantium: considerate, qui sermones tot diebus haberi potuerunt dissimili hominum genere, cum biberetur ad multam noctem, luderetur alea, perstreperent omnia vocibus ebriorum. Nam quid est, quod Cn. Posthumius paternus amicus, vicinus & necessarius vetus Muraenae, qui necessitudinis causas complures, simultatis nullam commemorare potest, sedet pro accusatore? Iuerat ipse quoque obviam, honestissime amico cupiebat, & fauisset petitioni. quid est? percunctemini: erat oum equitibus praefectus fabrum, qui fuit in exercitu Luculli socius consiliorum, particeps praedarum. Huic mandatum est, praesente Posthumio, vt militibus, qui ad triumphum Romam conuenerant, & cum praefecto exierant, pecunia daretur, vt sequerentur.

Au-

Audite, iudices : audite, quid Fimbriani milites eundo canerent : *Me saucium recreauit, me praeda donauit, hoc duce castra cepimus, quae capiemus consule?* si haec non inter ciues Romanos, sed in aliqua solitudine dicerentur, conclamaremus, regno viam fieri. Hic cum & ciues & peregrinos largitione corrumpat, spe lactet, incendat cupiditatibus, excusatur, defenditur. O impunitatem incredibilem, o nunquam expectatam defensionem. Sed quae foris gesta sunt, si esse possunt, sint sane leuia, sint exigua, sint nulla : videamus quae domi.

Venit in urbem Muraena cum exercitu, cum grandi pecunia, veluti oppugnaturus comitia, bellum illaturus legibus : erant aedes regio adparatu plenae ornamentorum, vestibulum novo tectorio, imagines coronis, parietes veste stragula, pauimenta opere vermiculato distincta : auro, argento, ebo-re omnia collucebant. hic a L. Lucullo & suis excipitur, tanta laetitia, tantis complexibus, ea salutatione, vt non ad petendum, sed ad gerendum consulatum venisse videretur. Nox tota in epulis, compotationibus & cantibus absunta est. Postero die vix lucebat, & iam ad fores L. Natta cum equitibus, M. Lucullus cum patriciis : ad quos beatus iste aedium dominus, purpura vestitus, tandem progreditur, & stipatus deducitur in campum Martium. Praefectus interea fabrum, cum ludi futuri essent, invitat tribules suos ad spectandum : locum pollicetur, vnde honestissime & iucunde spectarent. Lucillam vestalem, huius propinquam & necessariam, Muraenae nomine, Muraenae, inquam, nomine orat, vt locum suum concedat. Honestissimae sunt matronae, quae si vultis, non recusant, iudices, testi-

mo-

monium dicere. Est virgo vestalis ipsa ingenua, ea consecrata religione; ut rogata non tacere, iurata non mentiri possit. nam quod L. Natta, ut equestrem ordinem conciliaret Muraenae, in equitum centuriis esse voluit: quid fuerit causae, rogate vitricum eius, rogate matrem, rogate domesticos. cum adolescens litteras accepisset a Muraena, ut cum sodalibus maturritime proficisceretur, ut diximus, aliis equos emit, aliis vestem, aliis pecuniam dedit. impendium ad matrem serui domestici deferbant: sumtus unde suppeditaretur, cum ignorarent, non poterant deferre. quamobrem misera cum se excruciet, eius rogatu vitricus adolescentem ad se vocat: *Hem Natta*, inquit, *quid te nobis, quid tibi rem familiarem perdis? quid lancinas? quid patrimonium dissipas?* Bonus adolescens, ut consolaretur, in conclaue senem adducit, grandem pecuniam ostendit missam a Muraena. Tum vero admirari, suspicari, vociferari senex, *mi fili, quid nos laqueis implicas? quid periculum creas? nam sic agere, prope modum nobis diem dicere est: nam hic ambitus est.* Cum responderet Natta, facile aetate adolescentem excusari posse: veritus est grandis natu, si quando haec suo consilio facta viderentur, ne posset accusari. homo antiquus seruis praesentibus cum uxore communicat; pergit ad iureconsultos: petit, an quae fierent, adolescenti vel vitrico fraudi aut crimini esse possent. Cum esset responsum, neque alienum pro candidato, neque vitricum pro priuigno teneri; nolite quaerere, iudices, quam Natta audacter, quam effrenate cetera: turmatim equites ad se vocat, conficit pecunia, ut se in equitum centuriis esse velint. impetrat cum gratia: & miramini, si secuti

cuti sunt equites vsque in Umbriam? Cum redisset in urbem, noctu diuifores tribuum adit, suffragia emit, pecunia in circo Flaminio apud Apollinis aedituum deponitur, quam, consule renunciato Muraena, capiant. Quid est hoc, iudices? num vanum, aut fictum est? Pecuniam nos per praetorem interceptimus: quam ubi diuifores partiri inter se non posse intelligerent, in Seruii petitionem omnia redundarunt. comprehensa pecunia est a nobis: clamat L. Natta, indignum facinus esse, si a vitrico metuat, pecuniam sibi non licere deponere in tuto. Aedituus pecuniam delatam non negat: qui enim negare potest, si comprehensa est? At qua causa delata sit, minister consiliorum scire se id verq; pernegat. Haec suspicio, iudices, late manare debet: magna pars sacculorum Asiam olet, cistophoris plena est. Unde adolescenti, qui sub vitrico victitat, numorum tantum? quid est, quod nulli sunt bigati? quid, quod noctu? quid, quod per seruos Muraenae missi sunt ad aedituum? Excandescis Natta? amici seruis, inquis, tam bene vtor, quam meis. Perbelle nunc concedis, quasi philosophus aliquis, omnia amicorum communia esse: si quid ego amici causa te fecisse dicam, negas illico. Prandia, bone adolescens, sectatoribus dedisti: nihilne ad Muraenam suspicio attinet? cum equum, vestem, pecuniam datam abs te sodalibus aio, quereris protinus, impediri a me liberalitatem tuam. Quo me vertam, iudices? quid appellem, aut implorem, nisi prudentiam & sapientiam vestram? Cum his si de iure contendendo, opera luditur: omitto tironem, excutio veteranum. Praefectus fabrum pecuniam militibus, praesente Posthumio, mandato Muraenae dedit, & ex-

cu-

cusat. Erat illud viaticum, non largitio. Quid? quod tum dedisti, cum Muraenae itum est obviam. Quid ais? Si obviam itum non esset, num dedisses? Non possum, inquit, diuinare. At hercle diuini & coelestes viri hi iudices diuinabunt. Praefectus iste fabrum prandia tribulibus suis, a ludo redeuntibus, dedit, plus quam trecentis. Quid est vulgò dare prandia, si haec non sunt data vulgo? Sectabantur candidatum quotidie equites, patricii, tenuiores: eorum dux, & quasi moderator erat M. Lucullus, & non fuit ambitus: quid hoc est, si ambitus non est? tracta Senatus consultum,

SI MERCEDE OBVIAM CANDIDATIS
IERINT SI CONDVCTI SECTABVNTVR SI
GLADIATORIBVS VVLGO LOCVS TRIBVE-
TVR SI PRANDIA VVLGO DANTVR CON-
TRA LEGEM CALPVARNIAM FACTVM VI-
DERI.

Quid est mercede obviam ire, nisi emolumento accepto? Vestis, equus, non est emolumentum? Ergo si vestem militibus dat imperator, si frumentum metitur, non dat mercedem? si pecuniam dedit, non sunt conducti? Prandia data sunt tribulibus plusquam trecentis, non sunt data vulgo: quid ergo est vulgo? Quod factum est, concedunt; quod confectarium est, negant: turpissima fuga est. Solet fieri, iudices, ut qui victi sint, desperatis rebus consilium saepe capere cogantur minime salutare. sed nos insequamur, & nullo loco finamus consistere. Licinia lex est de sodalitiis: dic tandem, Natta, quae tibi sunt sodalitates? an non eorum, quibus cum Muraenae itum est obviam? ante petitionem Muraenae perpauci tibi erant sodales, epulabaris modice,

ce, ingentes sodalitates a te constitutae sunt: constituta illius petitione, inuitasti centurias equitum, quas Muraenae suffragatas videmus. Vitricus tuus, cui aequae carus es, ac fuisti patri, negat fuisse te quenquam magis modestum, ac frugi: quod contra legem Liciniam, Cinciam & Corneliā feceris; culpam omnem coniicit in eum, qui te perdidit pecunia. Lex fabia est de numero sectatorum: de numero non laboramus, nemo deductus est in campum, nemo domum reductus est maiori numero sectatorum. Lex Calpurnia vetat, ne pecunia, ne vulgo locus, ne prandia dentur; pecunia, spectacula, prandia tributim data sunt. liberat nos, iudices, M. Tullius magno labore, ne testes producamus: sunt enim omnia in illustri loco, in conspectu populi Romani posita: fatetur patronus, concedit rei nomine. videte, in quem angulum res deducta est: tot tantisque de rebus, vnum est responsum eloquentissimi oratoris, mira est angustia, non habet iam, quo se vertat. quid inquit? Etsi hoc factum a Muraena omnino, iudices, non est, ab eius amicis autem more & modo factum est. Ita ne tandem? at isto more & modo quod fecissent superioribus annis nobilissimi viri P. Sylla & P. Antonius, consules designati, damnati sunt; Muraena absolvetur? Credo, nam quid per Deos est? *Muraena non fecit, amici eius fecerunt?* quid si Muraena fecisset, condemnaretur? Condemnaretur. Quid si per servos? quid si per amicos fecit, non erit idem? Inepta defensio est, *Pecunia data est, non est a Muraena numerata pecunia.* Fateor, ego quoque idem dico. Quid? si numerasset eius nomine argentarius, non dedisset Muraena? Natta dedit, praefectus dedit at
ni-

nihil erat quod isti darent: Muraenae intererat, ut daretur, cuius gratia emta suffragia sunt. Non est quaerendum, cuius manu numerata sit, sed cuius iussu sit data: cum serui perferrent sacculos, tu ipse Muraena, perferebas. cum pecuniam numerarent amici illi tui, manus erant tuae: quidquid ab his datum est, quidquid numeratum est; tua manu datum, tua manu numeratum est. Nam quod tuo nomine rogata est virgo vestalis, ut locum concederet: scis quid est tuo nomine: tua scilicet causa. Sed nae ego homo ineptus sum, qui de re tam diu differam, de qua dubitat nemo. Nam quod rescitum iri, Muraena, metuebas, egisti per amicos: quis non intelligat? quae cautio si firma esset, nemo unquam esset tam stolidus, qui ea non vteretur. Non pudet his nugis agere? non vides apud quos iudices? ex horum seueritate te vlla fraus, aut eloquentia eripiet? Lex de ambitu dilucide vetat, mercede candidatis obuiam iri. itum est obuiam, merces data est: nihil refert, a quo data sit, sed qui fuerit candidatus, quaerit. Iubet, ne conducti sectentur: conducti sunt, sectati sunt. non quaerit, quorum opera, sed quem sint sectati. Vetat, ne gladiatoribus vulgo locus tribuatur, ne prandia vulgo dentur: si tributim data sunt, quis nesciat vulgo data; si petente amico locus datus est, quis non videt eblandita suffragia?

Videtis, quo loco res sit, iudices: videtis audaciam hominum, videtis corruptionem. Vix credibile est, qui conuentus essent ad prandia, qui concursus ad comotationes. Itane seruire Romanos homines ventri & gulae? ut nihil mirum iam sit, plus venire in ciuitate piscem quam bouem, plus vini

am-

amphoram quam olei medimnum. Nam de auaritia quid dicam? Ita ne venalia esse omnia in vrbe, vt comitia sanctissima turpiter venditentur? vt barbari etiam, veluti Apollo Pythius dicant, rempubl. nostram, quod dii prohibeant, propere perituram? Quis huic imperio tam est inimicus, qui haec possit audire & perpeti? Militem locupletem sperasse se consularem dignitatem pecunia emere, ciboque obiciendo corrumpere comitia populi Romani ne libera essent: ita effeminare animos, vt tot rebus victores, pecunia & cibo vinceremur? Hunc ciuem appellabimus? hic rempublicam geret? huic libertas patriae committetur? quam si non poterit occupare, cum tanti emerit, pecunia maiore vendat? Obsecro, iudices, consulite libertati nostrae, quae vita vobis carior esse debet: prouidete, ne largitio omnia occupet: ne leges, ad quarum custodiam delecti estis, victae in foro turpissime iaceant, obterantur, & conculcentur. In comitiis consularibus, vt videris, precio & cibo addicta fuit fides & religio: vultis hunc vsum & consuetudinem ciuibz vestris iniicere? vultis alere impunitatem? nunquam ambitus fuit maior, nunquam corruptio certior. Quid si hic iudicium effugerit, improbi non tentabunt? dubitatis, posthac omnia omnes ausuros? vtinam esset integrum. Si iudicia seuera futura non sint, quam vellem, Muraenae dies dicta non fuisset, ne in hoc periculo versaremur: non enim eodem loco res est, quo fuit antea, quam accusaretur, tutius multo erat, Muraenam non accusari, quam nunc absolui. Cogitate diligenter, iudices, & pro vestra sapientia prospicite, quantum periculi sit, si is hoc iudicio erumpat, cuius salus cum salute reipubl. coniuncta esse non potest. Memineritis.

D

tis.

tis postea, si hic absoluetur, breui nullam nobis futuram rempubl. Quae ea vox est? vox haec mea est, vox doloris & pietatis, non maleuolentiae aut odii. Quid est? inhiant libertati nostrae, iudices, non Manlius, non Catilina, notissimi latrones, quos satis constans rumor est ab Antonio fuisse oppressos, sed principes ciuitatis opulenti & gratiosi: neque armis vinci res Romana potest, sed obsequiis, lenocinio, corruptela, pecunia, largitione. Formidolosum est, & optimo cuique pertimescendum, si veterani milites Saturninum ad occupandum Capitolium excitarunt: si L. Syllae memores, libidinem Catilinae ad extinguendam rempublicam iniecerunt: si Luculli tirones legatum secuti extulerunt ad consulatum, & prostratis legibus defendunt, & de manibus vestris eripere conantur: pertimescendum est, ne legionarii, qui duces posthac sequentur, incendant imperatores nostros prauis cupiditatibus, praesertim cum plures Catilinae coniurationis participes fuisse dicantur. Quare per deos immortales date operam Catoni, iudices, expergiscimini, capeffite rempublicam: is in hoc iudicio censet esse omnia, & in manu vestra positam fortunam populi Romani. Nihil vos falsae quorundam lacrimae abducant. Si quis misericordiae locus est, misereat vos in primis patriae, cui nati estis: quae diuulsa a regibus, discerpta a ciuibus, timore perditam, misera atque afflictam, desperatis prope rebus a vobis auxilium petit, & de nobis sollicita est: duces armati domi forisque cum magnis copiis sunt, milites inflati cupiditatibus feruntur. Quis nos eripiet? quis liberabit, nisi sapientia, nisi seueritas vestra, iudices? eos si hoc iudicio deterrebitis, salui sumus.

ORA-

O R A T I O II.

PRO ANTONIO BELLANTE

Ad iudices reipublicae Senensis.

SI quis animo cernat, iudices, quid sit, quod pro fortissimo viro nemo causam velit dicere; intelliget is, qui sit reip. vestrae status, qui sicariorum concursus, quamdiu impudentium & furiosorum hominum ferocia fracta & compressa non fuerit: etenim quid aliud esse potuit? hospitem, qui aliis de causis in urbem diuerterat, vocatis iudicibus in senatum pro ciue dicturum venisse? nisi terrore & formidine omnibus impeditis, hominem oportuisse aduocari, qui sic amicitiam coleret, ut quod reliqui non auderent attingere, ipse beneuolentia adductus, maximo cum periculo dicere non extimesceret. quod cum miserum sit, non ne illud, iudices, miserrimum est? ciuem vestrum neque familiae dignitate, neque bene actae vitae conscientia, neque maiorum suorum memoria apud vos iudices sperare adiutores, patronos habere, in senatum tuto posse venire: quod cum grauiter & iniquo animo vos ferre, intelligam; spero remp. aequitate vestra iam respirantem, posse aliquando in pristinum statum & dignitatem vindicari. Nostis hoc aduentu clarissimorum heroum, quae bonorum omnium sit expectatio, qui perditorum hominum timor, qui laudis vestrae fructus amplissimus. Quod nisi opinione celerius effrenatae aliquorum libidini resistatis, iudices, quid est in ciuitate sanctum, firmumque? quid, quod bonorum animos consoletur? quid, quod ab illorum iniuriis, furtis, caede, incendiis tutum esse possit? Omnium quidem, ut arbitror, nemo est, qui eorum

D 2

per-

perdita manu, latrociniis indignissimis municipia vastata, domos exinanitas, fana spoliata, vitae & religionis ordinem euersum non videat: hi nunc, iudices, in subselliis sedent, ante hemicyclum tuum, Osma, in conspectu tuo, Coua, versantur: nihil iudicum seueritas, nihil senatus amplitudo, nihil vtriusque vestrum grauitas quidquam est, quod admoneat. Itaque audent in hunc locum amplissimum & honestissimum venire, qui permultis caedibus praeclarorum ciuium adhuc manus cruore adpersas habent, adhuc ora squalore obsita, adhuc inconstantem vocem sceleris conscientia emittunt. Quid hoc est, iudices, quod nunc primum ab Osma, viro sapientissimo animaduersum video, accusatores venire cum patrono, aduocasse C. Messanum, hominem callidissimum, & in causis huiusmodi maximo cum quaestu exercitatum? Magna quidem vis est veritatis: cognoscunt illi graui poena se esse dignissimos: norunt, se nihil habere, quod accusent, nisi vani & falsi quidpiam: putant fortasse, indigere se patrocinio: sciunt, quid tot annis impune admiserint: verentur, optimorum hominum, egregiorum ciuium occisorum manes accusare: pertimescunt, simulacra ipsa spoliata proclamare apud vos iudices. nam ab iis, qui viuunt, quos affecere iniuriis, nihil est quod timeant: partim enim minis deterruerunt, partim in fori faucibus detineri iubent, ne huc ad vos intromittantur. Forsitan quaeritis, iudices, quo modo huc venerim, cum aditus omnes intercluserint, cum pericula vndique intenderint: neque ab his praetermissum arbitramini, quo me a dicenda causa deterrent; quin accusatorum vnus A. Polenta scelerum architectus, & disciplinae huiusmodi magister, hic ipse, qui ante me est,

est, iudices, interminas illud saepe iactauit, *hic, hic ante pedes tuos, Cona, ante hemicyclum tuum, Osma constituam oratoris caedem.* Admonebat etiam me, pro ea necessitudine, quae academiae gratia mihi est cum Iano fratre, cauere, ne Antonii causam susci- perem. Commonebat idem vir optimus, hoc eo- dem anno Vlyssis Cospii, cuius nobilissimi atque ho- nestissimi, Bononiensis caedem non longe a foro ab huiusmodi sicariis factam, quod ab iis aes, quod de- berent, repeteret. Percussit hoc primum mihi ani- mum, fateor, iudices: incussit aliquem timorem, ut qui eorum ingenia nossem, caedes innocentissimorum hominum multas viderim. Cum vero cogitarem, quantum amicitiae, & beneficiis Bellanti deberem, quantum fidei, quod eius mandatum recepissem, a quo idcirco aduocatus, & in senatum missus essem, ut libere dicerem; non potui, quod suscepissem, non for- titer perferre: tum quod Scipionem, Amalphantano- rum ducem fortissimum, maximeque illustrem, gra- uiter hac indigna accusatione commotum, & viros florentissimos ciuitatis, Marium Bandinum, & Fran- ciscum Seuerinum, equites ornatisimos (quos hono- ris causa nomino) in hunc locum venturos intellige- bam: quos ego cum multis, iustisque de causis ami- cissimos haberem; ab eorum latere nunquam disces- si, quousque in senatum venirem. Sciebam adfore Io- hannem Palmerium, senatorem nobilissimum: quem saltem pro ea familiaritate, quae mihi est cum Foede- rico Carteromacho nepote, non defuturum sperabam, ut dum dicerem, illi ab iniuria temperarent. His ad- ductus, huic causae patronus exstiti: in qua etsi de for- tunis omnibus, de capite ipso florentissimi viri agere- tur; etsi scirem obstare aduersarios potentissimos, &

qui loricati obductis gladiis in senatum venerint: nihil veritus sum, iudices, ne aut dicendi inopia, & prope nullus usus, nulla exercitatio, aut timor esset impedimento, quo minus iniuriae incredibili scelere conflatae resisterem; & hominem innocentem, ciuemque de bonis omnibus benemeritum, maximo periculo liberarem. Quid ergo est? temerene ego nonnihil mihi arrogabam? nihil puto. Quid? nonne in huiusmodi causa erat timendum? maxime. Quod consilium? quae cogitatio? unde haec animi firmitas? scelus horum, iudices, indignissimum est: eorum postulatione percepta, qui sint, quid velint, facile intelligetis. Huius vero innocentia in excelsa & illustri loco sita est. Noui ego aequitatem vestram, iudices: noui, Osma, amplitudinem tuam: vidit aliquoties hic senatus grauitatem tuam, Coua? intellexerunt iam omnes animi vestri sententiam. Quare vos oro, ut fide vestra fretum, aequitate adductum, bona cum venia audiat: ut quae hominum ingenia, qui cupiditatum ardor, quae libido inexplabilis, intelligere possitis: & contra, quam omni tempore huius vita integerrima, quod iuuandae reipublicae studium, quae animi temperantia, quam admirabilis arduarum & difficilium rerum perpesio: & quod ad causam maxime spectat, in ea re, quam isti detulerunt, singularis innocentia.

Antonius Bellantes secundus (fuit enim primus hoc nomine in familia auus, quo neque vir melior, neque amantior reipublicae) natus est nobilissimis atque optimis parentibus, Petrino Bellante, clarissimo viro, & Vgurgeria lectissima femina: in qua nunc etiam ea morum integritas, & antiquitatis vestigia remanent, ut virtutis & religionis exemplum inter
ma-

matronas habeatur : pater tamdiu laudabitur, quamdiu rerum Senensium memoria vigebit. nihil enim aliud vnquam visus est cogitare, nisi quod ad ciuium quietem & gloriam spectare videretur. Ea re studia iuris & ciuiliū disciplinarum secutus, respondendo fuit veluti oraculum ciuitatis : in quibus cum excelleret, nunquam tamen de opera publica quidquam detraxit. Scitis vos, iudices, munera quae saepe obierit, quoties principibus ciuitatis regnum iam occupantibus consilio, opibus, viribus ipsis maximo cum periculo obstiterit. Scitis in vincula indignissime coniectum, causam capitis orasse : missis tamen in exilium, & ex vrbe pulsus, fratre viro optimo, & hoc filio, tum puero, vix annos XIII. nato : puero quidem, & de patria bene sentiente. Quamobrem si quaeratis, nihil quidquam erat causae, nisi quod pater rempublicam valde amaret, quod cum bonis sentiret, quod audaciae improborum hominum resistendum censeret. qui etsi permultis rebus domi forisque gestis animum in patriam declararit ; maxime tamen testamento obsignato, in quo filio mandauit, vt ex ciue patriae amantissimo se natum meminisset : vetuitque, ne singulari etiam a senatu aliquando accepta iniuria, contra senatum sentiret, & noui quidquam moliretur : sed pluris reipublicae commoda, & ciuium quietem, quam fortunas suas, quam liberos, quam caput ipsum faceret, hoc vt sanctissime seruaret, testamento cauit : & a filio, priusquam a vita discederet, ea de re fidem accepit. Hoc patre natus, ita bene & beate vixit, vt non modo patris instituta seruaret ; sed maiorum suorum gloria facile superata, maiora sane, & vitae digniora exempla populari laude liberis sit relicturus. Neque vero hoc adulationis causa, cuius

quidem ille est plane hostis, a me dictum puteris: sed re ipsa ita admonente, vt aduersariis respondeam, qui eius laudem labefactare semper cupierunt. Num fingo? num mentior? adeste accusatores, adhibete, quem aduocastis, patronum. desidero, si falsum est, refelli. Percurramus eius vitam: non recusamus adolescentiae, quae semper libera fuit, iuuentutis etiam omnis rationem reddere. Dicimus nihil ab illo vnquam gestum, nisi sapienrer. quod etsi in obscuro esse non potest; populus tamen & senatus superioribus annis declarauit, cum civilibus discordiis, & bello perniciosissimo ordo Nouenus ex vrbe esset pulsus: illum tamen eius ordinis principem populus orare, obsecrare senatus, ne ab urbe discederet; ne ciues, quorum esset amantissimus in eo discrimine relinqueret. His precibus adductus cum remansisset, vna omnium voce, maxima cum laetitia tribunus plebis est declaratus: qua de re vobis gratiae semper agentur, a vobis enim seruatum, honestatum, auctum se confitetur: tot meritorum memoriam nulla fortunae vis, nullus casus, nulla vnquam delebit obliuio. Hos honores cum perditissimi homines, bonorum omnium & quietis publicae inimici, aegre ferrent, & misceri omnia velent; coniuratione facta, de huius viri optimi caede cogitare coeperunt. Itaque eo ipso die missi sunt veteres gladiatores, quorum hic aliquos cum accusatoribus sedere video, vt eum ferro trucidarent. Ille vero ab egregio ciue, Iohanne Vgurgerio certior factus, non priuatis armis contendere, non publico tumultu, non seditione concitata se defendere, vt fortasse poterat, non firmis praesidiis domum munire voluit, ne culpa aliqua subesse videretur: sed clam ex vrbe discedens, in Arcolae arcem, quae
in

in finibus vestris posita est, iudices, abiit, ut perditorum hominum e manibus se eriperet, & quoad liceret, produceret vitam, quam pro republica putaret esse degendam. Itaque illi, cum in eius domum venissent, neque eum comperissent, quem erant interfecturi: domum omnem opulentissimam depopulati exinaniuerunt, familiaribus ac domesticis plagas inflixerunt, matri ipsius tribuni, iam senectute confectae, pecuniam imperarunt. Quid est hoc, iudices? quousque tandem haec patientia? sicarios homini integerrimo, cui optimo, tribuno plebis manus voluisse adferre? praedones ausos fuisse tribuni domum spoliare, exhaurire, diripere, domesticos & familiares verberare, captiuos ducere: matronam sanctissimam, iam septuagesimum annum agentem, domo & focis patriis deturbare, detertere minis, ut pecuniam extorquerent? Haec ego, iudices, tacuissem, ut multa, nisi excaecata quaedam me incitasset: qui videam, hos obrectare huius vitae, qui nunquam bene vixerunt. Nam quid ad illud potuit praeclarius accedere? quod, cum Areolae decem dies se continuisset, inimicos vero quotidie in senatum venire audiret, neque desse, qui iam accusarent, & obiicerent nonnulla, quae optimi viri gloriam & dignitatem imminuere viderentur; confestim nulla periculi ratione habita, nullo timore deterritus, in urbem venit, in iudicium descendit, conuocauit accusatores: cuius oratione declaratum est, nihil tale, quod illi dicerent, admissum. Cum vero adhuc eos furere intelligeret, neque ad sanitatem velle reuerti, nec se bonorum praesidio satis tutum fore speraret; in arcem rediens, ut eorum furori concederet, ultro exilium fere

D 5

quod-

quoddam sibi delegit, & rus, se, liberosque suos amandavit. Nonne hoc exemplum est viri fortissimi, & de republica bene sentientis? Quid Scipio? quid Rutilius; quid Metellus? quid cuius vel cuius optimus patriae magis praestare potuisset? Neque illud silentio praetereundum arbitror, quod cum difficillimo reipublicae tempore senatus fidem publicam dedisset, si Antonius duo millia nummum aureorum senatui daret, decreto praestaturum senatum, ut omnia bona subrepta restituerentur; cumque eorum iam facta fuisset inquisitio, qui in eius fortunas inuasissent: tanta horum praedonum vis fuit, ut neque ipse senatus id adsequi potuerit, ea tamen pecunia iam soluta, ut bona huic redderentur. Recita S. C.

CVM ANTONIVS BELLANTES PETRINI F. DVOBVS MILLIB. NVMMVM AVREORVM DIFFICILLIMO TEMPORE REIPVBL. SVBVENERIT AMANTISSIME EQVE REPVB. FECIT.

IDQVE ANTONII MERITVM IN REM-PVB. SENATVI POPVLOQVE SENENSI GRATVM EST ET ERIT EIVS MERITI MEMOR.

QVOD SENATVS POPVLIQ. SENENSIS INIVSSV IN ANTONII BELLANTIS AEDES ET PRAEDIA NONNVLLI SUPERIORE ANNO IRRVPERVNT. S. C. FACTVM EST QVOD FIRMVM FIDE PVBLICA RECIPIT AC SPONDET S. P. Q. S.

QVI EX AEDIBVS AGRO RVREVE ANTONII BELLANTIS AVRVM ARGENTVM ET QVOD PLVRIS NVMI SIT PECVS VINVM OLEVVM FRVMENTVM ET QVOD MINORIS
FOE-

FOENVM VTREM FOLLEM FACVLAM ALI-
VDVE QVID NON DATVM NON ASSIGNA-
TVM NON VENDITVM NON CONCESSVM
INVITO DOMINO ASPORTAVERIS

TRIDVO IPSI DOMINO REDDITO QVI
POSTRIDIE EIVS DIEI NON REDDIDERIS
FVR ESTO VRBE ABITO SOLVM VERTITO:

QVOD SI QVIS NON AVDIENS DICTO
IN MANVS NOSTRORVM MILITVM VENE-
RIT HVIC LICTOR MANVS COLLIGATO
CAPVT OBNVBITO INFELICI ARBORI RES-
TE SVSPENDITO.

Num obscurum est? num infirmum? accepit pecuniam quaestor, perscripta in tabulis publicis duo millia nummum, relata sunt in aerarium, pronunciatum est per praekonem, data sunt nomina, numquid tamen bona huic restituta? numquid dicto qui audientes non fuerunt, aut in exilium missi, aut fures declarati sunt? versantur in media vrbe, in foro, adsunt in senatu: fert tamen nihil fecius optimus vir aequo animo, iudices, atque is qui patrii mandati, qui pietatis, qui fidei meminerit. Et quoniam patronum, quem isti aduocarunt, ridere video: continere me non possum, quin hominis ingenium vobis aperiam. Is vnus est ex illis annonae praefectis, qui tritici medimna cio vicece nullo iure cal. septempribus ex praediis Antonii asportauerunt: quae quidem eum eo anno angustius frumentum prouenisset, venierunt M-S CXX CIO. Causa, quam illi adferunt vna haec est, quod decreto frumentario is non steterit. Videte, o iudices, quae res haec sit, quam acerbum: quid acerbum? iniustum dico iudicium. Qui obsecro, bone patro-

trone, dicto praefectorum annonae non audiens fuit Antonius? quod cum edictum esset, non licere ex praediis frumentum alio asportare; huius seu cliens, seu obaeratus quidam, ex castro, quod Argianum dicitur, in Areolae arcem frumenti sextarium deuexit. Obsecro, diligenter veteratorem attendatis. quo die decretum editum est? nonis sextilib. in vrbe, in foro. Qto die frumentum asportauit? nonis ipsis. Vnde asportauit? ex castro Argiano. castrum hoc directo itinere sane amplius xx. millibus passuum abest: potuitne eo ipso tempore edi decretum in castro, quo in vrbe? Non noui. Non noui? norunt municipales, intercessit enim dies. Qui ergo decreto non paruit, si nondum erat editum? Nescio, inquit: quis tu es? qui tibi a praefectis rationem reddendam putes? satis est, non stetisse decreto. Fac esse omnia; qui non stetit? obaeratus ille. quid vos ex Antonii praediis cirovcccc medimna frumenti abstulistis? non poterat homo ille rusticus inscitia, quae quidem horum hominum propria est, inuito domino asportasse? Videtis, quanta horum audacia sit, quam nulla prorsus verecundiae ratio. Esto, errauerit Antonius: pro sextario frumenti modiis ciro xxxviii. & cccc. an erat aequum mulctari? quid, quod ille quinquies sestertium depositum se dixit, si res non in praefectorum, sed in hoc iudicium veniret? quod si ab iis iudicibus decreto non paruisset diceretur, abiicere se eam pecuniam non recusabat: sin autem paruisset, reddi frumentum postulabat. Noluere optimi viri stare iudicio, ut qui scirent, praedari non licere iudicio. Hic nunc patronus, in hac causa, ab accusatoribus est aduocatus, iudices: hic ultro venit, tentaturus, si possit,

opi-

opimam aliquam praedam, ut per scelus saepe confuevit, nunc per iudicium vestrum consequi. sedet ad eius latus, & ad aurem infusurra A. Polenta, qui acriter usque adeo me intuetur, iudices, ut perturber interdum: vix, vix in conspectu vestro sese continet. Quaeretis fortasse, quis hic sit, vel nihil admodum fortasse quaeretis: permultis enim annis hic lanista insignis habetur: permultis sic vixit, ut sit in vrbe maleficiis, latrociniis, caedibus multo cognitissimus. Nonnullae sunt causae, quibus adductus est ad accusandum: primum, quod in ciuitate turpe aliquod fieri non vult, in quo ipse & signifer & dux non habeatur: deinde, quod fratrem habet Ianum Polentam, huius optimi patroni collegam, qui in praedia Bellantia, cum inuasisset, & permagnum frumenti numerum, ut diximus, abstulisset; orauit, ut fratris partes sequeretur, ut sese fratris simillimum vellet esse; ut cum collega suo bene sentiret: vnum esse Antonium, quicum inimicitias continenter gesserint, qui patrimonium amplum & copiosum habeat, praedia item nobilissima & fructuosa, & cum eorum praediis coniuncta: itaque hoc damnato, in quod semper animum intendisset, adsecutum iam, non dubitare, in agros illos se posse irruere: Polentis nunquam fallaciam, nunquam audaciam defuisse: ostendit, quam aduersarii Antonii ad eam rem parati essent, & desiderio ardentem, quam facile adduci possent homines rustici, quae aeris alieni plurimum habeant, ut pro testimonio dicant, quidquid ipsi mandarint: demonstrat ea de re, se iam fundamenta iecisse cum salinatoribus quibusdam, qui summam operam in scelere conflando polliciti essent: rem esse in eum locum adductam, ut nihil desit,

fit, nisi aduersarios conuenire, testes producere, nomen deferre. Secundus accusator, iudices, est Victor Cersinus: ipse is, qui in subselliis & patrono amicissimo saepe etiam rogatus, considerare nunquam voluit: aegre fert video, iudices, quod cum huiusce coniurationis ipse auctorem omnino se profiteatur, ut praedae primas partes capiat, cum perditissimorum hominum princeps, & vitae turpissimae exemplum quoddam semper exstiterit; ego primas partes alteri vendicasse videar, & cum eo negligenter agere, qui sic posthabuerim, qui secundo loco adpellauerim. Male quidem factum, Cersine, habes, quod iuste queraris: sed tamen est, quod te consoletur. Putasne viros hos sapientissimos & prudentissimos, tuae vitae ordinem, tuorum scelerum magnitudinem, animi tui sensum posse ignorare? Qui sint accusatores, iudices, videtis. nunc dicendum, quid tandem deferant: ut productis testibus, & re omni perspecta, facile intelligatis, quam indignissime optimi viri nomen, honestissimae familiae gloriam, cuius ornatissimi fortunas, & caput oppugnent.

LEGEM SALARIAM maiores vestri tulerunt pro vectigalibus. lex ea est, ne quis inuitis, imprudentibusque praefectis quatuor, qui salinatores appellantur, ex municipiis vestris in praedia, neque e praediis in castra, neque e castris in urbem sal asportet: si quis asportauerit, is bonorum multatione & capitis condemnatur. Lex grauis est: sed tamen ut ceterae, sic ea quoque committenda optimo & aequo iudici, & iis, qui iurati magistratum sapienter gerant. Leges enim a maioribus vestris, non ab hostibus vobis scriptae & latae sunt, non ad ciues perdendos,
non

non ad delendas familias, non ad improbos extol-
lentos: sed ad bonorum defensionem, ad coniunc-
tionem ciuium, ad malorum terrorem, ad reipubli-
cae denique omnis firmitudinem. Nihil tamen est,
iudices, tam bonum, aut sanctum, quod temeraria
dominatrix animi cupiditas non violet, nisi mode-
rator rerum omnium pudor obstiterit. Nihil a pa-
tribus mandatum, aut iussum est, quod adprime vti-
le in vita esse videatur, quin item nobis perniciosissi-
mum esse possit, si eo effrenata hominum prorum-
pat audacia. Quid legibus antiquius? quid sancti-
us? sine quibus neque vrbes stare, neque homines vi-
tam agere possunt. sunt enim institutae ad vitam tu-
endam, ad hominum coetus congregandos. Nihil ta-
men iis inhumanius, nihil durius, nihil perniciosius,
si iuris administrandi, quantum velint, scelesti ha-
beant potestatem, si ex insidiis agere, atque obserua-
re coeperint, ut qui digitum a lege discedat, eum
omni legis poena obligari debere pronuncient. E-
um vero, qui cum ipsis sentiat, vel scelestissimus, si
contra legem omnem fecerit, nihilo secius fingant,
se non videre. Id nunc ego dico, iudices, quod
sciam multis iam annis hosce ipsos, qui accu-
satoribus fauent, qui improborum hominum
cupiditati obtemperant, nunquam cogitasse, quid
sit huic legi parere: sed in sale asportando ita fuisse
diligentes, quasi ii, qui non maximum numerum im-
prudenter praefectis asportassent, condemnari sole-
rent: nunc tamen pro re vel minima, & ea quidem
falsa, communi studio sollicitare accusatores, ut ita
rei exiguae rationem reposcant, atque ipsi in vita om-
ni sanctissime vixerint. Quae res ea est? accusant,
quod huius cliens ex oppido, quod Colonia dicitur,
de-

deuexerit in Argianum salis cados tuo : quod multis item ex Argiano in urbem cados treis. Haec est omnis accuſatio, iudices: nihil aliud quidquam habent, nihil omnino aliud: ex hoc vno iudicium vniuerſum conſtituitur. Iraque pro ſalis cadis VI. fortunas omneis, & vitam florentiſſimi ciuis oppugnant. O tempora perdita & miſera, o ardentem auaritiā, o inexplabilem hominum cupiditatem? Petunt proſcribi bona, quae ſunt ſexagies: iubent, damnari capitis ciuem de bonis omnibus benemeritum. Vos ego nunc, dii immortales, adpello, quorum in fide ciuitas Senenſis eſt, vt quos decori & ornamento huic ciuitati eſſe voluiſtis, eorum nunc reliquiae veſtra ope a perditorum hominum inſidiis tutae eſſe poſſint. Verum eſt, in tabulis publicis hanc eſſe legem: fatemur, iudices. neque enim ob aliud in hunc locum venimus, niſi vt veſtra virtute & gratia locum veritas, vbi conſiſtat, iam reperiatur. Sed quae ſint eius legis conditiones, obſecro, animadvertite. Si quis contra legem fecerit, eum fortunis & capite mulctari oportet. Iam video, a vobis ipſis quaeri, ad quemnam fortunae iſtae perueniant? cui bono ſit reum damnari? hoc erat, quod iniquum videbatur, iudices, hoc nullo modo ferendum: in accuſatorum & praefectorum, non in reipub. commodum res omnis conuertitur. Videtis, quid hoc ſit? praefectos iudicio bonis poſſe ſpoliare aliquem, quibus tamen ſe & accuſatores auſtent. Quid ſi perſeuerant & ſceleſti homines magiſtratum huiusmodi obeant: quis non videat, in eorum poteſtate poſitam dignitatem, fortunas, vitam bonorum omnium? Obſecro vos, ne veritatis plena actio, fretum aequitate veſtra in inuidiam rapiat: liceat mihi libe-

re

re audacterque dicere apud tales viros pro sanctissimis legibus, quas maiores vestri summa observantia coluerunt, vos nunquam improbastis: quibus ista lex aduersaria est constituta. in quo satis mirari non possum, quorundam hominum indiligentiam, vel potius inscitiam, qui cum in gymnasiis perbelle garrant, in foro strepant, in vectigalibus magnis stipendiis adfecti latrocinentur, ea de re nunquam verbum fecerint: cum tamen insuaui loquacitate mirifice delectentur, volumina in diēs edant, ornamenta vero eloquentiae contemnant, atque abiiciant, quod scilicet barbare melius quam latine sciant, remque omnem in ieiuna verborum volubilitate & recitandis legum capitibus positam esse opinentur, cum interea verbosi pugnantia se loqui non videant. Quid ergo iuris isti homines peritissimi, Liciniam & Ebutiam legem ignorauerunt? cumque in rogandis legibus, conformanda repub. adstitissent, res ad senatum relata non est: nam profecto aut abrogari Ebutiam & Liciniam legem oportebat, aut institutum illud salarium tolli. At ne omnia in iurisconsultorum officinis esse arbitremini, leges illae ex eloquentissimi viri pulcherrimis monumentis mihi repetendae sunt. LICINIA LEX, atque altera EBVTIA est, quae non modo eum, qui tulerit de aliqua curatione ac potestate, sed etiam collegas eius, cognatos, adfines excipit, ne eis ea potestas, curatione mandetur. etenim si populo consulis, remoue te a suspitione alicuius commodi, fac fidem, te nihil nisi populi vtilitatem & fructum quaerere. Nonne in tabulis publicis sanctio est in primis firma de legibus romanis? non ne pugnant illae cum salaria vestra? Licinia & Ebutia non modo quaestum, sed commodum: non modo

E

com-

commodum, sed suspicionem non admittunt. Haec vero non solum in quaestu, sed in praeda quoque versatur, per quam iudicia compilationes esse possunt, furta impune admitti, latrocinia cum laude exerceri. hoc non eo dico, iudices, quod crimini huic culpam aliquam subesse, aut errasse in ea re Antonium aliquo modo arguam: sed ut vos, ubi ea potestate ex senatoribus iudices creati estis, qua nulli unquam antea, periculum, quod ea lege in omnes intenditur, propulsetis, ut legem istam veluti gladium districtum in bonos omnes, veluti mucronem a iugulis civium, ex impiis hominum manibus extorqueatis. Neque enim vos fugit, superioribus annis eodem crimine indignissime accusatum fuisse virum summa prudentia & gravitate Julium Pannilineum: qui etsi ab ornatissimis viris defensus est, fuit tamen in ea re negotii plurimum. Scitis, eam legem scelestis hominibus semper pro sica fuisse: ad praedam vero & latrocinia, ad flagitia denique omnia viam aperitissimam. & dubitatis, o iudices, aut abrogare, aut, si hoc impetrari non potest, addere quidpiam, in salinatores animadvertere, supplicium aut poenam statuere, ut illorum intolerabili audaciae resistatis? nam his miseris temporibus quae hominum sint cupiditates, quae ingenia, quam boni ratio nulla, scio vos intelligere. Quod si maiores vestri leges tulerunt, fuere illi optimi quidem viri, & ciues egregii: sed tamen eo tempore, quo mentes omnium ad rempublicam conuersae erant. non tum civilibus discordiis ardebat Hetruria, non in ordines distributae inimicos, incertus erat vestrae civitatis status, non homines perdit bonos fallaciis circumveniebant: sed quam vitae usuram natura dederat beatissimam, placide & tran-

tranquille producebant. Vbi vero ad ea tempora ventum est, quibus ratio nihil temeritatem coercet, & vitiis contaminare se, ingenii aciem omnem in alterius perniciem alter intendere consuevit; multa quidem a vobis ex legibus illis & institutis commutanda sunt, nonnulla addenda, pleraque proximis annis commutata antiquanda. Licet id facere maiorum exemplo & consuetudine. Quod si prudentissimorum hominum fuit, leges ferre, corrigere quidem sapientissimorum est. Mamercus Aemilius legem, qua censura quinquennialis erat, commutandam curauit: censuram intra sex mensium & anni spacium coegit. Acceperant Romani ex Graecis legem de ciuium virgis: seruata est ea multis annis. cum tamen dignitatem maiestatemque eorum imminuere videretur, abrogata est: & lex Porcia prolata, quae in ciues honestius animaduerneret. Neque vero in legibus quibusdam abrogandis trepidandum est: sed pro aliis rogandis, & praefereendis, si intersit reipubl. non consilio solum, sed armis est agendum. Lex de connubio patrum quanta contentione, lex de consulibus deligendis quibus armorum terroribus prolata est? C. Calpurnius Piso ex S. C. cum de ambitu legem ad populum tulisset, & e foro maximo cum periculo fuisset eiectus, virorum fortissimorum globo stipatus in forum descendit, nec ab armis prius recessum est, quam lex confirmata.

Sunt exempla alia, iudices, quae vos commouefacere debeant: sunt & philosophiae loci de capite, de fortunis pro salute patriae vouendis: quae omnia cum vobis non ignota, sed sint multo cognitissima, in his brevis admodum mea erit oratio: in hoc vero altero neque erit longior. nam quis non in-

telligat iniquissimam esse legem, quae institutis antiquissimis & sanctissimis repugnet, per quam iudices accusatores esse possunt, & bonis & capite pro re vel minima ciuem condemnare, fortunas omnes in rem propriam conuertere? si enim rei bona ad remp. peruenirent, non ad praefectos ipsos, quorum iudicio standum erat; non utique laborarem nunc, iudices, non in discrimen adduceretur fama & caput optimi viri, non ea esset hominum sitis, & deuorandi patrimonii alieni cupiditas. Namque magni refert, duos praefectos esse, M. Gorgiam, & Naeuium Amerinum: qui tantum aeris alieni habeant, ut nullo modo soluendo sint, nisi summis opibus huic detractis: cumque is M. Gorgias proximis diebus in ius vocaretur ab adolescente optimo, Iulio Bargaia, exacturo ab eo H-S LX. praediorum, quod, patrimonio-effuso, sibi reliqui erat, pro aere, quod deberet, concessit. cumque facete obiiceretur, de re patria nihil iam ei restare: respondit, multo plura sua industria & ingenio parta, quam pater reliquisset: paucis diebus fore, ut decem & septem praediorum esset dominus, qui in re patria fuisset egentissimus. Itaque hoc in scelere conflando cum omnem operam, curam, diligentiam, mentem adhibuisset; ultro cum Crasso Labeone, praefecto, in domum Amerini venit, communem egestatem ostendit, premi miserabiliter vtrumque aere alieno, pecuniae magnitudinem, praediorum copiam demonstrat, coniurationem in Bellantem aperit. Illis enim ipsis diebus cum Polenta & Crasso in domum C. Messiani, huiusce optimi patroni, venerat, & multus sermo ea de re habitus est: meministis, Polenta, eo ipso die, meministis initam societatem cum praefectis & patrono, & colle-

ga

ga tuo? distribuisse bona, & fortunas huius, dixisti, quinque praedia cum arce tibi satis esse; quae in Coloniaensi agro sunt, C. Messano ob patrocinium deberi; M. Gorgiae in Maetiano XVII. Naeuio Amerino totidem ad Argianum: Cersino, collegae tuo, & audaciae satelliti Valdassium, & aedes maritimas assignabas: Labeoni, quem tecum semper dicebas sensisse, & propterea esse carissimum, pascua Caldensia, restare adhuc suburbanas villas, & aedes cum hortis: eas pro testibus comparandis, & pro sumtu satis esse debere. His sic constitutis, statuisti, quo quemque proficisci oporteret: M. Gorgiam Pisas, Cersinum in Coloniam veterem, Labeonem in castrum Argianum: in vrbe te cum Amerino & Messano remanere, inimicos quosdam Bellantis sollicitaturum, illud tamen in primis memoria omnibus tenendum, cum quarto praefecto A. Tancredo nihil communicandum: esse illum noueni ordinis, & Bellanti ita amicum, ut cum ipsis nunquam sentire possit. Videntis, iudices, quid sit, rei bona ad salinatores si perueniant? Praefecti ipsi pro comparandis falsis testibus adlegantur: non pudet eos, quorum iudicium exspectabatur, fungi accusatorum munere. itaque tollitur ex Polentarum consensu M. Gorgias, & Pisas vsque volat. Meminerat enim habere familiarem ibi, nescio quem hominem tenuem seruili genere Toforum, quem precio adduci posse non dubitabat, ut in quemuis testimonium diceret. nam proximis superioribus diebus cum in vrbe fuisset domi huius optimi viri, adpromiserat, si quando vsu venisset, ad omnia fore se paratissimum. Cersinus interim cum in Coloniam venisset, comperit ibi Ionem Scotum, qui iussu Bellantis coniiciendus erat in

vincula, quod non dissoluisset numos cc. accurrit Cersinus, hominem amplectitur: quaerentem, qui pro se vadimonium sistat, consolatur, iubet esse bono animo, demonstrat ab inimicis potentissimis accusatum Antonium: perquiri nunc testes, qui eum dicant: posse nunc iniurias vlcisci, aeris alieni cura liberari, si cum aliis iuratus testimonium dederit. atque id ut aequissimo animo faciat, damnato Bellante, praedium promittit. quid putatis, iudices, aut illum potuisse recusare, aut hunc, quae dixi, non fuisse pollicitum? Postridie eius diei Scotus laetitia elatus, totus exultans, totus gestiens, qui multis mensibus vico se continuerat, qui se in domicilii tenebris ex hominum conspectu abdiderat, qui in vincula erat coniiciendus, in urbem venit, Polentas adit, hospitio excipitur, orant ut in sententia maneat, praedium adpromittunt. cumque ei Lucas Casinouensis municeps, homo satis accuratus, gratularetur, quod custodia emissus esset; interrogavit; an pecuniam domino dissoluisset? Quid creditis? potuisse confictum mendum continere? homo rusticus imprudenter rem omnem aperit, consilium euomit, coniurationem nudat: dicit, se eo in urbem venisse, ut iniurias vlciscatur. comparatum sibi in accusando praesidium potentissimorum hominum: alium esse se, atque olim, cum deprecabatur. Ad haec Casinouensis cum respondisset, nequaquam bono colore ea digna videri: diutius esse animo lustrandum, quid rei sit, in ciuem dicere, dominum laedere, aduersariorum fidei se committere: itaque admonere pro amicitia, ne pro aere & largitione bonum nomen & vitam profunderet: nam si hac sollicitudine aliquando esset liberatus Antonius, acrius in clientem

tem esse animaduersurum, qui ab auersariis mercedula fuisset adductus. Tum homo rudis, primum cogitare coepit, & intelligere, in quas salebras incidisset, quanto in periculo versaretur. ad Polentas redit, commemorat, quae municeps obiecisset: tamen se ab officio non discessurum, spem omnem in eorum fide & auctoritate esse positam, ut si Antonius absolueretur, in colonia tamen ipse tuto esse possit. Tum illi maxime cohortari hominem, ut in eo sese confirmaret: orare, vrgere, ne a fide constantiaque discederet: sed in proposito, susceptoque consilio permaneret: & promissi expectatione potius, quam rustici hominis verbis moueretur. Atque ut suspicionem omnem ex animo delerent, metuque liberarent, ad deductores coloniae nouae adducunt: hunc Orbitelli colonum fieri orant, atque impetrant. exstat enim S. C. ut in eam oram, grauem aeris vitio, colonia deduceretur: qui eius oppidi coloni fiunt, etsi aes alienum vel magnum confluuerint, in iudicium vocari non possint. Spero ex hoc ipso, iudices, vos intelligere, quales testes adduxerint. nam crimen omne mox ego diluam. Quid hoc est Cerfine? quid Polenta? tantum pro vicano elaborasse? quid vobis cum illo negotii est? quid haec cum Scoto, homine rustico, ciuibus familiaritas & necessitudo? Videte, ne in istis tenebris lucem iudices respiciant.

Venio nunc ad laudes egregias, ad praeclaros labores tertii praefecti Labeonis. Cum is in castrum Argianum venisset, neque inueniret, qui audaciae huius partes suscipere vellet, ne in ea legatione nihil profecisse videretur; Sancium & Hieronem, infitatores Bellantis, in urbem, in speciem triumphii clarissimi, captiuos ducit: miseros quidem homi-

nes, & indigne nota hac adfectos. quos cum in urbem inuexisset, & comperisset, eo tempore, quo sal asportatum ceretur, non fuisse institores Bellantis, vitro in castrum remisit: sed tamen ne praedam summis laboribus non acquisuisse sibi videretur, & ut suis collegis satisfaceret, saltem fallacia, fingit institores terroribus illis perculsos dixisse, Carduonem famulum Bellantis accepisse quondam a Byrsa mulione salis cados duos: illum tamen in Areolae arce esse. quasi in eorum sit potestate, crimen in apertum proferri. Conclamant ergo in urbe praefecti, & forum vocibus complent, vi, vi detineri a domino famulum, qui rei omnis scit conscius, qui sal acceperit, qui testimonium possit dicere. Id cum ad Bellantem deferretur, ne falsae accusationis genus in bonorum civium animis falsi quidquam imprimeret, mittit illum in urbem, ad praefectos ipsos. An est obscurum, iudices, si Carduo huiusce culpae adfinis fuisset, quin a domino in urbem missus non fuisset? Non rerum imperitus adeo, neque imprudens est, ut quod sua permagni interesset, non videret. Cum ergo ille in urbem accessisse diceretur, perculsi sunt praefectorum animi, quod praeter omnium opinionem ad eos venisset, intellexerunt: hoc vno dilutum crimen, & rem in illustri civium conspectu esse positam. Et quoniam Carduo (ut sunt huiusmodi homines timidi) verebatur, ne herili odio adducti, aut veteribus inimiciis salinadores secum iniquius agerent, accepta nobilissimorum civium fide, ad eos contendit: numquid tamen inexplibilis avaritia, num cupiditatis ardor, num audacia, num temeritas diu longe abesse potuit? Nihil est, iudices, quod illorum libidinem coerceat: nihil est in illis non crude-

dele, non inhumanum, non ferum. nam cum omnia licere sibi putarent, cum iura humana & diuina contemnerent, hominem vltro venientem, fide principum ciuitatis fretum, in vincula coniiciunt, eo consilio, vt per minas id adsequantur, per supplicia id extorqueant, quod precibus, promissis, largitione adsequi non potuerunt. Itaque hic ipse Labeo, qui praefecti munere fungebatur, Carduonem ad se adduci iubet, catenas relaxari; admonet, famulo, qui sapiat, debere pluris esse vitam suam, quam heri fortunas: praefectos ita certum & constitutum animo habere, nisi rogatus dixerit, salis cados aliquot sibi ex Argiano redditos, & Antonii nomine acceptos, cum supplicii genere omni adfici oportere: itaque sibi duo esse nunc proposita, aut ad voluntatem praefectorum dicere, aut cruciatus omnes & poenarum exempla omnia exspectare. O conditionem iniquam, iudices, o ferociam inhumanam! an magis, au crudelius tyrannus, cuius plenum inuidiae apud vos nomen est, interminari potuisset? Quid tyranno pulso exsultat respublica? quae nam haec libertatis restitutio est, si tyrannidem, & eam quidem acerbissimam, in foro palam sunt, qui exerceant? si tantum quiuis peccare potest, quantum qui velit maxime? Neque vero ea solum dixit, quae diximus, sed re quidem multo plura praestitit. nam cum miser ille sapienter respondisset, nullum aequae supplicii genus esse horribile, ac proditae fidei dedecus est, & conscientia; sublimem abripi iussit, & excruciaci suppliciis. Sunt haec indigna, iudices: atque, mehercule, non mediocriter pertimesco, ne demisse nimis, ne parum audacter, non grauitur, non fortiter, vt causa flagitat, conqueri videar. Nam cum ille

summis cruciatibus torqueretur, & in veritate adseueranda semper constantissime perstitisset, implorabat hominum deumque immortalium fidem: appellabat praefectorum acquitatem, in quibus nulla humanitatis & rationis effigies vnquam fuit: ad pedes sese, laxata veste, abiiciens, obsecrabat, vt accusatorem adduci iuberent, & paribus suppliciis adficerent, ita facile veritatem inueniri posse: facillime hoc vno intelligi, ipse, an potius accusator a veritate descisceret. Honestissima postulatio, non negligenda, aequitatis & fidei plena. Cum vero illi scirent, neminem plane nomen detulisse, Labeonis hoc esse cogitatum, vt in quaestionem datus famulus, vi allata in dominum diceret; vehementius instare, minari acrius, crudelitatis satellites sollicitare. ille tamen dicta adfirmare constantius, conqueri liberius, obtestari clarissima voce, iudicio se esse circumuentum: intelligere iam praefectos esse accusatores, cum alios nunquam adduxerint. Videtis, iudices, vt veritatem in profundum detruserint. O facinus indignum, & non ferendum: videtis, vt hominem innocentem dolo malo, nullo iure, nullis suspicionum vestigiis, cruciatibus cumularint. Verum cum ex hoc nihil prorsus habeant, quod contra nos faciat, intelligo, spe maxima destitutos.

Venio igitur ad testes, sed tamen ad hos ipsos iratos, cupidos, tenues, rusticos, a fide omni, a religione remotos: ad hos, inquam, ipsos, quos modo tam bono iure improbaueram, vt reiecti praeclare viderentur. Sed quoniam alios non habent, quos producant, instandum etiam est, diligentius quaerendum, acrius explorandum, vt eorum fallacias, & perditos mores intelligere possitis: ne ad plenam & egregiam

giam defensionem quidquam defuisse videatur. Atque illud primum per deos immortales a vobis peto, iudices, ut maiorum exemplo, & sapientum institutis, de accusatoribus, de reo, de testibus diligenter iudicetis. Quod si in culpa Bellantem esse vere quis arguere potest, ego oratione quidem certe nihil obsto: ipse non recusat, hoc comperto, obligari omnibus iudicii poenis, vel grauissimis. Sin autem in hac causa nihil est, nisi accusatorum cupiditas, & audacia, praefectorum iniquitas, & crudelitas, testium improbitas incredibilis; flagitamus, iudices, ut tanta & tot scelera vindicetis, ut eos vos in hac quaestione praebeatis, quos aequum est, & boni omnes iamdiu exspectarunt. Videte, accusatores cum Bellante veteres inimicitias gerere: cognoscere eorum vitam, intelligite ingenia: cogitate, quos testes adduxerint: lustrate, obsecro, animo, an verisimile sit, quod detulerunt. perfacile est vobis, si libet, coniectura rem omnem percipere. Habeo aliquid, & id quidem permagni momenti, quod in animis vestris opinionem inferere possit. Antonius cum ex vectigalibus sextertia duo singulis annis esset exacturus, quod Attellus Placidus quaestor reipublicae nomine viginti abhinc annos numos scutatos cccc ab eo accepisset, contracto aere alieno decreuit senatus, non sine creditoris iactura, ut ex salinis vrbis cadi xxv. vnoquoque anno pro ea pecunia darentur. Scitis vos ipsi praefecti grauiter illum tulisse, conquestum apud vos, cum diceret, salis se nimium habere, quod decreto municipali singulis annis pro castris & praediis cadi xl. adportarentur: habere se ex rationibus vrbis cados xxx. qua ratione ergo fieri potuit, si tantum sibi salis erat in vrbe, ut ex castro Argiano, & Colonia

lonia veteri, tanta praesertim intercapedine, tanto cum periculo, cados quinque in urbem deuehendos curarit? O praecclarum argumentum! o egregiam coniecturam! o acrem ingenii aciem! non possum non magnopere mirari, iudices, quam nullo consilio veteratores isti, in fallaciis diu versati, & exercitati, tam leuiter haec confinxerint. Nam quid dicam de eorum patrono, sine quo nihil commentabantur? verebar ego in hoc homine, ut est summa peruersitas, & accusandi usus, fore quidquam ita constitutum, ut maxime in diluendo mihi esset elaborandum. Sed non ita est: nam quid in hac causa obscurum? quid in hac quaestione eloquentiam, aut dicendi exercitationem desiderat? Pudet me de re tam aperta diutius differere apud tales viros. Quid est accusatores? producite iam eos ipsos testes, quibus, quod erat ex voluntate vestra dicendum, memoriter recitare iustissis. **TESTIMONIVM TOFORI.** Verbum interponam: vel is Toforus est, qui apud M. Gorgiam coenatus, cum Cersino pernoctauit? Is ipse est. Perge iam, dic quod lubet. **TESTIMONIVM TOFORI PISANI.** Quantum audio, dicit se abhinc decennium idibus februaryis, cum castrum Argianum versus proficisceretur, offendisse in itinere mulionem: itaque cum eo in villam Bellantis divertisse: fuisse in ea Hyeronem & Sancium, tum institores, qui salis cados duos domini mandato acceperint. Consideremus, obsecro, quibus verbis utatur. quae enim haec potuit esse memoria, non rustici quidem hominis, sed nec Themistoclis, aut Luculli, in quibus praestantissima fuisse dicitur, ut in re exigua, & quae ad se minime attineret, abhinc decennium meminerit diem, quo Argianum versus proficiscebatur? nam ita clare idibus

bus februariis pronunciauit, ac si heri fuisset dicendum. Addit, domini mandato accepisse. Qui hoc scire poterat? nisi ariolari dicat etiam se scire. Sunt haec certissima, iudices: quibus corruptelae suspicio possit significari. Videntur haec verba prolata ab eo, qui mercede ab accusatore sit adductus. nam quid tam temere, tam cupide illa dixisset? Quae rursus ut refellamus, ut intelligatis nulla iurisiurandi religione in testimonio dicendo fuisse commotum; producimus nunc Hyeronis & Sancii testimonium, quibus iste sal idibus februariis redditum iuratus tam temere adfirmat. **HYERONIS TESTIMONIVM.** Per-

bono loco res est. diligenter obsecro attendatis, ut eorum dicta conferamus: perbono loco res est. Producito nunc **TESTIMONIVM SANCII.** O rem

singularem, iudices. videtis quae vis, quae lux sit veritatis? Primo quoque verbo illum mentiri, necesse est. dicunt, institores abhinc septennium primum aduocatos fuisse, praefectosque negotiis a Bellante: qui ergo ad eos diuersti, qui sal deferri potuit, & domini mandato reddi, si tum ibi eos constat non fuisse? si certissimum est, tum Bellantis non fuisse institores? quod ex eo intelligite, quod Hyeronem & Sancium a Labeone in urbem captiuos ductos, cum innocentissimos cognouissent, ultro remiserunt. nam si in culpa esse potuissent, coniecissent in vincula, detinerent in fouea, cruciatibus conficerent. Audiamus nunc alterum veteratorem: atque interea, Po-

lenta, confide, obsecro, & ne me ita acriter intueare.

TESTIMONIVM IONIS COLONI IAM ORBITELLENSIS. Scio nunc, Polenta, quare surrexeras, quo me ita intuebare. est hic, cui patrocinium nunquam defuturum pollicebaris: memini illum esse

tuum

tuum clientem, cum primum colonum iam Orbitellensem audiui appellari. is enim est, pro quo re nisi impetrata nunquam conquiesci: sed ut vere & libere dicam, haec ipsa verba prae se ferunt hominis peruersitatem. nam quae illa est inscriptio? COLONIAM ORBITELLENSIS. nisi tua opera aere alieno liberatum dicere: pro quo ut ille referret gratiam, iuratus ad accusatorum voluntatem dicere non est veritus? Dicit is, dum triduum in vrbe fuisset, in aedibus Bellantiis vidisse a Byrsa mulione clam seruo redditos salis cados tres, quos ex castro Argiano asportauisset. Primum hoc rogo, si triduum in vrbe fueras, qui sciebas ex eo castro sal deuectum? quid ergo adfirmas, quid iuratus dicis, quod te ignorare necesse est? Quid scis, in iis cadis, si clam redditi sunt, sal fuisse, vel aliud quidpiam? sed video, clam dixit, ut hoc ipsum suspicionem faceret. Quomodo vero clam, si tu quoque aderas? si praesentia hominis infidelissimi non commouebantur? sed huic testi, iudices, non credendum esse, multa sunt, quae postulent. primum, testimonium est ex coniecturis. deinde quod constat, illum communicasse cum multis, in quibus est L. Casinouensis: in Bellantem dixisse ex accusatorum voluntate, ut per eos aere alieno liberaretur, ut dominum perderet, cuius iussu in vincula erat coniiciendus: quo incolumi, scelerum conscientia diu horum patrocinio se tutum fore non sperabat,

His sic constitutis, quid dubitatis, iudices, leges tueri antiquas, emendare nouas, commune periculum propulsare, graui animaduersione ab huiusmodi insidiis huiusmodi licarios deterrere, Bellantem vestra aequitate subleuare? Et quidem certe si hominis

nis summo splendore, summa virtute ratio non habetur, cuius permagna habenda esset; admoneat vos, iudices, quae res vna rempubl. vestram augere possit, & ciuilibus discordiis multos annos perturbatam omni molestia liberare. neque enim aliis de causis ad gubernacula reip. sedetis, & in hoc consilium delecti estis, nisi, vt cum iudicia per vos fiant ad ciuitatis temperationem, vtrumque oculum, & animi aciem omnem intendatis: vobis nunc integrum est, iudices, dispersos, dissipatosque ciues conuocare, lenire, eorum animis pacem adferre, quos contumeliis oneratos, acerbissimo dolore angi necesse est. itaque malunt in vicis & municipiis rusticanis duriter viuere, quam videre in patria vitam ipsam in sicariorum manu esse positam. Sunt & hi ciues vestri, iudices, quorum maiores hac in vrbe nati, educati, nunc demum mortui conquiescunt: quorum laudes hic multas, quae dici possunt, nolo ego commemorare, ne ad aliud quidpiam mea pertinere videatur oratio: illud tamen meminisse debetis, si quid in illis prudentiae, fortitudinis, gloriae fuit, quod litteris & hominum memoria sit consecratum, id totum vestrum esse: ita quoque & hi, qui ex illis nati sunt, si quid eorum maioribus dignum fecerint, hoc omne ad vos attinere: & vobis, liberis, posterisque eorum fore ornamento. Sin autem in rerum inopia, quod bonis paternis vti non possint: quod patria expellantur, quod nulla domesticae dignitatis ratio habeatur, aliquid minus ingenuum atque illiberale admitterent, ita vt in eorum vita macula conciperetur: existimate, eam ablui non posse; sed ad liberos, posterosque vestros in perpetuum permanare. nam etsi distributa in multos ordines vestra ciuitas est, genere tamen, & fan-

sanguinis communione sic iuncti estis, ut si quis superiora tempora, & nostra haec, maioresque vestros memoria repetat; ex iisdem diuersos, ex diuersis eodem prognatos esse dixerit. Quod si ex vrbe pulsi, & eiekti, sic honeste & sapienter vixerunt, ut in egestate indignissima, vastatis eorum agris, domiciliis exinanitis, adhuc in officio ciues manserint, adhuc instituta vestra sanctissime seruarint; decet vos, iudices, aliquando eos subleuare, & a molestiis, aerumnisque abducere: decet vos, non deponere memoria, qui viri hi sint, quales maiores eorum fuerint, quanta cum dignitate, & omnium existimatione in hisce subselliis, in quibus sedetis, confederint. debetis reminisci humanae conditionis, & rerum vicissitudinis; posse vos, liberosque vestros, aliquando apud aliquos causam dicere, qui aequitatis, sapientiaeque vestrae rationem sint habituri; posse circumueniri ab hominibus improbissimis, quos virtutis vestrae memores fortissimi viri defendant. Quare deorum immortalium munus, iudices, prospicite, cognoscite, amplexamini: causa huiusmodi vobis oblata est, non vereor dicere, ab illis ipsis diis, quorum in fide vestra ciuitas est. nam si prudentissimi ciues, qui vicis sese continent, viderint, oppugnarum a perditissimis hominibus, egregium virum, sic praeclare a vobis defendi, sic seuera iudicia fieri, & poenam in aleatores, adulteros, vexatores bonorum excogitari; moram nullam interponent, quin in urbem redeant, ut ciuibz gratulentur, sibi gaudeant, hunc senatorum delectum in coelum laudibus ferant: quorum opera liberis, coniugibus, propinquis, amicis restituti sint, aduenientibus in Hetruriam Osma & Coua, veluti magnis diis: qui cum mihi tam humaniter adfuerint, ut nihil magis

gis ego desiderarim; sic moleste hominum scelera ferant, ut nihil seuerius a grauissimis viris sit expectandum: praeclare a vobis, iudices, factum iri, arbitror, si in accusatores cupidos, temerarios, in testes ab omni religione & fide remotos, in praefectos iniquissimos, & a veritate longe pecuniae cupiditate abductos, grauius animaduertatis: ut cum ad Caesarem, cuius nomen maiestatis plenum est, ii viri venerint, ad quem nunc proficiscuntur, de aequitate vestra, de optimo iudicii genere, de bonorum defensione, de concordia, & reconciliata gratia ciuium, multa commemorare cogantur, & laetentur suo aduentu illuxisse reipublicae vestrae faustum & felicem diem.

O R A T I O III.

PRO SE IPSO.

Ad patres conscriptos reip. Senensis.

CUm superioribus annis P. C. is de me sermo esset, quem non mea innocentia, & spectata a puero vita, sed omni humanitate exuti aduersarii mei esse voluerunt, non magnopere commouebam. Existimabam enim miseris, perditisque temporibus, quibus iura diuina & humana confundebantur, boni in situ & squalore iacebant, felicitatis prope cuiusdam meae esse, quod ab iis contemnerer, quibus ego placere sine magna infamia non potuissem: itaque in meis calamitatibus communi incommodo subleuabar, & leuationem aliquam fortasse adferebam amicis meis, quod in iisdem rerum angustiis versarer, quibus illi indignissime premerentur. Nunc cum eorum immortalium beneficio, & Caroli V. Caesaris

F

saris

faris augusti pietate, per ornatissimum & sapientissimum virum, C. Franciscum Sfondratum, non modo color & species, sed etiam succus & sanguis reipublicae sit restitutus; & fortissimus vir, Franciscus Crassus, vrbi praefectus, stet ad bonorum defensionem: quid est P. C. quod ego me non excitem, atque erigam? praesertim cum vterque istorum in iis disciplinis atque artibus excellat, quas ego semper mirifice colui, & obseruavi. Tene ego, C. Francisce Sfondrate, in loco tam excelso pulcherrime sedente, tene, Francisce Crasse, ad ius dicendum ab Insubribus usque accersito, oneratus omnibus iniuriis, laudator atque imitator studiorum vestrorum, non caput extollam? non animo forti ac magno sim? non eruptione veluti facta, ferrum & manus conferam cum iniquissimis hostibus meis? quos ego, non, vt illi me, imperitorum oculis obiiciam, sed adducam in illustrium virorum conspectum, qui suffusos animos malevolentia, & inuidia grauidos excutere possunt; & facile agnoscere, qui ad maledicendum multum, ad emendandum licentiae plurimum habeant in ciuitate. In hoc enim P. C. grauissimum supplicium constitutum esse arbitror aduersariis meis, si, qui sint, a vobis dignoscantur. id si mea oratione fiet, eximiam quandam gloriam consecutus videbor: quod si plusculum etiam accesserit, vt pro aequitate vestra, littera ea ad caput affigatur, qua iam diu digni sunt; nihil est, quin beatissimam mihi vitam esse putem. Etenim P. C. cum maleficii nulla spes perficiendi & occultandi in ciuitate vestra sit, nullus maledicto etiam debet esse locus. Quod si ego tam patienter tuli istorum quotidiana conuicia, spero, me vel ob hoc ipsum vobis non posse esse non gratum, qui rationem semper habue-

buerim dignitatis & aequitatis vestrae. Nunc cum effrenata audacia impudentes & furiosi homines sic elati sint; vt de me multa iniquius detulerint, rumores sparserint in ciuitate, alienare a me conentur eos, quos virtute, officio, dignitate reueror plurimum; quid est, quod me contineam P. C. Liceat mihi per deos, aliquando egredi extra cancellos tam diuturni silentii: liceat, libere audacterque in hoc loco dicere: liceat, tandem repughare impuris hominibus, qui fortunas, nomen, & caput meum, nulla priuatim laesi iniuria, indignissime oppugnauerunt. Quod si magni imperatores, quibus summae curae est, ne quid in castris incommodi ex militum discordia oria-
tur, non modo concedunt duobus legionariis, qui inter se perpetuas controuersias habent, vt armis contendant; sed etiam pugnae locum constituunt, vnde & ipsi & milites spectare possint, vter vtri virtute antefendus videatur: non puto, alienum esse a dignitate vestra, si qui ad ciuitatis temperationem sedetis, adfueritis veluti spectatores & iudices contentionum nostrarum. Nam quemadmodum nullam praeclaram aliquam laudem habet miles, qui vel ex insidiis, vel sub sarcinis hostem adoriatur; sed bene summam gloriam is, qui pro castris in imperatoris & totius exercitus conspectu inimicum magnifice incedentem sistit, & inaniter exsultantem sternit: sic apud vos nullo in honore esse debent dolosi isti, & circumforanei obrectatores. Atqui in hunc locum ad agendum amplissimum hosce istos tam impudentes prouocent, & conuincant, iustis de causis vobis P. C. carissimi esse debent. Fur, aut rapax aliquis, sicarius, vel lanista, corruptor vel adulter erunt in ciuitate; sexcentae sunt leges patriae, quibus vinculis, verberibus,

exilio, morte mulctari possint; in maledicos conuiciatores lex nulla a vobis rogata est, nullum edictum, nullum S. C. factum, quo boni sibi cauere, queant. Quam ob rem imitari vos decet veteres illos, sapientissimos quidem viros, qui vt horum improbitatem retunderent, coercerent audaciam, tollerent inhumanitatem, dicendi licentiam incredibilem quandam oratoribus esse voluerunt: qui si peruersa studia talium hominum graui & copiosa oratione prosequerentur, minime causa cadebant; sed erant ob id ipsum etiam gratiosi: vel quod diuinos viros lepos & festiuitas sermonis in re seria delectabat: vel quod nihil magis deterrebat impudentes veteratores, quam si nossent, timerentque eorum ingenia, mores, vitaeque omnis actionem posse aliquando in iudicium vocari. Hi si conuicti ab oratoribus essent, vt discerent, quid sit bonis negotium facessere, lege Memmia plectebantur: de qua ego in extrema orationis parte, si mihi ea benignitate, qua coepistis, adfueritis, nonnulla dicam.

Ego P. C. anno tertio ab vrbe Roma, ab Hispanis capta, cum omne Latium arsisset bello tetro & calamitoso, & pestilentia inopiaque frugum Hernici mei laborarent, & tribus ingentibus malis vastati agri, villae succensae, vrbes assiduis funeribus haustae essent, in Hetruriam veni. rebus enim integris acceperam, praestantissimis artibus, & omnium disciplinarum genere pulcherrime hanc Italiae partem esse exornatam. In qua cum pedem posuissem; sensi eadem miseranda temporum calamitate, iisdem atrocissimis fortunae fluctibus, qui Latinos & Hernicos populos absorbuissent, adflictam fuisse ciuitatem vestram. Neque enim philosophos eos comperi, quos
vt

ut audirem, tanto cum desiderio veneram: non poetas, non oratores, quales hic esse dicebantur: quod vel morbo fuissent absumti, vel ab hominibus deterimis morte adfecti. Iuvenes per id tempus factiosi, nouis rebus studebant: senes ciuilibus odiis accensi, nihil nisi dirum atque immane cogitabant: duo tantum optimi, & illustri & praestanti ingenio iuvenes, veluti diuina quaedam lumina, extinctis ceteris, elucebant in ciuitate, Bartholomaeus Carolus & Bernardinus Bono, insignis quos grauitas, integritasque morum, & studiorum similitudo arctissime coniunxerat. Vbi enim nullam praeclaram aliquam operam reipublicae vidissent se posse praestare; contulerant sese ad eas artes, quae verissima solatia sunt humanae vitae: in quas dum tota mente incumbimus, nullus prope nobis sensus est praesentium malorum: quod ita perceptio magnarum rerum incredibili dulcedine animos perfundat, ut qui ea se adsuuefecerint, nihil omnino sentiant temporum indignissimorum acerbiter. Hi me abire auentem, omnibus rebus ad profectionem paratis, precibus & officiis animum retinuerunt: alter enim librorum mihi copiam fecit, quos pater philosophus tota Hetruria comparat: alter nobilissimorum virorum, qui tum in castellis & municipiis sese continebant, familiaritates adiunxit: in quibus fuit fortissimus vir Antonius Bellantes, Petrini F. cui dies cum esset dicta ab iis, qui antiquissimae familiae gloriam, clarissimi viri nomen & fortunas delere conabantur; scitis P. C. quanto cum periculo, qua pietate defenderim ciuem vestrum. Id primum mihi causa fuit omnium incommodorum: id in me multos concitauit, quo vel vno omnium ciuium animos conciliatum iri, sperabam. Quod si

in me tam duri & iniqui sunt homines, qui ab improbis circumuentum ciuem defenderim; quid facient illi, qui socios & amicos populi Senensis spoliandos & opprimendos curarit? Et miramini P.C. quid sit, quod patronus aliquis, quem vos in vincula coniecistis, cum ex sanguine & miseriis ciuium & oppidanorum incredibilem opulentiam compararit, nunc restituta republica habeat defensores principes ciuitatis? Quod non eo dico, vt in aliquem vos incendam: sed vt facile intelligatis, quam vir bonus esse possit is, qui infensus mihi sit ob optimi viri defensionem. Nam cum eo tempore, quo Antonius accusabatur, Osma & Coua senatum coegissent in aedibus Spannochiis, vt omnibus sententiis absolueretur; cumque testes a me praeclare fuissent reiecti: aegerrime in primis ferebat optimi viri laudem Otho Melius Cotta, vulgi quidem opinione, quod hominum amplitudinem non egregiis animi dotibus & liberali ingenuitate, sed diuitiarum adfluentia, & magistratuum muneribus metitur, homo amplissimus: existimatione autem eorum, qui nihil minus quam vulgi opinionem sequuntur, malus, arrogans, furiosus. Is vbi omnes, qui aderant tam humaniter propensos in Bellantem vider, tanquam iubatus draco, male capillatam ceruiculam illam suam iactare, emissistiis atque ardentibus oculis me intueri, contorto pallio sudare, atque vt est homo vaser, Hispana lingua loqui coepit: credo, vel vt heroas illos Hispanos abalienaret, vel ne, quae ipse obiiceret, diluere ego possem: cuius linguae cum essem non omnino ignarus, accepi quidquid in Bellantem euomisset. Aiebat enim, arcem Antonio esse munitissimam, id rei publ. minime expedire; praesertim cum ea arx scelestis-

tissimo cuique esset apertissima & perhospitalis. Ad eam orationem ego cum Osmae & Couae conuersos animos esse vidissem; nolite quaerere P. C. quam me amicitiae studiis currentem, religio quaedam incitauerit pietatis. arcem Antonio esse fatebar a patruo exaedicatam: id vero expedire reipublicae, quod in finibus sit, qua excursions impediri, bellum percommode in agro alieno geri, auxilia commeatusque perfacile subministrari possunt? haec qui reipublicae noceant, me non videre, nisi ciuem fortissimum & integerrimum viuere, liberos bene eductos atque educatos in tuto esse, reipublicae noceat. cetera, quae obiecisset, ad inuidiam, ad liuorem, ad maleuolentiam spectare: quae si falsa essent, vel ex eo liquere, quod inimici Bellantis cum coelum & terras miscuissent, vt grauissime accusarent, & ea in re fuissent diligentissimi, quae tamen Melius Cotta obiecisset, non detulissent. Quid hoc est? quis putet illos rem tantam fuisse praetermissuros? quid per deos in cadis falsis quinque accusationis summam posuissent, si capitis arcesiri posset is, quod hostes reipublicae iudicatos arce recepisset? Hoc argumento cum illorum voluntates reconciliaissem, & Cottae rabiem elusissem; difficile dictu est, quanto ille in me odio exarserit, quam omni tempore animo inimicissimo fuerit: a quo cum ego non caverem, & odii causam prope omnes ignorarent; facile fuit homini furioso & loquaci flabellum illud seditionis, pestiferam linguam suam in me acerrime exercere. Nec sum dubius P. C. per exiguam vobis videri iracundiae causam fuisse Othoni, vereor, ne quid a me effingi & insimulari putetis, cum praesertim is habeat religionis opinionem. Vtinam P. C. vt vestitum purpureum, vt corporis in-

cessum, ut oris habitum, ut contumaciam in vultu cernitis; sic inanes cogitationes, sic arrogantiam, sic ostentationem, sic spiritus illos animi feroces videre possitis. nihil est illo superbius, nihil magis tumidum atque inflatum. Itaque si quis roget, & quae animo concepta habet, ex ore excidant, quis sapiens est, ex senatoribus? peream nisi, *vnus*, inquit *Otho*. quis summa nobilitate & gratia? Melius: quis dignus, ut regnum in ciuitate obtineat? Cotta respondebit. Quam ob rem non est mirandum, si cum libere, audacterque dixissem pro innocentissimo viro, putarit me prope maiestatis accusari oportere, quod paruam rationem habuerim eius excellentis cuiusdam dignitatis. Itaque superiore anno cum iuuenes, qui ad praeclara studia liberalium artium, temporibus intermissa, sese referre desiderabant, ab octouiris, gymnasii praefectis, pertiissent, ut curarent a me interpretatione aperiri libros oratorios, rescissetque id *Otho*; quid creditis? vetus atque inexpiabile odium non efferbuisset? non solet ita ille gerere inimicitias P. C. ut oblatum laedendi tempus amittat, qui non idoneum non solet omittere. Homo est, ut scitis, a puero factione infectus, a litteris prope alienus, ingenio tamen versuto & acri in rebus gerendis: hinc ad religionem, non quae dei pio veroque cultu continetur, sed ad eam, quae superstitionem imitatur, animum adpulit, quod scilicet fit ad fallendos homines aptissima. De superiore enim loco dicunt, qui in equitum, quae vocant, collegia cooptantur: praecedunt irem dignitate equites, quibus pallium est insignitum nota crucis: quae si rosea est, longe praecit. O miram insipientiam hominum, o insaniam incredibilem, ut sunt altae stirpes stultitiae. pudet me in haec tempo-

tempora incidisse, quibus non animi pietas, integritas, spectata innocentia, iuuandi alterius desiderium, propensio in deum, si pura, incorrupta mente & voce cum veneremur, venerandos nos facit: sed torques aureus, sed nota & signum aliquod eius, quod pallio gestemus, a quo tamen colendo vitiis imbutus abhorret animus, refugit cor, actiones omnes aduersantur. Putas, Cotta, te christianum esse, quod in purpura feras CHRISTI signum? cum tamen CHRISTI effigiem non mutam, hominem innocentem, graui calumnia straueris, atque obtrueris. Qui hominem dolo malo oppugnat, is longissime abest a CHRISTI religione: tu cum a me nullam iniuriam acceperis, & ea sis molitus, non sat scio, qui in CHRISTI oculis te esse arbitrere. Nam quod in me falsum crimen, veluti venenatum telum, contorseris, quod inuideris dignitati, quod circumueneris omnibus modis, credo, te non didicisse a CHRISTO. An tu cum ad octouirum aedes quotidie ad euentum in me ventitares, Hierosolymas ire, vel ad virginis putabas? cum falsum testimonium diceres, faciebas religione? Quid ni? quod in mentem veniret, huiusmodi insidiis appetitum olim innocentissimum CHRISTVM? O egregiam pietatem, o admirabilem religionem. nae si tu ita CHRISTVM colere dedicisti, mirum est, ni vt eius mortem in memoriam tibi reducas, homines innocentes in crucem tollas. Tollereres, tollereres quidem, si quantum furor iste, superbia, iracundia effert, tantum tibi liceret. nam quantum profecto licuit, nihil loci sacnitiae, nihil temeritati, nihil dolo vnquam reliquisti. Tace de adolescentia tua: tam longe enim digredi nolo. de iuuentute verbum nullum, quod in ea quam studiosus rerum

nouarum & horribilium fueris, nemo est qui ignoret: firmata iam aetate, & minime properante ad prudentiam, quam te dirum in factionibus praebuisti, consulto relinquam. nolo pluribus prosequi, quod cum in salaria iactaretur Antonius, & ad misericordiam omnium mentes conuersae essent; tu vnus inuentus es, qui in alia causa, & quidem falsa, miserum atque adflictum implicares. Haec omnia omitto. ad illud redeo: non puduit te id aetatis falsum in me testimonium dicere? Accessisti, bone vir, ad octouiros: petiisti, ne interpretationis munus mihi demandaretur, homini (vt tuis verbis vtar) haeretico: a qua voce, veluti graeca & noua, certe quidem refugio, quod non omnis mihi tecum sermo sit, homo barbare & vulgaris, sed cum his etiam, qui aures habent teretes & religiosas, Addebas impudentissime, cum Germanis me sentire: de ea re facere te cumulatissime fidem. Quae verba ab iis, qui odium intercedere ignorabant, non pro accusatione, cum hic accusandi locus non esset, sed pro testimonio accepta sunt. Conueniunt mane octouiri, refertur de interpretatione. tum Scipio Gabriellus, amantissimus olim mei, ab impuro hoc homine abductus, orationem habuit in me parum honorificam. singulis prope verbis Othonem adpellabat, arque id extra modum: quod (vt aiebat) dixisset Cotta, sibi pergratum fore, si nominaretur. Parum erat Othoni, P. C. si me laesisset: volebat vt ego etiam id scirem, & propterea nominari. Quid ita? recognoscite hos spiritus: volebat, vt ego me ad eius pedes abiicerem, quoties cum in foro viderem tremebundus, vel obmutescerem, vel egomet mecum, *Hiscine est ille, qui Bellantem, qui me, quem octou-*

ri, quem senatus? Quam vellem, Cotta, ut ego tuum, tu contra meum ingenium noffes. Eloquentiam, eruditionem, sapientiam senatoriam amare, laudare, admirari soleo: arrogantiam, ostentationem, cogitationes istas inanes ita semper odi, ut in quibus hae sint vel mediocres, cum iis consuetudo mihi nunquam esse potuerit. Tu cum illorum nihil habeas, hic postremis abundes, in animum induxisti, a me posse coli & obseruari? Viros ego graues, integros, veritatis cultores, in deorum prope numero reponendos censeo: ex mendacio compositos, impudentes, leues, homines vix puto adpellandos. tu vel illorum, vel in horum grege sis, age nunc videamus.

Dixisti haud dubitanter, me in ea haeresi esse, quae de religione male sentiat. Obsecro te, Apollo Delphice, quotus hic annus est a causa Bellantia? Quorsum hoc? noli quaerere. quotus hic annus est? decimus. Quid tum? cum de sale, de arce ageretur, attinebat id ad religionem? irrides? non hercle, non attinebat. Post eum diem fuitne vnquam tibi mecum sermo abhinc decennium? obtundis, quasi vero de opera publica deceat senatorem aliquid detrahere priuato colloquio. Scio ego, vos magnos viros hominum priuatorum sermonibus nolle illigari: num per id tempus legisti aliquid eorum, quae a me scribebantur? Quid mihi cum tuis scriptis? quanti vero putas te a me fieri? ne pili quidem. At veritatis lucem, at testimonii religionem, at deum ipsum reuereri debebas. Tu eum hominem, qui cum tibi nullus sermo vnquam fuit, accusas de re, quae nisi multa disputatione, multo sermone, sine firmissimis asseuerationibus cognosci non potest? Difficillima

ma vna omnium est diiudicatio, in qua non verba ipsa, sed animi sensum perpendimus. Etenim si voces eadem nunc in bonam, nunc in malam partem accipi possunt, & propterea difficultatem adferunt, quid putas de animi sensu? quem vnum ex rebus omnibus cognitu difficillimum esse, omnes sapientes dixerunt? Verba ipsa aut audis, aut scripta vides: animum nec vides, nec audis. In nulla autem facultate fit frequentius, quam in theologia, ut non quid vox sonet, sed quid scriptoris mens significet, attendamus. nam diuina animo potius, quam verbis complectimur: & patres, qui ea scripsere, non verborum delectum, sed haustus quosdam e sempiternis illis mentibus constat fuisse secutos. itaque difficillima omnium diiudicatio est de theologia. Tu cum fabellas Hetruscas legeris, & poemata imperitorum, tantum tibi arrogas, ut vendices disciplinam sapientiae? nam si non vendicas, quid potes de eius partibus difficillimis iudicare? Non est haec ars, veluti aliqua humilis, in qua manus etiam accedit, ut pictura, ut topiaria: quam si quis facere nesciat, discernere tamen potest, quid in ea vitiosum sit. tota haec anceps, lubrica, periculosa est, iis etiam, qui in ea multos annos sunt versati. Cum Germanis me sentire dixisti. Dii boni, quam hoc etiam vulgare est. an putas omnes Germanos veluti in eundem fasciculum alligatos? an omnes malos? nescis, ut alios omnemittam, in iis esse diuum caesarem; & Ferdinandum augustum, natos patre germano? itaque cum mihi opprobrii causa Germanos obiicis, non sentis, miser, in quas salebras incidis, in quos impudentissimum istud os tollis. Si sentire me cum germanis theologis vis dicere, istuc quoque perplexum est. nimirum.

mirum in Germania theologi nobilissimi sunt multi: neque vero est provincia altera, in qua tam variae & in omnem partem sententiae diffusae sint. quamobrem cum dicis, me cum Germanis sentire, nihil prope dicis. At tua maledicta cum plenissima sint omnium ineptiarum, habent tamen aculeum: & quia abs te profecta sunt, venenum aspersum, Germanos vocas Oecolampadium, Rotherodamum, Melanctonem, Lutherum, Pomeranum, Bucerum, & ceteros, qui in suspicionem vocati sunt? ego vero ex theologis nostris tam stupidum arbitror esse neminem, qui non intelligat & fateatur, permulta esse in his, quae ab illis scripta sunt, digna prorsus omni laude: sunt enim grauitur, accurate & sincere scripta, repetita vel ex patribus illis primis, qui praecepta nobis salutaria reliquerunt; vel ex commentationibus Graecorum, & nostrorum hominum: qui etsi cum columnibus illis conferendi non sunt, interpretatione tamen non negligendi videntur. In his quae sunt ex commentationibus sumpta, qui Germanos accusant, Origenem, Crysostrum, Cyrillum, Irenaeum, Hilarium, Augustinum, Hieronymum accusant: quos si ego mihi ad imitandum proposui, quid obtundis? quid garris, quod cum Germanis sentiam? An si illi sanctissimos viros sequuntur, mihi eosdem sequi non licet? Mirum profecto est, quam tu semper nihil sapias. In quibus igitur suspicio subest? in iis, in quibus firmos auctores non habent, sibi quidem ipsi nituntur: in his ego neque Germanos sequor, neque eos probo, qui sequuntur: id seu Galli, seu Itali faciunt, non sunt ferendi. Quid hoc? intellexisti? an tu me in quorundam ineptias abire vis, qui omnia aequae Germanorum benedicta maledicta oppugnant, ut

as-

assententur iis, a quibus magna praemia expectant? Auream hic ego paupertatem meam appello P. C. tenuitatem rei familiaris, qua serio triumpho, cum magnificentia & luxurie istorum non confero. Res domi angusta est: at conscientia in animi penetralibus angusta, laeta, alacris, quam neque interdium agitant furiae, neque terrent noctu tedis ardentibus. Sedeant illi in cathedra, diademata imponant, di-baphum vestiant, textili stragulo triclinia sternant: ego cum tripode iligneo abdum me in bibliotheca: cui satis laneus amictus est ad frigus, lintheum ad sudorem, lectulus ad quietem. Atque vtinam, bone CHRISTE, auctor, conseruator, amplificator munerum tuorum, vt contemtionem & despicientiam illarum rerum mihi dedisti, vt animi firmitudinem, ne ad voluntatem & sensum, sed ad veritatem loquar; ita mihi pietatem, modestiam, continentiam esse velis; & iis rebus cumules, quas tibi & tuis scio esse gratissimas. Nullae mihi cum Hispanis, nullae cum Gallis, nullae cum Germanis inimicitiae intercedunt: nihil ad veritatem interesse arbitror, cuius quisque sit. Laudas (iniquies Otho) omnia Germanorum acta? Est profecto haec interrogationum tuarum tam similis, quam quae maxime: respondendum tamen est. Ego quaedam probo, quaedam non probo. nam vt alia praeteream, quod obsita multa barbarie, obuoluta nonnulla paupertate incredibili orationis, spinosa olim & offusa quaedam tenebris, nunc latinis litteris illustrata sint: non modo laudo, sed gratias etiam agendas Germanis puto, qui in ea re fuere diligentes. Iacebant diuina studia, strata in cellulis hominum otiosorum, qui licet in siluas se abstruissent, vt in haec incumberent, ita stertebant

tamen, ut nos in urbibus & vicis audiremus: erecta prope sunt ab istis, cum Chaldaicis, tum Graecis, tum Latinis bibliothecis restitutis, typis pulcherrime ad inuentis, theologis perhonorifice stipendiis decretis. quae res clarior? quae gloriosior? quae commendatior esse potest memoriae hominum sempiternae? Securae interim discordiae civiles, intestina bella, populorum motus, seditiones, & mala cetera: quae cum multis mihi quidem ob caritatem fraternumque animum in christianos saepe incredibilem dolorem attulerunt. Quis illa non laudet? haec non improbet? Est hic bonorum omnium communis sensus. Sic ego vos P. C. sic hos Hetruriae soles sentire arbitror. Credo iam Othio, quam indigna ea de me dixeris, te videre: quo tamen scelere contaminaris, ut expiari vix possit, puto, te non videre.

Emitte iam e cauea teterrimas belluas illas, non modo solutas a te catenis & officiis omnibus humanitatis, sed excitatas atque inflammatas in me vocibus tuis. Quae ferae tam immanes vnquam irruerunt in aliquem, ut monstra haec tua? Salii, Gallae, Druides: quam cucullo & reliquo vestitu varii & deformes, tam ingenii mobilitate & crudelitate terribiles & horrendi. dii boni, quibus clamoribus, qua vociferatione in me impetum fecerunt? Iam quidem certe probantur ea mihi P. C. quibus habere fidem nunquam volui, quod incerto auctore ad me rumoribus tantum perlata essent: cum primum contra me consilia inirentur ad Sebastiani fanum, in specu, in quem multa nocte ex superstitione conuenerat infinita multitudo eorum, quos Ioannellos vocant, precibus Othonis trecentos ex istis admosos altaribus per lapidem iurasse, nunquam se lampadas diuis accen-

centuros, nisi prius eorum opera me perdidissent. Vbi deuotio est absoluta, ibi tum bellaria data, & mulsi poculum singulis ab Deciano Leguleio. In qua coniuratione, Otho Meli, si hic coepta est, ut dicitur, quid lingua illa tua, quid agebat? quo ferebatur fluctus ille verborum? qui tumor erat ostentationum tuarum? cum male consultus, & bene potus vino, & odio veluti calcaribus concitatus, omnes modestiae fines praeceps esses egressus? Hic siue coniuratio facta est, siue alibi, nihil adfirmo? sunt enim qui ad Obseruantiae specum factam contendunt. quod certissimum est, dico, te auctore Cotta, te auctore coniurationem esse factam mane, ut postea comperi, ex trecentis illis XII. lecti sunt, qui testimonium dicerent, iidem & accusarent. Ex prima classe, quae sacerdotum adpellatur, tenues homines, sed arrogantes, imperiti, loquacissimi, Sp. Bauius, M. Pierus, Rapidus Volaternus: ex secunda, quae est cucullatorum, Hieron. Cianus, Andreas Pansa, Gregorius Primipilus: ex tertia, quae omnium est capacissima, Otho Melius Cotta, L. Auloetes, G. Cirsa, Alexis Lucrinus, Balbus Rufus Negociosus, Ianus Thida Belides: hi ad antistitem & praefectum sacrorum post meridiem profecti, qui erat in suburbano, ita per viam fremebant, ut mulierculae nonnullae ad fenestram accurrerent, & prospectarent saepe, numquis ad supplicium traheretur. Erant enim inter eos controuersiae. alii me, auditis testibus, mox in ignem coniiciendum censebant, indicta causa: alii, causa dicta, poenam sequi oportere, putabant. tum M. Pierus excandescere, pileo deuoluto prensare hos atque illos: obtestari theologiae magistros Primipilum, Cianum, & Pansam, non esse ex dig-

dignitate theologorum, si homini, ab ipsis accusato, spacium daretur ad viuendum: existare decretum, quo iure atque iniuria praecipites agi in ignem liceat eos, qui de haeresi accusantur. Hoc clamore antistes, qui animi causa in villam confugerat, e somno excitatus, puerum vocat, intromitti iubet eos, qui vociferentur. Hic Alexis, homo perdidiculus, quod aliquando coenasset apud praefectum confidens, & se magnifice circumspiciens, primus verba fecit, in quibus nihil fuit praeter conuicia, obrectationes, maledicta. quae cum obiicerentur odiose, atque extra modum, magnis amicitiae vinculis contineri non potuit praefectus, vir sapiens & grauis, quin diceret, concursum sibi videri plenissimum leuitatis. Cui cum homo nequam & audax respondisset, leuitatem in accusatione non esse, in qua adessent subscriptores prope trecenti; hem Alexi, inquit ille, habeo ego sexcentos viros, qui te acerbissimum foeneratorem vel iurati dicunt, nihil tamen eorum accusatione sum permotus: vtrum tibi bene, an male fecisse videor? Obmutuit nebulo, veluti qui sibi esset conscius, qui sciret non mentiri praefectum: miserum esse intelligebat negare, turpissimum confiteri. Cum in eo stupore esset bellua, ceteri ad pedes prouoluti religionis nomine obsecrunt, vt decreto agere liceret. Id vbi impetratum est, testimonium singuli dixerunt: in quibus cum illiberaliter & inhumane quidam se gesserint, non potui P. C. non mirari, C. Cirsam, optimi viri filium, optima quondam puerum spe praeditum, summo loco & honestissimo ordine natum, tam leues, tam vulgares, tam ineptos homines fuisse secutum: quam vereor, ne patri infelicissimo vulnus refricem, qui

G

de

de filio his praestigiis actum putat. Quid de fratre humanissimo dicam? quid de domesticis omnibus? qui veluti infatuatum noctes diesque lugent? Nam quae (malum), Cirsa, non modo vestitum & cultum corporis, non modo vultum & incessum dignum homine libero, sed vegetae mentis aciem, & ingenui animi sensum omnem furiae tibi ademerunt? huius tuae insaniae testimonium, nullum est euidentius, quam quod in me dixisti testimonium. in eo recognosce te, si potes: statue tibi reddendam rationem eorum, quae dixeris, quae feceris: adiuuabit ea res non nihil fortasse ad resipiscendum. etenim quod accusationem meam, a quo numquam laesus fuisses, gloriae tibi fore putasti, requiro ego probitatem abs te ciuilem: quod calumniarum fueris perstudiosus, desidero religionem: quod iam annum vltro citroque cursaris cum laruis istis, opto mentis tibi constantiam, & sanitatem. Nam quid illud est, quod cum Primipilo & Piero, a praefecto sacrorum litteras tanto studio efflagitasti, quibus sollicitares inimicos meos? quid item illud? quod tabellarios publicos ad inquirendum Volaterras & Florentiammitti volebas? quid quod inuidiae plenas istas ipsas litteras, & nuncios praefecti nomine misisti? Agnosco, vt dicam tibi, non stupiditatem, sed malitiam ingenii tui: nihil me fallis: ignauiae & simulatae simplicitatis inuolucro vultum obtexisti. at in pectore toli, fraudes, fallaciae subsident semper in excubiis. Et quidem vt viri boni sapientia & integritate omnia optima de diis hominibusque constituuntur; sic mali hominis insania & malitia, iura diuina atque humana perturbantur. Quod si homine stulto & improbo in terris nullum monstrum est perniciosius; ego te nihil peius

ar-

arbitror esse in ciuitate, qui religionem illudere, & clandestinis consiliis capite oppugnare scias & possis tam iuuenili aetate hominem innocentem. Athenienses puerum damnarunt, quod coturnicum oculos erueret: suspicati, si adoleuisset, multis illum exitio futurum. Quid de te sapientissimi viri existimari debent? cui vix egresso a pueris, cum primum licuit, bello indicto bonis artibus, inscitia litterarum inertiam, inertia improbitatem, improbitas audaciam, audacia furorem, & laedendi cupiditatem incredibilem attulit: vt non modo quemuis laedas, sed in laedendo putes positam pietatem; edoctus, a L. Auloete, qui vultu demisso, & voce humili, quamuis flagret ardore cupiditatis, ita vt paratus semper ad litigandum a curiae foribus diuelli non possit, praebet tamen opinionem sanctitatis. Quem secuti alii, quibus desidia, stupor, torpedo fecit, vt mali essent poetae, pessimi oratores, philosophi ineptissimi, aetate prope consumpta in litteris, desperatis rebus immiscuerunt se multitudini huic imperitorum, cum quibus laudem consecuti sunt: egregiam vero laudem, quod auctore Auloete damnarunt iuris ciuilis scientiam, & medicinae artem, & liberales disciplinas: ementiti, se id facere iudicio quodam praestanti, quod necessitate faciunt, vt hoc integumento ignominiam occultent, & ingenii hebetudinem. Quemadmodum mercatores, qui emtionibus & venditionibus malefactis, vbi neque foenore neque versura soluere possunt, religione simulata cucullati fiunt. Hoc hominum genere numquam quidquam iniustius, qui veluti Aesopi vulpecula, omnibus ornamentis carere ceteros vellent, quae ipsi consequi non possunt. Concurritur vulgo ad bibliopolas, acerui librorum auctio-

ne constituta venduntur. Quid hoc est P. C.? deseruntur studia liberalium artium, adolescentes otio lasciuiunt, iuuenes per forum vagantur: quorum consilio & commento? Quaerite, quaerite P. C. gloriatur Alexis Lucrinus, se hostem esse facultatis poeticae, homo impudens, & inscitus: qui, Phaeleucium qui scribant, omnes putet esse poetas. E-ludit iuuentutem hic nebulo argumento Berniae hominis vulgaris, & insanissimi, quod magnorum poetarum fata mortis indignissima fuerint: quasi vero principes oratores Sardanapali vice mortem obierint: quasi vero imperatoriae mortes non sint praeclarae. At quoniam homo audacissimus & ineptissimus theologum se profitetur; rogo, qua morte adfecti sint sanctissimi viri, qui CHRISTO testimonium dederunt? qua CHRISTVS ipse? quo nihil melius, nihil sanctius in terris fuit. Mouet hic mihi risum, quod tanto studio magistrum secutus est, qui multis annis eum nihil sapere, docuit. Nam quod Socraticos philosophos sectatur, mouet mihi stomachum potius, quam risum. A quo vero binis centesimis foenerari didicerit, non sat scio. Iam tamen Belidae tam repente amicum esse factum, non possum non valde mirari, qui versibus octo Thusce scriptis poeta adpellari cupiat, & velit. De Balbo, & Spurio, non multis agam: quorum alteri ob insaniam catenas iniectas saepe vidi, alteri egestatem obirecere possum, domestico lenocinio sustentatam. Quid de Panfa & Ciano dicam, furacissimis hominibus? qui superiore anno a me in iudicium adducti ob helluatam pecuniam, quasi talione mecum agere voluerunt. At innocentia oppugnari potest, conuinci non potest. Latrocinium nihil est, quod

quod obtegat, & excuset. Indignum facinus, duo monstra religionis vagari tam libere in ciuitate, vt exhauriant domos, & furentur impune. Horum cum ego nomina detulissem, susceptas mihi sensi inimicitias cum ceteris cucullatis, qui veluti fues, vno laeso, gregatim ingruunt vniuersi. Et quoniam haec facta potius, quam ficta, vobis videri volumus P. C. actionis libellum, testium tabulas, subscriptorum chirographa produximus: vt leuitatem accusatorum, testium improbitatem, subscriptorum impudentiam cognoscere possitis: a quibus accusatio non pro religione, sed religio pro accusatione suscepta est. Quae vero a nobis dicta sunt, & disputata, in eodem libello inclusimus: vt quiuis intelligere possit, ad omnia accurate fuisse responsum. De quibus egissemus in senatu libenter, nisi a forensi sermone abhorrerent quidem illa, & nouum quoddam dicendi genus postularent, quod theologi alia prope lingua loquantur. In iis de ferie & ordine ex omni aeternitate fluenti: de republica ante mundi principia designata, constitutaque a deo, cuius dux, auctor & moderator vnus est CHRISTVS: de lege abrogata, & grauissimo iugo seruitutis differuimus tantum, quantum tempora haec misera, in quae incidimus, permiserunt, non quantum certe optabamus, quod in iis aperiendis locus nullus sit periculo vacuus. Sunt enim homines acerbi, duri, criminosi, apud quos ne parens quidem & deus salutis nostrae CHRISTVS, omnium gentium, omnium populorum rex, omni ex parte laudari potest: cuius ex morte quanta comoda allata sint humano generi, cum hoc ipso anno Thusce scripsissem, obiectum fuit in accusatione. Quid hoc indignius dici, aut excogitari potest? Aie-

bam ego, ab eo, in quo diuinitas inesset, vita cum sanguine pro salute nostra tam amanter profusa, nihil nos debere de coelestium voluntate dubitare, omnia nobis tranquilla & quieta posse polliceri; adfirmabam ex monimentis vetustissimis, & certissimis, finem malorum esse factum, notam omnem deletam iis, qui animo in CHRISTVM crucifixum conuersi. eius fidei se permetterent, acquiescerent promissis, spe pleni haerent in vno, qui fallere nescit opinionem. Haec ita amara, detestabilia, execranda sunt visa XII illis, non dico hominibus, sed feris immanissimis, vt scriptorem in ignem deturbandum censerent: quae poena si mihi subeunda est pro testimonio dicto, quod testimonium existimari illud volo potius quam libellum; nihil est me beatius P. C. neque enim puto christianum esse hoc tempore in lectulo mori. Parum est accusari, & deduci in carcerem: virgis caedi, recte suspendi, insui in culletum, feris obici: ad ignem torrerem nos decet, si his suppliciis veritas in lucem est proferenda. Quod nisi indicto concilio spes bonis iniecta esset, negotium felix & salutare a pontificibus, a caesare, a regibus vna susceptum iri, vt magnis concursibus omnium gentium, omnium nationum celeberrimi conuentus peragatur; desperaremus omnino tantarum perturbationum finem vllum vnquam futurum; desperaremus posse fieri, vt fida ista districta in omnes scriptores, de manibus eorum extorqueatur, qui vel leuissimis de causis crudelissime ferire didicerunt: a quibus appetitus fuit aliquando vir omnium sanctissimus & integerrimus, Sadoletus meus. qua re nihil multis annis sol vidit indignius. Horum, horum vulgarium & imperitorum hominum opera P. C. Bernardinus Ocellus,

lus, vir dura illa ac horrida vita, admirabili illa abstinentia istis ipsis diebus accusatus, quod vos non valde erectos videret ad se defendendum & sustentandum, de fuga consilium cepit: nunc ciuis vester Italia omni (quod magno cum dolore dico) expulsus, & eiectus, in remotissimis ab Hetruria nostra locis vagatur solus, & peregrinus. Quae littora, quae silvae, quae oppida fortunata non sunt, quae ille attigerit? quos homines fore putatis eos, apud quos ille diutissime commorabitur? qui fructum capere poterunt ex consuetudine viri excellenti ingenio, & summa animi humanitate temperati. Nulla gens tam fera est, nulla tam barbara, nulla tam immanis, quae eius oratione flecti non possit. Fatis fortasse volentibus (vtinam id eueniat, quod ego auguror) in eas oras profectus est, quae discerptae, diuulsae, conquassatae sunt varietate opinionum, vt qui a christiana regula aberrarunt, redeant iam in viam, & veritas locum, in quo conquiescat, tandem reperiatur. Vultus vestri me inuitant P. C. vt haec cum lacrimis dicam: cogarque ipse mecum cogitare, quantum eloquentiae amisit Hetruria, quantum solatii vniuersa Italia, in cuius vrbibus florentissimis & celeberrimis, magno plausu, concursu ingenti populorum, summa admiratione colebatur huius viri incredibilis quaedam & diuina virtus: hunc in illo exilio fuga trepidum, plenum squaloris titubantem atque afflictum.

Non committam P. C. vt diutius vos angam querelis, & mihi saepius manus adferam: hoc tantum dico, a vulgaribus & imperitis hominibus illatum fuisse vulnus Ocello vestro, qui & mihi plagam inflixerunt: illud in memoriam redigo, posse nunc

vos per sententias vestras, restituta lege Memmia, ciuem vestrum vlcisci, hospitem innocentem subleuare, magnam turpissimorum hominum manum, perniciosam sentinam reipublicae ex vrbe exhaurire. Nam peropportune accidit & innocentia mea, & fortuna vestra P. C. vt sese ipsi bonorum hostes includerint, atque implicarint: laedendi cupiditate eo progressi sunt, vt neque retro regrediundi, neque vltius procedendi libera facultas detur. Quid ergo est? inciderunt in S. C. Turpilianum. iam anni extremum est, qui fuit totus ab aduersariis in accusationibus & retribus comparandis consumptus: si quis est, qui aliquid ab iis praetermissum putet, quo minus iniquissimum iudicium conflaretur, vehementer errat: neque enim aut studium in accusando, aut tempus in inquirendo defuit: gratia vero & opulentia ita pugnatum contra me est, vt saepe in triuiis aduersarii dicerent, hominem inopem & desertum, duobus his tormentis perculsum, stare non posse. Quid Otho Melius Cotta magnis opibus, quid L. Auloctes, qui sermones contra me semper tempori aptos serit, non impetrasset cum gratia? quid ceteri adsequi non potuissent, florentes amicis, cognatis, propinquis? quas vrbes, quae oppida non adierunt, vt modis omnibus obruerent? Testor ego hic te, C. Francisce Sfondrate, quem pro eximia tua virtute, summisque honoribus, quos a caesare, quos a senatu, quos a populo Senensi adeptus es, honoris causa nomino: appello te, Francisce Crasse, praestantissimum virum, summa fide, summa pietate: quam homines isti magno numero conuenerint, vt vtrumque vestrum in custodia salutis meae diligentem abducerent, atque abalienarent. De antistite nihil dico, a quo

is-

istorum opera constat scriptas litteras, ad inimicos meos sollicitandos, in me quidem parum honorificas: omitto cetera. Ventum est ad iudicium, in quo testium mendaciis cum omnia conspersa viderem, petiti per hunc ipsum conseruatorem otii & quietis communis, vt quae testes dedissent, ea coram potius, me praesente, dicerent. honesta quidem postulatio, non negligenda, praesertim cum a tali viro exponeretur; tandem admissa est, recepit praefectus sacrorum. si venire noluissem, cogi poterant: venire noluerunt, coacti non sunt. quid hoc est, si non iniuria est? cui facta est? nihil dico: nullam sentio fidei habitam rationem. at hoc quoque parum est. Allato libello de CHRISTI morte repetitum est testimonium a Volaterno: falsum est inuentum. quid tum postea? nihil est. Ego ob CHRISTI laudationem accusatus toties, vocatus toties, eiectus toties, capitis prope fui condemnatus: Volatenum ob tantum scelus nullae poenae secutae sunt. Prouocati a me accusatores, venire noluerunt: testes pugnantia locuti, fugae sese mandarunt. vt sint tuto, in arce Cirfarum sunt: in finibus tamen vestris. Quid hoc est P. C. nisi insolens, nisi turpis, nisi foeda iudiciorum species? actionis libellum habetis, testimonium tabulas, chirographa subscriptorum. Illi vt subterfugiant, reiiciunt sese ad instituta ciuitatis, ad plebiscita, in quibus nihil est in accusatores. At vero si quid a me dictum, factumue esset, pontificum decretis agere illis contra me licebat: cur mihi non liceat legibus agere imperatorum? in quorum fide ciuitas vestra est, & fuit semper. Nunquam effugient hodie, si aures animosque intenderitis in S. C. Turpilianum; quid enim illud est?

CALVMNIAE CAUSA PVNIVNTVR QVI
IN FRAVDEM ALICVIVS LIBRVM VEL TES-
TIMONIVM ALIVDVE QVID CONQVISISSE
VEL CONSCRIPSISSE VEL IN IVDICIUM
PROTVLISSE DICVNTVR.

Quid item illud?

QVI SVBIECISSENT ACCVSATORES
AVT SVBIECTI POSTVLASSENT NEC PERE-
GISSENT REOS QUIQVE CHIROGRAPHVM
OB ACCVSANDVM DEDISSENT.

Tergiuersari non licet, perge.

ET QVI ACCVSATIONEM SVBMITTIT
AVT QVI INSTIGAT AVT QVI MANDAT
ALICVI.

Calumniae causa conscriptus est accusationis
liber, testimonia conquisita sunt, chirographa ob
accusandum data: accusatores subiecti, reum non
peregerunt: similitudo supplicii, quo adfici reum
oportebat, si conuictus erat S. C. calumniatoribus
poena est constituta. Magnó odio dignus existima-
tur, qui temere ad improbam accusationem accedit:
reo absoluto, lex Rhemia de accusatoris consilio in-
cipit quaerere, Memmia de nota inuenda accusato-
ri: quarum altera vix ipso nomine nota est iuriscon-
sultis, altera omnino ignota, sed pro ciuium quie-
te, tam necessaria, quam quae maxime. In qua ciui-
tate non erat Memmia, numquam discordiae, num-
quam deerant bella ciuilia. accepta enim ob accusa-
tionem iniuria, irritati animi non conquiescunt, pun-
git dolor, vrget memoria, ardet cor, gliscit ira: ad
quos motus sedandos nihil est prius, quam Memmia,
per quam defendendo & vlciscendo contumeliam ab
innocentibus propulsamus. Turpiter accusatus es?

ho-

honorifice es absolutus. ab improbis fuisti oppressus? a bonis leuatus es. iacuisti in squalore & situ? positus es in illustri ciuium conspectu, crimina, quae obiciebantur, diluta sunt omnia: noli queri, euome virus acerbitatis, quiesce iam: accusatoribus nota est iniusta, quam nulla vnquam delebit dies. Magnae sunt huius generis consolationes P. C. quarum exspectatio, quod de aequitate vestra non dubito, me miserum atque afflictum iampridem sustentat. Nam quod fortissimi homines Collini, a quibus honestissime sum ornatus cum publicis litteris, ingenti concursu venerunt, est sapientiae vestrae non aspernari. Non videtis in fronte, in oculis, in vultu denique toto studium, desiderium, ardorem defendendi municipis sui? neque mehercule tam multis ego in senatu egissem mea causa, nisi illi magnopere efflagitassent: quod non de dignitate vnus hominis in oppidum adsciti, sed de toto municipio agi putant, de necessitudine inueterata, de commercio, de vsu cum patribus vestris, quibus cum beneuolentia & officiis saepe, de finibus numquam est certatum. Adest Bernardinus Francisconius, ciuis optimus & integerrimus: adest iurisperitissimus, Hieronymus Bandinellus, Ghini filius, summi vir officii, summaeque probitatis: adest Petruciorum omnis familia nobilissima: adsunt Tancredi, Placidi, Maleuoltae, praestantissimi ciues: adsunt Thorii, Fungarii, Syluani, qui calamitosa reipublicae vestrae tempore domo egressi cum vxoribus & liberis, in hoc oppidum se receperunt, in iis sedibus seruarunt: a finitimis omnibus destituti, omnibus rebus adiuti sunt a Collinis, qui per quingentos prope annos patres vestros, saepe ciuili bello fugientes, suis armis texerunt: neque

que vero est oppidum alterum in Hetruria, in quod aequae profugiant ciues vestri, tanquam in portum. Itaque quod mea sponte non facerem, municipum meorum iussu facere cogor, quorum nomine amicissime a vobis repeto vicissitudinem officiorum, quam illi in mea dignitate tuenda positam putant. Ad sunt germani fratres, honestissimi optimique adolescentes, Faustus & Euander Bellantes, qui sic me intuentur, ut & lacrimas eliciant, & ipsi tenere non possint: dolent, me in odium tam acerbum incurrisse ob patris, ob familiae defensam dignitatem, ob seruatas fortunas eorum, ut ego perirem. Quod vero saepe receperint, relaturos se aliquando gratiam; nunc tempus venisse vident, eam ut per vos referre possint, cum lacrimis deprecantur. Quid me angis pietate ista tua vir Bono, & virtute insignis comes, & dux studiorum meorum? utinam ex Hetruria abeuntem numquam retinuisses, non utique nunc laborarem: amisso Carolo post illas lacrimas, non vidisses etiam iacturam nominis mei, non prensares hos atque illos, non rogares pro misero, quem in tua patria ornatum & florentem esse voluisti. Hem, quid tu quoque vxor huc ingressa es cum matronis honestissimis & sanctissimis, ut te ad senatorum pedes abiiceres cum liberis, mutata veste? hem mea lux, mea vita, anime mi: abi domum, liberos educa: numquam iis sponse CHRISTO deest pater. Excipe istam, age socrus, praec dolore misere exanimatam, reduc si potes, amoue causam lacrimarum. Sinite, obsecro, me gratias agere optimis viris, qui in extrema fortuna non deseruerunt. Nam quid cum manu lectissimorum hominum, & fortissimo fratre adstas, ornatissime eques, Camille Chisi? ut opera
ad.

aduersariorum inclinatum & labentem, tua virtute fulcias & sustineas? magnam mihi spem facit splendor iste dignitatis equestris, & robora ista populi Senensis. Quid Egidi pater, cum Augustinis theologis, hisce magistris sanctitatis, pudoris & modestiae? iure ego vos semper colui, & obseruavi. Quid tanto numero iuuenes eruditi & eloquentes in senatum venistis? veluti accusaturi eos, quorum opera iam annum intermissa a vobis sunt studia litterarum. Agnosco ego pietatem & obseruantiam studiosorum: deprecantur hi vos P. C. & obtestantur per fortunas, per liberos vestros, vt cuius monitis & praeceptis septem annos secuti sunt studia liberalium artium, eius vos existimationem & dignitatem a disciplinarum hostibus defendatis. Nam quod altera ex parte nocturnis concursibus simulata religione in specus factiosi homines conueniant, vulgo coniurationes fiant, credo vos consulturos reipublicae. Hic, hic dies P. C. declarabit, qui sint sensus animorum vestrorum.

O R A T I O III.

DE

LAUDIBVS ELOQVENTIAE.

Ad Lucenses.

ETSI me pudor, quem mihi natura tribuit, satis commonere poterat, ne in hunc locum, qui eloquentissimis & eruditissimis viris semper patuit, omnino descenderem; fecit tamen beneficii vestri magnitudo, & proximo delectu declaratio animorum vestrorum, ne obscure aut tacite a me ipso reposcerem rationem officii mei. Nam cum mihi non a-

mi-

amicitia, non consuetudo, non usus intercederet cum homine Lucensi, non hospitium aliquod esset in ciuitate vestra; & ea fuerit humanitas, ut neque priuato, neque obscuro, sed clarissimo lectissimorum ciuium consensu, summa cum dignitate munus mihi delatum adsignatumque sit, quantum ego virium mearum tenuitate sustinere vix possum: sic agendum esset, ut si non disertum & eloquentem, praestarem tamen me & memorem & gratum virum: testatumque apud animos vestros relinquerem, & quantum vobis debeam, & qualem de benignitate vestra animo conceperim opinionem. Quo enim minus ea in me esse video, quibus tam honorifice inuitari potui in ciuitatem; eo magis in vobis esse intelligo, quae praeclare quidem apud omnes de laudibus vestris dicuntur: quibus ego adductus, multos iam annos colui & obseruauī rempublicam vestram. Itaque antequam ego vos vidissem, amabam, habebamque animo comprehensas imagines fortissimorum & grauisssimorum hominum: cumque superioribus proximis litteris acceptis, venire ad vos constituissem, existimabam me ad Brutos, Decios, Catones Iesse iturum: in eam denique ciuitatem, in qua cum ceterarum artium liberalium, tum eloquentiae studia pulcherrime colerentur. Est enim vetus opinio hominum, eam dicendi vim, quae eloquentia dicitur, apud vos maxime vigere: quod ea certe nusquam melius versetur, quam in libera ciuitate: nusquam omnibus ornamentis incedat, nisi in bene constituta republica. Etenim si eius siue artis, siue scientiae, siue facultatis principia vestigemus; si incrementa, si summum locum, in quo visa est aliquando consistere: reperiemus in optima Atheniensium ciuitate ortam, educatam & perfectam: vnde leges & rei-

reipublicae imaginem aliquam accepit, qui rerum potitus est populus romanus, apud quem floruit eloquentia, dum respublica floruit: quam ob rem libertatis comes atque alumna, a sapientissimis viris est appellata, quod inclinata rep. & libertate adempta, ipsa quoque stare noluerit. Neque vero hostibus reipublicae, & vexatoribus ciuium aliud telum est infensus oratoria facultate. Ecquae, dii immortales, sunt fulmina illa in Philippum, Graeciam iam occupantem? quae putamus fuisse L. Bruti in Tarquinius? quae sunt illa principis eloquentiae in L. Catilinam? quae in Antonium, euersorem iam romanae libertatis? & contra nullum reipublicae praesidium est paratius & expeditius, quam dicendi facultas pro retinenda libertate: quam cum fortunis, liberis & vita ipsa cariorem esse vobis intelligam, praeclare a me factum iri puto, si dum gratiae aguntur pro accepto munere, plusculum in eloquentiae laudibus immer: horterque hos adolescentes, quibus nihil est ornatus, ad ea studia, quae vobis potissima esse debent ad praesidium, ad ornamentum libertatis.

Omnia praecleararum rerum parens & conservatrix est eloquentia: omnis aetatis, omnium seculorum princeps & regina: magna eius munera & officia fuerunt semper. Primis illis temporibus, quibus conditae vrbes & ciuitates constitutae sunt, quid sine hac fieri potuit? abducti ab agris & siluis homines, fera agrestisque vita mutata, muris septae vrbes, leges rogatae, iura, iudiciaque descripta sunt sapientis hominis eloquentia: vnde in caligine, & rerum omnium perturbatione rudes illi ciuilem cultum, & urbanam lucem primum adspicere coeperunt, firmissimas societates inire, sanctissimas amicitias

co-

colere, omnia ad communem vsum excogitare, quae ratione artes quoque ipsae inuentae dicuntur. Ex quibus quae & quantae sint vtilitates, possem ego commemorare, nisi eas quotidie viuendo magnas & multas experiremur. At parum fuisset artes inuenire, nisi splendor orationis accessisset, ut res cognitione dignissimae, a maioribus nostris notitia comprehensae, non modo conseruatae, sed in dies auctae & excultae magis ad nos peruenissent. Etenim cum ita natura constitutum sit, ut omnia temporibus orta, mobilia, caduca, incerta temporibus occidant; nihil dii immortales hominibus eloquentia melius dederunt, quae vna a situ & squalore vindicaret, incredibiles vtilitates adferret, maxima adiumenta compararet. Huius facultatis vim non intelligit, qui non cogitat, quanta sine hac vpa hominum fuissent incommoda. Quae vita? vel potius mors? si quae animo comprehendimus, eloqui non potuissimus? Nam quod ratione vteremur, non fuissent infinita incommoda cum hoc commodo compensanda. Quod vero commodum? si, quo plura in animum incidissent, quod enunciare non potuissimus, eo magis erat dolendum. An non videmus, eos, qui lingua sunt impedita & haerenti, incredibiliter angere, quod loqui non possint: & pedibus manibusque obnixae omnia facere, ut quid velint, nobis significant. Est enim colenda vita mutuis officiis & necessitudinibus: & docendo, monendo, orando, accusando agendum est in communi hominum societate: in quam suas cogitationes non posse adferre, grauius quiddam est, quam forte aliquis putat. Sicut enim cum recte valemus, eorum molestias, qui infirma sunt valetudine, tantas esse non cre-

credimus; sic qui perbelle, cum volumus, loquimur, mutorum & elinguium magnos esse angores, non suspicamur. Quae praeterea in cogitando voluptas percipitur, ea maior est in dicendo: quod dicentes sensa nostra in alios transfundere gestiamus, & ipsi interea versemur in eadem rerum cogitatione. Quid est, quod remotissimis locis ab inanibus etiam voces excipiuntur? Quid, quod aues quaedam nobis loquentibus diligenter operam dant, ut tanquam a magistris discant, ea solitudine, ut si adsequi non possint, moerore & desiderio moriantur? Quanta ergo re homines caruissent, si sermone caruissent, pro quo imitando bestiae mentis quasi viribus excitantur, saxa & solitudines respondent? In eo vnum aliquem excellere, quale tandem est? ut in quo homines ceteris animantibus praestant, ipse ceteris antecellat hominibus: in quibus si, ut vi regnum occuparent, magni imperatores omnia pericula subierunt: quanti facienda facultas est, per quam libentissimis animis id ipsum obtinere possint, etiam cum gratia? An fluctuantem populum concione aduocata lenire, animos temperare, adducere ad misericordiam, lacrimas excitare, cum libet, mentes odio incendere, perturbare, permiscere, agere in furorem si possis, non est imperium habere in homines? Quod si permagni refert, utrum ii, quibus imperatur, sponte quid an inuiti faciant; maiorem ego potestatem esse oratorum video, quam summorum regum. Qui vero pietatis fructus? si tristissimis amicorum temporibus adesse possis, miseros & calamitosos subleuare, innocentes defendere, consolari, erigere: inimicis repugnare, improbos deterrere, eorum consilia aperire, spiritus frangere, furorem

H

exa-

exagitare, vlcisci scelera? Vere hoc mihi videor dicere, ex omnibus, qui priuatis & publicis rebus intersint, nullius officia vel plura, vel maiora esse in ciuitate, quam hominis eloquentis.

Sed quoniam magni sunt conuentus studiosorum, qui vt aliquid de eorum disciplinis dicatur, auidissime expectant; conuerto ad vos orationem meam, adolescentes, quos & ardor animi, & virtus ipsa rapit ad spem quandam immortalitatis: seu liberales doctrinae & artes ingenuae, per quas videntur ad coelum homines posse ascendere, vobis cordi sunt; seu bene de republica mereri, & id veram & solidam gloriam esse ducitis: nulla res tanti a vobis facienda est, quanti eloquentia. Nam vt a philosophorum disciplinis incipiamus, quae a diis inuentae, & datae hominibus dicuntur, quae philosophiae partes optimo dicendi genere non desiderant illustrari? Huius prima pars dicitur, quae naturae obscuritatem continet: secunda, quae differendi acumen: tertia, quae mores & vitam. Primam pulcherrime profecuti sunt, qui physici dicebantur, speculatores, ventilatoresque naturae: in qua illi quidem excellere visi sunt, qui distincte, qui dilucide, qui enucleate dixerunt. Quid enim in tenebricosis, naturaque inuolutis quaestionibus optatius esse potest, quam lux quaedam orationis? eam si tollas, nihilo plus agas, quam si tenebras tenebris offundas. Quod si rem ipsam per se difficultatem habentem, & laborem, difficultate impediueris: hoc est iuuenes a philosophia auocare potius, quam de natura docere: in quo errore diu versati sunt, & versantur his temporibus sophistae, qui latinitatis splendore, veluti nocturnae luce oblata, ingemiscunt: quique vt eos, qui audi-

diunt in admirationem trahant, in iciuna nouorum verborum volutatione, barbarisque ineptiis, merisque nugis philosophantur, ostentationis & quaestus gratia. Fuit, fuit tempus, (iam enim acutius vident homines) in quo praeclarum ducebatur, non posse intelligi: sapientes habebantur, qui minus latine dicerent: sapientissimi, qui inuenta quaedam & excogitata, nusquam nisi in verbis existentia, obuoluerent magnis voluminibus quaestionum. De secunda vero philosophiae parte, quae dialectice dicitur, quid putatis? Perturbauerunt omnia: nonnulla quae de genere diffinitionum, & diuisionum, de sedibus argumentorum, non modo latine, sed ornatissime ab antiquis, dicta sunt, vel non legerunt, vel contemserunt. istis ipsis veluti superstitiosis non satis fuit vnus Aristoteles, admirabili quadam scientia princeps philosophorum, & in dialecticis, vt in ceteris disputator acutus & eloquens: quod ne a me temere dici putetis, petam firmum & graue testimonium a doctissimo viro, qui a veteribus eloquentiae deus est appellatus. Nam quid illud est? **ARISTOTELES AVREVM ORATIONIS FLVMEN FVNDENS.** Quamobrem si quis philosophiae studiis se dedere voluerit, eloquentia illi in primis comparanda est, vt quemadmodum graeci philosophi luculenter scribunt, ita ipse faciat, latine & distincte, & ornate omnia explicans. Quid enim turpius, quam cum excellentium philosophorum laudator & imitator quis esse velit, earum laudum rationem non habere, quibus illi laudem amplissimam sunt consecuti? Ea ratione maiores nostri sapientissimi viri, dum philosophiae partem, quae a moribus nomen accepit, pertractarent, summam

in dicendo curam & diligentiam adhibuerunt. Quem admodum enim ille optimus orator est, qui non temere & impudenter, sed ex arte dicit, & in dicenda causa argumentis aptissime ductis textit orationem, & philosophiae studiis adiutus, quocunque vult animos trahit; ita & philosophus ille probatissimus est, qui res magnas & obscuras inuentas aperit atque illustrat, & ab oratore instructus puris & electis verbis vestit res ipsas, ne obscure dicendo offendat eorum animos, qui in cogitando & quaerendo sunt defatigati.

Sunt praeterea & artes aliae, & facultates quaedam propositae ingeniis: philosophiae tamen partes, ut medicinae & iuris ciuilis scientia, altera sub ea philosophiae parte est, quae de natura dicitur: altera sub ea, quae de moribus. At medicinae ars a graecis auctoribus diserte & eleganter tractata est: & cum rebus latinis fuit melius, mihi quidem non est dubium, apud nostros huic quoque facultati non defuisse splendorem orationis. Sed quid ego antiqua repeto? quasi vero desint, quos magno numero proferre possim, scriptores eius artis vel eloquentes, ita ut medicina nostris temporibus non modo latine loquatur, sed ornate & docte, nam cum ad eam facultatem manus etiam accedere videretur, & non deessent obtrectatores, eius studiosi, quo esset cumulata omni laude, exornauerunt optimis disciplinis, dialectica, philosophia, mathematicis, & ea praesertim scientia quae stellarum errantium cursum docet: ita ut medicina non vna quaedam ars, sed plures quodammodo in vnum coactae, & concretae esse videantur. Quod vero miseris perditisque temporibus offuscae essent tenebrae a barbaris, in eam curam incubuerunt peritissimi.

firi viri, vt illustraretur, & niteretur oratione. De iuris ciuilibus scientia, quae philosophiae, vt dicebam, pars est, quid dicam? est illa quidem omni laude dignissima, sine qua non regna, non vrbes, non vita denique hominum stare potest. At ea insignem multis iam seculis iniuriam accepit, qua in re quid primum querar? quo me vertam? Appello ego vos praeclara iurisconsultorum monimenta, legumque sanctissimarum reliquiae, quae vix saluae ad nostrum vsque tempus peruenistis. Vos eo candore, ea luce in tantas tenebras fuisse coniectas? dii immortales, quam non possum non vehementer commoueri? Per illa ipsa vos ego iuuenes dicta prudentum, & sapientum responsa, quae summa obseruatione colitis, per ingenium, per fortunas vestras oro atque obtestor, ne pulcherrimam facultatem, vobisque gratissimam diutius in commentariorum quorundam sordibus iacere sinatis. Aduocate eloquentiam, quae lucem rebus adfert: adhibete castitatem sermonis, quae illi coniunctissima solebat esse: insistite vestigiis ipsis iurisconsultorum vestrorum, qui optimis temporibus floruerunt: hos vobis proponite imitandos. Coepit ea facultas proximis annis illustrari a doctissimo viro, qui cornicum oculos confixit, Andrea Alciato: mox a Germanis, a Gallis. si in eam curam incubueritis, numquam poenitebit. Neque vero sum nescius, hic adesse praestantissimos ingenio & doctrina homines iurisperitos, qui a pueritia hoc consilium secuti, cum iuris ciuilibus scientia semper eloquentiam coniunxerunt: a quibus quoniam meam sententiam probari non dubito, referam ego iam me ad eos, quos amor, quos caritas, quos pietas accendit, atque inflammat, vt ea cogitent, ea curent, ea moliantur,

H 3

quae

quae sint ad reipublicae gloriam. Quae vero est reipublicae gloria? nisi civium vera & cumulata laus? Quae facultas imperatorum gesta monumentis consecrauit? eloquentia. quae praeclare non modo facta, sed dicta sapientum ad coelum extulit? eloquentia. quae posteritati propagavit memoriam virorum illustrium? eloquentia. Haec nisi fuisset, nulla exstaret gloria Thebanae, nulla Lacedaemoniac, nulla Atheniensis, nulla Romanae reipublicae. Permagna quidem res est, celebrari scriptis eloquentissimorum hominum: haec spes excitavit Brutos, sustentavit Decios, aluit Scipiones. Quanta vero commoda illa sunt? ut ex civibus delecti ad patriae defensionem, & libertatis, difficillimo reipublicae tempore magni oratores mittantur ad reges & caesares. Nam etsi Thuscum dicendi genus per se est dulce, & ornatissimum: nisi tamen ex graecis & latinis litteris quasi nervos & vires accipiat, in re gravi & seria futile est, atque inane. Huc accedit, quod ubi magna regna & imperia apud exterarum gentes sunt, quae latinam eloquentiam colunt & observant, turpe est legatos nostros nescire latine: turpissimum est, ab exteris vinci in ea re, quae nostra cum esset, ignavia & foecordia prope facta est aliena.

Quamobrem si gloria civium, si commoda reipublicae, si laus denique Italiae nostrae commonet, aut commonet; summa ope, iuvenes, est enitendum, ne vobis defuisse videamini. Nam quod patres sapientissimi, & clarissimi viri, id non postulent, sed flagitent, quis non intelligit? quo enim spectant haec curae? quo sollicitudines? quo hic proximus delectus? quibus quoniam is ego non sum, qui possim satisfacere; tamen ut aliqua ex parte desiderium leniam,

am, proposui mihi hoc anno explicandas M. Tullii orationes, in quibus ille curam & mentem omnem fixit, vt in eloquentia Graecis essemus vel pares, vel superiores. In his nolite quaerere, quae industria, qui labor, quae diligentia: nam dicendi genus nullum est castius, numeri nusquam maior ratio, ars vero in his omni ex parte se ostendit. nam siue ornamenta oratoria, seu locos communes, & argumentorum formas aptissime ductas species; nihil est artificiosius, & admirabilius. In iis explicandis & rhetorum praecepta, & figuras omnes euoluemus: & quoties ex inductione Socratica colligit, vel ex ratione Peripatetica disponit enthymemata; ostendemus magnum oratoris ingenium, summam peritiam, infinitum laborem. Ex hac explicatione, quid imitari debeant, intelligent iuuenes: & quae res, quae spes, quod consilium in studiis, secum ipsi constituent. At vero quoniam rhetoricae facultas ex altera parte respondet, ad finisque est dialecticae, quod nullis regionibus continetur; & in eo vtraque versatur, quod probatur opinione hominum, & tam orator quam dialecticus agit argumentis: ille mihi ridiculus videtur, qui sperat, praeclarum aliquid se posse consequi vel in scribendis, vel in explicandis orationibus, qui dialectica non sit imbutus. In hac re vt iuuenus adulescentes, & studiosis linguae graecae satisfaciamus, proposuimus hoc, vel altero anno, si mihi per vos liceat, interpretari dialecticae libros, graece ab Aristotele scriptos: vt non ex riuulis quorundam, sed ex fonte ipso Peripateticorum habeant iuuenes, quod hauriant: & vt latina cum graecis coniungant, & ad linguae graecae peritiam, & ad disciplinae tam necessariae perceptionem. Erit hic

noſter labor omnibus, vt puto, adcommodatus. qui enim plurimi faciunt oratoriam facultatem, quid magis expetere poſſint, non video: qui ad eam philoſophiae partem ſe conferre voluerint, quae ethice dicta eſt, ita ſecum ſtatuerere debent, niſi artem differendi norint, quae ſcripta ſunt ab Ariſtotele de moribus numquam vere percepturos. Nam quae phyſica appellantur, vt quis intelligat, nemo dubitat, quin opus ſit adiumento dialecticorum. Quod ſi quem praefanti ingenio excellentique iudicio iuuenem diuina quaedam virtus trahit ad perſcrutationem rerum aeternarum, quid putatis, vbi in magnas diſſenſiones, theologorum incidit, non capturum mirificos fructus ex hac diſciplina? In qua tamen nos non multum inſiſtemus, ſed veluti ex decurſu, qui ſit neceſſarius oratori in colligenda ratiocinatione, & enthymematibus dignoſcendis, perquirendisque locis & ſedibus argumentorum. Quod ſi quis eſt, qui tam grauibus ſtudiis hoc anno iuuentutem non putet implicandam, & Ariſtotelem, & Demotheſenem, quem ego poſt hunc proxime volebam, cenſet in alium annum reiiciendum; nihil opus eſt contentione: cedam atque obſequar gymnaſii praefectis, ſapientiſſimis viris. quos ſi coniuncta cum philoſophiae moralis inſtitutis graeca facundia delectat; referam ego me, quoniam ita illis placet, cum graecarum litterarum ſtudioſis ad eloquentiae parentem Iſocratem, in cuius ſepulcro poſita erat Siren illa, quae ſignificaret ſuauem & dulcem eius orationem: quae quoniam pura eſt, & culta, & numerorum meſura & figurarum artificio elaborata; plurimum conferet ad perceptionem verae, ſolidae, & germanae eloquentiae: ad quam cohortor ego hos iuuenes, expenſor

po-

potius, ac aestimator beneficiorum vestrorum, quam virium mearum. Nam quod primus nouo delectu publice sum vocatus, summo honore praeditus, auctus, atque ornatus a vobis, viri Lucenses, non licet mihi iam me continere intra cancellos modestiae, & pudoris mei. Audendum est, & enitendum noctes & dies, & non quid ego possim, sed quid debeam cogitandum: vt si non par, aliqua saltem gratia referatur, fructumque aliquando ex beneficio vestro capiant hi iuuenes, spes, flos, robur reipublicae Lucensis: qui mihi & ob ingenii suauitates, & communionem studiorum, & quod vobis parentibus nati sunt, carissimi esse debent.

O R A T I O V DE REPUBLICA

Ad senatum populumque Lucensem.

ESt hoc in more ciuitatis positum, viri Lucenses, vt in illustri ac frequenti ciuium conspectu, delectu hoc tribunorum verba facturus, vel laudando, vel docendo aliquid adferat, quod vobis, reipublicaeque vestrae sit felix, & salutare. Eam ob rem, quae vestra est humanitas, me in locum ornatissimum, atque amplissimum, in quem ego mea tenuitate adspirare non poteram, inuitastis ad dicendum. Quod etsi mihi iucundissimum fuit, vt pro summis in me beneficiis in gratiarum actione saepius versarer: tamen quod iussu vestro ad iuuentutem instituendam bonis artibus omne meum tempus mihi sit transmittendum; & vobis incumbentibus ad maiora quaedam, in gerenda republica sit orii minimum: minus libenter hoc munus suscipiendum putabam. Neque enim vir-

H 5

tus

tus vestra vulgaribus laudibus contenta esse potest: neque orator breui tempore, cui multum negotii sit, in alia re occupato: praesertim cum magna expectatio sit eorum, qui in hunc locum ad dicendum descendunt, non modo apud ciues, sed etiam apud finitimos vestros, apud quos omnium disciplinarum studia pulcherrime florent: quorum mihi ratio eo habenda est magis, quod illi magnis praemiis propositis, eloquentiam & philosophiam in finibus vestris alunt, & in dicendo sese quasi Athenis quotidie exercent: ad quos si nostra scripta peruenerint, non lita luminibus ingenii, & industriae laboribus adiuta; parum dignitati vestrae, viri Lucenses, honori meo minimum consuluisse videbor. Quid autem, per deos immortales, à me, qui exercitatione parum, ingenio nihil possum, adferri potest? cui vix semihora assignata est ad dicendum: de re vberè, & copiosa, quae ab ipsis initiis oratione esset illustranda? Magna enim video, viri Lucenses, & multa a maioribus vestris: at a vobis prope coelestia & diuina quaedam fuisse proximis annis administrata. Neque mihi satis liquet, vtrum illos magis laudandos putem, qui in propaganda ditione armis exercitissimi fuerunt: an vos, qui ea, quae a patribus accepistis; sine bello, sine armis, prudentia & consiliis vestris defenditis, & conseruatis, tanta ciuium concordia, tanta animi continentia, vt omnes principes, omnes Italiae populi, omnes barbarae & exterae nationes admirentur. Quam ob rem, etsi ciuitatem vestram celebratam memoria eloquentissimorum scriptorum sciunt, nihilque deesse ad generis nobilitatem; nihil tamen virtute vestra, nihil aequitate, nihil excellenti isto bono putant esse antiquius. Quare

re quod in primis mihi dicendum putabam, praetereo: quod ex iis ciuitatibus, quae in Hetruria habent imperium, & ditionem, nulla est praeter vestram, quae Romanae reipublicae tempore certa firmorum scriptorum memoria celebrata sit. Praetereo aduentum Caesaris & Pompeii in hanc ipsam urbem, quam summa cum gloria hodie incolitis: quae eo aucta est sapientia vestra, Viri Lucenses, ut urbs Roma amisso imperio, & libertate, admiretur: Romani ciues colant, & obseruent. Neque enim fieri potest, ubi ad nobilissimos homines rumor ipse, & multorum sermo multa perfert de integritate vestra, de aequitate magistratum, de senatus & reipublicae statu, qui cogitent cum animi sensu, ac dolore, quibus rebus eorum maiores floruerint, qualem ipsi ciuium cupiditate rempublicam amiserint: cuius quoniam apud vos formam atque imaginem vident, nolite dubitare, id illis in primis carum esse, atque iucundum. Sicuti enim, cum liberos, aut aliquid rerum nobis carissimarum amisimus, ex quo dolorem susceptum longinquitas temporis mollire potest, memoriam delere non potest; si qua eius rei, quae desiderium reliquit, effigies occurrat, magni motus animorum fiunt: ita non modo Romani homines, sed Itali omnes, cum ex historiarum lectione incidunt in cogitationem illius, quae rerum potita est, reipublicae, mirum in modum commouentur; & quoniam de ea restituenda ne spes vlla quidem reliqua est; vobis bene precantur, qui in omnium rerum perturbatione, & diuturnis laboribus, Italiae dignitatem & amplitudinem retinetis, & in parua ditione ingentem splendorem & lucem istam reipublicae, in qua ut vna ciuium esset aequalitas, summam populi voluistis esse auctori-

ta-

tatem, qualis Athenis aliquando fuisse dicitur. Cum enim duo sint corpora ciuitatis, alterum potentiorum, alterum tenuiorum; legibus ciues coercuistis, usu confirmaistis, consuetudine deuinxistis, ut in unum populum ciuitas coalesceret: ita ut nihil putent tenues a diis sibi melius datum, quam potentes: quorum cum ampla & magna negotia sint, ex iis illi non modo in dies, sed in diem viuunt. Opulenti quoque in mercatura facienda operas habent paratas artificum, scribarum, institorum: ea re magnae inter vos necessitudines intercedunt. Qui excellenti ingenio ad studia liberalium artium se contulerunt, habent ipsi quoque honestos quaestus, & copiosos: horum in iudiciis, in senatu, in concionibus magna est auctoritas. Vnius rei militaris minora sunt studia, quod ciuitatem vestram non tam finitimis formidolosam, quam omnibus gentibus amandam & colendam esse voluistis. Si qua in ea re studia sunt, ea sunt omnia ad defensionem libertatis, in quam curam & cogitationem omnium mentes conuersae sunt.

Optima, ita me dii ament, respublica est: quam tamen nouis institutis confirmare, & quasi senescentem curare, & sustinere debetis. Sunt enim rerumpublicarum vicissitudines, & morbi, in quos illae sicuti humana corpora saepe incidunt: & tanquam parietinae, nisi crebro reparentur, vetustate ipsa collabuntur. Quod si iis muris, quibus cinctam urbem a maioribus accepistis, contenti non estis; an in legibus haerebitis, quas illi pro tempore tulerunt? Perlatum ad vos fuit, cis Apenninum firmiores esse muralium aedificiorum formas: mox fabros, & redemptores ex Gallia usque arcessistis. Perfertur ad vos, ab oratoribus quotidie florentissimas fu-

fuisse respublicas Atheniensem & Romanam: cur non Graeci & Latini architecti adhibentur vel ad exaedificandam, vel ad muniendam rempublicam? Viunt Veneti in luce illa libertatis summa cum gloria plusquam noningentis annis: vereor, ne quis grauius ferat, si dixerim, mittendos legatos ad eorum instituta, iuraque cognoscenda. At senatus populusque Romanus Sp. Posthumium Album, M. Manilium, P. Sulpitium Camerinum Athenas misit, iussitque, ut inclitas Solonis leges describerent. Optimates, inquiet aliquis, in illa republica sunt: popularis nostra est. Quasi vero Athenis imperium non fuerit popolare: quod tamen propterea Romani patres non contemserunt. Est enim, si doctissimis viris credimus, ea in primis firma respublica, quae in duas, vel summum tres diuisa partes, dissimili hominum genere constat, qui legum aequabilitate se temperent. Quam ob rem popularis diuturnior est, si non imperio administraretur plebeculae, sed consilio eorum, qui optimi sunt in ciuitate: in qua propterea ciuium a populo, cuius summa est auctoritas, delectus est habendus, ut virtuti primus sit locus, secundus nobilitati, tertius diuitiis. Nam virtus omnibus rebus est praefenda: & qui bene meriti sunt de republica, digni sunt ut amentur, non modo ipsi, sed & liberi, posterique eorum, praesertim si sustineant expectationem. Et quoniam magna sunt adiumenta saepe ab opulentis & locupletibus, eorum quoque ratio habenda est, maxime in republica vestra: quae cum exiguis sit vectigalibus, eo est firmior, quod nemo de regno cogitat, nemo inhiat aerario, nullae sunt hirudines, nulli depeculatores, nullae proposita praeda discordiae. Sunt tamen magistratus vestri mag-

ri-

nifici, legationes laetae & sumtuosae, aedificationes ingentes. Vnde pecunia est? omnes omnium fortunae, priuata patrimonia, vectigalia sunt reipublicae Lucensis. Quis me arguet? aut quis vnquam criminabitur, si hoc loco appellarim ego vos diuinos & coelestes viros? Nam quid hoc est? quantum alii ad res suas obeundas, quantum ad augendum patrimonium incumbunt; tantum vos ad rempublicam cogitationem, mentem, animumque conuertitis. Ceteros pudeat: qui aut exteris nationibus patriam produnt, aut ipsi diripiunt, aut libertati insidiantur: vos patriae laudem, vos commoda ciuium, vos salutem publicam semper plurimi fecistis. Quod si quae a vobis, quae a maioribus vestris gesta sunt, oratione fuissent illustrata; nolite quaerere, quo loco esset gloria hominum Lucensium.

Vna in re fuistis minus diligentes: quae a vobis, quoniam in hunc sermonem incidi, vt mihi detis hanc veniam, huic loco & tempori accommodatam, & vobis, quemadmodum spero, non inutilem, vt de republica dicentem, frequenti & iucundissimo conspectu vestro, his animis, hac attentione, patriamini me ad historiae desiderium vos cohortari. Quid enim est, dii boni, quod maiorem lucem adferre possit reipublicae? quid, quod gloriam nominis magis augere? quid, quod tam accendere atque inflammare ciues possit ad fortiter aliquid gerendum? Habuerunt maiores vestri excusationem, quod eorum aetate, si voluissent, nihil potuisset scriptis illustrari: idem euenit Senensibus, idem Liguribus, idem ceteris finitimis vestris: idem Venetis, qui terra marique, praeclara & multa gesserunt: quorum nihil memoriae proditum est, dignum vt iterum lega-

ga-

gatur. Quid? an nescitis ab eloquentissimo & ornatissimo viro, Petro Bembo, qui superioribus diebus triste sui bonis omnibus desiderium reliquit, quem mortuum etiam honoris causa nomino, historiam esse scriptam de rebus Venetis: cuius tanta expectatio est, ut putent homines nihil posse accedere iam ad gloriam illius reipublicae? Quid? Paullus Iouius, historiae pater, rerum gestarum non modo explicator, sed illustrator, seuerus, grauis, & copiosus: ita gnarus ac prudens, ut non vnam aliquam urbem ac regionem describat, sed vniuersum prope orbem terrarum; non vnius populi ingenium aperiat, sed naturam omnium fere gentium & nationum: nullone vos desiderio adficit, ut res vestrae scribantur? Quam vero arbitramini capere voluptatem senes, qui rebus aut interfuerunt, aut praefuerunt; si eas videant celebrari scriptis, & versari in ore doctissimorum hominum, & magnorum regum? Quaspe putatis erigi iuuenes? ut dignum maioribus suis aliquid posteris relinquant, ubi sperent facta, dicta excipi a scriptoribus publicis, & consecrari memoriae hominum sempiternae. Haec spes si destituat, neque praestans miles, neque fortis ciuis, neque bonus imperator, neque praeclara respublica esse potest. An aliud, obsecro, causae fuit, ut pro patria vitam profuderint saepe fortissimi viri? Clamabat M. Atilius Regulus, cum vigiliis, fame, & cruciatibus necaretur, se in suppliciis illis beatiorem esse Thorio, potanti in rosa: clamabat Epaminundas, cum Lacedaemonios apud Mantinaeam vicisset, simulque ipse se graui vulnere animam efflare sentiret, clypeus ne saluus est? saluus est. Euellere spiculum: ut eo euulso felix, beatusque, ut ipse aiebat, moreretur. Hinc

Hinc praeclarae & admirabiles fuerunt saepe mortes imperatoriae, nempe igniculo hoc desiderii, ut essent aliqui, qui ab eis res gestas memoriae proderent. quamobrem magno in honore apud Graecos, summo apud Latinos historia semper fuit: quod ea excitari homines, atque accendi viderentur ad facinus praeclarum aliquod obeundum. Eam ob rem L. Sylla, & C. Caesar, maximi imperatores, non sunt veriti ipsi commentarios scribere de rebus a se gestis: ex quibus eloquentes homines, qui historiam scribere vellent, haberent paratam, unde sumerent: & simul, ut desiderio historiae incenderentur militum animi. Quanti enim illud erat, laudari ab imperatore militem lectissimis verbis? celebrari scriptis ab imperatore? quem ea gloria non allexisset? qui tam iners atque ignauus esse potuisset miles, qui ubi rescisset, re fortiter gesta, tantam gloriam se adsequi posse, qui non vitam libenter profunderet pro imperatore suo? Quamobrem desino ego iam mirari, quid sit, quod cum magnis saepe copiis reges & caesares nostris temporibus configere consuerint; non illae sequantur pugnae, non caedes ingentes, quales olim, cum, ut poeta inquit, HAEREBAT PEDE PES, DENSVSQVE VIRO VIR. Desino iam mirari, cur ciues saepe multi priuatae rei fuerint studiosissimi, publicae per diu pauci. Laus enim & gloria, quae est quasi merces bene gestae reipublicae, cuius fructus ex historia erat vberimus, nulla patrum nostrorum memoria fuit: eloquentia, quae quid actum esset, illustrare poterat, multis iam seculis iacuit in situ & squalore. Quamobrem satis sibi fore putabant homines illi, si quem vitae cursum natura dederat, sine laudis aut ignominiae cura otiose traduxissent.

sent. Qua cogitatione nihil est perniciosius, nihil quod imminuat magis maiestatem reipublicae. Huic malo vnum illud remedium est, si eloquentiae suus honos restituatur, vnde aptissime historia scribi possit, lingua non aliqua inopi atque angusta, quae intra Italiae regiones se contineat: sed quae diues atque augusta, apud exterarum nationum versetur in magnorum virorum conspectu, a quibus perpendantur dicta & facta praeclarorum ciuium: quorum fortunae, ita me dii ament, ut miseret. Quid est enim, quod, si qua ab antiquis illis dicta fuerunt, scripta sunt illico, quae graeco vocabulo apomnemoneumata, latino memoratu digna adpellarentur? a nostris cum lepidissime & ingeniose nonnulla dicantur, parum hoc est, cum fortissime dico a nostris quotidie multa gerantur, vel silentio praetereuntur, vel intra patriae fines consenescent.

Quae res vos magis quam ceteros, commouere debet, viri Lucenses, quod res vestrae maxime dignae sint scriptione, & memorabiles; quae e libris & annalibus quibusdam, ut audio, rudibus & obscuris erui, atque in lucem proferri desiderant. Quas ut antiquas praeteream, sunt enim magnae & ingentes: an labores, quos proximis annis sustinuistis in tuenda & firmanda republica, non commemorabo? Hos ut praeteream: num quae audio, quae versantur ob oculos atque oculos, & video quotidie, possum praeterire? quae nox fuit, qua ego surrexerim ad lucubrationem, qua non audierim ex arce proclamare custodem? vigiliis praefectos respondere? excurrere oppidanos per pomoetium? qui dies fuit, quo non viderim, dare vos operam reipublicae, & consilio prouidere, ne quid desit ciuitati? Habet curia praesidium fortissi-

morum militum, habent propugnacula stationes, habent iudicia iurisperitos, ornatissimos & integerrimos viros: quid hic conspectus lectissimorum hominum, qui ad gubernacula reipublicae sedent? nonne grauitatem? nonne sapientiam? nonne maiestatem fronte & vultu, qui est animi index, prae se ferunt? quid isto splendore populi signifer? quid tribuni plebis, fortissimi viri? quid ceteri magistratus? quo studio, quo ardore, qua pietate adsunt ad bene gerendam rempublicam? quid populus vniuersus Lucensis tanta multitudine confluit, in curiam? Est, est haec Romae veteris diuina illa effigies. Habet angustos fines Lucensis respublica: habuit angustissimos aliquando Romana. Quod si ciuitas non sunt, ut vulgus hominum existimat, moenia, sed ciues ipsi; non est angusta ciuitas vestra, viri Lucenses. nulla Europae vrbs est nobilis, ac potens, in qua magno numero ciues vestri non habeant magnas familias, & ampla negotia. Itaque non in regionibus Italiae solum, sed in Galliis, Hispaniis, Germania, multae vobis coloniae sunt, a ciuibus vestris deductae. Quod si non, quod terrae corpore occupamus atque obtegimus (paruum enim id est), sed quod animo possidemus, vere possessio est: magnam is vobis facit iniuriam, qui ista robora, istos egregios animos angustis finibus circumscribit. Sed ne ego eo ingrediar, vnde difficilem habitura esset exitum oratio (adsignati enim temporis curriculum elabitur); digna sunt omnia, quae a maioribus, quae a vobis gesta sunt, & geruntur, scriptis illustrari: dignus est hic populi conspectus celebrari laudibus amplissimis: dignus est populi signifer pro caritate in patriam: digni sunt tribuni pro fortitudine sua: digni, qui magistratibus prae-

praesunt, prae aequitate & sapientia, tabulis, statuis, & omni genere ornamentorum. Quamobrem nisi vos consulētis, excitabo ego iuvenes vestros, qui liberalibus artibus se dediderunt; commonebo sedulo, orabo, obsecrabo, ne patiantur conseruatores libertatis, & otii publici, silentio praeteriri, etsi aliquando in hanc curam vobis est incumbendum, viri Lucenses, ne qui rebus omnibus rempublicam pulcherrime exornastis, hac vna defuisse videamini: quam rem si a iuuenibus, si a vobis ipsis negligi intellexero, pro vestris summis in me beneficiis, si vestra voluntas feret, breuissimo hoc dicendi spacio, quod mihi bis in anno adsignastis, non vnis, sed pluribus orationibus prosequar. Quae si ad gloriam vestram celebrandam non erunt satis (quod certe scio, qui meas vires probe norim, & ingentem cumulum laudum vestrarum), erunt nihilo secius illae erga vos & rempublicam vestram veluti testes animi, amoris & obseruantiae meae.

O R A T I O VI.

DE CONCORDIA CIVIVM.

Ad senatum populumque Lucensem.

QUod ego semper optabam, viri Lucenses, versari aliquando in ciuitate, in qua sanctum libertatis nomen, neque vanum, neque falsum esset; id eorum immortalium munere, & liberalitate vestra videor adsecutus. Nam etsi ex disciplinis liberalibus, & sapientum praeceptis didiceram, tantum cuique libertatis esse, quantum quisque se a vitiis vindicasset: tamen quod non in solitudine vita, sed in actione & vsu quotidiano posita est; ad reipublicae

statum maxime hoc nomen spectare intelligebam. Neque enim elucere potest animi continentia, vbi nulla sit, aduersaria constituta cupiditas? neque iustitia, vbi nihil sit, quod possit occupari. Quamobrem quae a summis philosophis diuinitus scripta sunt, in quibus percipiendis omne meum studium a pueritia fuit, nunquam a me intelligi potuisse confiteor, nisi mihi respublica Lucensis occurrisset, in qua vna sunt omnia, quae sapientissimi viri vndique collegerunt. Quare si postea quam in hanc urbem, veluti in decorum concilium sum admissus, & fructu iucundissimae consuetudinis vestrae, & vos ipsos contemplando, tantum sum consecutus, vt de republica ausus sim dicere; concedite mihi, quaeso, quoniam humanitate vestra cetera concessistis, vt virtutes, quae in republ. vestra sunt coniunctissimae diuidam, & singulas temporibus iis, quae mihi ad dicendum assignastis, singulis orationibus prosequar. erit id puto vobis iucundius, & mihi facilius atque expeditius ad celebrandam gloriam ciuitatis: quae vna copiose mihi, non vereor dicere, suppeditabit exempla earum rerum omnium, quae a doctissimis viris celebrantur. Quod si mihi liceret nominatim proferre ciues vestros, continentiae, fidei, iustitiae & ceterarum virtutum ciuiliu obseruantissimos; o qui mihi campus esset, in quo excurrere & exsultare possem, & cum antiquis Graecis, & cum Latinis multa conferre. Nunc quoniam quasi instituto prohibeor aliquid proloqui, quod ad priuatam laudem conuertere possit; vos oro atque obsecro, quae a me dicuntur, ne sic dici putetis, quasi in republica aliqua Platonis efficta, in qua potius quales ille ciues desideraret, quam quos haberet, ostendit. Ego id imprimis laetor, quod

quod de rebus ciuilibus apud eos mihi est dicendum, quorum cum variae sint facultates & artes; omnibus tamen optima mens, vnum atque idem est studium reipublicae bene gerendae: quae cum a vobis placide tantum ac tranquille administratur, quantum non vna aliqua domus a germanis fratribus; de ciuium concordia mihi dicendum proposui, qua ciuitatem Lucensem non modo nouis aedificiis & moenibus, sed populo, opulentia, & nominis gloria quotidie video fieri auctiorem.

Libertatis publicae procreatrix, & quasi parens, concordia semper fuit. Nam siue primis illis temporibus, cum in siluis homines dispersi vagabantur, siue constitutis iam oppidis, nata est vlla respublica; necesse est eam vel ab vno, vel a pluribus fuisse profectam. Si tantam rem vnus potuit praestare, qui vir existimandus? qui non praeceptis alienis, sed suis ipse primus sapiens per se iustitiam & fortitudinem coleret, sibi constans, concors, & secum consentiens: vt nihil mirum videri debeat, si quis, cum se tam praeclare temperaret, ita sit meritis, vt vni infinita hominum multitudo obtemperaret. Quod si a pluribus id boni adlatum est, qui ab aliquo mauerent, a quo iniuria inferretur; eos concordēs & sapientes omnino fuisse, & semina quaedam sapientiae iecisse ad concordiam ciuium, est credendum. Nam si auctoribus reipublicae prius de legibus, quam de moenibus fuit cogitandum; qui rogari leges potuerunt sine ciuium consensu, popularique adprobatione? quam ex iisdem fontibus emanasse necesse est, e quibus legum latores hauserunt. Qui enim tam multi libenter acquitatis iugum subiissent, nisi rationis lux praepotens, ab eorum animis inscitiae & cupiditatis te-

nebras abegisset, ut prius liberi essent, quam iurassent in leges: iis principiis natae respublicae sempiternae essent, nisi cum temporibus mores & ingenia hominum mutarentur. Etenim si tempestatum vicissitudines, & coeli conuersiones tantam varietatem adferunt, ut orbis, qui eadem semper & aeterna mente regitur, non idem videatur in hieme, qui fuit in vere; quantam rerum fieri commutationem putatis, decedentibus e vita illis, atque his accedentibus ad reipublicae temperationem? quid vero est aliud commutatio, quam disidii principium & origo? quod malum, quoniam euitari non potest, semper prudentissimorum ciuium fuit, euellere initia ciuiliū dissensionum, spargere semina concordiae. Menenius ille Agrippa, cum plebs Romana a patribus secessisset in Auentinum, conuictus adposita fabella, membra in corpus conspirasse: ostendit, in vna concordia positam fortunam ciuitatis L. Valerius, & M. Horatius, cum ex Auentino in sacrum montem esset concursus; decemuiros causam discordiae imperium deponere iusserunt, & plebem animos rerum nouarum studiosos. Ardebant Athenae odiis & inuidia, eorum maxime causa, qui aes alienum conflagrant. sapientissimus Solon fuisse dicitur, qui auream aequabilitatem ad controuersias sedandas putauerit adhibendam. Aristides, cui iusto cognomen fuit, saepe hanc in patria pestem gliscentem comprescit. Lacedaemonii veluti sementem discordiae aurum e ciuitate expulerunt: & ne quid lex agraria perturbationis posset adferre, sic eorum agros diuidi passi sunt, ut cum Lycurgus per regionem iter faceret, & risisse, & dixisse feratur, fratres videri Lacedaemonios, qui ex aequo scripti haeredes tum primum pater-

ternum agellum viritim diuississent. Huiusemodi homines vbi in republica non fuerunt, urbem qui possent colere; quam repente altis defixa radicibus infelix discordia omnia occupauit, enecauit, disperdidit. Quid graecas respublicas, quae pluribus sapientibus, quam sideribus coelum, fuerunt exornatae, quid euertit? nisi discordia ciuilis. Quid libertatem, & ornamentum illud humani generis, imperium populi Romani, quid deleuit? nisi haec eadem: vbi coniuncta cum temeraria animi dominatrice cupiditate, eos, qui armis vincebant, cum maxime se putarent vincere, in turpissimam redigebat seruitutem: qui si quantum armis, tantum sapientia valuissent; non coniecissent liberos, posterosque eorum in calamitates, in quarum cogitationem illi quidem numquam inciderunt. Mitto amissionem prouinciarum, regnorum, ditionis, quae ad orientem & occidentem solem spectabat: mitto amissionem libertatis. Vrbs illa Roma, hospitium omnium gentium, conciliatrix populorum, lux orbis terrarum, saepe capta, direpta, incensa, multis diebus caruit habitatore. Quam vellem illis ipsis temporibus ab inferis rediisses, C. Caesar, rediisses Cn. Pompei: quibus vos oculis vidissetis spectaculum occidentis patriae? quo animo tulissetis casum ciuium vestrorum? vbi inter caedes exaudiendae fuissent voces exprobrantium hostium barbarae, mulierum puerorumque ploratus, sonitus flammarum, fragores ruentium tectorum. Illo ipso die, quo ciuilis discordiae semina sparsa inter vos, illo ipso die iacta sunt fundamenta omnium malorum.

Sed quoniam antiquae res, vel quod eas saepe audierimus, vel quod additum a scriptoribus dubi-

temus, mirus adficiunt; putabit quispiam, ex nostris temporibus aliquid petendum. Utinam, viri Lucenses, non eam mihi copiam suppeditarent provinciae christianae. nam quod Asia & Africa intestinis odiis sic in potestate sunt crudelissimorum hostium nominis nostri, ut in tam magnis regionibus, in quo ponamus pedem, non habeamus: minus querere, nisi ex Graecis urbibus, quae fidelissima & munitissima erat Rhodos, arx, propugnaculum, praesidium christianae reipublicae, unde mare tueri, impedire cursum, cohibere hostium classem poteramus, superioribus annis turpiter amissa fuisset, cum interea nostri reges magnis exercitibus inter se contenderent. Pannonia, in quam & natura loci, & incolarum virtute nullus erat aditus hostibus, discordia tandem patefacta est legionibus inimicis. Arsit toto hoc anno Germania bello tetra & periculoso: ex dissensionibus civilibus, quae armis romanis debellari non potuit, suis ipsa viribus ruit. Sed ne ego longinqua prosequar, cum latissimum atque amplissimum Italia vna omnibus scriptoribus det argumentum, Gallia Cisalpina, quam altissimis montibus natura muniuerat, in regum clientelas diuisa, quasi Iani templum semper apertum, vocat ad arma barbaras nationes: quae saepe ad Brutios usque excurrentes, vastatis agris, vicis incensis, quae castella non expugnarunt: quas urbes non diripuerunt? Atque ut cetera taceam, redeo in Heturiam, & ad vnos vicinos Senenses, qui vobis carissimi sunt: quibus miseri homines in laboribus per hosce annos non sunt versati? nihil vnquam eorum ciuitati defuit, nisi concordia civilis: urbs situ, natura, & aedificiorum descriptione, & ingenio nobilis, inter amoenos colles

les conclusa, fertilis & copiosa omnium rerum, proximo anno non modo peregrinis, sed ciuibus ipsis vix fuit hospitalis. Vos vidistis in hanc urbem relegatos, quo patriae desiderio tenerentur. ego nobilissimos homines turmatim cum liberis & vxoribus vidi, exeuntes in alienum solum, oculis lacrimantibus querentes discordiam ciuitatis. Nolite quaerere, quamuis omnes a finitimis humanissime excepti sunt, quantum saepe acceperint incommodorum. Quae omnia ea causa a me dicuntur, viri Lucenses, vt confirmetis vos, & fruamini isto vestro excellenti bono.

Non est vulgaris res otium, & tranquillitas publica: munus est deorum immortalium, qui soli largiri possunt, quod optimum est vt velimus, & vt adsequamur. Quid enim hoc est? urbem, quae magna ex parte e mercatoribus quidem honestissimis constat, vsque adeo auidam esse bonarum litterarum, colere philosophos, obseruare iurisperitos, instituere veluti officinas liberalium artium. Laudata est a quibusdam respublica Lacedaemoniorum, quae late quondam imperasse dicitur, quod has artes veluti inanes & inutiles exclusisset e ciuitate, in qua non verbis, sed armis imperium esset propagandum. Quanto viri Lucenses sapientius, qui cum viderent cupiditate hominum graecas respublicas & libertatem romanam concidisse, iudicarunt optimum fore, si liberales artes honestissime essent in ciuitate: quibus instituti & exculi ciuium animi regionibus temperantiae & iustitiae continerentur. Eam ob rem, etsi magnus vsus & infinita commoda vobis sunt ex mercatura; primas tamen iis omnes defertis, qui vel sanctissimarum legum, vel philosophiae studiis se dederunt. Quae de Lacedaemoniis dicuntur, mihi

quidem non satis est compertum, an odio quodam in Athenienses, qui in illis artibus excelebant, adducti fecerint: vel potius, quod suspicor, ut eam philosophiae partem, quae de natura difficillima est, & saepe falsa, excluderent; at eam, quae de moribus, non oculis & concertationibus, sed totis animis complecterentur. Ego quidem, ut quod sentio, dicam, cum a Lacedaemoniorum ducibus res gestas lego, nihil aliud videre videor, quam fortes viros, parentes praeceptis institutisque philosophorum: eorum dicta, & facta omnia, vno ex ludo sunt continentiae & fortitudinis. Nulla gens, nulla ciuitas vnquam laudem habuit, quae philosophiam ducem non sit secuta. Res bellica, quae longissime abesse ab hac facultate videtur, sine huiusce studiis stare non potest: quam ob rem de ordine, de fortitudine, de continentia militum, de imperatoris officio, & denique de militari disciplina multi scripserunt. Est enim ad conseruationem omnium rerum necesse adhiberi moderationem: quae si tollatur, omnia corruant, necesse est. Haec moderatio quae esset, quibusue ex partibus constaret, qui primi obseruarunt, sapientes homines a nostris, a graecis philosophi dicti sunt: etsi quidam deorum potius quam hominum putant fuisse donum, & inuentum eius disciplinae, quae cupiditates frenaret, quod fas, ius, & aequum esset, ostenderet, & vocaret non modo ad corporis, sed ad animi libertatem, legibus parendum doceret, raperet ad patriae caritatem, & sensum communem bonorum.

His radicibus, viri Lucenses, si stet; labefactari nullo modo potest concordia ciuilis. Nam lucrum & quaestus, aut aliud commodum huiusmodi,

pa-

parit aliquando concordiam, sed non potest diu conseruare: quod conciliauit Caesarem Pompeio, Antonium Augusto, tale aliquid fuit: sed id quamdiu? vbi commodum fit incommodum, concordiae iura dissoluuntur. Ea re maiores vestri, sapientissimi viri, omnium artium peritissimi, quae incommodi nihil possent adferre, leges statuerunt aequissimas, & mores sanctissimos ciuitatis; quibus a philosophia acceptis veluti vinculis adstricti omnes concordiam aleretur, ne ea voce abuteremini, quam male acceptam a doctissimis quibusdam viris non possum non mirari. Libertatis proprium est, sic viuere vt velis: eam si sic illi interpretentur, vt solent, quae ista vox est? quae pestis, quae perniciēs? quod exitium verae libertatis? quanto grauius & sapientius, decemuir reipublicae Lucensis peregrino audaci & temerario, qui ad sensum & voluntatem esse viuendum iactabat in libera ciuitate, respondit, *si in libera ciuitate es, liber esto, modo sic viuas vt debes.* Nam cum diuersae sint hominum naturae & voluntates, non dici potest, quae dissidia, quae damna, quae mala sint, vbi cuius quoduis licet: vix crediderim in filiis, cum more ferarum vitam sibi homines propagabant; istam vocem istis interpretibus ferri potuisse. Nam cum in bene instituta republica eae leges sint, quae boni cuiusquam animum non possunt offendere; malis quidem praeciditur licentia viuendi, latores legum voluerunt omnes esse bonos, neminem nisi sapientem esse liberum: & profecto, quantum in ipsis fuit, exulat improbitas, pulsa legibus, ac fugata: diuersa & contraria studia dissident inter se, nec possunt cohaerere. an sunt vlla magis pugnancia, quam bonum & malum? Diuersae cupiditates sunt in ho-

mi-

mine: eas conuincit ratio, quae in corpus habet imperium, & dominatum: philosophus sapientum praeceptis se temperat, & cohibet: bonus ciuis iisdem seminibus natus leges accepit, has amplectitur vt cum ceteris ciuibus consentiat: ex iis delecti viri ad gubernacula reipublicae discrepare non possunt, aut dissidere inter se, quod in ipsis est veluti sensus bonorum omnium, quae concordia adpellatur. Varias sunt facultates & artes ciuium, diuersa ergo studia: nihil refert. idem ager non vnus generis multas habet arbores fructuosas, quas terrestres humor nutrit: non ne corporis multa ac distincta sunt membra? quae idem potus & cibus alit. sic in ciuitate variis artibus, non iisdem studiis praedita sunt ingenia ciuium: quae vnus tamen atque idem patriae amor educat, atque educit. Quam ob rem ciuibus omnibus veluti commune bonum proposita est vna respubl. in quam omnium ora, oculi & mentes conuertantur: cuius vis & auctoritas quoniam omnis est ex consilio publico, C. Cassius prudentissimus censor, & patriae amantissimus, concordiae signum in curia posuit, curiam ipsam concordiae dedicauit: vt omnes sententiam dicturi admonerentur, similitates, inimicitias, iniurias, dissensiones, in curia non habere locum, sed ante fores & sacrata limina deponendas: vt aduentu senatorum concordia sancte atque auguste culta, apertis curiae foribus emittat securitatem, tranquillitatem, otium: ex quibus annonae, opulentiae, vbertas, sunt in tectis atque agris: vnde publica hilaritas, pax rebus, laeta coniugia, procreationes liberorum, mercaturae amplae & copiosae, studia litterarum inflammata atque ardentia.

Quae bona tanta, & tam praeclara, quoniam
ne-

neque in obscuro esse, neque silentio praeteriri possunt; non modo finitimos, sed eos, qui longissime absunt, trahunt in admirationem sui. Hinc peregrinorum conuentus, & frequentia: multi cum liberis, vxoribus, fortunis ad habitandum, multi ad recreandum se conferunt in liberam & tranquillam ciuitatem. Quotus quisque est, qui porta hac iter faciat, quā pulcherrima moenia cum propugnaculis & aggere exaedificantur, qui vos non fortunatos appellet? qui suspirium alte petens non optet, non modo moenibus; sed legibus & animis vestris stare patriam suam? Quod putatis, vbi in urbem hospites diuerterunt, conspicientes plenum ciuibus forum, plenas rerum omnium officinas, plenam concordiae ciuitatem, lacrimas tenere non potuisse? non inuidia, aut odio in vos: sed quod dolēant, hanc sapientiam ciuium non esse in reliquis Italiae urbibus & regionibus. Atque ego, vt ex meo sensu ceteros iudicem, quoties in plateam & forum animi causa descendendo, descendendo autem fere quotidie, mea summa cum voluptate contemplor ex hac concordia fortunas vestras: & licet cum hominibus optimis, & honestissimis ciuibus, & mihi amicissimis, sermonem (vt fit) de variis rebus habeam, conuerto tamen nonnumquam ad cogitationem: & totus interea pendeo, atque haereo in iis virtutibus, quas iam a natura video in vobis esse, ex quibus indies cuius suppetere possunt amplissima argumenta ad scribendum, & dicendum: ita vt earum rerum omnium, quae a sapientissimis viris celebrantur, exempla ex hac ciuitate colligi possint: quae quoniam optimis principiis orta, alta, & perfecta studiis, sic tradita sunt ad posteros; sic coluntur a vobis, vt tanquam in

in vnam aliquam arborem omnia bona insita videantur in ciuitatem. Ex iis ego, quod ratum firmumque sit, viri Lucenses, certissimis signis auguror perpetuam fore libertatem, tranquillitatem, lucem reipublicae vestrae.

O R A T I O VII.
D E P R V D E N T I A

Ad patres conscriptos reipublicae Lucensis.

QUOD bonum, faustum, felix, fortunatumque sit mihi, senatui, populoque Lucensi, cupio, patres conscripti, instituto potius meo, quam more eorum, qui ante me in hunc locum ad dicendum venerunt, ex domestica & vmbatili ludorum exercitatione in curiam, & conspectum vestrum iucundissimum educere eam philosophiae partem, quae ad mores & vitam spectat: donum & inuentum deorum. Nam cum superiore anno recepissem aliquando, me de virtutibus, quae in republica vestra sunt coniunctissimae, dicturum; satis mihi visus sum cognouisse sensum animorum vestrorum. Humanissime enim mihi vos adfuitis, & populus Lucensis ea frequentia conuenit, quanta antea numquam: neque post illud tempus amici mei, ornatissimi viri, destiterunt hortari, orare, monere, ne putarem mihi esse integrum diuertere in aliud genus orationis. Videbant illi magnam propositam difficultatem, quod rem suscepissem ab oratoria imitatione remotam: pertractatam quidem ab antiquis, sed alio quodam dicendi genere. Quod si quis forte obiiciat, in magna Graecorum & Latinorum hominum copia vix vnuin aut alterum fuisse, qui in conuentibus publicis eam attige-

ge-

gerit: quid dicam? Negemne illos summa fuisse eruditione & eloquentia, qui diligenter, qui ornate, qui diuinitus tam multa scripserunt? Negem hanc facultatem grauem, aptissimam naturae, necessariam communitati & societati hominum, meritam aliquando in ciuilem lucem proferri? Dicam ab optimis viris aliquid praetermissum, qui otium, & negotium, & vitae commoda ad nostram vtilitatem contulerunt? quorum doctrinam non admirari, improbi est; ingrati, benignitatem negligere, inhumani, diligentiam ignorare. Nihil mihi tanti sit, P. C. quod pietatem meam, qua illos a pueritia colui & obseruaui, imminuat, aut immutet: nihil tanti sit, quo de illorum laude detraham: quos qui imitantur, vni mihi sunt laudatissimi. Quid ergo est? Difficile est dicere, quam in republica fuerint occupati, quam defensionum laboribus impediti, quam illorum vaga semper & volubilis fortuna fuerit. Quod nisi in perturbatione omnium rerum non exigua pars temporis obicienda fuisset vel fortunae fluctibus, vel periculis amicorum; haberemus illorum orationes graues, de iis ipsis rebus, quae praeceptis quibusdam continentur. Quod vero ex Graecis aliqui sunt, quibus plus otii omnino fuit, qui commonendo, & laudando, ad amicos & reges luculenter scripserunt; id mihi satis est P. C. Quis impediat, quo minus ego hoc exemplo agam apud vos, non dico reges, sed fortissimos & sapientissimos viros, custodes legum, & conseruatores libertatis? An concursu hoc doctissimorum hominum, qui vel in philosophiae studiis, vel scientia iuris ciuilis summa cum laude versantur, verear de virtutibus agere, quibus bene animatus populus Lucensis ex omnibus regionibus vrbis con-

confluit in curiam? Qua in re P. C. illud videre videor, quod celebrarunt veteres sapientes, *omnes homines moueri desiderio percipiendi, & cognoscendi.* Nulla est ars, nullum studium, nulla disciplina, cui non sit propositum aliquod optabile ac bonum. Est enim in homine innata, insitaque vis continua ac perennis, quae excitat ac iubet semper cogitare, quid sit faciendum, quo sit felicissimus: quod quoniam adsequi non potest, nisi sine tristitia sit, & adfluat omnibus rebus; mirum profecto est, quam diuersi & varii fines excogitati fuerint, ad quos omnia referrentur. Facta hinc erat via ad libidinem, ad auaritiam, ad ambitionem: nisi ratio ipsa reclamasset, non voluptatem, non diuitias, non honores esse verum & summum bonum. Nam si quod homines beat, id non potest esse commune cum belluis; exclusa certe est voluptas, in quam procliues feruntur, qui a belluis nihil differunt, nisi forma & effigie. Opes vero saepe turpissimo quaestu comparatae retinentur vi, pernicioso satellite: quae si honestissime partae sint, pendent tamen a fortuna, sicuti & honores, facileque auferri possunt: & in iis sunt interdum, qui longissime absunt a beata vita. Neque vero hic ego vos in immensam illam rerum omnium perceptionem reiecerim, quae sapientia a nostris dicitur, vestigandam omnibus scientiis: quae si in hominibus vnquam fuit, non sat scio. Sed hoc ipsum bonum quaeto, quod in vobis est, viri Lucenses: de quo cum mihi dicendum statuisset, putabam ego me de laudibus vestris esse dicturum. Est enim non aliquod vnum aut simplex, quod quaeritur, sed concretum & coactum ex multis virtutibus: quod facile ostenderem, si sine inuidia mihi fieret nominatum

tim proferre ciues vestros. In quibusdam ego prudentiam singularem, in aliis iustitiam, fortitudinem in multis, modestiam in omnibus esse video. Eas iam vniuersas animo colligite vos, ac putate esse in aliquo, qui omnibus bonis abundet, omnibus his virtutibus excellat, quae in omni actione eluceant. Qualis, quantus, qui vir vel qui potius deus erit existimandus is, in quo vno beato ac felici, tot tantaque cohaereant bona? Quod etsi difficile factu est, immo vero omnium difficillimum; tamen ita conari & eniti debemus, tanquam nobis singulis propositum sit, quod facile adsequamur. Sicuti enim sagittariis non frustra proponitur, quod petant, & vix est, qui totum diem iaculans aliquando non collineet; ita nobis P. C. non hoc temere propositum est a natura, ad quod nos tam honeste inuitat atque accendit. Sunt nimirum femina quaedam in nobis virtutum, veluti e diuinis mentibus accepta: quae passim sparsa, si collantur diligenter, homines iam non homines, sed prope dii sunt immortales. Harum princeps & regina *prudencia* est: de qua, vt reliquas in aliud tempus differam, breuissimo hoc dicam spatio, quod mihi adsignatum est ad dicendum.

Eius ea lax, is splendor est, vt ille ipse, cuius nutu coelum, terra, mariaque reguntur, optimus & maximus deus, nihil habeat, quo magis omnes trahat in admirationem sui. Quidquid hoc est, quod oculis videmus magnum, atque immensum, quam multa continet? quibus non solum vniuersis, sed singulis prouidet mens vna, rerum omnium moderatrix & gubernatrix. Anni tempestas admonet: quid hoc est? Vix superioribus diebus frigoris vim, & hiemem rectis ferre poteramus: terra inculta erat, at-

K

que

que horrida, montes niue obducti, valles pruina rigentes: nihil iam feris reliqui erat ad victum. Nunc coeli spiritus iste iucundior est: virent agri, florent prata, frondescunt silvae: speciem quandam videre videor reuiuiscantis mundi. Sol moderatis caloribus alit segetes, mox vehementioribus educet fruges, firmabit fructus, qui temperatis postea mitescent. At ubi satis erit consultum vitae animantium, & quasi annonae copia facta, ad reparandas terrae effoetae vires, quasi anus sollicita incumbet prouidentia. Hinc obrigere terram gelu, & magnis frigoribus coget quiescere, ut ad cultus & labores ferendos aptior sit, cum primum per anni tempus licebit. Age, iam videamus exempla, & imagines deorum immortalium, prouidos & prudentes homines, quorum consilio coacti populi, exaedificatae vrbes, ius aequale constitutum, leges scriptae, artes inuentae sunt. Qua prudentia opus fuit, ut a ferinis moribus agrestes illi, quid agrestes? ferae ad humanitatem traducerentur? praesertim cum adsuetae essent cupiditatibus parere, viribus pugnare, rapto vivere. Nondum oratione poterant commoueri, qui ratione vix vterentur: nemo commune norat bonum, delectabat inueterata consuetudo. Prudentiae proprium fuit, uti opportunitate temporis idonei ad agendum: prudentiae fuit, ponere ante oculos, quantum utilitatis haberet societas, quantum periculi solitudo. Sed ut e siluis & agris ad vrbes veniamus, quae quot sunt, quis enumeret? Praetereo castella, & minora oppida, quibus terra exornatur, veluti stellulis coelum. magnas & praeclaras vrbes dico: earum usu quid utilius, ut ferarum truculentia, & vis hostium arceatur, & ut tuto simus, interque nos, & eos, quos me-

tui.

tuimus, murus inter sit? Earum descriptione quid pulchrius? ex qua regiones, viae, plateae, curia, forum, basilicae sunt, & priuata aedificia, quibus nihil commodius, ut & frigoris & maleuolorum vim repellamus, & ineptorum hominum & caloris vitemus molestias. Est senatus, sunt magistratus, sunt iudicia sacrosancta, sunt leges, sunt consuetudines, & praeclara instituta ciuitatum. Quam multae sunt gentes, & nationes, quas vna prudentia moderatur, & regit, acuens hominum ingenia? Vnde agricultura, vnde frugum & fructuum conseruatio, vnde mercatura, nauigatio, emporia, nundinae, ut rebus abundaremus: quae si angustius prouenissent, vteremur importatis. Est enim haec virtus, quae maxime prospicit in posterum: quam ob rem aptissima semper habita est ad consulendum, quod non ut ars & scientia in rebus necessariis, quae in vnum exitum spectant, versatur: sed in iis, quae natura dubia sunt, obscura & incerta. Etenim quae aliter se habere nequeunt, in consultationem non veniunt: quae latent, & prehendi & dimitti possunt, ea omnibus vestigiis prudentia adsequitur: quod vna acutissime & celeberrime videat, vna habeat rationem expetendarum & fugiendarum rerum. Et propterea, sicuti qui medicinae artem tenet, experientia multa nouit, quibus infirmam valetudinem curet, integram conseruet; ita vir prudens rerum usum habet, quibus prospicit omni tempore, quid sit agendum. Quis rem familiarem tuetur? quis leges scribit? quis iudiciis praest, & consiliis publicis, qui exercitatus non sit aptior ad haec omnia gerenda? Multa dies adfert, & plura, quam quis putat, discimus quotidie: quo fit, ut maxime prudentes sint grandes na-

tu, qui priuatis & publicis rebus interfuerunt. Nestor ille apud Homerum quam multa commemorat, quam multa docet & monet confidenter. cuius similes decem si obtigerint, non dubitat Agamemnon facile captum iri Troiam. Quid apud nostros Cato ille Censorius ignorat? quorum mirifica fuit rerum cognitio sane longiore vita: cuius quoniam perbreue curriculum nobis natura circumscripsit, ab eorum vita, qui ante nos fuerunt, omnia petere deberemus. Quis non miretur quorundam indigentiam & stoliditatem? dii immortales, quae socordia est? ut cum tam multa homines nosse possint, tam paucis omnino sint contenti? Vix dici potest, quae adiumenta adferat historia, quae numquam esset deponenda de manibus: quod cum lectione percurrimus omnem antiquitatem, & quae gesta sunt animo lustramus, rebus non modo interesse, sed praeesse videmur. Et ex euentis facile intelligimus, quid sapienter sit, quid stulte factum: quid consilio gestum, quid temere administratum: quibus diiudicationibus magna prudentiae sit accessio. Ecquae nobis antiquissimi poetae scripta reliquerunt, ut in alienis personis expressam vitae nostrae imaginem videremus, essentque ad intuemdum multa, & aliqua posteris relinqueremus ad imitandum? Hoc consilio excusa numismata, fusae fictaeque imagines, positae statuae, erecti colossi, benemeritis de republica: ut essent illis sua ornamenta, & posteris spes gloriae ex prudentia, sine qua viri boni esse non possunt.

Saepe quaeritur in senatu, quid sit agendum: saepe aliquid utile videtur, quod si fiat, oberit plurimum. Quis discernet? quis reclamabit? nisi vir
ad-

accuratus, & prudens? Appius Claudius, cum senatus populusque Romanus ad pacem cum Pyrrho inclinasset, & foedus faciendum, quantum profuit captus oculis? quod animum tanquam arcum intentum haberet, quo verum longissime attingeret? Quis primum cognouit, quae domi gerebat, parum dico, quam spem regni animo concepisset Sp. Melius? an non prudentia L. Minutii? Quis P. C. turbulentissimis temporibus reipublicae vestrae, cum turpissima erat facies ciuitatis, summa trepidatione bonorum, cum formidolosus ille pugnantium concursus esset in curiam, quis vidit, in quos labores, in quas calamitates necesse erat ciues incidere? quis ciuilibus malis occurrit primum? non ne virtus vna prudentiae? qua freti diuini & prope coelestes homines Lucenses, dignitatem reipublicae, maiestatem senatui, tranquillitatem ciuibus reddiderunt. Qua freti, praeter leges, mores & consuetudines, quas cum ceteris Etruriae populis habent communes, primi in Italia Lucenses homines maiorum instituta intermissa temporibus renouarunt: primi coeperunt militem proprium alere, obligare militiae sacramento, habere delectum ex agris & municipiis rusticanis: conuentus agere, deligere, qui noctu per pomaeria excurrant, qui interdum succedant portis: cum interea ex peregrinis militibus Italicis, praesidium sit in curia, ita dispositis stationibus, vt semper aliqui sint in armis? Quid dicam de armamentariis publicis, ingenti impensa sumtuque comparatis? incredibili multitudine armorum, telorum, igniumque missilium, machinarum bellicarum, tormentorumque muralium? Quid dicam de pistrinis intra muros, de officinis exaedificatis? quid de molitis cibariis non in annum,

sed in annos? an haec P. C. parua argumenta sunt prudentiae hominum Lucensium? quae ea est, ut cum de eius vi & commodis esset agendum, & propterea ex philosophorum scriptis praecepta, ex antiquitate exempla colligerem; illud vobis vere dicere possum, & sanctissime iurare, semper mihi fuisse visam, & versatam ob os atque oculos, vestrae imaginem ciuitatis.

O R A T I O V I I I.

DE

OPTIMIS STVDIIS DEFENSIS

Ad senatum populumque Lucensem.

DEos primum quaeso, viri Lucenses, ut qui amor meus in vos omnes, & rempublicam vestram semper fuit, si veris, si iustis, si optimis de causis ortus est, is nunc mihi conciliet animos, & sensus civium vestrorum. Deinde quod ad vos, existimationemque vestram maxime pertinet, ut illi ipsi, in quorum fide ciuitas est, eam mentem vobis dent, quae optima sit: qua studiis liberalium artium ita confutatis, ut ea res vobis liberisque vestris, posterisque eorum bene & feliciter eueniat. Quod si quid praeterea est optandum, illud quoque deprecor, quod in vobis est situm, ut me bona cum venia audiat: neque eorum sermone abducamini, qui me a vobis liberisque vestris abalienare cupiuerunt. De qua re si qui mirentur fuisse silentium, iis, antequam de optimis studiis dicam, exponam breuiter, cur in hunc diem distulerim expectatam ab omnibus defensionem. Nam mihi quidem nihil fuisset optatius, quam illis ipsis diebus, quibus de studiis actum est in sena-

na-

natu, mos consuetudoque vestra tulisset, ut qui a vobis praefecti sunt instituendae iuventuti adesse, & sententiam libere dicere possent. Egissem ego profecto causam bonorum non maiore eloquentia, quam egerunt disertissimi viri ciues vestri, qui graviter, qui ornate, qui copiose dixerunt: sed maiore dolore, qui spes, qui spiritus, qui desideria norim adolescentium vestrorum, qui labores, qui vigilias viderim eorum, quos iuris civilis scientiae & dialecticae facultati praefecistis. Sed ego, viri Lucenses, cum superioribus annis publicis litteris humanissime a vobis fuisset accersitus, illud in primis mecum statueram, quantaecunque mihi contigissent in hac urbe offensiones, sic ferre, ut nullae futurae essent simultates, nulla intercessura odia cum civibus vestris. Cuius propositi memor, fateor me remissius, ne dicam ignavius, tulisse non iniuriam meam, sed opugnationem bonarum litterarum. Huc accedebant constitutiones superioris anni, quas si memoria deponere voluissem, non poteram: etenim locus ipse admonebat, quod vobis frequentibus hoc ipso in loco, cum de prudentia dixissem, receperam me de ceteris virtutibus esse dicturum. Quod cum primum mihi otium dabitur, faciam omnino: neque committam, ut eius obliviscar, quod sentio omnibus esse gratissimum. Id si nunc fecissem, offendissem bonorum animos, qui turpe putant, me tandiu de optimis studiis tacere, quem de aliis rebus toties apud vos audiuerunt dicentem. Etenim si quae in illustri civium conspectu habent defensores paratos, censentur, hoc potissimum die de bonis litteris agendum fuit. Obsecro vos, quae vestra est humanitas, ut hoc concursu doctissimorum hominum, hac frequen-

tia, conspectuque vestro iucundissimo, quantum hoc spatium patitur, quod mihi adsignatum est ad dicendum, mihi detis hanc veniam, ad commodatam huic tempori, ut patiamini me de optimis studiis dicere, & conqueri liberius, & meo quodam iure deplorare temporum acerbitem, & fortunam eius, quem vos instituendae confirmandaeque inuentuti delectu iudicioque vestro praefecistis.

Quae duae sunt opiniones eorum, a quibus bonae litterae oppugnantur, haec sunt ambae hodie a nobis ex animis hominum euellendae. Altera eorum est, qui vel nulla, vel exigua putant esse a litteris adiumenta. Altera eorum, qui nullo delectu verborum, nulla diiudicatione numeri ac stili censent litteris incumbendum. Prima opinio, etsi locum fere non habet, in quo possit consistere; vix credibile tamen est, quam non modo vulgi, sed magnorum regum ac principum animos occupauit. Secunda, etsi communi quodam iudicio damnatur, sustinetur tamen ab infinita multitudine studiosorum. Enimuero magni sunt ardores cupiditatum, altae stirpes stultitiae. Omnia cum mortales vel vi occupare, vel pecunia possidere se posse putent; quis miretur eorum omnem in armis & lucro spem esse positam? At antiqui reges, quorum nomen sanctum atque augustum semper fuit, & erit, apud omnes gentes & nationes, constituti confirmandae societatis humanae causa, auctores fuerunt omnium commodorum. Qui quoniam gloriae cupiditate incendebantur, & iuuandi desiderio ardebant; non cruore hominum aspersi, non belli crudelitate horribiles & formidolosi, cum a caede & iniuria longissime abesse vellent, & memoriam nominis quam ma-

xime longam efficere, omnibus gentibus & nationibus boni ac salutare, liberalitate & diligentia incredibiles utilitates attulerunt. Nam inuentoribus rerum cognitione dignarum magna praemia proponebant, quas cum memoriae proderent, propagabant posteritati: in quibus & ipsi minime raro labores excipiebant, & ferebant pulcherrime: quorum antiquissimi fuerunt, qui signorum ortus & obitus, accessus & recessus siderum, coniunctiones, propinquitates & interualla astrorum obseruarunt: & tanquam cum diis immortalibus continenter habitassent, hominibus ostenderunt sempiternos errantium stellarum cursus, & coeli motum contrarium: quae sidera prospera essent humano generi, quae aduersa: quae lunae, quae solis viae, ex quibus potissimum sunt anni varietates, & tempestatum vicissitudines. Quibus inuendis, certas viuendi regulas potuerunt constituere homines, quae tempora essent sementis faciendae, quae colligendae messis, quae seruandarum frugum, quae caedendae materiae, quae corporis curandi. Sine quibus rebus & officiis vita hominum stare non posset: tot tantaque adiumenta attulerunt nobis reges Aegyptii, inuentores artium, & magistri scientiarum. Quae grata memoria, quae magnitudo obseruantiae tot tantisque beneficiis respondeant? Quae vbertas ingenii, quae dicendi copia satis laudare optimos maximos reges, quod diuinum & admirabile genus orationis eorum labores complecti possit? Nam eadem ratione qua coelum, terram quoque dimensi sunt. Hinc illi ordines, hinc illae descriptiones, hinc enarrationes illae, qui montes, quae flumina, qui lacus, quae maria, qui portus vbique essent: quarum rerum ob-

feruatione pulcherrimae scientiae natae sunt: vt cum coeli ac terrae magnitudinem metirentur, oppidorum situs, regionum, gentiumque naturam cognoscerent. Cum vero orbium illorum, qui diuinis animati mentibus circumferuntur, impulsus, concitationesque obseruassent, tantos motus silentio incitari non posse putarunt: sed cum imparibus intervallis & motibus distinguerentur, maius quiddam quam fortasse est, suspicati sunt variis reddi sonis: qua cogitatione acuta & graua temperarunt. Quod cum docti homines vocibus & neruis, an fieri posset experirentur, musicen inuenere, & numerandi artem: quarum altera tam necessaria est, quam quae maxime: altera iucundissima, ad orationem accommodata, complet aures hominum, & incredibili voluptate animos perfundit. Quae scientiae cum ad Graecos fuissent adlatae, nolite quaerere quam ab acuto ingenio hominibus, studio & diligentia sint excultae. Veluti nouellae arbores, sterili loco natae, si in solum foecundius transferantur, fructus ferunt vberiores; sic in Graecia liberales artes felicitate linguae, quae non modo apte, sed ornate & distincte loqui posset, factae sunt fructuosae. Quae mirum in modum auctae, cum quasi cognatione, & communi quodam vinculo tenerentur, coaluere in vnum corpus philosophiae: quae diuinarum & humanarum rerum indagatrix, veri inuentrix, magistra vitae, beare homines posset, & in concilium deorum admittere. Illustrata est Graecia disciplinis, & ornata sapientibus, veluti sideribus coelum. Quos interea principes ciuitatum, quos reges illa prouincia tulit, vnus ope philosophiae? quae ea moderatione Graecos homines temperauit, vt ceteri barba-

ba-

bari dicerentur. Quam infamiam & ignominiam ut fugerent Romani, omnium gentium, omnium populorum victores, dum resp. magis floruit, quotidie magis litterarum studia coluerunt, & humanitatis nomine adpellarunt, quod e fera agrestique vita, ad humanum cultum civilemque deducerent: sine quibus qui essent, monstra essent humana specie & figura. Nam per deos, ecquid illud est? quod bestiae quaedam institutione cicures fiunt, & a disciplina non abhorrent? Id si est, quod iudicium fit eorum, quique sint, vel reges, vel principes ciuitatum, vel moderatores reipublicae, qui liberales artes & disciplinas contemnunt, si haec aetas veretur dicere, omnes gentes & nationes, omnis posteritas aliquando intelliget. Ergo ferae ad disciplinam adhaerescunt, & fient mitiores: rationis participes homines studia reiicient, quibus meliores fieri possunt?

Quaeret hic aliquis, num sit omnium principum idem sensus? Non ita dii irati sunt bonis artibus, ut nullos esse velint, qui sustineant rempublicam studiosorum. sunt tamen pauci, quorum nomini nulla caliginem aetas offundet, nulla gloriam tempora minuent, nulla memoriam delebit obliuio. Sunt respublicae & liberae ciuitates, quae alunt philosophos, educant oratores, poetis delectantur: at in his saepe non nihil incommodi est, quod diuerso hominum genere consent: quare non vna est semper senatus sententia, non idem semper populi iudicium. Quis persuadeat multitudini imperitorum, disciplinas magnis praeferendas esse pecuniis? Quis studiosioribus rei militaris, iustitiae non esse, bello vexare finitimos? non licere imperium habere in

ex-

exteras nationes. Quod si iuri diuino credimus, nefas esse concupiscere; vere mihi illud dicere videor, beatas esse respublicas, quas docti & sapientes homines regant: beatas esse ciuitates, in quibus earum principes omne suum studium in doctrina & sapientia collocent. Dii certe adpellandi sunt, qui ciuibus, qui finitimis, qui externis profunt vel inuentione, vel restitutione disciplinarum. Quae gloria potest esse maior? quae illustrior? quae firmitior sempiternis seculorum aetatibus, quam amari ab omni hominum genere fama meritorum? Haec, quae ex armis gloria est, odiosa est, periculosa est: & crudelitate prius, & sanguine imbuta, quam honestata victoria: multis exitio fuit, multis erit calamitosa.

Quamobrem, viri Lucenses, aut nulla respublica futura vnquam bona est, aut vestra est optima: quae exiguis contenta finibus, nemini formidolosa, disciplinarum amantissima est. Dii faciant, vt qua superioribus annis ire via coepit, ea pergat. Aditum ex S. C. liberalibus artibus patefecistis, oratoriam, dialecticam, & iuris ciuilis facultatem mandastis illustrari interpretationibus latinis. Qui dies fuit, quo non magni fuerint concursus adolescentium vestrorum, quibus illi animis incedebant, quo desiderio flagrabant, qua spe ferebantur? Tantum ne hominis vnius apud liberos vestros oratio potuit de laudibus eloquentiae? itane tandem commouit, vt non modo sordes illas dictionis semilatinae abiicerent, sed ab earum auctoribus capitali odio dissiderent? O probitatem mirificam, o suauissimos mores, o humanissima ingenia adolescentium: num diu vobiscum agendum fuit, vt ab inueterata quorundam opi-

ni-

nione & sententia discederetis? Nihil vos importunae magistrorum voces, nihil conuicia propinquorum, nihil parentum minae deterruerunt, quin ad nos quotidie veniretis? Multa mea causa sustinuitis ab iis, a quibus minime erat expectandum. Incredibilis enim, viri Lucenses, coniuratio fuit in bonas litteras, eorum, qui dicendi genus sequuntur sordidum & vitiosum. Quod ab imperii Romani inclinatione ortum, veluti indicium seruitutis & calamitatis nostrae, eo studio, ea diligentia propagatum est a barbaris hominibus, ut non modo philosophiam & ius civile foedarit, sed studia ipsa poetarum & oratorum. Dies me deficiet, si scriptorum volumina enumerare velim respersa, quid dico respersa? immo vero cumulata barbarie: in quibus quoniam nescio quae commentationes continentur, non dici potest, quam ad ea se contulerit infinita multitudo hominum studiosorum: quibus nisi occurrissent, & reclamassent eloquentissimi & sapientissimi viri, semperpiterna bonis litteris nox fuisset offusa. Tanta fuit Romae litteratorum clamor, ut qui in Galliis & Germania essent, expergiscerentur. Praeclare quidem a Transalpinis nationibus barbaries reiecta & expulsa est, at in Italia adhuc regnat: & ita regnat, ut non villis, aut vicis se contineat, sed in claris urbibus, & Italiae luce versetur. Magna enim fuit, & est ubique copia studiosorum, qui quaestum sibi proponunt, quem ut cito consequantur, aut cursim arripiunt, aut omnino praetereunt adiumenta & ornamenta ad omnem vitam, ad omnes artes, ad omnia officia ad commodata: quae, in adolescentia honestissima, in iuuentute optima, iucundissima in senectute, dialecticam iuuant, ius civile exornant, illustant philosophiam.

lofophiam: cum legimus, delectant: cum scribimus, sunt necessaria. Quibus vel nostra, vel aliena reddimus melius, explicamus, interpretamur. Qui vero quaestui inhiant, ambitione quoque titillantur, & ostentatione doctrinae. Quare cum scribunt, aut differunt, inopes ac ieiuni, latinis verbis non possunt, vulgaribus vti pudet: necesse est tandem aliquid monstri pariant, quod non modo alunt, sed laudant, vt quasi bellissimum obtrudant iis, vni nullo vsu, nullo sunt ingenio. Placuit commentum desidiosis, vt sincera linguarum castitate veluti religione se exsoluerent. Quid mirum, si quibus libido pro labore, socordia esset pro diligentia, optimum factu esse contenderent, si nullis legibus adstringerentur? Ea licentia pro bene sonantibus verbis horrida, pro vsitatis noua, pro exquisitis vulgaria attulit. Nullus scriptorum delectus erat, nulla numeri, nulla stili ratio habebatur: suo regno pulsa aliquando eloquentia iacuit in situ & squalore: ea caligo praestrinxerat mentes hominum, vt qui peius dicerent, melius loqui putarentur: qui obscurius, litteratius quam ceteri. Quae pestis cum late esset grassata, vt reliquas Italiae vrbes, vestram quoque inuaserat. Quare uos, quae prudentia est hominum Lucensium, quae coelestis & diuina animi virtus, nihil cunctandum putastis, nihil superseendum, nulla in re sumtui parcendum esse, quo bonis studiis florentem haberetis iuuentutem.

Hoc ego credo fuisse iudicium S. P. Q. Lucensis, cum superioribus annis studiorum tota ratione mutata, S. C. illud factum est, quo ego vocatus consilio, hortatu, monitu ciuium vestrorum, primus in hac vrbe barbarorum claustra fregi, obsessos, circum-

val-

vallatosque adolescentes eduxi, & veluti e terribilissimo carcere liberaui: declamaui totos dies domi, in ludis, ante curiam, utinam licuisset in senatu. Putabam id vobis omnibus fore gratissimum: quo vno sensu, non sine dolore bonorum, me in odia & voculas quorundam incurrisse. Nam cum minime expectarem, minimeque munus interpretationis mihi proregari peterem; sed ii, qui non tam mei, quam iuris ciuilis, quam dialecticae, quam oratoriae facultatis rationem haberent, me inuito peterent, ipsi obtrectari ponis artibus audiuerunt, ego repulsam tuli. Quo tempore quod frequentes senatores vestri, grauissimi & amplissimi viri, summa contentione, incredibili studio, ardentissimis animis egerunt causam meam, cum commendatione etiam instituti, vitae, morumque meorum, immortales ago gratias, agamque dum viuam. At ea res leuat fortasse, non sanat dolorem meum. Quos putatis per illos dies rumores de me apud finitimos vestros fuisse? quos apud eos, qui longe absunt: quibus ego placere magnopere cupio, praesertim cum pro me restituendo vehementer laboratum sit in senatu: quid feceram? quid commerueram? quid peccaram? liceat mihi pro pietate vestra conqueri liberius, liceat audacter dicere. Si aduersus vos, patriam, liberosque vestros arma tulissem, nihil magis fuisset oppugnatus. Haec ergo spe, viri Lucenses, iubetis esse studiosos bonarum artium? haec sunt praemia vigiliarum? hi sunt fructus laborum nostrorum? ut vobis praesentibus consternamur a ciuibz vestris, appetamur conuiciis, cadamus animis: & si quid existimationis nobiscum attulimus, amittamus turpiter in ciuitate, quam nos oratione & scriptis, si non quibus

vo-

volumus & debemus, at certe quibus possumus, honestamus.

O R A T I O V I I I . D E I V S T I T I A

Ad patres conscriptos reipublicae Lucensis.

SAepe mihi cogitanti, patres conscripti, cum regum adflictas fortunas, inclinationes imperii, interitus rerum publicarum memoria repeto illud verissimum videri solet; si quae diligentia hominum semper fuit in aliis rebus, ea fuisset in excolendis animis optimis disciplinis: antiquissima nos regna, iustissima imperia, beatissimas & sempiternas respublicas fuisse habituros. Quod si quis miretur, tantas saepe fuisse rerum omnium commutationes; illud potius mirari debet, neque sanctissimorum regum, neque prudentissimorum civium, qui respublicas instituerunt, apud vllas gentes & nationes diu retineri potuisse veterem disciplinam. Nam barbarorum regum res gestae, amplae magnificaeque fuerunt: & Atheniensium & Lacedaemoniorum maiores, quam memoriae ac litteris sit proditum: Romanorum vero tantae, quantas neque Graeci neque Latini, eloquentissimi homines, scriptis vnquam complecti potuerunt. Horum omnium mores prius corrupti sunt, & deprauata ingenia, quam regnorum & rerum publicarum orbis illi conuersi. Quo loco imperiti fortunam statuerunt reginam rerum humanarum: quasi vero non sit necesse, imperium, quibus partum sit, iis moribus atque artibus retineri & conseruari. Quae artes si in viro bono fuerunt, qui vel vt architectus sit vocatus ad aedificandam, vel vt moderator ad tempe-

pe-

perandam rempublicam; ex rebus gestis intelligi potest; fortunam semper veluti pedissequam secutam esse sapientiam & splendorem virtutis. Quam ob rem est profecto mirandum, homines, qui neque fabro imperito credant veteres parietinas, neque sortito operas conducere velint ad agrum colendum, non videre, quantum in maximis rebus delectus haberet momenti, si diligentia adhiberetur. Non latuit hoc P. C. maiores vestros, sapientissimos viros, quorum morem & institutum antiquissimum retinetis, ut in conspectu senatus populique Lucensis laudentur virtutes, quibus ciues vestri meliores fieri possint: ut qui sapientia praestant, pulcherrime sedent ad gubernacula ciuitatis. Sunt enim artes regendae reipublicae, quae si rectissimis & honestissimis ciuium studiis colantur, laetos & vberes fructus ferunt: si cum moribus corruptis coniungantur, sunt pernicioes & interitus ciuitatum. Quare quis tandem aut me reprehendat, aut quis vobis iure succenseat, si quantum aliis ad fabulas recitandas, aut ad inanes sermones audiendos conceditur temporis; tantum ego ad cohortandum ciues vestros ad egregios animi habitus mihi sumsero: vos ad vestigandum conuersi, quibus e fontibus hauriamus, operam dederitis non inuiti.

Omniū virtutum conciliatrix, & quasi domina iustitia est, de qua mihi hodie dicendum proposui bona cum venia vestra. Etenim cum omnes virtutes, quae spectant ad bene & beate viuendum, habeant quoddam commune vinculum, & quasi cognitionem inter se; nulla est tamen, quae aequè vniuersas colligat, & coniungat, atque iustitia. Haec prudentem ciuem iubet de patria esse sollicitum, & de

L

re-

republica noctes & dies cogitare: haec forti viro imperat, ne in acie a signis discedat, ne perturbet ordinem, ne scutum abiiciat: haec metum incutit modesto adolescenti, ut pudoris & verecundiae meminerit. est enim una quaedam in animis hominum non lata, sed nata lex, iubens honesta, prohibens contraria: haec partes cuique tribuit, officia distinguit, describit munera, mater aequi & boni: cuius commoda nemo intelligit melius, quam qui iniustitiae experitur incommoda. Multum auri, argenti multum, plurimum Melirensis stragulaeque vestis apud Lucenses esse dicitur: ingentes omnino sunt diuitiae tetra marique partae: eas vobis dii fortunent. Si iniustitiae vitium inuaserit ciuitatem, quid sunt pecuniae, nisi magnum malum? quid domus, quid praedia, nisi impedimentum? quid vxor, quid liberi, nisi lacrimae & moeror? Quod non eo dico, P. C. quod metum hoc consilio, hoc senatu, iis praesidiis, teterrimae huic pesti esse aditum in ciuitatem: sed ut audiat populus Lucensis, audiant peregrini, quae gratia vobis habenda est, per quos omnibus frui licet tanto ac tam excellenti bono. Namque id est iustitiae proprium, non tam sibi quam aliis prodesse. Atque ut iniustus est, qui dolo malo in alterius perniciem ingenii aciem intendit, ut sibi sit emolumento; sic vir iustus non habet rationem priuati commodi, sed recto animi sensu fertur, ut nemini noceat, & bonis profit quam plurimis. Quid hi tribuni plebis? quid populi signifer? quid praetor? quid iudices? num suas res agunt? vel potius ciuium? Senatores patres sunt patriae, iudices custodes legum, magistratus conseruatores fortunarum vestrarum. Ea vis est huius virtutis, ut non modo animos adficiat

ut

vt ceterae, sed erumpat, & se ipsam prodat, accensam atque inflammata desiderio communis boni: qua vna ratione longissime absumus a natura ferarum, quae vel priuatam vtilitatem, vel voluptatem sequuntur. At nos iustitiae vi nos ipsos contemnimus, & incredibili caritate complectimur omne hominum genus.

Neque res vlla est, qua ad similitudinem deo propius accedamus. etenim ille optimus est, quod senibus aliquando ventis, aliquando vehementioribus, saepe frigore & calore, nonnumquam pluuiis & tempestatibus consulit vitae animantium, & spatium hoc humidum & caliginosum ita temperat atque illustrat, vt lucem, qua omnes fruimur, & spiritum, quem omnes ducimus, suauissime hauriamus: qua cogitatione verissime admonemur, vt deum sequamur ducem, & vel optimis institutis, vel legibus seuerioribus, nonnumquam disciplinis & artibus liberalibus, saepe cohortatione consilioque fideli iuueamus hominum coetus, vt vitae cursum per se difficilem & laboriosum melius tenere possint. Et quoniam bonus ille tam multa large ac liberaliter in dies ad vsum hominum creat, & conuertit; curandum est, vt amemus nos inter nos, & veluti dii quidam aliis prodesse velimus; & cum gratuito omnia acceperimus, gratuito largiamur. Nam quae haec est iniustitia, vt qui nudus nascendo in lucem prodieris, tam multa occupes solus? An vero non occupas? vnde igitur in possessionem tantarum rerum venisti? Amplum patrimonium relictum est. Credo. Quod vero patrimonium? si natura omnia sunt communia. Haecreditas aliqua obuenit? non potest dici. Emit pater? de quo tandem? fac esse de auo meo. Quis,

me nondum nato, mihi potuit praescribere? cum iura omnia gentium, & ciuiles etiam leges iis caueant, qui nondum sunt nati, ut cum in communem hominum societatem venerint, nihil eis non sit integrum. Si me iam nato vendidit pater meus, fecit iniuriam: quod mihi dare non potuit, voluit adimere? sibi fortasse, non mihi praescripsit: dare non potuit? non ademit. Sed quid ego tam multis? quasi vero quiuis non intelligat, nullam sanctam societatem cum iis esse, qui ita se ipsos amant, ut naturae ius violent: quo iure non nobis nati sumus, non patriae, non parentibus solum; sed toti hominum generi, quod ita est vnum atque coniunctum, ut si vsu veniat, pro vilissimo quoque subleuando magnis miseriis non dubitarit vir iustus mortem oppetere.

Sed haec maiora sunt, quam hoc loco quaeramus miseriis perditisque temporibus: quibus mirum videri debet, si aut veteri occupatione, aut victoria, aut lege & pactione omnibus rebus compositis & adiudicatis constans & perpetua voluntas suum cuique tribuat, ne quis sibi plus aequo adpetat, ne quis adferat iniuriam, ne quis alteri adferri sinat. Sit Sabinus Sabinorum ager, sit Romanus Romanorum, sit Lucensis Lucensium. Temeraria dominatrix animi cupiditas, nullis terminis & cancellis contineri potest, inimica iustitiae. Haec iura diuina & humana saepe peruertit, tenuioribus admouet stimulos, potentioribus ministrat faces, & fallit opinione virtutis. Quis tam terrae filius est, qui nolit in coelum rolli? quis tam beatus rex, qui non cupiat aliquando propagare fines imperii? Haec turbas facit, haec dif-

discordias alit, haec seditiones excitat in republica, haec saepe fratres iussit armis decernere, haec seruos in dominos armauit, haec animauit saepe in senatum furem plebeculam. Cui malo remedium nulum satis idoneum inueniri poterat, nisi iustitia occurrisset: quae compositis aliquando rebus, aeternam nobis pacem & tranquillitatem adlatura videbatur, si per nos licuisset. Sunt leges, sunt senatusconsulta, sunt plebiscita, edicta, decreta, iudicia. Haec sunt arma communia ciuium. Est aliquis de possessione deiectus? Bono sit animo: est praetor, qui in possessionem restituat. Est iniuriis, est lapidibus, est ferro adpetitus? Sunt leges vindices, sunt poenae constitutae, est iudex quasi libripens, qui vel damnum damno exaequat, vel emolumento resarcit, vel malum malo vlciscitur, & condemnatione compensat. Ferarum est, vim vi repellere, & iniuria propulsare iniuriam: nam si id est hominum, quid est ferarum? In bene institutis ciuitatibus turpius est inferre plagam, quam accipere. sicuti, quam accipere, honestius beneficium dare. Monstri simile est, vultu & effigie hominem prae se ferre, & animo ferae crudelitatem. Quae (malum) res homines in istam insaniam adegit? ne quis iurget, ne quis saeuat, ne quis conserat manum, est effigies quasi iuris, est vis legum iudex non muta, est quasi vocem intendens iustitia: per quam si ita omnia transigi possunt, vt pax sit animis, nullae irae, nulla odia, nullae sint inimicitiae ciuium. Est virtus ista nobis colenda, quae non modo gratiam reconciliat; sed ciues ciuibus, socios sociis, vrbes vrbibus, iuris legumque societate deuincit. Haec emolumenta, eadem honores, eadem magistratus distribuet, pro dignitate

personarum. Ciuitatis vnum est corpus, membra
 plura. Quid est? multa sunt membra corporis, ite-
 dem ciuitatis. Alia honestamus purpura, alia nu-
 da esse patimur: neque tamen membris vllis, quae
 nobis carissima sunt, facimus iniuriam. Quid pe-
 des, qui totum corpus sustinent, quam sunt necessa-
 rii? neque tamen queruntur, primas capiti deferri.
 Diuersa sunt ingenia ciuium, diuersa munera: di-
 uersi, & alii aliis praestantiores labores: & propte-
 rea non sunt eadem omnium dignitates. Iniustus
 est Ajax, vt Graeco exemplo vtar, licet a classe igne-
 nes abegerit, licet cum Hectore fortiter manum &
 ferrum contulerit, si de Achillis cum Vlysse armis
 contendat: cuius consilio bellum gestum est ipsum
 decennium, qui in cohortandis ducibus oratoris of-
 ficiu praestitit, in pugna militis. Grauioribus sunt
 labores fabri tignarii, quam architecti: quid est, quod
 architecto stipendia perhonorifica decernuntur, fa-
 bro pauci teruncii? Vitam agit miles durissime sub
 pellibus, mollius fortasse imperator in tabernaculo:
 neque tamen propterea praestat miles imperatori.
 Nullam expeditiorem habent viam rerum nouarum
 studiosi ad seditionem excitandam, quam quae con-
 fundit distributionem iustitiae. Multae sunt leges,
 multa instituta, quibus facile obtrechet imperitus.
 Boni ciuis est, putare, sanctissimum esse ius ciuile,
 firmissimas esse leges, quae a maioribus latae sunt:
 nihil in mentem imperiti cadere posse, quod non
 viderint sapientes, contulerint, examinerint. Ne-
 que vero est res altera, quae clariore fecerit Locros,
 quam illud institutum, vt si quis nouam legem pro-
 poneret, cogeretur prius collum in laqueum inferre,
 deinde dicere pro lege. Si lex placuisset, cum es-
 set

set lata, relaxabatur restis: fin minus, laqueo frangebatur gula. Videbitur alicui genus hoc instituti acre atque acerbum: sed illi duobus monstris immanissimis, imperitiae & arrogantiae, quibus iura diuina & humana peruertuntur, hac feueritate occurrabant. Vix credibile est, quae sit temeritas imperitorum, quanta superbia vulgi. Quis Magios, quis Blossos, quis Iubethos nesciat, flabella illa romanae seditionis? Quis ignoret, quae mala rerum nouandarum causa ob inscitiam & audaciam semper secuta sint? Graecis & latinis historiis testata sunt omnia, nemo est, qui iam legendo non sit defessus. Recordamini per deos P. C. cum superioribus annis in senatum vestrum imperiti quidam, & audacissimi homines erecto vultu, supercilio illo, ardentibus oculis ferebantur, scelere & furore inflammati, quod omnibus rebus non modo interesse, sed etiam praecesso volebant: quo tempore, quae res a vobis gestae sunt pro salute patriae, nisi iustis de causis fuissent gestae, numquam profecto illae testimonio orbis terrarum, & iudicio magnorum regum & imperatorum fuissent comprobatae. Quae vero satis iustae causae fuerunt? nisi ut retunderetis audaciam imperitorum, qui hanc virtutis partem confundebant, ne haberetur ratio dignitatis personarum. Quae confusio tantum abest a iustitia, ut iustitiae nihil magis possit esse contrarium.

Per paucorum igitur hominum est leges ferre, non multorum emendare. Infinita sunt, quae legum latores comprehendere non potuerunt: infinita, quae cum temporibus mutantur. De iis si aget mediocriter eruditus, & qui non calleat vsum rerum, Hydrae, ut in prouerbio est, capita abscinduntur.

Non sunt illa credenda ostentatoribus doctrinae, non vulgi opinione corrigenda: lectissimorum hominum prudentia & sagacitate opus est, quae aequitas adpellatur: cuius vis, quoniam natura cietur ipsa, aeterna & immobilis est apud omnes gentes. Quod enim a natura est, eandem vbique semper habet vim: ut ignis, qui apud nos itidem, & apud Persas vrit. Quamobrem, quae legum fuit inuentrix, eadem potest esse moderatrix, vna aequitas: pro qua saepe prudentes & eloquentes homines contra ius scriptum dixerunt. Ea quoniam detractis animi vitiis est inuenienda, boni quidam viri quaerendi sunt, quales apud veteres Solon, Lycurgus, Numa fuisse dicuntur: quales apud patres vestros ii, qui Ostracismum, quem adpellant Athenienses, aptissimum viderunt ad sustinendam rempublicam popularem. illi seditionem, illi molliciem, illi aleam excluderunt, oblectamenta amentium, & otiosorum; illi incesta, stupra, adulteria coercuerunt, magnis poenis constitutis: iidem prouiderunt, ne caedes in ciuitate fierent; ne agri, ne saltus latrociniis infestarentur. Horum sanctissima sunt instituta. Deum pie, caste, augusteque colendum esse, amandam communem hominum societatem, finitimis honestissime cupiendum, exteris bene precandum, pro patria moriendum: parentes alendos esse, vxorem diligendam, liberos bene & pudice educandos: cognationes, adfinitates, necessitudines, clientelas habendas in loco rerum carissimarum: defunctos non esse iniuria adficiendos, non dimouenda sepulcra, testamenta non violanda: suae rei ita ius esse debere, uti quisque legarit: supplicum misereri oportere, tueri bonos & innocentes: benemerentibus gratiam referri

con-

conuenire, animaduerti in malos & nocentes: promissa, pacta, conuenta seruanda esse: fidei summam rationem habendam suis quemque contentum rebus esse debere: virtute animos ita confirmandos, vt ne quis precio, ne quis metu, ne quis gratia a bono & aequo deducatur. Si iustitia loqui possit, quid aliud roget, aut iubeat? Antiquissima haec est disciplina, pleni sunt omnes monitorum libri, plena exemplorum vetustas. Vna vox est sapientum, vna regum, vna imperatorum, principumque orbis terrarum: firmissimum esse statum ciuitatis, cuius iustitia est fundamentum.

O R A T I O X.

DE FORTITVDINE

Ad patres conscriptos reipublicae Lucensis.

SI quid otii mihi esset P. C. libenter id ego pro mea in vos omnes, & rempublicam vestram obseruantia ponerem in laudandis fortissimis viris tribunis plebis, quorum causa pulcherrime hic nobis illuxit dies, qui cum sua virtute, tum splendore isto tribunitio dignissimi sunt, vt amplissimis laudibus commendentur memoriae hominum sempiternae. Sed mihi vt cetera adessent, quae longissime absunt, temporis quidem certe non est satis: sunt occupationes meae maiores, quam vulgus hominum putat; nullum mihi tempus liberum a labore est, nullum vacuum a munere publico. Erudita nobis, quod vobis gratulor, est iuuentus: dignissima est, quoniam vos ita voluistis, vt in eam erudiendam conferam omnes curas & cogitationes meas: auidissima liberalium artium expectat quotidie, quid a nobis adferatur, non

ex cella nostra egentissima omnium rerum, sed e penu locupletissimo oratorum & philosophorum: Cui ego ut satisfaciam, non sunt mihi totae noctes dormiendae, cum multum etiam vigilianti non desint obrectatores suffusi malevolentia, criminosi, plenissimi omnium ineptiarum: a quibus ego non metuo, qui vos habeo defensores, testem florem iuventutis, iudicem populum Lucensem. Quae P. C. non a me dicuntur ostentationis alicuius gratia, cuius ego sum plane hostis: sed ut vos excusationem meam accipiat, si breuissimo hoc spatio, quod mihi adsignatum est ad dicendum, res tantas, quantae sunt tribunorum vestrorum, oratione prosequi non possum: praesertim cum sint illae obuolutae antiquitate, & mutatae saepe cum temporibus ipsis. Quid? egone tribunos firmamentum reipublicae praesidium, arcem libertatis vestrae, tanta hominum frequentia, conuentu hoc ornatissimo praeteribo? Non faciam. Quid ergo est? Meminisse debetis P. C. quid in hoc loco, praesente senatu populoque Lucensi, superiore anno receperim. Promissi memor, hodie bona cum venia vestra de *fortitudine* dicam. Eius virtutis isti auctores & magistri quidam sunt tribuni. Quod enim putatis fuisse consilium maiorum vestrorum, cum in tribus diuiso populo vexilla ista crexerunt? quae ex edicto mota loco, quisque cuius sequeretur; nisi ut domi haberetis fortissimos duces, qui, cum usu venisset, collatis signis pro communi bono pugnare, & vobiscum vna pro libertate patriae mori possint? Quotiescunque de hac virtutis parte verbum faciam, toties mihi in mentem veniet tribunorum vestrorum. Nam & altera virtutis huius pars est. P. C. quae ad liberos vestros maxime at-

attinet, in qua studium diligenter est adhibendum: quod sapientissimi viri, qui respublicas instituerant, putarunt in hoc posita esse omnia, si iuventus esset patientissima laborum. Nulla enim capitalior pestis est liberis civitatibus, nulla maior contagio, nihil tam exitiosum, quam libido voluptatis: ad quam quoniam omnium hominum ingenia sunt propensas, a pueris est enitendum, ut eam veluti monstrum immane, & multo foedissimum, aut fugiamus, aut fortiter adfuescamus vincere.

Est fortitudo virtus animi egregii atque excellentis, quae nisi quod honestum sit, nihil rectum putat. Ea veluti singulare munus a diis immortalibus hominum generi est data; ob id Graeci, qui multa significantius dicunt quam Latini, a viro fortitudinem adpellari voluerunt: quod huius virtutis qui, ubi primum sapere coepit, non est studiosus, vultu & effigie fortasse aliquando virilis erit, animo certe numquam nisi molli & effeminato. Ob id ipsum Hercules, qui vel Ioue natus est, ut poetae ferunt, vel (si plures dicti sunt hoc nomine) fortissimus aliquis, ad quem vnum non ab vno res gestae referuntur; cum infans adhuc esset, utraque manu comprehensos angues elisisse dicitur: hoc est, primo quoque tempore egregie superasse fallacem istam animae dominatricem voluptatem. Cretenses pueri, dum respublica Cretensium stetit, duri ac laboriosi, coenantes numquam cubare visi sunt. Lacedaemonia adolescentes, ubi multis verberibus accepti esurire didicissent, nihil in coena praeter panem adhibebant: ubi siti prope essent anecti, nihil praeter aquam, quam ex Eurotae altera ripa natando in humeros cado imposito transportassent. Romani veteres inediae, sitis,

tis, vigiliae, algoris, aestus patientissimi, in castris per laborem vsu militiam discebant: & si magnis itineribus erat eundum, praeter arma, quae neque noctu, neque interdiu deponere licebat, ferre molita cibaria in mensam, ferre vitem cum aqua consuam: non minus ad pugnandum parati, quam si essent expeditissimi. Qui sensus fuit P. C. tantarum gentium & nationum? quid haec instituta volebant? Cretum leges Minos sanxerat, iustissimus omnium rex: Lacedaemoniorum Lycurgus, optimus & sapientissimus: Romanorum dii quidam potius quam homines adpellandi, auctores summi imperii, & domini orbis terrarum. Horum consilia non sunt contemnenda. Intelligebant isti, fortitudinem virtutem esse diuinam, & sane coelestem, ad quam vnus esset aditus iuuentuti, si laboribus esset exercitata: rempublicam diu stare non posse, in qua sit otiosa & delicata iuuentus. Et nos canere & saltare iubemus adoloscens, bibere permittimus ineratius, capere ientaculum, prandere, meridiari, coenare. Sunt ista obsequia parentum. Si parentum obsequia neruos virtutis elidunt, non sunt ferendi patres, qui obsequiose filios alunt. Excludendi sunt e ciuitate, qui educant luxuriose. Ab iis sic eductis & educatis prodita saepe patria est: ab iis saepissime coniurationes factae: ab iis semper sunt excitatae tyrannides. Nam vbi venere, gula, & talo patrimonium absumentum est, & familiares opes defecerunt; necesse est, audacem iuuentutem, quae neque famem, neque sitim, neque frigus ferre potest, incendi prauis cupiditatibus. Laudanda inprimis igitur fortitudo est, ob tolerantiam egregiam rerum difficultium, quae neque egestatem, neque exilium, neque mor-

mortem timeret: nihil denique, praeter turpitudinem. M. Curius, homo non locuples, ad focum rapas coquebat in coenam. ad quem cum legati Samnitum magno cum auri pondere venissent, ut eo munere gratiam suis conciliarent: is & donum repudiasset, & dixisse fertur, *auro non egent, quibus haec coena est satis.* P. Rutilius exemplum fortitudinis, cum a Syllanis in exilium missus esset, & Sylla, qui in libera ciuitate regnum iam obtinebat, quibusdam, in quibus erat Rutilius, redeundi potestatem fecisset; in exilio esse maluit, quam tyranni vultum adspicere. L. Aemilius fortissimus consul, cum in clade Cannensi expers culpa, & cruore oppletus in saxo moribundus federet, & Cn. Lentulum tribunum militum equo praeteruectum intueretur, num lamentabili voce, & tremula obligari vulnus, aut in equum tolli se precatus est? Immo vero, cum eum vellet protegere tribunus, reclamauit, *abi Lentule, quid tempus teris? sine me bene mori, ubi collega meus non passus est honeste viuere.* Quibus profecto intelligere licet, non egestate, non exilio, non morte deterreri viros fortes: & mori malle, quam de dignitatis gradu dimoueri.

Quid? inquiet aliquis, non omnes ad virtutem istam apti sunt. Id est dicere, homines non esse homines. Fatemur natura inesse in omnibus molle, demissum, humile, quiddam denique humanum: sed illud quoque dicimus, inesse rationem, ut diuinum aliquod veluti corporis praefectum, & administrum consiliorum, cui parere debet animi pars illa mollis & eneruata, veluti sapientissimo imperatori miles imperitus. Quis nostrum est, qui si virum, cui pes condoleat, aut dens, ingemere, ciur-

la-

lare & flere videat, risum tenere possit? Quis, ubi audiuerit ignauos milites, simulac viderunt hostem clamasse, abiecto scuto fugisse, qui ira non exardescat? Id certe non fieret, nisi in omnibus esset aeque sensus quidam interior, qui contestatur, quod abiecte, quod timide, quod muliebriter factum sit, turpissimum esse. Qui vero turpissimum est? nisi aeque ad omnes spectet fortitudo, quae appetentissima est honestatis, quam ignorant animantia, quae ratione carent. Hinc belluae quaedam, quae certant acrius, & insultant liberius in omnes, non fortes dicuntur, sed immanes ac ferae. Infani cum periculum adeunt, ridentur potius, quam laudantur. Qui temere aliquid adgrediuntur, audaces adpellare consueuerunt. Virtus enim a recta animi ratione proficiscitur: quam ob rem vir fortis mentis constantia pulcherrime fert secundam & aduersam fortunam, quidquid contingat, modo vacet culpa: neque dolet, ut ceteri, neque laetatur.

O rem incredibilem P. C. tantamne esse vim huius virtutis, ut eo homines impertiat, quod est praepotentis dei? Quid tam mirabile, quam vnam mentem, omnia quae sunt, quae fuerunt, quae futura sunt, videre, intueri, intelligere ut praesentia: neque tamen laetitia adfici umquam, neque capere dolorem? Nam siue salubritas sit, siue pestilentia, siue sterilitas agrorum, siue fertilitas, siue eluiones, siue exustiones terrarum, deus nihil commouetur, nihil adficitur: in quem si laetitia & dolor cadere posset, non esset beatus, non liber, non sincerus, non simplex. Et vir fortis mente firma ac stabili & paupertatis morsus, & stimulos doloris, & fortunae fulmina contemnit: non minis, non tormentis mo-

ue-

netur: curvulus est semper idem, eadem semper oratio, idem semper animus, quod in re angusta, in suppliciis, in morte inueniat vitam beatam. si aegrotabit, feret patienter: si secabitur, si vretur, non emittet vocem viro indignam. Amicus meus, fortissimus vir, quem vos omnes probe nostis, quotannis ex pedibus laborat. Hunc ego, cum podagrae doloribus ardet, conuenio semper: liquet mihi deirare, numquam me illum non modo audisse clamentem, sed ne lamentantem quidem. Quid illud fuit? cum superioribus mensibus nobilissimus puer parentibus dulcis & optatus, ex altissima fenestra cecidisset in impluuium; adposita erat secunda mensa, discumbebat pater, vidit cadentem filium, & vna prope exspirantem: testes sunt magno numero familiares, qui adhuc obstupescunt, non modo vocem turpem non emisit vir fortissimus, sed neque mutauit vultum. Sed quoniam mors extremum est rerum omnium, putant quidam ea deterreri viros fortes: id est falsum. Vidistis vos aliquando ciuem vestrum (nolo nominare, ne dum de fortitudine dico, faciam dolorem): is cum ad mortem mitteretur, hac virtute praeditus, ibat fronte ac vultu bellissimis, quasi e carcere euolasset. pone vxor erat, lectissima femina, & grauisima: ea dolore credo oppressa, neque vocem, neque oculos tollebat: liberi conclamantes sequebantur. Tum ille limis oculis intuens, *tacete*, inquit, *quid hoc clamoris est? quibus nec pater, nec mater flet, infirma aetate adhuc estis, auferte istam molliem.* Quid si a me millies non audissetis pueri, mortem non esse malum, nihil esse timendum praeter turpitudinem? Videtis P. C. quae semina virtutis huius sint in animis ciuium vestrorum? qui si diligenti-

tis-

tissime colantur, quid obsecro, quid est futurum? Habent enim animi ortum ac originem coelestem, vnde insita est viris fortibus despicientia quaedam rerum humanarum. Hinc Anaxagoras, qui mens a veteribus est adpellatus, cum patrimonium amplum & copiosum accepisset, quod neque augetet, neque conseruaret, accusabatur a suis. a quibus cum aliquando premeretur, quod non modo agelli auiti & paternae domus, sed & patriae curam abiecisset; ille manus ad coelum tollens, *hem*, inquit, *patria*, *hem domicilium*, *hem funde noster*, *quam tui desiderio ardeo*. Quem secuti nobilissimi philosophi, tantum profecerunt, vt compererint, & docuerint deos esse nos: quod non id simius, quod forma ista declarat, sed mens cuiusque, id est quisque: non ea forma, quae digito demonstrari potest. Ea re Anaxarchus, cum in crudelissimi & inimici regis manus incidisset, iussissetque eum rex fetreis malleis contundi; *tunde*, inquit, *tunde rex Anaxarchi utrem*, *nam Anaxarchum non potes tundere*.

Quam ob rem excellenti animo homines, despicientes res humanas, a negotiis publicis remoti, contulerunt se ad cogitationem, conremplationemque rerum aeternarum: qui quoniam tranquillitati seruire & labores publicos fugere visi sunt, non plena manu laudantur: etenim non satis est scriptis agere, & concertatione verborum adiumento esse hominibus; sed re fortiter gesta corpus & animum conferre debemus ad communem hominum vtilitatem. Quid? cum Romae fortissimi viri tribuni plebis senatus consultis intercedebant, cum stipari populo omnium gentium victore legem ferebant, cum in concionibus grauisime accusabant, cum senatorem, cum
con-

consulem, cum dictatorem prehendi iubebant, quibus parere omnes, ad surgere, & loco cedere necesse erat, non praebebant specimen roboris & magnitudinis animorum? praesertim cum in foro erecta staret plebs Romana, quam ferocem faciebat belli gloria: & tribuni sacrosancti iurarent, se millies morituros potius, quam paterentur dedecus aliquod admissum iri? Quid magni imperatores, cum fortiter bellum gerunt, quos labores corporis, quas animi angustias subeunt? ut exploratores mature in omnes partes dimittant: ut quo intendunt cum impedimentis, cum exercitu incolumi perueniant: ut locum pugnae aptum capiant: ut deligant idoneum castris: ut com-
meatu hostes intercludant, ipsi abundant: ut calones & lixas hostium lignari, aquari, pabulari prohibeant: ut quid melius statuunt, an hostibus occurrendum sit, an in finibus pugnandum, an extra fines. si acies instruenda est, vel legionibus in longitudinem explicatis, vel quadrata forma: ut videant ne pedes, ne eques perturbet ordinem: suo loco manipulares, suo centuriones, suo tribuni sint militum: ne quid denique timide, ne quid temere geratur: est enim haec virtus media inter timorem & audaciam. Non decet terreri virum fortem: sed neque decet efferrī temeritate. Audaces sine consilio praecipites aguntur, & ante signum datum volunt concurrere, ante adire pericula, quam sit necesse: cum difficili loco res est, tum vero perturbantur, tum turpissime trepidant. sicuti qui natura dimidi sunt, ignavi, imbelles, vel leuissimis rebus mouentur, inanissima quaeque circumspiciunt: vacordes semper, relictī semper, ac desperati. Contra vir fortis cogitat, quae possunt accidere, ne in ipso negotio cogatur consili-

M

um

um capere: leni primum tractu, cursuque temperato incedit, veluti sedatus amnis: ubi aut vincendum est, aut moriendum, incitatisimus fertur: non quod magnis laboribus non sudet, non quod plagarum dolorem non sentiat (nam id hominis non est, sed lapidis aut trunci) sed quod omnibus rebus praeferat honestatem: quae quoniam in patria veluti in parente sustinenda & conseruanda maxime posita est, quae armis oppugnari & defendi potest, permagni aestimari debet ab omnibus ciuibus, omnium ordinum, omnium aetatum militaris peritia, & vsus armorum, si cum hac virtute coniungantur. Nam etsi consilio geritur respublica, indiget tamen saepe praesidio armorum. Si leges, si plebiscita ferenda sunt, inuitis etiam malis: si seditio ab improbis excitata, ubi oratione sedari non potest, armis reprimenda est: quanti erit, habere cohortes bene animatas, veluti portum, arcem, aram, praesidium bonorum? Dii faciant, ut pace totius Italiae vbique parta, omnia vobis laeta & tranquilla sint. Si tamen vel avaritia hominum, vel iniuria in hanc Hetruriae partem belli periculum & terror ingruat; quanti erit habere milites admirabili virtute, summo studio, optimoque in rempublicam sensu, qui muros, domicilia, focos populi Lucensis, templa, sedes, sepulcra maiorum vestrorum, cognatos, propinquos, coniuges liberosque vestros defendant? Quanti erit, habere fortissimos viros, qui reipublicae boni ac salutes cum signis istis, quae mota loco omnes ciues sequi debent, pulcherrime prodeant in hostes: ut victis, fugatis fusisque omnibus, qui lucem hanc ciuitatis ferre non poterunt, praeclara atque egregia sit opera tribunorum vestrorum.

ORA

O R A T I O XI.

DE TEMPERANTIA

Ad patres conscriptos reipublicae Lucensis.

ANimaduerti P. C. omnes gentes & nationes, quae vel in suos, vel in alienos imperium tenuerunt, virtute aliqua plurimum praestitisse, qua veluti gubernaculo vterentur ad temperandas moderandasque ciuitates. Etenim cum res humanae sua natura sint mobiles, incertae ac fluxae, vel comprehendi non possunt, vel comprehensae cito elabuntur, nisi in aliquo haereant, quod firmum ac validum non fallat opinionem. Virtutis autem natura cum stabilis sit, fixa, & constans, aptissima semper fuit ad ea sustinenda, quae per se leuissimis motibus mouentur. Quam ob rem Assyriorum, Medorum & Persarum antiquissima regna, & romana respublica, Graecorumque liberae ciuitates tum maxime floruerunt, cum iis industria virtutem, virtus gloriam, gloria imperium comparauit: quod bene & legitime partum, vna virtus propagare potest in sempiternas seculorum aetates. Quae ea est? Credo P. C. si omnia vobis proponantur, quae opinione hominum sunt amplissima; pluris vos facturos virtutem, quae perpetuo ditionem vestram & libertatem tueri possit. Quae ea est? num longissime petenda? num aliena & peregrina? Minime: domestica virtus vestra est, quae continenter habitat in tectis & domiciliis populi Lucensis, *temperantia, moderatio, continentia, modestia*. his enim fere nominibus a Latinis vna virtus est appellata, custos regum, conseruatrice populorum, regina rerumpublicarum. De qua cum hodie mihi sit dicendum, obsecro vos, vt me bona cum venia au-

diatis. agitur enim de virtute omnium maxima, quae & homines, & respublicas retinet, & confirmat cum dignitate. Nam quod homines saepe non sunt homines, & respublicae non respublicae: fit ab huius inimica intemperantia, Quod si defectio a tota mente & ratione, dissolutioque rerum communem vtilitatem continentium, tam turpes sunt, ut nullae res sint turpiores; magnopere profecto contendere debemus, ut quae longissime hoc monstrum arcet ac fugat, temperantiam amplectamur: quae veluti viaticum senectutis, & praesidium omnium aetatum, comes socii aq. omnium temporum & locorum a pueritia concilianda est. Quae admodum enim, qui lapidem iecerit, etsi mittendi potestatem habuerit, non habet tamen postea retinendi; ita quisq. ubi hanc virtutem missam fecerit, nunquam adsequetur, ut eadem possit veluti postliminio redire. Quamobrem pro amore ego meo in rempublicam Lucensem vos oro atque obtestor, adolescentes, qui me iam quadriennium secuti, aut in eloquentiae campis vagamini, aut retulistis vos ad seueriorem vitae ducem & magistram philosophiam, ut si ullam mihi unquam operam dedistis, hodie plurimam detis ad audiendum. Nam etsi breuissimo hoc spatio, quod mihi semihora est circumscriptum, ea maxime oratione prosequi sit in animo, quae ab iis maxime expectantur, qui sedent ad gubernacula ciuitatis: cum tamen peropportune cadat, ut & vobis aliqua ex parte, qui tanto concursu libentissimis animis adestis, possim satisfacere, non deponam memoria desiderium vestrum, adolescentes.

Temperantia virtus est animi moderatrix, & actionum in omni vita. ea in duas partes distribuitur, quarum altera ad priuatam rem spectat, altera ad communem.

munem: ambae tamen iisdem institutis ac praeceptis continentur. Neque enim aliud est, quo bonus rex, & bonus est ciuis: quamuis hic ciuitatem regat, ille familiam. Vterque modum, & veluti artem adhibet & obseruat, quae sunt tradita a prudentibus viris. Quod si fieri potuisset, vt in singulis hominibus omnes virtutes essent; nihil opus fuisset monitis sapientum, & constitutione rerumpublicarum. Cum mortales procliues sint ad eas partes, quae sunt extremae; necesse fuit iis commonstrari viam, qua medium quiddam tenere possent: quam si recusarent iniire, possent etiam cogi. Incredibile est, qui motus animorum in visceribus haereant, qui a tranquilla & beata vita abducunt. Quis mare ventorum vi agitatam & perturbatum vidit: & putet aliquem sic auaritia ferri, vt maxima hieme nauiget? Quis cum vxore optima, & dulcissimis liberis viuit: & credat, aliquem sic incendi cupiditate pecuniae, vt patriae amorem abiiciens deserat suos? & humanitatem prouinciae contemnens, libentius cum feris habitet, & barbaris nationibus? Quid est, quod cum omnibus animantibus sit a natura tributum, vt se, vitam, corpusque tueantur: & infiniti sint locupletes; qui illiberaliter corpus curant, & in magnis opibus parce ac duriter vitam agunt? Quid est, quod cum in omnibus hominibus vis praepotens quaedam sit, quae deorum immortalium metum incutit, & tam multi semper fuerint, qui aras spoliarunt, fana diripuerunt? Nihil tam integrum, nihil tam sanctum, nihil tam religiosum est, quod non violet auaritia: cui contraria est luxuries, & profusio paternorum bonorum. Sinite hoc loco P. C. me ridere sollicitudines, & inanissimas cogitationes parentum. Dii immortales,

M 3.

quae

quae eorum sunt curae? qui labores, ut liberis patrimonium sit amplum & copiosum? M. Brutus, is, qui de iure ciuili plures libros scripsit, in Priuernati fundum reliquerat filio, in Albano villam, in Tyburti peramoenum, balneas etiam cum domo & seruis: at haeres helluo ac gurgis, omnia sic absumserat, ut de tanto patrimonio ne iter quidem ad sepulcrum patrum sibi reliquisset. Sed quid ego te, Brute, ex tanta antiquitate repeto? quasi vero nobis magno numero non sint in omnibus prouinciis nepotes, qui aleatores, qui scurras alunt, qui domum habent refertam assentatoribus: qui curant diligenter, ut quemadmodum apud veteres post coenam personabant aedes laudibus virorum illustrium; ita nunc ad multam noctem perstrepan aulæ obscœnis cantibus otiosorum?

Quid de ira dicam? quam poeta bonus & sanctus insaniae principium esse dixit: quos credendum est in animo cieri motus, cum in corpore tantas fieri mutationes videmus? Sunt oculi iratorum ardentes, sunt supercilia contracta, frons rugosa, capilli erecti, genae pallidae, & conspersae maculis, ex buccis anhelitus creber, toto denique ex ore crudelitas emanat. Mediocriterne putatis ab hoc monstro esse cauendum? Deus philosophorum Plato, quam moderationem adhibuit? is cum seruo aliquando succensuisset, *vapulares*, inquit, *nisi essem iratus*. Adhuc cum indignitatem & molestiam seruuli ferre non posset, sororis filium Speusippum ad se vocans, *obsecro*, inquit, *tu istum caedito: nam mihi irato non licet*. Timuit sibi Plato, summa continentia & ceteris virtutibus praeditus, quod videret homines immutari ab ira, & de ratione deiici: & nos ho-

mun-

munculi tam multa quotidie dicimus & facimus irati?

Quid de Circe illa dicam, corruptrice animorum, libidine? quae cum procreandi causa a natura animantibus data esset, hanc vnam ob causam erat retinenda: huius illecebra capti homines miseri, afflicti, aerumnosi, quantas sibi & suis & alienis calamitates attulerunt? quas tragoedias excitarunt? Hac vna saepe sunt amicitiae rescissae, societates diremtae, distractae adfinitates: hac vna sunt saepe conuenta, pacta, foedera soluta, fracta, violata periurio: hac vna sunt familiae deletae, vrbes exhaustae, respublicae proditae, regna euerfa, collapsa imperia. Quae (malum) labes? quae pestis? quae intemperies homines agitat furiarum taedis ardentibus? Filios esse ausos parentibus manus adferre? parentes liberorum sanguine manus foedare? fratres mucrone latus & iugulum petere germanorum? Nolite obsecro P. C. me hoc loco adulteria, stupra, incesta, parricidia prosequi oratione. (Qui poetae sunt? qui scriptores historiae, qui horrible aliquid, atque atrox huiusmodi non memoriae prodiderint? nulla in re magis peccant homines, nulla pecudibus sunt similiores. Et ausus est rex aliquis praemium proponere iis, qui inuenissent nouam voluptatem? dignior multo ut bestiis, quam hominibus imperaret. Quid mirum, si tot iam sint commenta libidinis? Feras, feras vicimus obscenitate & turpitudine.

Praetereo ceteros animi motus, qui sane multi sunt: singulos nihil opus est enumerare, quod omnium perturbationum, quae reprimi ac sedari possunt, vna conciliatrix & moderatrix est temperantia. Quae longo usu confirmatae dimoueri non possunt, quod

omnes regiones egressae velut hosti se dediderunt: de his quidem nulla spes est: eae improbantur potius, a nobis, quam pertractantur. Etenim cum omnis virtus mediocritas quaedam sit, ii a nobis colligendi sunt motus, qui ad eam reuocari possunt. Vbi nauem fregeris, nihil opus est gubernatore. quamobrem pueritiae, adolescentiae, iuuentutis bene & sapienter instituendae, sic habenda ratio est, quasi faciundae sementis, quam respublica possit metere. Vides tu adolescentem propensum ad luxuriam vrbanam? contine ruri. vides infici forde ac auaritia rusticana? ale splendidius in vrbe. Si audacior iuuenis est, deterre oratione, commune propositis periculis, doce legibus esse parendum: si est timidior, erige spe, excita gloria, incende aemulatione aequalium. Breuissimo hoc tempore non possum omnia. Si nescis, vitia vitiis quasi ex altera parte respondent; horum necesse est, vt tu sis moderator, & quasi temperator. Quemadmodum in balneis domesticis, cum ex altera parte frigida sit, ex altera feruens, neutra commode vtimur: si qua neque feruens, neque frigida sit; ea iucunda est, ea salubris. Sic in concitationibus animi mediocritas quaedam tenenda, quae est inter nimium & parum, vt neque huc neque illuc declinamus. Dicit aliquis, id fieri non potest. Homo barbarus quidam superioribus mensibus, spectante populo Lucensi, a curiae peristyllo per funem ad altissimam turrin religatum expeditissimus incedebat: cumque esset descensurus, omnes ne corrueret timebamus: is brachiis examinantibus ita se sustinebat, vt non modo praeceptum non ferretur, sed neque dependeret, neque propenderet: cumque aliquando studiose loco se deiecisset, pede altero se suspendens, tanquam

quam paribus liberatus ponderibus, exurgebat mirandum in modum. Ergo funambulus poterit corpori moderationem adhibere, & vir sapiens animo non poterit? Quid igitur inflati inani gloria ferimur? quid colimus studia liberalium artium? quid adpellamus vsum patrem sapientiae? si ad regendos animi motus nihil ingenium, nihil doctrina, nihil valet exercitatio? Quae certe singula si per se multum valent, & coniuncta plurimum; quis dubitet posse fieri, ut frenatis cupiditatibus homines modesti sint, continentes & temperati? An vero terrae bonitate, & rusticorum cultu arbores & poma mitescent, & ponent asperitatem: & animal prouidum & sagax, plenum consilii & rationis, tot artibus, a tot sapientibus excultum, si quid vitii habet, non queat deponere, ut fiat optimum? Esto, inquiet, talis vir sit vnus aut alter: sed ut ciuitas tota virtutem aliquam habere possit, non est concedendum. Peragraui ego, patres conscripti, multas prouincias & regiones: obseruaui vultum & incessum hominum, corporis habitum, & vestium vsum: illud certissimum comperi, ut sunt quaedam publica studia & instituta ciuitatis, omnes omnia moderari. Quid est? agnoscebam prope in singulis hominibus sensum vniuersae nationis. Quod ne quis a me ambitiosius dici existimet, quis vestrum est, qui ad spectu ipso ad corporis motum, ad conformationem vultus, Gallum ab Hispano, Senensem a Florentino, Ligurem a Lucensi non dignoscat? Quod si vitium & virtus habitus quidam est, quem sibi quisque delegerit; facile omnes intelligimus, tam vitio quam virtute imbui posse vniuersam ciuitatem: praesertim cum ad hoc peragendum paucis quibusdam sit elaborandum: si qua-

les sunt in republica principes, tales sunt reliqui ciues. Ecquid hoc spectaculum tanto adparatu bis ante curiae fores quotannis constituitur, in quo decemvirum personae quasi imagines deorum immortalium proponuntur? an non, vt habeat populus Lucensis omnium virtutum domesticum exemplum ad imitandum? Qui praefecti sunt aliis regendis, eos in primis omni vitio carere oportet: nihil in his avaritia, nihil luxuria, nihil ira, nihil libido habeat loci, in quibus velut in speculo vitam nostram intueri debemus. Quid sibi vult iste ornatus? quid purpura ista? quid vsque ad talos demissa toga, latus clauus? quid pallium? quid cetera insignia dignitatis? nisi cum in hos ora oculosque conuerterint ciues, videant, eos augustiore forma esse quam humana: a quibus discant prudentiam, iustitiam, fortitudinem, temperantiam? quibus virtutibus quantum a ceterorum animantium natura recedimus, tantum accedimus ad diuinam.

Quid? hac ipsa virtute, de qua hodie agimus, nonne similitudinem quamdam gerimus immortalis dei? Pura ille mens est, soluta ac libera, segregata ab omni concretione: & vir temperatus mente integra & vegeta, in primis continens est, vt non modo re, sed cogitatione etiam absit a turpitudine. Ille corpora prima inter se contraria, quae elementa adpellantur, sic temperat, vt ex iis omnia nascantur: hic extrema extremis conferens, & vitia vitiis exaequans, reuocat omnia ad mediocritatem. Deus optimus maximus ad coeli temperationem sedens, contrahit incredibili celeritate vniuersam hanc mundi molem: in qua licet sint globi infixi, qui diuinis animati mentibus retro contrario motu versantur, & eius

ius vis sit infinita; nihil tamen violenter facit, nihil superbe, nihil potentia non ferenda: mouet ut finita vis, finit quemque suos cursus conficere & seruare ordinem, & ut dei bonitatem possis agnoscere, singulis vires sufficit, curatque, ut omnes vniuerso coelo sint prosperi & salutare. Et vir temperatus, qui ad gubernacula ciuitatis sedet, licet sit potentissimus, non periculose contendit cum iis, qui in eadem sunt nauis: si ceteris contra pendentibus vela, respublica non eum portum, quem ipse maxime probat, sed alium petit, non repugnat, non inhibet, quo minus cursum tenere possit, obseruatione nimirum ista motuum coelestium. Audite, audite P. C. haec una ratio est, ut sempiternae possint esse respublicae, qua scilicet coelum ipsum temperatis animis aeternum est. Starent nunc Athenae, staret Sparta, floreret imperium populi Romani, si hanc moderationem tenuissent. Etenim cum tam varia sint ingenia hominum, tam diuersae de omnibus rebus sententiae; quantum periculi fore putatis, si nulla ratione habita rerum, temporum & personarum dicantur sententiae seuerae & graues? Quantum perniciiei, si temere quaedam gerantur? In omnibus rebus modestia est adhibenda. Non sunt omnia libere dicenda semper: non facienda omnia. Et propterea dissimulare aliquando non est vitium, cedere etiam virtus. Ambitiosior est aliquis? est ferendus. superbus est senator? deliniendus est oratione. dictum est aliquid iniquius? non est ad omnia respondendum. Multa toleranda facit patriae caritas, & commune bonum. Omnia sunt in republica suauissime tractanda, arte quae leniat, non exasperet: sanet, non vlceret: moueat, non perturbet animos ciuium.

Q. R. A.

O R A T I O X I I .
D E F E L I C I T A T E .

Ad patres conscriptos reipublicae Lucensis.

ACcessit P. C. quintus annus muneri meo, in quo dies hic mihi apud vos finem dicendi adfert: idemque, iis absolutis, quae restabant, initium quiescendi. Etenim cum de virtutibus, quibus hominum mentes, animique componuntur, dicere incoepissem; meminisse debetis formam a me quamdam fuisse propositam, & quasi effigiem adumbratam eius rei, quae hodie in medium est proferenda: in qua illustranda libenter ego, si possem, adhiberem faces orationis, non tam civium vestrorum causa, qui optimis legibus & moribus instituti sua sponte feruntur ad bene & beate vivendum: quam multarum gentium & nationum, quarum summus est labor, incredibilis miseria, infinita calamitas: ut commemoratione rerum vestrarum posito ante oculos excellenti bono, excitarem desiderium prudenter, iuste, fortiter & temperate vivendi: in quo tanta est voluptas, ut ea sedati animi, ac delibuti, sentiant prope nihil humanorum incommodorum, nihil perturbentur inconstantia & temeritate fortunae, nihil cupiditatibus, nihil doloribus adficiantur. Quae si supra mortalitatem nostram contingere videntur; nolite, obsecro, memoria deponere, quod principio dicebam, esse philosophiam donum & inuentum deorum: cuius est proprium facere ex servis reges, ex miseris beatos, ex homunculis heroas divinos & coelestes. Quam ob rem cum singillatim de virtutibus ageremus; antiquissimum nobis fuit exemplar illud intueri aeternum praepotentis dei, quod in iis virtutibus

vñ

vsque adeo elucet, vt facile intelligamus, posse ita conformari animos, vt mira in nobis sit quies, solidum gaudium, & germana felicitas. de qua cum mihi hodie sit dicendum, obsecro vos, vt me vestra bona cum venia audiat.

Duo sunt in nobis P. C. quorum alterum fragile, caducum, mortale, commune est cum belluis: alterum cum diis immortalibus firmum, stabile, aeternum. Horum naturam sequuntur omnes humanae voluptates & actiones, vt tales sint, quales ab his proficiscuntur. A corpore nihil est, quod non cadat sub sensum, quod non sit concretum, quod alterius ope non egeat. A mente sunt, quae sensibus attingi non possunt, cogitationes & contemplationes, simplicesque motus animi, vi ipsius mentis excitati. Quae duo cum arctissime coniuncta sint; quamdiu viuimus, necesse est, multa sic perfici, ac prodire in medium, vt illa ipsa vel sua causa, vel aliena se habent. Hinc nata est in nobis felicitas, non ex corporis vnius, non ex animi vnius bonis. Non possum non mirari, P. C. eos homines, qui sapientissimi sunt adpellati & habiti, tam libere pronunciaffe, omnia in sola virtute esse posita. In re quidem illi aperta turpissime lapsi sunt. Quis non videat nos esse homines? & propterea animantia, & idcirco ali cibo ac potu, refici somno & quiete, egere vestitu ac rectoris, in quibus calorem melius, & frigus aliquando feramus? Quis vestrum est, qui liberos suos velit esse sapientes, qui non multa putet opus esse pecunia, ad libros coemendos, ad paedagogum parandum, ad conducendum doctorem? Si ad percipiendas liberali dignas homine disciplinas peregre sit proficiscendum; sine viatico Graecus non viset Aegyptum, non Ger-

Germanus Italiam, non Italus exteras regiones. Sed hoc omitto, illud dico: quis domi forisque studia virtutis colet diligenter? quis contemplabitur? qui melius id non faciat optimo corporis temperamento, quam dissoluto? acuto melius ingenio, quam hebeti? Quae cum ita certa sint, ut tam stolidus sit nemo, quin sentiat esse verissima: & tam multi semper fuerint indagatores felicitatis, quam in contemplatione positam esse recte intelligerent: quid est, quod quidam, quos sicuti boues armenta secuta est infinita hominum multitudo, sese & alios oleribus & crassiore cibo pascere instituerunt? quod genus vitae fecit homines minime aptos ad meditandum. Vnde primum iuri naturali & civili bono incredibiles tenebrae sunt offusae. Vnde illa nata sunt monstra, ut alii cum feris libenter habitarent, alii in sordibus & situ iacerent, alii sibi plagas infligerent & adferrent crudeliter vulnera, quasi morbis adfecti melius contemplarentur, & propterea corpus non esset curandum. Horum simillimi fuerunt philosophi non ignobiles, quibus cum pecunia ampla & copiosa haereditate obuenisset, ad scopulos declamantes, multa argenti, multa auri talenta in mare coniecerunt: quasi liberalitas non esset virtus, quasi miseri non essent subleuandi, quasi numus lege constitutus non esset consilio prudentissimorum hominum ad usum necessarium communis vitae. Quos secuti sunt, qui a regendis populis, a republica, a priuata administranda, a procreandis liberis, a lectissimae feminae societate abhorruerunt: quique parentes, cognatos, propinquos, amicos non bono esse nobis putarunt ad beate viuendum. Inuenti sunt, qui ab omnibus refugerent hominibus, cum tamen ipsi essent humana

spe-

specie & figura. Quanto illi nostri melius, qui duce magistra vitae, philosophia, bonam valetudinem, formam, ac robur, agri copiam, terrae vbertatem, pecuniae vsum, fidelitatem vxoris, liberorum, cognatorum, propinquorum adfluentiam, hominum denique necessitudines & societates bona esse intellexerunt?

Quid ergo est? dicam P. C. aliquid in nobis inest ex puris illis, aeternisque mentibus, quod si studiose colatur, omnia praeclare se habent: in quod vnum omnium oculi sunt coniiciendi, neque interea aliud quidquam est spectandum. Quis non videat, quasi Phidiae Mineruam illam in arce, sic in suo capite mentem pulcherrime repositam, quasi dominam sedere, & reginam consiliorum? quae oracula continenter fundit instinctu adflatuque diuino: quam qui contemnit, deum contemnit: cui qui repugnat, is oppugnat iura humana & diuina. Quae duce intelligimus, melius omnino geri, quae ratione certa fiunt, quam quae temere administrantur. Animantia, quae prudentia censeantur, magis sibi cauent, quam quae feruntur imprudentia. Respublicae in quibus sunt sapientes, & vsu rerum callidi ciues, omnibus partibus commodius agunt, quam quae ab imperitis & inquilinis reguntur. Eadem est patrimonii ratio: haereditas, quae scientissimis administratoribus vtitur, optime conseruatur. Nihil autem omnium rerum melius est mente, plena consilii ad omnia regenda. Nam & solis & lunae conuersiones, & signorum ortus & obitus, certum ac perpetuum ordinem seruant: & tempestatum commutationes constanter fiunt: & dierum noctiumque vicissitudines, quasi ad clepsydram aequatae, quotannis proueniunt.

unt. quae certe omnia sunt argumento, praeparenti quadam mente mundum vniuersum regi. Quod si melius geruntur, quae ratione certa fiunt, quam quae temere administrantur: & ad omnia regenda, mente plena consilii nihil est melius: quis dubitet, ratione & mentis consilio omnia esse administranda? Quod si diuina haec pars accesserit ad rerum temperationem, quid officiet, quo minus bene & beate viuiamus? Bona valetudine? at ex ea in primis est tranquillitas, ne doloribus corporis abducamur a contemplando. An forma? quae honestatem natura habet, & mirificos amores excitat sui. An robur? quo nititur fortitudo, si pro bonis arma sint capienda, si sit pugnandum pro patria. An opulentia? qua aliis etiam prodesse possumus, & ad deum proxime accedere: cuius diuitiae sunt immensae, & infinita liberalitas. An parentes, vxor, liberi, cognati, propinqui, amici? quos ut tueamur & sustentemus, si ipsa loqui possit pietas, nos vehementer etiam atque etiam rogat. Qua igitur re opus est? dixi iam saepe P. C. mente bona ac firma, animo potenti & exercitato ad omnia prudenter, iuste, fortiter & temperate gerenda.

Non satis est nosse, quid sit prudentia, quid iustitia, quid fortitudo, quid temperantia: re ipsa experiri oportet: non dicto, sed facto est opus. Si verbis fieri possent viri boni, praeclare se res haberet. Quae sunt praecepta sapientum? quae conciones theologorum? nemo est, qui legendo & audiendo iam non sit defessus: & tamen bonorum mira est paucitas. Quid est? auarissimi etiam homines magnifice de liberalitate loquuntur, dissoluti crebro de continentia: de re bellica nemo plura, quam ignauissimus quisque. Exul Annibal olim cum Carthagine expul-

pulsus Ephesum venisset ad Antiochum regem, in Phormionem quemdam incidit, qui cum castrensiū tubarum cantum numquam audiuiſſet, numquam vidisset ſigna ferri, numquam cum hoſtibus conſeri manum: & tamen homo graecus auſus eſt apud magnum regem, & ſummum imperatorem diſſerere de omni re militari. Quod ſi Phormioni fuit turpiſſimum, illud primum nobis eſt videndum, vt ea, de quibus dicimus, cognoſcamus; deinde ne inverboſum inani volutione, ſed in re ipſa perficienda poſitum putemus fructum excellentis virtutis. Non ſatis placet concentus, qui totus eſt ex falſis voculis: nulla ſuauior eſt harmonia, quam cum dictis facta reſpondent. haec Dorica illa eſt, quae in primis peritos decet: hoc Architae eſt inſtrumentum, quod a pueritia eſt adhibendum. Quod eo dico P. C. quod ſciam, vbique gentium ſtudioſam iuuentutem dare operam philoſophiae, non vt vitam cum virtute colat, ſed vt de virtute poſſit diſſerere: & infinitos mortales in cauſis rerum ſcrutandis, & obſcuris quaestionibus aetatem conſumere, quibus ſtudiis nihilo ſiunt meliores: & principes orbis terrarum legere auidiſſime res a maioribus geſtas, non vt ſeſe conforment, talesque ſint quales eſſe oportet; ſed vt inanem, neſcio quam, ex rerum illarum commemoratione capiant voluptatem, ad cuius motum quoniam omnes propenſi ſumus; illud eſt videndum, vt ea ſit ſemper cum vtilitate & honeſtate coniuncta: ad quam regulam dirigendae ſunt omnes voluptates. Sicut enim aegrotantibus dulcia videntur amara, & alba lippientibus nigra; ſic malis obſcoenae voluptates bonae & honeſtae. At ſicuti de ſaporibus recte diiudicant, qui bona ſunt valetudine; ſic de voluptatibus,

N

qui

qui sana sunt mente. Quamobrem mali (quod vix est credibile), qui in voluptate summum bonum ponunt, voluptate semper carent: & ab ea, quam se manibus putant tenere, longissime quidem absunt. Quod si illis persuaderi posset, non esset iam declamandum in voluptatem: sed in eos potius, qui non ita se parant, ut suauissima re fruantur. Est enim felicitas, voluptas ex animi & corporis bonis in rebus vel agendis, vel contemplandis: qua veluti sale res natura adperfit, ut recte illae quidem fierent, & factae conseruarentur. Artifices ipsi, & operarii dicere consueuerunt, si voluptas, & animi propensio accesserit, sese omnia melius facturos. Laboriosa literarum sunt studia: & tamen quos delectant, cum iis non modo assidua sunt domi, sed peregrinantur etiam, & rusticantur. Dura sunt munia rei militaris: & tamen cum bellum geritur, summa est alacritas imperatorum. Qua creditis Q. Fabium laetitia fuisse adfectum? cum patientia sua molliret Annibalem iuueniliter exultantem? Qua M. Marcellum? cum intelligeret confirmatis a se legionibus spem iniectam senatui, Annibalem posse vinci? Qua P. Scipionem? cum contemplaretur, qua virtute in Italiam hostis descenderat, eadem cum ipse in Africam venisset, fuisse hostem superatum, otium ciuibus partum, honestatum atque auctum imperium populi Romani? Nulla maior est voluptas, quam quae percipitur ex conscientia rerum bene gestarum.

Sed quid ego longissime abeo? vos ego testor P. C. vos praesidia ac robora libertatis populi Lucensis, vos conseruatores tranquillitatis, & publicae quietis: vos, inquam, testor, de vobis ipsis cum dignitate reipublicae quaero. Cum superioribus annis ciui-

tas

tas laboraret seditione, & non Galli, non Heluetii, non Hispani essent ad portas: sed ciues vestri ad palatii fores, ante curiam contra senatum arma cepissent, & acriter pugnarent: rebus a vobis praeclare gestis, & domesticis inimicis ex vrbe pulsiss, consilio & sapientia ciuium conspiratio illa, & concordia omnium bonorum secuta esset ad defendendam libertatem, obsecro, quae laetitia fuit senatus? quae voluptas? quod gaudium? quae alacritas animorum vestrorum? quae salutationes in foro? qui complexus illi erant inter vos? cum alter alteri congratularetur & exponeret, id quod discrimen & periculum ciuitas venisset, quorum virtute esset liberata. Mitto illa tempora: quid cum proximis superioribus annis diuina ista prudentia prospiceretis, orbem terrarum bello aliquando arsurum, nec procul abesse tempus, quo Gallia, Hetruria, Latium, Campania, Brutii magnorum regum conatibus ita conquassarentur, vt nihil cis alpes, vsquam esset tutum; num Lucae trepidatum est? num Delphos legati missi ad Apollinem Pythium? Vestra vobis P. C. sapientia praesto fuit, qua intellexistis ante exaedificandas arces, exaedificandum senatum, prudentia, iustitia, fortitudine, temperantia ciuitatem esse muniendam: quo pulcherrime a vobis constituto, & facto, cum ciuitas vestra in totius Italiae conspectu posita eluceret, quasi diuinum aliquod lumen, & tempestatibus coortis omnia miscerentur, omnes prouinciae, omnes regiones in magnas calamitates inciderent, omnes vrbes barbararum & immanium gentium eluuiione obruerentur: vos ad reipublicae gubernacula sedentes veluti magni dii, repulistis tempestatem e moenibus vestris. Vnde tranquillitas orta est, vnde haec

dignitas libertatis, unde affluentia omnium rerum, ut cum hisce annis Europa, Asia atque Africa bellis exhaustae fuerint: vobis numquam annona defuit, numquam concidit fides publica, numquam mercaturae, numquam litterarum studia sunt intermissa, numquam opifices se suis artibus remouerunt. Quare nunc pacatis temporibus, senes optatissimo otio fruuntur: pueri & adolescentes ingenuis se dedunt artibus: matres educandae familiae, & conseruandae rei student: iuuenes aut navigatione maria transmittunt, aut in Galliis, Germania, Hispaniis gerunt magna & ampla negotia, ut sint opes, quibus ciues bene agere & sustinere queant rempublicam, in quam omnium oculi & animi conuersi sunt. Quae res tantae neque fuissent, neque possent diu esse apud vos, nisi animos vestros voluptas, & virtutis amor accenderet, quo vestra facta est beatissima ciuitas: in cuius contemplatione nolite mirari, P. C. si diutius moror, & ad eam saepe iam redeo: est enim contemplatio felicitas, in qua boni tantum inest, ut hac vna deus ipse felix sit, ac beatus.

Cuius etsi ea est prouidentia, ut nihil habeat, quo magis omnes trahat in admirationem sui; ea iustitia, ut omnibus omnia aequae dispertiat, & consulat vitae animantium; ea fortitudo, ut omnia videat ut praesentia, neque laetitia adficiatur umquam, neque capiat dolorem; ea temperantia, ut licet eius sit infinita vis, moueat tamen ut finita, & ingentes sustineat globos, qui contrario motu versantur: cum tamen is mens simplex, pura ac praestantissima sit; nihil aliud agere quidquam potest, quam contemplari & intelligere. Quod si homini quoque est proprium, certe ad hoc homo natus est, ut agendo &

& contemplando fiat aliquando deus. Quam obrem otiosi, qui neque sibi, neque aliis prudentia, iustitia, fortitudine, temperantia sunt boni ac salutare, & qui magnis susceptis negotiis magistrum omnium benedictorum beneque factorum, virtutem non intuentur & contemplantur, felicitatem adsequi non possunt, quae nobis proposita est ex imitatione immortalis dei in quem quoniam non cadit perturbatio; curandum est diligenter, & efficiendum omnibus, qui beati esse volunt, ut ita se exercent, & omnino confirmant, ut in vitium delabi non possint: ut cum semper absit culpa, adsit semper indolentia, tranquillitas, gaudium, & infinita voluptas: quod rebus praeclare gestis eorum casta & sincera mens, divinae menti se coniungat: ad quam intelligendam ita natura omnes ferimur, ut nullus suavior cibus sit animis, quam contemplatio rerum diuinarum: cuius ita me P. C. desiderium tenet, ut iam plane ardeam, & contineri non possim, quin rogem vos in conspectu populi Lucensis, loco & ad petendum & ad impetrandum aptissimo, ut maturiore iam aetate mihi bonae cum venia vestra liceat deponere hoc onus dicendi, quod melius suscipere ac ferre possunt, qui hoc tempore apud vos ingenio & aetate maxime florent: quo ego illud prosequar, ad quod iam non populus Lucensis, sed tu me vocas omnis egregiae voluntatis, omnis efficiendae rei auctor, moderator, perfector. Qui quoniam me & gratum & memorem esse iubes, quo me vertam? quem invocem? cui ego hos, qui me tam amanter quinquennium aluerunt & sustentarunt, commendabo? nisi tibi, qui optimus es, & maximus. Quaeso, ut eorum hanc, quae in tua fide est, tueare & conserues rempublicam, quae bonas

semper artes coluit, nemini umquam molesta fuit, numquam finitimis terribilis & formidolosa: quae peregrinis etiam, & exteris nationibus benigna est, & perhospitalis: per te ipsum oro te, perque sapientiam tuam, qua coelum terra mariaque reguntur, sint fausti, sint felices, sint beati Lucenses mei.

O R A T I O XIII.

DE RATIONE STUDIORUM SVORVM
HABITA MEDIOLANI.

QVae mea semper in senatum, magistratus, collegiaque vestra, patres conscripti, observantia fuerit, qui meus in omnes Mediolanenses amor; nemo omnium melius novit, quam praestantissimi viri, ciues vestri, qui superioribus proximis annis cum imperio & fascibus in Hetruria fuerunt: ad quos cum magnus esset concursus bonorum, nihil mihi fuit antiquius, quam ut eos convenirem & colerem, qui omni virtutum genere ornati venisse dicebantur. hi enim in sermonibus, quos fere quotidie cum Hetruscis nostris habebant, multa de senatus vestri dignitate; nonnulla de patriae institutis, ac legibus; plurima de dictis ac factis civium vestrorum saepe narrent: iucundissime ego in primis audiebam, accendebarque in dies praeconio laudum vestrarum, & beatissimos eos esse iudicabam, qui essent apud vos, summa prudentia & sapientia viros: ex quo tempore magnus in me erga vos liberoque vestros amor est exortus & desiderium excitatum, susceptumque consilium, ut, si qua mihi umquam facultas daretur, ne

omit-

omitterem occasionem declarandi amoris huius & obseruantiae meae; quae cum mihi non modo largiter, sed etiam gratiose data sit a vobis, P. C. quas gratias agam? vnde incipiam? ab humanitatene? qua nullo meo merito per litteras publicas, optimi etiam maximi regis nomine, tam amanter, tam honorifice in ciuitatem inuitastis, vt fructum capere possim dulcissimae consuetudinis vestrae: an a benignitate? qua prius re ipsa vos munificos liberalesque sensi, quam de facie cognoui. Quum enim stipendia ampla atque magnifica constituta essent interpreti publico graecae & latinae linguae; vos ne rogati quidem mihi ea auxistis & rationem habuistis itineris rerumque mearum, vt commodissime ad vos venirem, & tranquille essem apud vos, nihilque mihi deesset, quo minus diligenter delatum adsignatumque munus exsequi & explere possem: qua de re magnas vobis gratias ago, P. C. non tam accessione pecuniae, quae a me numquam plurimi facta est, quae nisi ad educandos liberos alendamque familiam esset necessaria, fortasse etiam contemneretur: quam quod a vobis data est, a quibus nihil proficisci potest, quod non sit plenum honoris & dignitatis. Splendor enim vester eam lucem adfert, vt, qui beneficium a vobis accipiat, in obscuro esse non possit. Quamobrem si memor, si gratus, si denique vir bonus esse, & videri cupio: ea mihi cura, & cogitatio suscipienda est, vt omnes intelligant, quoniam humanitati & liberalitati vestrae par a me gratia referri non potest; fuisse tamen aliqua ex parte responsum & satisfactum ciuitati diligentia, labore & praeclara ratione inita liberalium studiorum: de qua vt aliqua dicam, inuitat me conspectus iste vester incundissimus & magnorum hero-

um, praestantissimorum civium, doctissimorum virorum praesentia, & concursus, atque attentio adolescentium vestrorum.

Quae duae res olim coniunctissimae erant & seiungi non poterant; eas torpor & labor, qui sunt studiorum hostes acerrimi, disiunxerunt & separarunt. rerum enim scientiam & dicendi facultatem veteres, qui in studiis istis excelluerunt, diligentissime persequuti sunt: quod nisi utraque teneretur, operam ludi viderent. Qui enim fieri potuisset, ut, quae eruta sunt ab illis, a nobis evolverentur: nisi eam lucem rebus oratio attulisset, ut, ad nos adlata, visa primum fuissent; deinde comprehensa? Quamobrem, quum omnes disciplinae & artes liberales consistant ex perceptione rerum, quae verbis significantur; a dicendi ratione rerum comprehensio, sicuti corpus ab animo sine interitu seiungi non potest: si res subtraxeris, quid sunt verba? quid de rebus dices, si verba sustuleris? Natura fit, ut, quod voce pronunciamus, prius animo conceperimus, statimque lingua cordi, & cor linguae consentiat. quae duo licet diuersa sint, ambo tamen, si recte officium suum facere velint, seiuncta esse non possunt: eandem rationem sequuntur dicendi facultas & intelligendi scientia: diuersae illae quidem, sed sic coniunctae, ut neque apte dicere possit, qui nihil sciat; neque multa scire videatur, qui de nulla re possit dicere: quid? quod ea est artium liberalium & disciplinarum ingenuarum cognatio, ut, qui earum vnam vere teneat, omnes teneat, quod miro quodam societatis vinculo, & quasi circulo connexae, & colligatae sint: quam rem sic multis locis Graeciae sapientes memoriae prodiderunt, & Latini veteres scriptis illust-

Iustrarunt suis, vt saepe numero mihi cogitanti P. C.; illud mirum videri soleat, cur homines quidam, qui, vt sapientes haberentur, magnis voluminibus omnia impleverunt, non intelligerent, sapientis nomen non satis conuenire iis, qui in magno liberalium artium & scientiarum numero, particulam vnius tenerent, &, quam tenerent, eam neque in ordinem digerere, neque eorum ipsorum cogitata possent recte enunciare: neque minus saepe sum miratus, P. C., quid sit, quod, quum tam multi, qui a pueritia auide se litteris dediderunt, vbi paullum aetate progressi, tantum proficere, vt latine & graece sciant, philosophiam & nobiliores artes contemnant; nimirum alios ingenii hebetudo, alios infinitus quidam labor deterruit: quatenam (malum) est ista coecitas? dies, & noctes habere in manibus scripta maiorum, quibus artes & disciplinae nobis traditae sunt, & qua ratione sint illa scripta, non videre: quum praesertim omnes isti illa eadem se docere & illustrare profiteantur: in quo quid turpius? quam dicendo & scribendo vel ignorare vel contemnere dicendi & scribendi artem: quid item indignius homine liberali, quam, vbi quasi ianua a musis patefacta est, datusque aditus ad sacra scientiarum, vltius progredi nolle? vere illud apud Graecos dicitur: quemadmodum proci de coniugio Penelopes desperantes, eius ancillis se dedere, & commiscuere; ita, qui philosophiam adsequi nequeunt, in humilioribus disciplinis consenscunt.

Quamobrem semper ego, P. C. praestans iudicium ciuium vestrorum, quibus cum mihi v-

N 5

fus

sus & consuetudo fuit, sum admiratus, qui cum summa rerum peritia eloquentiam coniunxerunt: hi, quum essent iurisperitorum eloquentissimi, & eloquentium iurisperitissimi, ad docendum, & dicendum ius ab Insucribus accersiti, Italiae gymnasia ornauerunt, ciuitates bearunt, inclinantes respublicas sic crexerunt, ut, quamdiu eorum legibus, & institutis steterint, laudatissimae illae quidem & florentissimae haberentur: horum ego orationes & poemata saepe legi, & audiui differentes, quasi tum de Platonis & Aristotelis ludo exissent: ex horum ingenio & eruditione facile intellexi, P. C. qui sit in litteris sensus ciuitatis vestrae, quae ratio studiorum. Nam, ut praeteream ingeniorum Mediolanensium praestantiam & a pueritia exercitationes apud disertos & peritos rhetores: quanti illud est, quod nobilissimum orbis terrarum gymnasium academiae Ticinensis ab vrbe vestra non longe abest? saepe vos ad philosophos, saepe illi ad vos diuertunt: feriae aestiuae quantum adimunt de studiis Ticinensium, tantum colloquiis & disputationibus Mediolanensium addunt: quid est? adfueti a pueris pure casteque dicere, barbariem non ferent: educati in scholis philosophorum, inani oratione contenti esse non possunt: nisi me illud, P. C. consolaretur, quod, qui doctissimi sunt, sunt iidem humanissimi; numquam profecto commississem, qui scirem ea a vobis desiderari, quae sentio in me quam sint exigua, ut ad vos venirem: sed quoniam id mihi non est integrum, aliud est suscipiendum. Quum multa sint Graecorum & Latinarum monumenta, in quibus publicus interpretes versari potest: conandum, & efficiendum est, ut ad iudici-

dicium, sensumque vestrum accommodem cogitationes meas.

Video P. C. ciuitatem vestram a prudentissimo & sapientissimo imperatore Carolo V. caesare augusto, delectam, atque adsignatam Philippo filio suo, regi pio, forti ac felici, quasi firmamentum & columnen regnorum, quae multa ac ingentia pater illi & fors fortuna, vel, vt melius dicam, deus concessit. Est enim Mediolanum totius Galliae Cisalpinae nobilissima vrbs & pacis bellicue tempore aptissima ad res magnas gerendas. nam & loci natura & arce munitissima est, vnde cohiberi facile possunt, qui ex Alpibus irruant, & reprimi hostium motus repentini, & percommode agri vbertate & opificum concursu omnia suppeditari necessaria ad bellum gerendum: quae quum magna sint, est illud vel maximum, quod, quanti sit faciendum, diuus caesar declarauit, quum senatorium ordinem honestissimum & sacrosanctum esse voluit in hac ciuitate, in qua summa rerum Italiae administraretur: quod non sit altera aptior ad moderandas prouincias, ad continendos in officio populos, studiosos rerum nouarum. Sunt enim ingenia Mediolanensium matura & temperata, & cum omnibus doctrinis disciplinisque liberalibus dedita; tum maxime iis, quae ad communem hominum societatem tuendam spectant. Ea re iuris peritorum scientia hic honestissima habetur & philosophiae pars, quae est de ciuitatibus gubernandis apud vos in primis viget: quod vero hinc saepe legati imperatorii, & praefecti regii cum mandatis mittuntur, est quasi ciuitatis vestrae alumna eloquentia.

Haece

Haec ego mecum reputans, P. C. quod bonum, faustum, felix, fortunatumque sit mihi, vobis liberisque vestris, & gratum diuo caesari, maximo imperatori, iucundumque Philippo, regi ac duci vestro, facile statui de studiis, & interpretationibus meis.

Quae a deo philosophorum, Aristotele graece scripta sunt politica, quod est, quae ad regendas ciuitates spectant, latine interpretabimur: quae ab eloquentium deo, M. Tullio orationes scriptae sunt, in quibus facundia & vero etiam numero Graecis oratoribus superior visus est, eas praelegemus & explicabimus: vestro de studio mea studia erunt omnia, non fallam opinionem ciuium, habebo rationem fidei praestantissimorum virorum, qui vobis polliciti sunt, me non modo dicto fore audientem, sed ad nutum voluntatemque vestram me totum esse conuersurum: quod si qui censent, adolescentes, qui graecae linguae vsum non satis tentent, primo quoque tempore alliciendos scriptore aliquo, qui suauitate orationis ceteris praestet: non contemniam consilium optimorum virorum amicissime commonentium, reuocabo ego me, conferamque interea ad musam Atticam Xenophontis, ex cuius ore, vt de Nestore & Vlysse dicebat Homerus, melle dulcior & niue candidior fuit oratio: id vero tantisper faciam, dum ad Aristotelia adolescentes fiant aptiores: illud tamen firmum erit in interpretationibus meis. Haec vna semper est seruanda conditio, quod sciam in hac re doctissimis viris, qui sane multi sunt in ciuitate vestra, me facere gratisimum, nulla mihi vel Graecorum vel Latinorum attingenda sunt monumenta, quae rationem non habeant moralis philosophiae. nulli mihi auctores vel laudandi sunt, qui purum & cas-

castum dicendi genus non sequantur. quid ergo? inquiet aliquis, ea pars philosophiae, quae de natura est, & quae de differendi ratione, & ceterae artes liberales contemnentur? minime: in interpretationibus istis saepe digredi necesse est, vt abdita quaedam in antiquorum scriptis illustrentur, hic ego, quantum potero, satisfaciam auidioribus scientiarum. Nam, quod rhetorice dialecticae cognata atque affinis in eodem vertitur: quum vsu veniet, in vtraque consecretanda nullis nos terminis & cancellis continebimus, saepe in illius, saepe in huius fines excurrentur. Atque vtinam tantum temporis aliquando nobis superet, vt, quae de hac facultate graece scripsit Aristoteles, latine possimus interpretari. In rhetoricis enim praeceptis satis fortasse erit M. Tullius, in dialecticis non libet consecretari riuulos barbarorum. Quis est, qui non probet, si cum graecis latina coniungentur? quod in Aristoteliis & Xenophontiis istis interpretandis faciemus, ita adolescentes res scitu dignissimas vno eodemque tempore & latinæ & graecae linguae vsum discant: quis me accuset aut reprehendat, si, dum M. Tullii verba explicauero, res ipsas persequar? an, si quid historia celebratum est aut fabula, de quo ille breuiter, mihi de eodem copiosius dicere non licet? si quid a rhetoribus graecis accepit, si quid a Demosthene, Lyfia, Isocrate mutuatus est, si quid a Platone ad nos attulit, id ego non expendam? an, quum Aristotelis aut Xenophontis scripta interpretabor, immorari in eorum scriptis, si verbum verbo est reddendum, voces examinare, & proprietatem verborum non possum? sunt interpreti quasi subsecivae horae, in quibus, occasione data, intra modum licet vagari.

nam

nam extra modum de proposito digredi, & deflectere ab eo, quod susceperis illustrandum, non est interpretis; sed hominis potius vel amentis vel furentis ambitione: idque interest sophistae peritus, quod ille loco disserit, & apte, quantum sat est, res oratione prosequitur: hic temere omnia, quum minime etiam opus est, inculcat, ut unus sapere videatur: contra infans interpretis semper aride ac ieiune agit, quasi religione adstrictus, ne praeter verborum interpretationem quidquam dicat.

Quod ergo officium rectum? sicuti non est negandum, non semper interpretem incidere in florum varietatem; ita est concedendum, ridiculum esse eum, qui, cum viridia florent, latiora lumina non aperiat, ut, eorum prospectus sint suauiores: occurrit aliquid dicendum de numeris, qui discreti appellantur? sume, ab arte, quae a Graecis & a nostris arithmetice dicitur: sunt geometricae demonstrationes probandae? si mutuatus fueris a Megarico philosopho, non est peccatum: quis in disciplinis versatus vel mediocriter, si de siderum situ & errantium stellarum motu sit dicturus, non audeat sphaeram & radium sumere? quis de concentu & harmonia vocum & neruorum velit, qui plurima non possit dicere? sunt vicinae, & ut paullo ante dicebam, ita finitimae & coniunctae scientiae, ut altera alteri quasi manum porrigat & prehendam: nulla sunt scripta maiorum, quae referta non sint verbis atque sententiis, quibus eorum oratio elucet sicut stellulis coelum. Vere illud dicere videor, in his interpretandis, cui dicendi argumentum deest, is unde illa accepta, vel qua ratione inuenta, & qua arte scripta sunt, ignorat: illud quoque non falso dixerim,

rim, rectius, quae a maioribus scripta sunt perciperentur, si eorum essemus quam simillimi, qui nullius scientiae expertes, ista nobis monimenta reliquerunt: quorum si tantopere studiosi sumus, cur eorum studia non imitamur? Nam, ut a nostro incipiam, quid M. Tullius ignorauit? an dicendi artem? eam multis libris docte ac distincte a puero usque profectus, quantus & qualis orator euasit? an differendi rationem? dii immortales, dum is vestigat ac lustrat sedes argumentorum, & communes locos, per aspera atque arida quem cursum eius tenet oratio? an rerum humanarum & diuinarum scientiam? sunt de vniuersitate, sunt de diuinatione, sunt de natura deorum, sunt de fato libri: nulla praeterea pars moralis philosophiae ab eo non pertractata atque absoluta est diligenter, ornate, & copiose. De te vero, quem omnis antiquitas admirata est, omnis posteritas collet & obseruabit, sapientissime Aristoteles, quid dicam? vix credibile est, quot abs te docte & eleganter scripta volumina amissimus. ea quoque quae restant, tam multa sunt, ut neque ferro, neque igni absumi potuerint, vndique Gothorum, Vandalorum, Saxonum faeuiente barbarie. Tu multarum rerum inuentor, plurimarum corrector ac vindex, omnium illustrator & quasi sol, de tuo lumine lumen nobis accendisti, & monstrasti viam apertam ac facilem, ut passim & ordinatim iremus ad matrem omnium artium & disciplinarum philosophiam; ut, quum primum per te eloqui & persuadere sciremus, sciremus etiam disserere diligenter, essetque nobis instrumentum aliquod ad sapientiam, ut neque fallere neque falli possemus, dum abdita quaedam naturae essent vestiganda, ne quidquam nos fugeret eorum, quae

quae apud nos & supra nos fierent, & animo ferremur in coelum, & intueremur diuinas mentes, quae sideribus praesunt & orbibus temperandis; ut in tanta cognitione rerum, imitatione diuinarum mentium, nos quoque, veluti dii quidam, non modo nobis, sed patriae, parentibus, liberis, propinquis, amicis & communi denique hominum generi boni, ac salutares, bene & beate viueremus. Id enim propositum est & fuit semper sapientibus: haec finis est, haec meta, hic portus, & tanquam sedes beatorum, in qua, qui scientiarum cursu, & quasi nauigatione iactati defessi sunt, tandem conuirescant: quumque ea sit vis virtutis, ut eam adepti, & omni animi perturbatione vacent, & in otio ignaui esse non possint, praeclarum semper aliquod agunt, & meditantur, & vel rebus publicis adsunt quasi architecti, ut, si illae stent, eas muniant, si labantur, erigant; vela regibus aduocantur quasi oracula ciuitatum, quasi moderatores populorum. Quae, si magna, si praeclara, si denique diuina sunt, adolescentes, (ad vos enim conuertam extremam partem orationis meae, quibus cum mihi laborum, & vigiliarum communicatio futura est) suscipite curam, & cogitationem dignam animis vestris: sunt haec domestica studia, sunt munia parentum, fuerunt maiorum vestrorum, gratisima diuo Carolo, caesari, iucundissima regi ac duci vestro Philippo, probatissima senatui, qui mihi non tam senatus & conuentus hominum, quam concilium quoddam videtur immortalium deorum.

* * *

ORA-

O R A T I O XIIII
D E P A C E

Ad Ferdinandum Austriam imperatorem, & ad Philippum Austriam Hispaniarum, & ad Henricum Valefium Galliarum reges fortissimos & potentissimos, ceterosque principes reipublicae christianae.

Scripta non habita.

Quam scripserat, ut haberet in aduentu regum in Italiam, qui, dimissis exercitibus pacemque facta, adfinitatibus denuncti constituisse cum caesare principibusque Germaniae, Hispaniae & Galliae Mediolanum venire dicebantur ad conuentus peragendos: ut, pace populi christiani ubique parta, cum Paulo III pontifice Romano de concilio sterneretur, communi concordia & summa aequitate habendo.

Nihil erat, principes, sapientia vestra dignius, quam ut a maioribus accepta respublica, agitata & discissa discordiis, consisteret aliquando & cohaereret coniunctione animorum vestrorum. Quod cum factum sit, non dubito dicere, a deo & patre domini nostri Iesu Christi, auctore omnium bonorum, primum vobis gratulor omnium gentium, & nationum nomine, qui eius numen, & opem implorante deinde eundem precor perfectorem egregiorum operum, ut haec concordia firma, fixa perpetuaque sit, eaque vobis, & vniuersae reipublicae christianae bene & feliciter eueniat. Quod ego nunc pio imperatori, & sanctissimis regibus, fortissimisque principibus, in Italiam ingressis ominor atque auguror, ob

O

prae-

praeclara ista initia, quibus magno metu ac terrore liberauistis orbem terrarum. Qui enim magnis regibus, summa contentione pugnantibus, vocatis ad arma non modo patriis, sed exteris etiam nationibus, populi sibi non pertimuerunt? quae ciuitates non trepidarunt? cum praesertim imperatorum vita magis quam aliorum periculis sit exposita: quibus si quid humanitus accidisset, eorum casu, moderatione sublata militum, concitatis seditione ac cocuntibus tantis & tam variis exercitibus, quo se loco res humanae habuissent? equis ignorat, hisce concursibus atque eluuiionibus gentium Europam, Africam, atque Asiam olim obrutas, linguam, mores, religionem commutasse? firmissimos ac potentissimos populos suis sedibus fuisse pulsos, & deturbatos? An res vlla publica, an regnum aliquod habuit tantum firmitatis ac roboris, quantum imperium populi Romani? an Romanis veteribus quidquam fuit exercitatus, an illorum legionibus quidquam instructius, vel armatum genere, vel militari disciplina? eius tamen imperii nomen nisi vel Graeci, vel Galli, vel Germani sustinuissent, & conseruassent maiestatem, fuisset omnino deletum. Itaque, vt ceterarum prouinciarum urbiumque direptiones & incendia praeteream, quae illis temporibus contigerunt, omittamque Italiae vastitatem; illud quidem satis constat, vrbe Roma capta & incensa, vbi illa gentium domina suis deterrita ruinis quasi solum vertit, & e collibus in planitiem descendit; de tanta populi Romani maiestate ad id ventum esse, vt hoc tempore ex tot clarissimis familiis, quae regum & nationum clientelas iactabant, quaeque per orbem profeminatae videbantur non posse extinguui, quibusque pluribus Roma ipsa ful-

fulgebat, quam sideribus coelum, nulla sit reliqua, nullum vestigium appareat, nulla viva memoria: quo vel vno exemplo, satis commoneri deberent regna & liberae ciuitates, nihil tantopere sibi esse extimescendum, quam concursus atque conuentus exterarum gentium ferociumque nationum. Imminabat praeterea ceruicibus nostris, & inhiabat imperio perpetuus hostis christiani nominis, magnus Turca, rex Asiae, & e Byzantii speculis in Germaniam, in Gallias, in Hispanias vsque prospectabat, animo volutans stragem futuram nostrorum, occasionem non omissurus, si duae refertissimae acies concurrissent & acriter dimicassent, vbi vel alterius, vel ambarum fortissimus quisque cecidissent, quin ipse ingenti equitatu, peditatu incredibili in Pannoniam excurreret, classem Apollonia educi atque emitti iuberet in Italiam, vt terra marique nostras copias infirmas, ac trepidantes inuaderet & profligaret, vt celeriter reconfecta deterritis foederatis, & vi coactis & proditis, in Asiam rediret, & vnis litteris, vnoque die omnibus, qui in Graecia & Palestina versabantur, necatis, in Indiam irrumperet ac volaret, ad delendum seruatoris nostri Iesu Christi nomen, quod ibi pie & sancte coli dicitur. Haec ne acciderent, deus auertit: illa, quibus vehementer laboramus, quoniam ad eos oratio est, quae nostram fortunam miserati priuatas iniurias publico bono condonauerunt, non reticebo. Bello diutino fessae christianae prouinciae, premebantur rerum omnium inopia. nam multos iam annos excursionibus militum agris vbique vastatis, vicis incensis, rusticis prope deletis, agricultura deserebatur, pecuaria relinquebantur, emporia ita cessauerant, vt nihil in municipia, nihil in

colonias, nihil in praefecturas comportaretur: piratarum vero latrocinii ita maria erant infesta, ut mercatorum nauigatio conquiesceret & maximae familiae, quae in salinis erant, exterminarentur, orae maritimae nihil proferrent. Quamobrem, quum neque ex portu, neque ex decumis, neque ex scriptura vectigal colligeretur; & loca passim munienda essent & classes exaedificandae, stipendiaque danda militibus: necesse erat acerbissime exigi tributum, pecuniam noue imperari, pro censu, pro domo, pro capite, pro molitis cibariis pendi tantum, ut vitae iam vulgo homines poeniteret. Quae omnia, reges, vobis inuitis & cum magno dolore vestro, principes, facta fuisse certo scio, sed ea erant magnarum ciuitatum odia, ea hominum pugnandi insania, eae infinitis caedibus cumulatae iniuriae, ut bella quasi legitima & iustissima summa etiam cum laude geri viderentur: quorum nullus finis vnquam erat futurus, nisi sapientia vestra, reges, occurrisset: quae quoniam, cum minime speraremus, nobis illuxit, quasi diuinum aliquod lumen; nolite mirari, si, ubi de aduentu vestro auditum est, ita ex omnibus locis concurritur, ut ipsae vrbes, ipsae regiones ex suis convulsae sedibus, obuam prodire videantur ad complectendos liberatores orbis terrarum: ex omnibus ciuitatibus legati & magistratus mittuntur: omnes omnium aetatum, omnium ordinum plenissimis viis, nobiles, ignobiles, viri, mulieres, ex oppidis atque agris se effundunt cum coniugibus & liberis, ut vos non ut mortales, sed lapsos de coelo principes intueantur & venerentur. Atque, ut de aliis taceam, ecqua laetitia adfectam putatis hanc ciuitatem Mediolanensem? cuius potentissimus rex Philippus

op-

optimo iure haereditatis & colonorum mirifica voluntate dux, dominus, & possessor est; quae eam gaudia gaudere arbitramini, vbi tantum imperatorem, vbi talem regem, vbi tot principes conuenisse videt sanguinis communione & animi beneuolentia regi suo coniunctissimos? si ciuitas loqui posset, quam humaniter saluaret, qua pietate ducem & deum suum adloqueretur & complecteretur? qua verborum & animi significatione exciperet augustissimum caesarem, domini patrum sui? qua alacritate & festiuitate potentissimum Galliarum regem, patrem reginae & dominae suae? quibus vocibus adpellaret ista reipublicae christianae robora, heroas istos omnium gentium, omnium aetatum, omnium seculorum facile principes? quod quoniam fieri non potest, iussu est, imperatumque mihi hodie a senatu populoque Mediolanensi, vt ciuitatis nomine significem publicam laetitiam: quae quoniam tanta est, vt eam neque animi hominum, neque ipsa loca vrbis capiant; & aera manu repulsa, cantusque tibicinum ex arce, & tympanorum mugitus, fulgor strepitusque tormentorum bellicorum, & vrbe prope tota ardente, accensa funalia ignesque nocturni superant omnem verborum significationem: non est dubium, quin sapientissimis principibus satis in hac re videatur esse factum. In eam partem incumbam potius, quam mihi posthanc prudentissimus senatus iniunxit, & nobilis populus Mediolanensis, vt, si mentes tantorum principum non offendi viderem, sed ad orationem meam aliqua ex parte conuerti; dicerem aliquid dignum expectatione, de pace ista, cuius nomen, cum dulce est, tum res ipsa maxime salutaris erit, si, vt ditionum & regnorum discordiis

finem fecit, itidem requiem, & tranquillitatem adferat motibus animorum. Quod quoniam humanitate vestra, principes, mihi contigisse video, ut laetitiam publicam gratulationemque istam non inuiti acceperitis; date hoc mihi, pro sapientia, & pietate vestra, ut cetera, quae dicam christianae reipublicae causa, attente, & bona cum venia audiat.

Tria sunt, quantum ego arbitror, quibus in istam cogitationem concordiae dignissimam virtutis vestrae venire potuistis, quae commemorata saepius, maxime vero hoc tempore, possunt confirmare animos vestros: quia pax honesta est, quia utilis, quia necessaria. Quorum prima illa ratio accendere, atque inflammare vos debet, quae vestra maxime propria est. Honestas enim, quanquam omnibus viris fortibus sit proposita, ea tamen ita est regum ac principum excellentium, ut una cum ipsis nata esse videatur: quid est enim tam regium? quam alacritas quaedam magnarum praeclare gerendarum rerum, quae animis eorum ingeneratur, qui praestantissimi sunt, ex quibus virtutis praepotens vis suavisimos educit fructus. Quae quoniam sola honesta est, & omne honestum bonum, sit necessario, ut in principibus tantum sit boni, quantum inest honesti: quorum si proprium est excellere, honestissimum est illis profecto, ceteris praestare prudentia, iustitia, continentia, fortitudine, liberalitate. Sit mihi fas, sanctissimi reges, hoc loco aperire, atque explicare initia tantorum consiliorum: ut iis oratione mea commendatis sempiternae hominum memoriae, quantum commodi nobis pax ista attulit; tantum sit etiam boni posteris adlatura, aemulatione laudum

ves-

vestrarum. Prudentiae diuinæ cuiusdam fuit, tantis exercitibus coactis, & in conspectum adductis, ita ut altera acies alteram e regione prospectaret, cum ceteri animo essent perturbato, duos reges mente vegeta ac serena tum maxime vidisse, ac intellexisse christianam pessum ire rempublicam, nisi temerariam animorum dominatricem cupiditatem ratione coercerent. Quapropter, cum omnes, qui longe aberamus, aduersos potius exitus timeremus, quam speraremus secundis: primi reges ipsi per se de pace cogitare, & consilia inire ceperunt. Et quoniam, ubi aliquid certe noris, quod verum rectumque sit, nihil opus est consultore, cum praesertim saepe in aulis principum nonnulli sint, qui multis studeant: rem, ut solebant, minime in publicum consilium adducere, sed cum paucis agere, & tantum cum illis communicare, quos intelligebant privato commodo paucis desiderio teneri. Itaque res tanta, quanta nunquam altera fuit, inter summos reges per paucis internunciis transacta est. aderant enim ceterae virtutes, quibus aditum prudentia patefecerat, inter quas alumnam regum iustitiam, ducem vitae, inuentricem legum, conferuatricem humanae societatis, quos motus in eorum animis concitasse, quas faces admonuisse, quos accendisse ignes putandum est? cum ii, qui tantis cum exercitibus conuenerant, ut armis decernerent, antiquissimas controuersias tot urbium, & ditionum, quae modo ad hos, modo ad illos vel haereditatibus deuolutae, vel iure victoriae acquisite peruenerant, ac quietate diremerunt: turpissimum sati, priuatos homines sic iustitiam colere, ut alienis abstineant, iniuriis temperent, iudiciis agant: & si qua fuerunt accepta iniustius, veteribus dominis

reddant ac restituant: principes vero orbis terrarum vi agere, armis decertare, cupiditate efferri, ut ad suum commodum iura & rationes aliorum conuertant. Bellis vero gerendis quam multos iniuriis adfici necesse est, qui nihil deliquerunt? qua cogitatione grauissime omnium commotus diceris, iustissime Galliarum rex Henrice, cum initio belli germanici lapsum veteri disciplina militem, corruptum atque insolentem, legibus coercendum putasti edicto proposito. Ne quis tiro, veteranusue oppidis captis templa diriperet: ne quis virginibus, ne quis matronis vim adferret: ne quis laedere sexagenarios; ne quis pueros auderet attingere: tironem aduersus edictum facere ausum, virgas, veteranum fustuarium merere. Cum huiusmodi rege pacem conficere facile tibi fuit, continentissime regum Philippe, qui numquam alieni adpetens, diuini & humani iuris fuisti semper obseruantissimus: quod si quid aliquando armis est gestum, id gloriae magis causa, quam avaritiae; defendendae potius gratia maiestatis tuae, quam laedendae alterius, cum fortitudine est a te gestum; quae virtus in maioribus vestris semper clarissima fuit, in vobis vero diuina proximo anno & coelestis enituit. Cum animi magnitudine & despicientia rerum humanarum vicistis vos ipsos. deleuistis enim omnem memoriam paternarum simultatum, euellistis radicitus causas non modo praesentium, sed etiam futurarum offensionum: tetrarchias, & regna potius abiicienda putastis, quam non sanctissime inter vos colendam pietatem: qua duce fortitudinem liberalitas ita complexa est, ut, cum uterque plura dare vellet, quam accipere, non modo ditionibus & imperiis concedendis, sed pignoribus etiam carissimis

mis liberaliter certatum sit. Dii immortales! qui nobis illuxerunt dies? an non sunt haec aetatis aureae vestigia ad nos reuertentis? Nupfit magnis auspiciis, diis auctoribus, faustis ominibus omnium, potentissimi Galliarum regis carissima filia Hispaniarum felicissimo regi Philippo: & Henrici magni praestantissima soror inuictissimo duci Sabaudiae, quae ciuitas Allobrogum antiquissimae gentis est. Nihil habet potentius Europa, nihil nobilius orbis terrarum: Valesiorum familia in Galliis princeps: in Germania, & in Hispaniis Austriorum: in Italia ducis Allobrogum. Honestissima ergo pax, quae ipsis conciliata virtutibus, coniunctione familiarum maxime illustrium, adfinitate summorum principum firma aeternaque habetur. Quae tibi eo iucundior esse debet, maxime Romanorum imperator Ferdinande, quod tuis velut auspiciis coepta & absoluta est, vno eodemque tempore, quo tibi orbis terrarum moderandi & regendi habentiae commissae sunt: quis hanc pacem non laudibus adscribat tuis? ex qua pace auream tui imperii aetatem adpellatum iri necesse est: quae res gloriosior augustae familiae Austriorum? quae commendatior erit memoriae hominum sempiternae?

Satis multa de honestate: dicam deinceps, ut proposui, de vtilitate, de qua cum ad eos principes oratio sit, qui natura cohaerentia bona nunquam, neque re, neque opinione distraxerunt, per paucis agendum esset. nihil vtile isti, vtile esse censent, quod non honestate praeleceat: sed quoniam alia est ratio vtilis, alia honesti, & natura omnes cum deliberamus, in id aciem intendimus, quod valde vtile adpareat; sequar communem prudentiam, & consuetudinem consultorum: vincat vtilitas, ut vesti-

galium, ut portuum, ut agrorum, ut ciuitatum rationem in primis habeamus. Gallia latissime patet, qua Aquitanicus sinus spectat ad occidentem, qua Sequana in mare influit, & opulentissima regio vergit ad Septentriones, & in Germaniam usque protenditur, relictisque Belgarum & Heluetiorum finibus, Alpibusque, exclusa Italia, Mediterraneo mari prominet, ad orientem solem exposita, & longissimo tractu ad meridiem vergens recurrit in Aquitaniam: huius multa sunt regna, innumerae ciuitates, infiniti populi vectigales, portus frequentes, qua in Britanniam transmittitur, qua in Hispanias, qua in Italiam merces nauibus comportantur, lacus & flumina nauigabiles multi, agri feracissimi omnium rerum, saltus & siluae ita pecuariis aptae, ut ex pensionibus, ex portoriis, ex decumis, ex scriptura vectigal pendatur, ut auctor valde bonus litteris & memoriae prodidit, exaequatum aliquando sit cum eo, quod fuit olim florentissimi populi Romani. Quid hoc est? ubi sunt isti consultores & ratiocinatores, qui res omnes utilitate metiuntur? vir sane peritus, qui rationibus Galliarum publicis non modo interfuit, sed praefuit consiliarius regis, octuagies quinquies decies eo anno, quo de asse commentarios scribebat, in accepti tabulas dicit fuisse relatum; annis postea fere singulis tributum auctum est & exactum. Vos rationes rursus, dum in Hispanias excurro, confiteor: subducite summam, quod vestro commodum fiat: vagabor plusculum, conferam me in alias quasdam regiones: videte, in tabulis quid sit accepti, & dicite, in quod feratur expensum. Hispania, maxime rex Philippe, multos olim reges aluit, eosque omnes gloria & potentia insignes. Habet enim regiones in-

innumeras haec Europae pars nobilissima, quae a montibus Pyrenaeis incipiens longissimo spatio ad occidentalem oceanum vsque protenditur, & ab Iberico mari immensa latitudine a septentrione Lusitaniam continens, quae in tuorum fide & ditione est, diffundit se in mare Gallicum & Aquitanicum sinum: quis eius ciuitatum? quis populorum? quis portuum? quis agrorum nomina recenseat? quis vbertatem nesciat, qua fluuiorum rex Iberus, qua Tagus aurifer, qua ditissimus Betis excurrit? ex his, qui pontificum vectigal nouit, quod ex Hispania colligunt, quale tandem statuet regibus? Aragonium regnum tuum est, Valentinum, ac Balearicum: tuum Castulonense vetus, & nouum Toletanum: tuum Cordubense, tuum, Philippe, Beticum: horum incolarum virtute animoque materni aui additae sunt tibi terra marique prouinciae, & cumulata regna regnis: tua est Sicilia omnis, tua omnis Sardinia, horrea illa quondam populi Romani, vnde frumenti ingens numerus, vnde vectigal incredibile. Aui eiusdem virtute accessit Campanus ager, & beatissima illa ora, vbi summum fuisse libero patri cum Cerere certamen ferunt: tua est Neapolitana ciuitas, & amoenissima regio Salentinorum ac Brutiorum, quae magna Graecia dicebatur. Aui quoque paterni, cui regnum & nomen debes, haereditate ad te deuenerunt opulentissimae vrbes Belgarum, qui, quam olim a cultu & humanitate prouinciae aberant, tam hoc tempore praestant ceteris. nam & ipsi stragulas vestes mirabili artificio & incredibili quaestu conficiunt, & ad eos minime raro mercatores commeant, qui magna in Belgica & ampla negotia habent, & collybum exercent, & ea maxime important, quibus nul-

nulli tam duri sunt animi, qui non molliantur: ex
 quibus rebus tantum hic vectigalis est, quantum num-
 quam fuit in Asia: quid augustissimus pater tuus,
 nonne hanc nobilissimam prouinciam Insubrum, ca-
 put & robur Italiae, tuis regnis adiecit? quae licet
 sero accepta est, fecit tamen omni obsequio, vt, si-
 cuti nulla patri fuerit carior; ita nulla tibi posset esse
 iucundior: omne eius latifundium (quo digna est vt
 subleuetur) quodcunque fuit belli tempus sponte ob-
 tulit ad vectigal: haec numerosum peditatum, haec
 equitatum ingentem aluit: haec nihil misis a te prae-
 fectis ausa est vmquam denegare, & cum tributum
 imperaretur; in rerum omnium caritate, libentissi-
 me dedit, citiusque, quam praefecti ipsi expectarent.
 Venio nunc ad nouas regiones, vel potius nouum
 orbem terrarum, & montes aureos, insulasque natas
 pro auro, argento, aere flando, feriendo: feracis-
 sima regio metallorum tantum auri, tantum argenti
 misit in Hispanias, quantum non est credibile. Quae
 (malum) res, tantas opes absumsit? dicite ratiocina-
 tores regii, vbi sunt vectigalia exacta? vbi sunt tribu-
 ta accepta? vbi euenis, visceribusque terrae effossae,
 nauibusque exportatae diuitiae? nihil moror: vnum
 omnium responsum est certissimum, & verissimum,
 omnia bellum exedit, exhaustit, absumsit; monstrum
 ac portentum ingens, nam neque Charybdis ipsa tam
 multa vorat, neque pater absorbet Oceanus: eius di-
 uturnitate quid horribilius? quid vastius? quid de-
 sertius? cuius effigiem, cum e montibus Pyrenaeis
 descendisset, Anri-bal in somnis vidisse dicitur; ser-
 pentem scilicet mira magnitudine, cum ingenti strage
 arbores & virgulta consternentem, & nimbum
 cum fragore coeli, grandine ac fulminibus grauidum,

COR-

corripientem villarum culmina domorumque testa,
ac summas urbium arces. Sed quid ego res a memoria
nostra remotissimas oratione prosequor? Belli faci-
em nos Itali saepe vidimus: sed quoniam sua premunt
quemque, & nouissima mouent magis; dicite vos,
tribuni militum, dicite vos duces, & imperatores, qui
bello proximo Gallico, qui Belgico praefuistis, quae
belli sit forma? si recusabitis dicere, Celtae dicent,
populi Galliae nobilissimi, qui eius praesentia suas
segetes interire, oliueta & vineta caedi, consternique;
late patentem regionem amplius centum sexaginta
millibus passuum, vno die, vna hora flammam tol-
lere, & in coelum ferre viderunt: turres praeterea, &
arces ingentes discindi, ac cadere tormentorum no-
uo genere magnis glandibus, quasi fulminibus per-
cussas, fulgorem inter ac caliginem, cum horrendo
coeli fragore: dicent miseri, sed non sine lacrimis,
qui cum suorum vrbes captas diripi, suas domos exi-
nari, vxores & liberos a complexibus auelli atque
abduci viderent, mori voluissent, sed non potuerunt
taceo indigniora, prae quibus minus crudele specta-
culum fuit, quadrimus puer in conspectu parentum
iugulatus, & veru transfixus, ad ignem tostus, adposi-
tus in coena, & voratus a militibus. Quis haec po-
test audire & perpeti? esse aliquem tanta audacia prae-
ditum, tam infesta in omnes mortales ira, qui belli
iam mentionem faciat? cum tot, ac tantorum ma-
lorum vna sit emendatio pax honestissima & vtilissi-
ma. Quae quam sit necessaria, tametsi ex dictis fa-
cile intelligi potest: tamen, quia apud pium impe-
ratorem, & sanctissimos reges, fortissimosque
principes oratio est, tuo ductu, Christe, dicere in-
cipiam.

In extremum discrimen adducta est respublica christiana: cui malo nunc primum sapientia vestra, principes, mederi potest. Magnus clamor annis superioribus e Germania sublatus de violata religione incredibiles vbique animorum motus excitauit: est enim superior natura quaedam data hominibus, qua dei cultus continetur, quam sibi violari omnes gentes grauiter ferunt: sed nulla aequae ac christiana, quod intelligat, alias religiones vel falsas esse, vel magna ex parte diminutas, vnam esse pietatem puram, castam, ac sinceram christianorum: quae cum violata diceretur, mirum omnes desiderium inuasit audiendi & intelligendi: quaesiti sunt terra marique theologi, qui varietate interpretationum popularique eloquentia in publicis concionibus tam multas sectas profeminarent, vt in vrbibus, & castellis, in pagis ac vicis nulla prope sit domus, nullum tugurium, quod religionis opinione non dissideat: Germani, & Heluetii quotidie sunt in armis varii, & discrepantes: fremunt Pannonae, Sarmatae, Daci: student Britanni rebus nouis: magni in Gallia sunt tumultus: saeuit Hispania in suos: sunt ex Italia profugi: omnia sursum, deorsum: seditione vbique concitata, caritas illa religionis, vinculum illud pietatis relaxatum, & dissolutum est: in quo dissidio, quid tam erat opportunum, quid tam necessarium, principes, quam concordia vestra? ad seditiones enim populorum sedandas publicis conuentibus opus est, ad quos cuique veniendi libera potestas fiat: in quibus per vos imprimis cauendum, vt praefecti prouinciarum, & legati nationum, atque oratores principum libere possint dicere, eaque res neque sibi, neque prouinciis, neque nationibus, principibusque earum fraudi sit, quo minus
fin-

singuli sint tuto, qui ex prouinciis, nationibusue conuenerint vel ad docendum, vel ad dicendum. Qui vero conuentus isti peragi poterant, non modo semitis ac saltibus a latronibus infestatis, sed viis etiam militaribus obsessis, occupatis praesidio portubus, classibus mari clauso, ita vt omnibus rebus angustissime vteremur? Quae incommoda pax omnia sustulit, vias aperuit ac placauit: portus pandit, maria patefecit: quae commoda vrbes etiam, quae longe absunt ab ora maritima, senserunt. siquidem eo die, quo pax declarata est in Brutiis, in Hetruscis, ea parte, qua non sunt ad mare, annonam carissimam summa vtilitas est consecuta: nos hic Mediolani vidimus eodem die frumentum minoris vendi dimidio: cursores, qui ex Salentinis in Galliam, vel Aurelia, vel Cassia, vel Flaminia veniebant, quasi miraculi loco nunciabant, dissipato de pace rumore, cum tam multi domo exissent & dedissent se in viam in frugum inopia, ac fame totius Italiae, hospitia nihilo secius facta esse ubiq. meliora: cum ex Hispaniis triremes nostrae in Liguriam excurrissent, ab actis praedonibus barbaris, qui duas insulas prope obsidebant, frumentum ex Sardinia atque Sicilia coeptum est comportari: Corsica bello liberata vinum transmittit in Hetruriam, & proximas regiones. Venetorum legati, qui e Peloponneso solueant, onerarias Epidauriorum mercibus preciosissimis plenas secundum se venire dixerunt, & classem Turcarum vidisse, quae aduersis agitata ventis, plena desperationis ac metus, titubans, atque afflicta in Asiam ferebatur. O pacem igitur beatissimam, quae vno nuncio, ac rumore deterrita classe barbarorum, celocibus fuis piratarum, mari securitatem peperit, terris copiam omnium rerum.

Mag-

Magna me spes tenet, principes, inuitat conspectus vester & perspecta in vobis prudentia, vt facile credam, si ad pontificem Romanum, qui vos Bononiae expectare dicitur, nunc accesseritis, omnia ex sententia euentura. Nouit enim ille optime, ad salutem totius reipublicae necessariam concordiam vestram fuisse: aduentum vero talium principum ab extremis ac diuersis orbis terrarum regionibus, hoc comitatu, tanto sumtu, tanto labore, tot dierum via, vt ad se, quasi ad oraculum, iretur, intelligit, honestissimum esse, & reuerentiae plenum: non committet sapiens pontifex, si in se, & ac suis sit situm, vt per se sterisse videatur, quo minus die dicto publicis conuentibus peragendis, omnes ciuitates, earumque principes ac legati, in vnum aliquem locum tuto conuenire possint, & dirimere controuersias, & pacem inter se conciliare, & communicare cum regibus de statu totius reipublicae. Qui dies si illuxerit, videbis, inuicte caesar, videbitis sancti reges, quod ego nunc humanae & diuinae spei plenus intueor: tum vero, magni principes, multo maximus istius concordiae vestrae fructus adparebit: vt, rebus compositis & vocatis ad arma gentibus, & nationibus, quae pro Christo emori possunt & volunt, tandem aliquando conuellatur, & perferatur a regibus vexillum crucis illud aureum, quod vnum fuit, est, & erit semper christiani nominis hostibus horribile, & exitiosum.

A.O.

AONII PALEARII
VERVLANI
ACTIO

IN
PONTIFICES ROMANOS
ET EORVM ASSECLAS
AD IMPERATOREM ROMANVM
REGES ET PRINCIPES
CHRISTIANAE REIPVBLICAE
SVMMOS OECVMENICI
CONCILII PRAESIDES
CONSCRIPTA
CVM DE
CONCILIO TRIDENTI HABENDO
DELIBERARETVR

AONIVS PALEARIVS

SERVVS IESV CHRISTI DEPOSITARIIS LIBELLI SVI FIDELIBVS ET SANCTIS VIRIS PACEM ET GRATIAM DICIT A DOMINO NOSTRO IESV CHRISTO.

MEae litterae vnae atque alterae ad Heluetios & Germanos annis superioribus scriptae sine praefatione nominis, quae spes, quod consilium, qui animi mei sensus fuerit, significare potuerunt. Testis est mihi DEVS & pater domini nostri IESV CHRISTI, me diu desiderasse a principibus christianis, vt aduocatis bonis & doctis viris, ipsi conuentibus peragendis principes interessent ac praeessent, vt in eorum corona testimonium firmum sanctumq. dicere possem, & *si necesse fuerit, fortiter mori pro gloria CHRISTI*. Cum in eo desiderio fuissem multos annos, & in aliis rebus principes occupatos viderem, & adpropinquare tempus resolutionis meae; scripsi testimonium & ex testimonio actionem in pontifices romanos & eorum assecclas, vt, si bene instructum ad mortem contemnendam mors prior occupasset; post mortem etiam prodessem optimis fratribus meis, quorum malis testimonio hoc mederi in concilio cupiebam. Quod sincere, caste, integreque scriptum depono apud viros sanctos & fidei plenos, vt hac ratione conseruetur vsque ad tempus concilii futuri, quod oecumenicum, liberum, sacrum, solemne, fiet sine dubio

bio in suo tempore: quod tempus vt cito veniat, flecto genua mea ad patrem domini nostri IESV CHRISTI. Quod concilium si tamdiu differetur, vt vos depositarii, ingrauescente aetate, vereamini praeueniri morte; deligite ac substituite alios bonae famae viros & pietatis euangelicae studiosos vel ex fidelibus Heluetiis, vel ex Germanis vestris, vt depositum per manus tradatur, & alter ab altero accipiat conseruandum vsque ad tempus concilii futuri. Cauete interea, ne prodeat ac vulgetur, propterea ne alii quam depositarii legant & habeant in manibus. Id vos seruus IESV CHRISTI rogat & obtestatur per fidem, quam debetis testi fideli, ac iudici viuorum & mortuorum, qui reddet vnicuique secundum opera sua. Quod si dies expectatissimus illuxerit, vt, desiderio pacis publicae & concordiae ecclesiarum, populi, qui obediunt euangelio, agant inter se, & flagitent atque impetrent ab imperatore Romanorum, a regibus & principibus christianis, vt concilium serio indicatur pontifici Romano, vt cum cardinalibus suis & episcopis aequalibusq. eorum conueniat in vnum aliquem locum, ad publicos & liberos conuentus peragendos ex omnibus gentibus & nationibus, quae inuocant nomen domini nostri IESV CHRISTI, in quibus omnes populi libenter & attente audiantur per oratores, qui sine periculo, sine fraude, sine metu libere possint dicere in praesentia imperatoris ac regum principumque & legatorum ciuitatum, vt, constituta aequitate iudicii, gladio verbi dei rescindantur abu-

abusus, dirimantur controuersiae de religione, purgentur & sanentur ecclesiae, vt cohaereant in vnum corpus. Cum hoc tale concilium indictum adparari videbitis; tum memineritis, depositarii, & effeceritis, vt haec mea scripta integra ac sincera perferantur ad ecclesiarum fidelium Heluetiorum aut Germanorum praefectos & defensores sancti euangelii, quos domini nostri IESV CHRISTI nomine in spiritu sancto tutores veros & legitimos facio ac instituo huius libelli, vbi e depositariorum manibus exierit.

PRAEFECTIS SANCTARVM ECCLESIA- RVM HELVETIORVM ET GERMANORVM.

Qui libellus cum ad vos allatus fuerit, praefecti sanctarum ecclesiarum Heluetiorum & Germanorum, vestrum erit vel eum retinere vel emittere in tempore, vt scilicet cum commendatione vestra & litteris publicis producat in ipso concilio oecumenico, libero, sacro, solemni testimonium hominis pii, qui e vita decedens nihil erat, quod Christo mentiretur, vt sit hoc testimonium cum actione veluti fulmen repentinum, quod feriat antichristum: cui spatium longius ad respondendum, viri fratres, non est dandum. Verbo DEI malus ille opprimendus est primo quoque tempore, in concilio ipso, ob os atque oculos magnorum principum. Habet ille, quod vos probe nostis, sophistas & praestigiatores, per quos, si spatium dabitur, illudet, vt ante hac fecit, regibus & imperatoribus, & propterea libellus

lus hic non alibi quam in concilio ipso est exhibendus. Quod si vetus vulpecula romana spem concilii fecerit, & ipsa refugiens aliquos tamen episcopos dolo malo submiserit, vt saepe iam factitauit, tentans animos principum & illudens ecclesiae DEI; continete, viri fratres, libellum. Dabit enim, dabit DEVS & pater domini nostri IESV CHRISTI, vt aliquando, concitatis & confluentibus populis, a regibus cogatur adesse; cogatur, inquam, adesse. Quod eum videbitis, tum, viri fratres, leuate oculos, tollite manus, erigite animos, tempus illud est subleuandae ecclesiae. Tum vos orat & obtestatur seruus IESV CHRISTI per aduentum domini & spiritum DEI nostri, vt curetis & efficiatis, vt haec scripta mea cum commendatione vestra & litteris publicis integra ac sincera in manus principum, qui concilio aderunt, fideliter perueniant, vt spiritus cupidissimus gloriae CHRISTI, qui mihi in scribendo adfuit, pungat corda magnorum principum, vt iubeant de tantis rebus pontificem romanum, episcopos, asseclasque eorum causam dicere, & hoc testimonium cum actione semel atque iterum legi & expendi, atque examinari diligenter ab iis, qui praefecti concilio purgabunt ecclesiam DEI. Vos interea valete, boni & fideles ministri & defensores euangelii. Caritas DEI & communicatio spiritus sancti & pax DOMINI nostri IESV CHRISTI sit cum omnibus vobis. Amen.

* — *

AO-

AONII PALEARII
VERVLANI
TESTIMONIUM
AD GENTES ET NATIONES
QVAE INVOCANT NOMEN DOMINI NOSTRI
IESV CHRISTI

Quod bonum faustum felixque sit piis, inuic-
tis, augustis principibus vniuersoque popu-
lo christiano; in id tempus venimus, in
quo firmum & sanctum testimonium pro CHRISTO
est dicendum. Nam quod superioribus annis, mi-
tra, virgis, igne & reliquis terroribus propositis, sic
viximus, vt neque fidem neque obseruantiam neque
pietatem in Christum declarare potuerimus, habuit
fortasse ea res excusationem: quod, etsi omnia pericu-
la subiissemus, nullam tamen praeclaram aliquam
opem adferre videbamur fratribus nostris, qui hoc ip-
sum subleuandae reipublicae tempus expectabant. Id
nunc cum oblatum sit ab ipso DEO & patre domini
nostri IESV CHRISTI auctore omnium commodorum
nostrorum; quid est, viri fratres, quod timeamus?
quid est, quod ludibrio esse hominibus, vir-

gis caedi, in ignem coniici, pro testimonio sancto dicendo recusemus? Non proponuntur haec nunc primum iis, qui Christum sequi volunt. Veniat obsecro in mentem, iisdem poenis in conciliis, magna hominum frequentia, (vt praedixerat dominus Iesus a) condemnatos sanctissimos viros illos, qui patrum nostrorum memoria pro testimonio Christi dando vitam cum sanguine profuderunt, Omnia feremus facillime, si nos cohortati, non quomodo in vita, cum satanae commentis oppresso euangelio filii DEI, manendum; sed quomodo, excitatis fratribus, ad Christum pro Christo decedendum sit, constituerimus. Id quoniam non verbis sed sanguine testatum posteris est relinquendum? *ego Aonius, seruus IESU CHRISTI firmissimum testimonium dico ea lege, vt, si necesse sit, mori non recusem, pro ea fide, quam debeo CHRISTO auctori pacis & salutis meae.*

TESTIMONIUM I.

Tempore apostolorum multi pseudoapostoli exstiterunt, qui cum in credentium numero haberentur veluti legis doctores, vt sensim a Christo abducerent, umbris obscurare lucem a Christo allatam, beneficium sanguinis Christi obtegere, sanctificationem per spiritum dei nostri imminuere, aut velare reductione aut imitatione Mosaicae legis coeperunt: de qua re conqueritur Paullus in epistolis b), Iacobus item & seniores in actis apostolorum illis verbis ad Paullum c), *vides, frater, quot millia sunt credentium, & omnes aemulatores sunt legis*: Iohannes item quosdam proprio vocabulo adpellat *antichristos*: *et nunc, inquit d), antichristi multi sunt.* Quãobrem nihil est

a) Matth. X. 16. seqq. b) v. g. ad Galatas. c) Act. XXI. 20. d) 1. Iob. II. 18.

est mirandum, si post obitum apostolorum, instigante diabolo, hoste gloriae Christi & salutis nostrae sempiterno, nonnulli umbras & legalium speciem pietatis fuco adposito, ut in iis fiducia esset, reducere audacius tentarunt, ut adimpleretur verbum domini, quod factum est ad Esaiam prophetam, *a) elegerunt omnia haec in viis suis, & in abominationibus suis delectata est anima eorum.*

TESTIMONIVM II.

Credibile non est, doctrinam ex traditionibus apostolorum aliam fuisse ab ea, quam scriptis testatam reliquerunt. Verisimile potius est, fuisse eius, quae scripta est, quam simillimam. Itaque, si qua ex traditionibus doctrina circumfertur, quae vel illorum scriptis repugnet vel aliud euangelizet; minime esse apostolorum, sed pseudoapostolorum, qui fortasse Paulli & apostolorum discipuli dici voluerunt, & prodierunt fortasse ex illis, sed in unitate doctrinae eorum non perstiterunt: quamobrem clamat Iohannes *b)*, *ex nobis prodierunt sed non erant ex nobis, haec scripsi vobis de his, qui seducunt vos.*

TESTIMONIVM III.

Pontifices romani iam multis ac multis saeculis secuti sunt aemulatores legis, aemulatione legalium beneficium sanguinis Christi obtexerunt, offuderunt tenebras doctrinae apostolicae, ut apostoli verbo utar *c)*, *conuerterunt euangelium Christi.* Id facile fuerit exemplis planum facere. Itaque, ut ea, quae praedicta fuerant per spiritum sanctum *d)*, completerentur, *homo in templo dei sedens, ostendens se tamquam deus, operatus est mysterium iniquitatis.*

N 5

TES-

a) Esai. LXV. 2. b) 1. Ioh. II. 19. c) ad Galatas I. 7. d) 2. Thess. II. 4.

TESTIMONIVM III.

Tentauerunt pontifices romani DEVM, cum pro suauiſſima gratia domini noſtri IESV CHRISTI, per quam credimus ſeruari, impoſuerunt onus graue innumerabilium praeceptorum, reclamante Petro *a)* & Paulo *b)*, ſanctiſſimis apoſtolis. Neque vero eſt dubitandum, pontifices, ſcribas & phariſaeos Hieroſolymanos geſſiſſe typum horum noſtratum, de quibus dixit dominus *c)*, *alligant onera graua & im- portabilia & imponunt in humeros hominum.*

TESTIMONIVM V.

Non dubitant, qui ſpiritu DEI aguntur, ſpiritum ſanctum locutum eſſe per Paullum apoſtolum, cuius euangelium ſanctum eſt. Itaque, qui Paulli inſtituta reiiciunt, ſpiritum ſanctum reiiciunt: in quos adhuc elamat *d)* apoſtolus, *an experimentum quaeritis eius, qui in me loquitur Chriſtus?* Huius apoſtoli doctrinam & inſtituta ita ſuſtulerunt pontifices romani, vt qui eorum ſedem apoſtolicam adpellent, quod Paulli doctrinam ſequantur, dicant malum bonum & bonum malum, ponentes lucem tenebras & tenebras lucem.

TESTIMONIVM VI.

Pontifices romani non ſunt veriti reſcindere verbum dei, vt firmarent traditiones hominum, quos in ſpiritu vidit propheta Ieremias dicens *e)*, *& praeueniſtis verba dei viuentis, domini exercituum, dei noſtri.*

TESTIMONIVM VII.

Arroganter fecere homines & peruerſe, qui Chriſti praecepta conſilia adpellarunt, vt eo verbo

a) Act. XV. 10. *b)* Rom. VI. 6. *c)* Matt. XXIII. 4. *d)* 2. Cor. XIII. 3. *e)* Ier. XXIII. 36.

minus adstringi videamur; sanctiones autem pontificias praecepta dici voluerunt: cum contra, humana illa consilia & commenta erant adpellanda atque habenda; diuina vero haec, quibus verissime sumus adstricti, praecepta, de quibus non ego dico sed dominus a), *qui soluerit unum de mandatis istis minimis, & docuerit sic homines, minimus vocabitur in regno coelorum.*

TESTIMONIVM VIII.

Hominum commenta, pontificum decreta, conciliorum sanctiones, quaecunque scriptae lataeque sunt contrariae euangelio Iesu Christi & aetis institutisque duodecim apostolorum, canonicis libris scriptis, daemioniorum doctrinam esse, neque potuisse ab hominibus conueniri in nomine Christi & congregari in spiritu sancto contra Christum, dicente domino. b), *qui non est mecum, contra me est, & qui non congregat mecum, spargit.*

TESTIMONIVM VIII.

Et quoniam pharisaici homines, habentes quidam speciem pietatis, virtutem autem eius abnegantes, qui veluti Iannes & Iambres resistenter Moysi ita & ipsi resistunt veritati, interpellatione facta sperant, se posse illudere populo dei; occurrendum est. Obiiciunt enim, *qui scitis, hos libros esse canonicos?* qui scitis, Christum esse filium DEI? dicimus ab ecclesia, veluti Samaritanos audiuisse de Christo & de iis libris. At ubi mysterio dei inenarrabili ad Christum venimus, reuelatum nobis neque per carnem neque per sanguinem sed per patrem domini, qui in coelis est & per spiritum sanctum, diuinum quiddam mirabiliter esse impressum atque inustum in cordibus nostris,

a) Matt. V. 19. b) Matt. XII. 30.

tris, ita vt baptizati spiritu sancto & igne, firmitatis & non superbiae pleni, dicamus verbis euangelicis, *quia non propter tuam loquelam credimus; ipsi enim scimus, quia hic est vere seruator mundi, filius DEI viui.* Ita & spiritus DEI testatur spiritui nostro, quod per Matthaeum, Marcum, Lucam, Iohannem, Paullum, Iacobum, Petrum, Iudam Jacobi fratrem, euangelizatum est & scriptum, quod vnum est & idem, esse sanctum euangelium Iesu Christi, & quod hi libri, quos legimus, verissimi sunt: & quod scimus, loquimur: & scientia nostra verax est, non ab homine neque per hominem, sed quia vnctio, hoc est, ipse spiritus sanctus, qui hoc nomine in scripturis adpellari consuevit, docet nos. Quamobrem inquit fidelis Iohannes *a)*, *nec necesse habetis, vt aliquis vos doceat, sed sicut vnctio eius docet vos de omnibus, & verum est & non est mendacium.*

TESTIMONIVM X.

Ecclesia dei sancta semper nixa est verbo dei. Ante aduentum domini sustentata est verbo dei per prophetas: Christi tempore testimonio scripturarum defensa est verbo dei per ipsum etiam Christum: post adscensionem domini in coelum apostoli, paracleto accepto, defenderunt, administrarunt, probauerunt omnia verbo dei, lectissimi viri, quos DEVS praedestinarat ante mundi constitutionem, suggerente spiritu sancto, euangelizarunt verbum dei vnum & idem ea conditione, vt in perpetuum, qui aliud euangelizet & doceat, anathema sit. *b)* Qui igitur scriptis canonicis coerceri nolunt, & vt auctoritate superiores sint verbo dei contendunt, neque putant audiendum, si contra eorum traditiones scrip-

a) 1. Ioh. II. 27. *b)* ad Galatas I 9.

Scripta diuinitus adducantur; manifeste reprobi sunt, & eorum sententiae standum non est, quod ad ecclesiam dei nihil attineant, dicente domino, *a) qui ex DEO est, verba dei audit; propterea vos non auditis, quia ex DEO non estis.*

TESTIMONIVM XI.

Scripta peritorum hominum, quantalibet ii sanctitate doctrinaque sint, nullo modo cum scripturarum canonicarum excellentia comparari posse monet Augustinus. Huic sententiae consona est illa Cyrilli, *b)* optimum fuerit, Hermia, non curare aliorum procacitatem, qui probatam mentem nobis auferunt, sed magis fidei canonem rectum & non peruersum, hoc est, sermones ab apostolis factos, nec aliis quam illis adplaudere nos decet, ac dicere, *non vos estis, qui loquimini, sed spiritus patris vestri, qui loquitur in vobis.*

TESTIMONIVM XII.

Interpretes, quos doctores vocant, otatorum, poetarum, philosophorum perstudiosi fuerunt, nonnumquam abierunt in commenta cogitationesque eorum. Non protinus ergo adserenda, quaecunque ab illis dicta sunt, sed expendenda verbo dei: scriptum est enim *c)*, *& interpretes tui praeuariatati sunt in me, & venerunt structores tui destruentes te, & dissipantes a te exhibunt.*

TESTIMONIVM XIII.

Commentum ignis purgatorii a Pythagoricis, Platoniciis & poetis magna ex parte esse sumtum, per adseritionem eius commenti, remissionem peccatorum infringi, reclamantibus omnibus prophetis, san-

a) Iob. VIII. 47. b) lib. II. dialog. c) Esai. XXXVIII. 17.

sanguini testamenti singularem iniuriam fieri, apostolis longe aliter docentibus, *a) ne euacuetur crux Christi.*

TESTIMONIVM XIII.

De coena domini sacramentum est sanctissimo institutum a Christo, quod a Paulo ceterisque apostolis & discipulis domini & multis postea saeculis, quibus optimi fuerunt christiani, summa diligentia est obseruatum. Verum in hoc ut in ceteris videndum, ne arrogantia quorundam, qui omnia sibi licere putarunt, itum sit in abusus. Quod si ipse apostolus in hoc ritu nihil sibi temere faciendum putauit, quam moderationem adhibere ceteri debuissent, facile intelligimus. Quid autem inquit apostolus? *b) Ego enim accepi a domino, quod & tradidi vobis.*

TESTIMONIVM XV.

Preces, rogationes publicae, imprudenter fortasse nonnullae irrepserunt rudibus saeculis, nonnullae superstitionis. Quamobrem in hanc quoque curam est incumbendum, viri dei, ut sint purae castaeque deprecationes, modique orandi euangelici, ut & imperiti etiam bene petere adsuescant. Verba enim apostoli commonefacere nos debent, *c) petitis & non accipietis, eo quod male petatis.*

TESTIMONIVM XVI.

Magna est licentia episcoporum & clericorum, qui, ut vitae integritate & innocentia in ecclesia lu-
cerent, quasi diuinum aliquod lumen, ampla ab imperatoribus & regibus priuilegia sunt adsequuti, quibus freti in omne genus sceleris irrumpunt & coerceri legibus ciuilibus non possunt: quae sicuti iustis olim de causis fuere concessa, sic nunc iustis de causis pos-
sunt

a) 1. Cor. I. 17. b) 1. Cor. XI. 23. c) Iac. III. 3.

sunt tolli. Quae multa ex scriptura diuina adducunt pontifices romani, vt eorum decreta fulciant, ne omnino accusentur, ne in eos animaduerti possit, ne iudicia subeant, durissime esse detorta & nulla esse. Pleraque enim, quae de Christo domino dicta sunt, sibi arrogant: nonnulla, quae ad fideles omnes aequae spectant, veluti ad se solos dicta conuertunt: multa ieiune collecta inanem verborum volubilitatem habent, praeterea nihil. Posse nunc imperatorem romanum & reges principesque reipublicae christianae priuilegia, quibus illi abusi sunt multis saeculis, abrogare, edictum proponere, vt, quorum vita spectata non fuerit integritatis, a plebe sancta & populo dei de gradu deiici possint, & alii spectata vita & doctrina substitui, vt spiritus, quem DEVS suscitabit in populis a), *vendentes & ementes in templo eiiciat, & mensas numulariorum & cathedras vendentium columbas euertat.*

TESTIMONIVM XVII.

Non modo non haereticos sed pios esse eos, qui firmiter crediderint, ecclesiam dei esse aedificatam super petram Christum. Hanc opinionem si secuti fuissent episcopi romani, minus haberemus abusum & abominationum. Freti enim ea opinione, quod super petram, hoc est, Petrum, &, vt ipsi deducunt, super pontifices romanos & eorum doctrinam aedificata sit ecclesia dei, in quae non manus intulerunt? quid non sibi licere putarunt? vt scriptura impleretur, b) *arrogantia tua decepit te, & superbia cordis tui, qui habitas in cauernis petrae, & apprehendere niteris altitudinem collis: grex c) per-*

a) Marc. XI. 15. b) Ierem. XXXVIII. 16. c) Ierem. L. 17.

ditus factus est populus meus, pastores eorum seduxerunt eos.

TESTIMONIVM XVIII.

Quoniam aliqui non contemnendi auctores adseruerunt, ecclesiam dei edificatam super petram Petrum; nihil ex ea re plus habere pontifices romanos, quam ceteros episcopos, qui non habent ea, quod quae amanter dicta sunt illa Petro: cuius vitae exempla, quae ex actis apostolorum colliguntur, ita minime sunt imitati; doctrinam vero, quae ex apostoli huius scriptis habetur, ita passim romani pontifices proculcauerunt & euerterunt, ut Petri euerfores potius quam successores sint adpellandi, **PER QVOS**, inquit apostolus Petrus, *a) via veritatis blasphemabitur, & in avaritia scilicet verbis de vobis negotiabuntur.*

TESTIMONIVM XVIII.

Reuelatur ira dei, inquit apostolus, *b) super omnem impietatem & iniustitiam hominum eorum, qui veritatem dei in iniustitia detinent; quia, quod notum est dei, manifestum est in illis: at cum cognovissent, quod dominus Iesus factus est c) nobis salus, sapientia, a DEO, iustitia & sanctificatio, non glorificauerunt aut gratias egerunt; sed evanuerunt in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiens cor eorum, & contulerunt gloriam vnigeniti dei rebus inanimatis, ita ut genu flecterent, & adorarent illas, & peterent in sanctificationem. Propter quod DEVS tradidit eos in caecitatem, ut facerent ea, quae non convenirent: sicut praedixerat spiritus sanctus per os Pauli, d) quod FUTURI ERANT (videte iam, si reuela-*

- a) 2. Petr. II. 2.3. b) Rom. I. 18. c) 1. Cor. I. 30. d) 2. Tim. III. 2. seqq.*

lata est ira dei super hominum impietatem; animadvertite, si bene expressi sunt pontifices romani & eorum affeculae, qui veritatem dei in iniustitia detinuerunt) *homines seipsos amantes, cupidi, elati, superbi, blasphemi, parentibus non obediētes, ingrati, scelesti, sine adfectione, sine pace, criminatores; incontinentes, immites, sine benignitate, proditores, proterui, tumidi, & voluptatum amatores magis quam dei; habentes quidem speciem pietatis, virtutem autem eius abnegantes; homines corrupti, reprobi circa fidem: sed ultra non proficient: insipientia enim eorum manifestabitur.*

TESTIMONIUM XX.

Malae consuetudines, abusus, abominatio-
nes publico edicto tollendae. Bacchanahium enim
speciem habemus, ludorum speciem, simulacrorum
abusus. Neque enim abest, quin infirmitas huma-
na, instigante satana, ut deos olim, diuos morbis
praefecerit, ita ut ad Petri fanum Romae templum
febris sit, diuae Mariae titulo. Nec brutis deest pa-
trocinium sanctorum, adplaudentibus pontificibus
romanis. Fornicari impune licet: scorta ubique
publica; ita ut Romae superioribus annis censa sint
meretricum publicarum capita ad decem millia: earum
quaestus portionem quandam sibi pendi iubent,
sicut & a Iudaeis pontifices, quod foenerari impune
permittant, centesimam exigunt. Acerbissimae ve-
ro exactiones, crudelissimi dominatus, Simoniac,
doli, spiritus sancti venditiones & emtiones, & ce-
tera abominanda sic Romae regnant, ut qui Christi
spiritum habent, liquido videant scriptum in fronte

Q

cu-

CURIAE ROMANAE, BABYLON MAGNA MATER FORNICATIONVM ET ABOMINATIONVM TERRAE^{a)}

Cum tot tantasque abominationes, abusus, incommoda, offendicula, praeuagationes, inuenerint pontifices romani, collegae & asseclae eorum; in iis ipsis diiudicandis pontifices romani, collegae & asseclae eorum iudices esse non debent. Quis enim nesciat, si eorum iudicio standum sit, quibus ille stipatus sedet, quos ipse sibi adesse iussit, tamquam membra sui corporis; tales nos habituros sanctiones, quales illi semper probauerunt? Quid enim hosce homines aliud in conciliis voluisse & hodie velle creditis? nisi decreta eorum magna populorum & principum frequentia firmari, ut cinerem habeant, quem in principum oculos spargant, & post paucos annos iura humana atque diuina confundentes saeculantur in eos, qui hincere ausint, vniuersos. An putatis in hac pompa venisse spiritus remissuros? An de magnis censibus & luxu ultro decessuros? Homines ardentis cupiditate & satanae coeno obuolutos experti toties, nescimus quid ferant nebulae istae turbinibus exagitatae? TERRA, inquit vir dei, *saepe venientem super se bibens imbrem, & germinans herbam opportunam illis, a quibus colitur, accipit benedictionem a DEO, proferens autem spinas & tribulos, reprobata est & maledicto proxima.* Tanta ergo existente corruptione episcoporum & praefectorum ecclesiarum, ut videamus abominationem sedentem in loco sancto, confugiendum est ad montes. Tuo ductu, Christe, confugiendum est ad montes, ad principes populi tui. Itaque testimonio dicto seruus Iesu

Christi

a) Apoc. XVII. 5.

Christi orat, obsecrat, obtestatur vos, principes reipublicae christianae, in quos omnium gentium, omnium nationum oculi conuersi sunt, per aduentum domini nostri Iesu Christi, vt omni studio & diligentia incumbatis in hanc curam. Illucescet in cordibus vestris dominus Iesus, qui est testis fidelis, qui est imago patris, in quo tenebrae non sunt vllae. Suscipite hanc curam, dignam animis vestris, principes. Ad finem operis peruentum est. Perfacile est vobis, ex ciuitatibus & prouincijs, quae inuocant nomen domini nostri Iesu Christi, deligere, qui de tantis rebus iudicent, viros metuentes DEVM, quos paruulos & lactantes vbera adpellat propheta Ioel, quod est, non qui se praelatos esse & vocari volunt, *congregare*, inquit a), *paruulos & lactantes ubera*, non corruptos, non avaros, non tumidos homines, nulla acceptione personarum, sed quos vobis spectata vita & eruditione sanctarum scripturarum testabitur esse plebs sancta dei. Quae est illa plebs sancta dei? Populus ipse vester, populus acquisitionis, regale sacerdotium, gens sancta, quam is, qui de tenebris vos vocauit in admirabilem lucem suam, sibi prae-destinauit ante mundi constitutionem, pro qua seipsum tradidit Christus, vt illam sanctificaret, mundans eam lauacro aquae in verbo vitae, vt exhiberet sibi gloriosam ecclesiam, non habentem maculam aut rugam. Quis autem dubitet, sanctissimos viros communi bono reipublicae christianae delectos ab huiusmodi ecclesia sancta dei, posse iudicare de tantis abominationibus & corruptione episcoporum, quanta nulla ymquam fuit: qui partim (quod magno cum animi mei sensu ac dolore dico) in episco-

Q 2

pa-

a) Ioel II. 16.

patum prouecti sunt lenocinio sororum & adulteriis impurissimis pontificibus conciliati; partim spiritus sancti venditione adsumti; partim in spiritu mamonae iniquitatis, vt magnis censibus pontifices & eorum adseclae suos augerent, nonnulli pileo ad seruitutem coemti sunt, & paullo ante sagina & largitione saturati a pontificibus romanis, vt eorum regnum stabiliant abominationum mole nutans. Quod si qui sunt, qui vitae probitate & peritia scripturarum diuinarum in episcopatum prouecti fuerint boni viri; eos hoc signo dignoscetis, principes, si rogati a vobis non recusabunt iis, quos plebs sancta delegerit ad iudicandum, manus imponere, atque orare, vt accipiant virtutem superuenientis spiritus, vt bonorum episcoporum praeclare ratione habita, pseudo-pastorum impurissimo coetui, plena spiritu sancto sancta canat ecclesia verbum domini, quod factum est ad Ezéchielem prophetam. a) *Haec dicit dominus, vae pastoribus Israel, qui pascebant semetipsos, nonne greges a pastoribus pascuntur? Lac comedebatis, & lanis operiebamini, & quod crassum erat occidebatis; gregem autem meum non pascebatis, quod infirmum fuit, non consolidastis, & quod aegrotum, non sanastis, quod confractum est, non adligastis, & quod abiectum est, non reduxistis: SED CVM AVSTERITATE IMPERABATIS ET CVM POTENTIA: & dispersae sunt oves meae, eo quod non esset pastor, & factae sunt in deuorationem omnium bestiarum agri, & dispersae sunt. Errauerunt greges mei in cunctis montibus, & in vniuerso colle excelsa, & super omnem faciem terrae disper-*

a) Ezech. XXXIII. 2. seqq.

perſiſſunt greges mei, & non erat, qui requireret, non erat, inquam, qui requireret. Propterea, paſtores, audite verbum domini. Viuo ego, dicit dominus DEVS, quia pro eo, quod facti ſunt greges mei in rapinam, & oves meae in deuorationem omnium beſtiarum agri, eo quod non eſſet paſtor (neque enim quaefierunt paſtores mei gregem meum, ſed paſcebant paſtores ſemetipſos & greges meos non paſcebant): propterea paſtores, audite verbum domini, haec dicit dominus DEVS, ecce ego ſuper paſtores, & requiram gregem meum de manu eorum, & CESSARE eos faciam, vt ultra non paſcant gregem meum. Hoc verbum domini, ſi per principes chriſtianos liceat, pſeudopaſtoribus canet eccleſia: a quibus abominationes, abuſus, tenebras, praeuaricationes, incommoda, offendicula, & mala incredibilia inueſta eſſe in omnes prouincias populi dei, teſtor, adſero atque adfirmo; ego Aonius, ſeruus IEſu CHRISTI, qui multos annos auidiſſimè hunc diem exſpectaui, quo orare, obſecrare & percommode commonere poſſem fratres meos, non odio, (ſcit dominus) non inuidia, non oſtentatione doloſe malo adductus, ſed amore ſanctae veritatis & gloriae chriſti, in cuius rei fidem ſcriptum hoc dedi per capita, de quibus ſingulis recipio me plenius dicturum, ſi quid item ad teſtimonii firmitudinem facit, libenter vitam poſiturum pro veritate. Quod teſtimonium caſte ſincere & integre dictum ſi quis contemnit, contemſerit: voco ego eum, quiqueſquis is eſt, ad Chriſtum, regem omnium gentium, omnium ſeculorum, ad quem nunc prouo-

Q 3

co,

co, ante cuius tribunal, o homo, quisquis es, fisti te oportet paucos abhinc dies, de hac ipsa re, quod mihi operam non dederis, redditurum rationem. Id iam non dico ego, sed is, qui me bene animat, qui obtestari iubet, cui testimonium do, IESVS CHRISTVS filius dei, iudex viuorum & mortuorum.

AONII PALEARII
VERVLANI

ACTIO

EX DECLARATIONE TESTIMONII IN
PONTIFICES ROMANOS ET EORVM
ASSECLAS-

*AD PRINCIPES CHRISTIANOS
ET PRAEFECTOS CONCILIO*

IN QVIBVS HABITAT SPIRITVS DEI-

CVm eo consilio domo exissem, vt emit-
terem aliquando vocem, dignam ho-
mine christiano; non eram nescius,
quae pericula essent adeunda, qui suscipien-
di labores, in quas angustias esset venien-
dum. Neque enim parui aut obscuri erant
terrores isti pontificii, in quos mihi necessa-
rio incidendum videbam, si in testimonio di-
cendo christi causam suscepissem. Non enim
vna, non vna stare possunt pontificiae sanctio-
nes & euangelium dei. Illud vt reiicerem,
quod mihi in visceribus & animo haeret, non
poteram: has vt oppugnarem, deterrebat cru-
de-

dele atque atrox imperium pontificum romanorum: a quibus iam multis seculis, si qui ad eorum pedes abiici, & prouolui respuerunt, caesares & summi reges magnis molestiis & difficultatibus adfecti; ciuitates amplissimo nomine, publicis execrationibus deuotae; populi ingentes in numero impiorum habiti & veluti ex orbe nostro exacti sunt atque exclusi. Quod si neque tantis fortunae muneribus quisquam neque vitae sanctitate adhuc fuit, qui nisi ad eorum nutum & voluntatem loqueretur, diem sibi periculo & ignominia vacuum polliceri posset; quid ego sperare debebam ab omnibus rebus imparatissimus, homo inops atque egens, excitaturus in me acerbissimum odium atque inuidiam summorum pontificum? Inquam cogitationem cum incubuissem, multa versabantur ob oculos. Videbam ego me praeter Christum, cui me deuoui, omnia vitae praesidia amissurum, nihil esse reliqui ad existimationem & dignitatem, abalienatum iri magnos viros pontificiarum partium, a quibus ego beneficia permulta accepta, maleuolentiae signa nulla possum commemorare; quae multorum annorum studio & diligentia adiumenta mihi compararam ea omnia vna hora amittenda intelligebam; non modo agello, quo me sustentabam esse cendum, sed cognatos, propinquos, amicos, uxorem optimam, suauissimos liberos relinquendos, excedendum Italia, abeundum in solitudines, aut in carcere habitandum & in suppliciis moriendum. Quae cum in ipso
dis-

discessu meis necessario aperuissem, ut liberos alicui commendarem, nolite quaerere, quam omnia domi reliquerim dolorum & lacrimarum plena. Quae non eo dico, viri christiani, quo me constantiae & fortitudinis pigeat; sed ne in suspicionem cadere possit, me vel odii vel commodi alicuius causa vel rogatu cuiusquam accessisse ad dicendum, aut pecunia subornatum, aut praemii spe aut cupiditate aliqua adductum. Quidquid in hac causa suscepi; diuinae legis a pontificibus romanis violatae, religionis confusae, euangelii euersti causa suscepisse confirmo: maximique aestimo conscientiam mentis meae, quae a Christo accepta a me diuelli non potest, tantumque abest, ut gratiam mihi ex ea re quaefisse videar, ut permagnas inimicitias initas intelligam, non obscuro fortunarum omnium & capitis periculo; quae omnia feram toleranter, relicta vxore, liberis, propinquis, amicis. Rebus omnibus amissis consolabor ipse me, si apud vos, viri principes, qui vestra sponte satis incitati esse debetis, mea oratione sensero aliquid accessisse ad defensionem euangelii filii dei. Haec mens mea est, utinam tam felix quam pia. Causa certe ea suscepta est, contra quam nihil honeste dici potest. Quid ergo vereor? Inueterauit, viri christiani, opinio falsa & pernitiola non modo in vulgus imperitorum sed aliquando apud reges & caesares, quique sint, sanctissimos esse & beatissimos pontifices romanos, eos omnes diuino quodam auxilio regi & numine adflari,

Q 5

&

& in ea causa, quae de religione est, aberrare numquam potuisse. Magnum est atque difficile veterem consuetudinem, quae iam naturae vim obtinet, euellere ex animis hominum, cum praesertim quorundam opera magnis propositis praemiis magnus exsudatus sit labor, ut pontificum male parata, male gesta, male retenta imperia non modo censibus & armis, sed etiam commentationibus eruditorum firmarentur; iis praestigiis, multis iam seculis acies ingeniorum perstrictae sunt a). Extorta enim & vulgata fallaci interpretatione aliqua ex sanctissimis libris, qui sunt nobis scripti diuinitus, non modo fortunis & corporibus hominum sed animis, non modo animis sed euangelio dei manus & vim impune intulerunt. Reges apud omnes gentes & nationes sacrosancti verissime sunt & habiti fuerunt semper: si tamen moribus minime antiquis, minime humanis fuere, quid obsecro, illis profuit regum nomen antiquum magnum & sanctum? Vita pontificum romanorum quaequae fuerit, nihil nocuit regno pontificum. Quod non eo dico, ut eos rapiam in inuidiam ex istis ipsis, quae audire consueuistis & notissima sunt, & ex historiis repeti possunt; sed ut cum vestra bona venia petam, ut veritatem ducem, apostolis commonentibus, sanctissimis viris commonstrantibus. non inueteratam istam opinionem sequamini. Vehementer enim mihi opus est vestra sapientia, principes christiani, dum sic illa Christo vestro intentata, gladius ille, quo recissum est verbum dei, epon-

a) Vide cap. XVI. XVII. & XVIII.

ti-

tificum manibus extorqueatur. Peto per Iesum Christum, ut id animis vestris quam libentissimis fiat, neue interea tacitae cogitationes ex veteri consuetudine recurrant, neue ex consiliis quorundam prudentia animis vestris haereat *a*), quae dei inimica obstringit, & circumscribit gloriam Christi. Eiusmodi consilia perditae ac dissolutae, quaecunque sunt, reiicite, principes. Aut hoc negotium suscipi non oportuit, aut geri pro dignitate Christi, regis omnium gentium, omnium seculorum, per quem peto, si quid veritas ipsa aperiet, si quid spiritus commonebit, ne repugnetis. Adeste animis omnes, & pro maiestate vestra principes, tuemini verbum dei, pro animorum vestrorum propensione in Christum existimate, vos pro tempore, dum de apostolica doctrina sublata dicimus, apostolos ipsos esse: dum de euangelio euerso querimus, fingite vos scriptores esse euangelii. Ita facile de omni re iudicabitis, in cognitionem omnia bene cadent, veritas ipsa sese in lucem proferet, cuius ego cupidissimus testimonium diebus superioribus scriptum dedi. At quoniam eius firmitudinem non in verborum volubilitate sed in re ipsa positam arbitror; missa nunc faciam discepti ornamenta, quae in alia causa fortasse me delectassent, in ea, quae Christi est, qui istis adiumentis non eget, minime delectant. Quod eo facio libentius, ne quis putet me gloriae umbram quaerere, aut aliud quid praeter gloriam Christi, qui per apostolum monet, *b*) ne quis nos fallat sublimitate orationis. Tene

a) vide cap. VIII. *b*) ad Col. II. 4. ita-

itaque & humile dicendi genus sequar, & libenter profecto lingua vulgari & patria de his agerem, quo minus viderentur haec elaborata, & exquisita industria, nisi apud eos sermo esset, quorum nonnulli Italice nesciunt, Latine omnes sciunt; quos quidem verborum ornatum a me desiderare facile patiar: at testimonii integritatem, sinceritatem, constantiam, quae me bene animavit Christus meus, spero non desideraturos. Vestra itaque humanitate fretus, quoniam theologi alia prope lingua loquuntur, utar eo genere dicendi, quod etsi abhorret a sermone eloquentium hominum, huic tamen causae proprium est & accommodatum. Causa haec quoniam una & simplex non est, sed coniuncta & multiplex, testimonium per capita dedi, ut suo quaeque loco atque ordine dicerentur. Est enim id mihi ad agendum aptius & vobis ad iudicandum facilius. Itaque veluti declaratione, in singulis capitibus tantum insistam, quantum ad veritatis illustrationem duxero necessarium.

RECITA PRIMVM.

CAPVT PRIMVM.

Tempore apostolorum multi pseudoapostoli exstiterunt, qui cum in credentium numero haberentur, veluti legis doctores, ut sensim a Christo abducerent, umbris obscurare lucem a Christo adlatam, beneficium sanguinis Christi obtegere, sanctificationem per spiritum dei imminuere, aut velare reductione aut imitatione mosaicae legis coeperunt: de qua re conqueritur Paullus in epistolis, *a)*
a) v. g. ad Galatas. la-

Iacobus item & seniores in actis apostolorum, illis verbis ad Paullum, *a)* *vides frater, quot milia sunt credentium, & omnes aemulatores sunt legis.* Iohannes item quosdam proprio vocabulo appellat *b)* antichristos. Et nunc, inquit, antichristi multi sunt. Quamobrem nihil est mirandum, si post obitum apostolorum, instigante Satana, hoste gloriae Christi & salutis nostrae sempiterno, nonnulli umbras & legalium speciem, pietatis fuco adposito, ut in iis fiducia esset, reducere audacius tentarunt, ut adimpleretur verbum domini, quod factum est ad Esaiam prophetam, *c)* *elegerunt omnia haec in viis suis, & in abominationibus suis delectata est anima eorum.*

DECLARATIO TESTIMONII I.

E Pistola scripta est a Paulo ad Galatas in pseudoapostolos istos, qui etsi in credentium numero haberentur, erant tamen aemulatores paternarum traditionum, ceremonias, ut per totam epistolam testatur apostolus, non reiici debere contendebant, immo vero necessarias esse ad salutem. Incredibilis fuit horum hominum vis: id ex eo liquet, quod eorum concursu tota Hierosolymorum ciuitas commota est, & accurrente tribuno cohortis cum militibus & centurionibus vix seruatus Paullus: tantae illorum irae, tantus furor. Quamobrem? quia discessionem docebat a Moyse. Sunt haec omnia integerrime sumpta ex actis apostolorum *d)*. In iisdem actis *e)* legimus, ex haeresi phariseorum credentium surrexisse hosce pseudoapostolos, qui praeciperent ceremoni-

a) Act. XXI. 20. *b)* 1. Iob. II. 18. *c)* Esa. LXV. 2. *d)* Act. XXI. 27. 28. *e)* Act. XVI. 19. seqq.

nias seruari; ab iis facta est seditio illa, qua Petrus timore ingenti percussus est & magni apostoli. A nullo hominum genere magis semper periculum fuit euangelio *Iesu Christi* quam ab aemulatoribus legis, non tam quod numero & concursu ingenti plurimum possent, quam quod fucus pietatis in aemulatione legis pulcherrime adponitur. Nihil est, viri christiani, quod maiorem labem aliquando attulerit sanctae religioni: nam qui ceremonias populo restitunt, pietatis speciem videntur restituere, quod adsignatae illae a deo sint ad suum cultum & gloriam. Quantum vero a Christo abducere possunt, quantum cum euangelio pugnant; nemo umquam intelliget, qui Christi domini mentem & doctrinam apostolorum nolit intelligere. Apostoli in legalibus reiiciendis sicut & pie quidem hoc tempore eo laborarunt, quod ii, qui ceremoniis fauebant, attinere videbantur ad ecclesiam, cuius unitatem apostoli, quia Christum a patre petiisse, a) ut vnum omnes essent, recordabantur; nolebant diuidere, & propterea indigna quaedam tulere aliquando non modo alii, sed Petrus & Paulus, qui obsecro apostoli? Petrus visus est hac tolerantia & dissimulatione cogere gentes iudaizare b). Paulus Timotheum circumcidit c): at cum ea via (ut apostoli verbis utar) non recte ambularetur ad veritatem euangelii; Petrum coram omnibus reprehendit d) Paulus & acclamauit, e) *si circumcidamini Christus nobis nihil proderit*. Quid hoc est? Vnum legale recipientibus nihil prodest Christus: *dies observatis & menses & tempora, timeo vos ne forte sine causa laborauerim in vobis* f) Quae est via, quarec-

a) Iob. XVI. 20. 21. b) ad Gal. II. 11. seqq. c) Act. XVI. 3. d) ad Gal. II. 11. e) ad Gal. V. 2. f) ad Gal. III. 10. 11.

te ambulatur ad veritatem euangelii? quæso vos adferte mihi totis animis, ea est, quam docet Petrus apostolus a) dominus Iesus postquam resurrexit a mortuis, praecepit praedicari, quia ipse est, qui constitutus est a deo iudex vivorum & mortuorum, cui omnes prophetae testimonium perhibent, remissionem peccatorum accipere per nomen eius. Et in epistola inquit, b) in sanctificatione spiritus, per adspersionem sanguinis Iesu Christi. Paullus, qui plura scripsit, tractat haec copiosius: ne ex legalibus pendeamus, clamat, c) Christus factus est nobis sapientia a deo, iustitia, sanctificatio & redemptio: neue in mentem cadere possit, nos ex ceremoniis mundari, sanctificari aut iustificari, colligit d) sed abluti istis, sed sanctificati estis, sed iustificati estis, in nomine domini Iesu Christi, & in spiritu Dei nostri. Id autem ne per aliud nos habere opinemur quam per sanguinem Iesu Christi, scribit ad Romanos e) iustificati gratis per gratiam ipsius, per redemptionem, quæ est in Christo Iesu, quem proposuit deus propitiatorem per fidem in sanguine ipsius ad ostensionem iustitiae suae in remissionem delictorum. Et ad Ephesios, f) deus praedestinavit nos in adoptionem filiorum per Iesum Christum, in ipsum, secundum propositum voluntatis suae, in qua conciliauit nos in dilecto, in quo habemus redemptionem per sanguinem eius in remissionem peccatorum. Sit ergo caput hoc firmum & sanctum, remissionem peccatorum accipere per nomen domini nostri Iesu Christi omnes, qui credunt in eum, Christum esse iustitiam & sanctificationem nostram, neue in mentem cadat, in alio nos mundari, sanctificari aut iustificari, ablutos, sanc-

a) Act. X. 42 43. b) 1. Pet. I. 2. c) 1. Cor. I. 30. d) 1. Cor. VI. 11. e) Rom. III. 24. 25. f) Eph. I. 5. 6.

sanctificatos, iustificatos nos esse in nomine domini nostri Iesu Christi & in spiritu dei nostri. Haec est vna atque eadem doctrina omnium apostolorum, omnium vere fidelium: quam si deus per spiritum suum impressit in cordibus vestris, principes christiani, obsecro vos, ne deponatis beneficium iustificationis & sanctificationis animarum vestrarum. Hanc doctrinam si qui oppugnant, si qui adulterant, si qui obtegunt, quique sint, si vos illos esse memineritis, qui esse debetis, hosce omnes pseudoapostolos cum Paulo adpellabitis, antichristos cum Iohanne. Quos ut discernamus, rogemus iam, cum Petrus & Paullus & verbo & scriptis saepe commonuissent, non ex operibus legis sed per hanc fidem in Iesum Christum iustificari; cur non fuisset recte ambulatum ad veritatem euangelii, si ne credentibus illis offendiculo essent, perstitissent ut coeperant in dissimulatione & tolerantia ceremoniarum legalium? Nam (omnes nos quidem scimus) mysteria fidei nostrae significata fuerunt umbris illis ceremoniarum: quod, ut verbi causa ex Augustino recitem, *a) educti sumus ex Aegypto, ubi diabolo tamquam Pharaoni seruiebamus, ubi lutea opera in terrenis desideriis agebamus, hinc educti, per baptismum tamquam per mare rubrum Christi sanguine consecratum, mortuis omnibus inimicis nostris, qui nos insectabantur, id est, deletis omnibus peccatis traiectioni sumus, & reliqua.* Nonne pium videbatur, tenere istas dierum obseruationes, si non umbrarum ratione, significatione ipsarum? certe videbatur: hac via, inquit apostolus, *b)* non recte ambulabatur ad veritatem euangelii: quid ita? quia in populis multos necesse est esse infirmos, qui

a) Aug. tract. XV. euang. Iohan. b) Gal. II. 14.

qui mysteria non capiunt, umbras pro rebus amplectuntur. Proni fuerunt semper infirmi ad superstitionem, quibus erat a sapientissimis apostolis consulendum, ut fugatis umbris lux certa proponeretur. Remota est umbra, inquit Augustinus, ut nuda eorum luce frueremur; cum citius nihil titubet spiritu infirmorum, edocendi sunt populi, ut rem ipsam capiant, non umbras sequantur. Si apostoli umbras tulissent, in quos abusus non issemus? cum illis contra commonentibus in tot iuerimus. Ne qua ergo spes mundificationis, iustificationis, sanctificationis in ceremoniis & legalibus poneretur ab infirmis & contentiosis, & ut in deum patrem, in Christum Iesum, in spiritum dei nostri oculos mentem animumque intenderent omnes; Petrus *a*) ceremonias confudit, omnibus christiane vesci docuit, non per legalia sed per gratiam Iesu Christi seruari omnes: Paulus *b*) aemulatores legis, operarios subdolos, conuersores euangelii & pseudoapostolos adpellauit, ab ecclesia seiunxit; sensim enim beneficium sanguinis Christi obtegebatur, contumelia insignis fiebat spiritui gratiae. Sapienter itaque sanctissimi apostoli nobis consuluisse dicuntur, ut sciremus, qua via recte ambularetur ad veritatem euangelii. Nunc per humilitatem Christi oro atque obtestor vos, principes christiani, ne memoria deponatis piam obsecrationem, qua in principio usus sum, quaque mihi vten dum saepe intelligo, ut pro maiestate vestra tueamini verbum dei, *c*) dum doctrinam, dum mentem apostolorum vobis commendat seruus Iesu Christi. E-

R

xif-

a) Act. XI 5. seqq. Act. XV 7. seqq. Gal. II 14. seqq.

b) 2. Cor. XI 13. *c*) Act. XVIII 31. 35. seq. 1. Cor. VI 2.

xistimate, vos apostolos ipsos esse: doctrina apostolorum est a) remissionem peccatorum accipere per nomen domini nostri Iesu Christi omnes, qui credunt in eum, Christum esse iustitiam, sanctificationem nostram; neue in mentem cadat, in alio nos mundari, sanctificari, iustificari, ablutos, sanctificatos, iustificatos nos esse, quam in nomine domini nostri Iesu Christi per sanguinem eius, in spiritu dei nostri. b) Mens apostolorum est, umbras non esse repetendas, fruendum nobis luce allata per Christum, ut recta eatur ad veritatem euangelii, in ceremoniis non constituendam esse iustificationem aut sanctificationem, sed in spiritu dei per sanguinem crucis, curandum, ut a superstitione alieni populi & ab insidiis longe remoti, quibus adpeti possent a diabolo, oculos, mentem, animumque intendant in deum patrem, in Christum Iesum, in spiritum dei nostri. Haec ego tam multis, viri christiani, quoniam immiscuit se in iis satanas, subdolos hostis salutis nostrae & gloriae Christi, atq. (ut apostoli verbis c) utar cum de hoc ipso periculo ex ceremoniis ageret) transfiguratur se satanas in angelum lucis, ut falsam pietatem indutus occidat specie religionis. Occasionem nactus est, viri christiani, a tempore usque apostolorum ab his aemulatoribus legis, qui nihil mirum videri debet, si nonnullis sanctissimis viris, quod ii discessionem a Moyse docerent, crudeliter occisis d); si Petro Hierosolimis Antiochiam & Paulo in urbem usque fugatis e), audacius in incepto perstiterunt: nihil mirandum, si post obitum apostolorum vel iidem vel eorum liberi paternarum traditionum aemulatores, qui

a) Rom. III 24. seqq. b) Eph. I 7. c) 2. Cor. XI 14.

d) Act. VII 56. e) Act. XII 17.

in numero credentium haberentur, sicuti & patres eorum admiscuerunt vel legalia vel species legalium litas christianismo, vt adposito fucō pietatis reciperentur seruarieturque a posteris pro salutaribus. Haec quae sint ostendemus. Ea si indigna, si ad aemulationem legis omnia conficta, si a doctrina & mente apostolorum longe aliena comperietis; peto a vobis, principes christiani, per eam fidem & operam, quam praestare debetis Christo, vt seuerissime iudicetis, vt diligentissime tueamini doctrinam apostolorum & euangelium dei.

RECITA CAPVT TESTIMONII SECVNDVM.

Credibile non est, doctrinam ex traditionibus apostolorum aliam fuisse ab ea, quam scriptis testatam reliquerunt. Verisimile potius est, fuisse eius, quae scripta est quam simillimam. Itaque, si qua ex traditionibus doctrina circumfertur, quae vel illorum scriptis repugnet vel aliud euangelizet, minime esse apostolorum, sed pseudoapostolorum, qui fortasse Pauli & apostolorum discipuli dici voluerunt, & prodierunt fortasse ex illis, sed in vnitae doctrinae eorum non persisterunt: quamobrem clamat Iohannes, *a) ex nobis prodierunt, sed non erant ex nobis. Haec scripsi vobis de iis, qui seducunt vos.*

DECLARATIO TESTIMONII II.

CAput hoc nemo oppugnabit, nisi qui velit esse maxime contentiosus. Positum est eo consilio, ne quem locum habeant aduersarii, quo se victi

R 2

re-

a) 1. Ioh. II. 19.

recipiant. Huc enim se conferunt, non ut traditiones apostolorum, sed ut magnos abusus defendant. Aut enim scriptis quibusdam, quae cum doctrina & mente apostolorum pugnant, tuentur traditiones impias, aut consuetudinem inueteratam & longinquitatem temporis obiciunt. Consuetudinem quantumvis inueteratam, si ea perniciosa est, euellendam esse radicitus pontifices ipsi concinunt *a*). Longinquitatem temporis non negamus; immo vero superiore capite diximus, tempore apostolorum hosce abusus emanasse ab aemulatoribus legis. In illud mihi potius est incumbendum, ut ostendam traditiones pontificum & abusus exstare ad aemulationem legis mosaicae: in quibus veluti legalibus fidere homines docentur, quae beneficium sanguinis Christi obtegunt, sanctificationem per spiritum dei velant, aliudque euangelizant. Quod longinquitas temporis obiicitur, eo maior suspicio inesse debet, emanasse illas traditiones a pseudoapostolis, qui mirandum in modum conturbauerunt sanctos apostolos? Quo magis cauendum est, viri christiani. Nam si constat *b*), aemulatores subdolos illos legis sese apostolos adpellari iussisse, vel dubitatis multa illorum commenta ab eorum aedibus apostolica fuisse adpellata? Dubitandum item, ne, qui vel libri vel epistolae ab illis & eorum studiosis scriptae, prodierint, subditio nomine discipulorum Pauli vel alterius apostoli. Nam ut de antiquis auctoribus taceam & latinis & graecis; si Augustino & quibusdam aliis interpretibus multi libri falso adscripti sint: quid putatis fugisse id fallendi genus subdolos homines pseudoapostolos, ut scilicet auctoris nomine reciperentur a fidelibus eorum com-

men-

a) ex decret. dist. 8. & 9. b) 2. Cor. XI. 13.

menta? Haec ne quis a me fingi putet, recitemus Pauli apostoli verba commonentis atque obtestantis *a)*, *rogamus autem vos fratres per aduentum domini nostri, Iesu Christi, ut non cito moueamini a vestro sensu, neque terreamini, neque per spiritum, neque per sermonem, neque per epistolam tamquam per nos missam. Quid hoc est, neque per epistolam tamquam per nos missam?* Ex ea etiam, quae est ad Galatas *b)*, id etiam colligi potest, cum euangelii nomine linirent eorum commenta aemulatores legis. Haec eoa me dicuntur, ne qui, ubi abusus & traditiones pontificias pseudoapostolorum esse contendam, quae beneficium sanguinis christi obtegunt & sanctificationem spiritus, illi ad epistolas & libros quorundam recurrant, qui neque scriptionis aut imitationis genere ullo, stili & spiritus apostolici quidquam habent, quo Pauli vel cuiusquam apostoli discipulum possis agnoscere. Quae scripta vel ex eo maxime sunt repudianda, quod eorum doctrina repugnat euangelio dei, doctrinae & menti sanctorum apostolorum & discipulorum domini, quorum traditiones simplicissimae, purissimae, castissimae nihil sapiunt, nihil redolent, nihil docent nisi hanc vnam mentem. Neque vero tam torris aliquis bene ignitus prae se fert ignem, ac illae, quoquo spectes, hoc euangelium, hanc doctrinam apostolorum; ablui, sanctificari, iustificari credentes in spiritu sancto, adsequi remissionem peccatorum per sanguinem Iesu Christi. Ioannes cum primus baptizaret, non aquae baptismum extulit sed spiritus sancti, *ego baptizo* (inquit *c)* *in aqua, ille vos baptizabit in spiritu sancto.* Christus, cum omnibus sacramentum & vnum eundemque

R. 3

cha-

a) 2. Thess. II. 1. & 2. b) Gal. I. 6. 7. c) Marc. I. 8.

characterem institueret, ex spiritu suos renasci debere, docuit a). Non b) enim aqua lauat animam, sed ipsa prius lauatur a spiritu. Apostoli in actis c) non baptismo Iohannis sanctificari homines docent, sed baptismo Christi in spiritu dei: Paullus in sanguine & in morte ipsius docet d), *quicumque baptizati sumus* (inquit) *in Christo Iesu, in morte ipsius baptizati sumus*. Quid manus impositio, quid insufflatio, an sanctificationem aliam proponunt quam ipsum vnum spiritum dei? Insufflat dominus & dicit e), *accipite spiritum sanctum*. Imponunt manus apostoli f) & orant pro populis: quid populi accipiunt? spiritum sanctum. Ungendos oleo infirmos docet Iacobus g) in nomine Iesu Christi: & quid sanat infirmum? oratio fidei, *fidei*, inquit, nimirum quia b) *iustus ex fide viuet*. Et quid dicit Christus i)? *Qui credit in vnigenitum dei, habebit vitam aeternam*. Instituit h) sacramentum coenae dominus: quid proponit? corpus suum, sanguinem suum in remissionem peccatorum, *hoc est*, inquit l) *corpus meum, quod pro vobis datur; hic est sanguis meus, qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum*. Recenset eam traditionem Paullus m) acceptam a domino: quid inculcat in mentibus? mortem domini, efucem domini, sanguinem Christi. Nonne videntur haec singula eodem annulo impressa? quid ni? cum suggesta sint ab vno paraclete: adulterina sigilla facile cognoscetis, si in ceteris signis impressis singillatim mi-

a) Ioh. III. 5. b) Hieronymus. c) Act. XVIII. 2. seqq.

d) Rom. VI. 3. e) Ioh. XX. 22. f) Act. VIII. 17.

g) Iac. V. 14. 15. h) Abac. II. 4. i) Iohann. III. 16.

k) Luc. XXII. 19. 20. l) Matt. XXVI. 27. 28. m) I.

Cor. XI. 23. seqq.

minuta etiam quaeque obseruabitis. Clara est atque aperta, pura & simplex mens & doctrina apostolorum, quam recitauimus, eam si memoria tenebitis, nemo vos fallat. Hic rogabunt isti, quid tu se is istam doctrinam & mentem esse apostolorum? interrogatio haec a diabolo est, viri christiani, ut fidem, quae est domus dei, ex qua uiuicis, tollant ex cordibus vestris. Interrogant enim ut timeamus in eo, in quo stat firmitudo fidei nostrae: quibus etsi responderi potest ex his, quae superiori capite dicta sunt & capite testimonii nono respondebimus: nunc tamen dicimus, in hoc seruum domini non oportere litigare: hoc nos scire, quod verissime scimus, a) remissionem peccatorum accipiunt per nomen domini nostri Iesu Christi omnes, qui credunt in eum: Christus est iustitia & sanctificatio nostra: abluti, sanctificati, iustificati sumus in nomine domini nostri, Iesu Christi, per sanguinem eius in spiritu dei nostri. Mens apostolorum est, umbras non esse repetendas: fruendum nobis luce allata per Christum, ut recta eatur ad veritatem euangelii: in ceremoniis non constituenda est iustificatio aut sanctificatio, sed in spiritu dei per sanguinem crucis: curandum, ut a superstitione alieni populi & ab infidiis longe remoti, quibus adpeti possent a diabolo, oculos, mentem, animumque intendant in deum patrem, in Christum Iesum, in spiritum dei nostri. Obtrundis, inquit, ineptus es, qui haec eadem toties: non euro, dici ineptus; id ipsum fortasse aliquando obiectum fuit Paulo apostolo, qui b) negabant, sese quidquam aliud scire, quam Iesum Christum & hunc crucifixum. Huic doctrinae toties repetitae si quis repugnat, si quis

R 4.

ab

a) 1. Tim. II. 4. seqq. b) 1. Cor. II. 2.

ab hac doctrina aliud instituit, anathema sit. Nihil refert, si is aut magnus aliquis, aut Paulli discipulus, aut Petri contubernalis dici voluerit: immo vero fuerit, quid tum? si constat, aliquos fuisse apostolorum coniunctissimos, qui in vnitae doctrinae non perstiterunt: *ex nobis prodierunt*, inquit Iohannes, *sed non erant ex nobis*. Quid illud est? *ex nobis prodierunt*: addit, *haec scripsi vobis de his, qui seducunt vos*. Qui auctores igitur in vnitae doctrinae apostolicae a nobis dictae non perstant, non perstiterunt, quique sint, etiamsi angelus de coelo, non probari iam a vobis, sed reici & explodi sentio. Benedictus deus & pater domini nostri, Iesu Christi.

RECITACAPVT TESTIMONII TERTIVM.

Pontifices romani iam multis ac multis saeculis secuti sunt, aemulatores legis, aemulatione legalium beneficium sanguinis Christi obtexerunt, offuderunt tenebras doctrinae apostolicae, ut apostoli verbo utar *a)*, *conuerterunt euangelium Christi*. Id facile fuerit exemplis planum facere. Itaque ut ea, quae praedicta fuerant per spiritum sanctum complerentur *b)*, *homo in templo dei sedens, ostendens se tamquam deus, operatus est mysterium iniquitatis*.

DECLARATIO TESTIMONII II.

Christus Iesus, in quo repositi sunt omnes thesauri sapientiae dei, videbat aliquando fore homines, qui conuicti maiestate virtutis & gloriae suae confiterentur, Christum esse filium dei, sed non glorificarent ut dei filium: quod scilicet non constituti erant in vno ipso omnem iustitiam & sanctificationem

a) Gal. I. 7. b) 2. Thess. II. 4.

nem

nem per sanguinem eius in spiritu dei, quem spiritum
 suis erat daturus: futuri erant isti pseudoapostoli, qui
 aliquam partem sanctificationis & iustificationis in
 legalibus reponerent, & ex Christo & legalibus salu-
 tem nobis esse adfirmarent; perinde atque ex Chris-
 to & Iudaeorum institutis corpus vnum aliquod reli-
 gionis constaretur solidum atque perfectum: quod
 commentum non a se esse & propterea diligenter rei-
 ciendum a fidelibus, docet dominus Iesus ex similitu-
 dine illis verbis a), *nemo commissuram a nouo vesti-
 mento immittit in vestimentum vetus, alioquin & no-
 uum rumpitur, & veteri non conuenit commissura a
 nouo: & nemo mittit vinum nouum in vtres veteres,
 alioquin rumpit vinum nouum vtres, & ipsum effun-
 detur & vtres peribunt, sed vinum nouum in vtres no-
 uos mittendum est.* Non pudet me ita loqui barbare
 inquit: at christiane. Cum a Christo esset id com-
 monstratum, sublata fuerat omnis ceremoniarum iu-
 daicarum species, omnis vsus antiquatus. Vmbrae
 fugatae sunt atque exclusae. Si ceremonias imitati-
 one legalium reduxerunt homines falso christiani;
 id totum ex illorum cerebro fluxit, qui aemulatores
 fuerunt legis & vmbis delectati obduxerunt tenebras
 rebus clarissimis, *subdoli operarii*, inquit apostolus.
 Vbi enim lucem immensam a Christo allatam respice-
 re coepimus, spiritumque ducere a deo, per quem
 sub manifesta ignis & linguarum forma acceptam a-
 postoli illustrarent omnia scriptis & oratione, turpe,
 indignum nefasque fuit reicere populum dei & lucis
 filios in tenebras. Id vt exemplis planum fiat, vt
 aditus ad rem propositam sit faciliior, liceat mihi pa-
 ca dicere atque intra modum: scimus, dominum Ie-
 sum

R 3

a) Luc. V. 36. 37.

sum corpus suum templum adpellare a). Decepti sunt ea adpellatione Iudaei, nos, qui lucis filii sumus, decipi turpe est. Luce hac per Christum accepta novimus, ea, quae fuerant a Salomone dicta b) in celebrationem templi, in quo deus in perpetuum habitaret, umbras fuisse adornatas in celebrationem corporis Christi, in quo veluti in tabernaculo divinitas perpetuo inesset: de quo scriptum est celebre illud c); *mons, in quo beneplacitum est deo, habitare in eo*. Huc attinent preces illae regiae d), ut quaecunque homines deprecarentur in templo illo, de coelo deus exaudiret, omnia in templo illo impetrarent cum gratia. Templum igitur per quod deo placemus, templum in quo audimur, Christus unus est; in eo & per eum, in quo semper est deus, roganda omnia a patre. Hoc tabernaculum illud Moysis significabat sacrum & sanctum ad explendum divinum cultum; nam quid illud est e)? *Adsumto unctionis oleo unguendum tabernaculum cum vasīs suis, ut sanctificetur altare holocausti & omnia vasa eius; labra cum basīs sua; omnia unctionis oleo consecranda ut sint sancta sanctorum*. Significabant hae umbrae Christum spiritu sancto unctum, de quo scriptum erat illud f); *spiritus domini super me, eo quod unxit me*: quod apostoli uno ore adferunt in precibus ad deum patrem g), *conuenerunt enim vere in ciuitate ista aduersus sanctum puerum tuum Iesum, quem unxisti*. Si quis haec de unctione aliqua corporea intelligat, non longissime dicitur abesse a luce Christi? a doctrina apostolorum? de qua audi Petrum h); *verbum misit de-*

a) Iob. II. 19. b) 2. Paral. VI. c) Psal. LXVIII. 17. d) 1. Reg. VIII. 28. seqq. e) Exod. XXXX. 9. f) Esa. LXI. 1. g) Act. IIII. 27. h) Act. X. 36. 38.

deus filiis Israel annuncians pacem per Iesum Christum, quem vnxit deus spiritu sancto. Vnctum est tabernaculum & arkare holocausti, vt corpus Christi sanctificaretur, qui fuit nobis in holocaustum, qui tradidit semetipsum pro nobis oblationem & hostiam deo, & omnia vasa eius vt sint sancta sanctorum, & omnia vasa misericordiae vt omnes, qui christi sunt, spiritu sancto ungerentur: propter quod nos vocat apostolus Petrus a), genus electam, regale sacerdotium, gentem sanctam, populum acquisitionis, vt virtutes annunciemus eius, qui de tenebris nos vocauit in admirabile lumen suum. Haec cum ita sint, nonne indignum fuit gentibus & nationibus in lumen admirabile vocatis; tanta luce a Christo accepta, doctrina ea vulgata per apostolos, consecrata monumentis illis spiritus sancti, restituere populum dei in tenebras? instaurare aemulationibus legis? implere b) omnia caeremoniarum iudaicarum? restituere manufacta templa, vt colantur ex umbris Salomonis, encoenia reducta sunt & ceterae caeremoniae iudaicae de consecratione aempli, de inungendo arkari & vasis: adseruantur haec tam belle hodie, quam enim maxime olim apud Iudaeos. Vnctio mosaica, quae spiritum sanctum significabat non modo restituta, sed late promulgata eius doctrina est, multis additis non modo a christi sed a Moyse institutis longe alienis: de qua suo loco. Indignum item fuit, cum apostolus Paullus docuisset c) nos verissime esse templa spiritus sancti, in quibus Christi spiritus inhabitat, ea doctrina vel contenta vel non celebrata ab episcopis (quantum certe erat necessarium) sed alia quadam pontificum inducta &

a) 1. Pet. II. 9. b) tertia parte decreti: *distinc. prima de consecrat. eccles.* c) 1. Cor. VI. 19.

& vulgata per orbem a), tam magnis sumptibus tanto numero vbique exaedificari templa, in ea magnificentia absumi omnem pecuniam, cum valde saepe acciderit, vt in iisdem vrbibus manufacta templa surgerent, & spiritus sancti templa cadèrent fame & rerum omnium inopia, cum ad audiendum verbum dei, ad coenam domini manducandam, aut aliquid tale vel satis esse potuisset vna basilica, non encoenias, non vñtionibus consecrata, ne vmbrae reducerentur, in quibus fiderent homines & iudaizarent. Quin etiam, ne lucis liberi veluti vmbrae filii haerent in templis manufactis, vulgo celebrandum erat ab episcopis & senioribus illud idem, quod Esaias b), quod Stephanus, quod apostoli ingeri & inculcari volebant c) per verbum domini dicentis, *haec dicit dominus; coelum sedes mea, terra autem scabellum pedum meorum; quae est ista domus quam aedificabitis mihi? & quis est iste locus requietianis meae? omnia haec manus mea fecit, & facta sunt vniuersa ista; dicit dominus.* Quo ergo spectant tot & tantae substructiones ad magnificentiam templorum quam non respicit deus; pergit enim d), *ad quem autem respiciam, nisi ad pauperculum & contritum spiritu & tremmentem sermones meos.* Qui offert oblationem, quasi qui sanguinem suillum offerat. Christo pro nobis oblato, oblationes ceteras non modo rennit pater, sed ducit in factorum violationem. Qui recordatur thuris, quasi qui benedicat idola e). Non modo sibi thus adoleri vetat, sed recordari de thure; quid hoc est? thus illud tam frequens in sacris Christum Iesum significabat, de quo inquit apostolus f), *Christus dile-*

a) decreti par. III. b) Esa. LXVI. 1. c) Act. VII. 49. 50.

d) Esa. LXVI. 2. e) Esa. LXVI. 3. f) Eph. V. 3.

lexit nos & tradidit semetipsum pro nobis oblationem
& hostiam deo in odorem suauitatis. Omnis sacrifici-
cii & thuris vsus, omnis vmbra completa est in Chri-
sto Iesu, qui est dilectus dei. Respuit cetera pater,
hunc vnum amplectitur, qui est imago dei. Qui
igitur vmbra reducit, qui recordatur thuris, quo lo-
co habebit pater? *quasi*, inquit, *qui benedicat idolo*.
Sunt haec verba dei viuientis, quae vel non intellexe-
runt vel contemserunt pontifices romani, qui de thu-
rificatione decreta ediderunt, ex his vmbis offude-
runt tenebras doctrinae christi, superstitionem inue-
xerunt, docentes etiam ex vmbra legali thuris fumo
fugari daemones, non intelligentes in nomine Iesu,
quem thus illud significabat, cuius odor suauissimus
est & recta it ad deum, daemones esse fugandos, dicen-
te Christo *a)*, *in nomine meo daemones eiicient*. Deus
thuris recordationem non admittit sicuti neque cir-
cumcisionis: isti per honorificis decretis de thure ado-
lando statuunt: quodque ille per Esaiam contestatur,
se in malam partem accepturum; isti dura ceruice,
vt semper spiritui sancto resistent, docent, acceptu-
rum in bonam. Quod ergo sequitur, *elegerunt om-
nia haec in viis suis & in abominationibus suis delecta-
ta est anima eorum*, non in Iudaeos dictum est, sed in
hosce ipsos, qui nobis praecepta mortifera pro salu-
taribus scripserunt. Nam Iudaei quidem ceremoni-
as illas in viis domini elegerant: liquet id ex leuitico,
in quo a deo illa per Moysen assignantur, inquit vero
Moyses, *haec dicit dominus*. At cum longe longe alia
doctrina a Christo ad nos allata fuisset, vnde lucem
& eam quidem admirabilem respicere caepimus. Si
qui *vestimentum vetus* vmbas illas *rudi panno* euari-

ge-

a) Marc, XVI. 17.

gelii luci voluerunt adsuere *a)*, illi, illi prohibente Christo, reclamantibus apostolis, contempto edicto dei viuentis *b)*, *elegerunt omnia haec in vñs suis, & in abominationibus delectata est anima eorum.* Nam mirum certe est quam reductionibus iis & imitationibus legalium pontifices romani delectati sint: nihil videntur fecisse tanti, quam vt magna volumina implerentur iis monstis, ita iusserunt seruari haec a gentibus & nationibus, ita inculcarunt in mentibus hominum *c)*, vt multis, ac multis saeculis omnes cum fiducia in haec ora, oculos, animumque conuerterint. Hic audio succlamare istos, *ceremonias ergo putas esse tollendas: ha si non ferentur, instituent alias sibi populi fortasse etiam deteriores.* Haec isti multis, quasi quis neget, dum propensionem illam animi, quae deo gratissima est, in deum ostendimus, vt cum sacramenta exhibentur, vt cum a deo petimus vt signo visibili accepto spiritu suo nos informet, aliquid a nobis vultu, manibus, voce & totius corporis gestu fieri, quod ceremonias, qui velit, possit adpellare: non has ego dico, sed quae ex reductione & imitatione legis mosaicae, veluti umbrae tenebras obducunt doctrinae Christi, quae quae sunt, quae sanctificationem in alio statuere videntur, quam in spiritu dei; remissionem peccatorum per aliud quam per sanguinem Iesu Christi *d)*; ceremonias dico veluti legalia, quae ad sese animos trahunt, in quibus vulgo homines fidunt atque haerent, in quibus salutem collocant, cum aliud praeter Christum non sit, in quo oporteat nos saluos fieri. Ceremoniae, quae a Christo sensim ab-

du-

*a) Luc. V 36. b) Esa. LXVI. 3. c) videant qui velint
nau. Pontificali. Rationali. Missali. d)*

Act. III 12.

ducunt non sunt ferendae. Longo vsu inueteratas, nisi recipias, offendiculum eris fratribus *a*): non est hoc offendiculi genus, quod vitandum docuit Christus, quo adfecturum vmquam se fratrem negauit apostolus; offendiculum hoc sanctum est atque diuinum, quo Paullus in Petri faciem restitit *b*), quo apostolorum multi vitam cum sanguine profuderunt: ob hoc ipsum in Stephanum lapidatio facta est *c*), quod discessionem a lege doceret; offendiculum hoc fuit saepissime Christus Iudaeis, quod dies non obseruaret, quod ciborum vsum confunderet *d*), quod doctrinam hanc proferret in lucem, quae eadem illustrata proximis annis zelo pharisaico, & iudaica animaduersione pontificum romanorum, & asseclarum eius perturbauit, vexauit, permiscuit omnem rem publicam Christi. Offendiculum obiciunt isti noui Caiphae, quod Stephanus, quod apostoli, quod Christus fuerunt. Possumus & volumus mori vt offendiculo simus iis, qui tantis ceruicibus sunt, vt nefas putent esse, Christum sequi, Stephanum imitari, Paullum audire, qui, ne quis arbitretur parui cuiusdam momenti esse, si qui haereant ceremoniis iudaicis, sed tanti vt cum iis stare non possit euangelium Christi, clamat & contestatur *e*), *sunt aliqui, qui vos conturbant & volunt conuèrtere euangelium Christi, sed licet vos aut angelus de coelo euangelizet vobis, praeterquam quod euangelizauimus vobis, anathema sit, & nunc iterum dico vobis, si quis vobis euangelizauerit, praeter id, quod accepistis, anathema sit.* Utinam dominus noster, Iesus Christus aperiat mentem fratrum

a) obiectio pontificiorum hominum. Mat. 18. b) ad Gal. II. 14. c) Act. VII. 58. d) Mat. XII. 1. seqq. XV. 1. seqq. e) ad Gal. I. 7. 8.

trum verbis his, quibus per spiritum sanctum clamat apostolus, vt id ipsum cauerent a pseudoapostolis illis, quo nostris temporibus adpeti videmus populum dei. Velim hic omnes esse quam diligentissimos & petere ex commentationibus omnium interpretum *a)* eius epistolae, quid esset, quod euangelizarent illi, quo conuerteretur euangelium Christi: adserebant illi, Christum esse filium dei, adserebant alia, quae euangelio continentur; nam erant a credentium numero. Ii erant, inquit Theophilactus *b)*, qui dignitate praeccellerent, & vitam cum Petro & Iacobo duxerant, eosdemque ceteris longe praeferrent; propterea angelorum nunc meminuit, & de coelo adiecit, cumque & sacerdotes angeli vocarentur supernas potestates expressit, neque si contraria solum praedicauerint intulit, sed si euangelizauerint id, praeter quod ipsi euangelizauimus, hoc est, si pluscum quidpiam ipsi adiecerint, execrationi subdantur. Ii vnam aut ad summum alteram ex ceremoniis iudaicis reduci & obseruari volebant. Et tantopere acclamat Paullus, grauissima apostoli oratio est, non temere iterata, non tamen ob aliud quam ob id ipsum, ne quis ab aemulatoribus legis ceremonias reciperet: quae si tanti sunt, vt ex vna aut altera subuertatur euangelium Christi; quam ego vocem nunc mittam, viri christiani, quatenus significem dolorem meum? negemne quidpiam esse adiectum? qui sciam magnum, incredibilem, infinitum numerum ceremoniarum ex iudaicis aemulationibus reuectum esse multis ac multis saeculis a pontificibus romanis. Quod si id verum est, quod

om-

a) ex Chrysostomi, Theophilacti, & ceterorum interpretum commentariis. *b)* Theop. in Epistol. ad Gal. 1.

omnes interpretes indubitanter adserunt a), vt vna aut altera ceremoniarum legalium recepta totum corrumpatur euangelium, quemadmodum (aiunt) dici de regio nummo potest, qui vel leuiter circumcissus totus adulteratur: vos iam videte, quam insignis iniuria facta sit; castissimae religioni; quorum opera, nihil dico: nam mitrae quoque istae loquuntur. At quoniam nonnulli ex peritioribus istis non magni putant referre, si ceremoniae ex iudaicis sint restitutae maiori etiam cumulo, modo (inquiunt) doctrina per has aemulationes non sit inuecta, qua possint homines sensim abduci ab Christo; id enim ex doctrina pseudoapostolorum erat confectarium: nam si qua pars iustitiae aut sanctificationis in aliqua legali posita fuisset, sanguini Iesu Christi singularis fiebat iniuria, per quem tantum iustificati & sanctificati sumus in spiritu dei: per bono loco res est. Recita mihi tu *decretum de aqua benedicta Alexandri primi papae*, quem fuisse dicunt annos ab hinc mille quadringentos tres & praeterea viginti, vt quiuis possit intelligere tempore pseudoapostolorum haec subrepisse. *Aquam b) sale conspersam populis benedicimus, vt ea cuncti adpersi sanctificentur ac purificentur, quod & omnibus sacerdotibus faciendum esse mandamus.* Nam si cinis vitulae adpersus sanguine, populum sanctificabat atque mundabat, multo magis aqua sale adpersa diuinis precibus sacra populum sanctificat atque mundat. Et si sale adperso per Helisaeum prophetam sterilitas aquae sanata est, quanto magis diu-

S

nis

- a) consensus mirus in ea re interpretum omnium & commentat. b) decretum Alexand. primi papae, ex aemulatione legis velat, obtegit beneficium sanguinis Christi & aliud euangelizat.

nis precibus sacratus sterilitatem rerum aufert humanarum, & coinquinatos sanctificat atque mundat & expargat, & cetera bona multiplicat, & insidias diaboli auerit, & a phantasmatum versutiis hominem defendit. Quid primum rogem? quid primum queram? nam quid hoc est, si aemulatio legis non est? Nam si cinis vitulae adpersus sanguine populum sanctificabat atque mundabat, multo magis aqua sale adpersa diuinis precibus sacrata populum sanctificat atque mundat. Negetne quisquam beneficium sanguinis Christi obtegi his verbis? sanctificationem in legali collocari? Obsecro, animaduertite, ut cognoscatis, quibus haec doctrina sit orta principiis, quantum a doctrina apostolorum absit. Tractemus hanc eandem umbram ex epistola, quae scripta est ad Hebraeos *a*). Si enim sanguis hircorum aut taurorum & cinis vitulae adpersus inquinatos sanctificat ad emundationem carnis, quanto magis sanguis Iesu Christi, qui per spiritum sanctum semetipsum obtulit immaculatum ideo, emundauit conscientiam nostram ab operibus mortuis ad seruendum deo viuenti. Quid hoc est? ille obtegit beneficium sanguinis Christi; hic aperit atque illustrat: ille proponit umbram cineris adpersi sanguine vitulae, & in umbram aquae sale adpersae recidit per aemulationem legis; hic umbram omnino fugat luce doctrinae apostolicae, illustrato beneficio sanguinis Christi, nulla aemulatione legis proposita: ille abducit sensim a Christo & ad legalis fiduciam retrahit; hic ad Christum trahit, & a legali longe abducit. Quantum inter haec intersit, iudicate iam ipsi vos, principes christiani, & pro maiestate vestra tuemini verbum dei. Si quis (inquit apostolus *b*)

ali-

a) ad Hebr. VIII. 13. 14. *b*) Gal. I. 8.

aliud euangelizauerit praeter id, quod accepistis, anathema sit. An docere gentes & nationes, aquae sale conspersae & exorcismis sacratae adspersione omnes sanctificari & mundari, non est aliud euangelium? quid accepimus a Iohanne? dicat testimonium summa auctoritate, religione & fide praeditus Iohannes a), *sanguis*, inquit, *Iesu Christi emundat nos ab omni peccato.* Quid accepimus a Petro? in *adspersionem sanguinis Iesu Christi*, inquit. b) Quid a Paulo? *per sanguinem crucis eius.* c) Quae est doctrina omnium apostolorum, & discipulorum domini? *remissionem peccatorum accipere per nomen domini nostri, Iesu Christi omnes, qui credunt in eum; Christum esse iustitiam, sanctificationem nostram, neue in mentem cadat in alio nos mundari, sanctificari & iustificari; ablutos, sanctificatos, iustificatos, nos esse in nomine domini nostri Iesu Christi per sanguinem eius in spiritu dei nostri.* Quae mens est apostolorum? *umbras non esse repetendas, fruendum nobis luce allata per Christum, ut recta eatur ad veritatem euangelii; in ceremoniis non constituendam esse iustificationem aut sanctificationem, sed in spiritu dei per sanguinem crucis; curandum ut a superstitione alieni populi & ab insidiis longe remoti, quibus adpeti possent a diabolo, oculos, mentem animumque intendant in deum patrem, in Christum Iesum, in spiritum dei nostri.* Quae est doctrina pontificum romanorum? *aquam sale adpersam diuinis precibus sacratam populum sanctificare atque mundare, salem diuinis precibus sacratum & exorcizatum sterilitatem rerum auferre humanarum, & coinquinatos sanctificare atque mundare & expurgare, & cetera bona multiplicare, & insidias di-*

S 2

aba-

a) 1. Iob. I. 7. b) 1. Pet. I. 2. c) ad Col. I. 20.

aboli auertere, & a phantasmatum versutiis hominem defendere. Quae mens est pontificum romanorum? instandum esse aemulationibus legis, umbras esse repetendas, in ceremoniis constituendam sanctificationem, iustificationem, expurgationem, ut in eas populi ora, oculos, mentem animumque conuertant. Annon haec ipsa fuit mens pseudoapostolorum. Verbum hic non puto posse istos proloqui. Nam si qua usquam distinctio & remedium ostenderetur, quo haec possent ferri, id omne vitio verteretur sapientissimis apostolis, qui ignorarint, quo mederi potuissent tantae seditioni credentium, quae tum fuit pro reiiciendis ceremoniis. Sed ego ad illud redeo de Haelisaeo, in quo repetenda quaedam sunt ex libro regum, in quo haec habentur a), cum aquae pessimae essent & terra sterilis, dixit Helisaeus, afferte mihi vas nouum & immitte in illud sal, & ait: haec dicit dominus, sanaui aquas has, & non erit ultra in eis mors, neque sterilitas. Factum est hoc sic quidem: sed erat in hoc umbra futurorum, quae ex doctrina apostolica poterat illustrari ab episcopo. Legimus enim in apocalypsi b) per aquas, populos & gentes significari & linguas. De gentibus quod erant in semine Abrahae, Christo, benedicendae, praedictum erat c), ad quas Paullus & apostoli immisuri erant sal, delaturi verbum dei. Collatio ergo christiane si poterat tractari. Si sale adperso per Haelisaeum sterilitas aquae sanata est; quanto magis praedicatione & oratione Pauli & apostolorum per verbum dei & immissionem spiritus sancti gentes sanatae sunt, sublata morte & omni sterilitate earum, ex quibus Christus ex-
hi-

a) 2. Reg. II. 19. seqq. b) Apoc. XVII. 1. & 15. c) Genes. XXII. 18.

hibuit sibi gloriosam ecclesiam? Erant ita vmbrae aperiendae, non ex vmbreis inuehendae vmbrae densiores ad superstitionem. Agite vero, recenseamus iam formulas sacrationum & precum in hoc legali, vt quae sit eorum doctrina, quae instituerint petere gentes & nationes, intelligamus. Recita benedictionem salis. *Exorcizo te creaturam salis per deum viuum, per deum verum; per deum sanctum, qui te per Helisaeum prophetam in aquam mitti iussit, vt sanaretur sterilitas aquae, vt efficiaris sal exorcizatum in salutem credentium, & sis omnibus te sumentibus sanitas animae & corporis.* Annon videtis, ex quo ludo haec prodierint? quibus sint orta principiis? in sale exorcizato ponere salutem credentium? salutem animae & corporis? Exorcismorum vero istorum vsus vnde tam frequens irrepserit, ipsi viderint. Non me fugit, multis post saeculis ab Ambrosio adornata quaedam fuisse, & laudatos in ecclesiis exorcistas. At simplicissimae erant, vt dixi, traditiones apostolorum & candidissimae: pura aqua ad baptismum, puro oleo ad vnguentum, ipso vino & pane ad coenam domini utebantur. Exorcistas Iudaeos celebres fuisse tempore apostolorum legimus, homines daemoniorum etiam iudicio non probatos. *Tentauerunt (inquit a) quidam de circumeuntibus Iudaeis exorcistis inuocare super eos, qui habebant spiritus malos, nomen domini Iesu dicentes, adiuro vos per Iesum, quem Paulus praedicat: respondens autem spiritus nequam dixit eis, Iesum, noui, & Paullum scio, vos autem qui estis? At quid hoc est? vos autem qui estis? Sed tu perge, de consecratione salis: immensam clementiam tuam, omnipotens aeternae deus, humiliter imploramus,*

S 3

a) Act. XVIII. 13. seq.

mus, ut hanc creaturam salis benedicere & sanctificare digneris tua pietate, ut sit omnibus sumentibus salus mentis & corporis. Hocine est ex euangelii cathedra docere? Proh tantam esse hominum socordiam, instituere gentes & nationes, petere & sperare salutem mentis & corporis ex salis libatione. Hi sunt praefecti ecclesiae? ministri euangelii? Pseudoapostoli illi, instigante satana, commentati sunt hanc doctrinam, quam secuti aemulatores legis, pontifices romani & eorum assedae in miros abusus abierunt, quorum magnum atque incredibilem numerum praeteribo consulto, ne vos multis morer: perpaucos, & ex his ritum de cineribus *ex ramis oliuae*, exempli causa & breuiter recensebo. Vbi exorcismos & preces de more adhibuerunt, quae ab episcopo, qui nouit & ponderauit, quo & quanto precio sumus redempti, sine stomacho recitari non possunt: tandem, vbi thuris fumo & aquae salitae rore arbitrantur satis fugatos esse daemones, reponunt hos ipsos ramos, ut sequenti anno in cinerem redigant, quem feria quarta exorcismis adgrediuntur: eius cineris consecrationem iis precibus confici docuerunt. Recita preces in consecratione cinerum. *Omnipotens sempiternus deus, parce metuentibus, propitiare supplicantibus, & mittere digneris sanctum angelum tuum de coelis, qui benedicat, sanctificet hos cineres, ut sit remedium salubre.* Quod remedium salubre? perge, ne sit obscurum. *Vt quicumque eos super se adsperserint pro redemptione peccatorum suorum, corporis sanitatem & animae tutelam percipiant.* Miseret me istorum: nam quae haec est inscitia atque amentia? Unigenitus dei, qui est in sinu patris, de coelo descendit, serui formam induit, in tot laboribus vi-

tam

tam duriter egit, expediri in se virgas, vinciri, caedi, in crucem tolli voluit, sanguinem omnem cum vita effudit; pro quo? pro quo? pro redemptione peccatorum nostrorum: praestititne eam? immo vero cumulatissime praestitit. Quid ergo petis per cineres redemptionem peccatorum, quasi non sis adsecutus? Si per sanguinem Iesu Christi cumulatissime es adsecutus, cur per cineres adsequi petas, non video. Certe hic quis potest suspicari, ea opinione istos fuisse, ut crederent effusionem illam sanguinis Christi satis fuisse pro peccatis eorum, qui ante Christi mortem fuerunt, pro sceleribus tot & tantis eorum, qui postea fuerunt, non satis esse, & propterea quaerendum supplementum ex cinerum adspersione: quasi vero non dicat Iohannes a), *propitiationem eam satis esse non modo pro peccatis nostris, sed pro peccatis totius mundi*. Quid si sexcenti essent mundi? pro sexcentis diceret Iohannes, modo credant in vnigenitum dei. Maioribus benevolentiae signis, quantum nos amet pater, non potuit declarare, quam ut filium vnigenitum daret crucifigendum pro servis in redemptionem peccatorum, dedit libenter pater: consecuta est plenissima redemptio b) & reconciliatio eorum, quae in coelis sunt & quae in terris; serio triumphat Christus, & mera euangelia, confidite, inquit c), *ego vici mundum*. Quid tu aut inuidus aut ingratus aut immemor beneficii instas his verbis? ut mittat angelum de coelo; cur? ut cineres sanctificet; quamobrem? ut si super me adspersero, adsequar redemptionem peccatorum. Quam petis, si scelerum poenituit, si aliam agis vitam, si credis in vnigenitum dei, nonne es adsecutus per sanguinem eius, in

S 4

quo

a) 1. Ioh. II. 2. b) ad Col. I. 20. c) Ioh. XVI. 33.

quo es adpersus, in quo es lotus, in quo es sanctificatus? Nescis, quid petas, & mysterium operatus iniquitatis alios facis nescire, quod nescis. Obscurat hoc commentum beneficium sanguinis Christi, & magnitudinem verae liberalitatis & misericordiae dei. Nam si, sicuti datus est vnus sanguis Iesu Christi pro plenissima redemptione peccatorum; ita omnis superstitionibus vnus proponeretur gentibus & nationibus, quae inuocant nomen domini nostri, Iesu Christi; pro hoc vno gratiae agerentur, quibus illustraretur benignitas dei, & gloria Christi: cuius hostis subdolus satanas, veluti mulierculae solent cum pueros aliquo nolunt prospectare, alia quaedam spectanda proposuit, vt a Christo crucifixo sensim non modo oculi sed animi quoque gentium & nationum abducerentur: qui, cum inhiare in sanguinem & corpus Iesu Christi debuissent; in ridicula haec incubuerunt ex institutione illa pseudoapostolorum, vt facta tantâ redemptione, quanta nulla maior possit excogitari, quaeque extra modum supra sit peccata nostra & totius mundi, adhuc pueriliter instant & muliebriter & superstitiose, immo vero insipienter petunt, vt cineribus ramorum oliuarum, qui eos cineres super se adperserint, adsequantur redemptionem peccatorum. Obsecro vos, viri principes, vel hoc est ex doctrina apostolorum & euangelio Christi? Cuius quoniam conuersionem quidam fieri indigniorem putant, si quis curauerit reducendam obseruationem dierum ex veteri lege, quod dictum sit a), *dies obseruatis & menses & tempora & annos, timeo de vobis, ne forte sine causa laborauerim in vobis*; nam & ob id clamat Paullus b), *sunt aliqui, qui vos conturbant,* &

a) ad Gal. III. 10. & 11. b) ad Gal. I. 7.

Et volunt conuertere euangelium Christi. Liqueat id ex commentariis omnium interpretum. Quid putatis? continuiffe ab hac impietate. sese pontifices romanos? immo vero, quia Paullus & Petrus & ceteri apostoli vetuerunt restitui dierum obseruationem & mensium & annorum; pontifices romani & eorum aſſecſae reſtituerunt & ſeruari mandarunt. Recita obſeruationem quatuor temporum *a)*, & ſermonem Leonis papae ex Hieronymo: *ieiunium quarti, & ieiunium quinti, & ieiunium ſeptimi, & ieiunium decimi menſis domui Iudae & Hieruſalem in dies feſtos vertetur in gaudium.* Hoc loco noſtrorum multi multa dixerunt & inter ſe diſſonantia. Cogimur igitur ad Haebreos recurrere, & ſcientiae veritatem de fonte magis quam de riuiſis quaerere, ieiunium quarti menſis, qui apud Latinos vocatur Iulius, die ſeptimo & decimo eiufdem menſis, illud arbitramur, quando deſcendens Moyses de monte Sinai tabulas legis abiecit & confregit, & iuxta Hieremiam muri primum rupti ſunt ciuitatis. In quinto vero menſe, qui apud nos adpellatur Auguſtus, cum per exploratores terrae ſanctae ſeditio orta eſſet in populo, iuſſi ſunt montem non adſcendere, ſed per quadraginta annos longius a terra ſancta circuire diſpendiis, vt exceptis Caleph & Iofue omnes in ſolitudine caderent, & in hoc menſe a Nabuchodonosor & multo poſt a Tito & Veſpaſiano templum Hieroſolymis incenſum atque deſtructum, capta vrbe Bethel, ad quam multa millia confugerant Iudaeorum. In ſeptimo vero, qui apud nos adpellatur October, occiſus eſt Godolias, & Iudae tribus ac Hieruſalem reliquiae diſſipatae ſunt menſe decimo, qui apud nos Ianuarius dicitur, eo quod ianua ſit anni atque princi-

S 5

pi-

a) ex decreto Gratiani in parte prima diſt. 76.

pium, Ezechiel in captiuitate positus audiuit, & cunctus populus captiuorum. Quinto mense templum est subuersum. Obseruatio haec mera est iudaicarum rerum, vt quiuis videre possit, eam ab aemulatoribus legis iudaicae ad nos transiisse. Hanc tamen obseruationem dierum & mensium mandarunt pontifices romani seruari debere vbique gentium & ieiunio celebrari, edicto proposito & poena mortis animae indicta, si qui non seruauerint. *Annorum obseruationem* ex iubilaeo fatentur a veteri testamento reduxisse, qui? Bonifacius octauus & Clemens sextus, pontifices romani. *De encoeniis restitutis* ad iudaicam aemulationem nihil dico, quod ipsimet ex libro regum accepisse testantur; *in quo*, inquit *b) perlecta dedicatione templi reperies.* Argumentum vero eorum est perridiculum, statuere celebrationem dedicationum templi, quod aliquando Christus illis ipsis diebus inambularit in templo in porticu Salomonis. Nam fac esse, quod ex eo venerit, inambularit in templo in porticu Salomonis vt legale seruaret, num propterea nos quoque tenemur seruare? *ipso*, inquit, *exemplum dante.* Annon hoc argumento nitebantur pseudo apostoli adserere, seruandam esse circumcisionem, *ipso*, vt aiebant, *domino, qui circumcissus est, exemplum dante.* Scimus illum frequentem fuisse in templo, in quo caeremoniae & cetera de ritu fiebant. Infirmum tamen argumentum est. Christus in templum legalia celebrarentur adfuit; ergo a nobis legalia sunt seruanda. Confutauerunt enim haec omnia apostoli, quod lex vsque ad Iohannem habuisset imperium. A Christo vero, quae erant ex lege, fuerunt

a) de consecratione templi dist. 1. de encoeniis in decretis part. 1.

erunt obseruata, vt omnem legem pro nobis adimpleret vnus is, qui verissime dixit, & dicere potuit vnus a), non veni soluere legem, sed adimplere. Legale item de consecratione templi pontifices romani restituerunt: quam ob rem ab aemulatione legis sic ordiuntur. Recita sanctionem b), tabernaculum Moysen deo praecipiente fecisse & sacrasse cum mensa & altari eius & aeneis vasis & utensilibus ad diuinum cultum explendum legimus, & non solum diuinis precibus eas sacrasse sed etiam sancti olei vnctione domino iubente perlinisse nouimus. Qualiter autem haec facta sunt, vt non alii ipsa sacramenta quam ipsi sacerdotes sacra vnctione delibuti dominoque cum vestibus sanctis sacra ti, sacra ti Leuitae, tractabant, ferebant, erigebant & deponebant, in ipsis institutionibus, quae iubente domino conscriptae sunt per Moysen, in lege domini reperietur. Si meministis, multis ac multis ostendimus, has ceremonias fuisse vmbra futurarum: & haec ipsa de tabernaculo omnia exposita sunt ex doctrina apostolica. Diuersa enim est doctrina apostolorum, & ea, quae est aemulorum legis: illi, vt est in pro- uerbio, in cortice & testa adhuc insistent; christiani in nucleo & medulla: illis velum Moysis adhuc positum est ante oculos; a nobis omne involucrum ereptum atque sublatum per Iesum Christum. At quoniam recepimus nos de vnctione sancta aliquando dicere, & verba de consecratione admonent, quod sancti olei vnctione omnia perlinita fuerint; primum necesse est, vos aliqua memoria repetere ex iis, quae diximus, per ipsam vnctionem, qua omnia illa sanctificabantur, ipsum spiritum sanctum fuisse significatum,

a) Matt. V. 17. b) de consecratione ecclesiarum. dist. 1. in decretis part. 1.

tum, quo Christus erat vngendus & sanctificandus & omne regale sacerdotium, non clerici tantum, quos vocant, sed omnes christiani fideles, *omnes*, inquit apostolus, *qui sunt Iesu Christi*: deinde alia quaedam ex illis vmbreis sunt illustranda. Praeteribo tamen multa, & strictim omnia, principes christiani; quod non hoc mihi propositum est, vt explicem omnes vmbreas, sed eas tantum, quae ad sanctae vincti-
onis, ad sacerdotii regalis explicationem duxero necessarium, vt & cetera manifesta sint & veritas illustretur: quod vt praestem, ignoscere mihi debetis, si paullo altius quaedam repetam: cumque vmbrae sint aperiendae, paucis me expediam, non in vocibus ipsis sed in mysticis significatis insistens, quae in diuturna obscuritate latuerunt. Scriptum est in lege domini, *filiis Aaron ad sacerdotium adsumtis eorum partem perisse, partem fuisse seruata*; quod illud significat, *ex populo dei ex Iudaeis ipsis reliquias quasdam secundum electionem dei saluas factas esse, partem concidisse, vt ex illorum delicto*, inquit apostolus a), *salus esset ex gentibus & diminutio illorum diuitiae gentium*. Ergo, Nadab & Abihu, filiis Aaron mortuis, locutus est dominus ad Moysen, vt adplicaret tribum Leui ad cultum diuinum: *& erunt, inquit, dominus, Leuitae mei*. Per hanc adplicationem significabatur adplicatio gentium b), *ex quibus gentibus, vt praedictum erat, statueret sibi Christus regale sacerdotium, ecclesiam: pro qua c) tradidit seipsum, vt illam sanctificaret, mundans eam lauacro aquae in verbo vitae, vt exhiberet ipsam sibi gloriosam ecclesiam, non habentem maculam aut rugam aut aliquid huius-*
mo-

a) ad Rom. XI. 11. & 12. b) 1. Pet. II. 5. c) ad Eph. V. 25. seqq.

modi, sed vt sit sancta & immaculata. Ex Leuitis ergo sacratis & perunctis significabatur ecclesia fidelium gentium, sanctificata per sanguinem Iesu Christi, peruncta sanctissima vnctione, spiritu sancto ipso, qui per mosaicam vnctionem significabatur: qui Leuitae haberent sacras vestes, sacra & munda corpora, de quibus inquit apostolus *a)*, *nescitis quoniam corpora vestra membra sunt Christi? nescitis quoniam membra vestra templum sunt spiritus sancti? qui in vobis est, quem habetis a deo, & non estis vestri.* Quid est, non estis vestri? Annon illud idem, quod dicit dominus? *Leuitae mei sunt.* Et de fidelibus ait apostolus, *non estis vestri: emti enim estis pretio: glorificate & portate deum in corpore vestro & in spiritu vestro, quae sunt dei.* Id significabant stolae & vestes omnes illae in lege veteri sacratae sacerdotum: lotae scilicet stolae christianorum fidelium in sanguine agni Christi, de quibus scriptum est? *beati, qui lauant stolas suas in sanguine agni:* sacratae vestes, omnium fidelium christianorum sacrata corpora, quoniam Christi sunt membra peruncta, non oleo aliquo exteriori, sed quoniam in his habitat spiritus sanctus, qui vnctio in scripturis adpellatur. Annon hoc illud est fidelis Iohannis *b)*? *vos vnctionem habetis a sancto.* Omnia haec non ex iudaica sed apostolica doctrina sunt accepta, quae quam indignissime velata atque obscurata sit ab aemulatoribus istis legis, quos credo iam vos probe nosse; vel ex eo cognoscite, quod non eorum corpora munda, sanctificata, immaculata in castitate, in sinceritate, quibus longe ceteris deberent excellere: sed stolae & vestes oleo perunctas & exorcismis sacratas domino offerunt; se vero ipsos non

a) 1. Cor. VI. 15. seqq. b) 1. Ioh. II. 20.

non vnctione sancta spiritus, ex qua spiritus sancti opera prodeunt, sed exteriori quadam vnctione perungi curarunt. Qua re in omne genus sceleris impune irrumpunt, & veluti vulpeculae, illudentes populo dei suppliciis se eximunt, quae ex ciuilibus legibus necesse fuisset infligi. Sed haec suo loco. Nunc satis est, vt intelligatis, vnctionem illam legis, vmbra fuisse spiritus sancti, in quo omnes, qui Christi sunt, baptizati sunt, ne opera carnis perficiant. Spiritum sanctum vero vnctionem fuisse adpellatum tam a prophetis quam ab apostolis, demonstrauius & meminisse debetis, & illud non obliuisci, non haec eo a nobis dici, vt negemus signo aliquo visibili opus esse in sacramentis exhibendis & ceremoniis quibusdam; sed vt eo signo visibili mentes ad coelestia erigantur non deprimantur, vtque ceremoniae purae ac simplices ad significata ipsa rapiant, non in vmbra, veluti Iudaeorum legalia, doceant insistendum esse denique vt gentibus & nationibus etiam infirmioribus adiumento sint non impedimento, vt omnes mentem animumque intendant in deum patrem, in Christum Iesum, in spiritum dei nostri. Ad hanc normam instituendae sunt preces & rogationes, non vt reductione aut imitatione legis mosaicae tenebras obducant euangelio, superstitionem inuehant, quod sanctificationem & remissionem peccatorum statuere in se videantur. Quod commentum ipsum fuit pseudoapostolorum ad imminuendam gloriam Christi, ad conuertendum euangelium, quod illi, vt docuimus, instigante satana, summo studio, incredibili diligentia, dolo malo, operarii subdoli, inquit apostolus, commo-
li-

liti sunt: ex quorum ludo haec prodixisse non est dubitandum, quae velut zizania dormientibus hominibus sata super bonum semen, mirum in modum creuerunt in agro domini, ita vt pene granum suffocent. Quae vt internoscamus (iam etiam oratio de his prosperat ad finem); attendite, obsecro, diligenter, quae agantur, quae petantur a pontificibus & collegis, dum ea vnctio conficitur, vt ex iis actis intelligatis, quo spiritu haec inuenta sint in mundum. Volumen adpellant pontificiale: secundum ritum ecclesiae romanae; in eo haec habentur a), recita sanctionem de officio quintae feriae in coena domini. *Hac die in toto orbe christiano chrisma & oleum sanctum & oleum catechumenorum conficiuntur. Dominus enim Iesus Christus, postquam cum discipulis coenauit & eorum pedes lauit, vt Fabianus inquit, chrisma conficere docuit.* Quod nouum hoc est euangelium? quis vmquam accepit ex iis quatuor, qui adscribendi munus delecti sunt a patre domini nostri Iesu Christi? Tantamne rem tam negligenter egerunt, vt, quod vnum esset maximum ad sanctificandos homines, vel neglexissent vel omisissent? An Iohannes, qui de coena & lotionem pedum omnia minutissime collegit, tantum mysterium praeteriuit? Quid Paullus, cum euangelium a se scribi dicat, diligentissimus omnium scriptor atque illustrator, de hoc ne verbum quidem? Quid, cum vsque adeo acclamasset, ne legalia restituerentur, non vnum excepit de vnctione? sed nos ad rem. Vbi quasi gesticulariam egerunt apud tres ampullas, quae plenae oleo sunt b), *disposita mappula, dimissaque ampullae sua* (vt aiunt) *serica veste alba, pontifex capi-*

a) in pontificali, de officio quintae feriae in coena domini. b) ex pontificali verba omnia.

pite inclinato salutat chrisma aut oleum, dicens, aue sanctum oleum, aue sanctum oleum, aue sanctum oleum; semper altius dicendo; vtar eorum ipsorum verbis: quod postquam tertio dixerit, osculatur labium ampullae: quo facto sedet pontifex & accipit micram; tum singuli duodecim sacerdotes parati accedunt successiue per ordinem ad mensam, supra quam posita est ampulla, & factis reuerentiis genu flectunt coram ampulla, qualibet vice, semper altius dicendo in tono praedicto, aue sanctum oleum, aue sanctum oleum, aue sanctum oleum. . Quid hoc est, si idololatria non est? Nisi quis velit vocare elaeolatriam. At non haec quidem a Moyse, longe, longe haec monstra absunt a Iudaeis. Salutatur oleum tamquam viuens aliquod, non significatione vlla, sed quasi sanctitate & diuinitate ipsa, quae insit in oleo, non modo salutatur sed adoratur etiam a collegis duodecim ter sigillatim. Hoccine Christus docuisset? hoccine apostoli? desinant tandem, desinant subdoli operarii illudere populo dei, qui quoniam haec, vt Fabianus docuit, accepisse a Christo non possunt ostendere; proximum est, vt iis dent, qui proximi fuerunt temporis, quo iacta sunt fundamenta salutis nostrae a). In iis quoniam miri sunt abusus, qui pseudoapostolorum ingenia ex scriptis Paulli norit, facile suspicabitur ab illorum commentis ad pontifices romanos transiisse. Quod si inexcusabiles sunt ii, qui cum cognouissent deum non sicut deum glorificauerunt, aut gratias egerunt, sed euauerunt in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiens cor eorum; dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt, & mutauerunt gloriam

a) Chrysmatis commentum ex epistolis Clementi adsignantur. b) Rom. I. 21. seqq.

*am incorruptibilis dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis & volucrum & quadrupedum & serpentium. Quae tandem amentia est? quae superstitio? quae indignitas? reiectis vmbris accepta tanta luce a Christo per apostolos, ad oleum, creaturam insensilem, genua flectere, acclamare ad oleum illis salutationibus, *ae sanctum oleum, ae sanctum oleum, ae sanctum oleum.* An Iouis sacerdotes aut Apollinis aliter sua idola salutarunt? An alium tenuerunt adorandi ritum, quam prouolui genibus ad multas statuas, facta acclamatione, atque isti ad oleum? Recita consecrationem olei a). *Exorcizo de creatura olei, in nomine dei patris omnipotentis, in nomine Iesu Christi, & spiritus sancti, ut in hac inuocatione indiuiduae trinitatis atque vnius virtute deitatis, omnis nequissima virtus aduersarii, omnis inueterata malitia diaboli, omnis violenta inuersio, omne confusum coecum phantasma, eradicetur & effugatur & discedat a te, ut diuinis sacramentis purificata fias in adoptionem carnis & spiritus his, qui ex te ungenti sunt in remissionem omnium peccatorum.* Quid hoc est? quam indignum? Quid audio peti remissionem omnium peccatorum? At dominus Iesus, cuius vos fratres aquam salientem in vitam aeternam bibere oportet, non abominationes pontificum, quid ait b)? *hic est sanguis meus noui testamenti, qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum.* Hoc est sanctum euangelium, viri principes, haec est doctrina omnium apostolorum, remissionem peccatorum accipere per nomen domini nostri Iesu Christi omnes, qui credunt in eum; ablutos, sanctificatos, iustificatos nos esse in nomine domini nostri, Iesu Christi, in spiritu dei. Sufficit, sufficit hic sanguis ad remissionem peccatorum, sufficit hic spiritus ad sanctifica-*

T

a) in pontificali de benedictione olei. b) Matth. XXVI. 28.

tionem animarum nostrarum: cognoscimus Christum, dei filium, volumus glorificare ut dei filium, nolumus euanesce in cogitationibus nostris, ne & cor nostrum obscuretur & fiat insipiens. Nam quid est, viri christiani, tanto pretio soluto redemptionis nostrae, diuina illa effusione sanguinis Iesu Christi facta, *per quam reconcilianit sibi omnia pater, quae in terris siue quae in coelis sunt, ut exhiberet nos sanctos & immaculatos, & irreprehensibiles coram ipso a)*, petere, ut ex adspersione aquae cum sale, ex cineribus ramorum oliuarum superiectis, ex perunctione olei exorcizati, remedium salubre fiat omnibus gentibus & nationibus in remissionem omnium peccatorum, in tutelam animae & corporis? An non sunt haec petitiones obscurati cordis & vel maxime insipientis? Praetereo consecrationes de amictu, de alba, de zona, de cingulo, manipula, casula, planeta, calligis, sandaliis, cheirothecis, annulis, vasis. Praetereo benedictiones imaginis, ut ipsi loquuntur, incensandae, ut quicumque ob deuotionem ad ipsam adorandam se deuote inclinauerint, salutem mentis & corporis consequantur. Praetereo benedictionem pabuli animalium, hordei, auenae in festo sancti Stephani, benedictionem vini in festo sancti Iohannis euangelistae contra venenum, benedictionem panis & vini fructuum & seminum in festo sancti Blasii contra malum gutturis, benedictionem segetum & seminum in festo sancti Marci, benedictionem casei vel butyri, benedictionem lardi: ex qua vna ceteras cognoscite: nam qui vnā norit, ceteras norit. *Benedic domine creaturam istam lardi, ut sit remedium salutare generi humano, & praesta per inuocationem*

omnem

a) Col. L. 20.

nam tui sanctissimi nominis, ut, quicumque ex eo sumserint, corporis sanitatem & animae tutelam percipiant a). Quod est remedium salutare generi humano? lardum. Ex qua re animae tutelam petunt? ex esu lardi. Unde haec sunt? a pontificibus romanis. Hi sunt praefecti ecclesiae? praedicatores euangelii? magistri sanctitatis? Sunt haec quidem indigna. Non pudet haec in lucem proferre? Aiunt tamen esse benedictiones; nimirum eae benedictiones sunt, de quibus, quod non solidam sui nominis gloriam darent, deus inquit per Malachiam *b)*, *maledicam benedictionibus vestris, o sacerdotes.* Quae cum ita sint, principes christiani, nunc per virtutem dei, per spiritum sanctificationis animarum vestrarum petit, orat atque obsecrat vos seruus Iesu Christi, primum vt seuerissime iudicetis, deinde vt bono animo sitis, magnamque spem habeatis, neue dubitetis praeclare aliquod in iis factum iri aliquando ab ecclesia sancta. Et quoniam nihil aequae consolationem adfert animis bonorum ac ipsum verbum dei; nolite putare haec, quae hodie geruntur, non fuisse praedicta in scripturis sanctis. Omnia, inquit Augustinus *c)*, *quae nunc vides in ecclesia dei & sub Christi nomine per totum orbem terrarum geri, ante saecula iam praedicta sunt.* Quid ergo est? consecratum est memoriae hominum sempiternae in iis libris, qui sunt nobis scripti diuinitus, quod vos maxime consolari debet atque erigere. Cum creuisset Isaac & ablaetatus esset, fecit Abraham grande conuiuium in die ablaetationis eius, cumque vidisset Sara filium Agar ludentem cum Isaac filio suo, dixit ad Abraham, *eiice ancillam hanc & filium eius; non enim erit haeres filius ancillae cum filio meo Isaac d),*

T 2

per

a) in missali curiae romanae b) Mal. II. 2. c) de catechizandis rudibus. d) Gen. XXI. 9. 10.

per quem significantur filii promissionis), christianus populus, *ablactetur*, deturque illi cibus solidus, solida veritas, solida pietas, solidum euangelium, quod est, *remissionem peccatorum accipere per nomen domini nostri, Iesu Christi, omnes, qui credunt in eum*, hanc non per aliud adsequi, non petere, non sperare debere gentes & nationes, quam per sanguinem Iesu Christi; sanctificationem non in alio esse, non per aliud adsequi, non petere, non sperare debere gentes & nationes, quam in spiritu dei nostri, ut oculi, mentes, animi omnium intendantur in deum patrem, in Christum Iesum, in spiritum dei. Cumque Sara, ecclesia sancta, videat *Ismaelem, filium ante Isaac*, carnis filium non spiritus, populum iudaicum aliquando populum dei, nunc non populum dei, colludentem cum Isaac cum populo christiano aemulatione legalium, obseruatione dierum, fiducia rituum & ceremoniarum; dicat Sara, dicat ecclesia delecta a piis, augustis, inuictis principibus, ad Abraham ad coetum seniorum & patrum, *eiice ancillam hanc*, eiicite doctrinam iudaicam, & filium eius & delectu habito, quidquid ex ea doctrina natum est & profectum aemulatione legis, umbrarum repetitione, obseruatione legalium. *Non enim erit haeres filius ancillae cum filio meo Isaac*, quid iudaeis cum christianis? Filii ancillae adhuc in umbris sunt; haereditas nulla ex umbris, sed ere ipsa; christiani filii lucis, filii veritatis, filii excelsi omnes, haeredes per sanguinem Christi, in spiritu dei. Non ludat Isaac cum Ismaele, eiicite, eiicite ancillam hanc & filium eius. Haec fore aliquando, viri principes tam video animo, quam ea, quae nunc oculis cerno: ea

ut

a) Rom. VIII. 9.

ut nostris temporibus contingant, faciat pater domini nostri, Iesu Christi.

RECITA CAPVT TESTIMONII QVARTVM.

Tentauerunt pontifices romani DEVM, cum pro suauiſſima gratia domini nostri IESV CHRISTI, per quam credimus ſeruari, impoſuerunt onus graue innumerabilium praeceptorum, reclamante Petro *a)* & Paulo *b)*, ſanctiſſimis apoſtolis. Neque vero eſt dubitandum, pontifices, ſcribas & phariſaeos Hieroſolymanos geſſiſſe typum horum noſtratum, de quibus dixit dominus *c)*, *alligant onera gra-
uia & importabilia, & imponunt in humeros hominum.*

DECLARATIO TESTIMONII III.

Conſequens erat neceſſario ex tanta aemulatione legalium, ceremoniarum, traditionum, ut duriffimum iugum imponeretur ceruicibus fidelium gentium & nationum: quas ut a iugo legis liberaret Chriſtus, magnis ſuſceptis laboribus mori potuit & voluit, ut pro libertate ſuorum vitam cum ſanguine in cruce profunderet. O indignum facinus! o ſcelus horrendum! o incredibilem impietatem! Quantum Chriſtus ſua morte generi humano profuit, tantum, quantum in ipsis fuit, pontifices romani obſuerunt. Chriſtus a lege nos liberauit *d)*; pontifices reiecerunt in legem: Chriſtus laqueum contriuit *e)*; pontifices non laqueum ſed laqueos reſtituerunt: Chriſtus in coelum abiens animis noſtris pacem veram reliquit; pontifices ad inferna ſcendentes pa-

a) Act. XV. 10. *b)* Rom. VI. 6. *c)* Matt. XXIII. 4. *d)* Rom. VI. 6, *e)* Ps. CXXIII. 7.

cis & quietis spem sustulerunt. Quae enim pax homini esse potest in ea turba praeceptorum, quae si non singula seruentur, peccatum, inquit, est mortale, quod est, poena animis, mors est proposita. Hoc multis ac multis saeculis, conscientis vlceratis, vniuersae audierunt ecclesiae, corpus ipsum scilicet Christi, quod quoniam crudeliter, impie, miserabiliter confossum est mucrone isto vestro, pontifices, nihil vobis mirum videri debet, si ea ex me audietis, quae Caiphae, quae Herodes, quae Pontii, si viuerent, non audirent. Nam erant illi quidem manifesti ac aperti hostes Christi, vos domestici inimici & proditores. Dum vos seruos seruorum dei adpellabatis, nemo vnumquam putauit inimicos fore Christi. Dum vos Petri officio fungi velle vbique gentium praedicabatis, credidimus vos Christi discipulos & perfamiliares: cuius corpus quia postea disceidistis mirum & miserum in modum, fateor, me non habere, quo vos nomine satis digne adpellem. Integerima vita & admirabili vir, Bernardinus Ocellus Senensis, cum ex lege non esse iustitiam sed per Christum Iesum superioribus annis euangelice & apostolice doceret, & vos ob id ipsum Italia expulissetis, adpellauit pontifices romanos antichristos. Parum hoc fuit, si quid grauius dici posset. Nam quis vsque adeo Christi nominis est inimicus, cuius opera ita ablegata sit eius libertas ab orbe, cuius tantae minae fuerint in defensores libertatis christianae? Nulla vis tormentorum acerrimorum a vobis praetermissa est, ita vt, crudelissime quibusdam necatis, inquisitionis & mortis metu ceteri perterrerentur, qui longissime aberant: iis quoniam vim & manus adferre non poteratis, execrationes publice exercuistis, non intelligentes pietate &

iustis precibus deum, non deuotione iniqua concitari. Nam vetus est prophetae a), *quomodo maledicam, cui deus non maledixerit?* vobis ad libertatem Christi satis videbatur fore, si pileo quidam donarentur. Perbelle saepe illuditis populo dei. Non pudet vos curare, ut eius insignia in honore sint, cuius estis eueriores? Nolite mentionem facere libertatis, quam funditus sustulistis. Neque vero mihi nouum neque inopinatum est, si, quod superioribus annis indignissime fuit obiectum Germanis, id nunc ego quoque audiam, defensione hac libertatis Christi, licentiam carnis quaeri. Mirum profecto est, quam pontifices romani & eorum aedae doctrina & vita & conuiciis phariseorum sint simillimi. Omnia in scribas, & phariseos dicta a Christo in hosce verti possunt. Nihil est dubitandum pontifices, scribas & phariseos hierosolymanos gessisse typum horum nostratium. Cum libertatis huius iaceret fundamenta Christus, quid audiuit b)? *ecce homo vorax & potator vini.* Sobrietatem, siccitatem, continentiam & in rebus omnibus modestiam, ego amplector & laudo: neque haec tollit christiana libertas, sed facit ut omnia suo commodo fiant. Suillae carnis usum tollebat Moyses, eam concedit Christus, non ut belluonem alat, sed ut tuo commodo, cum usu venerit, his carnibus, non ceteris, uti possis. *Surge, accide*, dictum est Petro c), *& manduca*: non est ea vox licentiae, sed libertatis; neque enim iubet, ut vno tempore ad gulam pisces, aues, feras & pecus occidat, ut ingurgitet, sed ut libertatem ostendat, non minus his quam illis, non plus hodie quam cras & perendie vesci licere, sobrietatem & moderate, cum gratiarum actio-

T 4

a) Num XXIII 8. b) Mat. XI 19, c) Act. X 13.

ne, inquit Paulus a). Ebrietatem, crapulam, deliciarum curam, magnifica & sumptuosa conuiuia, quae utinam nulla sint in pontificibus romanis & collegis, damnat Christus, improbant apostoli. Nam quid illud est b). *Attendite autem ne forte grauentur corda vestra in crapula & ebrietate.* Quid item illud c)? *abiciamus opera tenebrarum, & induamur arma lucis, sicut in die honeste ambulemus, non in comessionibus & ebrietatibus.* Modestum ciborum usum admittunt & probant, gratiarum actionem inculcant, apostoli, quod sabbathum & ceteros dies & cetera omnia creauit deus, mundauit Christus d), ut homini christiano seruiant. In villa sum, hospes ad me diuertit: sunt mihi pulli gallinacei, sunt columbini, est grex & propterea copia agnorum & haedorum, est deo gratia, excipitur hospes humanissime & fraterniter venit illi in mentem diem veneris agi: conturbamur, neque enim sunt pisces non oua non fortasse numi: quod meo commodo atque hospitii facere poteram ex libertate christiana, ut pullos occiderem & apponerem in coena, sanctione pontificia non possum. De coelo vox est e), *accide & manduca*: Christi vox est f), *manducate, quae adponuntur vobis.* Pauli doctrina est g), *omnis creatura dei bona est; & nihil reiciendum, quod cum gratiarum actione percipitur.* Antichristus papa denunciatur, *ne manduces, ne comedas sexta vel septima feria sub poena peccati mortalis.* Quid est sub poena peccati mortalis, nisi cum hoc feceris morte aeterna morieris? itaque, quantum in pontificibus est, dum iudicant inter diem & diem, prae-

a) 1. Tim. III. 3. b) Luc. XXI. 34. c) Rom. XIII. 12. 13. d) Marc. II. 23. seqq. e) Act. X. 13. f) Luc. X. 7. g) 1. Tim. III. 4.

praecepto eorum morior deo, qui, vt sibi viuerem, per adspersionem sanguinis filii sui omni periculo liberarat. Huc illud accedit, si adpono, offendiculum sum hospiti. Quid autem, inquit dominus a)? *vae homini, per quem scandalum venerit.* Per quem autem nunc venit, nisi per pontifices, per quos edictum propositum fuerat tanta poena? Vae ergo pontificibus romanis, non ego dico, sed dominus. Vbi enim lex non est, nec praeuaricatio nec offendiculum b). Quae sunt ludibria ista superstitionis? quid de iis differimus, quasi Christus aperte non dixerit c), *audite & intelligite.* Non vult pontifex romanus, vt audias: qui spiritum Christi habent, non possunt non audire, immo vero videntes vident, & audientes audiunt. Quid dicit dominus? *audite & intelligite: non quod intrat in os coinquinat hominem, sed quod procedit ex ore, hoc coinquinat hominem, tunc accedentes discipuli eius dixerunt ei, scis quia pharisaei audito verbo hoc, scandalizati sunt.* Nonne & nos possumus dicere? nostine domine pontifices romanos & eorum affeclas audito hoc esse scandalizatos? At dominus, *omnis plantatio, inquit, quam non plantauit pater meus coelestis, eradicabitur.* Non magis id dictum in pharisaeorum traditiones quam pontificum. Nostis, quae plantatio non est plantata a patre? quae repugnat euangelio filii. *Filius enim & pater unum sunt d).* *Sinite illos; coeci inquit, e) sunt & duces coecorum.* Tam dictum hoc de scribis & pharisaeis quam pontificibus, si in eodem errore versantur. *Coecus autem si coeco ductum praestat, ambo in foveam cadunt.* Id praestant decreta, praecepta,

T 5

tra-

a) Mat. XVIII. 7. b) Rom. III. 15. c) Matt. XV. 10. 11. 12. d) Iob. X. 30. e) Matt. XV. 14.

traditiones pontificum, si cum euangelio pugnent, ut in foueam cadant tam pontifices, quam qui eos sequuntur. *Respondens autem Petrus dixit ei; edisse-
re nobis parabolam.* Utinam peterent vellentque addiscere, ut Petrus, qui Petri successores dici volunt: nolunt vero ipsi de iis doceri sicut Petrus, quod Petri successores non sint, & Petri doctrinam non sustineant a). Neque enim abs re est; quod potissimum Petrus petat edisseri parabolam. *Ait dominus ergo adhuc vos sine intellectu estis.* Absit ut putent pontifices romani hoc sibi a Christo posse dici, cum sanctissimi sint & beatissimi, & errare non possint. O tempora! o mores! quasi vero ignoremus Babyloniae reges, quo spiritu agantur. *Non intelligitis, inquit dominus, quia omne, quod in os intrat, in ventrem vadit & in secessum emittitur, quae autem procedunt de ore, de corde exeunt, & ea coinquinant hominem: de corde enim exeunt cogitationes malae, homicidia, adulteria, fornicationes, furta, falsa testimonia, blasphemiae.* A quibus si tantum abstinere homines curassent pontifices romani, quantum a carniū esu die Veneris & Saturni; minus certe coinquinatas haberemus gentes & nationes, quae inuocant nomen domini nostri, Iesu Christi. At hi, ut firmarent eorum traditiones, non sunt veriti, eas praeferre praeepto dei, quibus ne ego imponere videar, agam rebus minime obscuris. Nemo omnium est, qui ignoret, quam incredibili numero multos annos Romae fuerint, immo vero floruerint meretrices, adulteri, scortatores, lenones, sicarii, lanistae, cynaedi, aleatores, harioli, vinolenti, scurrae. Omitto, quod nonnulli ex his in honore summo fuerint apud pontifices: quod vulgare est dico, hosce homines impu-
a) vid. declarationem testimonii XVIII

ros

ros non modo toleranter ferebant omnes esse in vrbe, sed salutabant, vt fit, omnes qui occurrebant. Fuit per id tempus fortasse aliquis vel Germanus vel Italus, qui, dicto Christi confisus vel Paulli sententia, docuit die Veneris & Saturni carnibus vesci licere, nihil esse a mensa reiiciendum cum gratiarum actione. Id vbi rescitum est, omnes clamabant haereticum esse, in ciuitate non ferendum esse, omnes illum adspernabantur, omnes abhorrebant, nemo illum auditu, nemo dignum colloquio existimabat. Quid hoc, pontifices? Extra hanc rem ne verbum quidem expecto. Praeceptum dei est a), *non moechabere, non occides, non furtum facies, non desiderabis uxorem proximi tui, non ancillam, non bouem, non asinum.* Contemptores verbi dei ea diligentia praecepta ista soluebant, quasi qui seruarent condemnari solerent. Quid est, quod tam perditis viris, tu, tu pontifex, nil commouebare? nam utebaris familiarissime. Quid est, quod hosce ipsos tui tam honorifice persalutabant? illum miserum, quod is carnes comedisset sexta vel septima feria, omnes tamquam immanem & perniciosam aliquam pestem fugiebant. Hic quoniam tergiversari non licet contra Christum, qui mihi facit animum, quoniamque id mihi solum non respondes, quod solum audire volo, egomet dicam b), *in templo dei sedens effertis supra omne, quod dicitur deus, ostendens te tanquam sis deus.* Praeceptum tuum seruari vis, non verbo, sed re: dei praeceptum verbo quidem egregie, re nihil, seruari curas. Non mihi, viri christiani, sed veritati credite, transgressione praeceptorum dei potuistis videre, sedere pontifices neque valde commoueri; transgressione prae-

a) Deut. XX. 20. b) 2. Thess. II. 4.

ceptorum suorum surgere pontifices, conturbari curiam, clamorem tolli, *illictor, mitram impone, colligamanus, virgas expedi, tetrude in ignem. Gulae, inquires, peccatum est indignum.* Non negamus. Hic tu responde. Bonus vir inops atque egens suo commodo die Veneris hoedinam comedit, damnatur: ii, qui exquisitissimis epulis, conchiliis, & omni genere piscium non vulgarium mensas exstruunt, adorantur. Quae haec est, pater domini nostri, Iesu Christi, audacia & inscitia helluonum. Hic, vbi opus est, non verentur; illic, vbi nihil opus est, ibi verentur. Multa essent dicenda, principes christiani, quae ne molestus sim, praetereo. In vno praecipto pontificum de escis plusculum sum moratus, ut reliqua, quae magno hominum incommodo inuexerunt pontifices isti, singillatim a vobis pro prudentia & pietate vestra perpendantur. Sunt enim infinita prope & multo his, quae diximus, grauiora, quibus misere onerarunt populum dei: qua de re Petrum audite clamantem *a)*, *nunc ergo, quid tentatis deum, imponere iugum super ceruices discipulorum, quod neque nos neque patres nostri portare potuimus; sed per gratiam domini nostri Iesu Christi credimus saluari quemadmodum & illi.* Ob id etiam Paullus apostolus *b)*, *misit deus filium suum factum ex muliere, factum sub lege, ut eos qui sub lege erant, redimeret.* Et alibi *c)*, *pretio redempti estis, nolite fieri serui hominum.* Omitto, quod manifeste iubet, *non esse iudicandos in cibo & potu.* Quibus sententiis commoneri & contineri non potuerunt pontifices romani, ut adimpleretur, quod de hoc ipso fuerat praedictum a

a) Act. XV. 10. VII. 23.

b) Gal. III. 4.

c) 1. Cor.

Jeremia propheta a), *posuerunt offendicula in domo, in qua inuocatum est nomen meum, vt polluerent eam.* Nunc ergo tanto conuentu hominum & frequentia expedit, vt solo, solo aequentur praecepta pontificum, vt caput tollere christiana libertas possit, nisi forte expectamus, vt, qui nos a lege Moylis sua morte redemat, iterum crucifigatur, vt redimat a lege pontificum. Episcoporum erat non onerare praeceptis propriis ecclesiam dei, non pugnare cum euangelio & monitis apostolorum: si quaedam pia videbantur, de quibus non erat praeceptum a domino, commonere & fraterne hortari poterant, paullumque imitari dicentem, *praeceptum domini non habeo, consilium autem do tanquam misericordiam consecutus a domino, vt sim fidelis.* Nunc vbi vel inscitia vel audacia elati isti pontifices, libertatis christianae nulla ratione habita, grauissimis praeceptis oppresserunt populum dei, resistere ac repugnare tandem vos principes viri debetis, neque recusare sudore & sanguine Christi partam vobisque traditam libertatem pie, sancte & auguste defendere.

RECITA CAPVT TESTIMONII QVINTVM.

Non dubitant, qui spiritu DEI aguntur, spiritum sanctum locutum esse per Paulum apostolum, cuius euangelium sanctum est. Itaque, qui Paulli instituta reiiciunt, spiritum sanctum reiiciunt: in quos adhuc clamat apostolus b), *an experimentum quaeritis eius, qui in me loquitur Christus?* Huius apostoli doctrinam & instituta ita sustulerunt pontifices romani, vt qui

a) Ier. VII. 30. b) 2. Cor. XIII. 3.

qui eorum sedem apostolicam adpellent, quod Pauli doctrinam sequantur, dicant malum bonum & bonum malum, ponentes lucem tenebras & tenebras lucem.

DECLARATIO TESTIMONII V.

Non possum non mirari vehementer tanta audacia fuisse homines, ut iis, quae diuino testimonio sancta & firma essent, manus inferre, & iura diuina confundere, & in coelum os suum ponere non sint veriti. Quae in re quid in causa fuisse dicemus nisi prudentiam hominum? quae, nisi probe se norit, quam sit infirma & tenuis; tam est temeraria tamque audax, ut facile efferatur in deum. Hinc illae cogitationes quorundam impietatis & superbiae plenae, qui nonnulla vel frustra vel ad perniciem producta fuisse a deo queruntur, quasi ipsi ad rerum temperationem sedissent, multa melius fuissent disposituri. Horum certe sunt quam simillimi, qui spiritus sancti instituta per apostolum non sunt veriti rescindere. De quibus Irenaeus egregie, *deserti*, inquit *a*), igitur cum sint a paterna dilectione, & inflati a satana, abstiterunt sententiis ab eo, qui est deus, & putauerunt, quod a semetipsis plus inuenissent, quam apostoli, se autem sinceriores & prudentiores apostolis esse. Quae de re Augustinus, *opus est*, inquit *b*) mitescere pietate, neq. contradicere diuinæ scripturae siue intellectae siue non intellectae, quasi nos melius sapere meliusq. percipere possimus; sed cogitare potius & credere, id esse melius & verius, quod ibi scriptum est, etiam si lateat, quam id, quod nos per nos metipsos sapere possimus. Utinam perpendissent haec pontifices romani.

a) aduersus haereses Valentini lib. III. cap. 12. *b*) de doctrina christiana lib. II. cap. 1.

ni. Non enim ausi essent commutare, antiquare, euertere institutiones Paulli, quasi sapientiores. Vtinam vel legissent, quae colligunt, in principio earum institutionum, omnes prope interpretes. Nam cum sic esset exorsus a), *Paullus apostolus Iesu Christi secundum imperium dei*; commentatur Chrysostomus b), porro ubique dum scribit apostoli nomen adiungit, ut audientes erudiat, ne humana esse existiment, quae dicuntur. Secundum imperium dei commentatur Anshelmus c), non secundum suam praesumptionem: qui ergo ei resistit, imperio dei resistit. Theophilactus inquit, cum legem de constituendo episcopo & diacono sit Timotheo daturus, se ipsum apostolum nuncupat, ut suis dictis faciat fidem, perinde ac si dicat; neque enim, quae mea sunt loquor, sed eius, qui me ut apostolus sim destinauit: cauendum itaque, ne mea haec iusta praetereas; neque enim hanc ipse mihi arripui dignitatem, sed domini, inquit, defugere mandata non queo. Quorsum vero interpretum testimonia? Nihil his valde opus est. Clamat apostolus d) *an experimentum quaeritis eius, qui in me loquitur Christus?* Quid ergo est? Spiritus sanctus dicit per apostolum e), *melius est nubere, quam vri.* Ad traditio pontificum f), *damnabile est vouentibus velle nubere.* Itaque prohibentur, etiam si vrantur. Erudit Paullus in spiritu sancto Timotheum, monet, rogat ut denunciet, ne quis aliter doceat, quam ipse per imperium dei constituit de episcopo constituendo & diaconis: oportet, inquit g), *episcopum esse irreprebensibilem, unius uxoris virum, sobrium, ornatum*

a) 1. Tim. b) in epist. ad Timoth. c) in epist. ad Timoth. i. d) 2. Cor. XIII. 3. e) 1. Cor. VII. 9. f) Decretis parte prima dist. 27. g) 1. ad Timoth. III. 2. seqq.

tum, prudentem, pudicum, hospitalem, doctorem, non vinolentum, non percussorem, sed modestum, non litigiosum, non cupidum, sed suae domui bene praepositum, filios habentem subditos cum omni castitate, diaconi sint unius uxoris viri, qui suis filiis bene praesint & suis domibus. At traditio pontificum a), in conjugio constitutus in sacerdotium adsumi non debet. Unius uxoris virum in episcopatum adsumi non debere, diligentissime est observatum multis saeculis. Sed bene saepe adsumti sunt in episcopatum, non modo qui illis ornamentis careant, quae inesse iubet apostolus; sed etiam extra modum reprehensibiles, ebriosi, impudici, inhospitales, imperiti, vinolenti, avari, multarum concubinarum viri, filios habentes impuros & in omni vita inquinatissimos & infames. Spiritus sanctus per apostolum adferit b), vir suis corporis potestatem non habet, sed mulier; uxori vir debitum reddat. Traditio pontificum c), presbyter uxorem suam quasi sororem diligat & quasi hostem fugiat. Id vero non intelligi potest ex consensu ad tempus. Quid hoc est, si instituta apostoli evertere non est, ut firmentur traditiones pontificum? Quid clamas Paulle? nempe si pontifices romani credidissent, Christum dei sapientiam in te locutum; numquam fortasse tua instituta sustulissent: si quae in epistolis scribis, fuissent arbitrati, esse ex spiritu sancto, qui est spiritus veritatis, spiritus intellectus; putassent, credo, ea omnia obiecta, quae adducuntur, sapientiam dei & spiritum sanctum, tum in te is loqueretur, non ignorasse. Cum itaque tam temere tua instituta sublata videam, illud est confectarium, ut
opi-

a) decreti parte prima dist. 28. b) 1. Cor. VII. 3. 4. c) decreti parte prima dist. 35.

opinere, non credidisse illos, te per imperium deia), vt tu adferebas, sed per prudentiam humanam ea locutum, in qua cum illi sese longe lateque superiores existimarent; quid est, quod veriti sint in haec prorumpere? *Quod dignum & pudicum & honestum est, suademus* (parum hoc fuisset, nisi aliquando addidissent, *volumus, iubemus, praecipimus*) *vt sacerdotes & leuitaecum vxoribus suis non coeant. b)* Quasi vero indignum, impudicum, inhonestum esset, quod in te loqueretur Christus, dum ea institueres, apostole sanctissime. O blasphemias! *Hortor, inquit c), moneo, rogo, vt tollatur hoc opprobrium: sacerdos vtrique omni momento paratus esse debet, munditiae pietate securus, ne aut sacrificium offerat, aut baptizare cogatur, qui si contaminatus est carnali concupiscentia, quid facies? excusabit? quo pudore? qua mente usurpabit? qua conscientia? quo merito hic exaudiri se crederet?* Haec Siritijs. Miseret me atque pudet huius episcopi. Nam quae est haec scriptorum sacrorum inscitia & peruersa interpretatio? illud, vt sint vnus vxoris xri episcopi, non tollit, quin possint esse sancti. Et damnatissima haeresis est eorum, qui putant matrimonium esse iniquationem. Annon daemoniorum est doctrina, quae prohibet nubere d). Castum coniugium ita deo est acceptum, vt plerique omnes adfirmant, reputari a deo in sacramentum. Vnus ad generationem legitimus, solutio coniugalis debiti vxori, nonne sunt ex praecepto dei? o homo, tu quis es, vt statuas in peccatum, quod deus sic commendauit, vt censeatur inter sacramenta? *cogitationes meae non sunt vt cogitationes vestrae, dicit do-*

V

mi.

a) 1. ad Tim. I. 1. b) Siritijs papa in epistola. c) verba Siritijs papae. d) 1. ad Tim. III. 1. & 3.

minus. a) Quid tu extimescis, Siriti? Inniteris, ut vere dicam, prudentiae tuae, & super pectus tuum gradieris, &, veluti Sara *b)*, ad verba domini rides occulte. Quid contaminatum & immundum dicis, cum ipse, quod in te optime intorquetur, adferas, omnia munda mundis? per Christum tamen intellige, non per nos, ut tu fortasse arbitrabaris, ut merita, nescio quae humanae infirmitatis extollereres. Sed ego ad rem. Paullus si quando in sermonem incidit, praedestinationis ipso nomine exultat, quodque ex ea magnum imperium, praepotens dominatus dei, solidum gaudium electorum ostenditur, serio triumphat, tollit eam in coelum, neque sua commendatione contentus adhibet testimonia prophetarum. At romani pontifices eius praedicationis sempiterni hostes, nomen praedestinationis tam frequens tamque solemne in scriptura diuina oderunt, & sine offensione audire non possunt, atque in ea re, quod mirare, dicunt, aures se habere pias. Paullus non ex lege & operibus iustificari hominem apud deum contendit, quasi athleta fortissimus, fidem effert omnibus laudibus, eamque reputari ad iustitiam proponit gentibus & nationibus. Is sermo durus est pontificibus romanis & scandalum. Paullus infirmitatem nostram exponit, neque cogitari quidem aliquid ex nobis posse, adfirmat *c)*. At pontifices romani, nescio quod, arbitrium liberum cum asecclis commentati, vires humanas extollunt, neque curant vulgus omne in Pelagii blasphemias ruere. Merita hominum extenuat Paullus, passiones huius seculi minime dignas ad futuram gloriam ostendit *d)*. At pontifices romani cum

a) Esa. LV. 9. b) Gen. XVIII. 12. c) 2. Cor. III. 5. d) ad Rom. VIII. 18.

cum affeclis, nescio quid de congruo & condigno commentati, meritorios actus eliciunt, & meritorum magnitudinem ita praedicant, vt ex his mercimonia ampla sint constituta, & publice nundinentur, proposita veritate & luce euangelii legalia & umbras reiicit Paullus *a)*, dierum, mensium & annorum obseruationes, declarat, obtestatur non esse repetendas. Harum reductione & imitatione ita pontifices romani sunt delectati, vt implerint magna volumina umbrarum legalium & ceremoniarum *b)*. Inuehitur Paullus in eos, qui angelos mediatores inter deum & homines adferebant, quod in veteri lege aliquid erat, quod deferri preces nostras per illos ad deum commonebantur. Hae causa epistola ad Collossenses scripta est, in qua aperte refutat illorum commentum, monetque non nisi vnum esse mediatorem dei & hominum Christum. Pontifices romani non modo angelos sed animas sanctorum hominum, exutas corpore, praeter Christum mediatores inrercessoresque esse contendunt, quod est interponi inter nos, & deum, quibus (vt illi loquuntur) mediantibus & intercedentibus nobis reconcilietur, & in eos, qui vnum, vnum Christum adfirmant pro nobis adstare vultui dei, patronum, aduocatum, intercessorem, saeuiunt vniuersos. Quae omnia magno studio, incredibili diligentia oppugnantur a pontificibus romanis, aduocatis etiam scriptoribus vndique eloquentissimis & defensoribus pugnacissimis, qui dibaphum, qui hyacinthinam vestiunt, magnis propositis praemiis, quod doctrina Pauli (huc omnia spectant) ad quaestum pontificum romanorum, ad firmandos cen-

V 2

sus

a) ad Gal. III. 10. 11. *b)* Pontificiale. Ceremoniale. Rationale. Missale. Pastorale.

sus minime sit accommodata. Sed ut ego iam me his expediam, Paullus monet manifeste a), *spiritum discere discessuros quosdam de fide, & auscultaturos spiritibus erroris & doctrinis daemoniorum prohibentium nubere & abstinere a cibis, quos deus creauit ad percipiendum cum gratiarum actione fidelibus.* Hortatur Timotheum, ut haec doceat: addit b), *haec proponens fratribus bonus eris minister Christi Iesu.* Nos haec proponentes fratribus adpellamur haeretici, cogimur in vincula, virgis caedimur, detrudimur in ignem. Crudelissimi Neronis & Diocletiani sunt exempla ista, romane pontifex. Liceat mihi in te Hilarii illa reperere, ubi in nos seruitia silent & tormenta ipsa defessa sunt, *contra deum pugnas, contra ecclesiam dei saeculis, sanctos Christi occidis, religionem tollis, tyrannus non iam humanorum sed diuinorum christianum te mentiris.* Christi hostis vetus es, condis fidem contra fidem, doctor profanorum, euerfor piorum, diuitias ad terrorem ecclesiae Christi disponis, ad labem, ad perniciem, imperitos rerum ad impietatem compellis, non trudis in carcerem ad libertatem, sed intra palatium honoras ad seruitutem: multis non gladio caput dessecas, sed animum auro occidis, subrepis nomine blandienti, illudis speciem religionis, Christum confiteris, ut neges Christi fidem, Christi mendax assertor euerdis unitatem, procuras, ne pax sit, haec aeses comprimis, ne christiani sint, sacerdotes honoras, ne sint episcopi. Haec, quae ille in alium, percommode ego in te, pontifex romane: quod indignissimum sit, per eum episcopum, quem nonnulli praesidem apostolicae doctrinae custodemque esse voluerunt, apostolicis institutis impudentissime sublati apostolicam doctrinam esse euerfam.

RE-

a) 1. ad Tim. IIII. 1. seqq. b) 1. ad Tim. IIII. 6.

RECITA CAPVT TESTIMONII SEXTVM.

Pontifices romani non sunt veriti rescindere verbum dei, vt firmarent traditiones hominum, quos in spiritu vidit propheta Ieremias dicens *a)*, *& praeuertistis verba dei viuentis, domini exercituum, dei nostri.*

DECLARATIO TESTIMONII VI.

Etsi ex iis, quae diximus, in obscuro esse non potest, Christi spiritus loquentis in Paulo nullam habitam fuisse rationem, & propterea indignissime rescissum verbum dei, vt firmarentur traditiones & mandata hominum; tamen vt audacia & impietas eius ostendatur, quem dominus Iesus interficiet spiritu oris sui, *& illustratione aduentus sui b)*, pauca suggeram, quibus testimonii veritas comprobetur. Deus per Moysen famulum loquitur, repetit per Christum filium *c)*, *honora patrem tuum & matrem tuam, sicut praecepit dominus, deus tuus.* Quamobrem tales filios iubet esse in parentes vt illorum aetas ingrauescens, in officio & pietate acquiescat liberorum. Ex traditionibus a pontificibus romanis probatis & firmis propter vitam monasticam sancitur, vt liceat homini, immo vero expediat, parentes, fratres, sorores, liberos, relinquere. Decepti sunt, qui hoc tradiderunt, veluti Eustathius, a quo, etsi damnato, cuculati multa accepisse videntur, falsa eius dicti interpretatione, quod adducunt *d)*, *omnis, qui reliquerit domum vel fratres aut sorores aut patrem, aut matrem aut v-*

V 3 20-

a) Ier. XXIII. 36. *b)* 2. Thes. II. 8. *c)* Ex. XX. 12. Deut. V. 16. Matt. XV. 4. seqq. Marc. VII. 10. seqq. Col. III. 20. Eph. VI. 1. seqq. *d)* ex concilio Gangrensi.

xorem aut filios aut agros propter nomen meum; centuplum accipiet & vitam aeternam possidebit a). Quod eo est dictum, si pro Christo, filio dei adserendo defendendoque eius euangelio, necesse sit quempiam omnia relinquere; ita sese accingere debet homo christianus, ut neque periculi impendentis metu, neque dilectione rerum sibi carissimarum ab adsertione Christi, a defensione euangelii abducatur. Hoc illud est b), qui perdidit animam suam propter me, saluam faciet illam. Quod si parens tibi sit aut frater aut propinquus, qui de Christo male sentiat, tibi que eam ob rem sit iratus, teque accuset, curetque aut de medio tollendum aut abducendum a Christo, relinquendi sunt potius illi, quam Christus deserendus. Eam ob rem dixit dominus c), non veni pacem mittere sed gladium: veni enim separare hominem aduersus patrem suum & filiam aduersus matrem suam; & inimici hominis domestici eius. At si, pii tibi parentes sint, iam senio confecti, si sorores nobiles, si fratres, si liberi christiane agentes & indigentes ope tua; non licet tibi abire in solitudines, ut agas vitam monasticam & ocio languescas: multo sudore ac labore, ut pietatem serues, pater, frater, liberi sunt nutriendi, multo sudore panis tibi & iis est comparandus, ut dicto dei sis audiens: quod, si pius es, mi frater, pluris facere debes, quam traditiones & mandata hominum, qui rescisso verbo dei concinnunt d), licet paruulus ex collo pendeat nepos, licet sparsa crine & scissis vestibus ubera, quibus te enutrierat, mater offendat, licet in limine pater iaceat, per calcatum perge patrem. An id est, quod declarat apostolus e)?

a) Matt. XVIII. 39. b) Luc. VIII. 24. c) Mat. X. 34-35. d) Hieron. ad Heliodorum de vita monastica. e) 1. ad Tim. V. 8.

Si quis autem suorum & maxime domesticorum, curam non habet, fidem negauit & est infideli deterior. An hoc est, quod praecipit deus, honora patrem tuum, per calcatum perge patrem? At vero, quoniam vita monastica eo maxime commendatur, quod coelibatum illa prae se ferat & colat, aliqua a nobis hic etiam sunt dicenda: qua in re extrema video quosdam secutos. Nam qui virginitatem ita extulerunt, ut nuptias improbarent, magnopere errauerunt: qui item nuptias virginitati praetulerunt, fecerunt indignissime. Paullus sanctissimus apostolus laqueum iniicere se nolle dixit: at consilium salubre quidem dedit, ut unusquisque in sua vocatione maneret. Solutus es, neque in fornicationem te labi vides: sat firmo corpore, firmissima mente, non accendi, non vri sentis? Donum hoc non vulgare est, mi frater, ex deo, ex deo est. Non esto superbus, non immemor, non ingratus. Non haec sunt ex carne & sanguine, ex deo sunt haec munera, gratiae deo agenda sunt: nam in vocatione, persta in coelibatu. Non tamen ex eo pii parentes & fratres deserendi sunt. Si ocium fugiendum est, non deerit ager vel alienus, in quo defatigare, ut ex iis, quae supersint, eleemosynam des, & omnia, inquit dominus a), remittentur tibi. An velut amica lutosus amandari & ad claustrum tantummodo ali vis, ubi pane alieno victites, ociosus, numquam proximum adiuturus. Nam quod deprecatione isthuc te facturum polliceris, potes aequè in villa atque vrbe, more Paulli & ceterorum apostolorum, quos imitari debemus. At si ligatus es, inquit apostolus b), non est quaerenda solutio, custodienda vxor, sicuti & cara tua, succurrendum item fratribus

sus-

a) Luc. XI. 41. b) 1. Cor. VII. 27.

sustentanda est vita patris & matris, pie educandi liberi, eorum ratio tibi reddenda est veluti villicationis & hic & alibi. Nam quod documenta eam rem nobis voluit esse apostolus in episcopo deligendo, imprudenter fecerunt, qui signum de episcopo & veluti experimenti genus non incertum sustulerunt. *Filios habentem*, inquit a), *deligere oportet cum omni castitate*: ad quod respexisse videtur concilium Carthaginense tertium b), *ut episcopi vel clerici suos filios a sua potestate per emancipationem exire non sinant, nisi de moribus eorum fuerint & aetate securi, ut possint ad eos iam propria pertinere peccata*. At si quis in fornicationem dabitur, etiamsi in claustro sit, si accendi, si vri se sentiat, *melius est* (inquit apostolus c), *nubere quam vri*: ea remedia nulli hominum generi sunt deneganda; siquidem ob id dictum d), *propter fornicationem unusquisque suam uxorem habeat*. Hic magno numero cucullati & clerici, etsi prope omnes impurissimi & falsi coelibatus introituro per quam similes sint, ut dixit dominus e), *sepulcris dealbatis, quae de foris adpareant hominibus speciosa, intus vero plena sunt ossibus mortuorum & omni spurcitia*; clamant tamen & apostoli dictum obiciunt f), *nemo militans deo, implicat se negociis saecularibus*. Commentantur, per haec verba Paullum mandasse, ut sacerdotes coniugio abstinerent, ne negociis saecularibus implicarentur: quasi vero regnis inhiare, tyrannidem exercere, conflare bellum, hos atque illos detruere de regnis autis, in his spurios suos collocare aut cognatos, excitare reges, aduocare caesares, conduce-

- a) 1. Tim. III. 4. b) concilium Carthaginense III. cap. 14.
 c) 1. Cor. VII. 9. d) 1. Cor. VII. 2. e) Matt. XXIII. 27. f) 2. Tim. II. 4.

cere externas nationes, permiscere omnia, perturbare bello prouincias christianas ob regnum obtinendum, agere internunciis, legationibus vltro citroque, negocia saecularia non sint & mentes non implicent. Sed quoniam haec sunt sanctissimorum pontificum romanorum propria, ad ea venio, quae sunt eorum assecularum. Quasi vero ambitione titillari, subuicidis pilei & rosei desiderio ardere, & primam cathedram in ecclesia, vt pharisaei in synagoga, adpetere, in fastu illo per urbem incedere, palatia exaedificare ad memoriam, piscinas & septa ad gulam, equos alere & canes ad voluptatem, & sexcenta parare vt in omni luxu uiuant, negocia saecularia non sint & mentes non implicent. Coniugium vnum negocium saeculare est. Quanto melius ex hoc ipso colligit concilium carthaginense tertium a), non castum coniugium sed diuitiarum curam & ardorem auaritiae ab episcopis & clericis ex sententia apostoli esse abigendum. *Vt episcopi, inquit, & presbyteri & diaconi vel clerici non sint conductores neq. procuratores neque ullo turpi lucro vel inhonesto negotio victum quaerant; quia respicere debent scriptum esse, nemo militans deo implicat se negociis saecularibus.* Et carthaginense quartum b), *vt episcopus vilem suppellectilem, ac mensam & victum pauperem habeat, & dignitatis suae auctoritatem fide & vitae meritis quaerat.* Non loquor ad sensum episcoporum nostrorum; fateor: ex Pauli apostoli sententia loquor, quam si secuti fuissent pontifices romani, non in hos abusus abiisset ecclesia. Audite vos, obsecro, principes christiani, Paulum apostolum, vbi episcopi nolunt audire. Scribit is ad Timotheum episcopum de episcopis, qui &

V 5

qua-

a) concil. cartha. III. cap. 15. b) conc. carth. III. cap. 15.

quales esse debeant, ut deo militantes non implicentur negotiis saecularibus. *Haec doce & hortare, si quis aliter docet, non acquiescit sanis sermonibus. damini nostri, Iesu Christi a).* Quanti id est? Si quis aliter docet, non acquiescit sanis sermonibus Iesu Christi. Pergit sanctissimus apostolus? *Habentis alimenta & quibus tegamur, his contenti sumus. His, inquam, contenti sumus. Nam qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem, & in laqueum diaboli & desideria multa inutilia & nociva, quae mergunt homines in interitum & perditionem: radix enim omnium malorum est cupiditas.* Sunt haec clarissima, quae vel satis esse deberent episcopis, qui pro regno, pro censu firmando digladiantur & apostoli dicta inuertunt, veluti & illud *b)*, qui in carne sunt, deo placere non possunt: vos autem non estis in carne, sed in spiritu. Quod non eo dictum est, ut coniugio sit abstinendum; sed ne veluti carnei omnino simus, neve secundum carnis sapientiam ambulemus, sed in spiritu. Nam si hoc esset, esse in carne, uxorem habere, ut isti dicunt, illud esset consequens, neminem omnium, qui uxorem habeat, deo placere posse: christiano itaq. homini uxorem ducere, fas non esset. Ecquae commenta haec sunt? Pudet me horum theologorum. Mala, inquiunt, sunt opera carnis. Est id profecto verissimum. At quae sunt opera carnis? num castum coniugium? num matrimonium sanctum? num thorus immaculatus? minime. Sed fornicatio, inquit apostolus *c)*, immunditia, impudicitia, luxuria, idolorum servitus, veneficia, inimicitiae, contentiones, aemulationes, rixae, dissensiones, sectae, invidiae, homicidia, ebrietates & his similia? quae in homine

if-

a) 1. Tim. VI. 2. seqq. b) Rom. VIII. 2. 9. c) Gal. V. 19. seqq.

christiano esse non debent. Haec si, vt par erat, fuissent exposita & illustrata, non in claustra refugiissent multi, veluti abhorrentes a praecepto dei, quod est *a)*, *crescite & multiplicamini*. Itaque persuadendum erat iis, quibus illud virginitatis munus a deo non erat concessum, ad aliud sese esse vocatos, quod si pudice seruauerint, deo fore acceptissimos, dignosque vt ad omnes gradus, ad omnes honores prouehantur, modo curent vt coniugali sacramento crescant, & domino legitime multiplicentur, familiae bene praesint. Nunc si quis fiat episcopus vel presbyter ex iis, qui vxorem habeant, coelum & terra miscetur: episcopus sine vxore, si in omne genus vitae libidinis ruat, toleranter fertur: si quis, vt cucullatus fiat, parentes, fratres, liberos, qui in egestate sint relinquat, pius habetur: at si iam senio confectis prope parentibus, si fratre mortuo, filiis superstitionibus, infirmissima aetate vt miseros sustentet ac aliat; a claustro in patriam domum redeat; apostata est & sacrilegus adpellatur. Si in cucullatorum manus venerit, auctoritate ea, quam habent a pontificibus romanis, in vincula conicitur, adficitur suppliciis crudelissime, vt illud sit in comperto, a pontificibus romanis, vt firmarentur traditiones hominum, rescissum est verbum dei.

RECITA CAPVT TESTIMONII SEPTIMUM.

Arroganter fecere homines & peruersè, qui Christi praecepta consilia adpellarunt, vt eo verbominus adstringi videamur; sanctiones autem pontificias praecepta dici voluerunt: cum contra, humana illa consilia & commenta erant adpellanda atque habenda; diuina vero.

a) Gen. VIII. 7.

10

ro haec, quibus verissime sumus adstricti, praecepta, de quibus non ego dico sed dominus *a)*, *qui soluerit unum de mandatis istis minimis, & docuerit sic homines, minimus vocabitur in regno caelorum.*

DECLARATIO TESTIMONII VII.

SI Christi mandata quaedam, quod imbecillitate virium humanarum vix seruari posse videantur, eo non sunt adpellanda praecepta, neque omnibus dicta sunt; quid dicendum de praecepto dei per Moysen *b)*, *diliges dominum deum tuum ex toto corde tuo & ex tota animatua.* Num non omnibus est dictum? Quid de illo? *non concupisces c)*. Num quod imbecillitate virium humanarum vix seruari posse videatur, non erit praeceptum? num non ad omnes spectat? Illa per Moysen seruari sunt iussa: haec per Christum, cuius mandata qui violarit, pollicetur se ultorem deus. *Prophetam, inquit d), suscitabo eis de medio fratrum suorum, & ponam verba mea in ore eius, loqueturque ad eos omnia, quae praecepero illi. Qui autem verba eius, quae loquetur in nomine meo, audire noluerit, ego ultor existam.* Quod si praecepta nihil aliud sunt, quam mandata cuiusquam praepotenti auctoritate praediti, quibus non seruatis poena in transgressores est constituta; ego quidem quod isti dicant, nihil video. Testimonium de auctoritate Christi quaerimus? dedit per Moysen pater amplissimum; proxime vero locutus est nobis in filium *e)*, *hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui, ipsum audite.* Iis mandatis adsignatis non poena sed poenae sunt constitutae, *quod qui non seruauerit, minimus vocabitur in regno caelorum, quod reus erit iudi-*

a) Matt. V. 19. b) Deut. VI. 5. c) Deut. V. 21. d) Deut. XVIII. 18. 19. e) Heb. I. 2. Matt. XVII. 5.

iudicio, quod reus erit concilio, quod in carcerem mittetur, quod totum corpus eius ibit in gehennam a). At vero in eodem capite habetur b), diligite inimicos vestros, benefacite iis, qui vos oderunt. Consilium est: quod sequitur c), mutuum date, nihil inde sperantes, erit praeceptum. Ex mutuo si quis teruncium acceperit, non est ferendum: cetera si non feruarit, sat potest ferri. Praeceptum est, ne quis uxorem dimittat, excepta causa fornicationis: quid ita? quia praeceptum est a Christo d), audistis, quia dictum est antiquis, quicumque dimiserit uxorem suam, det ei libellum repudii: ego autem dico vobis, quia omnis, qui dimiserit uxorem suam, excepta causa fornicationis, facit eam moechari. Hac dicendi formula elicitur praeceptum. Bene est. Perge: item audistis, quia dictum est antiquis, non periurabis, reddes autem domino iuramenta tua: ego autem dico vobis, non iurare omnino e). Non est hoc praeceptum? quid ita? nonne eadem dicendi forma? nonne continuum est? non repetitum ab apostolo Iacobo? repetitum f). Non tamen est praeceptum, vel si praeceptum, non ita intelligendum, ut omnino non liceat iurare. Orat hic seruus Iesu Christi, vos, principes, in quibus habitat spiritus dei, ut neque humili neque leui dere audiendum & iudicandum putetis. Nam quid hoc est? quid querar? quo me vertam? Vtinam mihi tale aliquod ingenium esset, aliqua dicendi facultas, ut impietatem istorum si non omni, aliqua saltem ex parte possem ostendere! instituta apostolorum sublata sunt, doctrina apostolica euersa, rescissum est verbum dei, quae tanta ista impietas con-
iu-

a) Mat. V. 22. seqq. b) v. 44. c) Luc. VI. 34. d) Mat. V. 31. 32. e) v. 33. 34. f) Luc. V. 12.

iuravit in diuinum ius, vt iis rebus non potuerit ex-
 pleri. Ea impietas, ea impietas, nisi occurritis,
 principes, nisi resistitis; recta ad euertendum euange-
 lium Christi, recta proficiscitur: & quoniam pruden-
 tia humana inimica deo est, cum ea hostes Christi so-
 cietate inita, impietate duce, bellum inferunt euan-
 gelio. Mirum quot tormenta quacunq; potuerunt
 adduxerint, quod auctores ex magnis commentatio-
 nibus allegarint, vt terra marique oppugnetur prae-
 ceptum Christi. Sed ego, vt belli huius causam ex-
 ponam, pauca dicam, principes, quibus vos de tota
 re facilius iudicare possitis & pro vestra pietate malo
 perniciosissimo mederi. Prudenter non modo iu-
 daeae sed & populi Graeciae veteres & Romani facere
 visi sunt, quod iuramentum in omnibus prope rebus
 adhiberent. Hinc iuratos iudices, iuratos testes,
 iuratos milites, iuratos magistratus, iuratum senatum
 passim legimus, & quid denique non iuratum in sin-
 gulis, quae antiqui obibant tum publice tum priua-
 tim, vt vel maxime iurisiurandi religione, quae pen-
 derent ex promisso, firmiora essent? Indignum vi-
 sum est pro prudentia nostris hominibus, tam fre-
 quentem tam solemnem morem praecepto euangelico
 omnino tolli; omnia meditati, omnia commentati
 sunt, ne tolleretur sollemnis gentium vsus & consue-
 tudo; cum tamen a Christo dictum meminisse pote-
 rant, qui haec praeuidebat, sic fore aliquando, *in-
 vias gentium ne abieritis a*). Alii non a iuramento
 dixerunt Christum praecepisse, vt abstinereamus, sed
 a periurio. O miram crassitudinem! o ineptias sin-
 gulares! Sic enim agunt, quasi verba domini ob-
 scura esse possint. Exstabat praeceptum, vt a peri-
 urio abstinereamus. Non hoc adsumit Christus, sed a-
 a) *Mat. X. 5.* li.

Aliud & maius infert. Quid? *Audistis, quia dictum est in antiquis, non periurabis, reddas autem domino iuramenta tua: ego autem dico vobis, non iurare omnino a).* An potuit dici clarius, quam non iurare omnino? Alii, quia hoc non valde placebat, aliud commentati sunt, Christum non praecepisse per haec, ne iurarem, sed voluisse omnino, ut neque per coelum neque per terram, quod est, neque per nomina angelorum, neque per angelos, neque per capita hominum aut creata reliqua, sed per ipsum deum iurarem. Est profecto hoc commentum illius pharisaici quam simillimum, quod improbat dominus, qui sua verba lux mundi, imago dei, in obscuro esse non patitur. *Stulti, inquit b).* Quid hoc est? *quicumque iurauerit in templo, iurat in illo & in eo, qui habitat in ipso, & qui iurat in coelo, iurat in throno dei & in eo, qui sedet super eum: cum praecipit ergo Christus c), non iurandum neque per coelum, neque per terram, quia coelum thronus est dei, terra autem scabellum pedum eius; praecipit non esse iurandum neque per eum, qui in throno sedet.* Itaque ut christiane & euangelice nonnulli multis iam saeculis docuerunt, & aliqui nostris temporibus contendunt, Christus vetuit omnino suos iurare. Quid dicitis, pontifices? non teneri praecepto Christi populos, aut teneri? Nam quod omnia commoda nostra, spem, salutem, vitam obtinemus a Christo; non puto vos aperte nobis suafuros, ut a Christo recedamus: id quoniam clandestinis consiliis, cum affectis & collegis vestris agitis, ut scilicet vos secuti, recedamus a Christo; genus eiusmodi hoc est, quod principum animos excitare atque inflammare debet. Nam quod

a) Matt. V. 33. 34. b) Matt. XXII. 22. c) Matt. V. 34

eo vsq. vos diligitis, vt neminem dignitate exaequari patiamini, potest hoc, si velint homines, ferri: sed quod praeceptis Christi nolitis adstringi homines sed vestris; hoc non est iam cum hominibus sed exaequari cum Christo, immo vero & superare & vincere velle: id, si quid noui ego hos, principes non ferent: qui quoniam non vt contemptores verbi dei, sed vt iudices veritatis, pulcherrime sedent; recitemus omnia argumenta, quibus vestri affeclæ per vos egerunt, non vt verum inueniretur, sed vt falso abducerentur gentes & nationes.

Deus iurat: ergo nobis licet iurare. Quanti est veritas, principes, quanti est spiritus Christi, nihil poterat adduci, quo sensus domini magis eluceret, *non esse iurandum*, quam hoc ipsum argumentum, in quo, quoniam veluti ex praecedenti agunt & consequenti, quod deus iuret propterea & nobis liceat iurare; primum illud esset videndum ex collatione, qui nos homunculi simus, quis & quantus sit deus. At ego quidem neque mearum virium tam malus sum aestimator tamque ignarus, vt ausim eo ingredi, vnde nulla vmquam inuentura exitum oratio est. Tantum cum propheta colligam a), *domini esse terram ad plenitudinem eius, domini esse coelum & quidquid vbiq. est, domini eam esse potentiam, vt quaecunque voluerit, fecerit in coelo & in terra.* Quam contra sit vis exigua vel nulla hominum, non crediderim ego melius vsquam ex alio intelligi posse, quam ex his verbis domini: *non potes*, inquit b), *non potes unum capillum facere album aut nigrum.* Mira haec virium exiguitas & impotentia. quae propterea hic demonstrata est a sapientia aeterna dei, Christo, ne omni-

ni.

a) Ps. XXIII. 1. Ps. LXXXVIII. 12. Ps. CXXXV. 6. b) Matt. V. 36.

nino iurarem, qui nihil habeamus, quod iuramento interponere & polliceri possimus. *Si per coelum polliceris ac iuras, coelum, inquit dominus, thronus est dei; si per terram, terra est scabellum pedum eius; si per Hierosolymam, ciuitas ea est magni regis: per caput, inquires, meum iurabo, hoc quoque tuum non est: nam omnes dapilli capitis tui numerati sunt a), neque ex his tam minimis capillum potes facere album aut nigrum.* Quid ergo est, quod tam magnifice possis polliceri, quod est iurare? Ridicula ergo illa sunt magni tamen cuiusdam interpretis, cum dicit quisquam, *per meam salutem, salutem suam deo obligat*; quando dicit per filios meos, oppignerat deo filios suos: quasi haec omnia non sint dei. Sed ego redeo ad argumenta aduersariorum. Deus iurat. Nostin' quare? quia omnia vnus nouit, omnia sunt eius, is firmissime potest polliceri, is vere potest iurare, quia omnia nouit, omnia quaecunque voluit, fecit in coelo & in terra b). Nam per quid iurat? *Per memetipsum, inquit c), iurauit dominus: quia ipse vnus est omnia in omnibus, ipse sibi regnat; tui autem filii tui non sunt, immo vero tu tuus non es, sed domino tuo stas aut cadis d).* Cognosce ergo, quam sis exiguus, vel melius, sine deo nullus. Quamobrem, ait dominus e), *audistis, quia dictum est antiquis, non periurabis, reddes autem domino iuramentum tuum: ego autem dico vobis, non iurare omnino, neque per coelum, quia thronus dei est, neque per terram, quia scabellum est pedum eius; neque per Hierosolymam, quia ciuitas est magni regis, neque per caput tuum iuraueris, quia non potes vnum capillum album*

X

burn

a) Matt. X. 30. b) Ps. CXXXV. 6. c) Gen. XXII. 16.

d) Rom. XIII. 4. e) Mat. V. 33. 34.

bum facere aut nigrum. Sit autem sermo vester est est, non non: quod autem ab his abundantius est, a malo est.

At vero apostolus Paullus iuravit. Qui haec dicunt, si ab interpretibus graecis potius petant, quos linguae Graecae peritiores fuisse par est, quam a latinis, passim legent, *adseuerantis haec sunt Paulli, non iurantis.* Huiusmodi illa sunt a), quae autem scribo vobis, ecce coram deo, quia non mentior. Et deus scit & testis est mihi deus b). Nam in eo quotidie morior, per nostram gloriam c). Nihil est tantopere mirandum, quod particula usus est, quam Graeci solent adhibere iurando. Tale quid est nostrum per, quo utimur vulgo, cum firmiter aliquid volumus adseuerare. Hac ipsa Graecorum voce nostrum *Hercle & medius fidius*, nescio quid, est maius, quo tamen nonnulli nostro quoque tempore utuntur: eos si roges, dicent nihil a se longius abfuisse, quam per Herculem iurare. Significatum vetus recessit, vox ipsa remansit, quam veluti longo usu tritam & nostram eloquentes scriptores ad numerum orationis aptam non reiciunt d). Sicuti enim, cum viam aliquam quotidie imus ac redimus, singula, quae pede terimus, non respicimus, sed quaecunque pedes apte ferunt, incedimus, praesertim si in cogitando fuerimus occupati; sic in progressu & filo orationis in singulis vocibus non insistimus, sed quaecunque opportune nobis offeruntur, eas accipimus, ut ad maiora quaedam

a) Gal. I. 20. b) Rom. I. 9. c) 1. Cor. XV. 31 d) Tale iurandi genus non rei aut negotii, sed moris & usus esse, Hermogenes contendit, qui est frequens scriptoribus graecis asseuerantibus & non iurantibus ad venustatem orationis ὁρᾶται. ἡθικὸς. Hermogenes περὶ μεθόδου δυνάμει.

dam, in quibus totus est animus, veniamus: in minimis istis & in singulis litteris atque interpunctionibus occupari, non modo theologis, qui praepetis mentis haustus ex aeternis illis mentibus sequuntur, sed etiam oratoribus antiquis puerile ac turpe fuit. Ex sensu Paulli nihil est, quod peruertas praeceptum Christi. Sensus enim ex verbis illis hic est apertissimus: si Christus non resurrexit, vt quid nos periclitamur omni hora? *quotidie*, inquit, *morior, nae gloria nostra*, quae ex resurrectione est, de qua, inquit, quia non ambigo, omni hora tot periculis me expono, vt quotidie prope moriar, & libenter quidem: *nae nostram ob gloriam* scilicet resurrectionis, quam habemus in Christo, domino nostro, in quo gloriamur, quia primus resurrexit, vt certa esset fides nostra, sciremusque nos cum corpore, vt fecit ipse, redituros aliquando esse in vitam. Nam quod quidam *per vestram gloriam* legebant, potuit fortasse ea res esse in causa, vt putarint iurasse apostolum. Quod vero idem dixerit, *ego autem deum testem inuoco ad animam meam, quod parcens vobis nondum veni Corinthum a)*: qui animaduertent, Paullum hic dicere, in ea re spiritu sese agi atque actum, quod cum voluisset ad Corinthios venire, tamen non accesserit, vt veteres eruditissimi interpretes colligunt *b)*; nullum alium sensum nisi hunc elicient: ego autem quod Corinthum non venerim, ea fuit causa, vt vobis parcerem: testem inuoco deum & animam meam, quam desiderium tenebat vt ad vos venirem, sed contra spiritus dei nolebat: anima mea itaque desiderio tenebatur, ad eam testem inuoco deum, ad eam testis acce-

X 2

dit

a) 2. Cor. I. 23. b) Chrysostomus, Athanasius, Theophilactus.

dit deus, cuius spiritus noluit ut venirem, ea causa, ut vobis parcerem. Saepe in iis, quae scripta sunt diuinitus, dicitur anima desiderare, ut a), *quemadmodum desiderat cervus ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te, deus.* Sonant ergo haec prope idem apud apostolum atque illa, *ecce coram deo, quia non mentior: & deus scit; & testis est mihi deus:* quae adfectat apostolus, cum aliqua non ex se veluti ex se, sed ut ex Christi spiritu solet adseuerare. Sic enim haec dicuntur a Paulo tanquam in praesentia dei, cuius spiritu agebatur: quod ut melius quis capiat, illud tractemus, quod est in euangelio Iohannis b), *dicit Simoni Petro Iesus, Simon Iohannis, diligis me plus his? dicit ei, etiam, domine, tu scis, quia amo te. Dicit ei iterum, Simon Iohannis diligis me: ait illi, etiam, domine, tu scis, quia amo te. Dixit tertio, Simon Iohannis amas me? Contristatus est Petrus, quia dixit ei tertio, amas me? & dixit ei, domine, tu omnia nosti, tu scis, quia amo te.* Numquid in his iurauit Petrus? nemo omnium est, qui id dicat: nihil enim his verbis dici potest modestius: nemo tamen dubitat, firmissime esse adseueratum: nam idem est, *tu scis, tu scis, quia amo te*, ac si dixisset, *testis es tu, quia amo te*, & si dixisset, *quoniam tu ades, ecce coram deo, quia non mentior, & testem inuoco te ad animam meam, quia amo te*, aut si quid apostolice dici potest significantius & firmitus ad adseuerandum. Omnia ergo, quae apud apostolum huiusmodi sunt, non iurandi causa, sed ea ratione dicta sunt, ne cui dubium sit, per imperium dei esse dicta, cuius spiritu plenus erat, in quo loqueretur Christus. Quae cum ita sint, nemo tam audax esse debet, ut haec tam firmiter adseuerantis apostoli verba audeat usurpare, nisi qui per

a) Ps. XXXIII 1. b) Iob. XXI 15. 16.

im-

imperium dei spiritu sancto actus possit dicere, *experimentum eius quaeritis, qui in me loquitur Christus.*

Venio iam ad argumentum illud, in quo, veluti in arce, aduersarii se putant consistere, quod in epistola, quae ad Hebraeos scripta est, illa habeantur. *a)*, homines enim per maiorem sui iurant, & omnis controuersiae eorum finis ad confirmationem est iuramentum. Facile quiuis hosce ex arce deiciat, facillime denique ipsa corruet arx, si capitis epistolae plusculum quis admoueat. Non enim agit in ea epistolae parte vir dei, quod liceat iurare, sed ut veluti ab exemplo & more vulgatissimo hominum ostendat promissionem, quae Abrahae facta est, firmam esse, quod iurauerit deus. *Homines enim, inquit, per maiorem sui iurant, & omnis controuersiae eorum finis ad confirmationem est iuramentum: in quo ergo abundantius volens deus ostendere pollicitationes haereditibus, immobilitatem consilii sui interposuit iuramentum.* Nam quod dictum est, *homines per maiorem sui iurant*, ubi aduersarii petunt, non erit ab re, si ea verba perpendamus, *homines iurant.* Quid ea verba ponderis habeant ut sciatur, ab apostolo est sumendum, expendente Augustino, cuius haec sunt *b)*, cum enim dicitis, ego sum Paulus, ego Apollo, nonne homines estis *c)* quid eos volebat facere? Audite in *Psalms d)*, ego dixi dii estis & filii excelsi omnes: omnes ergo ad hoc vocat nos deus, ne simus homines. Ex quibus colligi potest, apostolum hic per homines intellexisse gentes & nationes, apud quas vigeret hic iurandi vsus per maiorem sui, velut per primates & regem, & quale illud est, *per Steropis, Steropisque ca-*

X 3

pat;

a) Heb. VI. 16. *b)* Aug. in expof. in euang. Iohannis tract. 1. *c)* 1. Cor. III. 5. *d)* Ps. LXXXII. 6.

put, aut quid simile, non christianos, quibus veluti opprobrii loco dicitur, *homines estis*. Sciebat vir dei, & consentientur isti, ne per maiorem sui iurarent, a Christo fuisse praeceptum; non ergo dixisset, homines christiani per maiorem sui iurant, cum ita iurare adserant, vetuisse Christum & per deum tantum iurandum dicant praecepisse.

Nam quod argumentantur, erroneum est dicere, iuramentum in lege noua simpliciter esse prohibitum, cum in lege veteri licuerit; quid? si quis eorum verbis fretus dixerit, erroneum est, dicere, diuortium, libello repudii dato, in lege noua simpliciter esse prohibitum, cum in lege veteri licuerit, num ferrent? Quid? si, ut pseudoapostoli possent dicere de circumcisione, erroneum est dicere, circumcisionem in lege noua simpliciter esse prohibitam, cum in lege veteri ea fuerit praecepta? Num ex eo concedenda est circumcisio? Hoc illud est, principes christiani, quod principio querebar, aemulatione legis sunt aliqui, qui nos conturbant & volunt conuertere euangelium Christi.

Id postremo, ut dicebam, inita societate cum impietate & prudentia, quae dei inimica est, sic instant contra euangelium; ordo iuris frequenter iuramentum exposcit, & quandoque utile est, quandoque necessarium, hominum commercia & principum foedera iuramento roborari. Hem, quid id est? vox haec sonat antichristum, antichristum haec vox sonat, principes. Nam quis non intelligat, quid dicat? non debere seruari praeceptum Christi, ut ordo iuris seruetur; infirmari debere verbum domini, ut principum ciuitatumque foedera roberentur. Quis Christi vsque adeo est inimicus, qui ista possit audire &

& perpeti? Haec sunt illa vulnera, quae iis, in quibus aliquid Christi spiritus est, non possunt tractari sine dolore & gemitu. O consilia dissoluta & perdita hominum! vobis, pontifices, habete regna, vobis census, vobis honores, vobis cetera commoda & ornamenta: nobis sacrum, solemne, perpetuum, inuiolatum relinquit euangelium Christi. Quid hac postulatione dici potest aequius? Sinite, nos seruire deo nostro. Quid hoc dici potest humanius? Quod eo dicimus, principes, quod indignissimum sit, christianum hominem, si quid nōrit in causa, vbi verissime omnia, quae scit recensuerit, euoluerit, enumerauerit, inuitum cōgi ad iurandum. Quid si dicit dominus, *nolite iurare omnino*? Antichristus papa denunciat, eo ipso, quod iurare nolint, sunt habendi haeretici^a). Nolite putare quidquam a me fingi. Verba haec ipsa decreti sunt pontificii: *eo ipso, quod iurare nolint, sunt habendi haeretici*. Hoc edictum publice positum latumque est, seruarique iussu multis saeculis a regibus Babyloniae romanae, de quibus iure per Ieremiam conqueritur dominus^b), *verba mea non audierunt & legem meam proiecerunt*. Quoniam vero dedit hoc mihi pater domini nostri, Iesu Christi, vt omnia aduersariorum obiecta facile diluerim, illud quoque ostendetur, quod obiciunt, tam esse falsum, quam quod maxime.

Ciuile & commune bonum sine iuramento non posse stare. Contra ego dico, ciuile & commune bonum cum iuramento stare non posse. Quoniam Christus ipse mihi facit animum, facile probabo, omnia melius agi posse sine iuramento. Nam si, quid sit in iudiciis iuramentum, expendamus, ve-

X 4

rif-

^a) decreti parte secunda causa XX^a quaest. 1. ^b) Ier. VI 10.

rissime dicemus, iuramentum sicam esse expeditissimam in manibus malorum contra bonos. Eos malos adpello, quos neq. amor in deum, neq. metus ex praeceptis dei cohibere potest a malo. Hi, nolite quaerere, quam facile pecunia, promissis, privato commodo a veritate abducantur, modo putent rescissum iri non posse, modo impune facere, nihil est, quod testimonium non diendant, non dent mutuum, non donent pro gratia sibi concilianda civium potentiorum contra tenues & miseros homines, mirum praeterea odium, incredibilis invidia, magnae inimicitiae saepissime latent in hoc hominum genere. Quamobrem nihil est melius, quam si hic mucro, quo se ipsos confodiunt ac iugulant, de eorum manibus extorqueatur. *Est enim, ut inquit vir dei a), iaculum, gladius, & sagitta acuta, homo, qui laqueitur contra proximum suum falsum testimonium.* Quid? ergo, inquit, testium usus est tollendus? Non ego id dico. At aliquam rationem excogitandam puto, qua commune bonum fiat auctius & praeceptum Christi firmissime stet, *ne iuratur omnino.* Nam in testimonio dicendo a bonis, nihil necesse est petere iuramentum; siquidem si boni fuerint, si non turpitudine mendacii, praecepto dei vel maxime continebuntur, quod est *b), non loquaris contra proximum tuum falsum testimonium.* Hoc mandatum si mali contemferint, neque poenae aeternae propositae metu, neque impetantis dei maiestate perterrebuntur, num iuramento sese continebunt? Quid si per civitates aliqui seniores deligantur viri spectatae fidei, qui, veluti per annum censores, videant, si quando testimonium est dicendum, an qui testimonium est dicturus, dignus sit, ut ei fides habeatur; melius erit *con-*

a) Prov. XXV 18. b) Exod. XX 16. ful.

fultum testimonium dicendis, etiam si nullum interces-
 serit iuramentum? Eius loco placeret, ut is senior,
 qui ecclesiae praest, commoneret eum, qui testi-
 monium est dicturus, ut in memoria habeat proposi-
 tum esse praeceptum dei a), *ne falsum testimonium lo-*
quatur, standum pro ea re non multos post annos
 ante tribunal Christi seuerissimi iudicis; proinde eo
 testimonio non agi tantum dere proximi, quantum
 de dicentis testimonium salute. Poenae interim ex ci-
 li iure possent constitui, ut, si constiterit aliquem
 falsum testimonium dixisse, pontificum romano-
 rum bulla emta, ut turpissime sit, non possit poena
 subleuari; sed ut is in ciuitate omnis honoris ac mu-
 neris sit expers, & aequae index, qui litem suam fecerit,
 & patronus, qui sit praeuaricatus, & is, qui testimo-
 nio aliquem circumuenerit, veluti causae aduersarii
 addictus & iudicii periculum & primam sortem & litis
 aestimationem praestare debeat. Pro commerciis
 hominum quod obiciunt, nihil iuramento opus est.
 Optime enim cauere scripto & viris idoneis aduoca-
 tis potest. Ciuitates vero si quid inter se transigunt,
 si quid metuunt non seruatum iri, magnorum homi-
 num fidem accipere & obsides inter se dare possunt.
 Quo iuramentum adhaec non accedet, eo agetur me-
 lius, quod multa excogitabuntur, quibus firmiora sint
 promissa, & periurio nullus sit locus: siquidem na-
 tura ita constitutum est, ut id potissimum quisque cu-
 ret; in id animum intendant, quod sibi bono est.
 Quamobrem, qui ab officio discedere vult, facile cau-
 sam repererit, vel ex iure naturae vel gentium vel for-
 tasse diuino, quae causa iuramento aliquo, quod iu-
 rarit, se non pudet teneri. Non deerunt, sicuti nec
 defuere umquam, assentatores leguleii vel sophis-
 a) Exod. XX. 16.

tae, qui persuadeant, eaque adducant, ut quod volumus facile credamus, non teneri nos iuramento. De principum foederibus nihil dico. Neque enim est dubitandum, christianos principes optime consulturos, ne minuatur maiestas praeceptorum Christi eorum causa: qui quantum imperio & dignitate, tantum fide ceteris praestare debent; cuius inprimis regium est, summam habere rationem cum fidei observatione, qua nihil est sanctius, tum boni nominis causa ad posteritatem, tum quod in excelso atque illustri loco sunt constituti, ut nobis exemplo sint pii, felices, augusti principes, a quibus omnia bona sunt exspectanda, idque praecipue, ut in singulis praeceptis Christi restituendis studium, diligentiam, curam adhibeant, dignam animis tantorum regum, ut disciplina christiana ad priscos redintegretur mores. Eo enim peruentum est opera eorum, qui veluti venenosa fluita quaedam miscuerunt euangelio Christi, ut vox illa non unius cuiusdam videatur interpretis, sed vere pia & deplorantis ecclesiae. *Vetat Christus, ne iuremus omnino & pluribus verbis inculcat; & tamen ob tris drachmas iuramus passim, sic excusantes, non est iurandum scilicet temere. Vetat ille irasci; mox subiicimus temere. Vetat ille compellere quendam contumeliosius; nos etiam colaphos impingimus, denique occidimus, & excusamus, non laedendi sed castigandi animo. Vetat ille, ne munus offeramus, ni prius redditum sit in gratiam cum fratre; excusamus, si petat ille ignosci, & si satisfaciat. Vetat, ire ad iudices pro credito, sed rem transigi iubet cum aduersario; nos ob sex obolos coniicimus proximum in vincula, & iure agere dicimur, immo definimus peccare eum & negligentiae reum agimus, qui ius suum hac via non persequatur. Vetat, iniuriam iniuria retaliare, etiam iure (nam antiquitus*

retaliationis poena sine iudicio, ni fallor, non permittebatur; nos ob paucos nummos subductos hominem ad suspendium adigentes excusamus, ius persequor non vindictam. *Ve-*
tat ille, resisti malo: nos excusamus, consilii esse non prae-
cepti, licere nihilo secius, vim vi repellere: et, ne singu-
la persequar, iubemur diligere inimicos, bene mereri de
male merentibus, bene precari male precantibus; excusa-
mus, optabo inimicis meis mentem meliorem, signa fami-
liaritatis non tencor exhibere. Postremo communis excu-
satio opponitur omnibus, perfectis haec praecipuntur,
neque quisquam interim ex tam multis, qui se perfectio-
nis titulo venditant, agnoscit perfectae pietatis professio-
nem cum exigitur officium, ut ista bene frustra dicta sint
a Christo. Haec ille a). Quae verissima quidem
sunt, quibus bonorum animi maxime commouentur,
quod commendationibus istis rescissum fuerit multis
iam saeculis euangelium sanctum; imminuta maiest-
tas praeceptorum, abductae gentes & nationes a
Christo, quem per Esaiam, principes, audire potes-
tis his vocibus lamentantem *b)*, haec dicit dominus,
redemptor tuus, sanctus Israel, ego dominus deus tu-
us, docens te utilia, gubernans te in via, quaambu-
las. *Vtinam attendisses mandata mea; facta fuisset*
sicut flumen pax tua, & iustitia tua sicut gurgites ma-
ris, & fuisset quasi arena semen tuum, & stirpes vteri-
tui sicut lapilli. Vtinam attendisses mandata mea.
Quae verba commouere vos debent, principes, ut in
hanc curam incumbatis. Dat nunc nobis deus &
pater domini nostri, Iesu Christi, ut vna hac ipsa re
facillime mederi huic malo possitis, vna hac ipsa re,
si hoc loco ad agendum amplissimo declarari curaue-
ritis, diuina consilia Christi, ubi consilia adpellata
sunt, praeferranda esse omnibus hominum sanctioni-
bus,

a) Erasmus in annotat. epist. ad Cor. I. cap. 7. b) Esa.
XXXVIII. 17. 18. 19.

bus, ea denique sacra solemnia perpetua esse praecepta filii dei, quibus verissime omnes simus adstricti, ut ea declaratione vulgata, atque accepta ab omnibus gentibus & nationibus, quae inuocant nomen domini nostri, Iesu Christi, illud sit consecrarium, ut, si qui per donum dei ea praecepta seruauerint, magnas deo gratias agant, per quem seruauerint, si non seruauerint, id ipsum dolentes, ubi vitam aliam instituerint, erecto animo gratias itidem agant, quod per spiritum sanctum sibi remissae sunt iniquitates, ut ad lucem & splendorem gratiae Christi & gloriam dei omnes confiteamur infirmitatem nostram & peccata nostra, quae tollens agnus dei, Christus dilexit nos & seipsum tradidit pro nobis, ut vno sanguine abluti, vno spiritu iustificati, simus omnes perfecti, non habentes maculam aut rugam ⁴⁾). Quod si verum, si pium, si sanctum vobis videtur, principes, erigite pietatem iacentem, tuemini euangelium, proponite vobis ante oculos Christum, imminuta praeceptorum maiestate humilem, contemptum, abiectum. Id si quid vos tangit, declarate iam sententiis vestris, neque imperia neque regna neque liberos neque vitam neque denique rem vllam maiestate Christi vobis esse potiolem.

RECITA CAPVT TESTIMONII OCTAVVM.

Hominnm commenta, pontificum decreta, conciliorum sanctiones, quaecunque scriptae lataeque sunt contrariae euangelio Iesu Christi & actis institutisque duodecim apostolorum, canonicis libris scriptis, daemoniorum doctrinam esse, neque potuisse ab hominibus

con-

e) Eph. V. 27

conueniri in nomine Christi & congregari in spiritu sancto contra Christum; dicente domino a), *qui non est mecum, contra me est, & qui non congregat mecum, spargit.*

DECLARATIO TESTIMONII VIII.

Ecclésiæ coetus, synodi, concilia, in quibus vere in nomine Christi conuentum est, sanctissima & firmissima sunt & erunt semper, quorum auctoritas ex eo colligitur, quod receperit dominus b), *dico vobis, quod si duo ex vobis consenserint super terram, de omni re, quamcunque petierint, fiet illis a patre meo, qui est in coelis: ubi enim duo vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum.* Quae verba diligenter sunt expendenda: habent enim plus ponderis quam vocis. Nam his non bene acceptis, disciplina christiana conciliorum licentia prolapsa est: iisdem optime expensis, a vobis, principes, in quibus habitat spiritus dei, conciliorum sinceritate facile potest restitui. Conciliorum firmitudinem non facit locus, in quo conuenitur: quod indefinitum sit dictum, *ubi duo vel tres congregati fuerint*, non magis Niceae quam Laodiceae. Maiorem minoremue numerum eorum, qui conueherint, non video, ut quidam putant, debere tantopere expendi, cum dixerit dominus, *Si duo vel tres congregati fuerint.* Si sexcenti, si mille, si duo aut tres fuerint, nihil refert; modo quod est ad firmitudinem concilii non desit. Illud etenim est certissimum, concilia multa, in quibus incredibili hominum numero conuentum est, ex deo non fuisse; cuiusmodi conuentus ille magnus regis Babylonii in statuæ dedicationem c).

Ta-

a) *Matt. XII. 30.* b) *Matt. XVIII. 19. 20.* c) *Dan. III. 2. seqq.*

Talia prope infinita vt omittam, vnum illud *a)* exempli causa satis erit. *Congregati sunt principes sacerdotum & concilium fecerunt, vt Iesum dolo tenerent: princeps autem sacerdotum & omne concilium querebant falsum testimonium contra Iesum.* Negabitne quispiam hoc ex deo non fuisse? Hoc concilio non dubitate significata fuisse, veluti certissimo typo & figura, concilia omnia, in quibus id, agitatum est, vt aliquid a sapientibus mundi excogitaretur pro firmandis hominum commentis, decretis & traditionibus, quibus rescissum fuerit verbum dei, conuersum euangelium, imminuta maiestas praeceptorum Christi. Quaesitum est saepe falsum testimonium contra Iesum, cum congregati homines pro cupiditate explenda, dicam planius, vel auaritiae causa, pro regno, pro ditione, pro censu, pro immunitatibus firmandis, vel ambitionis gratia, pro primatu, pro praeceminentiis, pro praerogatiuis statuendis, falsum testimonium quaesierunt contra Christum, mentientes, se fuisse congregatos in nomine Christi, qui nihil minus iussit, quam pro hisce rebus in nomine suo congregari eos, quibus illud dicebat, quos nedum harum rerum sed ne cibi quidem aut vestitus voluit sollicitudine teneri *b)*. Nam quod quidam expendant verba domini, *dico vobis, si duo ex vobis, illud vobis non est negligendum, quod iis dicatur quibus dixerat, vos estis sal terrae c)*, & cum abiret ad patrem, de iis inquit *d)*, *de mundo non sunt, sicuti ego non sum de mundo.* Quibus verbis excludi videntur omnes imperiti sanctarum scripturarum & in coeno mundi obuoluti: quae mirifice congruunt cum verbis

a) Matth. XXVI 3. 59. *b)* Luc. XII 22. seqq. *c)* Matt. V 13. *d)* Ioh. XVII 16.

bis Ioelis prophetae de concilio sancte peragendo. Vbi enim *sanctificate ecclesiam* dixit a) subiunxit, *coadunate senes, congregate paruulos & sugentes vbera*. Senes cogendos dixit, quod homines id aetatis sapientiae plus & pietatis habere videantur; paruulos etiam cogendos & sugentes vbera dixit, quod ea aetas sit purior, minus infecta prauis cupiditatibus, magis ignara malitiae, superbiae & ambitionis omnino expers. Quam ob rem & dominus Iesus in medio discipulorum paruulum statuens, inquit b), *amen, dico vobis, nisi conuersi fueritis & efficiamini sicut paruulus iste, non intrabitis in regnum coelorum*. Ex quo sequitur, homines imperitos, impuros, infectos cupiditatibus, auaritia & ambitione ardentes, superbia elatos, minime idoneos esse ad conuentus istos peragendos in concilii sancti celebrationem. Quos vero & quales, pater domini nostri, Iesu Christi, hic adesse video: non dubito dicere, eo spiritu abductos, vt pugnent pro traditionibus suis, seque ceteris praeferant, vnde & praelatorum superbiae nomen sibi statuant, curentque, vt omnia ad vnum veluti ad eorum caput firmamentumque conflati regni cuiusdam deferantur, in quod regnum omnes adspirent, quorum singulorum cupiditati nimis angustus orbis terrarum esse videtur. Dicent tamen, se conuenisse Christi nomine. Ii tam audaces sunt tamque arrogantes, vt per apostolos, non simplices purosque homines minime cupiditatibus infectos & Christi gloriae cupidissimos, a deo electos ante mundi constitutionem, significatos adserant, sed sese tantum mitratos, superbos, elatos, quorum typum, vt dixi, gesserunt mitrati pontifices, scribae & pharisei hierosoly-

a) Ioel II. 16. b) Matt. XVIII. 2. 3.

lymani in satanae coeno & mundi sordibus, avaritia & ambitione, sicut isti hodie, volutati. Sed ego ad rem. Illud enim, *in nomine meo congregati a)*, omnia complectitur; omnia ex eo pendent: hoc est, si fideles homines in nomine Christi congregati sint in Spiritu sancto. Huic spiritui spiritus Mammonae ex aduerso stat contrarius atque inimicus. Alter purus, simplex est atque integer, dei gloriam prae se ferens, obseruator, laudator, illustrator beneficii sanguinis Christi, defensor doctrinae & institutionum apostolorum: alter subdolos, multiplex, corruptus, gloriam incorruptibilis dei in hominum aut aliarum rerum corruptibilem gloriam conuertens *b)*, contemtor, detractor, obscurator euangelii, abrogator institutionum & doctrinae, quam per apostolos suggessit spiritus sanctus. Habet uterque spiritus sua concilia & praefectos suos, *quos ab operibus*, inquit dominus, *cognoscetis non obscuro signo. Tradent enim vos in conciliis & synagogis suis, & flagellabunt vos c)*. Qua in re nolite putare, defuisse illis inuolucrum falsae pietatis, quā se dei causa dicerent congregatos, quod scilicet per concilia in eos saeuirent, qui ceremonias diuinas confunderent, qui discessionem docerent a lege dei, qui noua doctrina euangelii replerent ciuitatem; quibus rebus summi pontificis & praefectorum ecclesiae, quam illi synagogam adpellabant, auctoritas & existimatio minueretur *d)*. Hoc postremum, hoc postremum erat in causa, quo abducerentur ab ambitione veritatis. Ambitio scilicet, superbia, avaritia, priuati commodi ratio excoecabat, non oculorum sensum sed mentis aciem, ne in-

a) Mat. XVIII. 20. b) Rom. I. 23. c) Mat. X. 17. d) Act. VI. 11. seqq. Act. XXI. 28. Act. V. 28.

telligerent, quae ex scriptis diuinitus adducebantur ab apostolis in euangelii defensione. Ad haec accedebat prudentia humana, quae dei inimica iis, qui ad rerum temperationem sedebant, persuadebat, antiquos ritus, inueteratam consuetudinem retinendam esse in ciuitate; nihil melius ad commune bonum, ad otium, ad quietem ciuium, quam si, quae longissimo tempore fuerant recepta, ea seruariantur; in eo potius esse inuigilandum, ne quid noui reciperetur a populis, unde dissensiones, tumultus, seditio facile possent exoriri inter ciues; in eos maxime animaduertendum, qui non ambularent iuxta traditiones seniorum. Quae & quanta haec prudentia, cuius tamen auctor erat (vt nostis) spiritus Mammonae? In hoc enim spiritu congregatus summus pontifex, princeps sacerdotum, & omne concilium, Christum in crucem sustulit a): in hoc spiritu a Iudaeis Christus habitus est scandalum, a gentibus stultitia b): hunc spiritum secuti, duce humana prudentia, Neronem, Diocletianum, Probum, Maxentium, crudelissime & miserum in modum insecuti sunt ecclesiam dei: hic spiritus ut longe absit ab hoc concilio, vestrum est prouidere, principes. In spiritu sancto congregati non quaerunt gloriam propriam sed dei c), utque eorum dux & moderator spiritus agit, Christi dignitatem, maiestatem, non ambitionem sequuntur, non auaritiae stimulis sollicitantur, verbo dei, non prudentia humana omnia perpendentes. Ab iis omnino diuersi sunt, fuerunt & erunt semper, qui rebus terrenis inhiantes mentiuntur, se coactos in nomine Christi, quorum opera, si quaeritis, comperietis conuersum euangelium, sublata instituta apostolorum, ademptam liber-

Y

ta-

a) Iob. XI. 47. seqq. b) 1. Cor. I. 23. c) Iob. VII. 18.

tatem Christi, iugum legis reductum, vulgatam ac inculcatam gentibus & nationibus doctrinam daëmoniorum. An hæc in nomine Christi possunt, non dico agi, sed intentari? qua de re praeclare quidem Cyprianus a), nec se quidam vana interpretatione decipiant, quod dixerit dominus, ubicunque fuerint duo aut tres collecti in nomine meo, ego cum illis sum: corruptores euangelii atque interpretes falsi extrema ponunt, & superiora praetereunt, partim memores & partim subdole corrumpentes. Quomodo possunt duo aut tres in nomine Christi colligi, quos constat a Christo & ab eius euangelio separari? propter quos clamat Esaias propheta, vae vobis filii desertores, habuistis consilium, & non per me, fecistis conuentionem, & non per spiritum meum. Haec ille, quibus facile coarguuntur omnes, qui abutuntur Christi dicto, sicuti fecerunt imperiti, arrogantes, superbi homines, collegae horum, quos adesse tanto numero videtis. Ii, ne vos multis morer, cum in concilio Basiliensi publice pronunciari iussissent & edictum proposuissent magna poena, ne quis institutionem Christi, Christi inquam institutionem & primitivae ecclesiae morem & consuetudinem sequeretur, verbis Pharisaicis illisb), licet Christus post coenam instituerit; licet suis discipulis ita administraverit; licet primitiva ecclesia, &c. Haec inquam, cum pronuntiaissent, tamen primo quoque verbo se in Christi nomine & in spiritu sancto congregatos adserebant. Quamobrem illud potius est videndum, quo spiritu acti sint (quod ex eo potest dignosci, quod statuerint) quam quo nomine dicant sese coactos. Falso prophetae, inquit dominus,

a) *Tractatu tertio de simplicitate praepositorum ecclesiarum.* b) *Concil. Const. sessione 13.*

nus, vaticinantur in nomine meo; non misi eos, & non praecepi eis, neque locutus sum ad eos. Visionem mendacem & diuinationem fraudulentam & seductionem cordis sui prophetant vobis a). Audiui, quae dixerunt prophetae, prophetantes in nomine meo mendacium, qui volunt facere, vt obliuiscatur populus meus nominis mei, propter somnia eorum, quae narrat unusquisque ad proximum suum b). Prophetantes, inquit c), mendaciter in nomine meo. Haec cum ita sint, magnam omnino laudem vobis primum tribuendam esse puto optimis integerrimisque viris, qui veluti buccinae cuiusdam cantu mirabiliter exsuscitastis gentes & nationes: deinde ceteros omnes vehementissime laudo, qui non mobilem aut inanem sed firmam & stabilem de Christo sententiam habetis, cuius gloriae & maiestatis, quoniam studiosissimi estis, sanctiones, commenta & decreta hominum, quaecunque lata scriptae sunt, examinanda diligentissime censeatis, ne cum euangelio pugnent aliudue doceant. Deinde, quoniam, vt par est, desideratis, vt instituta sanctissimorum apostolorum restituantur & ritus in sacramentis, quam maxime fieri potest, puri ac simplices; ex quibus pietatem haurire non superstitionem possint fratres nostri non sat firmi, quibus pro caritate consulendum est: hortor ego, oro atque obsecro vos per eum, qui de tenebris vos vocauit in admirabile lumen suum, vt in ea sententia permaneat, neue cuiusquam vis aut minae a proposito abducant, vtque ego superioribus annis Germanos per epistolam commonui, contendendum puteris a principibus christianis, vt eorum opera delectus habeatur in Gallia, Britannia, Germania, Italia, Hispania ceteris

Y 2

ris-

a) Ier. XIII. 14. b) Ier. XXIII. 25, 27. c) Ier. XXV. 11. 10.

risque christianis prouinciis ex iis, qui rerum diuinarum bene periti, quam minime suspicionis & pontificiae corruptelae adfines sint, ii prouideant, ne quid resp. christiana detrimenti capiat. Quod si quid consuetudine vsuue, conciliis, disciplinis, imprudentia doloue malo, receptum fuerit, pugnans cum praeceptis institutisque Christi, quae a Matthaeo, Marco, Luca, Iohanne scripta sunt diuinitus; quodue discrepet ab iis actis, quae apostolorum inscribuntur, ita vt exempli, aut admonitionis aut doctrinae illorum rationem non habeat; quodue alienum sit ab eo, quod Petrus, Paullus, Iacobus, Iudas, Iohannes, celebratissimis epistolis docuerunt: non obscuro istorum edicto, nullum, inane, futile sit. Hoc vt ab imperatore, regibus, principibusque ciuitatum, prece, admonitu, obtestatione impetretis, si respublica christiana loqui possit, vos vehementer etiam atque etiam rogat.

RECITACAPVT TESTIMONII NONVM.

Et quoniam pharisaici homines, habentes quidem speciem pietatis, virtutem autem eius abnegantes, qui veluti Iannes & Iambres resisterunt Moyse ita & ipsi resistunt veritati, interpellatione facta sperant, se posse illudere populo dei; occurrendum est. Obiiciunt enim, *qui scitis, hos libros esse canonicos?* qui scitis, Christum esse filium DEI? dicimus ab ecclesia, veluti Samaritanos audiuisse de Christo & de his libris. At vbi mysterio dei inenarrabili ad Christum venimus, reuelatum nobis neque per carnem neque per sanguinem sed per patrem domini, qui in coelis est & per spiritum sanc-

sanctum diuinum quiddam mirabiliter esse impressum atq. inustum in cordibus nostris, ita vt baptizati spiritu sancto & igne, firmitatis & non superbiae pleni, dicamus verbis euangelicis, *quia non propter tuam iam loquelam credimus; ipsi enim scimus quia hic est verus seruator mundi, filius dei viui.* Itaq. & spiritus dei testatur spiritui nostro, quod per Matthaeum, Marcum, Lucam, Iohannem, Paullum, Iacobum, Petrum, Iudam, Iacobi fratrem, euangelizatum est & scriptum, quod vnum est & idem, esse sanctum euangelium Iesu Christi, & quod hi libri, quos legimus, verissimi sunt: & quod scimus, loquimur: & scientia nostra verax est, non ab homine, neque per hominem, sed quia vnctio, hoc est, ipse spiritus sanctus, qui hoc nomine in scripturis adpellari consuevit, docet nos. Quamobrem inquit fidelis Iohannes a), *nec necesse habetis, vt aliquis vos doceat, sed sicut vnctio eius docet vos de omnibus, & verum est & non est mendacium.*

DECLARATIO TESTIMONII VIII.

Magna est audacia, mira improbitas, incredibilis impietas aduersariorum, qui obnixè pedibus & manibus maiestatem verbi dei imminuere nituntur. Excoecauit illos deus, vt videamus, quo spiritu agantur. Rogauit me superioribus annis praefectus quidam ecclesiae, qui scirem, Christum esse filium dei; cumque respondissem, quoniam id rogaret, quod magis pro comperto haberem, quam omnia, quae oculis cernerem, quod verissime scirem, id me firmissime credere, fidei auctorem non esse vulgarem, & propterea neque carnem, neque sanguinem, sed patrem

X 3

a) 1. Ioh. II. 27.

trem domini nostri, Iesu Christi a), spiritumque dei testari spiritui meo, id esse verissimum, neque me Turcae, christiani nominis hosti, si quando usu veniat, aliter esse responsurum: excanduit iracundia homo, quod ex libello, qui circumferebatur, non respondiissem, scire id me non ob aliud, quam quod ita teneret romana ecclesia; sese de Christo id non ob aliud credere, nisi quia sic ecclesia romana statuisset credendum: si ea ecclesia aliter decreuerit, aliter se crediturum. Eius sententiam veluti infirmam atque instabilem cum minime probarem, neque a pia ecclesia aliud statui posse dicerem, quam quod ab apostolis & quatuor illis fuerit euangelizatum, quod vnum est & idem, indignissime quidem ille tulit. Videtis, quid ferant turbinis istae nebulae exagitatae, sophistae diaboli, contentionis cupidi homines, non ut ecclesiae sanctae auctoritatem statuunt, sed ut abominationem sedentem in loco sancto firment, & veritatem in profundo abstrudant, scriptisque diuinis cogi non possint, quorum maiestatem ut infringant atque imminuant, ut illis, inquam, cogi non possint, sic primo quoque verbo rogant & rogandum docent, b) *qui scis hos libros esse canonicos?* Deinde addunt, *Christus non scripsit aliquem librum, Christus non praecepit, ut discipuli describerent, sed ut praedicarent: ite, inquit, praedicare euangelium omni creaturae.* Quae est ista peruersitas? qui iste animi furis agitati sensus? quae diabolica fraus? Hic pontifices romani non clamant, hos scriptores non deuouent, non execrantur, non damnant, horum scripta non prohibent legi, immo vero honorant & colunt. Si quis vel concionator vel scriptor Christi gratiam & pretium redemptionis nostrae honorifica &

a) *Matth. XVI. 17.* b) *dolus Iohannis. Eccii.* co-

copiosa oratione longius persecutus est per hosce annos, meminisse, principes, debetis, quae turbae qui clamor, quae vociferatio. Tonare, fulgurare permiscere omnia visi sunt pontifices romani. Vtinam, principes, utinam in hanc cogitationem incumbatis, ut vestigiis adsequamini caussam, cur quibusdam tantopere commoueantur, pontifices, episcopi, presbyteri, cucullati, quaedam negligenter admodum ferant. Vtinam intelligatis, qui & quantopere sit cauendum ab iis, qui in spiritu sancto emendo & vendendo exercitati in hoc curam, cogitationem, mentem fixerunt, ne vestigalia, quae suis traditionibus imminutis, sibi fiant deteriora. Nam quid hoc est? *Qui scis hos libros esse canonicos? Christus non scripsit aliquem librum, Christus non praecepit, ut scriberent.* Quorsum haec spectat oratio? Quid hosce aliud velle putatis, obsecro vos, principes, in quibus habitat spiritus dei, nisi suadere, ne tanti faciamus euangelium, & ea quae sunt nobis scripta diuinitus? Quamobrem subdole agunt ex dicto Ieremiae *a)*, *ecce dies veniunt, dicit dominus, & feriam domui Israel & domui Iuda foedus nouum, non secundum pactum, quod pepigi patribus vestris; sed hoc erit pactum, quod feriam cum domo Israel: post dies illos, dicit dominus, dabo legem meam in visceribus eorum, & in corde eorum scribam eam, & ero ipsis in deum & ipsi erunt mihi in populum.* Quid tum? num ex eo, quod praedictum erat scribendam esse legem dei in cordibus fidelium gentium & nationum, colligi potest non scribi oportuisse euangelium a Matthaeo, Marco, Luca & Iohanne? An, quia scribendum in cordibus dixit, sequitur euangelii veritatem non

Y 4

con-

a) Ier. XXXI. 31. 33.

contineri scriptis illis diuinitus, sed pectore tantum quorundam, veluti sacrario, in quorum corde non dei sed bene carnis lex scripta est atque impressa, non atramento sed coeno satanae impurissimo, a quorum fallaciis & haeresibus ut caueremus, ut Theophilactus inquit *a*), voluit nobis deus, haec exstare monimenta consecrata memoriae hominum sempiternae. Quemadmodum, inquit, magni illi atque diuini viri, qui ante datam legem Moyse vixerunt, non discebant ex litteris & libris, sed munda praediti mente spiritus illustratione illuminabantur, atque hoc modo deo ipsis ore ad os colloquente dei voluntatem cognoscebant. Tales fuisse Noe, Abraham, Iob, Moyses. At postquam vitis contaminarunt se homines & indigni facti sunt, ne a spiritu sancto illustrarentur & docerentur; concessit tandem misericors deus scripturas, ut per illas diuinae voluntatis essent memores. Ita & Christus apostolos coram in sua persona locutus est, & spiritus sancti gratiam misit, ut eos instrueret. Verum, quoniam haereses pullulaturae erant, quae mores nostros depascerentur, operae pretium visum est, ut scriberentur & euangelia, quo edocti veritatem ex illis non ab haereseon mendaciis deciperemur moresque nostri non prorsus dissoluerentur. Haec ille de euangelio, quod quia Christus non scripsit, quid tum? Si per eos tamen scriptum constat, quibus Christus ex spiritu suo suggessit, ut promiserat. Paracletus autem, spiritus sanctus, quem mittet pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, quaecunque dixi vobis *b*). Haec promissio si ad apostolos & discipulos domini verissime attinet, quibus id imprimis & indubitanter est dictum, quid oblatrant blasphemii? Cur non intel-

a) in principio comm. in euangel. *b*) Iob. XIII 26.

ligunt, suggerente spiritu sancto, post eius spiritus effusionem, ex voluntate Christi esse plenum atque perfectum magisterium admirabile spiritus sancti, scriptum scilicet euangelium filii dei, vt impleretur, quod praedictum fuerat, per Ezechielem prophetam in visione quatuor animalium, *in quorum rotis, inquit a), erat spiritus vitae & sonus alarum eorum velut sonitus sublimis dei.* Quid hoc est? an tale quid scriptum legimus tanto testimonio de iis, quos impudenter quidam conferunt cum magnis apostolis & scriptoribus euangelii? Quid, inquam, hoc est? *in quorum rotis erat spiritus vitae, & sonus alarum eorum velut sonitus sublimis dei.* Ex eo ipso, quod dominus dixerit b), *euntes in mundam vniuersum praedicate euangelium omni creaturae*, ex eo ipso, inquam, apte colligi potest, spiritu sancto adflatos apostolos & discipulos domini intellexisse, quod non intelligit animalis homo, per haec scilicet verba iussum fuisse a domino, vt scriberetur euangelium: quod ex iis, quae consecuta sunt, facile intelligere possumus. Quomodo enim ab apostolis itum est in vniuersum mundum? quomodo praedicatum omni creaturae? cum id pro multis creaturis etiam diceretur, quae post apostolos crediturae fuerant per verbum eorum, quomodo id praestitissent omni creaturae, nisi (vt ita dixerim) successionem praedicationis euangelicae. Et eorum scriptorum lectione aliquando hoc erit confirmatum, vt illud sit effectum c), *in omnem terram exiuit sonus eorum, & in finem orbis terrae verba eorum*, quodque recepit dominus magnum ministerium d), *& eritis mihi testes in Hierusalem & in omni*

Y 5

Iu-

a) Ezech. I 20. 24. b) Marc. XVI 15. c) Psal. XVIII 5. d) Act. I 8.

Iudaea & Samaria usque ad ultimum terrae. Testimonio sunt apostoli domino, vbi vbi, modo hic, modo illic, hisce vel illis temporibus, recitantur scripta apostolorum & discipulorum domini ex apostolis accepta. Ea oratione a) orauit dominus pro iis, qui credituri erant per verba eorum. Vbi vero, obdormientibus apostolis, verbum eorum? nisi quia scriptura verba eorum. Quod vero legem suam deus promiserit scripturum se in cordibus eorum, id porro significat, futuram fuisse gentem christianam dei obseruantissimam, quae ita eius amore teneretur, vt numquam memoria esset depositura legem dei viuentis. Atque hoc est, *scribi legem in cordibus hominum*, non quod, scripto euangelio filii dei & suggesto per spiritum sanctum, eo omisso & contempto standum esset traditionibus & assertionibus pontificis romani & asseclarum, quorum tanta esset auctoritas, vt praecipis parui facienda essent scripta diuinitus. Nam quod obiicit homo corruptissimus & impudentissimus quidam, vt statuatur in templo dei suum idolum tamquam deum, potest facile retorqueri. *Frustra deus*, inquit b), *misit filium suum, frustra spiritum sanctum, frustra apostolos, martyres, doctores, confessores, si per Lutherum solum lux veritatis aperienda erat.* Cur deus non unum misit Lutherum pro omnibus? Ego quidem Lutherum non noui. At dedit mihi pater domini nostri, Iesu Christi, vt animi tui sensum bene norim inuidia excoecati, ambitione & auaritia flagrantis: iis abductus quoniam contra euangelium Christi & scripta diuinitus ita efferris, vt quidquid velis, dicas; nihil mirari debes, si ea audieris, quae

a) *Iob. XVII. 20.* b) *Ioban. Ekkles. cap. de ecclesia & eius auctoritate.*

quae nolis. Si scriptum euangelium a Matthaeo, Marco, Luca & Iohanne, si scripta ab apostolis parui facienda sunt prae auctoritate pontificis romani, & vere tantum euangelium est, tantumque firmum, quod scriptum est in corde, quodque exit ab ore eius. Frustra ergo deus misit filium suum, frustra spiritum sanctum, frustra apostolos, frustra martyres, doctores, confessores, addo frustra prophetarum monimenta tam diu nobis adseruantur, frustra euangelium scriptum est, frustra epistolae nobis relictæ sunt; si ab hoc oraculo omnia sunt petenda, omnia ita in vno posita sunt & locata: per quem si tantum scripturae authenticæ sunt; Christus iam minus authenticis scripturis vsus est, quod ante pontifices romanos fuerit, & fundamentum, quod Paullus dixit ita esse positum, vt aliud nemo possit ponere ^{a)}, sine auctoritate pontificis romani non sit bene positum. Quae quoniam tam falsa sunt quam quae maxime, illud profecto est verissimum, quae scripta sunt diuinitus, ea authentica semper fuisse, non ab homine neque per hominem, sed quod eorum auctor fuerit spiritus dei, sine quo nihil fuit, est, erit sanctum firmumque, quod isti vocant authenticum, in quauis ecclesia. Illud est consecrarium, tam Lutherum quam pontificem romanum, si christiani esse velint, teneri vt fateantur, scripta illa excellere supraque se esse, ita vt omnia eorum commenta prius necesse sit euanescere, quam horum verbum vel vnum praeteriri. Quam sententiam non modo caesares & reges probauerunt sed pontifices ipsi aliquando, qui ad euangelii lectionem recti & nudo capite stare consueuerunt, vt ostendant, non humana sed diuina ea esse, quae recitentur.

Quam-

^{a)} 1. Cor. III 11.

Quamobrem peruerse faciunt adulescentes, cupidi corruptique homines quidam, qui ut aucupentur pontificum gratiam, quibus nominibus non adpellant? quae non licere dicunt? quas lites non intendunt? Si cum euangelio & scriptis diuinitus docent concertandum de auctoritate, ecclesiae nomine, quam nemo pius est, qui non reueretur & colat summa obseruatione, ecclesiam scilicet sanctam, cuius caput est Christus ^{a)}, dux spiritus sanctus, membra prophetae, apostoli, discipuli domini, martyres, fidelesque omnes Christi Iesu. Haec ecclesia cum euangelio & scriptis illis diuinitus non potest contendere, nisi secum ipsa contendat, quod eius caput sit Christus, dux spiritus sanctus, quo auctore scripta illa sunt a prophetis, ab apostolis & discipulis domini, qui sunt lectissima membra ipsiusmet ecclesiae. Horum scriptorum quanto est illustrior laus & maior auctoritas, tanto est & ecclesia ipsa, quae veluti totum nihil aliud est quam suae partes, ex quibus tota ipsa est atque consistit, quibus remotis nihil omnino ecclesia est, quae non ob aliud a spiritu sancto regi dicitur, nisi quod ii filii dei omnes a spiritu sancto reguntur: iis, cum vnum sit caput Christus, vnum quoddam corpus efficitur, quod vno spiritu informatum, nihil mirum videri debet, si, ubi a matre ecclesia audiuerit de Christo, ita adficatur, ut in animos ea a patre domini prius opinio insita videatur, non a carne & sanguine, quando ea ita haeret in cordibus fidelium, ut, si coelum ruat omne, omnia misceantur, titubare pro tempore fortasse possit, euelli non possit. Ita etiam & suggesta illa a paraclito per matrem ecclesiam nobis adseruata cum legimus, incredibili dulcedine tangi-

a) *Eph. III. 15. seqq.*

gimur, complenturque non aures solum sed animi nostri, quod is spiritus, qui per Christum est effusus, veluti oleum laetitiae, vt in Psalmis est *a)*, atque vnctio exhilararet suos, mirificus consolator bonorum, bonus dator gaudii, lator meri euangelii, quod mundus non potest accipere. Hoc qui accipiunt & spiritum vna accipiunt, quo liquidissime cognoscunt, quod per Matthaeum, Marcum, Lucam, Iohannem, Paullum, Iacobum, Petrum, Iudam, Iacobi fratrem, euangelizatum est, & scriptum vnum & idem esse sanctum euangelium Iesu Christi. Horum sermo verus est, & quod est, loquuntur, & veritas est in eis, qua pleni qui spiritu dei aguntur fideles, non necesse habent, vt aliquis eos doceat. Vnctio enim docet eos, quos nisi doceret neque vnde id sciret, haberet ecclesia. Quod vt magis perspicuum fiat,

RECITA CAPVT

TESTIMONII DECIMUM.

Ecclesia dei sancta semper nixa est verbo dei. Ante aduentum domini sustentata est verbo dei per prophetas: Christi tempore testimonio scripturarum defensa est verbo dei per ipsum etiam Christum: post adscensionem domini in coelum apostoli, paraclete accepto, defenderunt, administrarunt, probauerunt omnia verbo dei, lectissimi viri, quos DEVS praedestinarat ante mundi constitutionem, suggerente spiritu sancto, euangelizarunt verbum dei vnum & idem ea conditione, vt in perpetuum, qui aliud euangelizaret anathema sit. *b)* Qui igitur scriptis canonicis coerceri nolunt, & vt auctoritate
fu-

a) Ps. XXXXV. 8. *b)* Gal. I. 9.

superiores sint verbo dei contendunt, neq. putant audiendum, si contra eorum traditiones scripta diuinitus adducantur; manifeste reprobi sunt, & eorum sententiae iudicioq. standum non est, quod ad ecclesiam dei nihil attineant, dicente domino, *a) qui ex Deo est, verba dei audit; propterea vos non auditis, quia ex DEO non estis.*

DECLARATIO TESTIMONII X.

Cum frequentissime, etiam cum minime opus est, distinctionibus affluere soleant homines contentiosi pontificiarum partium; quid dicemus, esse in causa, quod in re maxime necessaria ad explicationem quaestionis de ecclesia tergiuersantur & tantopere a distinguendo refugiant? Si ecclesiae nomen multiplex est, quomodo in magnas difficultates quis non incurrat, si de ea quaestio sit, nisi explicetur? Ecclesia, ut omnes norunt, Graeca vox est, quae apud nos coetum, concionem, congregationemque significat. Ecclesia templum aliquando minus proprie dicta est, locus scilicet, quo conuenitur, ut sit continens pro contento; quam significationem nunc omittimus: nihil enim ad rem. Ecclesia item dicta domestica familia, ut, *ecclesiae, quae in domo tua est, gratia & pax b)*, & in singulis prouinciis ecclesiae quoque multae sunt adpellatae, *salutant vos*, inquit *c)*, *omnes ecclesiae Asiae*. Huiusmodi erant particulares dictae ecclesiae, ut Laodicaea, Corinthia, Thessalonicensis. Coetus etiam quidam seniorum, senatus quidam ex ciuibus bonis non ut nunc ex sacrificulis imperitis, qui per ciuitates delecti constituebantur ad aequi bonique conseruationem, ad institutionem praedicationis euangelicae, ad veros, non inanes,

a) Iob. VIII. 47. b) ad Philemon. v. 2. c) Rom. XVI. 16.

nes diaconatus vt nunc fit, gerendos, presbyterorum, id est, seniorum dicebatur ecclesia, ad quam deferebatur, si quis fraterna admonitione testeque adhibito aliam non instituisset vitam *a*). Aliae prouinciales ecclesiae sunt, vt Africana, Graeca, Latina. Adhuc ex omnibus prouinciis, quae ihuocant nomen domini nostri, Iesu Christi, christiana ecclesia dicitur, in qua quoniam multae gentes & nationes vulgoque mali & boni sunt, comparata est a domino sa-genae missae in mare ex omni genere piscium congreganti *b*). At quoniam ad conuentus peragendos, non omnes, qui ad hanc ecclesiam tam amplam copiosamque attinent, conuenire possunt; institutum est, vt aliqua (repraesentatiuam quam vocant) ecclesia sit, in qua boni & mali esse possunt. Hisce distinctionibus de ecclesia facile soluuntur multa, quae ingeniis sunt proposita, propterea porro quod non omnia dicta omnibus ecclesiis conueniant. At hisce ipsi distinctionibus assertionibusque ecclesia ea non comprehenditur, de qua celebre illud; *vna est columba mea perfecta mea c*). *Tota pulcra es amica mea, & macula non est in te d*). Nam in illis ecclesiis, in quibus mali cum bonis mixti sunt, maculam esse oportet insignem, qua mali denique peribunt. Quae est igitur ecclesia, in qua macula non est? Ea certe est, quae obediens Christo spiritu sancto agitur, sine macula & ruga, de qua Paullus apostolus *e*). Et sicut ecclesia subiecta est Christo, ita mulieres sint viris suis in omnibus, pro qua Christus seipsum tradidit, vt illam sanctificaret mundans eam lauacro aquae, in verbo vitae, vt exhiberet sibi ipsam gloriosam ecclesiam

non

a) Matt. XVIII 17. *b*) Matt. XIII 47. seqq. *c*) Cant. VI 3. *d*) Cant. III 7. *e*) Eph. V 27.

non habentem maculam aut rugam aut aliquid eiusmodi, sed ut sit sancta & immaculata. Haec cum illis pulcherrime conueniunt, & *macula non est in te*, quod scilicet tota ex iis sit, neque aliud omnino ipsa sit, quam abluti, sanctificati, iustificati per asper-
 sionem sanguinis Iesu Christi & in spiritu dei, prae-
 ordinati ad vitam aeternam, pii omnes, sancti om-
 nes, omnes filii dei, de quibus propheta a), ego dixi,
dii estis & filii excelsi omnes, ex quibus deus dedit huic
sanctae ecclesiae quosdam prophetas, quosdam apos-
tolos, alios vero euangelistas, alios autem pastores &
doctores, ad consummationem sanctorum fidelium in o-
pus ministerii in aedificationem corporis Christi b), hoc
 est, ut conflatur haec ecclesia sancta dei, quam ipse
 deus praedestinavit ante mundi constitutionem. Un-
 de in Psalmis, *memor esto ecclesiae tuae, quam possedis-*
ti ab initio: cuius quoniam caput petra & fundamen-
 tum, Christus, vnus est salus omnibus credentibus in
 eum, illud est certissimum, quod adserit Augustinus,
omnes, qui ante domini aduentum fuerunt spiritu
sancto informati, fide haeserunt in Christo venturo,
speque pleni mentem animumque fixerunt in seruatore,
in quo & nos, qui iam venerit fide haeremus, totoque
animo amplectimur salutem nostram, Christum cruci-
fixum. Tempora, inquit ille, *variata sunt, non fi-*
des. De ea re Paullus c), *nolo vos ignorare fratres,*
quoniam patres nostri omnes in Moyse baptizati sunt
in nube & in mari, & omnes escam spiritualem man-
ducauerunt, & omnes eundem potum spiritualem bibe-
runt, bibebant autem de consequenti eos petra, petra
autem erat Christus. Quae cum verissima sint ex iis
 omnibus, qui vel ante aduentum domini fuerunt,
 vel

a) Psal. LXXXII. 6. b) Eph. III. 11. 12. c) 1. Cor. X. 1. seqq.

vel per id tempus, quo is egit apud mortales, vel quo nos sumus, quoue alii erunt aliquando vere credentes in vnigenitum dei ad nouissimum vsque diem, quo dabit is regnum deo patri, ex iis, inquam, omnibus, communione capitis & spiritus quoddam veluti corpus conficitur, quae sancta ecclesia, sponsa Christi, ciuitas dei dicta est, & coelestis Hierusalem, non ab haereticis, vt impudentissime obtrectant corruptissimi homines quidam, vt veritatem in profundo abstrudant, sed a prophetis vbique, ab apostolis & sanctis discipulis domini pasim. De qua magnus ille Iohannes a), et venit ad me vnus de septem angelis dicens, veni, & ostendam tibi sponsam, uxorem agni, & sustulit me spiritu in montem magnum & altum, & ostendit mihi ciuitatem sanctam Hierusalem, descendentem de coelo, habentem claritatem dei, cuius ciues dixerat esse signatos magno numero ex omnibus gentibus & tribubus & populis & linguis. Hanc ciuitatem quae sanctam & vniuersam ecclesiam dei significat, sic exponit Augustinus b), Hierusalem verbum est hebraeum, & interpretatur visio pacis, cuius ciues sunt omnes sanctificati homines, qui fuerunt, qui sunt, qui futuri sunt. In hac neque macula est, neque ruga, ecclesia spiritu sancto plena: adde omnes illas laudationes, dei vini columna, quae errare non potest vllomodo, quo inferi portae in eam praeualeant. Hanc vnam sibi statuit Christus sponsam, quae vna est ex lectissimis partibus omnium illarum ecclesiarum. Non est bigamus Christus, hac cum vna est vsque ad consummationem saeculi c), nimirum cum iis, ex

Z

qui-

a) Apoc. XXI. 9. seqq. b) de catechizandis rudibus cap. XX. ecclesia sancta catholica ex August. non ex haereticis. c) Matt. XXVIII. 20.

quibus tota illa constituitur, ablutis, sanctificatis, iustificatis, praedestinatis ante mundi constitutionem, praedeterminatis ad vitam aeternam, quibus Christus, quantum se aperit, quantum spiritus sanctus communicat, quantum pater domini nostri, Iesu Christi, reuelat, tantum ab his ipsis nouit ecclesia illa, quae sagenae comparata est. Iis enim dilectis, vocatis, sanctis, qui spiritu dei aguntur & filii dei sunt, adspexit deus nunc maiori nunc minori numero, ut sibi placitum est, ecclesias illas, quae continent malos & bonos. Boni, quia, ut docet dominus *a*), semper odio fuerunt, sunt & erunt mundo, nihil mirandum est, si pauci sint, & aliquando habeantur in despectu, & eorum vita aestimetur insania *b*). Quin, ut apte quiuis colligere potest, saepissime in exiguum atque angustum locum adducta est ecclesia dei, quae, inquit Augustinus, *semper pauciori numero contenta fuit*, ita ut prophetarum tempore vix quidam veluti pro semine a deo seruati sint, clamante propheta *c*) nisi dominus exercituum reliquisset nobis semen, quasi Sodoma fuissimus & quasi Gomorrae similes essemus. Haec sancta ecclesia saepe ex admirabili prouidentia dei aucta, saepissime in angustum adducta locum, exacta est atque exclusa, substituente se in eius locum pharisaica & mundana; ut (quod exempli caussa dicimus) Christi tempore pharisei summique pontifices & sacerdotes, arrogato sibi nomine ecclesiae, Christum in crucem sustulerunt, dei ecclesia depressa, reprobauerunt lapidem, qui erat constituendus in caput anguli, eiecerunt apostolos, occiderunt sanctos dei. Quamobrem nihil mirum vide-

a) Matt. X. 16. Luc. XXI. 12. seqq. *b*) Sap. V. 4. *c*) Esai. I. 9.

deri debet, si ab iis, qui in coeno mundi obuoluti sunt, saepissime statuantur pro ecclesiarum praefectis ii, qui non plus ad petram Christi attinent quam Iudas, *in cuius typo*, inquit Augustinus *a)*, *significati sunt mali episcopi*. Vauet mundus suis, nobilitatem generis, prudentiam hominum, peritiam rerum humanarum & huiusmodi ampullas amplectitur: quamobrem saepe contigit, vt ab iis gubernata fuerit ecclesia, in quibus non modo non sit spiritus dei, sed bene spiritus satanae, solitus transfigurare se in angelum lucis, fauens in ecclesiam Christi summo consensu gentium & populorum, qui pietatis fucō & ecclesiae titulo per haereses aliquas mundanae prudentiae acceptissimas & probabiles verbo dei non probatas ab hac ecclesia sancta abducuntur. Vnde Cyprianus *b)*, *quid vero astutius, quam vt Christi aduentu detectus ac prostratus inimicus, videns idola derelicta, & per nimium credentium populum sedes suas ac templa deserta, excogitauerit nouam fraudem, vt sub ipso christiani nominis titulo fallat incautos? Haereses inuenit & schismata, quibus subuerteret fidem, veritatem corrumperet, scinderet unitatem. Rapit de ipsa ecclesia homines, & dum sibi adpropinquasse iam lumini atque euasisse saeculi noctem videntur, alias nescientibus tenebras rursus infundit, vt cum euangelio Christi & cum obseruatione eius & lege non stantes, christianos se vocent, & ambulantes in tenebris habere se lumen existiment, blandiente aduersario atque fallente, qui secundum apostoli vocem transfigurat se velut angelum lucis, & ministros subornat suos velut ministros iustitiae, adferentes noctem*

Z 2

pro

a) in expositione euang. Iohan. tract. 30. b) de simplicitate praepositorum ecclesiae.

pro die, interitum pro salute, desperationem sub obtentu spei, perfidiam sub praetextu fidei, antichristum sub vocabulo Christi. Haec ille: ex quibus patet, nihil esse potius ecclesiis, in quibus boni & mali permixti sunt, quam ut traditiones & instituta, quibus longo temporis spatio nonnihil vitii potuit accedere, expendant atque examinent omnia, verbo dei, quod ex lectissimis membris illius ecclesiae per spiritum sanctum non vni aut alteri ecclesiae sed vniuersis relictum est, ut pura atque incorrupta doctrina irrigari possint corda fidelium gentium & nationum, manante ex fonte purissimo verbi dei. Nam quod quaedam ex iis ecclesiis inani cogitatione tumeant atque inflentur, simillime sunt synagogis Iudaeorum iactantium, *semen Abrahæ sumus a)*, quae veluti ex hoc sibi persuaderent, non posse errare: at deus illis odiosis & superbis reiectis suscitauit ex gentibus veros filios Abrahæ: quamobrem inanem illorum fiduciam reprehendit Iohannes baptista inquitens *b)*, & *ne velitis dicere intra vobis, patrem habemus Abraham.* Huiusmodi ostentationes sunt eorum, qui dicunt: *errare non possumus, quia promissum est c)*, ecce vobiscum sumusque ad consummationem saeculi, quasi id sibi tantum & non apostolis potius & vere piis sit dictum, quibus cum semper est spiritus Christi. Videant prius, qui & quales ipsi sint: lustrent animo, an ab ecclesia illa sancta discefferint, an aliud euangelium receperint, vitalique mortiferum miscuerint, seductione satanae, an oppugnent an velarint beneficium sanguinis Christi, an contumeliis insecuti fuerint spiritum gratiae. Putabat se populus iudaicus populum dei; adpellatus ita in scripturis sanctis persaepe fuerat: &

tamen

a) Ioh. VIII 33. b) Matt. III 9. c) Matt. XXVIII 20

tamen non erat iam populus dei. Vide, ne id tibi contingat, quae superbe admodum efferris, quae in sanctos dei saevis, ecclesiae nomine. Id vt scias tibi potuisse contingere, si quid te commonere potest apostolus Paullus, audi commonentem apostolum a), *vobis ego dico gentibus, quamdiu ego sum gentium apostolus, ministerium meum honorificabo, vbi dixisset gentes esset velut oleastrum insertum in ramis populi dei, iudaici scilicet, subdit b). Noli altum sapere, sed time. Si enim deus naturalibus ramis non pepercit, ne forte nec tibi parcat. Vide ergo bonitatem & seueritatem dei, in eos quidem, qui ceciderunt, seueritatem, in te autem bonitatem dei, si permanseris in bonitate, alioqui & tu excideris. Quid ergo tumes? non sunt haec ex haereticis, sed ex apostolo sanctissimo Paulo. Lege haec, perpende etiam atque etiam, fatere nihil esse tutius, quam si verbo dei, quo se prophetae, quo se apostoli, quo se discipuli domini, quo se martyres, robora illa ecclesiae dei, sustentarunt, defenderunt, confirmarunt, itidem omnes ecclesiae, omnia expendant atque examinent, & ad deum conuersae cum coelesti Hierusalem, cui oportet omnes ecclesias, quae sanctae esse velint, esse coniunctissimas, ad quam veluti communionem sanctorum se referunt omnes credentes, infirmi etiam, si quid in dubio est, vt pie sancteque credant: cum hac, inquam, coelesti Hierusalem, sancta ipsa catholica & apostolica ecclesia, quae sine ruga & sine macula est, quae habet claritatem dei c), omnes vna sapienter concinant, *lucerna pedibus meis verbum tuum, & lumen semitis meis d).**

Z 3

RE-1

a) Rom. XI. 13. b) Rom. XI. 20. seqq. c) Apoc. XXI. 23.
d) Ps. CXVIII. 105.

RECITA CAPVT TESTIMONII VNDECIMVM.

Scripta peritorum hominum, quanta libet in sanctitate doctrinaque sint, nullo modo cum scripturarum canonicarum excellentia comparari posse monet Augustinus. Huic sententiae consona est illa Cyrilli ^{a)}, optimum fuerit, Hermia, non curare aliorum procacitatem, qui probatam mentem nobis auferunt, sed magis fidei canonem rectum & non peruersum, hoc est, sermones ab apostolis factos, nec aliis quam illis applaudere nos decet, ac dicere, *non vos estis, qui loquimini, sed spiritus patris uestri, qui loquitur in vobis.*

DECLARATIO TESTIMONII XI.

Qui negant contentionis cupidissimos esse pontificios scriptores, quid hic dicent? quo spectant illa iurgia & magnae contentiones misere excogitatae ad aequae benedicta maledicta Germanorum oppugnanda? qui in re perspicua difficultatem adferunt, quid facient in obscura? pudet me diu de hac re apud tales viros dicere, apud quos satis esse arbitror, si dicto Cyrilli & aliorum, omissis Augustini, sententiam recitem. Ad quem autem scribit Augustinus? nempe ad Hieronymum. excellenti doctrina & acri iudicio. summoque ingenio virum, descendantem prope in arenam & campum. Num in se adductam sententiam reiecit Hieronymus? minime. Quid igitur rabulae contendant, non sat scio. Quid vero ait Augustinus ^{b)}? *ego fateor caritati tuae, solis eis scripturarum libris, qui iam canonici adpellantur, didicimus timorem honoremque deferre, ut nullum eorum*

aucto-

a) lib. IIII. dialogorum. b) epistola XVIII. ad Hieron.

auctorem scribendo aliquid errasse firmiter credam: alios autem ita lego, vt quantalibet sanctitate doctrinaeque praepolleant, non ideo verum putem, quia ipsi ita senserunt, sed quia mihi vel per auctores illos canonicos, vel probabili ratione, quod a vero non abhorreant, persuadere potuerunt. Nec te, mi frater, sentire aliquid aliter existimo, prorsus, inquam, non te arbitrator sic legi tuos libros velle, tamquam prophetarum aut apostolorum, de quorum scriptis, quod omni errore careant dubitare nefarium est. Et alibi a), in opusculis posteriorum, quae libris innumerabilibus continentur, sed nullo modo illi sacratissimae canonicarum scripturarum excellentiae coaequantur, etiam in quibuscunque eorum inuenitur eadem veritas, longe tamen est impar earum auctoritas. Quae si verissima sunt cur magnis commentationibus oppugnantur Germani, qui idem quod Augustinus, quod Cyrillus dixerunt. Quid tot clamoribus opus est? In iis ego ne augustos & pios principes multis morer,

RECITA CAPVT
TESTIMONII DVODECIMVM.

Interpretes, quos doctores vocant, oratorum, poetarum, philosophorum perstudiosi fuerunt, nonnumquam abierunt in commenta cogitationesque eorum. Non protinus ergo adserenda, quaecunque ab illis dicta sunt, sed expendenda verbo dei: scriptum est enim b), & interpretes tui praeuariatati sunt in me, & venerunt structores tui destruentes te, & dissipantes a te exhibunt.

Z 4

TE-

a) contra Faustum, Manichaeum lib. XI cap. V. b) Esa. XXXXVIII 17.

DECLARATIO TESTIMONII XII.

TEstantur ii ipsi, qui magna volumina commentis interpretationibusque impleuerunt, se oratorum, poetarum, & philosophorum fuisse perstudiosos. Alii enim rethoricon publice docuerunt, alii se ciceronianos esse putarunt, quidam in Aristotele interpretando aetatem consumferunt, alii platonicos prope christianos esse rati sunt. Poetis vero quam sese oblectarint, quivis intelliget, qui eorum libros videat saepe versibus adspersos. Quamobrem nihil est mirandum, si ex iucundissima eorum lectione, quasi ex consuetudine, haeserunt aliqua animis, quael, dum legerent in scripturis canonicis, quasi id concinentibus, offerebantur. Solet enim id fieri, vt quod vel opinione, vel persuasionem tamquam probabile in animum induximus, facile credamus, videaturque quodcumque legimus idem persuadere ac probare. Etenim ad motus quosdam & impressiones animorum faciendas permagni refert, quibus auctoribus familiariter utaris, quos quotidie libros habeas in manibus. Aristotelis studiosus facile arbitrii libertatem credet, quod a Peripatetico didicerit, si ex necessitate omnia fierent, frustra consultatio, frustra esset prudentia, frustra, quae in homine ratio dicitur. Qui Stoico operam dedit, in illud fertur proclivius. Non sunt hominis viae eius, quod fato agi omnia acceperit aliquando. Putabit alter hoc, alter illud posse stare cum scriptis diuinitus. Quamobrem, cum variae sectae sint philosophorum, oratorum & poetarum, quibus non vulgares adolescentes se a pueris dederunt, & firmiore aetate his etiam delectati theologiam professi sunt; & dictionis genus facile recognoscimus, & aliqua etiam, quae philosophum potius,

us, aut oratorem, nonnumquam poetam, redoleant, quam apostolum purum, grauem & firmissime haerentem verbo dei. Optima ergo Cyrilli & Augustini sententia est, quam superiori capite recitauimus, de scripturis canonicis, in quibus neque retractationes, neque lapsus, neque errata legimus, vt in iis, qui interpretationibus & commentariis magnopere excellere videntur. Quid ergo (inquiet aliquis) eorum dicta ac sententias adducis in medium, ac veluti patronos atque aduocatos adesse iubes sententiarum tuarum? Dicam, & in quod auctores ipsi non adspirarunt, nunquam ego id deferam doctissimis & prudentissimis viris. Quid ergo est? incidimus in tempora perditæ ac misera, addite etiam, si velitis, suspiciosa. Cum aliquid dicimus, dubitant homines, ne noua, ne efflicta sint a nobis aut ab iis accepta, qui in inuidiam rapti sunt, veluti perturbata religione. Huic suspicioni medemur, si ab iis, qui laudati, qui idonei auctores diutissime fuerunt habiti, ostendamus aliquando fuisse probata. Doctores itaque isti atque interpretes in opinionem adducere possunt, fidem facere plene non possunt. Vt ergo nemo ea, quae proponimus & dicimus, a nobis primum sine pietate excogitata & dicta putet, & e numero eorum esse, quae in aliquorum, qui probi sunt & periti habiti, cogitationem minime vmquam ceciderint; adducimus dicta & sententias veterum interpretum, quos non propterea conferimus, aut conferendos putamus cum scriptoribus illis primis, non humano sed diuino testimonio probatis: quin fatemur, hosce doctores lapsos interdum. Atque vtinam eorum sinistra patientia aliaue caussa non itum sit in abusus. Si enim tum primum restitissent, cum tam multi tamque fir-

mi non erant abusus, difficillimo hoc tempore non laboraremus. At ex iis quidam peritiores augustioresque de gratia fundamentis praeclare iactis, cetera contemserunt, quasi surgente ingenti hoc aedificio parietinae superstitionum & peruersarum opininonum stare non possent, collapsura per se mirum in modum: quidam imprudentiores demulserunt plebeculas. variis ritibus institutis, prope ethnicis, & rithmis compositis, commentisque poeticis quibusdam receptis: alii suffarcinatione umbrarum veluti legalium, quibus augeretur studium pietatis, cum minus nihil sit factum, sed bene inuectus incredibilis cumulus superstitionum, offusaque nox luci euangelicae, imminutaque magna ex parte fiducia illa in deum patrem, in Christum Iesum, in spiritum dei nostri. Quod factum hodie liquidissime videmus, recognoscimusque praedictum a spiritu sancto, compellente ecclesiam his vocibus. *Et interpretes tui praeuaticati sunt in me a), & venerunt fructores tui destruentes te & dissipantes a te exhibunt b).*

RECITA CAPUT

TESTIMONII DECIMUM TERTIUM.

Commentum ignis purgatorii a pythagoricis, platoniciis & poetis magna ex parte esse sumtum, per assertionem eius commenti, remissionem peccatorum infringi, reclamantibus omnibus prophetis, sanguini testamenti singularem iniuriam fieri, apostolis longe aliter docentibus c), *ne euacuetur crux Christi.*

DECLARATIO TESTIMONII XIII.

HOc commento ignis purgatorii nihil quidquam infirmius, nihil tamen quaestuosius umquam
fu-

a) *Es. XXXXIII. 27.* b) *Es. XXXXVIII. 17.* c) *1. Cor. I. 17.*

fuit episcopis, quorum cupiditati nimis angustus visus est orbis terrarum. Ii simillimi sunt eorum, de quibus ethnici dixerunt, *exhauriunt domos, & superstitione animos implent.* Missa facio incómoda accepta, abusus, blasphemias, quae praeter omnium opinionem, qui tum commentum primum nascentes tolerarunt, secuta sunt. Vnum dico, remissionem peccatorum hoc commento infringi, merum euangelium a), *venite ad me omnes, inquit Christus, qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos: tollite iugum meum super vos; & discite a me, quia mitis sum & humilis corde, & inuenietis requiem animabus vestris.* Falleris, inquiunt pseudochristi, si post baptismum mole peccatorum laborans & oneratus, Christo licet te quantumvis commendes iugumq. crucis, quod ille tulit, super te expendas, aliamque instituas vitam, putes post mortem statim requiem inuenturum, nisi de mercimoniis nostris redemeris. Christus, inquires, pro me mortuus est. Quid tum? Respondent illi, culpa ob Christi mortem es liberatus, poenae tamen temporariae sunt pendendae. Falsa ergo tot oracula prophetarum recipientium maiora quaedam de Christo, eius scilicet morte delenda esse non modo peccata, sed memoriam etiam peccatorum. Isti autem non modo memoriam, sed cruciatus & tormenta multis ac multis annorum millibus restare adserunt. Quid autem Esaias pro Christo pollicetur b)? *Ego sum, ego ipse sum, qui deleo iniquitates tuas, & peccatorum tuorum non recordabor amplius.* Quid hoc est? *deleo.* Quid? *non recordabor amplius.* Et, *deleui,* inquit c), *vt nubem iniquitates tuas, & quasi nebulas peccata tua.* Et quoniam, vt consecratum est memoriae a

fanc-

a) Matt. XI. 28. 29. b) Esa. XXXXIII. 25. c) Esa. XXXXVIII. 22.

sanctissimis apostolis, huic omnes prophetae testimonium perhibent, remissionem peccatorum a), recipit Hieremias b), quaeretur iniquitas Israel & non erit, & peccatum Iuda & non inuenietur. Quid est? non erit: quid est? non inuenietur. Et alibi c), & peccati eorum non memorabor amplius. Ezechiel item d), omnium iniquitatum eius, quas operatus est, non recordabor. Et Micheas e), deponet iniquitates nostras & proiciet in profundum maris omnia peccata nostra. Et Dauid f), quantum distat ortus ab occidente, longe fecit a nobis iniquitates nostras. Quae omnia ut essent plena ac firma, Christus mortuus est & resurrexit, sedetque ad dextram dei patris adpatens vultui dei pro nobis, qui per Esaiam ea de re peramanter exultat, gratulaturque quodammodo nobis de plenissima remissione peccatorum. Venite g) & arguite me, dicit dominus. Si fuerint peccata vestra ut coccinum, quasi nix dealbabuntur, & si fuerint rubra sicut vermiculus, velut lana erunt. Si dicerem niuem esse atram, quis ferret? Si fuloni dicerem in lana optime curata restare sordes eluendas, excandesceret iracundia homo, qui peritissimus eius artis, in ea lana curanda summam diligentiam impendisset, & merito, si fuisset optime curata. Qui ergo dixerit ob Christi mortem non omnem remissionem peccatorum esse factam, quantum in se est dicit, ecce ego venio, ecce ego arguo: peccata nostra non sunt dealbata sicut nix, non sunt munda velut lana. Tu vide iam, quam haec verba repugnent promissis dei, quam sint immemores beneficii sanguinis Christi, quam ingrati ii, qui

a) Act. X. 43. b) Ier. L. 20. c) Ier. XXXI. 34. d) Ezech. XVIII. 22. e) Mich. VII. 19. f) Ps. CIII. 12. g) Esa. I. 18.

qui abierint in has blasphemias. Sunt alia prope infinita, quae adduci possunt ex prophetis: inter quae & illud tritum *a)*, *vere languores nostros ipse tulit & dolores nostros ipse portauit. Vere portauit* dixit, ne tu inanem aliquam sed plenam remissionem delictorum factam esse putes. *Et languores & dolores* dixit, ut quiuis intelligeret, cum crudelissime, grauisissimis poenis inquam, fuisset affectus innocentissimus Christus, has poenas fuisse pensas pro iis poenis, quibus debuissent addici ob eorum delicta electi dei. Nam certe ob quid aliud poenae acerbissimae pensae sint ab innocentissimo Christo, nihil potest dici, nisi pro poenis ob delicta electorum suorum. Neminem vero tam impium esse arbitror, qui ausit dicere, poenas acerbissimas Christi non fuisse satis pro poenis, quae vel ante baptismum vel post baptismum deberentur ob delicta electorum dei. Nam si hae non sunt satis, nullae vmquam erunt satis: aut si sunt satis, tantum pro poenis delictorum ante baptismum, non expedit baptizari, nisi cum prope abeundum est e vita. Haec haeresis proxime accedit ad eam, quae fuit de lapsis post baptismum. Quasi vero spiritus sanctus & benignitas dei non sit semper eadem, quacunque hora conuersus fuerit peccator a vita mala, & merita Christi sint ad mensuram, & eius crux non satis fuerit pro nobis diu uiuentibus, nisi nos ipsi poenis nostris suppleuerimus. At quidem illae maiori beneuolentiae signo non potuit declarare quam nos amaret, quam ut peccatorum nostrorum poenas ultro luerit, ne nos lueremus. Quam ob rem iam ferme moriens, ut spiritus sanctus per Dauidem praedixerat, pie admodum clamabat e cruce *b)*, *deus, deus meus, quare de-*

a) Esa. LIII. 4. b) Ps. XXII. 1.

dereliquisti me? Verba delictorum meorum. Suscipe iam cogitationem dignam homine christiano. Quidnam is, de quo scriptum est a), *qui peccatum non fecit, nec inuentus est dolus in ore eius, dicat? verba delictorum meorum.* Age cum his perpendamus verba patris b), *propter scelus populi mei percussus eum.* Vident, quod isti petunt, (vt eorum verbis utar), plenarie poena satisfactum sit diuinae iustitiae? Qua de re audi communionem sanctorum. Omnes enim, qui ad Christum attinent, gratias agunt, & non modo ore fatentur, vt pseudochristiani multi, sed corde etiam id firmissime credunt ad eorum iustitiam, & Christum volunt, fatentur, amplectuntur iustificatorem. Ipse c) *autem vulneratus est propter iniquitates nostras, attritus est propter scelera nostra, disciplina pacis nostrae super eum & linore eius sanati sumus. Pacis nostrae dixit, & sanati sumus dixit, vt ostenderet, relicto in nobis fomite peccati, non inducias, non curationem valetudinis infirmam, sed, quotiescunque ad ipsum redierimus, remissione plena peccatorum, pacem & salutem veram datam nobis per Christum.* Qua de re audi apostolum d), *quoniam quidem deus erat in Christo, mundum reconcilians sibi, non imputans illis peccata.* Numquid pro his, in ignem coniiceris ad cruciatus temperarios? An hoc est non imputare? Item alibi inquit e), *iustificati ergo ex fide, pacem habemus ad deum per dominum nostrum Iesum Christum.* Et, *ne euacuetur crux Christi, inquit f), caritas Christi urget nos aestimantes hoc, quoniam, si vnus pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt, &, pro omnibus mortuus est.*

Chris-

- a) Ef. LIII. 9. b) Ef. LIII. 8. c) Ef. LIII. 5. d) 2. Cor. V. 19. e) Rom. V. 1. f) 2. Cor. V. 14. 15.

Christus, ut, qui viuunt, iam non sibi uiuant, sed ei, qui pro ipsis mortuus est & resurrexit. Itaque, si redempti per sanguinem Christi, in ignem cruciarentur, non sibi cruciarentur, sed Christo, qui, inquit a), est donans vobis omnia delicta. Quomodo donans? Tutissimum est, inquit Augustinus b) & Irenaeus c), scripturam per scripturam exponere. Idem ait apostolus, donantes vobismet ipsis, si quis aduersum aliquem habet querelam, sicut & dans donauit vobis, ita & vos. Num, si quis iniuriam nobis intulit, iubet dominus vt abesse illum a culpa dicamus, at supplicium nihilominus aliquod sumamus pro tempore? minime. Sed liberalissime condonandum monet; si peccauerit, non modo septies sed septuagies septies, semper ita condonandum iubet d), vt ne irae vestigium sit, ita vt ne meminisse quidem iniuriarum velimus, & de illis ipsis bene mereamur: id non sequeretur, si non & ita ipse semper nobis, cum redierimus, donaret: donantes, inquit, vobismet ipsis, si quis aduersum aliquem habet querelam, sicut & dans donauit vobis; ita & vos. Dubiumne id est, quit sit vt dans donauit vobis? Haec vel piis animis satis sunt: vt impiis aliqua sint satis, non est requirendum. Quamobrem credere debemus, quod vno ore tam firme testantur prophetae, quacunque hora conuersus fuerit peccator, spiritu dei commonitus, & dono gratiae dei in viam redierit, exstare deum, diuina illa liberalitate, non peccati, non vindictae vllius memorem, sed paratissimum ad excipiendum per Iesum Christum summa etiam laetitia, per quem, inquit apostolus, reconciliavit sibi deus, quae sunt in coelis, & quae in terris.

Nam

- a) Col. II 13. b) de doctrina christiana lib. III. cap. 27.
c) aduersus haereses. Val. I. III. c. 12. d) Mat. XVIII 22.

Nam quod contra tot tantaque testimonia prophetarum & apostolorum, tres vel quatuor subobscuros & incertos locos scripturae peruertunt, faciunt, ut solent cetera. At praeponenda sunt a vobis, in quibus habitat spiritus dei, multa paucis, certa incertis, firmissima infirmis, in quibus, quoniam ad aliud properat oratio mea, nolo multum morari. Locum, quem ex epistola ad Corinthios prima a) de igne adducunt, Chrysostomus & Theophilactus ea in epistola non de purgatorio igne, sed gehennae interpretantur. Augustinus a) non modo interpretatur sed argumentatur probatque per eum ignem tribulationis, tentationem, debere intelligi. Quod ex Matthaei euangelio colligunt, id tale est, ut quiuis intelligat ingenium eorum, qui abusus defendunt. Si qui sunt, qui plus nimio dialecticentur in sacris libris, hi sunt scholastici homines: tamen, ut peruiçacia vincant, non pudet eos colligere ex negatiua propositione adfirmationem, quem dolum sophistarum omnes dialectici rident. Ii, ut nobis illudant & populo dei, cum placet, dialecticae regulis omnia examinant atque obstringunt, cum rursus placet, reiiciunt eam omnem disciplinam, & intra cancellos ipsi contineri nolunt. Astute. At Augustinus & Hilarius c) antiqui & doctissimi interpretes, non his dolis. Ii, cum singillatim ea verba ponderassent atque illustrassent magnis commentariis, nihil tale viderunt posse colligi. Conclusionem elicit Hilarius ad similem praemissae. Omnino peccata cuiusque generis remittenda, blasphemiam in spiritum non remittendam. At isti magni dialectici ratiocinantur

a) 1. Cor. III. 13. seqq. b) in enc. ad Laur. cap. 6.
c) in Mat. Canone 12.

nantur ex eo: quod de aliquibus negatur, patet, quod de quibusdam conceditur: vnde hoc dialectice genus? Negatur de aliquibus homo, si dixerò, homo neque lapis est neque lignum: ergo concedendum est aliquem hominem esse lignum. At ne in his diutius; Augustinus tandem absoluit quaestionem his verbis a), *Quod scriptum est in euangelio Marci, non habebit remissionem in aeternum, sed reus erit aeterni delicti, quid est aliud, quam id, quod secundum Matthaeum legitur, non remittetur ei, neque in hoc saeculo, neque in futuro. Aliis quippe verbis & alio loquendi modo, eadem ipsa est expressa sententia, alium euangelistam non destruit alius sed exponit. Ex Malachiae verbis b) firmi nihil habent aduersarii. Loquitur enim is de Iohanne baptista, quemadmodum declarat dominus ipse in euangelio: prosequitur postea propheta coniunctim, vt ordo postulat, aduentum Messiae, qui dicitur Christus. Si de alia re sermo esset, sensus ille de Iohanne baptista & Messia coniunctissimus & continuus diuideretur. Nihil est, quod de aduentu primo non optime quadret. Quod in apocalypsi dictum est c), facile omnes intelligent, qui norint tropos scripturae. Saepe enim a brutis inanitis atque insensibilibus laudari & benedici deus dicitur, non quod ore quaedam, quod non habent, deum laudent, sed quod ex iis tam belle dispositis eaq. sapientia productis, quae in admirationem traduxit semper omnes homines, laus ingens atque immensa redundet in deum. Huc spectant cantica illa d), *laudate dominum bestiae & uniuersa pecora, serpentes & volucres pennatae. Benedicite ignis & aestus domino: bene-**

A a

d.

p. 11a) de verbis domini supra Matth. ferm. 11. b) Mat. III. 3. c) Apoc. V. 13. d) Ps. CXXXVIII. 7. seqq.

dicite noctes & dies domino. Quodque isti videntur non animaduertisse, de iis (quos spiritus vocant) omnibus pariter est dictum. *Omnis spiritus laudet dominum.* Quis haec intellexerit, nisi tropum scripturae intellexerit? Nam si quis ob haec dicta deducat, ergo nix benedicit dominum, ineptissimus est. At, si quis ex omnibus, quae sunt in coelo terra & inferis cumulatissime laudem referri in deum adserat, ad cuius gloriam facta sunt, quae ubiq. sunt; verissime adferet, ita vt veluti vno ore aequae omnia concinant^{a)}, *sedenti in throno & agno, benedictio, honor & gloria.* Sunt & aliae interpretationes non reiiciendae. Sed quid ego apud tales viros de his diutius? Cum praesertim doctissimi homines ad haec & cetera, quae obiiciuntur, adposite & copiose responderint. Commentum de purgatione animorum a pythagoricis, platoniciis & poetis sumtum non dissimili argumento ex fabulis Graecorum potuistis nosse, quod latini poetae secuti versibus celebrarunt.

*Quin & supremo cum lumine vita reliquit,
Non tamen omne malum miseris, nec funditus omnes*

*Corporeae excedunt pestes, penitusque necesse est,
Multa diu concreta modis inolescere miris.*

*Ergo exercentur poenis, veterumque malorum
Supplicia expendunt, aliae penduntur inanes
Suspensae ad ventos, aliis sub gurgite vasto
Inuictum eluitur scelus aut exuritur igni.*

Commentum vnde sumtum sit videtis. At quod spectris auctoribus ab euangelio Christi de firma plenae remissione peccatorum, reclamantibus prophetis & apostolis, abduci potuerunt, fuit quidem indignissimum

a) Apoc. V. 13.

mum. Aiunt enim, animos duorum hominum, qui
 mortem obierant, in balneis squalidos, sordidos,
 Gregorio esse visos; hos petiisse, vt pro se fierent ob-
 lationes, quae gregorianae hodie adpellantur, eas
 remedio fuisse, vt illi poenis liberarentur, adsecuti-
 que remissionem peccatorum in regionem piorum
 conuolarint. Nolite dubitare, principes, daemo-
 nia quaedam forma hominum induta, non homi-
 num animos, fuisse emissa ad Christi gloriam immi-
 nuendam, ad euacuandam crucem Christi, ne scilicet
 remissionem peccatorum, nobis pie abeuntibus e vi-
 ta, omni ex parte factam plenam atque perfectam esse
 Christi morte crederemus. Gloriam crucis Christi ma-
 lum daemoniorum genus est inimicissimum. Daemo-
 nia illa fuerunt, ad sollicitandos homines, vt ingrati
 immemoresque essent beneficii accepti ob mortem
 Christi, vt, precium redemptionis solutum esse ne-
 gantibus hominibus, quos sanctos adpellaremus, a-
 liqua ex parte, quod omni ex parte esset solutum, sin-
 gularis iniuria fieret sanguini restanti in perni-
 ciem animorum nostrorum sempiternam. Qui a
 daemonibus vexantur, saepe, cum super eos no-
 men domini nostri, Iesu Christi a pijs inuocatur,
 clamant, esse sese aut occisorum quorundam ho-
 minum animos aut eorum, qui suspendio perierint
 aut morte aliqua tetra. quod magni theologi fal-
 sum esse docent, adseruntque, non dubias esse illusi-
 ones daemonum, qui superstitiones & tenebras vel-
 lent offundere humano generi, certas esse animis ad-
 signatas a deo sedes siue cruciatus siue quietis. Id
 illi tandem in nomine Iesu conuicti fatentur, & cu-
 ius legionis sint, coguntur dicere. Quod si verum
 est, quis tum non videat, huiusmodi monstra illusi-

ones fuisse daemoniorum, quas persuaderent animos hominum vagari post mortem, & ad balnea quoque relegari, ut poeticis fabulis sancta conspurcaretur Christi religio & ad illud laberemur, *centum errant annos volitantque haec balnea circum?* Facit enim deus aliquando potestatem daemoniis, illudendi in portentis & signis *a)*, siue ob peccata nostra, siue ut, illusionibus iis illustratione spiritus sancti mirum in modum reiectis, effulgeat gloria Christi, cuius euangelium nos, qui in lucem admirabilem vocati sumus, sequi par est, neque modo daemoniis credere sed ne angelis *b)* quidem de coelo, si aliud euangelizent, quam quod receptum est, debemus. An, si constet, nos optime esse ablutos, immo vero sanctificatos & iustificatos *c)*, & dixerit aliquis post mortem ablutos & purgandos, non aliud euangelizat? Testimonium daemonia cum dare vellent *d)*, respuit Christus, & minas etiam addidit. Et de purgatione animorum doctrinam ad minuendam gloriam crucis ab his recipiet ecclesia, cuius dux & moderator est Christus? ecquid aliud illusores illos voluisse putatis? nisi ut per soluto precio, & poenis depensis pro peccatis nostris, a Christo tam amanter, tam liberaliter, plus etiam quam oportebat, aliqua a nobis iniuria fieret spiritui gratiae & sanguini testamenti, per quem sanctificati sumus, ut periremus culpa nostra, qui, si nos eo sanguine vere ablutos crederemus & Christum iustitiam nostram fateremur, salui esse possemus. Obsecro, quid sit illud, quod in edicti formam iis verbis spiritus sanctus iussit pronunciari, perpendite etiam atque etiam *e)*, *quanto magis putatis deteriora mereri sup-*

pli-
a) 2. Thes. II. 2. b) Gal. I. 8. c) 1. Cor. VI. 11. d) Marc. III. n. 12. e) Heb. X. 29.

plicia, qui filium dei conculcauerit, & sanguinem testamenti pollutum dixerit, in quo sanctificatus est, & spiritui gratiae contumeliam fecerit. Haec addidit, cum prius dixisset, et peccatorum & iniquitatum eorum non recordabor amplius. Vbi autem horum remissio, iam non est oblatio pro peccato; quibus illud videtur confectarium, qui Christo semel pro nobis oblato peccatorum & iniquitatum deum recordari adserit; qui remissione peccatorum gratis per spiritum dei facta oblationem iam esse pro peccato adserit: is reclamantibus prophetis, reclamantibus apostolis, conculcat filium dei, euacuat crucem Christi, & sanguini testamenti singularem iniuriam facit. Quae si indigna & non diutius toleranda viderentur, ea ne iam fiant, vobis ad gubernacula reipublicae sedentibus, prouidete, principes, ipsi, in quibus habitat spiritus dei.

RECITATIO CAPVT

TESTIMONII DECIMUM QVARTVM.

De coena domini sacramentum est sanctissime institutum a Christo, quod a Paulo ceterisque apostolis & discipulis domini & multis postea saeculis, quibus optimi fuerunt christiani, summa diligentia est obseruatum. Verum in hoc, ut in ceteris, videndum, ne arrogantia quorundam, qui omnia sibi licere putarunt, itum sit in abusus. Quod si ipse apostolus in hoc ritu nihil sibi temere faciendum putauit, quam moderationem adhibere ceteri leuissimum, facile intelligimus. Quid autem inquit apostolus a)? *Ego enim accepi a domino, quod & tradidi vobis.*

Aa 3.

DE-

) 1. Cor. XI 23.

DECLARATIO TESTIMONII XIII.

CUm dormientibus hominibus iam olim, instigante satana, aliud semen superfeminatum sit in agro domini, & incredibiles abusus creuerint in ecclesia, crebritate traditionum hominum, rescindentium verbum Christi & instituta apostolorum, accusantur aduersarii. Ii ut in aliquo loco consistant, in dicto quodam Paulli praesidia defensionis constituerunt. Locus est apud Paullum in epistola prima ad Corinthios *a*); quos inter cum essent contentiones, quas ille scissuras vocat, cuiusmodi fortasse, nisi maiores, hoc tempore sunt in ecclesia: de manducatione coenae dominicae eos arguit, quod non inuicem sese expectarent commonens his verbis, *itaque fratres mei, cum conuenitis ad manducandum, inuicem expectate: si quis esurit, domi manducet, ut non in iudicium conueniatis, cetera autem cum venero disponam*. Sunt haec coniuncta & continua, quid isti haec ad abusus defendendos vertunt, cum de ritu & vsu coenae dominicae loquatur apostolus? Agite vero, per Iesum Christum istorum hominum ingenium considerate. Ex hoc loco volunt tueri prope omnes ritus, quos, ubi per scripturas canonicas non possunt ostendere sibi ab apostolis traditos, velut acceptos per manus adserunt. Videamus, qui tueantur. Videte, quantum ipsis concedam, si in hoc ritu seruando fideles fuerunt & veluti depositum aliquod integre custodiuerunt, in ceteris omnibus fatebor fideles fuisse: at si, quo integritatem suam in ceteris volunt probare, hunc ipsum ritum, quem non esset ausus apostolus alium facere ab eo, quem Christus instituerat & discipulis administrauerat, & quo primitiua ecclesia illa vsa est, quae incredibili hominum

a) 1. Cor. XI. 33. 34. sanc-

sanctitate floruit, si hunc, inquam, ritum tantis auctoribus Christo, Paulo, ceteris apostolis & primitiua ecclesia firmum sanctumque, audaces isti homines conturbare, permiscere, & non modo clam multa addere, sed publico edicto multa demere non sunt veriti; quid credamus in ceteris ritibus, in quibus neque tales neque tantos auctores possunt ostendere, continuisse sese intra cancellos, intra pietatis terminos, vllis officii & reuerentiae legibus? Nam certe, quam institutionis Christi, apostolorum & primitiuae ecclesiae rationem habuerint, obsecro, cognoscite ex edicto eorum in sessione decima tertia concilii constantiensis. *Recita edictum. Licet Christus post coenam instituerit & suis discipulis administrauerit sub utraque specie panis & vini hoc venerabile sacramentum, hoc non obstante, & licet in primitiua ecclesia huiusmodi sacramentum reciperetur a fidelibus sub utraque specie panis & vini, postea a conficientibus & a laicis tantummodo sub specie panis suscipiatur. Quapropter dicere, quod hanc consuetudinem aut legem obseruare sit sacrilegum aut illicitum, censeri debet erroneum, & pertinaciter adserentes oppositum praemissorum, tamquam haeretici arcendi sunt & grauius puniendi.* Quae haec est in verbis pharisaicis audacia? quae in edicto antichristi impietas & truculentia? *Licet*, inquiunt, *Christus post coenam instituerit & suis discipulis administrauerit, tamen hoc non obstante.* Quid ergo obstat, si hoc non obstat? *Licet*, inquiunt, *in primitiua ecclesia hoc venerabile sacramentum reciperetur sub utraque specie, hoc non obstante, petentes laici communicari sub utraque specie, tanquam haeretici arcendi sunt, & grauius puniendi.* Si Christi, si apostolorum, si discipulo-

rum domini, si primitiuae ecclesiae ratio habita non est, cuius rei habitam olim ab istis putatis rationem aut habendam vnumquam? Si tanti ac tales auctores, Christus, Paullus, apostoli, discipuli domini, primitiua ecclesia, non obstiterunt istorum audaciae, quorum iudicio & monitis arbitramini impios sacrilegos potuisse aut posse cohiberi? Neque vero me fugit multas aduersarios comminisci causas, quibus ab instituto Christi, a consuetudine primitiuae ecclesiae sit recessum, ut ne sub vini specie seruatum sacramentum coaceresceret, neue cum per urbem circumferretur lapsu sacerdotis posset effundi. Hoc illud est, quod dicebam: si tam diligentes fuissent episcopi romani in excogitando, ut praeceptum Christi sacrum, solemne, integrum, perpetuum maneret, quam fuerunt in sanciendo, ne aliqua ex parte seruaretur, o felicem rempublicam Christi? Quid opus est seruari sacramentum in aere? quid circumferri per urbes, si domi potest confici & exhiberi aegrotis. An sacramentum hoc in templo salomonio instituit dominus, vel domi potius alicuius? Omnia sunt excogitanda, ut praeceptum, ut institutum domini stet. Causae, si quae obstare videntur, tollendae sunt, non excogitandae causae ad peruertendum & tollendum praeceptum & institutum domini. Quod vero quidam non modo laicis tenuioribus sed imperatoribus & regibus sacrificulos & salisubfulos quosdam de grege eorum, de quibus dicemus, putent praeferendos & acceptione sacramenti distinguendos; primitiua ecclesia, quae seruauit traditionem apostoli, in qua non erat ista discretio, testimonio est, quod ambitione faciant non apostolico instituto. Nam quod Christum pontifices sibi instituerint antecursorem in itinere

ribus & laterna, & praesidio circumstant, faciunt & indigne & astute, vt ferociorum animos contineant, & plebeculae vndique effluentes prouoluantur ad pedes eorum, quos, vt ipsi volunt persuaderi, Christus ipse concomitatur. Sunt pontificum romanorum hae propriae artes: in his nolite quaerere, quam sint excellentes. Quod autem mercimonia quoque ex hoc sacramento instituta sint, nolo commemorare. Disertissime enim & grauiter ea de re dictum est, & dicetur fortasse ab aliis. Neque est dubitandum, vt ea a piis, augustis, optimisque principibus tollantur, quos seruus Iesu Christi (quantum nomen Christi commouere potest) orat atque obsecrat per Iesum Christum, vt hoc sacramentum quam fieri potest purissimum restituatur ex vestigiis doctrinae apostolicae, non per modum oblationis nouae & sacrificii, sed commemorationis tantum oblationis eius sanctissimae & sacrificii, quod a) semel factus est Christus pro nobis, quo a seipso tam amanter pro nobis oblato, & in sacrificium libentissime accepto a patre, omnes oblationes & sacrificia cesserunt in abominationes. Vnde vox domini obtestantis b), *qui offert oblationem, quasi qui sanguinem suillum offerat*. Oblationes enim & sacrificia in hoc tantum pro tempore erant constituta, vt veluti vmbrae significarent hoc vnum domini sanctum & salutare, in quo salus facta est omnibus inuocantibus nomen eius. In commemorationem ergo domini coena est manducanda, qui inquit c), *haec facite in meam commemorationem*. Et apostolus d), *quotiescunque manducabitis panem hunc, & calicem bibetis, mortem domini*

Aa 5

ne

a) Heb. VIII. 2. 28. b) Esa. LXVI. 3. c) Luc. XXII. 19. d) 1. Cor. XI. 26.

ni annuntiabitis, donec veniat. Hoc ergo tantum faciendum, dum in commemorationem diuino instituto manducamus panem illū & calicem bibimus, vt mortem domini annunciemus, donec veniat. Sed tu iam,

RECITA CAPVT

TESTIMONII DECIMVM QVINTVM.

Preces, rogationes publicae, imprudenter fortasse nonnullae irrepererunt rudibus saeculis, nonnullae superstitiosis. Quamobrem in hanc quoque curam est incumbendum, viri dei, vt sint purae castaeque deprecationes, modique orandi euangelici, vt & imperiti etiam bene petere adsuecant. Verba enim apostoli commonefacere nos debent *a)*, *petitis & non accipietis, eo quod male petatis.*

DECLARATIO TESTIMONII XV.

Quod Christus ipse formulam orandi dictarit *b)*, vniuersae ecclesiae permagni refert: quod autem receperit, quidquid a patre per se petierimus, id nos impetraturos, manifeste a patre per filium docet esse petendum *c)*. Atque hoc Ambrosii illud est. *Filius vult rogari patrem: pater vult rogari per filium.* Progredientibus saeculis sensim (quae est infirmitas hominum) aliae formae sunt excogitatae, quae nunc a contentiosis & superstitiosis defenduntur ex locis sub obscuris & incertis scripturae, sinistra nonnumquam interpretatione depromptis. At si certissima dubiis, perspicua obscuris, optima ceteris praeponenda sunt, hanc vnam deprecandi formam ceteris praefereamus. At eo processit impietas & audacia latronum, qui a pontificibus romanis omnibus locis dispositi sunt, vt quae istuosas traditiones tueantur, vt si quis

con-

a) Iac. IIII. 3. b) Mat. VI. 9. seqq. c) Iob. XVI. 23. seqq.

oncionetur, hoc orandi genere adsuè faciendum populum dei, alia genera intra modum adhibita, perioribus fortasse non esse periculosa, infirmioribus & imperitis periculum aliquod posse creare, vt si in orando cultum, qui vni deo debetur, creaturae dent, i sanctorum patrocinia toto animo complexi, spei minus minusque fiduciae in Christo habeant, eaque ne impediantur, ne toto corde & mente omni diligant dominum deum, quod maximum praeceptum est, in hac rogandi formula, quam Christus instituit, nullum periculum inesse. Ita, inquam, si concionetur, eo procescit impietas & audacia hominum pontificiarum partium, vt magnum periculum impendeat homini apostolice & euangelice docenti. Ignorantia vero & confusio peruersioque primi & maximi praecepti, de vno deo tantum colendo tota mente & corde animo, excusationem vllam non habet: siquidem *plus quam oportet, non necesse est sapere, sed quantum oportet sapere, omnino necesse est.* Nam quod, vt diximus, apostolus gentium ob id ipsum epistolam a) scribat, & tantopere contendat, angelos neque esse credendos neque adpellandos, neque inuocandos mediatores dei & hominum, sed vnum Iesum Christum, commune facere gentes satis debet, numquam fuisse daturum apostolum, vt animas hominum, qui e vita decesserunt quantalibet sanctitate fuerint, adpellaremus atque solemniter inuocaremus patronos, intercessores aut mediatores. Quae non eo dico, vt virginis clarissimae & gloriosae & sanctorum hominum memoriam delendam putem, immo vero peregre conseruandam: verum ea tollenda arbitror, quae si illi viuerent, non ferrent. Nouimus Barnabam & Paullum, cum ipsis de aris ponendis

a) ad Coloss.

dis turbae Lystris cogitarent, conscisis tunicis exiliis & proclamasse a), *viri, quid haec facitis? & nos mortales sumus, & similes vobis homines.* Nouimus Ietrum, cum ad eius pedes abiiecisset se Cornelius centurio, aperte recusantem huiusmodi cultum & arguentem his verbis b), *surge & ego ipse homo sum.* Haec cum ita sint, tamen nos de templis ponendis & de cultibus iis cogitamus, quos illi omnino vetuerunt. Quid hoc est? Vtrum honoribus adficere sanctos viros, an vero grauisimis iniuriis onerare? De statuis autem & picturis cum propheta dicimus c), *simulacra gentium, argentum & aurum, opera manuum hominum. Similes illis fiant, qui faciunt ea, & omnes qui confidunt in eis. Confundantur d) omnes, qui adorant sculptilia, & qui gloriantur in simulacris suis.* Nam quod aliquibus saeculis quaedam concessa fuerunt, habuit fortasse ea res excusationem, quod per id tempus lacte opus erat & non solido cibo. Nunc vero, cum iam non simus paruuli fluctuantes, occurramus, viri fratres, *in unitate fidei, in virum perfectum, in agnitionem plenitudinis veritatis.* An ignoramus, hoc abusu in idololatriae speciem incidere plebeculas, maiores fieri concursus ad hanc aedem quam ad illam, statuæ aut picturæ alicuius gratia, ante quas vulgo se homines abiiciant atque prouoluant. Quod malum quoniam neque nunc primum repit, haud nunc primum admonuit spiritus dei, qui in concilio e) aliquando meminit suæ voluntatis. Nam quæ ea vox est? *Placuit picturas in ecclesia dei esse non debere, ne, quod colitur aut adoratur, in parietibus depingatur.* In cordibus enim fidelium non modo

a) Act. XIII. 13. 14. 15. b) Act. X. 26. c) Ps. CXV. 4. 8.
d) Ps. LXXXVII. 7. e) concilio eliberitano cap. 36.

ictum sed fixum esse debet, viri fratres, quod in spiritu coli debeat & adorari, dicente domino a), *verī adoratores adorabunt patrem in spiritu & veritate*, am & pater tales quaerit, qui adorent eum. *Spiritus & deus, & eos, qui adorant eum, in spiritu & veritate oportet adorare.* Cuius rei gratia exstant spiritus sancti monumenta illa aeterna canonicae scripturae, ex quibus ut puram integramque pietatem hauriant homines, sanctissimi apostoli instituerant b), ut resbyteri, non sacrificuli, sed seniores quidam speculae vitae & doctrinae per ciuitates constituerentur, ad praedicandum verbum dei, non ad ponendas statuas, picturasque exornandas, ut ex his (quod aiunt) iustici & imperiti edocerentur; sed ex viuo & efficaci sermone dei, qui c) *penetrabilior est omni gladio ancipiti, & pertingens vsque ad diuisionem animae ac spiritus, scrutator cogitationum & intentionum cordis.* Id enim imprimis est cauendum, viri principes, ne indulgentia statuarum occasio detur infinitae hominum multitudini ad idololatriam: qua illi quidem peribunt, sed eorum animas dominus de manu vestra requirit. Id ne vanum aut futile putetis, contestatur odie vobis seruus Iesu Christi, quod illi in impietate peribunt, animas autem eorum dominus de manu vestra requirit. Hoc zelo imperatores quidam olim rauiter commoti, vi pontificum romanorum nihil profecerunt. Ii pontifices, ne vobis impedimento essent, prouidete, principes vos, in quibus habitat spiritus dei, eorum apertissimam impietatem, ad resistendum semper spiritui sancto, sicuti & patres eorum, imitae sequamini. Audite quam indigne, quam insipienter ex iis vnus quidam maximus falsae pietatis inuolucrum.

) *Iob, IIII. 23.* b) *Act. XIIII. 23.* c) *Heb. IIII. 12.*

lucro, quo se ille saepe obtexit, reprehenderit Serui-
um episcopum Massiliensem, qui, ad idololatriam
ruentem populum cum animaduertisset, statuas om-
nes in ecclesia confregerat. *Perlatum*, inquit *a*),
ad nos fuerat, quod inconsiderato zelo succensus sanc-
torum imagines sub hac quasi excusatione, ne adorari
debuissent, confregeris, & quidem, quia adorari eas
vetuisse laudamus, omnino fregisse reprehendimus.
Dic frater, a quo factum sacerdote aliquando auditum
est, quod fecisti? Vt omittam de Paulo apostolo il-
lud *b*), quod, cum Athenis esset, incitabatur spiritus
eius, videns idololatriae deditam ciuitatem; nonne,
o Gregori, legimus, Ezechiam regem deo gratissi-
mum, illum ipsum, de quo scriptum est *c*), qui fecit,
quod erat bonum coram domino, iuxta omnia, quae
fecerat Dauid pater eius. ipse dissipauit excelsa, & con-
triuuit statuas, & succidit lucos, confregitque serpen-
tem aeneum, quem fecerat Moyses; siquidem vsque
ad illud tempus filii Israel adolebant ei incensum; quem
tamen serpentem fecerat Moyses, posueratque ex ius-
su dei, & erexerat ad salutem conuincientium oculos in
eum: fregit signum ipsum Christi domini, cum ido-
lolatriae periculum ex eo immineret, confregit, in-
quam, Ezechias signum crucifixi *d*), & erat deus cum
eo: propter quod laudatur Ezechias in scripturis sanc-
tis, reprehenditur Seruius a pontificibus romanis.
Non est idem spiritus, qui laudat & qui reprehendit.
Ecquid erat, inquam, serpens ille aeneus, nisi sig-
num ipsum referens Christum domini? Hoc tamen
signum tam sacrum, tam solemne positum, vt eo
com-

a) ex epistola Gregorii papae ad Seruium episcopum
Massiliensem b) Act. XVII. 16. c) 2. Reg. XVIII. 3. 4.

d) Num. XXI. 8.

commonerentur omnes de Christo, in quo spes omnis salutis esset ponenda, imminente periculo idolatrias, confringi debere, spiritus domini pungens monuit Ezechiam. Eodem spiritu, qui est spiritus intellectus & sapientiae, punctus & commonitus eruius, succensus dicitur spiritu & zelo inconsiderato. Sunt hae blasphemiae in spiritum sanctum propriae pontificum romanorum, per quos non est dubitandum, saepe illuisse satanam gentibus & populis, rae se ferentem angelum lucis. Sed ego haec missa facio. Ad illud potius venio, quod auctores ipsi, uibus nituntur, tametsi aliquando non ita constanter locuti sunt, ea tamen vis est veritatis ut saepius rauissime commonuerint firmiterque adseuerauerunt. Quod operae precium est audire, *qui habet aures audiendi audiat, quid hic spiritus dicat ecclesiae. Illiter orare, quam Christus, filius dei, qui veritas est occuit, non ignorantia sola est, sed culpa, quando ipse posuit & dixit, reuocatis mandatum dei, ut traditionem vestram statuatis. Quid est, non ignorantia sola est sed culpa? Dicant iam, ignorantiam eius rei minimi esse faciendam, operarii satanae.* Haec Iulianus a) & Augustinus b) in euangelio Iohannis multis ac multis agit, ne in sanctis, quos montes adellat, spem ponamus & collocemus. *Non potest, inquit, esse in pace, qui spem ponit in homine. Noli sic erigere oculos in montem, ut putetis in hominem vestram esse collocandam, & sic dicite, leuauit oculos meos in montes, vnde veniat auxilium mihi, ut statim subiungas, auxilium meum a domino, qui fecit coelum & terram. Vnde enim & montes acceperunt, ibi &* spes
) in sermon. de oratione dominica. b) in expos. euang. Iohannis tract. I, cap. 1.

Spes nostra ponenda est. Mons erat & ille baptista Iohannes, qui dixit, non sum ego Christus, ne quisquam spem in monte ponens caderet ab illo, qui montes illustrat. Et Crisostomus), cum ea verba interpretaretur, unusquisque autem videat, quomodo superaedificet, fundamentum enim aliud nemo potest ponere praeter id, quod positum est, quod est Christus Iesus; subdit, super hoc ergo aedificemus, & pro fundamento habeamus tamquam palmitem vitis. Nullum sit medium inter nos & Christum: quod si medium aliquod intercederet, id quamprimum aboteamus. Quae etsi verissime dicta sunt, quia tamen eius non sunt auctoritatis, qua scripta illa diuinitus, ab illis non recedamus, ex quibus docendi sunt populi ut firmissimis haereant, & fiduciam in deum per Christum habeant. Iustificari, inquit apostolus b), gratis per gratiam ipsius per redemptionem, quae est in Christo Iesu, quem proposuit deus propitiatorem per fidem in sanguine eius, ad ostensionem iustitiae suae: non ergo ut te ex operibus tuis iustum ostendas, sed ut ipse Christus clarificetur, quod est, ut omnibus sit compertissimum, quia solus ipse est iustus, per se ipsum tantum iustificans nos, iustitia ipse nostra, lauans nos in sanguine suo. Est ergo perpendendum, quod nostra causa venia digni non sumus, quod mediatore opus est ad deum, sed firmissime credendum, vnum mediatorem dei & hominum esse Christum c), cuius sanguinis & vitae effusione pro nobis placatus est pater, ita ut quicumque quacumque hora, ut pollicitus fuerat per prophetam, ad deum reuertemur, nos benigne excipiet. Quamobrem assiduum propitiatorem habemus apud deum praepotentem & volentem. Unde

a) in ep. 1. ad Corinth. c. 3. b) Rom. III. 24. c) 1. Tim. II. 5.

saluare, inquit apostolus a) in perpetuum potest
 ccedentes per semet ipsum ad deum. Et rursus b)
 Ion enim in manufacta introiit Christus exempla
 verorum, sed in ipsum coelum, ut adpareat nunc
 ultui dei pro nobis. Sunt haec firmissima, quibus
 emo est tam stolidus, ut putet comparari posse, quae
 adducunt aduersarii eruta ex locis obscuris & incertis:
 niusmodi est illud c), si steterit Moyses & Samuel co-
 ram me, non est anima mea ad populum istum. Vi-
 en', inquit, cum iam olim e vita discessissent
 Ioyfes & Samuel, de ipsis tamen dicitur, si steterint
 Ioyfes & Samuel coram me. Non pudet haec pro-
 rre in lucem? Tropi sunt quidam scripturarum,
 ai & frequenter apud latinos; his non bene accep-
 s, nihil mirandum, si cetera male accipiantur. Con-
 tionis nota nihil habet firmi, nihil adserit, nihil ex
 sequitur, nisi antecedens postea adfirmes ac sumas,
 quo consequitur id, quod est annexum; at per se
 ota nihil complectitur. Tale est illud,

Nan tali auxilio nec defensoribus istis

Tempus eget, non si ipse meus nunc adforet Hector,
 eque enim sequitur, si viueret Hector, Troia non
 peretur, ergo signum est, Hectorem viuere. Sed
 ene tropus est, quo ostenditur nullam esse spem de
 lute Troiae. Sic neque sequitur, si Moyses & Sa-
 uel orarint, non flectar, ergo signum est Moysen
 Samuel mortuos orare. Sed bene colligitur, nul-
 me esse spem in flectendo. Tropo item illud est in-
 lutum d), facite vobis amicos de Mammona iniqui-
 tis, ut, cum defeceritis, recipiant vos in aeterna
 bernacula. Quis est, qui recipit in aeterna taberna-

B b

cu-

a) Heb. VII. 25. b) Heb. VIII. 24. c) Ier. XV. 1.
 d) Luc. XVI. 9.

cula? Quis est, qui dat vitam aeternam? nempe is, qui dicit *a)*, *oues meae vocem meam audiunt, & ego cognosco eas, & sequuntur me, & ego vitam aeternam do eis.* Nam si quod vniciuiquam ex minimis Christi fecerimus, Christo fecerimus *b)*, & quia pro ea re, quae fidem non inanem consequitur, nobis Christus dat vitam aeternam, dicuntur quodammodo & illi dare nobis vitam aeternam. Vt si quis furtum fecerit auarus, & ob subreptam pecuniam infelici arbori recte suspendatur, dicimus, pecuniae illum ad furcas adegerunt, cum tamen ad furcas non pecuniae sed lictores hominem adegerint. Horum similia multa sunt inepertissime ab aduersariis adducta, quae, ne vobis fastidio sim, omitto. Nam quod viuentes orant pro viuentibus, non puto vos exspectare, vt diluam. Ab iis (inquiunt theologi) qui sunt in statu promerendi caritas exigitur. Hic insurgunt. Non est credendum caritatem minui in animis beatorum. Quare, cum ii caritatem habuerint viuentes, eam, non est credendum, amissam in meliore vita. Coniectura haec est non sat firma. Quid si id est, quod nonnulli adserunt, omnem illorum caritatem, quae, vt ipsi loquuntur, in duos ramos diuisa erat, (in dilectione dei & proximi) postquam a nobis est decessum, in vnum ramum cohaesisse, in dilectione scilicet solius dei: ad eius maiestatem, potentiam, gloriam contemplandam conuerſi, aliud praeterea nihil cogitare dicuntur, Christi gloriam exspectantes & regnum dei tanto desiderio, vt de vindicta clamare etiam dicantur *c)*, & caritate tamen ardeant, amore scilicet illo in deum. Adde, quod etsi in sinu Abraham esse dicantur, qui tamen sit ille sinus, qui status dormientium, ad diem vsque iudi-

a) Iob. X. 27. 28. b) Matth. XXV. 40. c) Apoc. VI. 10.

icii non liquet. Quae de re Augustinus a), sed qui-
am sint illi beatissimi, qui iam sint in ea possessione, qua
ucit haec via magna, quaestio est. Et angeli quidem
ncti quod ibi sint, nulla quaestio est. Sed de sanctis
minibus iam defunctis, vtrum ipsi saltem dicendi sint
in illa possessione consistere, merito quaeritur. Et
enaeus inquit b), cum enim dominus in medio vmbrae
ortis abierit eo, vbi animae mortuorum erant, post
inde corporaliter resurrexerit, & post resurrectionem
dfunctus est, manifestum est, quia discipulorum eius,
propter quos & haec operatus est dominus, animae a-
bunt in inuisibilem locum, definitum eis a deo, & ibi
sque ad resurrectionem commorabuntur subistentes
surrectionem. Praetereo aliorum opiniones, & de
ormitione quaedam, & cetera nata ex coniecturis,
uae nihil habent firmi & comperti. At modus iste
ogandi a patre per filium non est ex coniecturis, fir-
uissimus est, nusquam dubitabilis; quia ex verbo
ei. Quae amentia tandem est adfuefacere gentes &
ationes rebus incertis & coniecturis? Annon hoc
lud est? Et ad fabulas conuertentur. Verbum dei
onferre cum coniecturis numquid est apostolicum?
uangelicum mandatum non pluries facere quam tra-
itiones hominum, numquid episcoporum, qui Pe-
um, qui Paullum agunt? qui columnas ecclesiae?
lic modus euangelice orandi est certissimus, & prop-
erea praefendus, & longe lateque praeponendus
& praedicandus. Quid ad haec respondent? Haec
hristi verba sunt. Si Christo non credunt, quod re-
iciunt, declarent iam verbis animi sententiam. Quid
iquit Christus c)? Quodcunque petieritis patrem in
omine meo, hoc faciam, vt glorificetur pater in filio.

Bb. 2

Pec-

) l. I. c. 14. b) aduers. haer. Val. l. V. c) Iob. XIII. 13.

Peccator, inquires, sum. At ipse dicit a), *non veni vocare iustos sed peccatores*. Quomodo vero vocat? quam benigne, quam liberaliter. Venite, inquit b), *ad me omnes, qui laboratis & onerati estis; & ego reficiam vos; tollite iugum meum super vos, & discite a me, quia mitis sum & humilis corde, & inuenietis requiem animabus vestris: iugum enim meum suauis est & onus meum leue*. Si quis ad Christum mediatorem tam humaniter inuitantem non venit, sed alio diffidens diuertit infelicitur; ne dubitate, principes, eorum factum esse culpa, qui maximam curam, incredibilem diligentiam adhibuerunt in firmandis eorum traditionibus. Quod si vos illos esse memineritis, qui esse debetis, nihil vobis erit potius, quam ut omnes intelligant, nihil vos in hoc concilio voluisse minus quam superstitionis, nihil plus quam verae & solidae pietatis, ut quantum in vobis fuit per sententias vestras & benefacere & benepetere discerent gentes & nationes, quae inuocant nomen domini nostri, Iesu Christi.

RECITA CAPVT

TESTIMONII DECIMUM SEXTVM.

Magna est licentia episcoporum & clericorum, qui, ut vitae integritate & innocentia in ecclesia lucerent, quasi diuinum aliquod lumen, & ceteris praeessent, ampla ab imperatoribus & regibus priuilegia sunt adsecuti, quibus freti in omne genus sceleris irrumpunt, & coerceri legibus ciuilibus non possunt: quae sicuti olim iustis de causis fuere concessa, sic nunc iustis de causis possunt tolli.

Quae

a) Matt. VIII 13. b) Matt. XI 28. 29.

Quae multa ex scriptura diuina adducunt pontifices romani, vt eorum decreta fulciant, e omnino accusentur, ne in eos animaduerti offit, ne iudicia subeant, durissime esse de- porta & nulla esse. Pleraque enim, quae de christo domino dicta sunt, sibi arrogat; non- ulla, quae ad fideles omnes aequae spectant, eluti ad se solos dicta conuertunt: multa ie- ine collecta inanem verborum volubilitatem abent, praeterea nihil. Possent nunc impera- torem romanum & reges principesque reipu- licae christianae priuilegia, quibus illi abusi int multis saeculis, abrogare, edictum pro- onere, vt, quorum vita spectatae non fuerit integritatis, a plebe sancta & populo dei de- radu deiici possint, & alii spectata vita & doctrina substitui, vt spiritus, quem deus sus- citabit in populis a), *vendentes & ementes in templo eiiciat, & mensas numulariorum & cathedras vendentium columbas euertat.*

DECLARATIO TESTIMONII XVI.

Quod imperatorum & regum priuilegia perpetua esse non possunt, sicuti verbum dei, quod sum- ma est auctoritate, huc adpulerunt animum ponti- ces romani, vt decretis agerent veluti ex scriptis di- uinis, quibus tam se quam asseclas & collegas exime- nt legibus & poenis, quae ciuiles adpellantur; vn- de & forum sibi aliud a laicis constituerunt: cui rei stitissimis olim de causis fauerunt pii imperatores & ges. Nam eo tempore, quo non penitus recepta erat religio christiana, sed veluti noua & propterea uisidiosa pullulabat, magnis opibus summa poten- tia

Bb 3.

) Marc. XI. 5.

tia oppugnabatur ab iis, qui deorum cultum, antiquos ritus, paternam atque auitam religionem tolli videbant. Eam ob rem, si pius aliquis per id tempus imperium romanum est adsecutus, id imprimis curauit, ut ecclesiae praefecti tuti essent ab laicorum vi regulorumque potentia *a*). Iis principibus orta sunt priuilegia & donatiua, quae illis temporibus fuerunt quidem necessaria: at ubi gentes & nationes vulgo idolorum cultibus reiectis ad Christum venissent; priuilegiis nihil valde opus erat, cum praesertim ecclesiarum praefecti summo apud omnes in honore essent, qua data est via ad tyrannidem non modo humanarum rerum sed etiam diuinarum. Perstiterunt nihilo secius in incepto pontifices, & indies magis se priuilegiis muniunt. Concedebant omnia imperatores & reges, vel specie pietatis allecti, vel lactati spe a pontificibus romanis quaestiuosa interpretatione scripturae, qua adsererent, sibi vnus esse potestatem fores coeli aperiendi transmittendique animas in coelum, licet eae ad inferna etiam loca essent destinatae, ut praeter alias fabulati sunt de Traiani & de Dagoberti (Francorum regis) anima apud Lyparim extorta de manibus daemoniorum: vel quod priuilegia & dona non pontifices, sed diuum Petrum ipsum a principibus accipere confinxerunt; unde cum ab aliis multis multa dona tum ab Honorio fundi comiti etiam beati Petro dicuntur *b*). Et perbelle Gregorius ad Ricardum regem Vnifigothorum Petri nomine rescripsit his verbis *c*), *beatus Petrus, apostolorum princeps, quam libenter munera excellentiae vestrae*

a) ex Aug. de civ. dei. b) ex Palatina in vita Calixti papae. c) in epist. Gregorii papae ex tomo I conciliorum. In Gregorii septimi papae vita.

rae suscepit: vel quod his artibus, rudibus saeculis, pontifices romani magna auctoritate praediti partaque monarchia imperium iam haberent in principes, et nihil quod vellent non impetrarent, ita ut Henrico pontifex romanus potuerit dicere, te imperatoria administratione regiaque deiicio: & Toletano archiepiscopo Romam venienti & in verba pontificis iurandi pallium & priuilegia concesserit eundemque totius Hispaniae primatem instituerit. Huiusmodi exempla infinita qui velit, ex historiis petere potest. Quae opiosissime dici possunt, a me ne quidem attinguntur, tum quod hic mihi labor non est propositus, tum quod res altera non est notior. Quod suscepi, id exsequar. Nam quod hominum priuilegiis contenti non uerint pontifices romani, sed vim etiam attulerint scripturis diuinis, ut per eas tyrannis in omne hominum genus & in verbum dei statueretur, meum officium est, ut ostendam indignissime esse factum, vestrum reliquum est, principes, in quibus habitat spiritus dei, ut, quid vobis agendum sit, cogitetis. Maximus commentum fuit semper pontificum romanorum omnium de potestate episcoporum & clericorum immunitate, in quo nihil aliud cogitatum, nihil aliud susceptum, nihil aliud actum est, nisi ut pontifices romani prouinciarum omnium totius reipublicae christianae, regnorum, gentium, nationum, orbis denique terrarum domini constituerentur? quam cupiditatem non modo in decretis sed ne in precibus quidem ipsis ad apostolos occultare potuisse dicuntur. Agite (inquit Gregorius a) apostolorum sanctissimi principes, & vestra auctoritate interposita confirmate, ut omnes nunc demum intelligant,

Bb 4

f.

a) in vita Gregorii papae 7. ex Platina.

*si potestis in coelo ligare & soluere, in terra quoque, imperia, regna, principatus, & quidquid habere mortales possunt, auferre & dare nos posse. Quid Petrus? quid Paullus audit vmquam indignius? quorum nomine hæc tyrannis exercetur in terris. Pontificum summa cura fuit in singulis prope decretis, quae magno numero tomis conciliorum continentur, vt in primis agerent, episcopos omnino non esse accusandos, episcopos non esse iudicandos ab hominibus, homines omnes episcoporum at episcopos dei iudicium expectare a): perinde atque non idem aequè sit constitutus iudex viuorum & mortuorum, cuius aduentum tam illi quam nos expectemus. Vbi de hac re imperatorum & regum responsis frigide & ieiune confictis egerunt, insurgunt ex dictis quibusdam veluti diuinæ scripturae b). *Criminatores contra doctorem nemo suscipiat, quia non oportet filios reprehendere patrem.* Quid hoc sit si postules; scriptum est, inquit, *non est discipulus super magistrum*: in quo dicto sibi impudenter arrogant, quod Christus de se ipso verissime pronunciat, ea arrogantia elati, vt non intelligant, quid moneat Christus, quod neque pater aliquis neque magister nobis est appellandus in terris: & patrem, inquit c), *nolite vocare vobis super terram; vnus est enim pater vester, qui in caelis est: nec vocemini magistri, quia magister vester vnus est Christus.* At pontifices romani, vt nouerimus quam sint dicto Christi audientes, non modo patres sese, sed patres sanctissimos & beatissimos instituerunt appellari. Ab hominibus, inquit, non*

a) in tomo concil. 1. & 2. b) in responsis Constantino adscriptis. Eleutherus papa in decretis. c) Mat. XXIII. 9. 10.

imus iudicandi nos, de quibus est scriptum a), *deus
etit in synagoga deorum; in medio autem deus diu-
icat, &, ego dixi, dii estis.* Impudentia secunda
aec est pontificum romanorum, vt quod ad omnes
Christi fideles attinet, episcopis vnis dent. Nam
thuc ipsum, *ego dixi dii estis & filii excelsi omnes,*
Augustinus b) & ceteri interpretes de Christi fidelibus
mnibus aequae adserunt dictum, de quibus illud c),
*edit eis potestatem filios dei fieri, his qui credunt in
omine eius; &, ne multis morer, Christus ipse a-
erit d), ego dixi, dii estis.* Deos, inquit, *adpellat
mnes, ad quos sermo dei factus est.* Huic simile il-
ad est e), *nolite tangere christos meos, & in prophetis
reis nolite malignari.* Id de omnibus Christi fideli-
us aequae dictum est, qui videntes, qui serui dei, fi-
i Abraham, & filii Iacob electi dicuntur, quod ip-
met pontifices liquidissime videbunt, si non vnum
ut alterum Psalmi versum, sed Psalmum omnem le-
ent, in quo haec habentur, *semen Abraham serui
ius, filii Iacob electi eius, nos autem,* inquit aposto-
is f), *secundum Isaac promissionis filii sumus.* In
uem errorem turpiter saepissime sunt lapsi, quod,
t in principio prope querebar, luci euangelicae of-
ufis tenebris de vnctione spiritus sancti, reiecerunt
e in vmbras iudaicas. Christi enim dicuntur om-
es, qui credunt in vnigenitum dei, quod de fideli-
us testatur Iohannes g), *vos vnctionem habetis a
ancto.* Hinc vncti vocamur, hinc Christi omnes a
ropheta, hinc regale sacerdotium ab apostolo, non
uod vnctione exteriori quadam perunctum caput

Bb 5

ha-

) Psal. LXXXII. 1. b) in euang. Iohannis. c) 2bb. I.
12. d) Iob. X. 34. 35. e) Ps. CV. 15. f) Gal. III.
28. g) 1. Iob. II. 20.

haberemus aut aliud, sicuti sacerdotes illi veteres, quibus id contingebat in vmbris, vt nos ipsi praefigureremur, sed vnctione quadam interiore spiritus, ex qua spiritus sancti opera prodeunt, quam qui non habent, non possunt intelligere, non vt haberemus linostimas Zosimi, aut Sotheri pallam & consecrata vestimenta pontificum, stolasque leuitarum, sed a) corpora munda & sanctificata, vel purum coelibatum vel legitimum matrimonii ius seruantes in castitate & sinceritate, vasa misericordiae impolluta, scientes quia corpora nostra membra sunt Christi, membra nostra templum sunt spiritus sancti, qui in nobis est, quem habemus a deo. Omnes igitur, qui per spiritum sanctum credimus in vnigenitum dei, Christi adpellamur, quod vnctionem habemus a sancto, baptizati spiritu dei, vt ex nobis Christi corpus sit, quae ecclesia sancta adpellatur, in qua licet necesse sit esse quosdam spectatae integritatis homines & probatae vitae, quales proponit apostolus ad diaconatus & episcopatus gerendos, vel ob praedicandum verbum dei, vel ob egestates sanctorum subleuandas: ii quamquam a nobis colendi & obseruandi sunt, non tamen pro eis magis id dictum, *nolite tangere christos meos*, quam pro quouis eorum, de quibus dominus b), *quidquid fecistis vni de his fratribus meis minimis, mihi fecistis*. De his nunc dicit per prophetam c), *qui vos tetigerit, tanget pupillam oculi mei*. Qui sensus cuique erit apertissimus, qui, quae praedicta sint, quae contigerint, animaduertet. Sine muro praedixit futuram *Hierusalem*, quod est, *ecclesiam*, hoc est, sanctos Christi fideles, nudatam auxilio, quod accidit martyrum tempore: quos, vt ibi minatur pro-

a) 1. Cor. VI. 15. seqq. b) Mat. XXV. 40. c) Zac. II. 8.

meta, mirabiliter vltus est deus, gente scilicet illa
mana, quae saeuiebat in christos, illa orbis domi-
deleta, vrbe direpta atque incensa, occupata om-
Italia, imperio amisso. Annon huc illa omnia
ectant? *nolite tangere christos meos, & in prophe-*
meis nolite malignari. Et qui tetigerit vos, tanget
pillam oculi mei. Perge, vt quae res secutae sint
gnoscamus a). Quia ecce ego leuo manum meam
per eos, & erunt praedae his, qui seruiebant sibi.
laec propheta, quae de christis domini, hoc est, chris-
fidelibus dicta sunt, qui fortiter ceciderunt & in sup-
pliciis mortui sunt pro testimonio Christo dando:
uos mirabiliter vltus est deus & pater domini nostri
esu Christi. Quae si perpenderent quidam consul-
tores magnorum principum, non vsque adeo inflam-
marent reges & nationes in defensores euangelii. Me-
minerint, meminerint, quod polliceatur deus is, quib)
ufert spiritus principum, terribilis apud omnes reges
errae, etsi nos minimi eius serui sumus, pollicetur c)
orrepturum se pro nobis reges, vocaturum famem
uper terram & omne firmamentum contritum. Sed
go me ad Christi pedes abiicio, cui serui in spiritu,
ad quem leuo manus meas. Aliud, quo nituntur
irmare eorum decreta pontifices, est, quod dixerit do-
minus d), qui vos audit, me audit, & qui vos spernit
ne spernit. Constat hoc a Christo apostolis esse dic-
um, per quos dominus multa erat instituturus, qui-
bus propterea recepit se missurum spiritum sanctum.
Ille, inquit, *suggeret quaecunque dixi vobis: qui er-*
go vos audit, me audit, qui vos vestraque instituta sper-
nit, me spernit. Quem sensum declarat Paullus di-
cens,

a) Zach. II. 9. b) Psal. LXXVI. 13. c) Psal. CV. 14.
seqq. d) Luc. X. 16.

cens a), *qui haec spernit, non hominem spernit sed deum.* Viderint iam pontifices romani, qui nihil magis curarunt, quam ut traditionibus suis instituta apostolorum tollerentur, quos spreuerint, Paullumne & Petrum an Christum ipsum? Quae sunt hominum ingenia, discite iam, qui interpretentur scripturas, volunt hoc dictum sic exponi, qui vos pontifices audit, me audit, qui vos pontifices spernit, me spernit, & non, qui vos apostolos spernit, me spernit: & tamen ad apostolos sciunt hoc dictum a domino: primum ergo ad apostolos attinet, deinde ad eos, quorum typum gerebant apostoli: gerebant autem typum vere fidelium. Quomodo vero fideles isti esse potuerunt, qui hoc ipsum dictum, quod tanti faciendum putant, nihili fecerunt? nonne ipsismet iudicibus iudicati sunt? Si Christus dixit apostolis, *qui vos spernit, me spernit*, cur praetulerunt prudentiam suam inanem institutionibus apostolorum, ita ut abrogatis apostolicis institutis suas traditiones servari mandarint; vel non hoc est spernere apostolos? Spelni apostolos dicunt, si pontificibus palatia & episcopis praeclaræ aedes non exaedificentur, si vectigalia fiant deteriora aut de censu dematur, quo minus in vestibis preciosis incedant gloriosi minusque in auro bibant; sperni mirum in modum apostolos, si praeter magnos census, quos sunt aucupati iam multis saeculis, decimae non persoluantur aut impedian-
tur; sperni item si quis commonstret & clamet cauendas decipulas indulgentiarum, quibus nullus est tam custoditus nummus, quem non intercipient. Quae omnia quam sint apostolica, iam omnes norunt. Sed ego redeo ad commentum illud episcoporum, ne accu-

a) 1. Thes. III. 8.

culentur. Si a) enim sine crimine sacerdos eligi praecipitur, nullatenus ab hominibus criminibus irretitus accusari & calumniari permittitur. Hoc si verum est, non modo accusatorem sed nec sacerdotem (excipio semper Christum, qui peccatum non fecit, nec inuentus est dolus in ore eius b), qui verissimus est sacerdos) habebimus. Quis enim est sine crimine? At quod Paullus dicit c), oportet episcopum esse irreprehensibilem, intellige tu virum bonum, qui homo esse possit: vere enim bonus solus est deus d). Ita & accusatores, si viri boni sint, erunt magis idonei. Nam fac esse, quod vir aliquis simulator ac dissimulator pulchre se continuerit, tantisper dum in episcopatum prouehetur, deinde ad ingenium redeat, non est ex praecepto Christi commonendus fraterne? Si malus esse non desinet, adhibito teste non est arguendus? Si tandem non audierit, non est accusandus apud ecclesiam seniorum aut praefectum ecclesiae e)? Nam quod Paullus dixerit f), accusationem aduersus presbyterum noli recipere, nisi sub duobus aut tribus testibus, non dixit, non esse recipiendam, sed duobus aut tribus testibus adferentibus esse recipiendam. Quod Euaristus g) adfert, non conuenit episcopis, qui non ad ferendum gladium vt principes terrae, sed vt exemplar vitae spiritualis, speculum religionis, obseruatores euangelii esse debent. Ii, si opinionem fallunt, cogendi sunt ab ecclesia sancta, vt episcopatu se abdicent, aliique meliores instituantur, si fures si paricidae fuerint poenis adficiantur, quae ciuilibus legibus proponuntur. Quod fieri non potest, nisi quod

a) ex epist. Anacleti papae. b) Es. LIII. 9. c) 1. Tim. III. 2. d) Matt. XVIII. 17. e) Matt. XVIII. 15. seqq. f) 1. Tim. V. 19. g) in epist. Euaristi papae.

quod vulnus imperatores & reges fecerunt, imperatores & reges sanent, vt priuilegia nulla sint, quae commune bonum impediunt, & magnis diuitiis & regnis auctos episcopos in infinita potestate & summa copia rerum omnium in eum statum redigant, vt vere iam episcopi neque dominationes neque regna quaerant, sed mediocri censu contenti tranquillam & quietam vitam sequantur. Id cum ipsis optamus, optamus etiam, vt vere beati sint. Quod si recusarint, cogantur vt dicto apostoli sint audientes a), *habentes alimēta & quibus tegamur his contenti simus: nam qui, inquit, volunt diuites fieri, incidunt in tentationem & in laqueum diaboli, & desideria multa inutilia & nocua, quae mergunt homines in interitum & perditionem.* Quam sententiam diuinitus scriptam carthaginense concilium secutum decreuit b), *vt episcopus vilem suppellectilem & mensam & victum pauperem habeat & dignitatis suae auctoritatem fide & vitae meritis quaerat.* Et rursus c), *vt episcopus nullam rei familiaris curam ad se reuocet, sed vt lectioni & orationi & verbo praedicationis tantummodo vacet.* Non impedit hic me, pontifices & collegae pontificii, vestrum inimicum edictum, quo declarastis d), *haereticos esse habendos omnes, qui adfirmarent Christum eiusque discipulos nihil priuatim habuisse; in ignem esse coniciendos omnes, qui adfirmarent ipsis discipulis vendendi, donandi, testandi, acquirendi, suo pte ingenio ius non competere.* Quorsum hae minae spectent; principes isti etiam considerabunt. Ne in me declamate, pontifices: minitamini ista mitratis vestris

a) 1. Tim. VI. 8. 9. b) concil. carth. quarto cap. 15. c) concil. carth. quarto cap. 20. d) in vita Iohannis papae 23. ex Platina.

is & iis, qui procurauerunt gēua sua ante Baal-
go, non modo his principibus audientibus & vni-
erso populo; sed Christo ipso, qui coelum incolit;
icam, apostolos non modo integritate vitae sed
tiam patientia paupertatis fuisse ornatos; Christum
non modo pauperem fuisse sed hac voce veluti pro-
pria adpellatum in Psalmis *a*), cuius denique vox
est *b*), *vulpes foueas habent, & volucres coeli nidos,*
filius autem hominis non habet, ubi caput suum reclinet.
Quod vero simuletis ad Christum, ad apostolos magis,
quam ad vos ipsos haec regna hos census pertinere,
id non sat scio: ad fratrum filios, ad spurios adoles-
centes quosdam, & minime sobrias mulieres spectas-
se, persaepe historiae ipse testantur. Illud vero per-
iniquum omnino & non ferendum, quod cum sum-
ma avaritia & incredibili cupiditate pontificum infi-
nita potestas coniuncta sit. Saepissime enim, quid-
quid mali habuit Italia, quidquid calamitatis ex in-
cendiis bellorum christiana respublica accepit, id
omne a pontificibus romanis est conflatum. Quod
si in ea felici quidem paupertate, quam apostolus in-
stituit Tito *c*), non recedere episcopos iussissent, pii
principes, qui cupidos homines imprudenter in o-
pulentiam coniecere, minus aliquando laborauisse-
mus, plus laudatae pietatis haberet ecclesia. Sapi-
entissimi imperatores, cum in hibernis legiones col-
locant, si qua oppida contingant, quae bonitate agro-
rum & rerum adfluentia excellant, non nihil veren-
tur, ne inuictos militum animos & dura corpora e-
orum, qui a pueritia sub pellibus stare & vigilare noc-
tes & grauissima quaeque perpeti sunt adsueta, copia
corrumpat & lasciuia molliat: & nos otiosis istis, du-
bi-

a) Ps. XXXX. 18. *b*) Mat. VIII. 20. *c*) 1. Tim. VI. 8.

bitabimus, an immensi census, regiae diuitiae, peramoeni fundi, voluptuaria domicilia periculum crearent? quos constat millies a regionibus officii & continentiae abductos, abducendosque semper, nisi modum aliquem licentiae potestatique eorum feceritis, vos principes, in quibus habitat spiritus dei. Nam maiores vestri eo priuilegia, regna & census ingentes iis concesserunt, vt ecclesiae dei bono essent. Id cum vos falsum esse comperjatis, antiquare priuilegia, aliquid instituere potestis, quo census illi ecclesiae bono sint. Administratores ecclesiae dicunt, se esse episcopi. Sint sane. At si abusi sunt ea administratione sexagies septies, coactis saepe conciliis statutum est, ne abutantur, si rursus ac rursus ad vomitum, quousque tandem haec patientia, principes? Statuite, vt censores quidam annui per ciuitates deligantur, qui a praefectis ecclesiae rationem reposcant administrationis, ne praeter alimenta & honestum vestitum quidquam habeant. Ex fructibus quae supersunt, vt monet Christus ^{a)}, eleemosynam dent: scripturae sanctae interpretes, euangelii praedicatores alant: censuum rationes in tabulis publicis accepti & expensi conscribantur adseruenturque apud seniores non sacrificulos & falios praecentores & succentores quosdam collegas episcopi, sed apud senatum & eos, qui ad reipublicae gubernacula sedeant: ii a censoribus accipiant rationes, animaduertantque, ne in praefectorum affines erogata pecunia sit, censusque male effusi. Quod si episcopi culpa factum esse compererint, aduocata plebe sancta decernatur, ne teruncium posthac attingat episcopus is, praeter victum & vestitum, &, si ad regendam ecclesiam non sit

a) *Luc. XI. 41.*

it aptus, de gradu deiciatur & priuatus esto. Electionis formula de episcopo & praefectis ecclesiae per suffragia populi constituendis ea semper mihi visa est optima, quam legimus apud Augustinum *a)* de creatione Eradii. Eam ut perpendatis, orat vos seruus Iesu Christi. Nam ut omnia ad episcopum vnum aliquem deferantur, non est ferendum. Omnes iam intelligimus, his artibus tyrannum ecclesiis esse quaesitum, ut iis, qui gratia plurimum possent, velut Alexander aliquis regna suis commilitonibus diuideret. Verisimilius est ciuitates ipsas melius sibi malle, quam quemuis alium exteris. De piis hospitibus nihil dico, quae praeter mentem eorum, qui iis exaedificatis testamentum fecerunt, neque paruulos alunt, neque egentes excipiunt, neque misere aegrotantibus subsidio sunt, consciis pontificibus (nihil excusent, consciis inquam pontificibus) quae hospitia opera pontificum praeter mentem mandatumque eorum, qui exaedificarunt, curatoribus reiectis atque exclusis, vni cuiusquam seruiunt, adsignata saepe homini, qui inuolet vnguibus in oculos Christi, qui hauriat sanguinem innocentum. A quo adsignata sint, nolite quaerere. Quid creditis? Ab hoc ipso tyranno humanorum & diuinorum, Babyloniae rege, antichristo romano, qui non modo viuis hominibus sed etiam mortuis vim adfert, quem deus propediem vlciscetur probe, quando ita loquitur *b)*, *ecce ego ad te mons pestifer, qui corrumpis vniuersam terram.* Quo iure, pontifex romane, in testamenta sanctorum manus intulisti? Quia hoc libet, licet. Id tu non modo his gentium dominis, sed ne assentato-

Cc

ri-

a) tom 2. in actis de Eradio successore designando. *b)*

Ier. LI. 25.

ribus tuis, quibus stipatus sedes, pileo ad seruitutem coemaris probaturum te esse, arbitror. Magna sunt, incredibilia, infinita cetera, quibus iste iura humana atque diuina confundens perturbauit atque permiscuit omnem rempublicam Christi, cuius vos moderatores & duces esse par est, principes, in quibus habitat spiritus dei. Neque vos deterreant quidam, qui, ut ait apostolus *a*), aberrantes sunt conuersi in vaniloquium, volentes esse legis doctores, non intelligentes, neque quae loquuntur, neque de quibus adfirmant. Ii dolo malo inculcant *b*), cauendum omnino vobis, ne in animum cadat ad vos attinere curam rerum ecclesiasticarum, quod sacerdotibus solis id muneris sit adsignatum, ut arcam domini deportent. Hic commemorant Ozam *c*), quemdam inclinatam arcam sustinere volentem misere periisse, quod is sacerdos non esset. At vero parietes istos dealbatos si quis roget, qui fuerit iste Oza, num e sacerdotio regali & sancto pius aliquis imperator, num rex, num populi princeps & dux, quem vobis ita proponant, quid respondebunt? Si quis postea roget, quis eduxit de Aegypto populum dei? respondeant necesse est, non sacerdos aliquis, sed Moyses ipse dux & imperator populi. Quis, ut multa praeteream, declarauit ac consecrauit Aaronem & sacerdotes ceteros, nisi imperator populi Moyses? quis praecepta dei proposuit seruanda? quis ritus & solemnitates instituit? quis arcae isti primum ex voluntate dei formandae praefuit nisi Moyses cum imperio? Quis postea arcam foederis istam recte exportari iussit sacer-

a) 1. Tim. I. 6. 7. *b*) quo argumento maxime nituntur pontifices in abigendo caesare & regibus a curarum ecclesiasticarum. *c*) 2. Sam. VI. 6. 7.

cerdotibus? annon Iosue, filius Nun, dux exercitus Israelitarum? cui dominus inquit *a)*, *tu autem praecepe sacerdotibus, qui portant arcam foederis.* Quis arcam dei neglectam a sacerdotibus reduxit *b)*? nempe Dauid, rex bonus, pius & felix. Quis arcam istam in templo & sancto sanctorum collocauit? nonne Salomon *c)* summa & admirabili sapientia rex cum optimis principibus? Quamobrem si arca ista ecclesiam significat, qui melius praeerunt, ut ea ad voluntatem dei conformetur? qui praecipient, ut plauastro verbi dei vehatur per sacerdotes? quorum est officium, ut curent, ut a sacerdotibus diu neglecta reducatur? in qua impuri quidam Ozae, non vincti spiritu sancto, arrogantes contemtores praecepti dei, dum arcam sustinere volunt, ipsi cadant: quorum tandem est in illustri loco & sancto collocare arcam istam, ut quiescat, nisi magnorum imperatorum, sanctorum regum, inuictorum principum, in quibus habitat spiritus dei? Quibus vero magni principes id oneris imponent, ut arca comportetur? num Ophni & Phineae, aut iis qui domino ignem alienum offerunt? minime: at e populo acquisitionis, ex regali sacerdotio, e gente sancta delectis viris, qui, si per vos nunc liceat, principes, neglectam iam diu ab impiis sacerdotibus tandem pulcherrime reducent & in loco illustri & sancto collocabunt ecclesiam dei:

R E C I T A C A P V T
TESTIMONII DECIMVM SEPTIMVM.

Non modo non haereticos sed pios esse eos, qui firmiter crediderint, ecclesiam dei esse aedificatam super petram Christum.

C c 2

Hanc

a) Ios. III. 6. b) 2. Sam. VI. c) 1. Reg. VIII.

Hanc opinionem si secuti fuissent episcopi romani, minus haberemus abusuū & abominationum. Freti enim ea opinione, quod super petram, hoc est, Petrum, &, vt ipsi deducunt, super pontifices romanos & eorum doctrinam aedificata sit ecclesia dei, in quae non manus intulerunt? quid non sibi licere putarunt? vt scriptura impleretur a), *arrogantia tua decepit te, & superbia cordis tui, qui habitas in cauernis petrae, & adprehendere niteris altitudinem collis.* Grex b) *perditus factus est populus meus, pastores eorum seduxerunt eos.*

DECLARATIO TESTIMONII XVII.

QVi ad vnum pontificem romanum omnia deferunt, & verbo quidem episcopum, re vero ingentes & nationes, in caesares & reges principesque vniuersos, tyrannum constituunt, hoc imprimis argumento instant, quod Petro vni sit dictum a domino c), *tibi dico; tu es Petrus, & super hanc petram aedificabo ecclesiam meam.* Consulto nunc praetermittam responsa doctissimorum hominum, qui non ex his paucis verbis sed ex toto capite euangelii sensum domini colligendum sapienter monent. Dominus enim, cum haud vnum Petrum, sed omnes apostolos interrogasset, *vos autem quem me esse dicitis?* pro omnibus respondit Petrus veluti os quoddam apostolorum, *tu es Christus filius dei viui.* Hoc siue responsum siue confessio, si vna est omnium apostolorum, immo vero fidelium omnium, & propterea ecclesiae totius sanctae, non vni Petro sed apostolis omnibus vniuersisque fidelibus & toti ecclesiae, cuius typum gerebat Petrus, dictum est, quod se-

a) Ier. XXXXVIII. 16. b) Ier. L. 17. c) Mat. XVI 18.

Sequitur; quod vel ex eo ipso aduersarios etiam concedere necesse est, quod promissa quaedam ingentia ex confessione illa non negant ad omnes apostolos attinuisse; & nunc ad omnes episcopos & ceteros, qui per ciuitates presbyteri constituti sunt, attinere adserunt atque adfirmant. Quae sunt ista promissa? *Et tibi dabo clauēs regni coelorum.* Quae sunt istae clauēs? obsecro, ne quid anile aut supersticiosum cogitemus, ferreas aut argenteas aut aureas fuisse clauēs, sed potestatem illam, quae his verbis declarata est, *Et quodcunque ligaueris super terram, erit ligatum & in coelis, & quidquid solueris super terram, erit solutum & in coelis.* Annon hanc eandem potestatem dedit omnibus apostolis, dicens a)? *Amen dico vobis, quaecunque ligaueritis super terram, erunt ligata & in coelo, & quaecunque solueritis super terram, erunt & soluta in coelo.* At ibi in coelis dixit, hic in coelo. Ridicula haec sunt, quasi de eodem non dicatur a propheta; *deus autem noster in coelo est: & qui habitat in coelis irridebit eos b).* Pudet me tam frigidarum commentationum. At Petro dixit, & tibi dabo clauēs regni coelorum. Rogo rursus, quae sunt istae clauēs? An aliud quam spiritus sanctus, per quem fores coeli aperiuntur & clauduntur hominibus, quod dimittendo peccata soluantur, retinendo ligantur homines? Quamobrem clauēs dat dominus dicens c), *accipite spiritum sanctum, quorumcunque remiseritis peccata, remittuntur eis, & quorumcunque retinueritis, retenta sunt.* Quae si verissima sunt, desinant iam opponere nomina scriptorum, ex quibus sumunt, super petram, hoc est, super Petrum aedificatam ecclesiam dei. Nam ex altera parte stant auctores vel nobilissimi,

Cc 3

quos

a) Mat. XVIII. 18. b) Ps. II. 4. c) Iob. XX. 22, 23.

quos summis laudibus celebrauit ipsa etiam ecclesia romana & declarauit primarios, qui saepius meminerunt, ecclesiam dei super Petram Christum aedificatam esse. Quae expositio magis cum praedictionibus prophetarum quadrat, qui Petrum Christum non semel adpellarunt, & Pauli sententiae consona est, qui fundamentum & petram Christum esse, scriptis illustrauit suis. Age vero, quid inquit Augustinus a). *Quando Petro est dictum, tibi dabo clauēs regni coelorum, & quodcunque ligaueris super terram, erit ligatum & in coelis, & quodcunque solueris super terram, erit solutum & in coelis, uniuersam significabat ecclesiam, quae fundata est super petram, unde & Petrus nomen accepit. Non enim a Petro petra, sicut non Christus a christiano sed christianus a Christo vocatur. Itaque non magis significat Petrus episcopos romanos, quam ceteros, immo vero quam omnes fideles, qui sunt Christi. Quid ergo tument? quid inaniter instantur pontifices romani? tamquam firmissimum esset, quod magnorum auctorum interpretatione necesse est vel aliter accipi, vel haberi pro infirmo. Quamobrem inquit Augustinus b), *se bonas es, si ad Christi corpus pertines, quod significat Petrus, habes Christum in praesenti & futuro. Et in libro de agone christiano inquit c).* Cum Petro dicitur, *amas me, pasce oues meas*, ad omnes dicitur. Quid id est? Cum Petro dicitur, *pasce oues meas*, ad omnes dicitur. Quam vellem haec legissent, qui vni Petro hoc adserunt fuisse dictum, veluti ex promisso singulari. Quod si omnibus fidelibus est dictum, nemo dubitarit, multa sibi vnīs arrogasse pontifices*

10-

a) in expof. euang. Iohann. tract. 124. b) in expof. euang. Iohann. tract. 50. c) de agone christiano c. 30.

romanos vel temere vel imprudenter. Accedat testimonium Origenis antiquissimi scriptoris. Quod Simon Petrus respondens dixit a), *tu es Christus, filius dei viui*, si dixerimus quemadmodum dixit Petrus, non a carne & sanguine nobis reuelatum est, sed a luce, quae illuxit cordi nostro a patre, qui est in coelis, & tamquam non accepta huiusmodi reuelatione a carne & sanguine sed luce cordi nostro illucescente a patre, qui est in coelis efficitur Petrus, & dicitur, quod hunc sermonem sequitur, *tu es Petrus, & super hanc petram aedificabo ecclesiam meam, & portae inferi non praeualebunt aduersus eam, & tibi dabo claves regni coelorum, & quodcumque ligaueris super terram, erit ligatum, quodcumque solueris, erit solutum & in coelis*. Haec si a pontificiis hominibus fuissent perpensa, numquam eorum assentionibus tumuissent Caiphas romani. Augustini verba sunt b), *ideo quippe ait dominus super hanc petram aedificabo ecclesiam meam, quia dixerat Petrus, tu es Christus, filius dei viui: super hanc ergo, inquit, petram, quam confessus est, aedificabo ecclesiam meam. Petra dumtaxat erat Christus, super quod fundamentum etiam ipse aedificatus est Petrus. Fundamentum quippe aliud nemo potest ponere praeter id, quod positum est, quod est Christus Iesus*. Haec Augustinus, quae sexcentis locis confirmat, ac probat. Quod sicubi aliter est interpretatus, hanc tamen propriam Augustini sententiam fuisse, nemo est, qui in eius scriptis versetur, qui nesciat. Quae si impia est, impius est Augustinus: si pia, omnes pii, qui eam sequuntur. At vero impia esse non potest, quae ex prophetis & apostolis desumpta est: qua in re ut notissima nihil

Cc 4

mo-

a) tract. 1. Mat. cap. 1. b) in exposit. Iohan. tract. 124.

morabor. Hilarius a) etiam inter antiquos scriptores laudatissimus interpret minimò super Petrum aedificatam esse ecclesiam dei contendit, sed super fidei Petram illam & confessionem ingenuam de Christo, quam confessus est Petrus, ita ut sententiam prophetarum, apostolorum, Augustini, ceterorumque fidelium prope scriptorum complectatur, ecclesiam dei ex his constitui, qui eam fidem habuerint, quam habuit & confessus est Petrus. Qua de re inquit b), *unum igitur hoc est immobile fundamentum, una haec est felix fidei petra, Petri ore confessa: tu es Christus filius dei vivi.* Et alibi, *super hanc igitur confessionis petram ecclesiae aedificatio est, haec fides ecclesiae est fundamentum, per hanc fidem infirmas aduersus eam sunt portae inferorum, haec fides regni coelestis habet claves, haec fides, quae in terris soluerit aut ligauerit, ligata sunt in caelis & soluta.* Theophilactus item ait c), *quia enim confessus erat eum dei filium Petrus, dixit, quod haec confessio, quam confessus es, fundamentum erit futurum credentium.* Et Cyrillus inquit d), *per petram aliud nihil quam inconcussam & firmissimam discipuli fidem vocauit, in qua ecclesia Christi fundata & firmata esset, ut non laberetur & esset in expugnabilis inferorum portis in perpetuum manens.* Quae, quoniam magnorum auctorum sunt, & ad prophetarum & apostolorum sensum proxime accedunt, si iam ut coeptum est, illustrentur, quid fiet ampullis & inani illa verborum volubilitate, quae frequentissima est in decretis? Ex quibus, ut infinita prope omittam, recensebo, quod ad orientales episcopos rescribit papa quidam

a) de trinitat. l. 2. b) de trinitat. l. 8. c) e. 16. in Matt.

d) in dialogo de trinit. l. 4.

dam a). Vos interea videte tumorem verborum, & perpendite leuitatem. Decuerat vos aduersus sanctam romanam ecclesiam & apostolicam limare & non ironice loqui: quoniam & ipse dominus noster Iesus Christus eam decenter adlocutus ait; tu es Petrus, & super hanc petram aedificabo ecclesiam meam, & portae inferi non praeualebunt aduersus eam. Et insolenter Siritijs b), haecenus erratum in hac parte sufficiat: nunc praefatam regulam omnes teneant, qui nolunt ab apostolicae petrae, super quam Christus vniuersalem construxit ecclesiam, soliditate diuelli. Et Leo in decretis c), non soluitur vel ligatur, nisi quod auctoritas beati Petri soluerit & ligauerit. Quasi vero ligandi & soluendi potestatem ceteri apostoli non acceperint a domino. Huiusmodi bullis praetermunierant omnia prope eorum decreta, maxime vero, cum in synodos, episcopos, prouincias, caesares & reges fulminare se dixerunt. Huiusmodi ampullas proiecerunt, cum perturbarunt iura humana atque diuina, quibus elati cum aliquid statuerent, non putarunt sibi esse perpendenda scripta illa diuinitus, ne quid imprudenter eorum scriptorum aliquid rescinderent aut infirmarent, ne quid diuersum docerent atque instituerent; quin omni cogitatione conuersi tantum sunt ad verba illa, quasi aliam interpretationem non possent recipere, *super hanc petram aedificabo ecclesiam meam*. Quamobrem arrogantia, vt praedictum erat per prophetam d), verissime decipit eos. Putarunt enim omnia sibi licere, sese vnos errare non posse; quidquid statuerent, merum esse e-

Cc 5

uan-

a) Iulius papa Euseb. Theognio, Theodoro, Berintha & ceteris orientalibus episcopis. b) in decretis Siritiij. c) Leo papa ex canone 24. d) Ier. XXXVIII. 16.

uangelium, in ipsis esse omnia; vnum esse vident-
dum, an ecclesia romana statueret, nefas esse postea
dubitare, an firmum esset & sanctum, quod illa statu-
isset, in ipsos coniiciendos esse oculos atque animos
omnium, qui aperire & claudere quibusuis coelum
possent. Quamobrem traditionibus latis poenas
etiam minaciter addiderunt, vt verbis etiam videa-
mus, quantum intersit inter moderationem & huma-
nitatem christianorum & superbiam crudelitatemque
pontificum, quibus pietas est mitram ad ignominia-
m imponere, colligare manus, virgas expedire, de-
trudere in ignem. At certe hanc pietatem a Christo
non didicerunt, cuius tamen vicem sese agere dicunt
in terris, immo vero se caput ecclesiae esse: quas ad-
pellationes vendicare sibi aliquem episcopum an tu-
lissent ii, qui in concilio cauerunt *a)*, *ne quis sum-
mus sacerdos aut princeps sacerdotum adpellaretur,
aut aliquid huiusmodi*, iudicate vos ipsi, in quibus
habitat spiritus dei. Nam quid est? *aut aliquid hu-
iusmodi*. His enim adpellationibus arrogantia ali-
tur, superbia effertur, abusus versantur in religione,
ita vt iis initiis non modo interpretationes ex scriptu-
ra assentatoriae extortae sint, sed, vt alia missa faciam,
quamuis Paullus *b)* & Petrus *c)* sermone & exemplo
docuissent non esse ferendas, procedentibus tamen
saeculis adorationes veluti dii quidam statuerunt sibi
pontifices romani.

R E C I T A C A P U T

TESTIMONIUM DECIMUM OCTAVUM.

Quoniam aliqui non contemnendi auc-
tores adseruerunt, ecclesiam dei aedifica-
tam super petram Petrum, nihil ex ea re
plus

a) conc. carth. iii. c. 26. *b)* Act. XIII. 14. seqq. *c)* Act. X. 26.

plus habere pontifices romanos, quam ceteros episcopos, qui non habent ea, ob quae amanter dicta sunt illa Petro: cuius vitae exempla, quae ex actis apostolorum colliguntur, ita minime sunt imitati; doctrinam vero, quae ex apostoli huius scriptis habetur, ita passim romani pontifices proculcauerunt & euerterunt, ut Petri euersores potius, quam successores sint adpellandi. **PER QVOS**, inquit apostolus Petrus *a)*, *via veritatis blasphemabitur, & in auaritia sceleris uestris de vobis negotiabuntur.*

DECLARATIO TESTIMONII XVIII.

Firma adsertio ea esse non potest, quae ex interpretatione sumitur alicuius loci, quem primarii doctissimi & antiquissimi viri varie sunt interpretati. Nam quod testimonium; perhonorificum mille & centum continuos annos ecclesia romana dedit Augustino, quod summis laudibus Hilarium, Cyrillum & reliquos celebrarit, quos praediximus, reiicere pontifices romani non possunt auctoritatem tantorum virorum. Quod si ex altera parte Cyprianum & quosdam sibi allegant, qui de petra locum aliter sunt interpretati; nihilo plus agent, quam ut nostra quoque adsertio non sit firma. Fiet ergo, ut quod nobis non dent, neque ipsi adsequantur. At vero illud est confectarium, si infirmum est fundamentum, supra quod tantam superbiae fastusque molem pontifices erexerunt, omne eorum aedificium corruat, necesse est. Remittant igitur iam spiritus atque animos illos, sedent arrogantiam, intelligant, se esse episcopos aequae atque alios; qui si boni, si pii fuerint, digni

a) 2. Pet. II. 2. 3.

dignissimi sunt, vt eos colamus & obseruemus: at si mali, si impii, norint, sese ad Christi petram nihil plus attinere quam Iudam, per quem typum mali episcopi sunt significati *a*). Nam quod Petri sedem dicunt se obtinere, quid existimant homines imperitissimi? regnumne fuisse illud Petri? aut tyrannidem? Sic enim disputant de primatu Petri, quasi regnum aliquod terrenum obtinuerit is, cuius ipsi sint legitimi haeredes & successores. At non ita est. Reuerentia obseruantiaque illa apostolorum iustissimis de causis fuit profecta, ob amorem Petri in Christum, qui omni ex parte se ostendebat, ob fidei firmitudinem, quod is vel ante omnes vel pro omnibus confessus est, Christum esse filium dei, tum ob caritatem egregiam, laboribus vltro susceptis pro pascendis ouibus Christi: quae omnia in illo fuere singularia. Haec si in episcopo non sint, ex quibus nascitur propensio animorum, obseruantia esse non potest, quam isti primatum adpellant. In quo episcopo haec sunt, ad hunc omnia illa arbitror attinere, quae dicta sunt Petro. Quo quis vita erit candidior, quo in pascendis ouibus Christi studiosior; eo apud vere pios reuerentia & obseruatione erit dignior: non quia Romae sit magis quam Antiochiae aut Hierosolymitanae ecclesiae episcopus, & non Massiliensis. Nam quod locorum acceptorem faciant Christum, est porro indignissimum, cum eius spiritus doceat, non esse personarum. Metiri ergo oportet, viri principes, dignitatem episcoporum non ex loco sed ex vita & actis, in quibus eluceant dona illa spiritus sancti, quod & ipsi aliquando verbis non re celebrauerunt. Nam quid illud est *b*)? *non sanctorum filii sunt, qui tenent*

lo-

a) August. in expos. euang. Iohan. tract. 50. *b*) dist. 39.

loca sanctorum, sed qui exercent opera eorum. Et a-
 libi, *morum nobilitas, non loci, non generis, sacer-*
dotes notificet. Et, *non loca vel ordines, sed merita*
deo coniungunt. Quomodo vero Paullus probat, se
 non minorem esse magnis apostolis? obsecro ani-
 maduertite. *Hebraei, inquit a) sunt; & ego: Is-*
raelitae sunt; & ego: semen Abraham sunt; & ego:
ministri Christi sunt; & ego. At plus ego in labori-
 bus plurimis, in carceribus abundantius, in plagis su-
 pra modum, a Iudaeis quinquies quadragenas vna mi-
 nus accepi, ter virgis caesus sum, semel lapidatus sum,
 in labore & aerumna, in vigiliis multis; in fame &
 siti, in ieiuniis multis, in frigore & nuditate: instan-
 tia mihi quotidiana est & sollicitudo omnium ecclesia-
 rum. His priuilegiis agere oportet episcopum, qui
 Petri, qui Paulli personam velit agere, non ex loco,
 quod Romae sedeat. Loci superbiam crediderim e-
 go semper odio fuisse vnigenito dei. Nam quid est,
 quod Bethleem in praesepio rusticano, non Hierusa-
 lem, non Romae, quae tum gentibus & nationibus
 imperitabat, nasci voluit? Periniquum est, causas
 veras primatus & dignitatis episcoporum praeterire,
 & eas celebrare, quae inanēs sunt & odiosae etiam a-
 pud Christum. Si cui vestrum, principes, illud pla-
 cet, quod vni Petro quaedam sint promissa & adsigna-
 ta magis quam ceteris apostolis, non contendam vo-
 biscum. Sed illud obsecro (quod libenter arbitror
 vos esse facturos) vt cogitetis, quam ob rem promissa
 illa sint atque adsignata Petri nomine. Si Hilario
 creditis, *quod fide, inquit b) Petrus ceteros anteiuit.*
 Si Augustino, *quod Petrus, inquit c), plus aliis di-*
lexerit Christum. Sed nos haec ipsa ex verbis euan-
 ge-

a) 2. Cor. XI. 22. seqq. b) in Matth. c) in Ioh. tr. 124.

geli sumamus a), dicit Simoni Petro Iesus, Simon Iohannis, diligis me plus his? dicit ei, etiam domine, tu scis, quia amo te. Dicit ei, pascue agnos meos. Dicit ei iterum, Simon Iohannis diligis me? ait illi, etiam, domine, tu scis, quia amo te? dicit ei, pascue agnos meos. Dicit ei tertio, Simon Iohannis, amas me? Contristatus est Petrus, quia dixit ei tertio amas me? & dixit ei, domine tu omnia scis, quia amo te: dicit ei, pascue oues meas. Quid primum rogat? an plus aliis diligit. Quid secundo? quid tertio? de dilectione. Obsecro vos, principes, in quibus habitat spiritus dei, ne sapientiam dei Christum inaniter frustra que hoc toties petere atque iterare existimetis. Docet hic vos sapientia dei Christus, non acceptorem esse loci aut personarum se, neque alio moueri quam dilectione erga se mirifica, ut alicui committat, ut pascat agnos & oues suas, quas neque Petro credidisset, nisi re cognita & explorata, quod plus ceteris amaret. Nam quid sic rogabat is, qui omnia nouit, quasi haec ignoraret? Norat ille quidem omnia, sed vobis rogabat, principes, qui probaturi episcopos aliquando eratis: plebi sanctae rogabat, quae in episcopos aliquos erat delectura: nobis rogabat, ut dignosceremus pseudopetros istos, qui multis iam saeculis gloriam Christi, salutem gentium & nationum, miserum in modum oppugnaverunt, qui plus vastitatis euangelio & institutis apostolorum attulerunt, quam vna reliqui hostes Christi, & tamen audaces ita sunt, ut pro ipsis dictum adferant, pascue agnos, pascue oues meas. Quibus verbis temere elati atque inflati non intelligunt, non eos se esse, quos ecclesiae suae promisit deus per Ieremiam b), & dabo

90-

a) Iob. XXX 15. seqq. b) Ier. III 15.

vobis pastores iuxta cor meum, & pascant vos scientia & doctrina. Num ii vos pastores estis, pontifices? Existimate interea, principibus optimis praesentibus, respondere, qui probe norunt, quidquid aliquando mali, reges viderunt; quidquid incommodi ex bellorum incendiis acceperunt imperatores; quidquid solitudinis ac negotii habuit ecclesia Christi, a certis quibusdam hominibus aliquando fuisse conflatum; In quos si animaduertetur, non propterea minuetur gloria apostoli, immo vero augebitur, explosis pseudoeπισcopis, & constitutis veris episcopis, in quibus euangelica puritas & apostolica ornamenta e-luceant, & cetera, quae habuit Petrus, quibus cum pontifices romani careatis, audite, quam cantilenam ad aures infusurret vobis Origenes a). Quoniam qui episcoporum locum sibi vendicant, vtuntur eo dicto sicut Petrus; dicendum est, illos recte loqui, si pariter facta habuerint, ob quae dictum est illi, qui erat Petrus, tu es Petrus, & super hanc petram aedificabo ecclesiam meam; sique tales fuerint, vt a Christo super eos aedificetur ecclesia, & ad eos iure referri possit. Porro si quis, cum haud sit nec habeat, quae dicta sunt; sicuti habuit Petrus, credit, se ligaturum in terra, vt quae ligauerit, ligata sint & in coelis, ac se solutum super terram, vt quae soluerit, soluta sint & in coelis; hic inflatus est, non intelligens, quid sibi velint scripturae, & tumefactus incidit in diaboli ruinam. Haec Origenes. Quae si perpendissetis, pontifices, aequae ac laudationes quorumdam, qui vos vnos voluerunt esse omnia, & in officio fortasse manere & pascere oues Christi aliquando didicissetis. Nunc cum verbis illi vos suis infatuagint, obiurgari

pa-

a) tract. I. in Mat. cap. i. in fine.

patiamini, si iure. *In Cathedra Moysis*, inquiunt, *federunt scribae, & pharisaei; quaecunque illi dicunt, servate & facite.* Remitto ego hos ad Theophilactum praeclare docentem *a)*, quid sit in cathedra Moysis sedere. Ex eo nunc tantum sumam simile quoddam. In cathedra Petri sedent ii tantum, qui non iugum reuehendum, sed ea docent, quae docuit Petrus, & quoniam super Petrum & eius successores ecclesiam dei aliqui aedificatam contendunt, nolo esse contentiosus, quod alias non concederem. Hic, quia omnibus modis possum vincere, concedam, si unum, quod per se est verissimum, mihi dabitur, successores Petri non esse veluti regum principumque filios, regni cuiusdam terreni successores, sed spirituales potius ac sanctos, hoc est, ut ii fide inprimis firma & dilectione praecipua sint in dominum nostrum Iesum Christum, quae fuit Petrus, & qui Petri doctrinam & instituta tamquam ex successione alant, sustineant ac tueantur. Si quis Petri doctrinam reiecerit, si quis ab apostolo desciverit & eius instituta sustulerit de medio, Petri successor non sit, non adpellaretur: fateantur omnes hunc, quique sit, qui a Petro recesserit, ad ecclesiam, quae super Petrum aedificata est, nihil attinere: hunc Iudam, pseudopetrum, & antichristum, liceat bona cum venia vestra adpellare, pontifices. Iudicate vos, an aequa postulatio sit, principes. De dilectione pontificum romanorum in Christum ipse scit, qui omnia novit. At Iohannes signo etiam aliquoties adsequi nos posse docuit. *Qui*, inquit *b)*, *non diligit fratrem suum, quem videt, deum, quem non videt, quomodo potest diligere?* Si historiam pontificum legimus, nullam curam intel-

a) in Matt. 23. b) 1. Iob. III. 20.

telligimus illis fuisse potiore[m] quam dominatus propugnandi & ditionis augendae & regni seruandi: quod vt tuerentur, barbarae gentes saepe excitatae sunt, rerum nouarum studiosi populi sollicitati in reges & imperatores, foederibus modo in hos modo in illos ictis, aucta incendia bellorum, spoliati reguli & necati crudelissime, ciues exinaniti, aucta vectigalia pontificum, spoliatae vrbes, aeraria aliorum compilata, haec quoniam principes ipsi senserunt & populi, missa faciam. Ad illud venio, quod pene turpiter omiseram. Eius verba haec sunt, qui mentiri non potest a). *Qui non diligit me, sermones meos non seruat, & qui habet mandata mea & seruat ea, ille est, qui diliget me.* Caput b) est de maiestate mandatorum Christi imminuta, in quo pluribus questus sumus, a pontificibus non modo non seruata mandata Christi, sed summa diligentia fuisse cautum, adhibitis etiam minis, & suppliciis constitutis, ne ab aliis seruarentur. Eius vos meminisse oportet. Obsecro, memineritis, vos principes, in quibus habitat spiritus dei. Percurramus nunc partem aliquam doctrinae apostoli, vt cognoscamus, an pontifices romani eam sustinuerint aut sustulerint. Proponamus vitam apostoli, vt intelligamus, si eius vitae exempla sunt imitati, aut potius execrati non verbo sed ipsa re. In epistola multis agit Petrus, vt lapidem electum & petram quamdam ostendat esse Christum. *Ad quem*, inquit c), *accedentes, lapidem viuum, ab hominibus quidem reprobatum, a deo autem electum & honorificatum, & ipsi tamquam lapides viui superaedificamini.* Propter quod continet scriptura, ecce ponam in Syon lapidem summum, angularem, electum,

D d

pre-

a) Iob. XIII. 21, b) c. XII. testimonii. c) 1. Pet. II. 4. seq.

preciosum, qui crediderit in eum, non confundetur. Vobis igitur credentibus honor, non credentibus autem lapis, quem reprobauerunt aedificantes; hic factus est in caput anguli, & lapis offensionis & petra scandali his, qui offendunt verbo, nec credunt; in quo positi sunt. Docet hic Petrus, Christum esse lapidem & petram, ut & ipsi superaedificemur. Ecquid aliud sonat? super hanc petram aedificabo ecclesiam meam? Addit, & qui crediderit in eum, non confundetur, quod est idem atque in eos, qui crediderint, portae inferi non praeualebunt. Hanc doctrinam si secuti fuissent pontifices romani, non laboraremus. Pergit, vos autem genus electum, regale sacerdotium, gens sancta: hic fideles omnes adpellat non modo sacerdotes, sed & regios. Si quis laicos, quos vocant, sacerdotes adpellet, quae & quam turpes in eum sequentur nomenclationes, declaratione opera pontificum romanorum? Spirituales hostias nos, inquit, offerimus. At hoc de omnibus Christi fidelibus dicit apostolus. Nam quid ait a)? sacerdotium sanctum offerentes spirituales hostias, acceptabiles per Iesum Christum. Christum, inquit, nos offerimus. Quasi vero semel pro nobis seipsum ipse Christus non obtulerit satis, adstetque semper vultui dei pro nobis mediator aduocatus & interponens sese. Commemoratio mortis domini est celebranda. At dum panem illum manducamus & calicem bibimus b), omnibus aequè est praeceptum, ut eius beneficii memores mortem domini annunciemus, donec veniat. Quae non eo dico, ut negem, diaconos non inanes, & episcopos seu presbyteros non adumbratos, constituendos esse per ciuitates ab ecclesia

a) 1. Pet. II 5. b) 1. Cor. XI 26.

sia sancta (est enim id perquam necessarium), sed vt ostendam, nihilo plus illos ceteris esse sacratiores. Nam vnum baptisma, vnam fidem, vnam vnctionem habemus a sancto, quā sumus sacri, non quod simus succincti vestibus & zona, sed succincti, inquit Petrus, lumbos mentis, quodque sancti simus omnes Christi sacerdotes fideles. Quamobrem sacerdotibus illis, quibus omnia contingebant in vmbriis, vt nos significaremur praedictum fuerat *a)*, *sancti estote; quia ego sanctus sum*. Huic doctrinae apostoli tenebrae densissimae atque incredibiles offusae sunt a pontificibus romanis; quod saepe iam questi sumus *b)*. Pergit *c)*, *Subiecti estote omni humanae creaturae propter dominum*. Id omnibus dicit, neque diaconos neque episcopos excipit. Exemerunt tamen, veluti vulpeculae, pontifices romani se & suos, mirumque in modum priuilegiis muniuerunt, non modo ne laicis sed ne ciuilibus legibus subiicerentur, neue Petri doctrinam sustinerent, quam manifeste in hoc priuilegiis quaesitis oppugnant. Sed ego, ne totam epistolam videar velle interpretari, venio ad acta apostolorum. Petrus accepto spiritu sancto cogitat de regno dei, aperit scripturas, & adponit vno die Christo animarum circiter tria milia *d)*. Pontifex romanus (ex historiis quouis repetat), accepta mitra mammonae, cogitat de regno mundi, aperit fores Iani, quod est, de bello cogitat in regulos non suae factionis, & feudatarios, quos vocat, rebelles, & scandalizat, adponitque diabolo vno die hominum plusquam centum millia. Petrus nulla re magis exultans quam paupertate, claudod

D d 2

cit

a) *Leu. XVIII. 2.* *b)* *cap. III. testimonii.* *c)* *1. Pet. II. 13.* *d)* *Act. II. 41.*

cit a), *argentum & aurum non est mihi*. Pontifex vero exultans auro & regia gaza, in salibus habet, se id non posse dicere, quod claudio apostolus Petrus. Vbi claudus saluus adstitisset, neque sese, neque alium hominem spectari vult, sed Christum solum, docet non esse aliud nomen a deo datum sub coelo, in quo nos oporteat saluos fieri. Pontifex, si quid usquam tale acciderit, vel Petrum, vel alium, quem ex hominibus, qui dicti sunt sancti, spectari vult, & iis templa exaedificari, erigi statuas, docetque sub coelo esse multa, quae sint ad salutem. Petrus in concilio principum, seniorum & populi vocatus, adserit b), aequum esse audire deum potius, quam concilium. Superioribus annis, cum Germani aduertissent aliud statuere decreta & concilia, aliud euangelium, & se dicto dei fore audientes potius quam hominum, a pontifice romano damnati sunt atque exclusi. Petrus precio agnorum ecclesiae accepto diuidit singulis, prout cuique opus erat, neque erat inter tot quisquam egens c). Pontifex romanus, acceptis bonis ecclesiae, magnis diuitiis cumulat suos, dat, quod cuique opus est, ne quis sit inter suos egens: ceteros miseros, qui vel seruitutem seruiunt in Africa & Asia apud hostes nominis Christi, vel qui duriter vitam agunt apud nos, non curat absumi fame & rerum omnium inopia. Petrus Ananiam & Saphiram mentientes spiritui sancto, accensus spiritu, ad spectu ipso exanimat d). Pontifex romanus, cum videat atque intelligat, ab iis, quibus stipatus sedet, episcopatus adpeti atque geri, non ut doctrina & sapientia (quam nullam in iis esse cognoscit) pascant oues

a) Act. III. 6. b) Act. XIII. 19. c) Act. XIII. 34. seqq.

d) Act. V. 10.

oues Christi, sed causa magnorum prouentuum & in luxu vitam agendi, fert immo vero alit atque extollit, cumulatque magnis muneribus, &, vt Hilarius aiebat, *intra palatium honorat ad seruitutem, addam ego, ad calamitatem & exitium ouium Christi.* Petrus, cum apostolis Symon pecuniam obtulisset, vt impositione manus acciperet spiritum sanctum, aiegit clamoribus hominem, qui donum dei existimaret pecunia posse possideri *a*). At pontifices romani saepe pecunia, saepissime corruptione, vt his inter-nunciis demererentur reges & principes, manus imponi curauerunt iis, quos non aptos ad episcopatus gerendos, curamque animarum suscipiendam, sed ad conciliandos imperatorum & regum animos intelligerent accommodatos, aut priuato aliquo comodo & sanguinis communionem coniunctos. Petrus *b*), cum in caenaculum esset ductus, & circumstaret illum magna turba, reiectis foras omnibus, orauit ex instituto euangelico *c*), *cum oratis, non eritis sicut hypocritae, qui amant in synagogis & in angulis platearum stantes orare: tu autem, cum oraueris, intra in cubiculum tuum, & clauso ostio ora patrem tuum; in abscondito reddet tibi.* Pontifex romanus, cum orandum est, & tuba cani, & reboari per urbem instituit, & alta voce & confusa concini musicorum instrumentis contra reboantibus. Quod non eo dico, vt orationes publicas improbem, sed quod institutis pontificiis huc ventum est, vt tenues homines, cum domi possent orare & curare, quae curanda sunt, ad templum volitent tamquam otiosi, quasi ille domi orandi modus euangelicus, minus sit deo acceptus.

D d 3

Pe.

*a) Actor. VIII. 18. seqq. b) Actor. VIII. 40.**c) Matth. VI. 6.*

Petrus a), cum visionem videret, & vas quoddam veluti linteum magnum submitti de coelo in terram, in quo erant omnia quadrupeda & serpentina terrae & volatilia coeli, vocem audit, *surge, Petre, occide & manduca*, non vt gulae licentia, sed libertas Christi sanguine parta, gentibus & nationibus proponeretur, vt sine offehdiculo omnibus semper vteremur cibis, quos deus creauit ad percipiendum cum gratiarum actione. At pontifices romani poena mortis animis proposita, distinguentes inter diem & diem, contra vocem illam e coelo missam, reclamant; his aut illis diebus ne manducato neue adponito. Petrus, cum Caesaream intrasset, & ad eius pedes Cornelius se abiiecisset, adorassetque eum, non tulit, sed monuit hominem esse sese, & propterea tales cultus non sibi debeti b). At pontifex romanus, non modo tenues homines ad pedes eius abiici statuit, sed beatissimis pedibus osculum dari vult ab imperatoribus & regibus, principibusque ciuitatum ad eius pedes prouolutis. Petrus os suum aperiens, dixit c), *in veritate comperio, quia non est personarum acceptor deus, sed in omni gente, qui timet eum & operatur iustitiam, acceptus est ei.* Pontifex romanus non modo personarum sed & locorum facit acceptorem deum, ita vt, si alii episcopi possint errare, episcopus romanus non possit, quod romanae ecclesiae sit episcopus, ob quam dictum est Petro, *tu es Petrus, & super hanc petram aedificabo ecclesiam meam romanam, & portae inferi haereticorum sectae non praeualebunt aduersus eam.* Petrus tandem, cum surrexissent quidam de haeresi phariseorum, qui crediderant, praeciperentque seruari quaedam legalia, acclamauit apostolus

a) Act. X. 9. seqq. b) Act. X. 25. 26. c) Act. X. 34. 35.

lus a), nunc ergo quid tentatis deum? imponere iugum super ceruices discipulorum, quod neque nos, neque patres nostri portare potuimus, sed per gratiam domini nostri Iesu Christi, credimus saluari, quemadmodum & illi: monet, obtestatur apostolus, tentari deum, si quis de iugo imponendo & legalibus cogitet. At pontifices romani nihil magis cogitasse videntur, nihil magis curasse, vt ostendimus b), quam vt eorum opera, iugum ex legalibus & praeceptis restitueretur. Si circumcisionis onus apostolo intolerabile visum est, quod semel in vita cuique erat obeundum, quod Iudaeis fere semper in infantia illa absoluebatur, in qua graue quid sit non intelligitur, & tantopere reclamat apostolus; quid faceret hoc tempore, in infinita multitudine legalium & praeceptorum, quae non in omni vita semel, sed partim singulis annis saltem semel, partim non semel sed saepe & saepius singulis mensibus seruanda sunt, mortis poena animis proposita, si non seruentur? Habetis, principes, ex altera parte amorem Petri in Christum, doctrinam & vitam apostoli; ex altera parte pontificum romanorum. Vos ego nunc adpello, vestram imploro fidem, obtestor ego vos per Iesum Christum, ante cuius tribunal sisti tandem omnes oportet, vt iudicetis, vtrum successores isti fuerint an euersores Petri, vtrum apostoli doctrinam aluerint, an sustulerint de medio. Mirum profecto est, quam in his nihil sit eorum, quae in Petro potissima fuerunt. Nihil tam diuersum est quam vita apostoli & pontificum romanorum; nihil tam pugnans quam huius & illorum doctrina. Conferte vos etiam atque etiam, principes, neque mihi sed veritati credite.

D.d. 4

Con-

a) *Actor. XV. ro.* b) *cap. IIII. testimonii.*

Considerate, inquam, an hi sint successores Petri vel eueriores. Liberate inueterata & indigna infamia apostolum. Declare sententiis vestris, hosce illos ipsos esse, quos in spiritu vidit Petrus apostolus, magistros mendaces, qui in avaritia fictis verbis (praefationibus illis serui seruorum dei, vel beatissimi & sanctissimi domini, domini nostri) non modo de tenuibus hominibus multis iam saeculis, sed magnis imperatoribus & regibus sunt negotiati: quod futurum apertissime monuit Petrus apostolus, vt erudiremini aliquando & caueretis ouibus Christi, vos inuicti, angusti, pii principes, in quibus habitat spiritus dei.

RECITACAPVT TESTIMONII DECIMVM NONVM.

Reuelatur ira dei, inquit apostolus a), super omnem impietatem & iniustitiam hominum eorum, qui veritatem dei in iniustitia detinent; quia, quod notum est dei, manifestum est in illis: at cum cognouissent, quod dominus Iesus factus est nobis salus, sapientia, a deo, iustitia & sanctificatio b); non glorificauerunt aut gratias egerunt, sed euauerunt in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiens cor eorum, & contulerunt gloriam vnigeniti dei rebus inanimatis, ita vt genu flecterent, & adorarent illas, & peterent in sanctificationem c). Propter quod deus tradidit illos in coecitatem

a) Rom. I. 18. b) 1. Cor. I. 30. c) vid. caput testim. tertium.

tem, vt facerent ea, quae non conuenirent; sicut praedixerat spiritus sanctus per os Pauli *a*). Quod FUTURI ERANT (videte iam, si reuelata est ira dei super hominum impietatem; animaduertite, si bene expressi sunt pontifices romani, collegae & asseclae eorum, qui veritatem dei in iniustitia detinuerunt) *homines seipfos amantes, cupidi, elati, superbi cet.*

DECLARATIO TESTIMONI XVIII.

Qui hi sunt elati, superbi? discite ex eorum litteris. Nos reuerendissimi, reuerendique patres, miseratione diuina episcopi, presbyteri, diaconi, cardinales, patriarchae, archiepiscopi, episcopi, praelati *b*). Sed tu perge. *Blasphemi, parentibus non obediētes.* Adde etiam, si vis, iuvenes, ne alii parentibus obediānt. Nam de ea recaput fuit sextum. Perge. *Ingrati, scelesti, sine affectione, sine pace, criminales, incontinentes, immites, sine benignitate.* Hic ego, si antiqua nolim repetere, Alexandrum sextum, qui plus veneni quam aquae miscuisse dicitur, possum commemorare; & Iulium secundum, cuius opera plus vno die sanguinis hausit terra, quam ipse cum combibonibus vini in toto pontificatu. Praetermitto populationes agrorum, ingentes praedas, incendia oppidorum, quae secuta sunt ferro ignique omnibus locis vastatis: quarum calamitatum primarios testes quam plurimos excitare possum, &, si libet, ab Ascanio Columna, & Camertum & Vrbinatum duce petere,

D d 5

quos

a) 2. Tim. III. 2. seqq. b) in litteris conuocatoriis concilii constantiensis & concilii Basiliensis sessione 13.

quos credo Paullus pontifex iustis de causis non sperat habere laudatores. Sed ego hanc partem orationis aliis relinquo. Nam quod sine benignitate & humanitate fuerint pontifices, qui potest esse obscurum? Si constat eos non modo in viuentes, sed in mortuos etiam saeuisse? Stephanus sextus Formosi corpus e sepulcro erutum, pontificio indumento spoliavit, abicique in vilem tumulum iussit, duobus digitis dextrae abscissis. Sergius tertius Formosi cadaver tractum e tumulo, securi percussit, & post contumelias in Tyberim proiecit *a*). Multorum ossa, ut eorum verbis utar *b*), exhumari, multorum cineres vento spargi mandarunt. Recte ergo apostolus hos praeuidens adpellauit homines immites & sine benignitate. Perge. *Proditores, proterui, tumidi, & voluptatum amatores magis quam dei, habentes quidem speciem pietatis, uirtutem autem eius abnegantes.* Quis Romae fuit pompam illam intuitus & adparatum pontificum & collegarum asseclarumque eorum, quo Christi religionem eludunt, qui pietatis speciem non sit arbitratus inesse illis? Quis vero diem vnum aut alterum Romae egit, ut oculis potius quam auribus crederet, qui uirtutem solidamque pietatem ullam esse non negarit in his hominibus? Quid? quod se vicarios Christi, & Petri successores & episcopos & pastores & seruos seruorum dei adserant? Habent hic quoque speciem pietatis. Cum autem eorum nihil sit, quae pollicentur, sed contra omnia insint vitia; pietatis uirtutem abnegare dicuntur. *Homines corrupti, reprobis circa fidem, sed ultra non proficient.* *Insipientia enim eorum manifestabitur.* Vtinam,

a) Platina in vita Stephani sexti & Formosi & Sergii tertii. b) in concilio constantensi.

nam, principes, det nobis hoc pater domini nostri, Iesu Christi, ut quod aliquando futurum est vobis ad gubernacula reipublicae sedentibus contingat, ut per sententias vestras omnes intelligant atque cognoscant, auctorem omnium malorum & incommodorum nostrorum, quem oportet aliquando cognitum iri, *Reuelabitur*, inquit apostolus a), *suo in tempore homo peccati, filius perditionis, qui aduersatur & extollitur super omne, quod dicitur deus aut quod colitur, ita ut in templo dei sedeat, ostendens se tamquam sit deus.* Considerate principes, quid sit, *ita ut in templo dei sedeat, ostendens se tamquam sit deus, & iam mysterium operatur iniquitatis.* Tempore enim Paulli b), ut ostendimus c), pseudoapostoli illi obtegere coeperant beneficium sanguinis Christi, velare euangelium, tenebras offundere rebus clarissimis & simplicissimis, quorum pseudoapostolorum doctrina sustentata atque aucta est aemulatione legalium a pontificibus romanis, ex quibus veluti vnum aliquod corpus, vna ciuitas, vnus quidam ex membris multis perficitur atque conflatur. Quamobrem pergit apostolus, *& reuelabitur ille iniquus, quem dominus Iesus interficiet spiritu oris sui.* Quomodo interficiet spiritu oris sui? euangelium, verbum, spiritus oris domini est. Illustratione euangelii cadet, cadet Babylon, peribit ille iniquus, qui dicitur antichristus. Ut vero multos ac multos homines fore intelligatis antichristum, hic dicitur, insipientia eorum manifestabitur. Quorum obsecro insipientia? suscipite curam & cogitationem dignam animis vestris, principes, & finite iam illustratione euangelii sanc-

a) 2. Thess. II. 3. 4. b) Act. XVI. & XXI. c) declaratum est id capite testimonii primo.

sancti interfici impium, finite spiritu verbi dei corpus illud, coetum impurissimum dissolui hominum, qui seruari mandant doctrinam daemoniorum. Qui attendant doctrinae daemoniorum, certissima signa proposuit apostolus, quibus omnibus vestigiis, si vultis, eos adsequimini; numquam effugient. *Spiritus* (inquit a), *manifeste dicit, num dubitanter loquitur? manifeste dicit, quod in nouissimis temporibus discedent quidam de fide.* Res digna est observatione. Haec enim tempora nobis sunt nouissima. Qui hi sint, qui discesserint de fide, agite iam videamus. *Discedent de fide, attendentes spiritibus erroris & doctrinis daemoniorum.* Quorum daemoniorum? *prohibentium* (inquit) *nubere & abstinere a cibis, quos deus creauit ad percipiendum cum gratiarum actione fidelibus.* Nobis sunt haec, quibus viuimus, nouissima tempora. Nihil sane refert, vel Marcion vel Manichaei quidam docuerint, nuptias esse impuras propter concubitum, bonum non esse omnibus vesci. Si pontifices romani item instituerunt, & Marciones sunt & Manichaei. At tergiuersari non licet contra spiritum s. Res in illustri omnium gentium & nationum conspectu posita est: Marcion & Manichaei docebant, impuras esse nuptias, docebant, non omnia bona esse ad victum: at non prohibuerunt edicto aliquo gentibus & nationibus proposito. At apostolus non *docentium* inquit, *sed prohibentium nubere & abstinere a cibis* b). Non est idem docere & prohibere: vis est in verbo. Quis

pro-
a) 1. Tim. III. 1. b) κωλύοντων γαμῆν, ἀπέχεσθαι βρωμάτων. Sic in 1. ad Thess. II. 16. κωλύοντων ἡμᾶς τοῖς ἔθνεσι λαλῆσαι de euangelio, quod edicto proposito prohibuerant praedicari.

prohibuit; quis edictum proposuit; ne diaconi, ne presbyteri, ne episcopi, ex instituto spiritus sancti per apostolum scripto deligi possint ex iis, qui a plebe sancta probati & laudati vnius vxoris viri sint, qui domui bene praesint, & a filiis bene eductis atque educatis pie colantur & obseruentur. Quis infinitam multitudinem clericorum & cucullatorum matrimonii sacramento abstinere non dico docuit, sed vt prohibuit, ita vt si quis eorum vxorem habeat, sacerdos esse non possit *a*). Quis poena mortis aeterna proposita, non dico docuit, non dico hortatus est, prohibuit dico, ne gentes & nationes ex libertate Christi suo commodo semper cibis omnibus vterentur, quos deus creauit ad percipiendum cum gratiarum actione fidelibus, nisi libertatis christianae, & euangelicae apostolicaeque doctrinae, inimicissimus coetus & insipiens pontificum romanorum *b*)? *at insipientia eorum, inquit apostolus, manifestabitur.* Latine multi scripserunt, germane vt audio plurimi, italice inprimis integritate & castitate vitae admirabilis vir Bernardinus Ocellus Senensis de antichristo. Res celebrari cepta est etiam alijs linguis, ita vt, illustratis scriptis illis diuinitus Danielis prophetae & Iohannis apocalypsi & sanctissimorum apostolorum Petri & Pauli epistolis, res in comperto sit, in pontificum romanorum persona expressam esse faciem antichristi.

RECITA CAPVT TESTIMONII VICESIMUM.

Malae consuetudines, abusus, abominations publico edicto tollendae. Bachana-
li-

a) probatum fuit hoc cap. test. 5. in declaratione. b) probatum hoc cap. testimonii 4. in declaratione.

lium enim speciem habemus, ludorum speciem simulacrorum abusus. Neque enim abest, quin infirmitas humana, instigante satana, ut deos olim, diuos morbis praefecerit, ita ut ad Petri fanum Romae templum febris sit, diuae Mariae titulo a). Nec brutis deest patrociniū sanctorum, adplaudentibus pontificibus romanis. Fornicari impune licet: scorta ubique publica; ita ut Romae superioribus annis censa sint meretricum publicarum capita ad decem millia: earum quæstus portionem quamdam sibi pendi iubent, sicut & a Iudaeis pontifices, quod focnerari impune permittant, centesimam exigunt. Acerbissimae vero exactiones, crudelissimi dominatus, Simoniae, doli, spiritus sancti venditiones & emtiones, & cetera abominanda sic Romae regnant, ut, qui Christi spiritum habent, liquido videant scriptum in fronte curiae romanae, BABYLON MAGNA, MATER FORNICATIONVM ET ABOMINATIONVM TERRAE b).

DECLARATIO TESTIMONII XX.

INcredibiles sunt abusus, infinitae abominationes in magnis urbibus. At quam omnia superstitionum, abominationum, abusuū plena sint in castellis, vicis atque oppidis rusticantibus, nullum est in-

a) Praeter ea, quae alibi sunt, Romae in festo diui Antonii Abbatis, magno concursu compelluntur equi & muli pontificis & cardinalium & asectorum ad eius fanum; putantque id a diuo fore salutare belluis. b) apoc. XVII. 5.

ingenium, nulla eloquentia, quae adsequi possit dicendo. Quo minus dici possunt, eo magis vestrum est, principes, animis & cogitatione complecti: in quibus illud est mirandum, quod omnia haec mala ab vno perditionis fonte manarunt. Quod si vos admiratione adficiat, quod tamdiu haec, non dico incognita (parum enim hoc esset) sed & celebrata & pro piis habita sint a regibus & populis, est consentaneum: id enim ipsum in spiritu videns reuelator ille rerum altissimarum Iohannes, & *admiratus sum* (inquit a) *admiratione magna*. Desinite iam mirari, principes: illud vos potius consoletur, quod dixit Augustinus b), *quot videntes, quae praedicta fuerant in scripturis sanctis, nostris temporibus adimpleri, aedificamur in fidem, quod est, ad cetera credenda efficiamur propensiores*. Quam vellem, auguste caesar, piique reges, & magni principes, his, quae de hac ipsa re a Iohanne praedicta sunt, aliquantulum daretis operae. Neque enim fugit hominem illum diuina mente praeditum quid futurum esset. *Apocalypsis* inquit c) *Iesu Christi, quam dedit illi deus palam facere seruis suis: beatus, qui legit & audit verba prophetiae huius & seruat ea, quae scripta sunt*. Pie quidem dicuntur: non sunt negligenda, principes. Vidisse dicit ille se meretricem magnam d), *sedentem super aquas multas, cum qua fornicati sunt reges terrae, & inebriati sunt, qui habitabant terram de vino prostitutionis eius, & mulier erat haec circumdata purpura & coccino, & inaurata auro & lapide pretioso & margaritis, habens poculum aureum in manu sua plenum abominatione & immunditia fornicationis* su-

a) Apoc. XVII. 6. b) August. de catechizandis rudibus.

c) Apoc. I. 1. 3: d) Apoc. XVII. 2. seqq.

*suae, & in fronte eius nomen scriptum; mysterium, babylon magna, mater fornicationum & abominationum terrae. Aperit mysterium angelus domini a). Mulier, quam vidisti, est ciuitas magna, quae habet regnum super reges terrae. Bestia adscensura de abyssu, tyrannis pontificum est, pontificia ipsa potestas, pontificia vis, quae detortis scripturis, priuilegiis acceptis, vt ostendimus b), & inueterata consuetudine imperium sibi statuit in imperatores & reges. Huc illud accedit: septem capita septem montes sunt, super quos mulier sedet. Ecquae vrbs septicollis adpellata est? Mulier, inquit, ebria de sanguine sanctorum & de sanguine martyrum Iesu. Num ea Roma est? dicant iam ipsi pontifices. Sed & meretrix super aquas multas. Aperit hoc etiam angelus domini: aquas quas vidisti, vbi meretrix sedet, populi multi sunt & gentes & linguae. Quis de certitudine & veritate religionis christianae possit ambigere, in qua mille & quingentis prope annis, quae praedicta fuerant, contingere ita videmus hoc tempore, vt ne minimum quippiam sit praetermissum? Coelum, inquit dominus c), & terra peribit: verba autem mea non praeribunt. Credo ego vos admirari solitos esse, principes, si tales fuerunt pontifices romani (quales vti-
nam non fuissent), quomodo tam diu a gentibus & nationibus summo consensu celebrati & culti sint. Oportebat pontifices sedere super aquas multas, oportebat a gentibus & nationibus multis magno plausu probari doctrinam pontificum, vt impleretur scriptura, essetque babylon illa mater magna fornicationum & abominationum terrae, cum qua for-*
ni-

a) Apoc. XVII. 18. b) cap. XVI. testimonii in declaratione. c) Mat. XXIII. 35.

nicarentur ipsi etiam reges. Magnae, ingentes, omnino infinitae a vobis deo gratiae agenda sunt, principes, qui vos in admirabilem vsque adeo lucem vocauit, vt id de vobis neque dici neque cogitari possit. Quid enim est, *fornicari cum Babylone*? nisi cum iis sentire & coniungi, qui iura humana & diuina confuderunt. *Babylon* externa vox est, apud nos confusionem sonat. Liceat mihi pro amore atque obseruantia vestra in Christum, principes, aliquid liberius dicere. Imprudenter olim rudibus saeculis imperatores quidam & reges, cum Babylone sunt fornicati. Non mens illis noxia fuit, non animus nocens, non sensus, non consilium, non cogitatio vlla peccandi. Quo purior & candidior illorum mens erat, eo facilius a quibusdam malis artificibus fraus & dolus admoti sunt. Imperatores primi illi, qui in barbaris nationibus ex imperii finibus pellendis fuerunt occupati, theologiae litteras interiores attingere non potuerunt, religionem nostram peramanter complexi, quidquid offerebatur, accipiebant, quidquid proponebatur, exsequebantur. Quamobrem antistites, qui per id tempus Romae fuerunt, perliberaliter tractati sunt. Numquam vero imperatores illi crediderunt, eorum muneribus tantam licentiam futuram pontificum romanorum, neque fortasse legerant, victu & vestitu debere esse contentos episcopos, & cum diuitiis non putarunt apud barbato illos auaritiam subrepere, quae radix est omnium malorum. At vbi episcopi reges esse coeperunt, simul suspicionem regni amittendi, & curam conseruandae & cupiditatem nonnumquam augendi necesse fuit accedere. Implicati sunt tum primum negotiis, quae saecularia ab apostolo ad-

Ee

pel-

pellantur: a quibus longissime eos iubet abesse, qui deo seruiant. At pii principes illi prodesse putarunt se sanctissimae religioni, obesse certe quidem numquam voluerunt. Nondum luxus illi prodierant, initio abusus ignoti, neque tanto numero, & ii, qui essent, non proferebantur. Proximi illorum saeculis fuerunt summo ingenio & eloquentia theologi, qui in reiiciendis sectis, quae ab Arrianis, quae a Manichaeis & ceteris magno incommodo fuerant inuectae, occupati, volumina compleuerunt disputationibus & commentariis. In his excelluit Augustinus; ita ut romanae etiam ecclesiae iudicio primus sit habitus obfessor atque expugnator haereticorum. Is quoniam & valde peritus & acutus fuit, in haec quoque penetrauit, quae hodie disputantur. Nihil enim non attigit, sed de quibusdam breuiter omnino & strictim veluti pungens & somno excitans. Fundamenta vero ea iecit de gratia, ut si ea attolli plusculum passi fuissent homines, & de abusibus multis & magnis actum & mirum in modum aucta fuisset doctrina vere apostolica. At Augustini opinio de gratia hoc tempore a pontificibus romanis & eorum assensu ferri non potest, sicuti libri de praedestinatione, quos in senectute scripsit, maturiore aetate & properante ad veram solidamque pietatem & plenior peritiā. Tyrannidi pontificum romanorum, quod ii ex prouocatione ius sibi statuerent in omnes episcopatus, vniuersi Africae episcopi egerunt in conciliis de capite, *de adpellatione ad episcopum romanum a*), quod dicebatur, esse concilii Nicaeni capitibus suppositum atque adiectum; quo-

a) concil. Afric. VI.

orum opera nihil dico, litterae adhuc exstant, nae querelarum Africanorum episcoporum, testimonia idem de exemplaribus concilii Nicaeni, summa diligentia conquisitis & acceptis ab antistitibus aeciae, consonis iis, quae antiquissima in Africa seruabantur, in quibus caput non erat illud a), *scilicet si episcopus accusatus fuerit.* Re explorata & imperta de tyrannide pontificum romanorum inanes episcopos per dolum conquisita & comparata, cum conclamare coepissent antistites Africani, contigerunt per id tempus magni bellorum motus, irruptiones Gothorum in Italiam, in Hispanias, in Gallias, in Africam, quibuscum conueniendi & conferendi post commonitionem praeclaram ad pontificem romanum (vt concilii Africani verbis utar b), e famosus typus saeculi in ecclesiam Christi indueretur, finem fecerunt carthaginensia concilia. Occupata misere & diu Italia & illustribus prouinciis scutae sunt incredibiles tenebrae disciplinarum omnium multis ac multis saeculis, ita vt non modo liberales artes, sed omnes etiam, in quibus manus accedit, perderentur. Non solum dicendi genus & antiqua latinitas mutata est, sed etiam forma & figura ipsa litterarum, quarum exempla ad nostra quoque tempora peruenerunt. Quid putatis interea actum de theologia? annon ipsi quoque tenebras fuisse offusas. Superstitio (vetus est) religionem imitatur: proni fuerunt semper homines ad malum. Quis ergo dubitet ad superstitionem fuisse aditum? Omitto, quod tenebrae istae & fames verbi dei & ieiunia praedicta fuerint in scripturis

E c 2

sanct-

a) in epistola afric. concil. VI. ad Bonifacium. b) afric. concilii VI. ad Coelestinum.

sanctis: ad ea, quae oculis cernimus, veniamus. Quis pictas, annos ab hinc non dico sexcentos aut trecentos, sed centum ipsos, in parietinis imagines conspiciat & risum teneat? Quis latinitatis amator schedulam, quae intra hoc tempus scripta fuerit, potest ferre, ut iterum legat? Et quoniam cum imperatore & regibus principibusque ciuitatum sermo est, de praeliorum genere & ratione belli gerendi per pauca atque intra modum dicamus. Quis non miretur, tanto olim usu & peritia rei militaris apud Romanos & exteras nationes multas ad eam inscitiam fuisse ventum, ut neque milites ordinem seruare neque imperatores aciem instruere neque castris fossam ducere neque vallum iacere scirent. Vulgo sine ordine, sine fossa, sine vallo castra metabantur. Felicitate & virtute vestra, principes, ingenia hominum se extulerunt, animi veluti e longo somno excitati (quantum vix videbamus posse sperare) omnia diligentia & industria sunt adsecuti. Pictura, ut a rebus notissimis & humilioribus incipiam, pulcherrime restituta est: latinae litterae honestissime reductae; rei militaris ars atque ratio belli grendi exquisitior atque absolutior fuit nusquam gentium. Ecquid creditis, theologiae, chaldaicis, graecis, latinis bibliothecis restitutis; magno studio, summa diligentia, incredibili opera adhibita, nihil fuisse melius? Mirum videri non debet, si, luce ingenti quadam sanctissimae facultati adlata, multa, quae in diuturna obscuritate latuerunt, videri coepta sunt. Tempus est iam, *Carole caesar*, pio, felix, auguste, vosque summi reges, & magni principes, re in illustri omnium gentium & nationum conspectu posita, declarare sententiis vestris, non modo

do nobis sed posteris, propensionem animorum vestrorum in Christum. Eius euangelium conuersum & confusum, videtis miserum in modum, beneficium sanguinis Christi velatum atque obtectum, infirmis male consultum, onus graue innumerabilium praeceptorum super humeros fidelium gentium & nationum impositum. Quid expectandum? libertas Christi sublata est: instituta apostolorum euerfa sunt: rescissum est verbum dei: praeceptorum Christi maiestas imminuta: crux, quantum per hoc licuit, euacuata est: abusus magni atque incredibiles inuecti: confusa denique iura humana atque diuina. Quis Christi nominis tam est inimicus, qui possit haec audire & ferre? aut, si nulla ratione mederi queat, ne cum impiis sensisse videatur, non morte testatum relinquat? Hanc ob rem, si quid grauius in me acciderit, qui pro gloria Christi, pro salute fratrum, periculoso consilio, at perquam pia mente, suscepi communem causam; numquam profecto pigebit, si defenso euangelio filii dei id sequi necesse est. Accede lictor, colliga manus, caput obnubito: ipsum me cruciatibus & pontificum irae offero: percutere securi. Quae est ista tanta crudelitas & saeuitia, quam mors ipsa non exsatiet? Saturari pontifices nequeunt, nisi viscera nostra lanianda & in ignem coniicienda praebuerimus. Accede lictor. Id etiam feremus. Liceat mihi, antequam de misero supplicia sumantur, abiici ad pedes, prouolui ad genua magnorum & sanctissimorum principum. O-rat vos seruus Iesu Christi, principes, & flens, obsecrat per eam fidem & operam, quam praestare debetis Christo, qui tam amanter pro vobis mortuus est, qui resurrexit, qui adstat vultui dei pro vobis, vt

ipsi iam euangelii defensionem suscipiatis. Quod si supra hominum sortem, supra mortalitatem vestram datum est vobis, principes, vt rescissum verbum dei, imminutam maiestatem mandatorum Christi, instituta spiritus sancti restituere possitis, orat atque supplicat, vt neque animi neque corporis laboribus defatigemini, quo minus ecclesiam dei, quam daemonia quaedam forma hominum induta multis saeculis labefactare conata sunt, vos hoc vno confesso vestro, quem illa sibi horribilem & formidolosum putarunt, gentibus & nationibus vindicetis in pristinam eius lucem & dignitatem.

AONII

**AONII PALEARII
VERVLANI
EPISTOLAE.**

EPISTOLARVM LIBER PRIMVS.

I.

AONIUS PALEARIVS

VERVLANVS

MAVRO ARCANO

— S. P. D.

EGo sane grauitè & moleste tuli discessum tuum. Nequè vero tu, licet me fortior videri velles, lacrimas tenere potuisti: sicuti neque ego dissimulare diu dolorem. Vetus amicitia, similitudo studiorum, ingeniorum nostrorum, facilitas, numquam profecto fuissent, vt sine lacrimis disiungeremur. Posteaquam a me discessisti, quantum potui, te oculis sum prosecutus. Soracte egressum, montes & siluæ texerunt: cum ad flumen descenderem; caesar mihi noster cum magno comitatu factus est obuiam. Is, quo est splendore, qua est pietate, diligentissime commendauit me suis: iussit, vt se absente, omnia mihi essent promta, & parata. Nihil illo heroë potest esse illustrius, nihil excogitari humanius. Deos quaeso, vt quorum vidi profectiōem, eorum reditum laetissime videam. Cum in urbem rediissem, mira mihi vbique visa est solitudo. Domi erat Lucilla tua: quo animo, noli quaerere. tristi scilicet: coenare noluit. nunc misera angitur,

E e 5

nunc

nunc emergit amor. nunc desiderium ferre non potest. cum iam aduersperasceret, curavi, ut ad matrem deduceretur. Postridie eius diei, qui fuit III. id' Sextil. Eugenia nutrix me conuenit, conquerens, illam confici curis, somnum capere non posse, cohortuisse etiam paullo ante lucem. mirum ni, cum imbecilli sit natura, & valetudine, istis animi perturbationibus in febrim incidit: ad meas summas sollicitudines haec etiam accidit. Eugubius medicus, qui te valde amat, simulatque introductus est, dixit grauidam esse, & propterea magis affligi moerore. Ego puto anni etiam tempore vexari bile, & maximis caloribus (neque enim memini maiores) fieri, ut tam modice edat, & parum obdormiat: nam & ego superiorem noctem habui plenam molestiis. Nihil opus erat tam multa scribere, nisi veritus essem, ne cum alii ad te scripsissent, tu minus me amare inciperes: tum ut te commonerem, si alii ad te scribant, non esse grauitatis, quam tu a puero praestitisti, ferre immoderatus aegritudinem mulierculae. Famae aliquando, mi Maure, est seruiendum. etsi nemo est, qui cum essem libentius, quam tecum: tamen tibi non sum auctor, ut tam cito ad nos redeas. Caue, ne subito consilium capias: solet te, cum temere aliquid fecisti, postea poenitere. Si me audies, dum caesar abest, non modo nobis, sed te ipso tibi est carendum. Cum essem obsignaturus epistolam, nutrix per puerum mihi nunciauit, Lucillam meliuscule habere, desiderare tamen abs te aliquid litterarum: quod ut facias, te vehementer rogo. maior illi leuatio adferri nulla potest.

Vale, Romae.

II.

AONIUS PALEARIVS
MAVRO ARCANO

S. P. D.

Vigilantis hominis, & industrii, visae mihi sunt litterae tuae, plenae officii, suauitatis & amoris. Ecquando ego tibi gratiarum aliquam partem? Omnia, ut video, summa diligentia es consecutus, quae ad honorem & dignitatem meam pertinent. Tua erga me beneuolentia utilis, & optata mihi fuit semper: numquam vero tam necessaria. Maiorem in dies, mi Maure, humanitatis & pietatis tuae capio fructum. meam rem sic egisti, ut ipse tuam non ageres. Vnum mihi restat ad omne decus, & solidum gaudium, ut te videam, & osculer. De Verrucoso aut illud ipsum erit, quod scribis, aut non multo secus. Non nihil periculi est in insidiosa blanditia. Odi hominem: neque me hercule curo, si eius animum offendam, si tuum non offendo: quamquam in iis litteris, quibus mihi cogitationes tuas explicasti, semper te eum sic dilexisse dicebas, tamquam aliquando fuisses osurus. negas tamen nunc animo esse auerso. Sed nae ego homo ineptus sum, qui commemorando vel faciam, vel augeam dolorem. Fasciculus litterarum, quem Repantii puero dederas, Lucillae est redditus: in eo, si quid ad me fuit, non est adlatum. Obsecro te, ne hic clames, neue succenses, neue de negligentia accuses: nihil ego non sum expertus suadendo, orando, ut fasciculum Repantius solueret. Fuit hoc illi suspiciosum: numquam vidi hominem difficiliorem: quod nullo negotio impetrare debebam, summis precibus non sum adsecutus. Nihil attinet omnia scribere. tu, si homo es, post-
hac,

hac, nisi habueris fidelem tabellarium, ne quid epistolae credas, quod nolis resciri. Argentum ex pensione paratum est: si vis, isthic poteris sumere a Cospis. collybus paruus omnino est: satiusque id, quam duro anni tempore via longa & deterrima cursare ad transpadanos. Nollem in re minima tamdiu pendere animi. nam etsi domesticas res impeditas Romae reliquisti, tantum profecimus, ut tuo commodo uti possis pecuniae permutatione. Rumor hic est, non satis tamen constans, & sine auctore, iras esse inter Clementem pontificem, & Carolum caesarem, quod regis adfinitatem alter expetat, alter cum Gallis nullam velit fieri coniunctionem. Bononienfes propterea in armis esse dicuntur: Germani paratissimi ad certandum. quod si est, perimus. Non vides, quanta tempestas impendeat? Noli expectare dum confligant: ut ab omni pugna absis, maturrime abito. Mantuam si perrexeris, nihil melius: nusquam eris tutius. Vale, Romae.

III.

AONIUS PALEARIVS
MAURO ARCANO
S. D.

SI quid mihi accursus sui consilii impertiet, faciam te certiorem dormias in vtramvis aurem: si non excidit, quod superioribus litteris scripsi. Maxima curae mihi erit, ut ea faciam, quae te sciam velle: non tamen dubito, Verrucosum, hominem fatuum, & intemperantem, qui aeris alieni magnitudine pedem porta non effert, tam odio tibi fore, quam mihi. Eum quoniam vis tuos nummos curare, faciam ut iubes: nutus mihi tuus fidem facit. Sed quem tu virum bonum dicas, non plane intelligo, nisi

nisi melius explicabis: vel, ut ego coniecturam facio, tu omnia *εἰσωνεύμενος*. id nisi est, poenitebit. Paucis verbis praestiti, quod debeo pro amicitia. si possem coram, non te epistolis obtunderem. Est omnino miserum, bona eorum, qui nobis carissimi sunt, diripi videre. At miserius multo, amicorum consilia in eam partem non accipi, in quam si acciperentur, salua omnia esse possent. Sed ut antea dixi, quodcunque tuum in ea re consilium erit, illud persequar. Tu si nimium me in commonendo fuisse dixeris, non laboro: malo in hoc desiderari modestiam meam, quam amorem requiri, aut diligentiam. Nosti, qua in offensa sim apud Caesarem? miror, mihi nullas ea de re litteras abs te datas. Consilia quorundam inuidorum, euigilata malis cogitationibus, tandem eruperunt. Quae res ea est? Parua, & quae a te dilui facile potest. Obiicitur, esse apud me exemplum indicis cuiusdam bene longi, in Liuii libros ex obseruatione Cathanei. Primum, qui potuit tam breui volumen illud transcribi? deinde, quod consilium? opus est confusum, & dissipatum: in quo nisi nouus exfudetur labor, nihil quisquam proficiet: auctorque potius laudandus est, quod primus in eam curam incubuerit, quam quod exacte incubuerit. Quod si eo accusamur, quod ex indicis inspectione secuti, &, ut illi dicunt, furati sumus obseruandarum rerum rationem: tu vide iam, quam iniqui sint homines: antequam ii libri in manibus haberentur, absoluti prope a me fuerant commentarii in orationes M. Tullii: non mehercule, ut laudem alicui praeiperem (nihil enim minus umquam cogitavi), sed quia magnis praemiis propositis vrgebar, ut tu scis, a viro amplissimo: cui si tam libenter me-

as vigilias concessi, nescio, qui tam ineptus sit, qui in animum inducat, me appetiuisse alienas. Mutius vir est optimus, & egregius ciuis romanus: mira in homine clementia, pietas, integritas. eius opera plurimum vti sumus. Is non modo oratione, sed re etiam declarauit, nihil sibi videri illiberalius, quam innocentem oppugnari. itaque me vir fortissimus defendit. Quid tum, inquit, si litterarum studiosus huiusmodi exemplar habeat? fac esse, transcripserit: num id est flagitium facere? Tum patronus contumeliosus, & minax, quo vultu? quo spiritu? Cauebo (inquit) meis, sine vadimonio non discedes: bibliotheca fuit apud te, pecuniam accepisti. non scio, quid surripueris, quantum debeas: vadare, & abi, quo vis gentium. Haec quam visa fuerint indigna, quam tulerim grauitus, nihii dico: tu si hic esses, disrumpereris. Cincius Phrygepan, summa humanitate, modestia, & nobilitate iuuenis, nulla in re defuit: vbi me in iis angustiis esse vidit, vltro satisdedit. Haecine praemia vigiliarum mearum? te sponforem adpello, tam insignem mihi fieri iniuriam? caesare haec, inquires, inuito omnia? Nihil moror, pro iis vt emori possim? tot contumeliis oneratus vt Romae maneam? non faciam.

III.

AONIVS PALEARIVS
MAVRO ARCANO

S. D.

NVlli citius remittunt iram, quam qui subito excandescunt. Scripta ad te idibus multa iam nocte litteras plenas querelarum: mane vix lucebat, cum iam suppoenituerat. Nam etsi irae, quibus ad scribendum fui adductus, tam iustae erant, quam quae
ma-

maxime: tamen ne vos offendam, omnia mihi toleranda facit, tibi non ignota quaedam pietas animi mei. Neque vero me re alia magis deuinxeris, quam si curaueris, vt caesar intelligat, quos in vrbe reliquit, neque ingenue, neque liberaliter tractari a suis; quos ita tuli, vt nihil excogitari possit humanius. Quae dicta, facta in me sunt, omnino ex animo euulsa esse volo: si meminero posthac, dii mihi sint irati. Quod etsi iniurato credidisses, iuravi tamen, ne si meas vitae rationes, quas mihi a puero institueram, nunc sequar, iracundia permoueri me arbitreris: atque aliorum, atque ego feci, accipias tu, aut alius quispiam. Mirum me desiderium tenet philosophiae, & eorum studiorum, in quibus ante capram ab Hispanis urbem Romae sex annos consumseram. ea intermissa biennium, cupio reuocare. Auaritia, quorum non licet dicere, sophistae nulli sunt Romae. Audio in Hetruria florere bonas artes. nihil est, quin recta proficiscar Senas: nisi prius Perusiam, quod Ennius meus ibi est pro legato. valde cupio hominem visere: nam me multum amat, & philosophi non ignobiles Perusiae esse dicuntur. Quod si inueteratam barbariem, qua facultatem illam respersere commentatores pseudolatini, hic non inuenero, nusquam ero libentius: sin orationis vitium oram hanc quoque occupauit, nihil mihi magis est in animo, quam transire ad transpadanos tuos. Patauii, si vera sunt, quae narrantur, ab Aristotele graece scripta, & graece & latine & ornatè reddit Lampridius, vir excellenti ingenio, & doctrina prope singulari. Huiusce mei consilii rationem pluribus verbis reddidi, quod video fore sermones, hui vrbe abiit, hèn leuitatem. Multi cauillabuntur, praesertim apud caesarem, indig-

dignationem discessus fuisse in causam: nonnulli, me ipsum nescire, quid velim. Quibus cupio tu hoc tempore respondeas: aliquando enim res ipsa loquetur, vbi in studiis acquiero. Curiam relinques igitur? inquires. Relinquam: quid enim turpius, quam nos tam firma aetate, Romae ignauos, socordes, inexercitados, inglorios sedere in ocio? Summi philosophi, vr ad eorum peritiam aliquid accederet, tot barbarorum prouincias pedibus obierunt: nos, vt incitiam exuamus, pigebit insilire in equum, perlustrare Italiae partem? Mihi quidem si patrimonium amplum & copiosum dii dedissent, nihil fuisset prius, quam non modo Italiam, Gallias, Germaniam, ornatissimas christianorum prouincias videre; sed & Graeciam omnem, in qua prope nullus pes est, qui in Turcae non sit potestate. Hoc desiderium neque leue, neque malum bonis videri debet. In tantis enim tenebris & studiorum, & rerum nostrarum, nulla peregrinatio obscura & sordida esse potest iis, qui prudenti & sagaci sunt animo. Veluti cum domi fumus est, atque nidor, accusandi magis sunt, qui domi maneant, quam qui domo exeunt: sic, vt lumen aliquod respiciant, laudi esse debet muenibus, quo quo proficiantur: vitio verti, si remanserint. Atque vtinam haec potius tecum coram, quam per litteras. Non enim vereor, ne aut tu in meam sententiam venires: aut si errarem, comonefaceres amice, fraterne obiurgares. Sed pro re nata incommode omnia accidunt. via non satis tuta est: & Fabius cursor per agrum Perusinum cras, vel summum perendie proficietur. cum hoc ego eram iturus. Tu si quid ad me vis, Perusiam cura vt litterae perferantur. Vale, Romae.

V.

V.

AONIVS PALEARIVS
MAVRO ARCANO

S. D.

CAue putes quidquam esse suavius epistola tua, quam Perusiae xvr. Cal. Martias accepi. miram in ea pietatem, humanitatem, benevolentiam perspexi. Nam quod maleuolorum obtreccionibus reiectis, & inuidis prostratis, atque obtritis, me in omnes partes defendendum putas; quid hoc est, nisi pietas est? Humanitatem vero in ea re agnosco maximam, & summam benevolentiam, quod tantum mihi tribuis, quantum vni tibi ego vere tribuere possum. Ain' igitur, integer atque optime Maure, placere tibi consilium meum? Equidem vt dicam tibi, etsi memoria tenebam, semper te omnium bonarum artium perstudiosum fuisse: nonnihil tamen verebar, ne consuetudine eorum, quibus cum coniunctissime viuis, indigne fecisse viderer, quod eos non essem secutus, a quibus tu non potes recedere. Nunc cum opinio tua ab exquisita ratione profecta, ea sit, quam decet esse hominis bene docti; hac comite quo quo iuero, bene erit. Currentem hortaris tu, cui mehercule dignitas mea carior est, quam mihi ipsi. Eam si in hoc discessu retinebimus, etsi cetera male caderent, fortiter feram. Eia clypeus saluus est, auelle spiculum: quamquam omnia mihi secunda, certa & explorata polliceor, si quae rectissima sunt, sequar. suspensus essem, si ex iis penderem, qui ad fortunae motum mouentur. Circumspice omnia membra curiae: quod momento temporis non videbis fractum, ac debilitatum? quamdiu factum est, quod omnia euerfa vidimus? Quamobrem Caesari

Ff

pro-

probe & sapienter respondisti, cum te vitae pudere dicebas, qui omnium meorum studiorum maxime conscius, in id, quod praeclare moliebar, numquam coniecisses oculos. Libenter ego amplector talem humanitatem, quod cum in te omnia copiose sint, quibus te ipsum pulcherrime tueri potes, & aliis exemplo esse; me patronum, custodem, praecursorem facis sententiae tuae. Discessum vero meum quod neque fronte, neque vultu bellis feras, agnosco intimos sensus: amabo te, ne quid posthac tale audiam. His rumoribus non nihil sum commotus. nam etsi mihi animus fortis & praesens est, ut omnia subeam amore quodam litterarum: non tamen ita ferreus & inhumanus sum, quin acerbitas quaedam doloris, commemoratione eorum, a quibus auulsus videor, non recrudescat. Qualem te epistola praebes, talem te esse oportet. neque facere, ut mali theologi: qui cum alios perpulchre ad fortiter beneque viuendum hortentur, ipsi mollissime viuunt. Quod in gratiam me apud Caesarem reposuisse dicis, fecisti amanter: putas enim caussam tuam coniunctam cum mea. Sed nolo ego te omnia incommodo tuo facere. De episcopo Gallo, ad quem scripsisti continuis diebus, neminem tibi me esse amiciorem, habeo gratiam: sed homo ille in omni fortuna superbum se praebuit. Praediues est, fateor: sed is tam diligenter suum tenet, quam quiuis foenerator. Sacerdotio est amplissimo praeditus: moueret me, si sapientia, & pietate. Noli, obsecro, tu isto ingenio vir, de iis expectare, quid sentiam, quos in omni conditione miserrimos puto. Concludis enim epistolam hoc modo, *polliceor tibi illum fore vsui*. Quid si non erit? non propterea viuemus? nae si quotidianus con-

gres-

gressus, & sermo tuus mirificus, quod carendum video, me non magis moueret: is mihi videretur, quem tu versiculo illo transuerso adpellas, *o te beatum, qui istam inis viam*. Sed iam lucet, & Apollonii puer pulsat ostium: eccum recta ad me. Vale, Perusiae.

VI.

AONIUS PALEARIVS
CINCIO PHRYGEPANI
S. D.

NOli exspectare dum ad te scribam, quid ista nobilitate iuueni & animi excellentia faciendum putem. Sermones nostri quotidiani, si non exciderunt, habes, qui te admoneant: sin, ut plane vereor, vel eorum oblitus es, vel suasionem alicuius mutasti sententiam; ego meis litteris efficere non poterō, ut ad nos venias: praesertim cum (ut audio) multum remiseris de studiis illis optimis, & qui tibi minus fidele consilium dent, scire non possim. Nam quod ad meas vnas atque alteras superioribus diebus ad te datas non responderis, non prius miratus sum, quam Liuius noster ex vrbe venisset, sine litteris tuis. quem cum rogarem, si quid haberet de aduentu, de quo cum Romae esset, tam multa scribere solebat, & laudare praestans iudicium tuum; respondit, nihil mihi, quod antehac promiserat, se magnopere confirmare. Itane tandem nos desiderio tui languentes, falsa spe ducis? & exspectatione facis pendere? Nae ego, si umquam suspicatus fuissē, te sine me posse viuere, sic animum instituissem, ut si te mihi esset carendum, non ita acerbē ferrem: & vsu iam profecto confirmassem, ne tam varē adficerer. Quis me illis tuis pollicitationibus laetior? quis hoc nuncio tristior? nam etsi Liuius non adserat, neque ta-

Ff 2

men

men neget, te esse venturum; ego facile, quod nolo, hoc credo. Quid? non venies igitur? Nisi me opinio fallit, non venies: ita complexus es voluptates istas vrbis, vt ab eis non possis diuelli. Quid enim aliud dicam? Domestica negotia fratres tui curarent, si velles, diligenter, honestissimi & optimi viri: neque tam multa sunt, quin vno die explicari possint. Non accipio iam istam exensationem: tu, si tibi cura est nostri, & existimationis & dignitatis tuae, ne committas, vt aequalium consiliis abducere. Rationum nostrarum es particeps, auctor studiorum: quorum illi sunt hostes acerrimi. Est tuae ingenuitatis, magnitudinisque animi, cogitare, quo nos promoueris, quid promiseris, reminisci. Cum in Heturiam venimus, tantum pecuniae nobiscum attulimus, quantum tu liberalitate tua cencecessisti: si venisses, nulla re egeremus. Obsecro, si sine te Patauium sit eundum, ne ab omnibus destituti videamur. Patrimonium tibi, quod dii fortunent, amplum est, pusilla familia, animus egregius, & rerum magnarum adpetens. Quid tam diuinum & coeleste, quam hominem rebus omnibus iuuare? quid tam romanum, quam alere hospitem, & veterem amicum? quid tam tuum, quam excipere, & toto animo complecti studiosos bonarum artium? Liberalitate tua nobis opus est, vt quae tibi gratissima & iucundissima sunt, studia sequamur. bibliotheca graeca comparanda, latini libri supplendi sunt. Latinorum magna est caritas, graecorum mira difficultas. Ad hoc te isto genere, istis opibus, isto ingenio natum puta, vt per te subleuemur.

Vale, Senis.

VII.

AONIUS PALEARIVS
ENNIO PHILONARDO

EPISCOPO VERVLANO

S. D.

CUm in Hetruria essem, & multa de indignissima eorum caede, qui cum Perusiae praefecto erant, rumor ipse perferret, ita animo sum adfectus, ut me certo sciam numquam in maiore dolore fuisse versatum. Primum enim veritus sum, ne Ennius, vir vnus omnium integerrimus, & sanctissimus, prouinciae ciuili bello ardenti praecesset: qui cum iratos & immanes exulum animos voluisset lenire, crudelissimorum hominum & sicariorum improborum manus effugere non potuisset. Deinde memineram, illie esse M. fratrem, virum sane bonum, & mihi amicissimum: quem in tanto furentis plebeculae tumultu, quomodo in tuto esse posset, non videbam. Itaque cum multos dies, in eo moerore iacuissem, renunciatum est, te eo tempore, quo illa in agro Perusino gesta dicebantur, Romae fuisse. Quod cum maximam laetitiam attulisset, vidererque permagno angore liberatus; ecce ad me ex vrbe lacrimarum & molestiae litterae plenae, de egregiorum ciuium & tibi coniunctissimorum cladē: quae mihi continuo cor exederunt. Cum igitur, ut par erat, saepe ad te scribere statuissem, ut consolationem aliquam meis litteris adhiberem, nihil ego reperiēbam, (quod iis contingit, qui animo fracto sunt, ac debilitato) quod non tristitiam magis quam consolationem adferret. Itaque veritus, ne dum mederi dolori vellem, acerbissimum animi sensum retractarem, a scribendo me continui: tum quod arroganter ac temere

Ff 3

me

me facere existimabam, si virum sapientem, qui consilio, & auctoritate sua barbaras gentes saepe fregit, patientia populos rebus novis studentes domuit, consolatione mea indigere duxissem: quem praesertim animo forti & pacato, cognoscerem abundare praeceptis sapientissimorum hominum. Quamobrem commutata ratione, qui consolatorias litteras scripturus eram, gratulationem potius volui scribere: quod commutata fortuna, post illas lacrimas, arcis Adrianae praefectum publicis & multis muneribus honestatum, ornatum, auctum te esse acceperim. Quibus, etsi te magni animi & magnae humanitatis virum pulcherrime secundam fortunam atque adversam ferentem, minime elatum intelligo; gaudeo tamen, quod iis virtutis tuae testimonia quaedam consecutus videare. Θεῶν γὰρ ἀγαθὸν πού τιμῃ, τῆς τε καλλέσσης ἀρετῆς μαρτυρία, καὶ σημεῖον εὐεργετικῆς δόξης. quae quoniam in illustri magnorum principum conspectu posita est, non dubito maiorem in dies fieri aaccessionem fortunae, & dignitatis tuae. Vale, Senis.

VIII.

AONIUS PALEARIVS

CINCIO PHRYGEPANI

S. D.

O iucundissimum & optatissimum nuncium, & expectatissimas mihi litteras tuas: cum de discessu ex Hetruria constituissem, & comites parati essent ad profectiorem, ecce Fabius Cursor cum litteris, quae me maxima laetitia extulerunt. Quid, inquit, igitur sine me? Enimvero recrudescibat dolor, quod sine de esset eundum: ipse mihi moram adferebam, & nesciebam causam ex causa, ne quid fel-

festinare. Sed iam taedebat me vitae, quid hic facerem? sine libris, sine sudario, sine linteis: omnia praemisera, ne in itinere opus mihi esset mulis Marianis. Quo magis erit tibi videndum, ut haec nostra expectatio ne plus sit menstrua: tamen si tu ita scribis, ut prope nefas sit de tuo aduentu dubitare, tamen pungunt me dubitationes quaedam tuorum. audi hominem amicissime monentem, non me poenitebit saepe iam commonuisse; ego nihil tibi video esse Romae periculo vacuum. incredibilis est invidia aequalium, qui iuuenem florentem nobilitate, opibus, propinquis, amicis, ferre non possunt: discessum tuum in praesentia ob id ipsum tibi utilem, ob studia honestissimum puto: omnia hic erunt fidei, consilii, amoris plena: ubi te conuenient omnes, oderit nemo. Nam quod amicus noster lucem istam iactat, alias res agit, ne te moueat: nunc aliud tempus est. Urbem, mi Cinci, vides refertam peregrinis, in qua nulla ciuis valde illustris industria esse potest. Peregrinatio, mihi crede, neque obscura, neque sordida est iis, qui absunt vel studio militae, vel desiderio litterarum. Tuae prudentiae est, obliuisci quaedam hoc tempore, & quae ab amantissimis tui proponuntur cogitare. Viues nobiscum, viues cum studiosis bonarum artium: magnum fructum capies ex consuetudine aequalium, qui sunt magna animi humanitate temperati: incredibilem ex usu maiorum natu, summa doctrina & eruditione: ex studiis vero tuis tantam voluptatem, quantam semper capere consueuisti: in hoc etiam maiorem, quod hic quid agas, quo te oblectes, est praeterea nihil. Poetae, oratores, philosophi non ignobiles Patauui habitant, & sapientia in vnam urbem commigravit, veluti in

aliquam domum, in qua Pallas omnes artes docet: neque ullus locus est, ubi melius tua illa inexhausta legendi & audiendi auiditas exsatiari possit. de qua re scribo parcius, quod incredibilis solet esse festinatio adolescentium, quos desiderium coeperit alicuius rei. Tu, qui firmiore aetate ardes desiderio litterarum, incitatione nostra non egere, sed aut aduentare, aut prope adesse iam debes. De liberalitate, & promissis iis, quae ostendis, ago gratias: nihil ad tuum in me amorem addi posse video. Sed nihil est, quod nunc pecuniam cures. cum lentius agere te viderem, & ad meas litteras non respondisse, versuram feci: mandavi interea Pterigi familiari meo, ut domum & praedia, quae sunt in Hernicis, vendat. si emptorem, quem putarat non inuenerit, faciat auctionem. Omnia mihi abiicienda sunt potius, quam deferenda philosophia. Vaenibunt serui, supellex, fundi, aedes, omnia: id ut me absente percommode fieret, cum Romae essem, dedi cognitorem Corfinium. Obsecro te, ut scribae Capitolini formulam mandati componant diligenter, eamque Corfinio ad te venienti des: sed fortasse ille, quod vereor, temporibus aestiuis cum Ennio secesit in Fibreni insulam. quod si est factum, amabo te, incumbere in hanc rem, ut pro Corfinio sit Pterix: & cum his litteris formula perferatur ad Cantelmos meos. Gregorium fratrem tuum humanissimum bene valere gaudeo. De Hieronymo audimus, quae volumus: mirum est, quantum in isto iuvene sit animi, splendoris, & heroicae virtutis. rem honestissime transigit: ei meo nomine gratulare, & dic plurimam salutem. Vale, Senis.

VIII.

AQNIUS PALEARIVS
FRANCISCO BONO ET
MATTHAEO PAVONIO

VERVLANIS.

S. D.

EGO vero maxime vellem vobiscum esse: neque mihi quidquam est dulcius commemoratione ista patriae, & desiderio meorum. Ea tamen cupido incessit adeundi exteras regiones, vt plane opiner, patria mihi semper esse carendum, non modo ista, in qua natus sum, & quae vel vestra caussa mihi est carissima; sed alia etiam quacunque, si qua vnumquam futura est, quae me vxoris ac liberorum caritate deuinciat. Numquam, mehercule, audio, in Gallis & Germania florere bonas artes, quin cupiam euolare. Cum Roma discessissem superiore anno, Perusiam veni. Erat ibi tum pro legato amplissimus vir Ennius Philonardus noster. nolite quaerere, quam mihi ab illo omnia fuerint prompta, & parata: quamdiu Perusiae fui, voluit, vt essem apud se. Si voluissem, impetrauerat, vt cooptarer honorifice in collegium iuuenum studiosorum: operam, curam, diligentiam, auctoritatem suam mihi pollicitus, nulla in re defuit: numquam vidi hominem meliorem, vel integritate vitae, vel studio iuuandi. At cum barbarie scateret gymnasium illud, nihil mihi prius fuit, quam vt maturtime abirem. Senas vixi VI. calendas Nouembris. vrbs est in amoenissimis collibus posita, fertilis, & copiosa omnium rerum: infecta partibus tamen, & factionibus prope enecta. Maxima pars nobilitatis per vicos & pagos diffusa habitat, quae atrix vbique solet esse liberalium artium:

F f 5

quam-

quamobrem Musis veluti nouem pulsas, & fugatis, nemini mirum videri debet, si nulli assidui sunt philosophi, nulli oratores, nulli poetae in ciuitate. Ingenia tamen Senensium sunt acria, atque acuta, sicut omnium Hetruscorum: mulieres egregia forma, iuuenes academiis excitatis oblectant sese scriptis vulgaribus: felicitas illa linguae Thuscae hoc habet incommodi, vt auocet a Latina & Graeca, quae labore sunt comparandae, qui vnus est hostis acerrimus studiorum: quo fit, vt minime multi attingant interiores litteras. Aueo discedere, incredibile desiderium me tenet philosophiae: sed nobilissimi homines adhuc me retinent in villis, & pagis. Horum magna est humanitas, summa liberalitas, regius prope splendor. nisi studiorum amore incenderer, nusquam essem libentius. Nam vrbe Roma ab Hispanis capta & direpta, Latio exinanito, quid est ista prouincia spoliatus, ad quam me reuocatis? quid nostris regulis egentius? Quae res facit, vt saepissime cogitem, & statuam de vertendo solo. Huc accedit, non amica quaedam voluntas aequalium nostrorum, qui mihi a puero infestissimi fuerunt, adolescentes impuri, & scelerati: qui vbi creuerunt, nihil ipsis fuit inimicius, quam ipsi fuerunt sibi. Ii, vt cetera omittam, ausi sunt (quod non queo sine lacrimis scribere) demoliri partem sepulcri matris meae, lectissimae feminae, eximia virtute & probitate: cuius cineres vtinam salui sint. Vestrum nunc est, omnibus officiis amicitiae a vobis sancte & diligenter cultis, & seruatis, pro mea perspectissima semper erga vos beneuolentia, si quae sunt reliquiae meorum, colligere & componere in urna: curabitur pecunia. Obsecro, detis hoc pietati meae. Saxum ingens pon

ni

ni volo cum his litteris, in ea templi parte, in qua erat sepulcrum matris meae,

MATTHAEO PALEARIO ET
CLARAE IANARILLAE
OPTIMIS PARENTIBVS ET
ELYSAE, FRANCISCAE
IANILLAE, PALEARIIIS
SORORIBVS HONESTISSIMIS
AONIVS PALEARIVS POSVIT
MVTATO SOLO.

De ea re bis, serue scripsi ad Mariam materterae filiam: sed illa aut moerore impeditur, aut veretur dicere. Quidquid est, facite, vt sciam: vt si forte aliquando rediero in gratiam cum Musis, consecrem meos omni genere monumentorum. Valete.

X.

AONIVS PALEARIVS
IOHANNI MARTELLO
S. D.

Accepi humanissimas litteras tuas, quibus significas, te libenter relicta paterna domo meam emisse, si conditiones solutionis mihi probabuntur. Mandavi saepe iam Pauonio, & Bono, hominibus meae erga te voluntatis maxime consciis, vt tibi dicerent, nihil mihi esse, quod ego meum magis putem, quam tuum: placent conditiones, mitto syngrapham. Corfinius, homo officiosissimus, & peramans tui, curabit omnia diligenter. Volo tibi eam emtionem bene & feliciter euenire. In vita mea nulla vnquam maiori voluptate sum adfectus, quam vbi accepi, velle te domi meae habitare. Quinque vis esse pensiones: sint sane quinque, at ego vnâ remitto, dono sextantem, ceteras etiam tuo commodo; id si quis gra-

grauiter feret, doleo. Nam ego primum id maxime vellem, vt omnes intelligerent, mihi te esse carissimum. Deinde, vt mei id gauderent: ex dodrante curabo sepulcrum fieri, vt, si quid illae meorum reliquiae sentiunt, ex hac re capiant voluptatem. Quid opus est de quibusdam tam multa adfirmes? noui ego prouinciales istos. Illud mihi consolationis loco pono, vbi ego domi esse non possum, tu ibi sis: vbi si essem, totos dies vna essemus. An censes memoria me deposuisse, cum tantillus ad te deducebar a patre? qui incredibiliter laetari solebat, quod hominem comperisset, cui suos liberos tuto committere posset. Tua mihi a pueritia necessaria beneuolentia fuit: humanitas istis profecto deest, qui te a me amari nolunt. Ego, cui plus quam tibi debeam, habeo neminem: prudenter tamen facis, quod eorum inuidiam vitas, qui tibi, nescio qua re, sint irati: sed animum tuum libera aliquando istis sollicitudinibus. Quod de amicis scribis, credo equidem, sentio, hoc ipsum in me fieri: dici non potest, quam vobis inuitus caream. Nullus est dies, quo non ego vos omnes memoria & cogitatione complectar: neque est verendum, quod tamdiu longe absum ab oculis vestris, ne aut vos me, vel ego vos propterea minus amare incipiam. Nulla amoris nostro intercapedo, nulla absentia, nulla finem est adlatura diuturnitas. Vale.

XI.

AONIVS PALEARIVS

BERNARDINO MAFÆO

S. D.

CVM expectarem avidissime litteras tuas, (dederam enim meas ad te idibus Maiis Hieronymo Reario) admonuit me Paccius noster, qui Veneti-

ti-

tiis Patauium nauicula aduectus, ciues romanos officij caussa conuenerat, te meas nullas prorsus accepisse: quod quidem molestum mihi fuit. Nam etsi erant scriptae nostratibus verbis, nec iis ipsis oratoriis, quibus audio esse tuas; erant tamen plenae studij, beneuolentiae, & amoris erga te mei. Neque multum abfuit, quin ad te venirem: amicorum negotia, quibus beneficiorum magnitudine plurimum debebam, impediuerunt. Eodem enim tempore, quo Bononiam veneram, redditae mihi sunt illorum litterae, quibus significabatur, in Heturiam mihi esse maturrime redeundum: ita factum est, vt amicitiae & desiderio satisfacere non potuerim. Ego, mi Mafae, quam tui, quam tuorum omnium fuerim semper amantissimus, credo tibi iam perspectum: quid sperem, arbitror te intelligere. neque mihi est quidquam te carius, aut iucundius: contraque ego me abs te amari credo, vel potius certo scio. Quod etsi aliqui aliter ad me detulerunt, adduci numquam potui, vt de te quidquam temere crederem. Si meum studium semper fuit tuendae dignitatis tuae, quid erat, quod de me semper non honorifice loquereris? Simiolos istos abige a te, quos ego ex omni memoria, vitae nostrae euulsos volo. Sunt hae pestes inuidorum hominum, vt eorum necessitudines, quos iidem mores, paria studia coniunxerunt, leuissimis & improbissimis sermonibus conentur labefactare. Sed de his haecenus. numquam posthac obtundam. Tu velim ad me crebrius scribas: & Lampridium, & Bambum, nostros, Presperum & Scipionem, iuuenes florentissimos, atque ornatissimos ciuitatis, saluere iubeas. Vale.

XII.

AONIVS PALEARIVS
PTERIGI GALLO

FAMILIARI SVO

S. D.

TV me homo adiges ad insaniam. Itane mandata mea contemni? vt, quod ego maxime velim, id minime fiat? Mei peccati luo poenas. Stultus ego ceteros ex mea natura fingo: quod ipse non facerem, neminem facturum puto. Quid attinebat ab aliis consilium capere, vbi cognosces meum? Hetruriam praefero ceteris Italiae regionibus: si quando in studiis adquiero, in hac prouincia ea pars nobis deligenda est, quae aeris puritate praestet, & humanitate colonorum. Nam post urbem direptam, bello vastatis agris, fame absumentis populis, pestilentia oppidis exinanitis, quid est Latium nisi campus, & aer, & solitudo mera? Cupio alienare bona paterna. domus honestata est successore nouo. de horto, & fundis, Corsinius transiget. dandum est aliquid Alexandro, & Basilio: id nunc fiet. Supellex nobis erat lauta, bibliotheca non vulgaris: concedetur iis. Recepisti mandatum, quod persequi debes diligenter. Si homo es, id est, si a me amari vis, ad meam voluntatem accommoda tuam, consilium muta: id si tibi non est integrum, nescio, quorsum res casura sit. Nihil minus volo, quam vt ii, qui rebus meis spe & animo inhiabant, omnia se adsecutos putent, etiam inuito me. Si quid promisisti, nihil iam magnopere confirmes: abduc te sensim, finge te exspectare litteras meas. commodissimum erit, si re infecta abieris. Absurdum est, vt te omnia doceam: prudentia tua nobis opus est, vt id fiat, cuius caus-

caussa isthuc te misimus. Quid? hoc intellextin? Scripsi ad te latine, quod Thusce non bene scias: & quod arbitrer, latine omnia dici significantius. Cum Romam veneris, Cincio Phrygepani dic plurimam salutem, quantum ex litterarum constantia intelligo, quas ad me dedit, precibus nostris & cohortatione non indiget, Vereor ego tamen adhuc, ne falsa lacrimula misere vix vi expressa, studiorum ardorem restinguat. Sed nos amicitiae satisfacimus: dedimus iuveni consilium cum fidele, tum salutare. Incende tamen, quantum potes, verbis tuis. Cupio eum ab vrbe abducere, siue ab hominum inuidia; quae ut umbra corpus, sic sequitur eos, qui habitant in oculis ciuium. Is mihi semper a pueritia spem attulit summae probitatis, & auitae virtutis. Valde a me amatur: spero, posse fieri, ut tecum in Hetruriam veniat. Patauium proficiscemur VI. Calend. Octobris, De Laurentio Carolo, o malum & acerbum nuncium! febris consumptus est? quid ais? tam paucis diebus? Omnia sunt misera, atque afflicta: quid eius matre fiet? quid sororibus infelicissimis? Non queo cetera prae lacrimis.

XIII.

AONIUS PALEARIVS
MAVRO ARCANO

S. D.

DLi male isti faciant Luceio, qui tot ac tantas turbas fecit. Senas venit xi. Calend. Octobris, cum litteris, quas ad te de maximis rebus scripseram. iis abalienare conatus est a me homines amplissima fortuna, & auctoritate: quos ille mihi esse amicos moleste ferebat. Ardeo dolore, & ira. Frater tuus contumeliose nos tractauit. Nam cum tu Romae
non

non esses, aperuit fasciculum litterarum, in quo erant meae ad te, de rebus gestis in Censura, deque hominibus iis, qui admiratione stolidae academiae in coelo sunt: qui, si moueri senatu possint, scripsi ad te saepe, nihil prius, neque fortius. nosti cetera. Hae litterae in manu sunt inimici mei: cuius opera, nihil dico. Homo niger, & confidens neminem praetermisit eorum, qui iniuriosus nominabantur, quibus meas litteras non ostenderit, ac legerit. Sero per Cathaneum impetraui, ut ab illa mente desisteret. Commouit enim vir grauisissimus, & (ut video) commouit, non esse liberalis officium hominis, cum amico sic agere, ut turpius nihil posset cum inimico. Adhuc enim mihi, dum ea moliretur, blandiebatur: & cum superiori nocte in aedes Bogini venisset, salutem dixerat, dexteram porrexerat, columnen existimationis meae. Sed inde (ut habeas, quod in dolore etiam ridere possis) non prius discescit, quam ubi commode fieri potuit, me absente, euomuit virus improbitatis. Obsecro te, ne tales homines posthac in amicitiam recipias. Sed tu sapiens, ab eius consuetudine, ut audio, refugas aliquot diebus ante, quam ex vrbe discederet. Ea re, credo, ille commotus, cum Senas venisset, veluti iubatus draco erecto capillo, oculis illis emisistiis ferri huc atque illuc, quaerere si quem spiritu rabido ac venenato posset adspargere. Federico Carderomacho, iuueni modestissimo, roganti, unde odium illud tam improuissimum & repentinum? respondit, se in litteris, quas circumferebat, non honorifice adpellatum fuisse a me. Quod cum ad te scripisssem, ne commouerere sermone leuissimorum hominum, si quid aliter detulissent: cognorat illis verbis se vnum significari, praeterea neminem.

Ma-

Mafaeo nostro humanissime petenti, ne mihi negotium facesseret: homo ventosissimus respondit, se non mecum, sed cum Bembis & Sadoletis auere pugnare. Agnoscis veteres ostentationes? Eius litteras ad te mitto ad Mafaeum scriptas, ut scias, esse in contemnendo homine nonnullam gloriam. Ego nihil duco esse commodius, quam si de his rebus nihil amplius scribamus. perturbant enim hae contentiones animum meum. Quidquid hoc simultatis est, cupio deponere. fortassis illum nobis dies immutabit. Si quid interea garriet, non respondebo: ita sum hoc tempore otium & musas complexus, ut ab eis diuelli non possim. Mihi pergratum feceris, si de iis rebus nihil mea causa cum fratre iurgaris, nihil non mitissime dixeris. Satis erit, si, cum tibi tempus maturum videbitur, fraterne ores, atque obsecres: quoniam ego te amo, & tu me diligis, ut ipse quoque a nobis diligere & amari velit. Semis.

XIII.

AONIUS PALEARIVS
IANO LAMPRIDIO

S. D.

MEi amantio rem te putabam esse neminem: tam multa, & magna, quamdiu Patauii fui, tua in me beneficia exstiterunt. Nunc plane vereor, ne omnino ex animo tuo effluxerim: qui cum a me facissime litteras acceperis, tu ne schedulam quidem. Neque est, quod de purgare possis: quin prius, quam accusandus, negligentiae condemnandus sis. Qui isthinc veniunt, aiunt omnes te vidisse, salutasse etiam meo nomine: dixisse quoque, si quid velles scribere, desiderare sese, tuas ad me litteras perferre. Est apud vos Sanfedonius meus, quem cum ad te profi-

G g

cif-

cisceretur, orauī curaret, vt quam diligentissime epistolās tuas ad me mitteret. Quid est igitur, quod excusationem vllam a te accipiam? si quando Patauium venero, nihil est, mihi crede, quod te libera oratione possis defendere: praesertim cum tu illis ipsis diebus, quibus ego discedere volebam, receperis, velle te ad me quam saepissime scribere, & cum amicis nostris me quoque melicis tuis illustrare. Hoc si fecisses, cetera possem perpeti: nihil enim ego vnumquam magis desiderauī, quam vbi meis non possum, commendari diuinis illis versibus tuis, quibus nihil est ornatiū. Magni enim refert, scribi in libellis Lampridianis: quibus ego (si possem istue abs te impetrare) ad spem quamdam immortalitatis raperer. Sed de his hactenus: non enim vereor, ne non iis laudibus, quibus ignōtos, & minime gratos homines ad coelum saepe extulisti, amicos & familiares tuos sis ornaturus. Ego, vt proxime ad te scripsi, cupio vr̄ Calendas Nouembris ex Hetruria decedere; miror enim desiderio me vos adficitis. exspecto tamen interea avidissime litteras tuas. Senis, Bembo & Lazaro salutem dic.

XV.

AONIVS PALEARIVS
PETRO BEMBO

S. P. D:

ET si in omnibus litteris, quas ad Lampridium dedi, scriptum erat, me te absentem sic memoria colere, vt nihil fieri posset amantiū; sic tui desiderio teneri, vt esse nihil posset ardentius; petitiue ab eo maiorem in modum, vt aptissimis verbis suis amorem erga te meum declararet: subpūdet tamen, me annum iam absentem nihil ad te litterarum: cum
prae-

praefertim mihi sim conscius, quanti ego semper dignitatem, auctoritatem, beneuolentiam tuam fecerim, quam mirifice a pueritia ingenii tui suauitates & ornamenta amauerim. Quae res igitur a scribendo duae me retardarunt, hae sunt. Sciebam de inani litterarum genere minime delectari. quid ego autem scribere poteram, quod non esset inanissimum prudentiae? an, quod ego te vnice diligerem? Tulisses, credo, non moleste, pro tua humanitate, si id ipsum scripsissem: & legisses, vt puto, perlibenter. At vero quid ego haec ad Bembum, virum vnum omnium grauisimum, & doctissimum? quem cum Patauui essem, officii causa crebro conuenire subuerebar: quod nefas esse ducerem, scribentem diuinitus historiam, & nostra haec tempora sempiternae hominum memoriae consecrantem, inani & ieiuna verborum volubilitate obtundere. Erat mihi praeterea in animo, cum primum domesticis quibusdam laboribus, & amicorum negotiis essem liberatus, ad vos redire, quare percommode me facere arbitrabar, si eo tempore, vt opinabar, breui, ad te omnino non scriberem: ne, dum leniter ferre vellem, scribens desiderii tui ignem augerem. Quod si ego putassem tamdiu a te abesse, numquam profecto commissem, vt, cum tam multi istuc amici venirent, (siue id factum probasses, siue improbasses) tu sine meis litteris esses: quas posthac si intellexero, fore tibi non iniucundas, commutata ratione, vtar hoc bono litterarum, vt per litteras auidissime, & quam saepissime tecum loquar: vt *κατὰ φωνήαν* spectris excitatis, te diligentissime colam & obseruem. Vale,

VIII. Calend. Ianuarias.

Senis.

G g 2

XVI.

XVI.

PETRVS BEMBVS
AONIO PALEARIO
S. D.

EX iis litteris, quas proxime accepi, quod mihi numquam dubium fuit, me abs te mirifice diligi, intellexi: & cum Lampridio sum admiratus istam animi humanitatem, & suauietatem ingenii tui: cuius fructum, cum Patauii esses, capiebamus dulcem quidem, & optatum: eum cum absentia tua amiserimus, nisi damnum crebris litteris resarcias, molestissime feremus. Quamquam te ipsum potius, quam litteras expectabamus, tum quod ita tu receperas: tum quod satis constans rumor erat, cum haec scriberemus, Senenses esse in armis. Nihil habent studia ista tua, & modestissimi mores, commune cum factiosis: nihil istic est, quod te iam delectare possit, exclusis optimis viris, quorum tu dignitatem oratione grauissima tueri potuisti. viribus & armis quid potes? Inter sicarios versaris: quae mens, quod consilium in tanta licentia gladiatorum? Ibi te, mihi crede, esse oportet, vbi sunt boni & docti viri: cum praesertim domo exiueris, consummandorum studiorum gratia: & libri, quos de animorum immortalitate coepisti scribere, non modo postulent, sed flagitent, vt abs te aliquando absoluantur. Refer te sis ad mansuetiores musas, & ad homines redi cupidissimos tui. Lampridius mecum est totos dies: valde eius consuetudine & conuictu delector: qui cum mihi integritate illa sua est iucundissimus, tum pietate incredibili in amicos. Nullus est dies, quin de te faciat mentionem plenissimam desiderii. Pangit aliquid Pindaricum: nolo omnia. cum veneris,
opus

opus apparebit. Tantum dico, si properabis, multo maximam capies voluptatem. Quam ob rem si nos amas, quantum profecto amas, ne sinas diutius nos duci expectatione. Historiam meam abs te auide expectari video. non potest ista in me laudando inductio animi & voluntatis tuae mihi esse non iucundissima. Vtinam id sit, quod dicis: quidquid certe nobis otii est, in ea consumimus. Quae cum a te tantopere probetur, vide quantum tibi tribuam: adducor in eam spem, ut putem, posse aliquid fieri studio & diligentia mea. Quod in scheda scribis de Vergerio, si quid sciam, te ut faciam certior: sic habeto, hominem elegantem & urbanum esse Vergerium, amantissimum mei, studiosissimum similem tui. Quaeris ubi sit? mirum, ni in Germania est, apud Ferdinandum regem. cui tu cum libros illos dicaris, nescio quid profeceris. Sunt hoc tempore, si ignoras, occupatissimi reges: nihilo tamen secius bono animo es. Si quid est, in quo Vergerius officio, gratia, auctoritate vsui esse possit, erit id tibi ab illo vnus meis litteris omne promptum ac paratum.

XVII.

AONIVS PALEARIVS

IANO BENEDICTO LAMPRIDIO

S. D.

Recentissimae litterae tuae Socini puero datae per iucundae mihi fuerunt. Sunt enim totae litae elegantia, & perfusae eruditione, & *οικονομία* habent longe diuersam ab epistolis aliorum, quam ego hoc tempore sequar, ne abs te constitutam videar vellem rescindere, & imitari ludimagistros, quibus si adulescentes in disciplinam tradantur, omnia immutant,

G g 3

ut

ut superiorum doctorum labor pereat. Dissimilis ista ratio scribendi sane mihi placet, & quia erudita, & quia varia est. Eruditio nemini molesta est, nisi imperito, varietas omnes in omnibus rebus delectat, maxime autem in epistola, ea utar aliquando: numquam enim putabo me male operam posuisse, si te, quem omni studio sum complexus, mihi proponam ad imitandum. Noli putare, me quidquam male, quam ut fiam simillimus tui. Adspergis tu epistolas saepe verbis & sententiis graecis: veniam quidem tibi dant omnes opinione eruditionis, & sapientiae. ego si idem fecero, fortasse non ferar. Quid mihi acciderit, volo tibi commemorare. Scripsi ad Mafaeum superioribus proximis diebus isto modo, statim homo me suo chirographo pupugit, & ad fratrem scribens italice, risit, cui ego cum Thusce respondissem, non tulit, sed auctores laudauit Vbaldinum & Delium, ventosissimos homines, qui nunc Romae regnant. Ii, cum quotidie quasi senatum cogerent, & amicis nostris pergerent esse molesti, iussi produci epistolas ad Atticum, in quibus Cicero id factitauit: quem cum intelligerent, quasi praedibus esse obstrictum, tacuerunt. sed ego omnia faciam intra modum. Ceruinus quoque aiebat, litteras nostras *ἐλαυχίων ὄζεν* id melius, quam *ἀπαίδευσις*. amet is se, quantum libet, in Papauere suo poemate obscene scripto versibus vulgaribus solutis. Nam aliud scripsit nihil, me certe aemulum non habebit: quid, inquires, vulgaribus? *τὴν μὲν τοι κακότητα καὶ ἰλαρόν ἐστιν ἐλέσθαι ρηιδίως, ὀλίγη μὲν ὁδὸς μάλα δὲ ἐγγύθι ναίει*. Sed in hoc sibi, non nobis peccat: illud me magis mouet, quod in extrema epistola scribis: *ὦ πάποι, ἢ μάλα δὴ κρατερέφρον* *ἀνδρὸς ἐν εὐνῇ*. Vides, qui

qui in quae adspirent? quae sit teneant, nihil melius tum, atque olim: angunt in tuae querelae, sed ego idem sum passus: fato aliquo fieri arbitror, ut nihil tibi aduersi contingat, quod me quoque non exerceat. Sacellum habet meo ruri propinquum, ambigebamus de finibus, *κυμανοπέδης* pedem pluris fecit, quam me: agrestes immisit, limitem disturbavit, terminos conuellit. Istisne fidem habeas? valeant cum suis, quibus nihil est satis. De concilio rumores magni. quid futurum sit, nescimus. Polus legatus est Tridentum, Flaminius vna proficiscitur, vna Priulus, & fortasse Carnesecius, animae, quales neque candidiores terra tulit: conueni heroas Florentiae. Victorius nos amat, & amatur a nobis, totus est in rhetoricis Aristotelis, commentarios scribit. Quid quaeris? veteres omnes, qui in iis aetatem consumserunt vel exaequat vel exsuperat. Duo sunt hoc tempore in Italia, qui in scribendo excellunt, hic, & Manutius: Paulli epistolae proxime accedunt ad Tullianas, quae Bembi & Sadoleti erant in admiratione, desitae sunt legi. Petri commentarii arcu- las Aristotelis aperuerunt, &, quae desperaueramus latine dici posse, dicta sunt latine, & eleganter. Quod de Iouio rogas: senex satis belle historiam condit, in qua non modo res gestas, sed mores & instituta, non modo regum, sed prope omnium gentium, & nationum prosequitur suo quodam dicendi genere grandi, ac fuso & bene sonanti, a quo tamen saepe abest castitas: tu vitae fortasse dicis, ego etiam orationis. Iulius Camillus theatrum exaedificat magno sumtu: numquam fuit tanta conspiratio imperitorum, qui putant sine studio, ac labore Tulliane se posse scribere: ad signa stellarum errantium capsulis dispositis

schedulas describit: hoc scitum est, mi Lampridi, *ἀνὴρ ἰ
 λογοθαΐδαλ* τῷ Ἀριστίππῳ λαμβάνει βλέντας,
 καὶ τῷ Μίδῳ θηρεύει ὀνάγρους. rides? non iocor:
 grandem pecuniam ab his coegit, quibus cum elo-
 quentiam pollicetur concubituram: ecquid aliud? ne-
 scio, quid sum oblitus, ac volui dicere: redii in memo-
 riam. Verpa iste tuus, non homo, sed truncus, quem
 ego in coelum extuli, numquam ad meas litteras re-
 spondit: is nunc cum T. Antipalo turpissime pepi-
 gisse dicitur: pro Nemesis, pro sancta Nemesis! nihil
 ei deesse video ad summum dedecus: sed ego fortasse
 nimium *ῥεδιάζων*: tu vale; & me, ut soles, ama,
 & istis nos crebro exhilara suavisissimis litteris tuis.

XVIII.

BERNARDINVS MAFAEVS
 AONIO PALEARIO

S. D.

Nisi mihi conscius essem rectae atque constantis
 meae in te voluntatis, pluribus tecum agerem,
 culpamque omnem in quotidianas occupationes re-
 iicerem, quod me altera iam epistola oppresserit, nec
 prioribus tuis litteris responderim. Veruntamen cum
 haec in novis potius coniunctionibus quaeri soleant,
 quam inueterata iam amicitia, qualis nostra est, de-
 siderari, consulto praetermittam, veniamque ad litte-
 ras tuas: quae quidem, quod veterem tuum erga me a-
 morem ac benevolentiam prae se ferrent, quodque hu-
 manitatis & officii essent plenissimae, me mirifice
 delectarunt. Quod vero in iisdem doleas, propte-
 rea; quod ad fratrem scribens, in epistolam tuam
 paullo liberius sim iocatus, quae tota fere graece
 scripta erat, quasi tuam mihi in eo genere eloquenti-
 am ostentares; non parum mihi molestiae attulerunt.

Nam

Nam quae, obsecro, nostra haec erit amicitia? si loquendi inter nos, ac familiariter iocandi libertatem sustuleris? Neque, mehercule, umquam his me tecum necessitudinis vinculis adstrictum putavi, quae ita leui de causa relaxari posse viderentur: cum nihil omnino a me in carissimi atque optimi fratris litteris scriptum sit, quod boni cuiusquam animum potuisset offendere. Quam ob rem, mi Aoni, si me tui amantem, si gratum, si non in amicitia leuem atque inconstantem putas, velim ut ea, quae tu duriuscule accipere visus es, in bonam artem accipias: cum non nisi ab optimo animo, tuique amicissimo profecta sint. Quod scribis, Lampridium nostrum, atque omnes plane necessarios meos, interdum mirari, me ita in scribendo negligentem effectum, & plane ab eo, qui istic esse solebam, immutatum: nisi his omnibus, & superioribus meis ad Barbarum litteris accuratissime respondi, & omnium, qui ad vos proficiscuntur, testimoniis, Geriique nostri ista refelli ac refutari certo scirem; me tecum in praesentia quam diligentissime expurgarem: cum multas, atque illas quidem probabiles habeam rationes, in quas taciturnitatis meae causas conferre possim: neque is sim, ut quos semel in amicitiam meam receperim, atque illi mihi in amore ac benevolentia respondeant, eos subito mutata voluntate amare desinam, sed de his haecenus. Qui Mauro, tuo nomine salutem annunciarer, neminem adhuc reperi. Calendis enim augusti asidua molestissimaque febre correptus, paucis post diebus extinctus est: maxima quidem ingenii sui spe, desiderioque amicis relicto. Haec sunt, quae ad epistolam tuam haberem. Tu, velim, nihil de vetere, illa nostra benevolentia detractum.

putes, meque amore illo tuo singulari ames. Interea vero plurimam meo nomine Bembo salutem dicces: gratiasque ages, quod mei memoriam tanta cum beneuolentia & humanitate conseruet. Vale. Roma, tertio nonas Martii.

XVIII^a

AONIVS PALEARIVS

BERNARDINO MAFÆO

S. D.

MAgnum mihi dolorem attulerunt litterae tuae, in quibus neque me aperte accusare immutatae erga te voluntatis audebas, neque adfirmare constantis animi hominem. Nam etsi erant illae quidem totae dulcissimis verbis scriptae, quibus tu mirifice abundas; ex iis tamen longe alium sensum quemdam eliciebam, qui norim acumen ingenii tui. Quod nisi ab Achille fratre litteras ad te datas aliquando scirem, de sermone, quem cum illo habeo quotidie, & admiratione virtutis tuae, qua tu deus mihi quidam videri soles: & a patre integerrimo & clarissimo viro certior factum, de mea in vos omnes singulari beneuolentia: dubitarem te subuereri adhuc, me animo in te esse abalienato. Quod si ex re potius, quam ex iocis epistolae thusce scriptae, quibus illa lingua est refertissima, diiudicaueris; inuenies profecto sanctissima & firmissima esse vincula amoris mei. Semper enim existimaui amicitiam, quae & iisdem & optimis studiis nata & alta esset, pulcherrime stantem, non posse re aliqua titubare. Quid autem in ea statuenda, ornanda, augenda, a patre tuo, optimo & sapientissimo viro, proficisci potuit, quod ab illo umquam prae-
ter-

termiffum effe videatur? quae vero a fratre tuo, qui me valde amat, & a me amatur fuo merito plurimum, excogitari in diem poffunt, quibus ille me tibi, & tuis omnibus non adstringat? Quare cum tu amicitia & beneficiis tantum apud me poffis, quantum praeterea nemo; caue putes, te mihi quemquam fuiffe, aut effe cariozem. Nam quod ad litteras attinet, quae a me Graece ad te fcriptae dicebantur, fcito eo confilio effe factum, quod cum Patauui quafi Athenis effes, & earum litterarum incredibili ftudio tenereris, opinabar te Graeca libentius, quam nofta lecturum. Nam quid, dii boni, in illis erat huiufmodi, in quo tibi eloquentiam, quae mihi nulla vmquam fuit, oftentare potuiffem? At nunc fic habeas: cum Romae fis, nullas a me nifi latinas litteras te effe accepturum. De Lampridio noftro puto te audiuiiffe ex aliis, quanta cum laude proximis menfibus Demofthenis orationes nobis explicarit. Agebat enim omnes illos fenatores, quos ille nominat, ipfum vero Demofthenem coftu, eo vultu, ea vocis conformatione vehementem, plenum fpiritus, plenum animi, vocibus fonantem, vt fieri nihil poffet pulchrius. Quam vellem nobifcum, mi Mafae, fuiffes. fcio ego, te omnem iftam vrbs magnificentiam, & popularem gloriam, cum vna Lampridii interpretatiuncula non fuiffe collaturum. Vale. Patauui,
Cal. Februariis.

EPIS-

EPISTOLARVM

LIBER SECVNDVS.

I.

AONIVS PALEARIVS

VERVLANVS

IACOBO SADOLETO

S. P. D.

CUm superioribus annis in Hetruria essem, & mihi renunciaretur, te, qui cum ego tam libenter viuerem, quam cum diis immortalibus, Verulis eo tempore fuisse; sic animo sum affectus, vt nullas vmquam a fortuna mihi iniurias putarim factas esse maiores. Audiebam enim te, summa dignitate & sapientia virum, Hieronymi, ciuis & amicissimi mei diuerforiolum sane pusillum non contempsisse: hominum vero illorum ita sermonibus fuisse oblectatum, vt nihil fieri potuisset humanius. Quo cum ego post aliquot menses rediissem, & praeclare multi de tua virtute, qua nihil est vberius, praedicarent, & acclamarent, hiccine erat ille? quem Leo, quem Clemens, quem docti omnes? refricabant mihi desiderium tui: itaque fuit semper meus in te amor & obseruantia quaedam singularis. Quam ob rem non est, quod mirere, si cum in ea quaestione, quae de animorum immortalitate, essem satis implicatus, & pleraque e media philosophia mihi essent petenda; veritus ne in aliquorum vuculas incurrem, te eius siue artis, siue studii, siue disciplinae defensorem & propugnatorem egregium, mihi amicissime non dubitarim aduocare. Nam cum multa a te praeclare scripta & perfecta sint, caue putes

ali-

aliquid (excipio semper ea, quae de diuinis rebus a te scripta sunt) Phaedro tuo pulchrius potuisse excogitari: quod ex eo colligere licet, quod plurimis, fato nescio quo, amissis monumentis, quae laudati viri maiores nobis reliquerant, nihil aeque ac hi libelli, fuerit desideratum: quibus ab eloquentiae deo, M. Tullio philosophia collaudata, & defensa esset. Neque vero, mehercule, quidquam erat miseris perditisque temporibus magna facta iactura, quod magis fortissimo patrocinio indigere videretur, quam philosophia, cui ornamenta omnia misere essent detracta: quaeque olim in illustri doctorum hominum conspectu posita, iam locum in quo consisteret, non haberet. Quo ego vno si te multis de causis non vnice diligerem, sanctissime quidem colerem & obseruarem: cuius mei in te amoris & beneuolentiae testificandae causa curauí hosce ipsos libellos meos, quales quales essent, per Lazarum tuum, doctissimum virum, quo vtor familiarissime, ad te mittendos: cum certo scirem, nihil in his esse ea industria, quae te magnopere delectare posset, perfectum aut elaboratum. Vale III. idus Februarias, Patauio.

II.

AONIVS PALEARIVS

IACOBO SADOLETO

S. D.

ET si ea tua est humanitas, vt tantam in altero tanta dignitate viro vix reperiás; Patauio tamen discedens, epistolam meam ad te non sine Lazari tui litteris volui mittere: non quod iis admodum egere me arbitrarer, sed quod ille vltro polliceretur, aperturum se mihi fores beneuolentiae tuae: nolui ego adspernari boni viri, meique studiosissimi officium.

Erant

Erant cum iis libelli mei de animorum immortalitate: qui etsi digni non videbantur, ut a te homine doctissimo legerentur: putabam tamen, cum te amantissime in secundo libro adpellarim, aliquid hoc ad amorem erga te meum declarandum posse attinere. Itaque cum illi ipsi ab Orgetorige mihi missi essent, & tabellarius Gallus quidam legati regii istuc venire diceretur, & temporis satis non haberem, ut eos legerem, nisi ad te non emendatos: quos cum post aliquot dies legissem, deprehendi errata quaedam typographi culpa, quae me maximis molestiis adfecerunt: ea, quae sint, ex libellis his, quos ad Gryphium mittimus, cognoscere poteris: & illos ipsos, quos ad te miseram, emendare. Hoc animi angore, qui melius me liberare possit, quam Gryphius, novi neminem. Turpe enim mihi videtur, in his quae primum legenda nostris hominibus dedimus, posse multa desiderari. Itaque petii ab eo per litteras, ut in re mihi tam necessaria deesse nolit. Potest enim suo commodo, poematis nostrorum hominum, qui christianas res scripserint, libellos nostros adiungere: quod ego me consecuturum omnino non puto, nisi cum his fuerint aliquae litterae tuae ad illum commendatitiae. Quamobrem, etsi a viro vno omnium doctissimo & sanctissimo, quid quisque petat, est etiam atque etiam cogitandum; non tamen dubito id a te petere, quod mihi maxime est utile, maximeque necessarium: ut intelligat Gryphius, non deesse his libris patrocinium & gratiam tuam. Qua in re pluribus ego te orarem, nisi libellis ipsis ornandis aliquid te quoque praestare debere existimarem; non quod praeclarum sane aliquid habeant, sed quod sint illi quidem testes amoris erga te mei. Vale, Senis.

III.

III.

IACOBVS SADOLETVS
AONIO PALEARIO

S. D.

Serius accepi litteras tuas. datae enim illae III. idus Februarias, mihi medio ferme Maio sunt redditae: quibus perlectis, equidem valde laetatus sum; cum tali ingenio, quale tuum mihi iam perspectum est, talem etiam animum erga me plenum amoris & desiderii coniunctum esse. Quid enim est rerum omnino omnium, quod mihi bonorum & doctorum benevolentia videatur optabilius. Itaque cum epistolam tuam primo legissem, eaque mihi vehementer placuisset (est enim & suauiter, & ornate, & peramanter scripta); ab illius statim lectione ad poema tuum me contuli, totumque perlegi triduo, singulis videlicet libris in singulos dies collatis. De quo, ut tibi vere exponam, quod sentio, hoc iudicii feci; eorum, qui in eo genere voluerunt esse, sane quam paucos, & nostra & superiore memoria, aequae eleganter scripsisse, atque te: eruditius certe neminem. In quo mihi illud mirifice probatum est, quod haec tua scripta non accersitis, fucosisque argumentis, neque quo magis poetica videantur, a vetusta illiusmodi deorum fabulositate repetitis: sed sancta & vera religione condita sunt. Ut, quemadmodum vultus pacatus & constans in homine, bene affectae mentis, & probi animi est indicium; sic tua ista eximia erga deum pietas, quae sese in tuis scriptis primam offert, nos cogit de te, deque omni sensu animi tui, excellentique doctrina praeclare existimare. Ac cetera quidem tuum carmen mire mihi satisfecit. Video enim, quos imiteris: quid referre in
tu-

tuis scriptis, & exprimere conere: tibi que neque in eligendo iudicium, neque in conando fructum laboris tui abesse intelligo. Perspicio etiam verborum elegantiam, sententiarum acumen, numerique apta & varia compositione delector: sunt enim ista omnia in te ita studio & cura elaborata, ut sint ubique nihilominus ingenii luminibus lita. Illud vnum interdum (quamquam admodum raro) desidero, quod cupissem nonnulla a te differi explanatius, quibus nunc percipiendis mens nostra aliquantulum laborat. Atque illa (ne forte mihi Lucretianum modum dicendi opponas) non sunt ex eo genere, quod difficultate rerum, quae tractantur, suapte sponte obscurum prope necessario sit, in quo solet iusta esse scribentibus excusatio: sed e medio quaedam sumpta, compressius abs te dicta sunt, quae dilatarı & patere melius voluissim; neque ea tamen tam multa, ut pertimescas. Sed forrasse ut nodus robur, & ut naevus decus aliquando atque ornatum pulcro corpori adferre solet; sic plerisque illa poterunt videri idcirco esse quaesita, quod cursus nostrae cogitationis, fluentis in facilitate orationis, apte illis interdum tamquam salebris retinetur. Quod quidem ad veras laudes egregie compositi carminis pertinet, totum tibi ita tribuo, ut hoc plane confirmem, nihil me his aliquot iam annis in eo genere editum legisse libentius. Itaque te iam ne hortor quidem, ut quo itinere instituisti, eodem porro pergas. Satis enim tibi incitamenti cum iudicium de te, expectatioque hominum: tum fructus ille ingenii suavissimus, qui in pangendo maxime, & in commentando percipitur, debet adferre: qui etsi omnibus eruditis datus est, cum hi aliquid ex sese procreant, atque gignunt, uberior tamen adest poëtis.

Quam-

Quamquam ego te non poetam magis, quam oratorem esse statuo. cuius rei facio ex epistola tua coniecturam: ea enim ita commode & concinniter scripta est, vt facile intelligam, te vtrum velis, & suscipere, & posse praestare. De me vero, quem tu tantopere in tuis scriptis ornas, eoque honore adficias, quo maiore nemo adficere quemquam potest, quid dicam, vix reperire mihi posse videor. Nam si eas in me laudes agnoscam, quas tu mihi tribuis, timeo ne arrogans: sin repudiem plane, atque reiiciam, vereor, ne ingratus aduersus te sim, cum de tuo iudicio ipse detrahā, eo ipso vnde sim ornatus. Quamobrem, vt in difficili eiusmodi caussa, ad id me vertam, quod meo pudori maxime est consentaneum: vt tibi agam pro tua ista humanitate, & erga me beneuolentia, gratias: meque tibi hoc nomine obstrictum esse confitear. quod facio equidem, & libens facio: tibi que persuasissimum esse cupio, te a me singulariter amari, vel ingenii & virtutis & probitatis tuae caussa, vel eius officii atque amoris, quo me ipse prosequeris: vel quod eorum & temporum & hominum in tuis litteris mentio facta est, quorum meam & memoriam, & erga illos beneuolentiam, dies numquam delere obliuione vlla potest. vt praeter id, quod tuo nomine tibi debeo, quantum etiam illos dilexi, totum in te persequare: quo me in te animo esse, si vsus venerit, re ipsa experiundoque cognoscēs. Vale, Carpentoraeti. VI. Cal. Iunii.

III.

AONIVS PALEARIVS
PETRO MELLINO

S. D.

Nisi me vel virtus tua, vel familiae dignitas saepe
H h in-

inuitasset, vt magnopere desiderarem, haberi aliquando in tuis; vel hoc ipsum satis esse poterat, quod Ambrosius noster, quem iustis de causis valde amo, quotiescunque ad me scribit (scribit autem fere quotidie) de praeclearo isto animi tui sensu, & beneuolentia quadam ingenua erga eruditos homines, iucunde & libenter mihi sanè multa: quibus fit, vt diuturni mei desiderii igniculus indies crescat, amemque te pro ista animi tui praestantia, amore non mediocri, sed singulari quodam, & incredibili: non quod ego in viris doctis, quales apud te semper sunt, numerari me vmquam somniarim, in quod quidem non adspiro: sed quod eorum hominum sim tam studiosus, quam qui maxime: quo minus enim ingenio possum, huiusmodi mihi diligentiam subsidio comparavi, vt eorum dicar studiosus, putemque ex eo bonum nomen posse me consequi. Nam cum de fortissimis & clarissimis viris, quibus ciuitas tua semper floruit, multa narrantur: nonnulla non modo de necessariis, sed de libertis, seruisque eorum dici necesse est, ita vt non minus hi quam illi splendorem adepti, vulgo legantur. Quamobrem eos omnes colo & obseruo, qui animo isto tuo sunt in bonos & doctos viros: qui cum perpauci fuerint, & sint tui similes per diu nulli, eo a me amaris vehementius: velimque hanc animi mei declarationem neque vulgarem, neque adulationis nomine suspectam existimes, cuius te plane hostem esse intelligo: sed recta ratione ortam, ad complectendam istam animi tui nobilitatem. Qua fretus, scripsi ad te, non vt solet, qui nouis amicitis cupiat illigari, sed qui sane in veteri optimi cuiusque necessitudine fuerit confirmatus. voluique potius desiderari verecundiam me-

am,

am, quae natura ipsa mihi tributa est; quam meam a me diligentiam requiri, quod eam minus contulisssem ad coniunctionem amoris erga me tui: praesertim cum Ambrosius ipse, & omnes, qui isthinc veniunt amici, significant, libellos meos de animorum immortalitate iecisse apud te fundamenta quaedam benevolentiae, quod scilicet ob studiorum nostrorum similitudinem te valde delectassent. Quod cum ab vno, & item altero accepissem, sustuli ego manus: visum enim mihi hoc non fortuitum, sed diuinum. Itaque nihil est, quin te summa dignitate virum, antiquis moribus, non vulgari doctrina, toto animo amplectar, oremque, ut cuius fores a te ipso tam humaniter mihi apertae sunt, insinuatam penitus sinas me in ea benevolentia diutissime conquirere. Vale, VIII. Cal. Nouembris.

V.

PETRVS MELLINVS
AONIO PALEARIO

S. D.

VTer nostrum in expetenda, & omni studio comparanda mutua inter nos coniunctione & benevolentia auidior fuerit, contenderem sane dubium: nisi in eo, quod praeueneris, te facile superiorem per me ipse intelligam, & me praeuentum doleam non mediocriter. Nam quod ad reliquum attinet, nec tibi concedam libenter, neque nisi me amor fallit, errare in eo me, aut decipi putem. Cum primum enim fragrantissimum tuarum virtutum odorem sensi, iucundissimumque tuarum lucubrationum saporem; tanta sum repente delectatione perfusus, & admiratione simul adfectus, ut quem amem magis, magisque admirer, habeam neminem: quem aequae, vix

H h 2

re-

reperiam alterum. A me autem quid ad te tale? Virtute igitur, & diligentia superasti: amore autem, & beneuolentia (ignoscas velim) nihil est, quod contendas. Quod autem Ambrosius noster, mihi tum adfinitate, tum longa consuetudine morumque integritate coniunctissimus, ad te de meo tuorum monumentorum iudicio praescripsit: fecit id quidem amice, ut solet; neque quidquam est de mea erga te voluntate, meoque de te iudicio mentitus. In eo tamen mihi non satisfacio, quod non eo sum ingenio, non ea eloquentia praeditus, & eruditione, quae in te video esse illustra, ut iis, qui tua nondum legerint, persuadere facile, aut digne satis pro merito tuo, egregias laudes tuas oratione exornare possim. Debeo tamen illis plurimum, qui ea inter nos iecerunt beneuolentiae semina: quae eo vberiores fructus ferrent, quo melioribus iacta principiis, meliore quotidie cultu, maturioreque industria excoluntur. Illud igitur tibi adfirmo, te apud me semper non eo solum honoris & amoris gradu futurum, quo olim apud priscos illos Romanos nostros habitum sunt illorum plurimi, quos & tu commemorasti, & viget illorum memoria sempiterna: sed & qui diuturna familiaritate, arctissimaque consuetudine, communique animorum ac studiorum ardore alti, educati, perfecto mox confirmati iudicio, sanctam inter se vitae huius societatem tenent; ita ut te non in amicitiam meam recens receptum velim putes, sed tamquam in veterem, non animorum alienatione, sed locorum, & incertae peregrinationis intervallo distractam, ex inspirato reuocatum: tibi quoque non primas beneuolentiae fores, sed amantissimi animi adyta esse reuerata. Poteris itaque in posterum omnia tibi ip-

ipsi de mea fide, opera, & obseruantia polliceri, quae ab amicissimo, tuique similibus studiosissimo expectari possunt. Haec dum scriberem, aderat vna mecum Pierius meus, Vitalis item, & Cursius, tui: qui praeter ea, quae de doctrina tua honorifice dicta sunt, multa de ingenii tui amoenitate, deque morum suauitate, & integritate vitae praedicarunt: quae omnia nostrae erga te beneuolentiae cumulum, si quo fieri pacto poterat, cumulationem reddidere. Vale, Romae XIII. Cal. Decembris.

VI.

AONIVS PALEARIVS
PAVLLO SADOLETO
S. D.

QVam vellem, Cal. Iuniis Volaterris fuisses. delectasset enim te mirum in modum sermo Marii tui: homo scilicet, cuius temporis perurbanus. Antequam tuas litteras legisset, exceperat me, atque antiquissimum hospitem familiae suae. Lecta vero epistola, a te peramanter scripta, noli quaerere, quae me caritate, & animi propensione amicissime est complexus. Deinde percontatus de statu curiae, multa de patruis tui, sanctissimi viri, laudibus, deque amicorum suorum suauissimis moribus iucunde mihi narrabat. Post autem cum in horum temporum mentionem incidisset, sic libere detestari, sic grauitate conqueri, sic christiane deplorare hominum ingenia: ut mihi liqueat, nihil illo episcopo hisce aliquot annis me vel vidisse, vel audisse, quod commoueret, aut commoueret magis. Cum vero de tui ingenii expectatione aliqua a me verissime referrentur, quantumque in studiis istis liberalibus profecisses, cumulaui senem omnibus laetitiis. Summa est

H h 3

enim

enim expectatio tui, tum quod id aetatis praeclaram eruditionem consecutus videre: tum quod patrum habeas clarissimum virum, qui etsi nihil agit, nihil cogitat aliud, nisi quod ad Christum pertineat; elegantissimo tamen dicendi genere oblectatus, id quod nemini maiorum contigisse video, mirifice semper eloquentiam cum sapientia coniunxit. Nam quo sanctissimam facultatem acuti potius quam eruditi homines, in tenebras coniecerant, & in profundo abstruserant, ita ut sacris litteris sempiterna prope nox offusa videretur: eo ille dignus est omni laude, cuius ope lucem in his respicere coeperimus. Dicam enim, ut soleo, libere, mi Paulle: fuit aliquando vitiosum & capciosum hominum genus, qui aut ostentationis, aut quaestus causa, obduxerunt tenebras rebus clarissimis. Quod si in philosophia tantum humana illa fecissent, essent fortasse ferendi: at cum diuinam istam, qua vivimus, unde lucem haurimus, per quam ad superos accedimus, magnis voluminibus & contentiosis quaestionibus oppresserint; probent, qui velint, perquam boni certe non probant. Sunt aliqui etenim adhuc, qui veluti noctuae in latebris gestientes, luce oblata ingemiscunt: a quibus, ut inepti esse desinant, non est requirendum. Is primus restitit patruus tuus, primusque docuit nostros homines, res sacras & latine & distincte & ornate dicere: qui nunc cum ad christianae reipublicae gubernacula accesserit, verentur boni studiorum illorum remissionem. Nam quae (malum) fatales rerum omnium perturbationes subito confluxerunt? Iura diuina, & instituta prima illa salutaria, quae maiores nostri summa observantia coli voluerunt, ecquis non pervertit? Populi crudeli dominatu pre-

mun-

muntur, boni temporum caussa hircere non audent. Christianae pietatis umbram fortasse tenemus, pietatem iamdiu nullam. Ardet Gallia belli quanta potest contentione, finitimis exitiabili & calamitosa: Germania seditionibus perturbata est, rerum novarum studiosissima: Italia incertis rumoribus seruit, & leuissimis auditionibus commota, maiores Galliae & Hispaniae motus expectat: Parthi, hostes christiani nominis sempiterni, terra marique exercitu comparato venire dicuntur. Tu vide iam, quibus negotiis distineatur patruus tuus, ad quos labores vocatus sit, quot illum impediunt sollicitudines: ut quidem certe firmissima hominum opinio sit, in eo gradu collocatum priuatis studiis non posse vacare, sine maxima operae publicae iactura. Tibi igitur studia illa reseruantur: deditque deus animum, ut quae ille in Carpentoractis luce atque ocio commentabatur, tu prosequare. Ad quae te ipse cohortari debes, curamque & cogitationem suscipere dignissimam ingenio isto excellenti, & industria tua. Vale, Senis III. idus Iunias.

VII.

AONIVS PALEARIVS
ENNIO PHILONARDO

CARDINALI VERVLANO

S. D.

NEquae humanitatis, neque sapientiae tuae oblitus, qua ad deos proxime accedis, rem diligentissime perpendendam factururus, nihil ad te litterarum dedi. Quem enim melius consulere potuissem, quam virum sapientem, fortunae accessionibus probatum, sua virtute in altissimum locum prouectum, & cuius praeterea semper in me beneficia singularia quaedam

Hh 4

ex-

existiterunt? Verum enimvero, cum Romae superiore anno fuisset, qui sat mihi visus sum in ea re cognouisse sensum animi tui, subpudebat me, nunc etiam per litteras quaerere eadem, quae ego coram te audiuissem. Nam in sermonibus nostris quotidianis cum dixissem, me pertaesum iam temporum nostrorum, & nihil magis desiderare quam vere christiane viuere, & propterea vrgeri Paulli dicto, *εὖ δὲ οὐκ ἐγκρατεύονται, γαμησάτωσαν κρείττον γὰρ ἐστὶ γαμῆσαι, ἢ πυρῆσθαι*: probasti maiorem in modum sententiam meam, eamque opinionem neque nouam esse, neque futilem, adfirmabas: sed ex antiquissimis institutis, & sanctissimis litterarum monumentis repetitam. Quam ob rem cum in Hetruriam rediissem, & emissem Cecinianum, A. Cecinae Volaterrani scilicet villam, eius ipsius, cuius causam egit M. Tullius noster Arpinas ad recuperatores, facile me vinci passus sum ab amicis, qui vt ad vxorem animum adpellerem, cohortabantur. Etenim haec ipse mecum recta reputabam via. Hem habeo hic neminem neque cognatum, neq. ad finem: quartum annum ago, & tricesimum: nonnumquam minus belle habeo: Hetrusci mores placent. quid causae est, cur adolescentulam, optimis parentibus bene & pudice educatam, non ducam in vxorem? praesertim cum Cecinianum, quo aliquando remotum ab oculis populi ad scribendi studium conferre ego me statueram, sit intra fines Collinos: Collini municipes me summis honoribus adfecerint: Collinum oppidum placeat, cum loci salubritate, tum aedificiorum descriptione, tum hominum commercio non inurbano, tum quod Senensium ciuitati sit proximum, & a totius Hetruriae florentissima vrbe non longe absit. His de causis cessi amicorum

pre-

precibus, qui a me id summa iam contentione efflagitabant. Quod nisi me adhuc pungeret quasi aculeis pietas quaedam meorum, & mirum desiderium tui, viderer non inepte vitae meae rationem instituisse. Nunc autem cum a te summo & sapientissimo viro, quem semper omni studio colui & obseruavi, tam longe ab sim; dispeream, si quid est, quod me valde delectare possit. De sororis meae filio quod scribis, equidem & cupio, & debeo. At his eruditis temporibus, studia haec litterarum non vulgarium incredibiles quosdam animorum motus, & celeritatem ingeniorum desiderant: quae cum in illo sint vel mediocria, valetudine etiam & natura infirmiore, cohortabar eum ad medicinae artem. Nam etsi medicum philosophiae non omnino expertem esse oportet; non tamen necesse est & graecae & latinae linguae abundare omnibus ornamentis, & in castitatem illam orationis incredibilem laborem infumere: aequae atque oratorem, poetam, & germanum philosophum, gloriae & laudis audidiorem. Sed quid ego ad te haec, inter magnos viros, omni tempore summa cum laude versatum? Reliqua si qua sunt, scribam ad patruelem meum; ita tamen, ut intelligat, magnum apud me pondus habuisse commentationem tuam. Vale. Senis, Cal. Martiis.

VIII.

AONIVS PALEARIVS
IACOBO SADOLETO

CARDINALI

S. D.

CUm superiore anno emissem villam, quae fuit
A. Cecinae, in agro Volaterrano, cuperemque
eam emtionem mihi bene & feliciter euenire, omnia

H h 5

pro-

prope adsequi visus sum: quod qui te diligentissime colit & obseruat, Lucam Volaterranum, qui fuit episcopus Anagninus, comperi vicinum. Is omne tempus, quod ab sacrorum confectione & diuinis precationibus datur, partim in sanctissimis theologiae studiis, inque iucundissima de cultura agri lectione consumit, oblectatque se mirum in modum in praediolo fructuoso, & peramoeno exornando: homo certe christianus, publicis muneribus exercitus, ita ab ambitione abest, vt priuata villula vel rusticana quidquam neget esse suauius: agricultura vero nihil putat esse, quod hominem liberum magis delectare possit, nihil in quo vir bonus possit esse felicior omni ocio & tranquillitate. Quae cum ab illo saepe & ex animo dicuntur, Xenophontium illud ob agri cultionem de Cyro in mentem venit, *δικαίως μοι δοκεῖς, ὦ Κύρε, εὐδαίμων εἶναι. ἀγαθὸς γὰρ ἂν ἀνὴρ εὐδαίμων εἴη.* Quare frequens sum in Ceciniano, vt loci amoenitate, & hominis bene docti, & tui amantissimi sermonibus perfruar. Is me saepe rogat, si quid de te acceperim. sollicitus est enim, quod dixi, vereri me, ne hoc labore itineris multorum dierum, si cum collegis profectus es, defatigare, quominus valens sis, quod deus prohibeat: praesertim cum superiore anno aegrotaueris, & purgationibus & vi morbi non esses satis firmus. Itaque amicissime mecum desiderat, vt bene valeas: eaque de te perferantur, quae nos volumus, & omnes tui. Habet is negotium, in quo sperat, bonos sibi non defuturos. Te vero, per quem rem transactam dicit, quia optimus es, adiutorem singularem, & hoc ipso in negotio optatum & perspectum proficitur: putatque omnino tibi suo nomine gratias agendas, quod omnibus

re-

rebus iuueris. Causa huiusmodi est, ut spes omnis sit in deprecatoribus, & commendatione bonorum. Abdicauit sese homo episcopatu: dignitatem, auctoritatemque, & cetera, quae ex eo consequi poterat, libentissime aliis concessit. Quae ex hoc ipso adpromissa sunt tenuia & exigua, vellet sibi, non ut ex sponso, sed a summo pontifice, ad cuius pedes sese abiicit, quasi condonari. Ea de re orauit me, ut scriberem litteras commendatitias, gnarus, quae te reuerentia & obseruatione colam: quae te in litterarum & virtutum omnium excellentia, quae in fortunae accessionibus humanitate esse praedicem: quae fretus, sperat has litteras aliquod habituras apud te pondus. Itaque facio, quod ille petit, & libens facio: eumque virum bonum, & in primis christianum, & tui amantissimum, tibi commendo. Vale, ex Ceciniano, III. Nonas Quintilis.

VIII.

AONIVS PALEARIVS
LVCAE IOANNINO

EPISCOPO.

S. D.

Cum superioribus diebus me ad coenam inuitasses, quo melius, & diuinius, uti soles, coenaremus, adpositus est in secunda mensa libellus de uxore ducenda. Quem cum audivissem legere coepissem, legati ineptissimi de re frumentaria interurbauerunt: neque mehercule memini vidisse, aut audisse oppidanos loquaciores, & qui tantos spiritus in re tenui sibi sumant: itaque abii cum stomacho in Cecinianum. Quo cum peruenissem, legi diligentissime libellum, quem mecum attuleram. De quo quid sentiam, quoniam id petis, ut libere dicam: video primum, quod

tu

tu ipse mihi narrabas, in ea parte, quae inuentio dicitur, summum iuuenis ingenium; in ea quae dispositio adpellatur, non vulgare iudicium; orationem deinde vehementem, quam ego mallem interdum paullo sedatiorem, & numeris quibusdam oratoriis potius quam poeticis fluere, omnino puram & solutam: quod huic erat perfacile, siquidem verborum nitore mirifice delectatur, quod in Iouiniano & Augustino desideres, qui de re hac eadem cumulatissime scripserunt: ita tamen, vt theologos potius quam oratores, aut philosophos, possis agnoscere. Quod si Guidius tuus, & iam noster, ea argumenta adiunxisset, & oratione illustrasset; quae ab illis adducuntur e scriptis, quae *καρυωνισα* adpellantur, caue putes, quidquam pulchrius potuisse excogitari. Etenim quae ab illo ex poetarum & philosophorum monumentis repetita sunt, sic apte ornateque dicuntur, vt spes mihi iniecta sit, ab eodem iisdem ornamentis atque luminibus genus hoc scriptorum de coniugio a latinis theologis inculte horrideque tractatum posse perpoliri. Ad hoc tu iuuenem tua dignitate & auctoritate, qua te colit & obseruat, cohortari debes. Nam quod ex hoc libello augurari possum, non fallet opinionem tuam. Vale, ex Ceciniano.

X.

AONIVS PALEARIVS
PETRO VICTORIO

S. D.

M• Cafalis, qui te mirifice diligit, officia iucunda, mihi saepe fuerunt; ea vero multo iucundissima, quae ab illo profecta sunt superioribus diebus. Cum enim Florentiae esset, salutauit te meo nomine, quem ob praeclaram eruditionem semper

90-

colui & obseruau. Idem rediens, tuis verbis mihi salutem dixit. quo facto, eam, quam expectabam, tenere occasionem visus sum, ut ad te aliquid litterarum darem, in quibus declararem amorem erga te meum. Multae enim sunt caussae, quibus de caussis ego te valde amo. Primum, quod iis studiis excellas, quae me a pueritia magnopere delectarunt: deinde, quod Iano Lampridio, & Marcello Ceruino, optimis viris, & mei amantissimis, vteris (ut audio) per familiariter: qui cum de ingenii tui suauitatibus saepe mihi praedicarint sane multa, suppuet me, antehac numquam ad te scripsisse: praesertim cum tam vicinus esses, ut facile meas litteras quotidie posses accipere, & ego tuas: cum item usu venisset venire ad te, qui abes iter vnus diei, quod quidem aliquando faciam, ut expleam hoc desiderium, & quem virtute mihi amandum proposui, praesens videam, & agnoscam. Interea velim, me reponas in tuis, ducasque in numero necessariorum, vel coniunctissimorum: existimesque, nihil me putare iucundius litteris tuis. Quae si aliquando ad me perferentur, erunt illae quidem allevationes sollicitudinum mearum: & fortasse efficient, ne a studiis istis doctrinarum liberalium domesticis negotiis totus abducar: eritque diis gratia, quod non omnia male cadant: quod cum iamdiu absim meis caris, optimisque amicis, in Hettruria repererim non modo illarum artium bene peritum virum, sed etiam adfluentem omni ornamento mansuetudinis & humanitatis. Vale. VIII. Cal. Ianuarias, ex municipio Collino.

XI.

PETRVS VICTORIVS
AONIO PALEARIO

S. D.

Fecit humaniter Cafalis, qui te meo nomine, quemadmodum volebam, diligentissime salutavit: & est homo omnium officiosissimus. Venit ad me ille domum, cum antea eum non cognossem: statimque post ea verba, quae primus ille congressus requirere videbatur, honorificum de te sermonem habuit, & mihi suauissimum: multaque de humanitate, mansuetudine tua, morum denique elegantia exposuit. Ingenium enim & doctrina mihi, quemadmodum omnibus, qui ingenuis studiis delectantur, iam pridem cognita erat: quae sane ille amore quodam tui, & studio inflammatus, ex animo faciebat, & vberime ac verissime facere poterat. Ego libenter & cum voluptate audiebam: valde enim tuis laudibus delector. Renouatus est igitur in me amor, quo te antea plurimum prosequabar: vel ut rectius loquar, ortus, & repente excitatus. Antea enim te propter ingenii tui magnitudinem, & incredibilem eruditionem, quae ex graui illo tuo, & plane diuino poemate mihi perspecta erant, tantummodo admirabar, quemadmodum debebam: amare non audebam. nec enim facile poteram. Est enim consuetudinis hoc verbum, & eorum, qui aliquibus vinculis inter se officiorum coniuncti sunt: si non familiaritatis, at voluntatum saltem, & studiorum. Postquam vero intellexi, te tanta benignitate praeditum esse, quantum mihi probus ille senex praedicauit, & a me non abhorrire sensi; mirificus quidam amor subito exortus est. quod nisi multis & molestissimis negotiis eo tem-

tempore impeditus fuisset, hoc etiam beneuolentiae & liberalitatis tuae indicium tibi praeripuisset, nec fuisset me a te humanitate & benignitate vinci. Nec tamen me a te victum esse hac in re moleste fero: quem facile in aliis etiam rebus a te vinci & superari posse scio, & gaudeo. Litterae postea tuae humanissimae & elegantissimae, magnum cumulum amoris illi iam suscepto attulerunt, & eum incredibiliter auxerunt: ut quae plene morum tuorum elegantiam & suauitatem mihi significarent, & aperte exponerent animi tui in me propensionem: quae magis ex naturae tuae bonitate, quam ex meis ullis meritis orta est. Quare scias, te mihi carissimum esse: & paucos esse, quos aequae ac te amem, & obseruem. Quod si aliqua mihi occasio dabitur, efficiam profecto studio ac diligentia mea, ut quem tu antea tantum propter amorem in me, ac studia amicorum tuorum, optimorum quidem illorum virorum, ac doctissimorum, amasti; meritis etiam & officiis meis aliquantulum diligas. Quare nunc sunt tuae partes, ut mihi ostendas, quomodo ego huic desiderio meo, ac debito erga te satisfacere possim: & in nulla re, in qua tibi opera mea utilis esse possit, labori meo parcas. Vale, & me ama. XI. Cal. Februarias.

XII.

AONIVS PALEARIVS
PETRO VICTORIO

S. D.

ET si tua virtus me satis allicere potuit ad amandum; fecerunt tamen hoc litterae cumulatus, in quibus inerat effigies humanitatis expressa, & quaedam animi tui imago non muta, quam mihi de te saepe proposueram. Neque enim umquam dubitaui,

ui, si quando ad te scripsissem, accepturum me littera Victorio dignas: & tua si opera vti contigisset, habere amicum paratum, & adiutorem singularem. Etenim viri hoc est inprimis, qui in artium studiis liberalissimisque disciplinis optime versetur, non fallere opinionem studiosorum sui. At, mehercules, tale mihi de te spectrum excitaui, etsi te numquam viderim, vt aequè agnoscam, ac ea, quae oculis quotidie cerno: neque vero licet absis, quidquam est mihi te praesentius. Quod, credo, fit, quod praeter te in Hetruria vix alterum habeo, in quo cum summa eruditione germanam eloquentiam videam esse coniunctam. Nam vt multis multa concedamus, nonnulli in dialecticis exercitati, physica non ignorant: at in iis, dii boni, quam nullus dicendi vsus, & exercitatio: sed bene saepe admista barbaries, & duritas incredibilis quaedam orationis. Multi sese ad sanctissimam disciplinam theologorum conferunt, quae quo serius accepta est a latinis hominibus; eo in hanc curam erat magis incumbendum, vt illustraretur verborum omni elegantia, & numeri, & sententiarum apta concinnitate, & ornamentis illis oratoriis, quibus delectari primum, rapi deinde, mox inflammari etiam animi possent: quorum cum ignari sint ii, & expertes, abiiciunt se in tenebras, quas clarissimae facultati, acuti potius sophistae quam eruditi homines, multis saeculis indignissime offuderunt. Complures ad iuris ciuilis scientiam vberem & dissipatam balbutientes accedunt, quorum mentis acies ita perstricta est, vt non videant, illos ipsos iurisconsultos, quos proxime ad deos accedere arbitrantur, castum & Atticum dicendi genus summa industria fuisse secutos. Post hos irrepserunt erudituli qui-

quidam, qui in verborum inani volubilitate & superstitione omnia esse posita existimant: neque philosophiam, neque interiores litteras umquam attingunt, quibus, peream, si quid est impudentius. Nam etsi eloquentia a laudatis viris merito semper laudata est: nisi tamen societate quadam disciplinarum exornetur, in quarum vbertate pulcherrime alitur; nihil ea ieiunius potest excogitari. Quamobrem semper ego praestans ingenium, intelligensque iudicium tuum sum admiratus, quod utrumque sis peraeque complexus, & dicendi scientiam & exquisitam doctrinam. Cuius utriusque desiderio flagrans, emi superiore anno A. Cecinae villam, quae fuit in agro Volaterrano, ut libris comparatis in bibliothecam me abderem. Sed hoc ipsum aliter euenit. Nam cum municipales Collini angustos fines habeant, emi Cecinianum multo carius quam aestimaram. Quare tametsi ea emptione bene emisse dicar, oppressus tamen ita sum aere alieno, ut quam ad studia litterarum emeram, ea villa maxime ab iis ipsis me auocet, atque abducatur: a qua perturbatione, & solitudinum fluctibus si emerfero umquam, si quis deus liberauerit, referam profecto, & reuocabo me ad egregias istas artes tuas. Interea Cecinianum meum non contemnas, cum loci salubritate, tum hominis tui amantissimi obseruantia. Collinum item oppidum pro diuersorio tibi sit: quo, si quando res urbanae fecerint satietatem, cures, tamquam ad animi relaxationem. Fuit hic philosophis mos, & oratoribus tuis, ut a ciuium oculis aliquo interdum concederent. Neque illud obieceris, quod peramoenae villae vestrae suburbanae sint, quibus cum diuersoriola nostra non sint conferenda. Villarum istarum magnificentiae nemo non cedit:

verum id ipsum quod suburbanæ sint, dixerim esse impedimento, ne tranquillitate & otio illo frui omnino liceat. Multi officii causa conuenient, nonnulli sciscitaturi, quid agas, aliqui etiam, ut in faceto & multo sermone obtundant: quæ incommoda nihil est, quod timeas in Ceciniano. nisi illud fortasse, quod spero, vereare: quod homo ibi sit, qui à latere numquam discedet, audissimus iucundissimæ consuetudinis tuæ. Vale, ex Ceciniano. VIII. Cal. Martias.

XIII.

AONIVS PALEARIVS
FRANCISCO VERINO

S. D.

CVM te virum semper in philosophia, quæ de natura est, summa cum laude versatum cum Victorio nostro conuenissem, & coenæ tempus instaret, res sane difficilis & perobscura in quaestionem vocari a te coepta est, *vbi homines mortem obierint, quo eorum animi in statu sint, si cum corporibus non extinguantur.* Id ipsum *περόβλημα*, dum in municipium redirem, mecum animo voluens, & quid respondissem, recogitans; texi epistolam, qualem scribere possit, non qui in philosophiæ cella penuraria sit, sed homo tui studiosus & amantissimus, qui equo reuectus non prius domi adsederit, quam ad te scripserit. Huius quaestionis explicationem physice tractari non posse dixeram, quam tu posse dicebas: & habere te aliquid iam, quod, si plusculum fuisset temporis, nos valde delectare potuisset. Dii immortales, cur ego a te absum, viro doctissimo? nae annum euoluens libros omnes Peripateticorum, non facile obseruarim locos, quos tu mihi vnius horæ v-

su-

fura commonstrare potuiffes. quos vt mihi aperias aliquando, cum plus erit otii, veniam ad te: non difcellurus, nifi pertractata omni ifta quaefitione, quam ego ad phyficum philofophum fpectare non arbitrabar, quod de animo, aut anima (rem enim eandem Latini iis vocibus faepe significant) tamdiu poffit differere, quamdiu in plenae abfoluteaeque definitionis perceptione verfetur, quae eft, *ψυχὴ ἐστὶν ἐντελέχεια ἢ πρώτη σώματι φυσικῷ, ζῶν ἔχοντι δύναμις*. Itaque cum definit eſſe *ἐντελέχεια σώματι φυσικῷ ζῶν ἔχοντι*, definit de ea phyſicus cogitare: qui aequae animi principatum, & motus quofdam celeres, & vim quamdam ſeiunctam ab his vſitatis notisque naturis non poteſt niſi in corpore comprehendere: atque illam ipſam praefantem, aeternamque mentem, quae principium eſt motionis, niſi in circulo atque orbe, quem mobile primum adpellant. Quod ſi eius, quod mouetur conſiderationem ſuſtuleris, eius quoque, qui moueat, agnitione phyſicus omnino carebit: quod in eo perpendendo, quod mouetur, eius omnis cogitatio ſit poſita & fixa, & iis finibus contenta ſit ea philoſophiae pars, quae phyſice adpellatur. Habent enim & artes ipſae cancellos & terminos, extra quos egredi non licet. Quare veluti neque ante hanc coeli pulchritudinem, cuius initium quidam poſuerunt, quis fuerit deus, neque quis futurus ſit poſt fatale mundi exitum, phyſicus proprie diſputat: ſic neque de anima, antequam in corpore ſit, neque poſtquam e corpore abierit, ſi ſuis regionibus velit ſe continere, poteſt diſputare. His ego adductus, in librorum meorum partitione dixi, me hac in re theologos ſumma induſtria fuiſſe ſecutum, qui mentes quaſdam ab omni ad-

miffione corporis remotas ex disciplinae ratione contemplentur. Habent quidem & illi documenta & signa, quibus collatis prodeant in aciem, & pulcherrime pugnent: habent & suafiones graues, & sincere, & dulces, quibus nihil est diuinius, nihil ad motus faciendos aptius: praefertim cum propensi natura fint animi hominum ad eam scientiam, nihilque fit, quod iis pacem, consolationem, spem magis adferre possit, quam haec vna facultas, si ineptissimorum hominum audacia in profundum demersa, oratorum & philosophorum praeclaris ingeniis subleuetur. Vale, & doctissimis atque optimis viris, Campano & Victorio, salutem dic: meque vt illos ama. Ex municipio Collino, ad III. idus Aprilis.

XIII.

AONIVS PALEARIVS
FRANCISCO VERINO

S. D.

CVM exspectarem auidissime litteras tuas, pluribus verbis scriptas, allata est ad me schedula tuo nomine tribus, aut summum quatuor versiculis, in qua erat veluti nouum atque inauditum, quod in scholis omnium philosophorum est tritum, & prope vulgare: quod eo mihi te visum est indignius, quod id ipsum neque graece neque latine dicebatur. Existimaui pro mea in te obseruantia, culpa tabellarii factum, qui fortasse prius abs te litteras flagitarit, quam plane scribere potuisses. Nam tu quidem mature factus senex, Victorii scilicet opera vsus, exuisti omnem barbariem: neque in eorum numero esse voluisti, qui ostentatione doctrinae contenti sunt insignibus ambitioforum. Tu, quod ego summa cum voluptate audiui, sero, sed diligenter didicisti litteras graecas: la-

latinas non fero. & tamen vbi latine aliquid non potes reddere, Thusce dicis. Amo te ob istuc factum non mediocriter: quod Milonis illud valde probem, *ἐκ ἕνεκα τῶν λόγων τὰ πράγματα συντελεῖσθαι, ἀλλ' ἕνεκα τῶν πραγμάτων τὴν λόγους*. Nihil refert vel graece, vel latine, vel thusce dixeris, modo bene. Tam multae sunt comprehensiones philosophorum, vt vna lingua non sit satis: excutienda tamen nobis est negligentia, & ignauia quaedam, ne vocibus abutamur, ne immutemus (quos adpellant) dicendi modos: non solum quia maiores nostri, qui dixerunt omnia significantius, iis τὴν αὐτῶν διάνοιαν expresserunt; sed etiam vt posteris consulamus, ne nouus illis exsudandus sit labor, verborum vsu & dicendi genere immutato. Hoc praestans semper fuit Victorii mei iudicium, hoc aliquando Campani tui, quod si nos sequimur, obsecro te, vt a congressu nostro excludamus fecem philosophorum, simios istos cum annulo & toga, qui quod barbare non sit dictum, non putant Aristotelium. Collegisti probe philosophi sententiam de animorum immortalitate ex libro tertio *περὶ ψυχῆς*, quam ego graece malo, ne quid peruertam: *ὁ νῆς χωριστός, καὶ ἀμυγῆς, καὶ ἀπαθὴς τῇ ὀρίᾳ ὧν ἐνεργία*. & paullo post, *χωρισθεὶς δὲ ἐστὶ μόνον ἀθάνατον, καὶ αἰδῖον*. & ex libro secundo: *περὶ ζώων γενέσεως, λείπεται δὲ τὸν νῆα μόνον θύραθεν ἱππειέναι, καὶ θεῖον εἶναι μόνον*. Quid, censes me haec non legisse? An vero, cum homines graeci, Alexander, Themistius, Simplicius, haec interpretati, fulgurare, tonare, permiscere omnia viderentur: & barbari interpretes, Auerroes, Auicenna, ob haec eadem certarent summa contentione: cumque semilatini, Thomas, Scotus,

tus, Pomponatii, Sinuessani, digladiarentur inter se, & quantum poterant voce contenderent, vt omnes exaudirent: vnus ego numquam ad tantos clamores aurem intendi? Nempe in librorum meorum diuisione legere potuisti: in secundo libro, Stoicorum, & si quae erant, Peripateticorum rationibus, immortales esse hominum animos probauimus: neque puto, illorum aliquod argumentum esse, quod eo libro non contineatur. Sumta quaedam sunt ab Aristotele studiosius. nam illud,

*Non aliquid mixtum, non concretum ex elementis;
Sed purum, aeternum, quodque omni est tabe solutum,*
co spectat, ὁ νῦν χωριστὸς, καὶ ἀμυγῆς, καὶ ἀπαθῆς, καὶ τῷτο μόνον ἀθάνατον, καὶ αἰδίδιον. Vereor ne tibi iam sim molestus. Venio igitur ad ea, quae scribis. Scheda tua nihil habet eorum, quae recepisti, ὑπερχε λόγον. Dixisti, hanc quaestionem, vbi homines mortem obierint, quo eorum animi in statu sint, si cum corporibus non exstinguantur, physice, pertractari posse: ego id sedulo negabam. Quid ais? tuum est ostendere, ab Aristotele id esse factum, dum physica tractauit. Quae adduxisti, non conueniunt. Nam in his philosophus animi principia indagat, vt constituat νῦν τὸν μὲν ποιητικόν, τὸν δὲ παθητικόν: quod alter χωριστὸς καὶ ἀμυγῆς, καὶ ἀπαθῆς sit in homine, quod Pomponacius deliciae tuae non potuit coneoquere: alter φθαρτὸς, quod lyncei quidam interpretes non viderunt. Id si propositum est Aristoteli, tu iam vide in his verbis: ἐπεὶ δ' ὥσπερ ἐν ἀπάσῃ τῇ φύσει ἐστὶ τι τὸ μὲν ὕλη ἐκάστω γενεῖ, τῷτο δὲ ὅτι πάντα δυνάμει ἐκείναι: ἕτερον δὲ τὸ αἰτίον, καὶ ποιητικόν τῷ ποιῆν πάντα, οἷον ἡ τέχνη πρὸς τὴν ὕλην πέπόνθεν: ἀνάγκη καὶ ἐν

ἐν τῇ ψυχῇ ὑπάρχειν ταύτας τὰς διαφορὰς. καὶ ἔστιν ὁ μὲν τοιοῦτος ὅς τῳ πᾶντα γίνεσθαι, ὁ δὲ τῳ πάντα ποιεῖν. Explorat ergo philosophus, ut vides, τὴν ὕσιν, καὶ τὰς διαφορὰς ὑπαρχέσας ἐν τῇ ψυχῇ: non id quod tibi est propositum, ubi animi hominum sint, cum decesserint. & in libro secundo περὶ τῶν ζώων γενέσεως, vestigat ortum animi, ὅτι θύραθεν. Quamobrem quaestio illa longe abest a philosopho physico, non longe ab eo, qui tractat τὰ μετὰ τὰ φυσικά. Neque ego id temere ducor ad suspicandum. Aristoteles scriptum reliquit τῶν μετὰ τὰ φυσικά τῳ λ. εἰ δὲ καὶ ὑπερόν τι ὑπομένει, σκεπτέον. ἐπ' ἐνίων γὰρ εἶδέν κωλύει, αἶον εἰ ἢ ψυχὴ τοιοῦτον, μὴ πᾶσα, ἀλλ' ὁ νῆς. πᾶσαν γὰρ ἀδύνατον ἴσως. quo fretus, audeo dicere graece melius: nam latine non inuenio. ψυχὴ μὲν ἢ νοητικὴ, πότερον αἰθερώδες, ἢ ἔ; αἰθερόν, ἢ ἔ; πρόβλημα αἶναι φυσικόν. ὅπερ δὲ χωρικῶς νοεῖ εἶδέν, ἑτέρας γε, φυσικῆς εἰδομῶς εἶναι θεωρίας.

XV.

AONIVS PALEARIVS

BARTOLOMAEO PANCIATICO

S. D.

NEquae ego mearum virium tam audax aestimator sum, nec ita prorsus ignarus officiorum & incredibilis humanitatis tuae, ut sperem, me verbis consequi posse partem aliquam gratiarum, quas a me tibi per litteras agi necesse est. Nam quod tu is vir, tanto studio & diligentia, tanta celeritate Lugduno ad me libros mittendos curasses, admirabar ego hominis humanissimi benignitatem. Verum quod eo beneficio accepto, nullis ad te litteris ea de re misis, nulla gratia relata, iisdem fere diebus tam diligenter cu-

raueris meas litteras ad Gryphium perferendas, & altero beneficio liberalissime adfeceris: agnoui ego diuinitatem ingenii tui. Quid enim tam diuinum est, quam eos, quos primis officiis iuueris, non respondentes, cumulare secundis & tertiis? neque desistere, neque stomachari prius, quam meritorum numero & magnitudine socordes, oscitantesque pupugeris, traxerisque in tui admirationem? Quamobrem magnum quiddam est, quod tibi debeo, magna item animi mei propensio in te: quam si satis declarare possem, praeclare a me actum iri putarem. Nunc cum acceptis beneficiis sero gratias agam, neque iis oratoris verbis, quibus te delectari audio: quid restat, nisi in summa orationis paupertate summum mihi desiderium declarandi amoris mei? qua in re nisi Victorius meus, & idem tuus, adiuerit, ut meo nomine tibi gratias agat, frigidum sane ac ieium habebis gratiarum actorem, & laudatorem virtutis tuae. Quod iste quidem melius facere poterit, cum ea vbertate & copia dicendi, quam ex omnium liberalium disciplinarum optimis studiis est consecutus: tum quod praesentes omnia melius explicamus, habentque suam in agendo partem oculi, manus & pes: qua re adducti antiquissimi oratores, in actione prope omnia posita esse duxerunt. quae cum in isto sit non vulgaris, sed mirifica quaedam, qualem in Socrate fuisse accepimus: non dubitavi per litteras petere, ut cum recitaret tibi quamdam mearum litterarum partem, multa de suo adderet, quibus intelligeres, gratissima memoria prosequi me beneficium tuum: nihilque mihi fore iucundius, quam si cum usu venerit, etsi per me parum aut nihil possum, experiare aliquando amorem meum. Vale, ex municipio Collino. XIII. Cal. Maias.

XVI.

XVI.

AONIVS PALEARIVS
PETRO BEMBO

CARDINALI

S. P. D.

Nisi ego grauitatem, & animi tui magnitudinem probe nossem, facerem, quod vulgus hominum solet, vt hac fortunae accessione extra modum laetitia elatus, tibi congratularer. At cum haec eadem munera tibi saepe oblata sciam, abs te non modo non retenta, sed pulcerrime fuisse reiecta; non committam, vt animi tui admirabili continentiae & integritati faciam tam insignem iniuriam, vt repentinum aliquod bonum, insperatum, improuisumque tibi obtigisse existimem. Quid enim tale fuit, quod cum in summorum pontificum oculis habitares, non impetrassem cum gratia? Idque vel eo argumento maxime confirmari potest, quod tua opera praecipue vsi fuerint nonnulli, qui horum ornamentorum desiderio tenebantur: quae cum per te consecuti fuissent, in te conferri non curabas, quod aliis, non tibi, iis muneribus, per te tamen condonatis, maiorem inde fieri existimabas auctoritatem, & dignitatem tuam. Huius liberalitatis, bonitatisque memor Paullus pontifex, te in amplissimum ad agendum collegium cooptauit: in quo, si omnia ex te, & collega tuo sanctissimo & optimo, Sadoieto penderent, felicissime eueniret reipublicae christianae. Nunc cum ea respublica regum, principumque ciuitatum culpa quasi aestu maritimo agitur; subuercuntur boni omnes, vos miserris perditisque temporibus ita ad summos labores fuisse vocatos, vt necesse sit praeclara illa studia, quae ingenii suauitatibus ad coelum exulceratis, vel

remittere, vel omnino deferere. De quibus melius sperabamus, quod ea a vobis ipsis essent petenda, non aliunde: cum nihil esset, quod, si voluissetis, non esset facile perfectum industria vestra. Nam ut omittam, quae ab illo sunt scripta diuinitus: quid de historia tua dicam? dii immortales, quantam expectationem concitasti? qualem spem iniecisti hominibus nostris? ut saeculum hoc miserum atque indignum, in quod incidimus, non dubitent felix atque aureum aliquando a posteris iri adpellatum, in quo ea historiarum monumenta sempiternae hominum memoriae consecrata sint ingenio tuo. Hoc eo a me dici volo, ne patiare per deos, te quibusuis muneribus ab iis scriptionibus auelli, quibus te, & patriam & tempora illustrasti. Permulti deligi potuerunt, & fortasse delecti sunt, & his & superioribus temporibus, collegae: at Sadoleti, at Bembi, per diu nulli. Hoc item eo dico, quod pungat me quasi aculeis, iniquitas quorundam, qui homines hominibus praestare non intelligant. Atque utinam, postquam (ut vereor) litterarum studiis multum ereptum est, accersitis ad gubernacula reipublicae duobus optimis & doctissimis viris: sic remittant aliqui spiritus, ut Paulli dicto sint audientes, *προφῆται δὲ ἢ δύο τρεῖς λαλήτωσαν, καὶ οἱ ἄλλοι διακρινέτωσαν*. Qualem enim rempublicam optamus & volumus, facile habebimus, si suum locum vestra virtus & dignitas obtinebit. In quo me illud consolatur, quod integerimi & sapientissimi viri, qui plurimo doctrinae studio & tractandae reipublicae usu excellent, nunquam melius dignosci poterant, quam asperis, difficillimisque temporibus, in summa rerum omnium perturbatione: in qua tu, qui puer, qui adolescens,

qui

qui iuuenis, qui vir liberales artes misere oppressas mirifice subleuasti, in aetatis maturitate loco excelso & illustri, in tanta omnium expectatione, noli quaerere quantam spem bonis attuleris, in pristinum statum & dignitatem vindicandae reipublicae christianae. Vale.

XVII.

AONIUS PALEARIVS

ANTONIO PHILONARDO

EPISCOPO VERVLANO

S. D.

Quod serius fortasse gratuler, quam debebam, agerem ego pluribus, quibus plane intelligere posses, caram atque iucundam mihi in primis semper fuisse dignitatem tuam: nisi illud vnum, quod iam multos annos ab vrbe absum, satis excusationis haberet, quo me facile tueri possum. Etenim ex iis incommodis quibus me adfici necesse est, ob ignorantiam rerum vrbicularum: hoc mihi grauissimum est, quod de iis nihil ad me perfertur, quorum gaudia solide ante omnes gauderem. Quod nisi proximis superioribus diebus Corfinius noster litteras ad me plenas officii & humanitatis dedisset, attulissetque iucundissimum nuncium de dignitate tua; nae ego homo infelix essem, qui neque isthuc sero fecissem, quod diligentissime & maturime facere debebam. Multae enim sunt caussae, quibus tibi gratulari debeo, quod ad ἐπισκοπῆς amplitudinem sis prouectus: in quibus illae sunt vel iustissimae, quod sanctissimi atque optimi viri, patrum tui, singularia & maxima quaedam beneficia semper in me exstiterunt: nihilq. Perusiae & Romae in me ornando ab illo proficisci potuit, quod non sit profectum: cuius cum sin-

gu-

gularis sit grauitas, summa amplitudo, integritas admirabilis, quid est, quod ego magis desiderare possim, ingrauescente praesertim iam illius aetate, pro amore, obseruantiaque mea in familiam vestram, quam vt in te, qui a puero magnam tui expectationem, concitasti, vestigia quaedam eius sanctitatis eluceant? Hanc cum in eas viam, dignitasque ea in te translata sit, per quam ille sese & familiam cumulauit omnibus ornamentis; noli quaerere, quam ego de te opinionem habeam, quanta spes iniecta sit ex modestia ista animi tui, & praeceleri ingenii solertia & suauitate. Nam si arborum, quas habemus in fundo auito, cum senescere eas videmus, vsque adeo traduces & propagines desideramus, & perdiligenter colimus: quo studio, qua tandem animi propensione in te me esse oportet, in quo videam expressam effigiem integritatis, modestiae, & sapientiae patruui tui, quem ego semper colui & obseruaui? Huc accedit quod patria ipsa, quae vita mihi carior est, etsi absim, contendere a me videtur, vt suo tibi nomine gratias agam: quod facio, & quidem libenter, quod ad meorum ciuium temperandos animos, & pie instituentes, non incideris, sed veneris. Non enim sum nescius, id quanti sit, qui sciam nonnullas tenebras multis saeculis esse offusas diuinae philosophiae: ita vt in hominum animis nihil minus aliquando infederit, quam Christus: eorum fortasse culpa, qui vt acuti viderentur, προβλήματα quaestiones ἀντὶ εὐαγγελῆς populo proposuerunt, nugatores potius quam oratores. Huic malo nemo melius mederi potest, quam episcopus: quem pro auctoritate & grauitate reuereatur populus, senatus obseruet: qui & docere possit, & eos inuitare ad dicendum, qui & egregia doc-

doctrina sint, & probatissima vita: non contentionum cupidi, sed veritatis: studiosi buccinatores laudis & gloriae filii dei, in quo, ut Paullus aiebat, εἰς πάντες οἱ θεσάυροι τῆς σοφίας καὶ τῆς γνώσεως ἀπύκρυφοι. Sed haec tu melius, cuius haec studia propria sunt: quique familiaribus negotiis non plus distraharis, quam velis: quique habes domi, quem imiteris, virum summa sapientia, non modo ab hominibus nostris, sed etiam ab Helueriis, Gallis & Germanis laudatum, cum testificatione etiam & amoris & reuerentiae plena. Reliquum est, ut Philippum ad finem meum tibi commendem: iuuenem, ut spero, morigerum, atque modestum. Solus erit istic, si vnus deeris: habebit neminem neque amicum, neque cognatum. itaque & pro christiana pietate; & iam episcopi officio, proque obseruantia mea in Philonardos, eum tibi etiam atque etiam commendo. Vale. Senis, V. Cal. Sextilis.

EPISTOLARVM LIBER TERTIVS.

I.

AONIUS PALEARIVS

VERVLANVS

PETRO FRANCISCO RICCIO

S. P. D.

QUod audacissimi & furiosissimi hominis, aduersarii mei, bis iam, auctoritate dignitateque tua fregeris, retuderisque improbitatem; magnae omnino a me tibi gratiae aguntur, agenturque

que dum viuam: quod si serius facio quam debebam, dabis hoc ipsis istis molestiis, quae me profecto hebetiorem reddiderunt. Quemadmodum enim tempestatibus coortis, limosa ac turbida flumina non subito cum coeli serenitate perlucida & sedata fluunt: sic in offensionibus perturbationum, animi vitium aliquod concipiunt, quod deponere subito non possunt. quamobrem si quid per id tempus scribimus, & fœci & ieiuni sumus. Postulant enim haec studia litterarum tranquillitatem, motusque alacres quosdam animorum: quae cum in me nulla superioribus mensibus exstiterint, quid est, quod mirere, si in meis litteris tale aliquid non sit, quod te valde delectare possit? Dices fortasse, grauius me haec tulisse, quam oportebat: neque tantopere commoueri debuisse ineptissimi & leuissimi hominis causa: praesertim cum tu, & Campanus (dii immortales, qui viri?) recepissetis, susceptae iam causae defensores non defuturos: curaturosque, si quid homo insanus posthac intentasset, ut sentiret, quam paratissimum apud excellentem & imperio & ingenio principem florentissimae ciuitatis patrocinium sit bonarum artium studiosis: ex cuius familia illustri quidem illa, & per se praeclara, prodierint semper veluti ex equo Traiano (ut in prouerbio est) Musarum imperatores, ducesque liberalium artium. Haec etsi mihi tam certa essent, quam ea, quae oculis cerno; nonnullam tamen molestiam capiebam ex rerum indignitate, quod in reiiciendo homine tenui atque ignobili, neque graecis neque latinis litteris erudito, philosophiae etiam plane rudi atque ignaro, vestra mihi opera uti necesse esset: ex qua re videbatur crescere aduersarius meus. Huic rei illud erat argumento, quod superiori-

ori-

ori anno cum apologiam scripſiſſem, per quam ego rabulae inſcitiam ante oculos eruditorum nudaram: eius tamen ordinis homines illum ſibi, & rebus publicis praefecerunt: credo, vt de ſuperiore quaſi loco mecum contenderet: & qui per ſeſe nihil poſſet, adſignati muneris cauſſa non nihil dignitatis habere videretur. Nunc cum ſummorum virorum opera vt mihi neceſſe fuerit ad eius imprudentiam reprimendam, erit ille (mihi crede) apud ſuos in maiori honore. Me miſerum, quibus cum laruis ego iam bien- nium ſum luſtatus? quas quoniam grauitate tua a me abegifti, non committam poſthac, vt mihi cum illis quidquam negotii ſit: commentariaque *θεολογικά*, quae ſoluta oratione, & orationes, quas ſcribere inſtitueramus, & laudationes, quas verſibus ſcribimus, ſupprimuntur fortaiſſe: donec extorqueatur ſic iſta de manibus imperitorum hominum, vtque iniquiſſimorum, qui ſanctiſſimam facultatem oratione illuſtrari grauiſſime ferunt: maluntque eam in tenebris iacere ad quaerſtum & lucrum, quam in illuſtri loco ſitam, animis hominum aptatiſſimam & veriſſimam conſolationem adhibere. Quod ſi deus reges, principesque ciuitatum, qui ad gubernacula rei publicae chriſtianae ſedent, pupugerit, vt magna frequentia doctorum hominum conueniant in vnum aliquem locum, quaſi cénſura epiſcoporum vindices veritatis: cauē putes, vllum genus hominum magis inuiſum iri, quam rabulas iſtos, qui multis ſaeculis non modo philoſophiae humanae, ſed diuinae illi, qua viuimus, vnde lucem haurimus, per quam ad ſuperos accedimus, tenebras incredibiles offuderunt. Quare quod meae innocentiae acerrimum te defenſorem praefiteris, colo ego te, & obſeruo pro iſta pietate
ma-

maiolem in modum : neque meriti, neque humanitatis tuae memoriam obliuio vlla vmquam delebit. At vero quod in ea defensione hominem arrogantem, impurum, contumeliosum, hostem bonarum litterarum, tam insolenter impunitate & licentia sese efferentem, tua grauitate represseris : spero ita complexuros istam animi bonitatem amicos meos, optimos quidem viros, & in iis studiis excellentes, in quibus tu cum laude semper es versatus, vt magnam ex ea re voluptatem capias ; intelligasque, diis hominibusque acceptissimum fuisse beneficium tuum. Vale,
ex municipio Collino, III. Nonas Sextilis.

II.

AONIVS PALEARIVS
FRANCISCO CAMPANO

S. D.

ET si mecum ipse statueram nihil omnino ad te scribere, nisi tale aliquid accidisset, in quo ego pro summis tuis in me beneficiis, & gratias agere, & amorem meum & obseruantiam erga te declarare potuissem ; veritus tamen, ne diuturna taciturnitate parum memor, & homo minime gratus viderer, fregi consilium meum. Nam neque obscuris, neque vulgaribus abs te officiis sum adiutus : animo praeterea adeo liberali atque ingenuo, vt quidquid abs te profectum sit, iucundissimum mihi multis iustissimisque de causis esse debeat. Etenim cum municipes nostri, de quibus omnia mihi large atque honorifice pollicebar, fefellissent opinionem meam ; & qui ad finitatem coniunctissimi mihi esse debebant, inhumaniter non modo me deseruissent, sed oppugnassent etiam pro rabula, & homine minime noto : ita a te sum defensus, vt effluere ex animo non possit magni-

nitudo beneficii tui. Qua de re cum fratribus tuis, optimis illis quidem viris, & mihi carissimis, saepe sum locutus, ut quasi per eos tibi gratias agerem. Apud municipes vero ita laudibus extuli istam animi benignitatem, & in bonos propensionem, ut quiuis intelligat, me nihil habere antiquius tua virtute: quam ita animo complector, ut nihil mihi possit esse coniunctius. Neq. vero ego umquam cogitationum & propinquitatum vinculis arctius adstringi virum bonum debere putavi, quam iis ipsis, quae studiorum societate & similitudine, sanctissima & firmissima habentur. Fallit enim nos saepe natura, & communio sanguinis: cogitque, ut eos interdum amemus, qui si mentem adhiberemus in consilium, permagno nobis odio essent. At virtus fallere non potest, quae verissimarum & illustrium rerum perscrutatione, gravissimoque iudicio ita animos allicit, ut saepe eos mirifice diligamus, quos numquam viderimus. Quam obrem si humanitatis & ingenii tui expectatione te multum amabam; nunc cum veram & solidam benignitatem tuam sim in me expertus, non facile dici potest, qui cumulus accesserit amoris meo. Quod si in re quoque colendo duo optimi viri mihi socii comitesque adiuncti sunt, alter qui philosophiae, alter qui eloquentiae laudibus excellit; quid est, quod ego ex animo magis aut lubentius facere possim? atque, mehercule, si his curis umquam, quibus ob aes alienum contractum maxime teneor, fuero liberatus; nulla mihi carior aut incundior vrbs futura est, in qua ego vitae reliquum tempus traducam quam florentissima ista, in qua Verinus, Victorius, Riccius, & Campanus, mei amoris, studii, & pietatis magnis officiis interesse certant. Cuius si me compotem aliquando fortuna

Kk

fe-

fecerit; eritis vos mihi magni patroni. Quos ego si mea tenuitate imitari non queam; ero tamen & diligens, & studiosus laudator virtutum vestrarum. Senis, pridie nonas Septembris.

III.

FAVSTVS BELLANTES
AONIO PALEARIO

S. D.

QUod in discessu tuo ex Hetruria tam peramanter rogaras, ne litterarum studia intermitterem; facerem diligenter, si possem sine te praeclari aliquid exquirere industria mea. Verum enim vero postquam in urbem profectus es, ita nescio, quo modo animus meus torpuit, ut difficillimum mihi fuerit scribere epistolam hanc, quam ad te mitto. Nam si animantia quaedam, in quibus ratio nulla est, cum ab aliis deseruntur, desiderio vocem aliquam emittunt, qua significant, se aegre ferre discessum eorum, quibus cum vixerint; quo animo putas me tulisse discessum tuum? Omitto, quod pater meus, vir optimus & grauisimus, te semper maximi fecerit: & tu illum sic amaueris, ut magis praeterea neminem. Quid dicam de beneuolentia tua in me, & fratrem, in meos, vel potius nostros vniuersos? Quamobrem mihi molestissimum est, quod animo te audio esse prope abalienato, quod sermonibus quorumdam sis offensus. Qua in re te, oratum velim pro amore tuo in me fraterno, ne culpa leuissimorum hominum ita moueare, ut memoria deponas, quantam expectationem de te habuerit pater meus, quam ego te semper dilexerim in fratris germani loco. Veniat tibi in mentem, quod tu mihi in discessu receperis, redditurum te ad nos post quindecim, aut summum viginti di-

dies. quod vt facias, omnes nostri, & ego in primis, te vehementer etiam atque etiam rogo. Vale, ex arce Areolae.

III•

AONIVS PALEARIVS
FAVSTO BELLANTI

S• D•

Ego vero & tuum animum in iis litteris, quae mihi abs te proxime, redditae sunt, vidi: & cognoui dolorem, quem acceperis ex tumoribus, qui me inuito, nescio quo auctore, ad vos perlati sunt. Quantum suspicor, Cecilia, loquacissima mulier, permiscuit domum. Noli, obsecro, me tam aut ingratum putare, aut immemorem beneficiorum, vt ad reuocandum opus esse arbitrere litteris tam humaniter scriptis, cum commemoratione etiam patris, fratris, & amoris erga me tui. Scilicet ad iam numerabilia in me tuae familiae merita, hoc etiam accedere oportebat, vt omnium tuorum nomine rogares. Apage te cum istac humanitate: qui cum per te plurimum possis, vis etiam per alios. Nihil mihi posthac erit molestius, quam si intellexero, te ita pudenter, ne dicam remisse agere, cum eo, quem in fratris germani semper habuisti loco. Quod nisi ego suauitates ingenii tui nossem, vt quos liberalitate & diuitiis vincis, omnibus modis velis vincere; non nihil de amicitia nostra fuisset detractum. Minus enim apud te me posse putarem, quam olim putabam: & falsam esse opinionem, quam semper habui, me te prorsus esse alterum. Quid enim, si vsu veniat, petere auisim; si tu a me tam timide, tam verecunde omnia? An si quorumdam sermonibus sum offensus, abalienato erga vos me animo esse decet? Non ignoro, quam mater tua, lectissima femina, & suauissimus

Kk 2

fra-

frater, grauisime tulerit mulierculae importunitatem. Qua in re illi ignosci debet, quod & leuissima est omnium mulierum, & patre incerto nata, & pusilla Serua, ingenua non est: cui si vir iurganti asperere verbis & vultu, vt solet, os aliquando contudisset, reddidisset profecto humanitatem. Peto a te, si molesta esse perget, vt fabellas Thusce scriptas non impedias exire. cupio enim quosdam, & iam pridem cupio, non tam vlcisci, quam sanare: qui non prius inepti esse desinent, quam nominatim euocati, viderint se mucrone stili obstrictos, atque confossos. Sed haec coram. De studiis video, quid egeris: qua in re inprimis tibi gratulor, quod tantum per te ipse proficias, quantum vix alii adiuti a multis & doctis viris. Bene currentem video: si in cursu & iis virtutibus perstiteris, in quibus tu certe quidem id aetatis mirum est, quam excellas. o partum aureum matris tuae, quae tam necessario tempore te laboranti reipublicae dedit. pro qua, quoniam pater & auus emori potuerunt, proauus certe mori voluit: nihil est, quod omni cura in ea studia non incumbas, quae tibi patriae caritas ostenderit, quibus aliquid opis adferre miserae possis, quae auxilium abs te & coaeuis postulat; quoniam a senibus factiosis destituta, locum in quo conquiescat, non reperit. Quod nisi occidenti prope caesar occurrisset, non esset quod aliquando curares. Nunc ille diis bene iquantibus speciem restituit, succum & sanguinem hirudines antiquae hauserunt. Aerarium nullum est, vectigalia etiam facta deteriora, *λύκαινα* omnino strigosa. Sed haec ex tuorum sermonibus melius, vel optime omnium per te ipse intelliges. Qua in re illud te consolari debet, quod aequales habes summi ingenii summi-

mi-

mique animi iuuenes, tam reipublicae studiosos, tam tui similes, ut in haec tempora non incidisse, sed venisse videre. De reditu nihil habeo certi. faciam tamen, quod mandas, ubi me explicaro: nulli mihi prorsus equi erunt satis. Vale. Idibus Februar. Romae.

V.

FAVSTVS BELLANTES
AONIO PALEARIO

S. D.

Etsi vnus atque alteris litteris abs te efflagitaram, ut quamprimum ad nos redires: quod tui desiderio faciebam, qui multis iustisque de causis nobis omnibus es carissimus: cum tamen interea aliqua res accidisset, quamobrem viderem, in discrimine versari salutem tuam, mutavi consilium. XIII. Cal. Martias ante lucem, Placidi pueri cum litteris mihi praesto fuerunt: ex quibus intellexi, magnos motus, incredibilem conspirationem scelestissimorum hominum contra te esse factam. Visum est matri meae, & lectissimae feminae vxori tuae, ut ad te scriberem, ne te loco moueres: sed supersederes, dum hic nodus exsoluatur. Causam accusationis nescimus, nomina eorum, qui diem dixerunt ignoramus: nam Placidi litterae nihil horum significabant. Rumor est, religionis calumnia esse concitatos homines primarios: mater credit, Calones in te coniurasse, quod superstitioni nihil sis amicus, qua illi domum nostram exhauriebant. neque id ὑπερβολικῶς. nam auia, cui auus & pater pecuniam omnem nostram crediderant, ut nobis adseruaret usque ad firmatam aetatem, decessit, cum neque teruncius esset reliqui: manticas satis grandes inuenimus dissutas, in quibus reconditae pecuniae vestigia adparebant. Nos Lignipodas,

Kk 3

qui

qui in auiae conclauē quotidie cursabant, vocauimus in iudicium, in quo tu adfuisti nobis: nihil tamen profecimus. nam & turpissimum iusiurandum iurauerunt: & ita sacris manus admouerunt, ac si habuissent iligneas. Haec omnia sciunt nos fecisse, fretos consilio tuo. nihil est magnopere mirandum, si tibi sunt irati. haec mater. Ego verò non negarim, aliquam partem incommodorum per hosce nebulones esse inuectam. at tantam rem homunculos potuisse moliri, non arbitror: altiores stirpes habet haec conspiratio. Sunt pestes hominum quaedam alieno bono dolentium, qui cum alicui bene sit, sibi esse putant male. hi fronte & vultu alacri, blande adpellant, salutant libenter, iocantur festiue. Clanculum si possunt nocere, caue malam rem: vbitiment eorum perfidiam resciri posse, accedunt ultro, purgant sese, conquerruntur. Hem egone istuc conari queam? Ab hisce hominibus suspicatur Placidus, iacta fundamenta acceusationis. In Placidi sententiam facile eo, qui propter ingenii acumen omnia perspicit; adhuc tamen nescio, quid animus mihi praesagit. Metuo a senatoribus quibusdam, in quorum furores iam inde a causa salaria incidisti. meministi? Egidius, qui omnia quae ad tuum honorem & dignitatem pertinent, curat diligenter: quantum potuit odorari, conperuenit, ut rem videat non longe esse a subselliis. Quod si verum est, iubeo te bene sperare: dabunt enim integritatis, religionis, pietatis tuae testimonium, viri quo robore, quibus radicibus, C. F. Sfondatus, & F. Crassus? qui duo sunt pro centum milibus: quoniam senatui populoque Senensi acceptissimi, gratia & auctoritate plus possunt, quam ceteri omnes. Ego cras, summum perendie, Senas ibo: cum

cum amicis, propinquis, cognatis colloquar. Patronus, si opus est, aduocabitur: dabitur pecunia, eroque omnibus rebus vel vitae periculo ad te defendendum paratus. Antequam in arcem redeam, scribam omnino ad te. Tu interea, quoad potes, velim tranquillitati animi seruias, aduersam fortunam recte feras: neque ipse tibi tu molestias addas, neque te afflictes. Vale.

VI.

AONIVS PALEARIVS
FAVSTO BELLANTI

S. D.

Post coenae tempus, cum ad focum federemus, redditus est mihi fasciulus litterarum tuarum: quibus perlectis, acquieui aliquantulum, sed animo plane non sum confirmatus. Nam neque mihi dubium est, C. & Crassum fortissimos viros non defuturos: sed ii non plus, quam nosti, & ne benigne quidem polliceri possunt. In quam hominum insciam inciderim, nolo te ignorare. Cum in senatu L. Auloetae litterae de Ilcinienſibus recitarentur, Cotta & Belides traducere mentes senatorum alio nitebantur. Itaque cum in oppidanos sententiae seuerae & graues dietae essent, & vehementer laboraretur, praeter rem multa Belides de me. Quid quaeris? mera monstra. Cotta adferebat, me saluo, vestigium religionis in ciuitate reliquum esse nullum: quod aliquando rogatus, quid primum esset generi hominum a deo datum, in quo salutem collocare mortales possent? responderim, Christum. quid secundum? Christum. quid tertium? Christum. Tu vide iam, in quae tempora inciderimus. Nemo est inuentus, qui ausus sit in causa tam bona se patronum praestare.

Kk 4

re.

re. Francisconius aderat, sed noluit in odia tam acerba incurrere. Aberat auunculus tuus: sed si adfuisset, non magna quidem spe fuisset: quod in tantis angustiis, dici non potest, quam sim ab illo desertus. Etenim potuisset graui oratione vel reprimere, vel retardare aduersariorum impetus: praefectum sacrorum orare, obsecrare, obtestari ob vicinitatem, & magnum vsum, quem cum illo habet. Horum non modo nihil fecit, sed ne studium quidem & operam suam mihi vmquam est pollicitus: quod solent adumbrati etiam amici. Omnia, dum pater vixit, ab eo mihi erant paratissima: nunc, seu vitio accessionis fortunae (quod omnes, dum egemus, sumus humaniores) seu a Cecilia abductus, cuius ille verba censet λόγιον πυχόχρησον, a nostra consuetudine refugit. Manus coniuratorum permagna est, plebs accensa: ut quisque in nos acerbissime, crudelissimeque loquitur, ita quam maxime pius habetur. Reiecta res omnis est Arcesilaum, si verae sunt Placidi litterae. Quid existimas ab eo proficisci posse, qui nobis numquam fuit amicus? qua causa, nescio. Malum erat, rem deferri ad senatum: nisi hoc peius, agi posse sine legibus, sine iudiciis, sine iure. Quae cum miserrima sint, Christus tamen meus mihi spem facit, quem sancte & auguste semper colui. Si impetrari potest, ut testes me praesente producantur, vicimus: homines a mendacio compositi, ardorem vultus mei non ferent. Magnifice nimis tibi videor fortasse loqui. Si ferent, curabo, ut imparati rursus testimonium dicant. Incredibilis est obliuio hominis mendacis. Sed numquam illi, mihi crede, se in conspectum dabunt, agent omnia subdole, concitabunt odia, rumores spargent: ut mulieres, pueri,

eri, seruitia, siquando occurrant, inuolent mihi in oculos vnguibus. Tu velim Senis esses: si forte non es, tabellarii praesto essent, Placidum conuenires. Vbi vbi tamen eris, quid agatur, quid actum sit, quid futurum etiam opinere, diligentissime ad me perscribas. Ego si quid interea statuero, faciam te certior rem. Vale.

VII.

AONIVS PALEARIVS

FAVSTO BELLANTI

S. D.

Etsi dici non potest, quanto cum animi mei sensu ac dolore caream rebus mihi carissimis: quamque abs te inuitus absim, qui prope aeque dolendo consolari, & commentando admonere posses, quid in hac re agendum sit, tanta praesertim frequentia coniuratorum, qua nihil mihi in Hetruria tutum fore existimo: Mafaeus tamen noster ita a molestiis conatur abducere, ut acerbitatem, quam ex significatione rerum indignissimarum accepi, melius feram. & in ea vrbe, in qua nihil est praeter hunc & Cincium, quod me delectare possit, tam lubens sum, quam in Ceciniano, & Areola. Homo omnium officiosissimus nihil eorum praeterit, quae vel consolationem adferre, vel adiumento esse possunt. Et quoniam ab initio aetatis meae studiis fuisse deditum memoria tenet, quibus ipse magnam gloriam est consecutus: historiam quamdam, & illustrem explanationem rerum, quam ex notis numismatum antiquissimorum collegit, mihi recitat. ea quoniam puris & electis verbis composita est, numerosa & multiplex, ita me delectat, ut saepe ad multam noctem lectionem producamus. Fructus vero, quem ex liberalitate eius vi-

ri capio, is est amplissimus: quod nihil omnino se habere putat, quod non sit meum. Numismata mihi donauit: pecuniam, libros, liberalissime omnia pollicetur. Haec ego ad te, quod erat in iis litteris, quas Pasalius attulit: si taedet te tuorum Romanorum, redi obsecro ad nos. Sic habeto, virum egregium esse Mafacum: num in tantis fortunae accessionibus quidquam de pristina voluntate remisit, aut immutauit? Est illud quidem Lampridii mei certissimum: cum diis hoc habet vera nobilitas, ut vel secundis, quantumuis rebus, neque tumescat, neque caecutiat. Is me adhuc humanissime retinet, grauius se laturum ostendit discessum meum. Hernici tamen exspectant: sed longa via est, nec satis tuta. Algidi silua latrociniis infestior facta, vallis montana obsessa dicitur, Columnii sunt in armis: nihil agam temere, non tam mea causa, quam quod tu ita iubes. Haec uxori meae, quae de me plus etiam quam oportet sollicita est, caue dicas, ne ad metum hoc etiam. Nam, ut audio, miserrima est omnium mulierum: quod ego cum fletu scribo. Fortiter enim ferre nequit fortunam nostram, & in lacrimis iacet totos dies, & moerore conficitur: ea cogitat, quae fidelissima coniux, quae prudentissima femina, quae accidere possunt: ne acciderint, dii adhuc prohibuerunt. Consolare eam verbis meis, si in municipium Collinum profecta est, & vos in castrum Maecianum ibitis. Obsecra matrem, ut eo diuertat. Si spes nulla melior erit, fingat aliquid solum, ut e luctu miseram abstrahat. Nam quod scribis de Arcesilao, cuiusmodi sit, non satis intelligo. Mitto ad te exemplum earum litterarum, quibus Volaterrani sollicitati sunt. Is ut ab ea mente desistat? non credo.

nam

nam si amicus est, quid ergo eius pueri Florentiae sunt? quid inimicitias extinctas suscitatur? Nihil homini deliberatius est, quam ut me, quacunque ratione possit, evertat. Sed ego iam humana contemno: fortissimo animo sum. Si quid aduersi accidat, commendo tibi liberos meos: suscipe, ac tuere pro tuis. Si vixissem diutius, multa, mi Fauste, abs te in me officia proficisci, necesse erat: ea omnia in eius liberos confer, qui ut fortunas tuas, & patris dignitatem, & vitam tueretur, potentissimorum hominum inimicitias suscipere non extimuit: ut vos paruulos seruaret, patriam & suos reliquit, solum vertit. Liberos meos tibi commendo, mi Fauste: illudque memineris, quod dico, non modo ut me imitere, sed ut vincas etiam. Cum pater tuus Patauius abiens, paucis ante diebus quam moreretur, te & fratres mihi commendasset; sic eius verba haeserunt in animo, ut numquam exciderint: sic inflammantur, ut neque morte putem extinguere posse commendationem clarissimi viri. Vale, pridie nonas Martias. Romae.

VIII.

AONIVS PALEARIVS
PTERIGI GALLO

FAMILIARI SVO.

S. D.

Vellem in meis grauisissimis & molestissimis temporibus in Hetruria esses. Ioannelli quidam, fex populi Senensis, diem mihi dixerunt. Deus nos iuuet: nam inimiciores sunt Christo, quam Parthi. Possem ego vitare periculum, sed nolo: ne culpa aliqua subesse videatur. Iudicium non metuo, qui sum innocens: nec vitae sum cupidus, flagrans infamia. Magna me spes tenet, si contra turpissimos

te-

testes dicere possim, & accusatoribus respondere, ut huic inuidae finis aliquando reperiat. Iudex nobis futurus est antistes grauissimus, F. Bandinus, frater Marii mei. Hominem mihi ob studia amicissimum, a me prope abalienarunt furiae illae: quae, ut intelligo ex litteris hodie ex Hetruria allatis, adhuc ignorant, me Romae esse: quae res per opportunecadit. Sadoletus, homo cum doctus, tam sanctus, omnium meorum non modo studiorum, sed cogitationum maxime conscius, legatus in Galliam proficiscitur: permagni interest, ut eum conueniam Senis, quasi ex municipio Collino veniens. Iisdem litteris significabatur, Florentiae sollicitari veteres aduersarios. Multa mihi vno tempore subeunda sunt: vereor, ne possim sustinere. Tua nunc mihi fide, diligentia opus est. Quare cum primum has legeris, para, accinge, expedit te, insili in equum, vola: tui amoris est, magnis itineribus contendere, ut ante etiam, quam fieri possit, me consequare.

VIII.

AONIVS PALEARIVS
PTERIGI GALLO

FAMILIARI SVO

S. D.

Commodum in taberna Viterbiensi adsejeram, paullo ante noctem: cum Fabius cursor e Gallia venit, mane in urbem iturus. Haud ab re duxi, ad te aliquid litterarum dare. nam cum coenati cubitum iuissimus in idem conclaue, ille continuo stertere coepit: ego somnum capere non poteram. Legi diligentius eas litteras, quas ex Hetruria superiore die acceperam: cognoui consilium inimicorum. Nihil illis est deliberatius, quam ut vno iudicio occupatum,

al-

altero implicent, ne possim emergere. Cum omnia cogitatione perlustrassem, nihil mihi visum est fieri posse prudentius, quam ante quam hostes sese moveant, intelligant omnia a nobis teneri. Scripsi epistolam bene longam ad Thomam, magistrum sacri palatii, quam ad te mitto cum his litteris, Putabam enim fore, ut quo tempore tu Coelimontana introires, Fabius Flaminia. Peto a te maiorem in modum, ne quam moram interponas, quin quam primum ad Bembum adferas fasciculum litterarum. Caue facias, ut te pudor aliquis deterreat. Patauî saepe cum eo collo-tus es: quid times? facta est Bembo accessio fortunae, non abscessio humanitatis. Omnia erunt ex sententia, si animus, si fides, si diligentia tua non deerit. Memineris, te saepe, praesente me, deos orasse, ut aliquid accideret, in quo ego tuam fidem & diligentiam cognoscerem: nullum fuit tempus, quo magis ego indiguerim opera tua. Philonardi Romae sunt; eorum eximium & singulare studium est, in defensione salutis & dignitatis meae. hos tu conueni quotidie. Cincium quoque: nam iste nos vere amat. Ceteros, quos non nosti, est omnino difficile ut conuenias, ista praesertim virginali verecundia: in quam ego multa eram scripturus, nisi me lucerna defecisset.

X.

AONIVS PALEARIVS

T H O M A E

MAGISTRO SACRI PALATII

S. P. D.

Nisi ego te summa probitate virum ex iis laudibus, quae de te pulcherrime perferuntur, cognitum haberem, ad bonorum iniurias vlciscendas, innocentiamque tuendam, tua sponte satis esse incitatum;

num-

numquam ego sic meis litteris confidissem, ut tua opera furiosissimi atque iniquissimi hominis, aduersarii mei, non modo sustinere, sed reprimere impetum me posse arbitrarer: praesertim cum homo ille insaniens, omnia intenterit, ad omnium pedes se abiecerit, ut aliquam mihi molestiam suis praestigiis exhiberet: facileque possum suspicari, eius peruersa hac diligentia aliquid fortasse ad te de me iam iniquius fuisse delatum. Quod si factum certo scirem, purgarem ego me tibi primum, homini aequissimo: deinde, ut cumulatius satisfacerem, appellarem hic ego Bembum, Sadoletum, Polum, Ceruinum, Philonardum, viros optimos, & sanctissimos, virtute ipsa in altissimum locum prouectos: ex quibus omnem vitam meam, mores, studia, potuisses cognoscere: quorum ego testimonia eius dignitatis puto esse, ut nihil apud bonos possit excogitari religiosius. Haec non eo dico, quod mihi in dubium veniat humanitas & aequitas tua; aut quo verear, ne meis litteris paruum fidem sis habiturus; sed ut facile homo prudentissimus intelligas, si quis iniuriosus in me maledicto exstiterit, quam verax is esse possit, qui cum tantis & talibus viris non conueniat. Nunc multa omitto, quae in medium proferre possem, ea breuiter attingam, quibus tu meam integritatem, impurumque animum aduersarii mei possis cognoscere. Cum superioribus annis emissem villam A. Cecinae, quae fuit in agro Volaterrano; & oppidani Collini, in quorum finibus nunc Cecinianum est, me summis honoribus adfecissent: conuenere me officii causa, incredibili humanitate philosophi duo, eius quidem artis, quae naturae considerationem continet, bene periti. Li cum familiariter accepti, coenassent etiam apud

apud me, nonnulla ex iis, quae subobscure scripsit Aristoteles, in quaestionem vocauerunt. Postridie eius dici, allekti credo studiorum similitudine (quod nihil est potentius adiungendas amicitias) post coenam ad me redierunt, & quaedam, quae in libellis meis de animorum immortalitate carminibus profectus fueram, petiuerunt a me sibi repeti altius, familiariusque edisseri. Id cum ego fecissem, necesse fuit, multa a me adduci ex sanctissima facultate theologorum, quae me semper mirifice delectauit. At vero, quia cum iis sermo erat, quorum ingeniis nihil ego vidi acutius: alterque eorum dialecticam publice docebat, alter in disciplina peripateticorum aetatem consumserat; tractaui locos communes argumentorum non indiligenter. Venerat forte illis ipsis diebus homo quidam in oppidum, animo audaci & subdolo, ad concionandum. Is primum (puto, ut expectationem faceret) iactare, se in Thomam Vium Caietanum scribere, quod multa in eius libris errata deprehendisset? deinde quia parum id credebatur, praedicare, se in Germanorum adsertiones editurum volumina. Eo rumore ego quoque adductus (praesertim quod, cum faciem videas, videtur esse quantiuis precii) accessi ad eum perhumaniter, interrogandoque coepi experiri, quid in peripateticis posset. Vbi philosophiae prorsus ignarum, sed verborum contentiois audissimum noui, neque graecae neque latine scientem: thufci etiam dicendi generis, quod & lepidum est, & venustum, prope imperitum: coepi percontari quosdam domesticos eius de voluminibus in Germanos; ibi domo facetus exclamat, furem esse in oppido: vidisse se, Echium, Rosensem, Marcellum, Lancilotum male compilatos: in tot

tot furtis indignum facinus comperisse: ornamenta omnia, si qua in illorum libris essent, huius opera tenebris inuoluta, barbarie respersa, conuestita paupertate incredibili orationis, & infelici siccitate verborum, omnibus contumeliis adfecta. Hic cum ego risissem, neque ad eius quotidianas conciones accederem; delatumque etiam esset, ridere me eius scripta: quid putas, potuisse se hominem ferocem, ambitiosum, arrogantem continere? Vultu, colore, motu corporis atque animi varius, mane in concionem prodire: conclamare, illatam sibi esse iniuriam: flere, obsecrare, obtestari oppidanos, sollicitare plebem in meam perniciem: occasione item accepta disputationis, quae mihi cum physicis fuerat, impingere infamiam, & capitis accusare, coniurationem facere cum affeculis sui simillimis: consilia iniungere, quibus non modo oppidanorum animos auerteret, sed raperet etiam in inuidiam principis optimi florentissimae ciuitatis totius Hetruriae. In has salebras cum me quasi ioco incidisse viderem, & licentia quadam furere aduersarium, egressum iam omnes modestiae cancellos: neque si tacerem, in probris vomendis, in concionibus finem ullum esse facturum; scripsi biduo apologiam, per quam incuterem primum homini impudentissimo timorem, ut agnosceret sese aliquando, inciperetque vereri, eius inscitiam posse ante oculos eruditorum nudari; intelligeretque, nihil sibi in vulgari illa loquacitate praesidii fore. Deinde si ad principem ciuitatis, illustrem quidem, & excellentem imperio & ingenio iuuenem, causam (ut minabatur) deserti curasset, perfectum iam esse industria mea, prouisumque, ut nihil mihi ab mendo, ex quo homo totus est compositus, peri-

cu-

culi esset. Adhaec illud accedebat, quod de virgine sanctissima, cuius nomen reuerentiae & pietatis plenum est; edictum grauissimum concilii Basiliensis contemserat insolenter, vt solet omnia. Credo propterea, quod nullum inscitiae propius coniunctiusque malum est, quam arrogantia: qua sibi hic omnia licere putat. Eam ego apologiae partem existimabam oppidanis fore non iniucundam, quaque possem eorum animis mederi, quos ille magnis clamoribus abalienarat, & suspicionibus prope infecerat. Scripsi apologiam, vt dixi, bido: misique eam ad Petrum Victorium, ciuem egregium Florentinum, vitae integritate, morumque modestia, & liberalibus studiis excellentem. Id cum rescisset aduersarius, legissetque apologiam, cuius copiam feceram, mirum est quam praeter omnium opinionem animo deciderit. Curatum interea tamen est ab optimis viris, qui in oppido erant, vt cum illo redirem in gratiam. Itaque humanissime accessi ad eum. Ille me dextra prendens, purgauit sese de iniuriis illatis: culpam in irae motus repentinos reiecit. Accepi ego excusationem, similitates omnes christiana pietate deposui: offensionem, odiumque omne ex animo deleui: apologiae item exempla, quae ad nonnullos mittere statueram, conieci in ignem, ne quod alicubi inimicitarum vestigium adpareret: vnum tantum apud me exemplum relictum, alterum habebat in manibus Victorius, tertium erat apud aduersarium. Rebus ita compositis cum is ad suos rediisset, nihil ego iam suspicabar, nihil metuebam, praesertim cum biennio amplius nihil mihi cum rabula negotii fuisset: & ego relictis magnis istis caussis theologorum, retulissim me ad mansuetiores musas. Itaque cum omnia queta putarem, ecce ad me litterae ab amicis: fu-

rere nunc aduersarium meum, iactare vbique minas, rumores non honorifice de me spargere, turpissime in concionibus adpellare: epistolas etsi nulla latinitate plenas, tamen omnium in me probrorum, recipere se cum libello editurum, nihil nisi contumeliosum cogitare: muneribus quosdam subornasse etiam, ut Romae maledictis onerent, faciantque inuidiosum me apud dominicanos: nihil ferme per biennium curasse, nisi ut quam plurimis incommodis me sollicitum reddat. Quae omnia, nisi restitissent optimi viri, amici mei, non dubito obnixe fuisse facturum: magis ut eruditionis nomen apud plebeculam adsequatur ex contentionibus istis, quam ut mihi periculum creet. Nam hoc ipsum, ne quis me laedere possit, faciet, ut spero, vita mea, & spectata studia a puero: quorum ut imaginem aliquam videre possis, mitto ad te orationes, quas scribere inceperam: non quod in illis tale aliquid sit, ex quo me praeclaram aliquam laudem consecutum putem; sed ut omnibus modis intelligas, quam iniqui homines sint, qui non sinant me in iis studiis acquiescere, in quibus fixi mentem, & cogitationem meam. Quod igitur per ingenium tuum, & virtutes animi egregias a te peto, breue est, ut si quid ille umquam de me iniquius deferendum curarit, non modo eius impudentiam redarguas, sed eius audaciae satellites & administratos tua grauitate frangas. Quod si quis apologiam produxerit, qua bellua putat me capite oppugnari posse: in qua tamen, ut arbitror, nihil tale est, quod boni cuiusquam animum possit offendere, nisi quod sint in ea quaedam fortasse liberius dicta; adferas, id omne factum eius culpa, qui in concionibus nullam christianae modestiae, nullam pietatis rationem

nem habuerit: sed lacesſiuerit impie, pupigrit petulanter, turpissime adpellarit, foeda & falſa quaedam, & me quidem (ita me dii ament) omnino indigna ad populum euomuerit. Quod ſi tam cupide, tam effrenate alterius laedendi libidine efferatur, vt non intelligat, eos qui religioſi adpellantur, debere moribus eſſe temperatiſſimis, cautum eſſe legibus maiorum: curaturumque eſſe te, qui loco tam excelſo & illuſtri ſedeas, vt ſentiat id ſuo cum magno malo. Sed quid ego te, quem ſuauiſſimis litteris ad amicitiam allicere debebam, moleſtiſſimis obtundo, cauſſa leuiſſimi hominis? Obſecro te, mi humaniſſime & doctiſſime Thoma, ne id mihi vitio des: ſed importuniſſimo homini, aduerſario meo: cuius ineptiae tam multae ſunt, vt inimicis quoque ſuis non nihil impertiat. Eius ego audaciam, quae in urbem quoque (quod vix credo) peruolaſſe dicitur, ſi intellexero aliquando tua opera retuſam; faciam proſecto, vt ſi non tam multis verbis ſcriptas, at ſuauiores poſthac a me litteras accipias, plenas quidem amoris & obſeruantiae erga te meae. Vale.

XI.

AONIVS PALEARIVS
PTERIGI GALLO

FAMILIARI SVO

S. D.

IDibus, iam veſperi, cum veniſſem in ſuburbanum Bellantis, Senas non ſum ingreſſus: quod in ea ciuitate nihil mihi tutum, nihil inſidiis vacuum putarem. Mane paullo ante lucem, ne quis conſpectus fieret, iter faciebam per vallem Marcianam: atque eo die putabam in municipium Collinum, in Clitio offendi miliones Furii tui, quibus in via dedi hoc

litterarum. Amico nostro dicas, noluisse me nominatim adpellare aduersarium: quod nesciam, an quae ad me adlata sunt, vera sint omnia. Si ille, ob reconciliatam gratiam, me non laedendum putat: ego eum non modo non laedendum, sed ne offendendum quidem arbitror, & certe ad rem nihil interest: aduersarius nobis est, quisquis negotium facescit. Demum conuenias quotidie. Homo acutus & prudens, intelliget te mea causa Romae esse: nihil differret, ut expeditus ad nos reuertare. Philonardi factis per se incitati sunt nihil est, quod labores. Illud potius cura, ut sciam, qua die Sadoletus Roma exhibit. Eo praesente, mira alacritate sum ad pugnandum cum accusatoribus, & mendacissimis testibus, si prodierint. Sed ille fortasse exiuit: nam Senis ea apparari audio, ut non possit longe abesse. Angor singularum horarum expectatione.

XII.

AONIVS PALEARIVS

FRANCISCO BANDINO

ARCHIEPISCOPO SENENSI

S. D.

ET si mecum ipse statueram, nisi cognita causa, absolutoque iudicio, nihil omnino scribere ad te, summa prudentia, amplitudine, & grauitate virum: ne meae primae litterae, quas ego & suaues & iucundas esse volebam, molestiae aliquid haberent, & offensionis. Solet enim fieri, ut quae principio stomachum fecerint, numquam possint esse iucunda. Quamobrem consulto in illud tempus differebam, quo tibi gratiae agendaessent, vindici veritatis sanctissimo, & patrono optimo innocentiae meae. Fregit tamen hoc consilium improbitas aduersariorum

rum

rum meorum, qui christianae pietatis umbram fortasse aliquam tenent, solidam atque expressam effigiem certe nullam. Nam quod me in vulgi voculas obiecerint, quod seruierint inuidiae atque odiis, quod dolo malo & rumoribus concitarint in me infinitam hominum multitudinem, non puto eos didicisse a Christo. Sex menses sunt ipsi, quibus praeterea aliud actum curatumque est nihil, nisi ut indignissima accusatio confletur, allegentur florentissimi homines ciuitatis, constituentur quam plurimi testes partim e plebecula, tenues, atque ita rerum, de quibus testimonium dixerunt, imperiti, ut si quis alius non indiligens roget, peream, nisi vel non illa eadem, vel pugnancia loquentur: partim ex nobilitate irati, factionibus accensi, non idonei vel ex eo, quod cum iis nullus mihi usus, nulla consuetudo, nullus sermo umquam fuit: nihil mearum scriptionum legerunt: quae etsi cuiusquam pii animum non possunt offendere, in iis tamen conquirendis, ut ob id ipsum in suspicionem vocarent, aduersarii coelum & terras miscuerunt. Quae omnia, quis non intelligat, ad infamiam, ad notam mihi inurendam pertinere? Nemo enim fuit umquam tanta sanctitate, qui eiusmodi testium concitatione, & sinistra diligentia accusatorum, cauere satis potuerit. Omitto Socratem, & Scipionem, Rutilium, Metellum: fuit in his aliquid, quod vitio dari posset. An non sic olim, quo nemo melior, nemo sanctior, circumuentus est innocentissimus Christus? Facile est verba ab imperitis, & inuidis multis, singillatim non vna de re extorquere, quae sophistes possit improbare. Recitantur saepe etiam aliter, ac dicta sunt: plerumque in aliam partem accipiuntur, quam ab auctore sunt pronun-

ciara. At quo se vertat vir bonus? quem imploret, aut adpellet? vbi non modo verborum, sed animi sui sensum, emissarios & obrectatores videat interpretari? Serpit interea rumor, & aliquid de suo addit: multi ex auditionibus mouentur, & secundum fidem & religionem existimant se testimonium dicere: si quid reus auxilii habet, hoc etiam anteuertunt. Ecce quid, dii immortales, ab istis ipsis est praetermissum, vt C. Franciscum Sfondratum, lectissimum & maxime illustrem virum, patrem patriae tuae, & Franciscum Crassum praetorem & fortissimum iustitiae duceem, conseruatoremque aequitatis abalienarent? Quid? si te, tanta grauitate & constantia virum, peramantem mei, cuius mehercule imago in animo mihi semper versatur, cum de fide, de pietate in amicos soleo cogitare, prope abduxerunt? Nam probitatis opinione sublata, quae mirifice coniungit ac conglutinat animos, amicitiae vincula relaxantur. Itaque vt ab amicis imparatior essem, existimationem meam, si qua mihi est, quae parua sane est, & perexigua, sexcentis locis oppugnaverunt. Atque vt vetetes iniurias praeteream, quid de recentibus dicam? ob rumores, quos spargunt in ciuitate. Proximis enim diebus, cum sanctissimus vir Sadoletus legationem obiret, & per Hetruriam iter faceret, fuissetque apud te, venissemque cum salutatum: commendauit ille me tibi maiorem in modum, cum testificatione etiam studiorum meorum, & amoris in me sui. Visus est hic mihi animus tuus suboffensus. nam accepta est commendatio duriuscula: exaggerata sunt item omnia, quae aduersarii pusilli & maleuoli, inuidiose superioribus mensibus obiecerant. Quae res etsi me conturbauit, respondi tamen modeste & humaniter,

cul-

culpamque omnem in eos reieci, qui de me aliqua ad te iniquius detulissent. Vix perueneram ad virginis, cum mihi nunciatum est, in foro sermonem opera aduersariorum increbrescere: dicere alios, me accusatum turpiter tacuisse, neque verbum potuisse proloqui: alios, respondentem grauitur obiurgatum a Sadoleto: quorum vtrumque tam falsum est, quam quod maxime. Respondi enim, quantum mihi eo tempore visum est satis: vel habenda ratio non erat dignitatis, amplitudinisque tuae? Egone in conspectu legati obstrepere audeam antistiti sancto, atque augusto? quem colui semper, & obseruaui. non faciam. Huiusce modestiae neque me poenitet, nec poenitebit æquam. Aberant accusatores, abdiderant sese testes: qui si ausi fuissent se in conspectum dare, audissent fortasse multo plura, quam voluissent. Huc accedit, quod illo ipso die cum Senas venissem, praestoque mihi fuisset Ambrosius Spannochius, antequam salutasset dexteram porrigens, ut solet: hem, inquit, Aoni, quam tibi gratulor: inuidiae nihil loci est: habes defensorem tui, optimum virum. Cum interea consedissemus, narrabat mihi, senatores vel nobilissimos quatuor fuisse ad te veluti a senatu missos, qui pereontarentur de vita, de studiis meis. ibi te tam amice & liberaliter respondisse, ut deiceret, nihil mihi per te deesse ad summam gloriam. Quare cum hora sexta diei venissem ad Sadoletum salutandum, veneram etiam ut te viserem: gratus quidem, & memor, qualem me natura finxit, qui non iniuriam pro gratia, sed gratiam pro iniuria referre velim, & cupiam; quique si tantulum beneuolentiae oculis, ore, vultuque significetur, contumelias & simultates deponere sciam, & possim: idque

puto, in primis esse christianum. Id aduersarii numquam didicerunt; sed iniuria augere iniuriam, & odio cumulare odium. Eo spectat, quod de obiurgatione commentantur. an quod a Sadoletto amicum adpellatus: quod testimonium datum est, me de iis rebus, quae in quaestionem vocantur, Romae secum disseruisse: numquam discessisse me alia opinione, quam quae firmissima semper est habita: id vero non fuit perhonorificum? Adhuc cum obiicerentur quaedam, quid humanius, quid lenius cogitari potest eius admonitione? cum is, qui dignitate, auctoritateque sua imperare posset, ut est humanissimus, orauit, ne rerum nouarum studiosus essem. Cui cum respondissem, me nouarum rerum non esse studiosum, qui putassem numquam quidquam esse veritate antiquius; cumque in digressu te praesente vocaret, & eadem repeteret: recepi, ea mente me semper fore, quam bonus quisque optimam semper iudicasset: haec grauis, haec turpis, haec foeda obiurgatio fuit? Habuit, fateor, oratio Sadoleti ponderis apud me tantum, ut enixe sim curaturus, ut in his, quae pietatem laedunt, non modo a scelere absum, sed suspicione etiam vacem. At quod is vir, quem tanti facio, quanti praeterea neminem, iratus, acer, contumeliosus in me fuerit; tam mentiuntur aduersarii mei, quam solent semper. Haec a me pluribus fortasse, quam oportet: cupio enim, & iam pridem cupio, ingenia leuitatis, impudentiae, arrogantiae plenissima, in hoc meo casu dignosci. Nam quae de te grauissimo viro etiam loquantur, coram fortassis aliquando. Exstant eorum litterae, quibus se summis precibus abs te ad accusandum accitos adserunt: coniurationem tuo consilio in me factam,

tam, sollicitatos inimicos meos Volaterris & Florentia vsque litteris tuis. Quae omnia non eo dico, quo mihi in dubium veniat tua fides, candor, integritas honestissimae familiae Bandinae: sed vt eos iam cognoscas, qui ad te cursant, homines mendaces, veteratores, qui vt accusatorium nomen abiiciant, quod illiberale ac sordidum apud omnes gentes & nationes semper fuit, summa amplitudine & dignitate antistiti obicere non verentur. Piget enim, credo, miseros, ac pudet, quod tantas mihi tragœdias excitarint: qui nihil sanctum, nihil firmum in meis dictis, scriptisue esse volo, nisi quantum probet *ἐκκλησία καθολική, καὶ ἀποστολική*. quam sententiam plenam animi, plenam spiritus, plenam pietatis, veluti firmissimum testimonium depono apud te sanctissimum virum: quod sacrarium nullum sciam religiosius: ex quo, si quando vsu venerit, expeditius depromere illud ipsum possim ad frangendam improbitatem, & retundendam audaciam aduersariorum meorum. Vale, ex municipio Collino.

XIII.

AONIUS PALEARIVS

HORATIO MALEVOLTAE

EQVITI S. D.

Ex litteris amicorum, & sermone omnium, qui ad me veniunt, de tuis magnis erga me officiis, & benivolentia ista incredibili, quotidie accipio mea summa cum voluptate. Non mehercule cupiditate rei alicuius, quam tu cum optimis & florentissimis iuuenibus, omni studio & diligentia ab Octoviris petisti; sed admiratione ingenuitatis animi, & ingenii tui. Nam mea erga te merita, neque tanta, neque eiusmodi fuerunt, vt mea causa tantopere sit elabo-

randum: praesertim cum suscipiendas tibi simul videam inimicitias potentissimorum hominum, qui veluti furiae quaedam ad perdendas familias, ad delendos civium ordines nati, vnius hominis calamitate contenti esse non possunt. In horum ego te furores incidere nollem, qui odio inueterato ratione certa regi nequeunt. Sicuti enim in hieme, cum plures dies tempestates secutae sunt, si serenitas coeli aliqua contigerit, subito non est credendum; sic iis, qui factionibus omnia euertere consueverunt, si meliore forma reipublicae conquiescere visi sunt, fidendum non puto: meliusque, si tibi videtur, petitio dimittenda est, quam committere, ut in discrimine versetur dignitas vtriusque nostrum. Si non impetrabis, quod tanto studio & contentione postulas, qua laetitia adficientur aduersarii? Si impetrabis, quid tandem? praemia interpretationis perexigua sunt, labor sustinendus non mediocris. Scriptiones meas neque tu, neque ego (quamquam ineptissimae sunt) ita parui facimus, ut isto stipendio compensemus. Quanti vero illud est, quod impurissimi homines rogandi atque obsecrandi sunt? quos ego, si obuii mihi fiunt (fiunt autem quotidie) nunquam saluto. Hoc munere accepto (me miserum) semper erit adsurgendum. Si qui me accusant, quod mihi ipsi deesse videar; non modo in bonam, sed in optimam partem accipio. Ex amore enim quodam in me praestantissimorum iuuenum proficisci video, expectatione studiorum. Eam ob rem magnos concursus fieri audio ad aedes octouirum. Quam vellem, si comodo nostro fieri possit, satis ad referendam gratiam facere honestissimis iuuenibus: vereor, ne cum senserint me ita frigere, eorum animos offendam, quibus

bus placere summopere cupio. Tu, quae tua est humanitas, eorum desiderium leni, si grauer ferre intelliges: potius quam abalienemus, faciamus, ut iuvent. Perge, quo coepisti ordine. Pater tuus, clarissimus vir, multum nos commendatione adiuuabit: eius consilio cupio te omnia administrare, quod officiosus est, & diligens, & prudens, & mei amantissimus. De Fabiolo, quem animo in nos inimico esse dicis, nihil miror. Miseret me adolescentis, qui a Macho Blaterone indies virus accipiat, quod in nos turpissime euomat. Quodcumque hoc est, ex officina illius est, in qua barbaries, fucio graecae linguae illita, triumphat. Sero tyronem poenitebit: neque prius, quam viderit, se in tantis vigiliis nihil adiectum, quo schedulam possit scribere, dignam, ut iterum legatur. Nullus dolor exstat maior, quam is, qui fit recordatione iacturae temporis, siue quod vitae cursus omnino brevis est, & propterea minima eius quaeque pars non negligenda: siue quod nobis ipsi conscii sumus male gestae rei, de qua cum aliis expostulare non licet, quod nos in causa fuerimus. Eius frater valde amatur a me, & quia urbanus est, & suauissimis moribus, & quia me quoque amat. Huius rationem habeo, ne maledictum maledicto trudem. Neque vero dubito, istum ipsum tam auersum longe alia opinione fore aliquando, cum aetatis beneficio, & usu rerum multa didicerit: itaque nihil nobis magis est optandum, quam ut viuatur. Vale, ex municipio Collino.

XIII.

M. ANTONIVS PLACIDVS ALDELI FILIVS.

S. D.

AONIO PALEARIO MATTHAEI FILIO.

EGO vero statueram initio petitionis tuae, quae tibi

bi fuit tanti, quanti esse leuissima debent viro egregio, atque homini bene docto, quicumque exitus contigisset, neque magnopere gaudere, neque dolere vehementer. Sed posteaquam & praeclare tecum actum video de repulsa, & pessime cum studiosis bonarum artium adolescentibus: primum tibi gratuler necesse est, quod ex ea magnus cumulus accesserit dignitati tuae; deinde nostra, reipublicaeque causa doleam, quod florentis virtutis tuae fructibus iucundissimis carere debeat, propter hominum leuissimorum improbitatem: quae cum illud non dederit, quod tu, is vir, tam exiguis propositis praemiis petebas; tantum auxit dignitatis tuae, quantum imminuisset si dedisset: & quantum non imminuit, tantum eripuit expectationis, in quam maximam veneramus, fore aliquando, ut per te florentem haberemus in republica iuuentutem. Haec cum ita sint, tamen ut & melius fruaris isto tuo tam excellenti bono, simulque interdum miserearis nostri incommodi, atque ut in minimis cognoscas, quos in maximis rebus cauere possis; scribam ad te non solum, quae ipse vidi, quibusque interfui; sed quae ab aliis audiui, quaeque etiam non inani coniectura ducor ad suspicandum. Habuisti igitur in petitione competitores Machum Blateronem, & Licianum. Quorum Blatero audacissimus homo, & impudentissimus, tantum profecit & dicendo & rogando, & interdum vehementius instando & urgendo, ut & tu propter quorumdam stultitiam & inconstantiam exclusus sis, & Licianus non admissus, qui cum multae & graues inimicitiae intercedunt. In quo primum illud putare debes, non iudicio moueri homines in republica, sed partim gratia, partim precibus, ambitione multos: nonnullos

ve-

verò etiam propter infcitiam imperu quodam, atque temeritate duci ad iudicandum. Quod quamquam plurimis in rebus antea fueram periclitatus, numquam tamen, quam hoc tempore in tua petitione, aut illud patuit manifestius, aut ego acerbius dolui vicem reipublicae. Quo minus admirandum est, si tu vel praeteritus sis ab octouiris ab inopiam fautorum, atque aduersariorum copiam, vel ab nonnullis proditus per simulationem amicitiae. Vides enim, quam sint iniqua omnia, quam misera reipublicae tempora, quam non liceat bene de quopiam sperare. Nam quid illud est? Sp. Caecium, & A. Blasium Barbatum, qui magnis abs te beneficiis ornati, fatebantur olim tua caussa omnia & velle, & mehercule etiam debere; alterum ita Licinio fauere, vt te palam oppugnaret; alterum tam tui clam inimicum esse, quam amicum coram? quasi illud factum sit, multum oderunt, quia multum debent. Nam quod Caecium neque pulchre noram, neque poteram hominem tam ingratum & immeiorem beneficiorum in animum inducere meum; tum fateor, me illi aliquando credidisse, a quo nefas putaram decipi, aut etiam cui ne vel expedire quidem existimabam; tum quod crediderim, improbitati & sceleri illius potius arbitror, quam imprudentiae credulitatie meae adsignandum. Quid dicam de A. Blasio? qui se tui defenso-rem acerrimum profitebatur, cum commemoratione beneuolentiae, consuetudinis multorum & magnorum inter vos officiorum? O ego augur non ignobilis. Sic est enim (ita me dii ament) vt praedixeram, homo leuissimus. Dum virum prae se ferret esse te inprimis eruditum, dum familiarissimum sibi; tamen quod de religione male, hoc est, non supersti-

ti-

tiose sentire, nullo pacto censebat adhibendum ad iuventutem bonis artibus instruendam, ne eam inficeret opinionum prauitate. Rides bellum theologum? Plane illud est certissimum, infensorem in senatu, & apud octouiros, te, quam illum, habuisse neminem. Sed haec & plura cognosces, cum veneris. sunt enim eiusmodi, quae tuto litteris credi non possint. Cetera cuiusmodi fuerint, tu ipse coniicito. potes enim ex iis, quae dixi. Tantum ego dicam, dignitati tuae fauisse paucos, & eos impotentes: repugnasse plurimos, & eos potentissimos. De me autem, qui totus ex tua voluntate pendeo, quique ad tuum arbitrium & nutum fingo & accommo- do consilia mea, tibi persuadeas velim, quae ad te, tuamque dignitatem, quaeque ad officium meum spectarint, tanta me cura, studio, diligentia, quanta & debui, & potui semper, curasse omnia: idque non modo ut tu, quem maxime cupio, sed ut omnes homines intelligant, me tuorum, erga me meritorum neque ingratum, neque immemorem existisse vnumquam. Quamquam & quod tibi tantum debemus, quantum omnes sciunt: quodque propter iniquitatem temporum apud omnes parum gratia possumus, in hac tua petitione minus plerisque ponderis habere nostra studia videbantur: atque ea, quae pro te facerem, officii causa potius facere, quam quod ita sentirem, putabant. Tu vero praesta te eum, qui quam amplitudinem & dignitatem tot annorum studiis, laboribusque, atque isto praeclaro ingenio, singularique industria consecutus sis, in illustri virtutis tuae loco, non in oculis maleuolorum, aut nequissimorum inuidia positam existimes. Ita enim comparatum est, ut quemadmodum maximae virtuti ma-

xima laus, debitum praemium sit; sic & inuidia laudem, atque inuidiam malevolentia subsequatur oportet. Quod reliquum est, dabis operam, ut quando homines infantissimi tui aduersarii hoc adsecuti sunt, ut quod petebas, non adsequerere; numquam tamen adsequantur, ut cures, te illud non fuisse adsecutum: ut, quantum eisdem rebus omnibus superas, tantum animi moderatione & magnitudine potius vincas, ne se aliquid posse putent, si te talem virum vel transuersum (quod aiunt) vnguem de statu grauitatis & constantiae dimouerint, atque deduxerint. Vale, Senis.

XV.

AONIVS PALEARIVS MATTAEI FILIVS

S. D. M.

ANTONIO PLACIDO ALDELLI FILIO.

INcredibilis tua erga me pietas omni ex parte elucet in iis litteris, quas ad me proxime dedisti, consilii, benevolentiae, & prudentiae plenas: in quibus cum sapienter & iucunde collegeris, quae ad consolandum plurimum valent, & ad declarandum amorem in me tuum, vtrumque illud es consecutus, ut quem tanti faciam, tantumque diligam, habeam omnino neminem. Et quidem tuis perlectis, magnam cepi voluptatem, quod in eo, in quo a nostris accusabar, quod non omnem animum ad petitionem adpulissem, & in ea sententia semper perstitissem, ut ne honorem quidem ab improbis accipiendum putarim, intellexi probari abs te consilium meum. Quod si secuti fuissent aequales tui, minus superbiae esset aduersariis meis: & plus gloriae nobis, quod aliquid facere visi fuissemus contemnendo, qui petendo nihil profecimus. Noli enim putare, me iam inde a prin-

principio non praeuidisse rei totius exitum, qui insciam hominum, qui factiones, qui inconstantiam probe nossem: in iis ut spem aliquam ponerem, qui omnia ad suum commodum referunt? qui, cum sint imperitissimi, sapientes vocari & haberi volunt. Age tu, ex iis, quos in republica versari vides, vnum aliquem ostende, qui sciat, quid sit latine dicere? Age, ostende alterum, qui si de stilo sermo sit, non obtundat, non pronunciet veluti magnus rhetor? Quid est? Omnes imperiti arrogantes. An Machi Blateronis infantia, cuius perbelle ab Aretino fabula scripta est, ferri decennium potuisset, si inter primarios senes aliqui exstiterent amatores latinitatis? Hercle cum istud mihi in mentem venit, incipio vereri, te, & Sallustium, & Faustum, nostros, minus fore gratiosos apud barbatulos istos: quod vos vel quasi perduelliones, vel perfugas habeant, qui ab eorum castris profugeritis; & elegans purumque dicendi genus secuti, reiecistis sordidum & vitiosum. Nam, per deos, nisi aut tu iam nihil conicis, aut ego semper insanio, quid aliud est, quod Hieron, vir aliqui grauis & prudens, Blateroni semper fauit? Sancium nobis praeposuit, qui cum iniuriam hanc aliquando expostularem, nisi summa spe, summo ingenio eius filius me observaret, & coleret: cuius mihi ratio habenda est, quod nihil eo iuvene honestius, nihil humanius potest excogitari: sicuti loquacissimo sene Antonio nihil morosius, aut ineptius. Qui cum illud, cum iuuenale meo, canere coeperit, ita obdurescit, ut nulla eum ratio molliat, nihil a litteraturae opinione abducatur. Sed ne ego singula prosequar, mitto alia, quae tu plura esse intelligis, quam velles. Venio ad octouiros, πρόσθε λέων, ὀπίθεν

δὲ δράκων, μίσση δὲ χίμαιρα. Dii vestram fidem:
 quae minae, qui rumores de purgando gymnasio?
 Nunc ita frigent, vt Ilcinus in tuto sit, Veteramen-
 tarius non dubitet, Blatero serio triumphet. Peto a-
 re, ne quid hinc boni exspectes. In ea enim ciuita-
 te, in qua priuati commodi magna ratio habita est,
 numquam floruit vlla respublica. Circumspice om-
 nes gymnasiarchas, qui tibi notissimi sunt: neminem
 reperies, qui non propinquis, coniunctis, amicis
 stipendia perhonorifica esse velit. Nos semper vel
 praeteriti sumus, vel oppugnati: quorum alterum
 satis aequo animo ferimus, alterum sane graui; quod
 non ita de iuuentute meriti sumus, vt haec sperare-
 mus. Nam siue eam philosophiae partem, quae ad
 mores attinet, pertractauimus interpretando; siue
 eam, quae differendi ars dicitur, disputando: nihil
 obfuimus ingeniis, quibus haec ipsa erant proposita.
 Quod vero ex arte iam aliqui scribunt, & eloquentiae
 studia vigent inter vos, totum hoc nostrum est. Eam
 quoque partem, quae est de rebus diuinis, cupieba-
 mus oratione illustrare: at quoniam nihil a nobis
 longius abest superstitione, videmur fortasse nonnul-
 lis non idonei. nam cetera vitae testimonio satis pro-
 bantur. Risi Blasium theologum, qui cum quotidie
 bene mane ad pedes statuae se abiiciat, & prouoluat,
 aes tamen alienum non dissoluit: ipse in auro atque
 argento, creditores in situ & squalore: in animum
 induxit, se deo, sicut & creditoribus, per astum pos-
 se illudere. Enim vero numquam putassem, tot il-
 lum scire comminisci dolos. Nae ego homo infelix
 sum, qui ducem huiusmodi consiliorum meorum de-
 legeram, moderatorem petitionis, ultorem iniuria-
 rum. Eques noster Horatius, primus vidit, me cir-

M m

cūm-

cumuentum, atque desertum. Eo spectabat risus ille octouirum, cum alter alterum intueretur. Mirari satis hominis perfidiam non queo, quam consecutus sum omnibus vestigiis. Sperauit (dii prohibeant) Bellantes meos a me abalienatum iri: illum, illum me defenforem fortunarum, custodem familiae, seruatore[m] patris, buccinato[re]m laudis & gloriae Bellantiae volebat excludi: atque haec omnia clam. Interim vero blande salutabat, arridebat festiue, prehendebat manu: sed dies ipsa prodet hominem, siueque illum mores vlciscentur. Posteaquam nos sibi amicos esse noluit, habeat inimicos: & quoniam multa ab illo clam in nos profecta sunt, palam gratia referetur. sine modo thusce scripta edantur, par pari aliquando. Quantum in me oppugnando a mulierculis amari voluit, tantum sibi in vita sentiet esse amari. De Sp. Caecio neque credidi quidquam: neque ante tuas litteras, ut cum improbis sentiret, potui adduci. Magnum capio dolorem, illum contra mestetisse: sed multo maiorem, eum non esse talem, qualem sperabamus: cuius in me officia, non tu magis desideras, quam eius frater, quam omnes boni. De te vero, quem tua virtus & vera nobilitas non sinit esse dissimilem tui, tantum mihi polliceor, quantum animo complecti potius, quam verbis exsequi possum. Quid enim non pollicear? si me abs te mirifice diligi, certissime sciam, inuitis etiam tuis? Quod non eo dico, quod de te dubitem: sed ne, si ego id nescire dissimulem, tu fortasse me minus ames. Vtinam, Marce, quam amicitiae legem sanctissime colis, alii non ita violassent: ut iam necesse sit, me vel mihi ipsi manus adferre, vel dolore confici, atque absumi. Quantum enim (ut tu sapienter mones) in

con-

contemnendis honoribus, in ferendis iniuriis fortis; tantum in ignoscendo clemens esse; & videri vellem: sed dum ipse contorta tela, quae capiti & cordi infixae haerent, mihi reuellere conor; aliae adhuc coniecere non desistunt. Quamobrem nihil tibi & amicis mirum videri debet, si vel in reuellendis, vel excipendis telis, vocem aliquam emisero, qua vel quasi repugnans furiosos deterream: vel miserabiliter ingemiscens, significem dolorem meum. Vale.

XVI.

AONIUS PALEARIVS

FRANCISCO CORSINIO

S. D.

EGo pro tuis magnis, multisque in me officiis, quantum tibi debeam, facile intelligo: tu quantum a me amaris, ut re ipsa intelligeres, quod vnum maxime semper optavi, non sum adsecutus. nam etsi quae ad tuorum commodum, honorem, dignitatem pertinent, curavi diligenter; is tamen exitus fuit rerum, ut vel magnam ex eo capiam molestiam, quod singulari meo studio atque opere, ne dicam labore, bis iam nihil video me profecisse. C. Sfondrati discessus, a quo nobis prompta & parata erant omnia, magno impedimento fuit: ea nunc perturbatio reipublicae secuta est, ut quod in manibus haberemus, ereptum videatur. S. C. factum fuerat in adfinem tuum, ut perhonorifice magistratum peteret: in quo licet competitors haberet magnos viros iurisperitos; nihilo tamen fecius gratia civium potentissimorum superiores eramus. Comitria, quae idibus Maiis haberi solent, reiecta fuerant in idus Iunias, quod nobis perincommode accidit: tum quod animos senatorum, opera familiarium nostrorum accensos, re-

M m 2

fri

frigescere videbamus: tum quod per id tempus classis illa barbarorum praedonum, quae omnem prope Europam perlustravit, in Senensium fines conuersa, occupauit eorum portus, oramque maritimam. Quamobrem tantus repente timor ciuitatem inuasit, ut omnium mentes, animique perturbarentur: vno eodemque tempore cursari ad senatum, cogi pecuniam, delectus haberi necesse erat. Iustitio indicto, nullum fuit tempus vacuum a negotiis publicis. Qui erant amicissimi, negabant se mihi operam posse dare. Fit S. C. de magistratibus prorogandis, comitia tolluntur: iubet populus, ut senatus vnum videat, vnum curet, ut barbari e finibus pellantur. Quae omnia etsi certo scio rumorem ipsum, & multorum litteras ad vos pertulisse; volui tamen scribere, ne ignores, in tanta rerum difficultate nihil fuisse remissum de officio, & diligentia mea. Immo vero cum in arcem Bellantiam, quae ad Arbiā est, confugissem, & Vgolinus pater ad milites auxiliares missus esset, comitiaque interim restitui dicerentur, contuli me Senas. Id ubi falsum comperissem, redii in arcem: & quoniam viis obsessis tabellarii sexcentis locis excutiebantur; scripsi de iis rebus ad adfinem tuum, qui neque tam longe aberat, & via ad Liguriam tuto ibatur. Ab eo sunt ad me litterae, opinor, nondum acceptis meis: quibus significat, a villico, qui ex agro Senensi venerat, renunciatum de magistratu sibi demandato. Qui tamen fieri posset, tantis tempestatibus coortis, dicebat, se non satis intelligere, praesertim cum comitia nulla fuerint: & propterea se non pedem inde, nisi ea de re certior sit a me factus. Rogat item alia, quae spero nos impetraturos cum dignitate, si spes otii fuerit: in quam nonnulli veniunt, quod praedones clas-

classarii in Graeciam transmittere dicuntur. De Corfinii nostri suauitatibus, quae cupio, legi libenter: iis litteris nihil mihi poterat esse gratius. Spero illum talem fore, qualem tu optas. Huic omnia a me esse paratissima, nihil opus est valde polliceri: res enim ipsa, si quando vsu veniet, faciet fidem. Nam cui, mehercule, plus quam tibi debeam, habeo neminem. Quodcumque tuum in ea re consilium erit, illud persequar. Meum consilium, inquires, noui: tuum requiro. Tu, qui ab initio aetatis egregiae eruditionis, & litterarum non vulgarium perstudiosus fuisti, eruditulis quibusdam vix semilatinis, quos ego audiendi spe in Hetruriam veni, non eris contentus: praesertim cum Corfinii causa Romae neque reges, neque caesares, neque censu istos amplissimo praeditos, sed poetas, oratores, philosophos esse velles. Nihil est hic, quod praestanti ingenio adolescentem delectare possit: gymnosophistae tres, aut quatuor, summum quinque, barbare iubent loqui Aristotelem: quem non intelligat Oedipus, ita implicite obscureque omnia, non auctoris, sed interpretum vitio, qui philosophi ordinem saepe inuertunt: & loco non disputant, sed per coacervationem, veluti ex commentationibus & sectis diglantur: quantum a veterum ratione remotius, tantum (vt ipsi aiunt) melius, idque vocant acutius. Dialectici nusquam hebetiores: nihil habent eius scientiae, quam profitentur, nisi quod maxime sunt contentiosi. Medicos, obsecro, ne quaeras: pessime enim habere sese eos necesse est, qui tales quaerunt: morique non tam miserum est, quam quod per hosce *ἀνδροφόνες τε καὶ ἀνθρωποφάγες*. Nullos habet haec vrbs (mihi crede) viros, ex quibus possit haurire,

quod velit auidum illud ingenium Corsinii tui. Quod vero maximos istic te sumtus facere dicis, credo equidem: facies hic etiam aliquos, sed non ita magnos. Aberit tamen adolescens longius, non satis firma aetate: at ea, quae ad morum & valetudinis rationem accommodata minime est. Gallia bello ardet, Allobroges sunt in armis, in Piceno delectus habentur, Hettruriae aliqua tempestas impendet. bellum longius trahi videmus: quid futurum sit, ignoramus. Haec si te non pungunt, mihi cetera perplacent. Ego me Senas cras, vel perendie. Haec quamuis ita se habent, aut non multo secus, tamen cum amicis colloquar. Sequentur has aliae litterae, in quibus de sumtu, de gymnasio, de sophistis, de re omni faciam te diligentissime certiozem. Vale, viii. Cal. Augustas, ex arce Areolae.

XVII.

AONIUS PALEARIVS

ALEXANDRO

VICE COMITI VRBI PRAEFECTO

S. D.

SI quam mihi in te colendo, atque obseruando, semper animus praesens est, tam aliquando adfuiisset in scribendo, neque in hoc tempus gratiarum actionem distulissem, neque tam paucis agerem: ut intelligeres, magna ac multa beneficia erga me tua, & mihi gratissima esse, & a me maximi fieri solere. Sed quemadmodum is, qui solem intuentur, euenit, ut si quo postea oculos conuertant, diu eandem orbis perlucidi imaginem videre videantur; ita ubi tua mihi humanitas perspecta est, me in eam admirationem traxit, ut nihil aliud facere sciam, & possim, quam admirari suauitatem ingenii tui. Quod si,
cum

cum in cogitationem alicuius rei impensius incumbimus, saepe praetereuntes prope non videmus, & loquentes non audimus: quid mirum videri debet, si dum bonum istud tuum tam excellens toto animo complector, & ad scribendum factus sum piger, & ad gratias agendas ineptus? Crebritate vero meritum ita mecum actum est, ut nullum umquam mihi spatium datum sit ad me recipiendum. Primo enim quoque tempore, quo in Hetruriam venisti, apertis mihi non modo foribus, sed adytis amicitiae tuae, nihil abs te praetermissum est, quo in tuas partes raperes, raptum magnitudine officiorum devincires. Nullus dies fuit, cum in vrbe essem, in quo tuam erga me benevolentiam non sim expertus. Absentem etiam in villam usque prosecutae sunt humanissimae litterae, plenae illae quidem amoris & desiderii: in quibus peramanter significas, maximae tibi curae esse dignitatem meam: & propterea cum quidam litteris obstrepuisset, non dubitasse ad me scribere. Subuereri te, ais, aliquid ad Lucenses, honestissimos homines, de me iniquius esse delatum: cuius opera, quoniam dicis de ignorare, faciam, ut scias. Machus Blatero, is, de quo hominibus nostris fabula data est ab Aretino, lepide & festiue scripta, homo impudentissimus, & parae veraeque latinitatis tam ignarus, quam ii, qui trans Taurum incolunt: Senis quamdiu fuit, magnas mihi turbas fecit, veritus, ne munus interpretationis scriptionum latinarum mihi demandaretur: in qua cum ille infelicitate multos annos laborasset, apud eruditiores iuvenes nihil aliud fuerat adsequutus, quam turpissimum infantiae nomen. Is nunc Lucae est: utinam tam cognitus, quam Venetiis, ubi & fabula acta est, & Machus ludibrio habitus:

M m 4

tus:

tus: proptereaque desperatis rebus, clarorum hominum conspectum fugiens, ad fossas Claudias abire coactus, ludum graeculis nauiculatoribus aperuit, in quo non sat scio plurane docuerit, quam didicerit. Nam per deos, quid iste praeter barbariem potuit docere? At mentiri, fallere, quod Graecorum est proprium, ita repente didicit, ut magistri ipsi mirarentur. Leuitatem vero, loquacitatem, audaciam (quae vitia, veluti innata, homini semper tribuit Aretinus) noli quaerere quam graecorum hominum consuetudine firmauit atque auxit. Et quoniam, ut in proverbio est, saepe fit, ut pro astuto prudens, & pro audaci fortis, pro loquaci disertus quis habeatur; nihil miror, si in vulgus Macho etiam aliquando fuit opinio eruditionis. Quam fortasse sustinisset, si ut tibicen Xenophontius a canendo, ita hic a dicendo potuisset abstinere. Verum lucri cupiditate adductus, Lucam superiore anno profectus est, quasi aliquis magnus rhetor: ubi si, ut audio, homines sunt, qui aures habent teretes, & religiosas, Blateronis infantia diu latere non potuit. Quod ex eo conicio, quod propediem adfuturus dicitur infirma valetudine, cuius ille opinionem semper auget: ut si quando inscitia detegatur, aut hebes sit in interpretando, facile excusationem habeat, & potestatem decedendi, quod aeris modo tenuitatem, modo crassitudinem, ferre non possit: astute. Nunc quantum Victorii litterae significant, aliqui sunt in ea ciuitate, qui me acciri vellent, deligique in interpretis latini locum: quod cum Blatero audiuit, quo credis animo? quid putas buccam illam male olentem, ex barbarie & mendacio compositam, potuisse contineri? cor illud odio exaestuans non efferbuisse?

non

non eructasse virus improbitatis? Noli iam pro tua prudentia quaerere, qui tam falsos rumores de me sparserit in ea ciuitate, in qua is est, qui ne me Senis competitorem haberet, hisce ipsis obrectationibus, iisdem fallendi atque abalienandi artibus usus est, homo vafer, atque ad haec natus. Quem ego, ita uiuam, ut probe vleiscar. Nihil enim potest esse acerbius homini, qui litterarum falsam sibi vendicat scientiam, quam si scripto laceffas: & ut scripto respondeat, pungas aculeis vel liberi carminis, vel vehementis orationis. Hasta, ensis, mucro, litteratorum hominum oratio est. Feriat Blatero, si potest: at is, si diis placet, nisi puerum aliquem de grege, nolo plura dicere, subornabit, ut respondeat: veluti Aretina illa, itidem haec nostra simulans se contemnere, tametsi animum exedent: scripto nihil, dolo omnia. In conspiracy hominum potentum cogitationem figet. Ciues concitabit: alios ad praetores, alios ad patres conscriptos mittet: omnia experietur potius, quam rem scripto agat, ne inciticia nudetur sua. Haec ego tam video animo, quam ea, quae oculis cerno. Dii boni, quam nos ridebimus, qui tanto antea tempore vaticinati fuerimus: quam optimi iuuenes, qui eius ingenium norunt. Sed ego in bellua nimium: tu si me tantum amas, quantum profecto amas, cura ut splendor iste generis, nominis, & animi tui tenebras indignissime mihi offusas excutiat, atque propellat. Si Lucenses (ab his enim ad te litteras esse arbitror: tu nihil horum scribis, sed ego coniectura ducor ad suspicandum) in falsam aliquam de me opinionem huius nebulonis opera adducti sunt: commoneas amice, ne quid temere credant: christianum hominem esse me, atque eum,

M m 5 qui,

qui, si vsu veniat, pro Christo emori possim: imperitorum, & Blateronis similium obtrectionibus, copiosa oratione, quam tu ipse legeris, fuisse responsum; aduersariis conuictis atque reiectis, populum Senensem de nobis bene existimare, & loqui. Quae res etsi in obscuro esse non potest, cupio tamen, eam fieri illustriorem testimonio tuo: vt omnes intelligant, nostrorum studiorum similitudine, & vitae integritate sanctissime iuncta inter nos amicitia, & per diligentem culta, neque meam in te obseruantiam, neque tuam erga me beneuolentiam vlla vnquam in re defuisse. Ex Argiano Bellantis, IIII. idus Aprilis, Vale.

EPISTOLARVM LIBER QVARTVS.

I.

AONIVS PALEARIVS

VERVLANVS

SENATVI POPVLOQVE LVCENSI

S. P. D.

ET si mihi sum conscius, ea in me ornamenta non esse, quae de me ad vos perlata sunt a laudatissimis summa humanitate & modestia viris; gratissimum tamen fuit, inuitari in eam Hetruriae ciuitatem, quae sapientia ciuium viget, quasi diuinum aliquod lumen. Neque enim virtus vestra in obscuro esse potest, quae in totius Italiae conspectu posita, praese fert magnam animorum continentiam, & reipublicae temperandae optimam disciplinam.

nam. Itaque quod difficilibus, miserisque temporibus florentissima est respublica Lucensis, nemo est omnium, qui id aut fortuito fieri, aut ab aliis quam a vobis putet esse profectum. Etenim animos magnorum principum, a quibus omnia meliora sperare debebamus, ita pugnandi cupiditate efferri multos annos vidimus, ut arbitrer, esse neminem, qui ab ipsis ocium ciuibus, & rebus publicis securitatem concessam audeat adfirmare. Vestra industria, vester labor, vestra laus est, omni prope Italia saepe bello barbararum & immanium gentium ardente, urbem vnam non aestuariis ac paludibus, sed consilio & prudentia ciuium pulcherrime est seruata. Dumque proximis temporibus aliae vrbes aut externis aut ciuilibus discordiis exagitatae, in magnas calamitates inciderent, coelumque & terra misceretur, obruerentque omnia belli eluuias; vos ad reipublicae gubernacula sedentes, veluti magni dii, repulistis tempestatem e moenibus vestris. Sed haec maiora sunt, quam ego exponere possim, & epistola complecti. Ad ea venio, de quibus ut aliquid scriberem, si plusculum temporis mihi esset, res ipsa admoneret, quando ob haec ipsa tam humaniter a vobis per litteras inuitor. Aluit semper ista ciuitas studia bonarum artium. Quod si alacritas & animi firmitudo numquam defuit, ut, cum liberet, maria transmitteretis, ut magnis opibus & fortunis augeretis ciuitatem, numquam etiam defuit studium, ut exornaretis optimis disciplinis. Huius rei testes habeo eos, quos acciuiistis saepe, & praefecistis erudiendae iuuentuti, disertos & eloquentes homines: testes item eos, qui apud vos excellunt in iis artibus, quae liberales adpellantur, ciues vestri, dii immortales qui viri, quibus laudibus?

De

De quibus quoniam ego libenter cogitare soleo, & ex cogitatione ipsa incredibilem capere voluptatem, vel quantum hoc est? quae gratiae agenda sunt vobis? per quos occasio nunc mihi detur videndi & salutandi sapientissimos viros, & fruendi consuetudine lectissimorum civium, & honestissimae iuventutis, quam ego audio studiis bonarum litterarum mirifice delectari, & teneri iam desiderio nostri. Atque utinam vigiliis, & laboribus a pueritia susceptis, id aliquando adsequar, ut spes, in quam optimi adolescenter venerunt, hoc delectu vestro neque inanis omnino, neque falsa fuisse videatur. qua in re non mediocre mihi spem adfert admirabilis propensio adolescentium vestrorum in praeclara studia. Solet enim fieri, ut in quod nostra sponte ferimur, id vel paruo freti auxilio, facillime consequamur. Nam quod ad me attinet, illud vobis polliceor, ac recipio: si quid desiderium obtemperandi voluntati vestrae, & studium colendae atque observandae numquam satis laudatae reipublicae efficere potest; id perficiam, ut omnes intelligant, multos a vobis eloquentiores & peritiores eligi atque accersiri potuisse: at qui iuvandae vestrae iuventutis sit studiosior, & aequae ex sensu animorum vestrorum cupiat esse totus effectus & compositus, vos habituros fuisse neminem.

II.

IACOBVS SADOLETVS

CARDINALIS

AONIO PALEARIO

S. D.

EX iis litteris, quas ego & collega meus ad cardinalem Vidacionium dedimus, intelligere potes, quantum te amemus, quantique faciamus: neq. enim
ma-

maiori pietate testimonium dare potuimus probitatis, ingenii, animi, studiorumque tuorum. Maluisset Bembus istas ipsas litteras scribi ad senatum, populumque Lucensem: quod mihi quoque perplacuisset, si istorum hominum ingenia, mores, voluntatesque cognosceremus. Veritus sum ego suspiciosam fore commendationem, quae ab iis proficisceretur, quibus cum nullus fuisset usus, nulla necessitudo intercessisset: praesertim cum in epistola ad me scripta significares, id vnum te petere, quod maxime velles, maximeque scires tibi esse necessarium: quod cum Bembus quoque legisset, facile iuit in sententiam meam. Optamus tibi salutares esse litteras nostras. Quae cum ad te perlatae fuerint, si Vidacionius Luca discesserit, tuum est curare, ut aperiantur, & recitentur in senatu: ut, qui tibi sunt infensiores, intelligant, se pusillorum & maleuolorum obtrectationibus, nullis satis iustis de causis fuisse commotos. Qua in re tu singulari quidem, ut dicis, es fato: & propterea fecisti sapienter; quod ab iis artibus, quarum a puero fuisti studiosus, auxilium peristi: quae cum sint liberales, numquam commisissent, ut quae ab eis saepe adiumenta acceperis, ut ceteris opitulari, & alios seruare posses, tibi defuissent. Scripsisti orationem pro teipso inprimis ornatam & grauem, numeris quidem omnibus absolutam: in qua tu mihi tonare & fulgurare videris, neque id assentatorie. Praeteriri sine scelere non possunt tuae laudes, quas ignorare, imperiti hominis est: improbi, dissimulare tacendo. Causa nulla est, cur pudentissimo viro, & mihi amicissimo, mentiar: verissime tecum ago. Cum tua lego, sic adficio, ut inflammer, & impetu quodam rapiar vehementis orationis: quae veluti a-

men-

mentata hasta, magnis viribus contorta, fertur, & varietate numerorum incredibiles motus ciet. At egregias ingenii tui dotes, haec etiam accedit: diuino illo poemate, a me numquam satis laudato, quid versibus posses, intelleximus. Nunc difficile est, iudicare, vtra facultate plus valeas, poetarum, an oratorum. Laudati sunt quidam superioribus annis, quod in hac, atque in illa excellere viderentur: quibus tu sic cultu, & vero etiam castitate orationis anteis, ut cum illorum scripta cum tuis confero, cetera ut omittam, ornate magis, latine loqui solus videare. Quod scribis te vereri, ne quem offendas, quod, cum miserabiliores epilogos velles elicere apud P. Creipublicae Senensis, ad quos oratio est, mentionem Bernardini Ocelli feceris desiderii plenam: nemo est in dicendi arte mediocriter versatus, qui non videat, id tibi propositum fuisse in peroratione, ut commoueres, & incenderes ciues ciuis cupidissimos. Nihil est, quod metuas: sunt enim omnia abs te accurate & prudenter scripta. Quid, quod ego tibi sum testis, cum in Galliam legatus proficiscerer, me Senas venisse, vbi & tibi adfui, & commendavi te antistiti maiorem in modum: tum primum fuisse rumorem de Ocelli fuga, incerto adhuc auctore, nec satis constantem. Quo tempore si tu, cum scriberes istam orationem, cuius principium mihi legisti, eadem vel sperasti, vel desiderasti, quae omnes; qui popularem illam Ocelli eloquentiam norant, quis te reprehendat? cum sit potius obseruandum, quae tu ab illo fieri voluisses, quam quae ille multo post aut dixerit, aut fecerit. Quod si haec commendationis conditio est, ut praestare debeamus omnia, quae usquam gentium ab eo, quem amice nominauerimus di-

dici, fierique possunt; nulla erit laudatio periculo vacua, nulla officia humanitatis, nulla munia amicorum. Ea re cum magnae saepe perturbationes ab iis profectae fuissent, qui nec clementia, nec acquitate, nec consuetudine maiorum nostrorum de scriptoribus iudicarent; sapientissime fecisse videtur Paulus pontifex, quod praefecit scriptionibus rerum diuinarum doctissimum & temperatissimum virum: in cuius gratiam cum ego & Bembus ponere te vellemus, dixit is, se superiore anno accepisse abs te litteras, veluti interpretes humanitatis, & pietatis: & propterea profiteri, & polliceri singulare studium, ut, quae a nobis tibi prompta esse sciret, a se essent paratissima. Sed ego te meo & Bembi nomine non modo hortor, sed rogo, audi homines tui amantissimos: quoniam in ea tempora incidimus, quibus non quid sentias, sed quid calumnientur quidam, maxime obseruent: ut iis scriptionibus te exerceas, quibus incitetur, non impediatur cursus ille nobis non ignotus animi tui. In eam ciuitatem venisti, quae optimis legibus & moribus instituta dicitur: quid est, quod animum, ut ciuibus gratum facias, ad ea non adpellis, quae de moribus a tota illa familia peripateticorum tuorum saepe scripta, numquam apte oratione latina illustrata sunt? Nihil opus est, ut ea colligamus, quae tu iam vides: sunt quidam auersissimo animo a scriptoribus. A peripateticis interpretandis, aut illustrandis, nullum periculum est. Postremum illud, ut tranquillitati seruias. nam qui studia, vitam, mentem, voluntatem tuam tam nouimus, quam qui semper vixerint tecum: numquam auderemus ea legere, aut attingere, in quibus de nobis perhonorifice scribis, & amicissime opinaris, si te desereremus. Vale.

III.

III.

AONIVS PALEARIVS
SYLVESTRO LILIO

S. D.

SI patriae caritas, & desiderium tuorum facit, ut cum Romam veneris, tam cito cupias ad nos redire, pietati magis tuae tribuo, quam consilio tuorum. Sin magnificentia & pompa ista curiae, quae ceteros magnopere delectat, tibi stomachum facit, & cum tua nobilitate atque opibus istis bellissime potes esse, redire ad nos mauis: tibi gratulor, quod sapientia praeditus sis certe singulari; & nobis gaudeo, quod fructum capiemus aliquando dulcissimae consuetudinis tuae. Noli tamen putare, me a principio non diuinasse: qui probe nossem, te perpetuum hostem ambitionis, obseruatorem integritatis, non modo amicum, sed amatorem pudoris & modestiae. Mirabar interea, te mensum abfuisse a rebus animo tuo gratisimis: praesertim cum tibi carius nihil esse debeat optimis parentibus, locus nullus dulcior patria. Quae vero patria? libera ciuitas, sanctissimis instituta legibus, ac moribus: in qua improbis neque locus est malefici perficiendi, neque spes sceleris occultandi: in qua summa est expectatio tui, ea obseruantia, ut ista aetate habearis, & verissime sis moderator seniorum, dux religionis, magister sanctitatis. Quamobrem ne patiare, cum omnibus tam carus sis, atq. iucundus, ut oculi nostri tua praesentia defatigari possint, satiari non possint, ut tamdiu sine te simus. Nam ego, qui mihi sum conscius, hoc certo scio, post tuum & Iosippi nostri discessum, nihil umquam fuisse, quod me laetitia valde adfecerit: quin etiam is languor, & mentis torpor est subsecutus, ut omnes,

nes mirentur illam hilaritatem, quam in me tu admirari solebas, omnino ex animo & vultu meo excusam. Quam si quis suauitate ingenij restituere poterat, erat vnus Martinus Lilius patruelis tuus. Hunc incommoda valerudo, qua prope emerferat, adhuc tenet, & frigus, & anni tempestas incredibiliter angunt: cuius aegritudo ita me sollicitum habet, vt non dubium sit, vel ego aegroto, vel proxime incidam in morbum. Eius mater praestantissima omnium feminarum, eius vxor humanissima, suauissimus frater, orant, obsecrant, vt me ad se transferam: sed ego adhuc in domicilio meo sum, sine vxore, sine liberis, sine seruo, sine arca: quod, vt scis, superioribus mensibus longa via, & puluerulenta, in municipium Collinum ire necesse fuit: nunc via lutesa, his praesertim imbribus, nolo miseros cursare mea causa. Amici tamen omnes, pater tuus, Bonuissii, Conami, Bernardini, Arnulphini, nullo loco desunt: curant diligenter, vt in omnium rerum inopia abundem omnibus rebus. Quamquam ego tam paucis contentus sum, vt facile superem Crassum diuitiis. Quod si, vt ex litteris, quas ad patrem misisti, intellexi, tuus aduentus adpropinquat: breui multo plus mihi futurum est boni, quam nunc impendet mali. In iisdem litteris vidi, te Paulli epistolas legisse. Nae Flaminius tuus, & idem noster, ad theologiam cohortatus est: dii bene homini faciant, qui vt te bearet, deduxit ad magistram verae vitae, ad disciplinarum principem, & reginam. Quod si tu, qui ab initio aetatis omnium liberalium artium studiosus fuisti, & didicisti omnia, quae a sapientibus tradita sunt ad bene viuendum, nunc inter ceteras litteris operam das, quae tua studia futura sunt. quae censu-

Nn

ra

ra morum & vitae? Id si verum est, (nam ego certi nihil habeo, sed coniectura ducor ad suspicandum: quia te plus amo, quam me ipsum: plurisque facio tua, quam mea commoda omnia) caue, pedem ex urbe efferas, id est, e Flaminii domo: qui quod apud ornatissimum Polum est, quem ego reuerentiae causa nomino, quantum putas interesse? dii immortales, quae omnium rerum tibi accessiones fient, si cum his diutissime vixeris? Quare, etsi ego tam sum tui cupidus, quam qui maxime, nihil tamen temere faciam: nullae meae litterae, nullae preces, nullae commendationes vel parentum, vel patriae, vel rerum omnium tibi carissimarum, tanti esse debent, si cum Flaminio apud Polum es, ut te loco moueas. Vale. Parentio & Pacino, nostris, salutem dic. Vale.

III.

AONIVS PALEARIVS
BARTHOLOMAEO RICCIO

S. D.

Si minus saepe ad te scribo, quam amicitiae nostrae vetustas postulat, peto a te, ut occupationi meae potius tribuas, quam aut negligentiae, aut oblivioni tuorum in me meritorum, quae tu officiorum crebritate quotidie auges: & significatione optatissimi & iucundissimi amoris mentionem tui non intermitteri sinis. Quotusquisque est, qui isthinc veniat, qui ubi tuo nomine mihi plurimam salutem dixit, non multis etiam prosequatur mirificam benevolentiam & humanitatem tuam? qui libellus a te scribitur, in quo ego non honorifice adpeller? qua in re cum parem tibi gratiam referre non possim, moriar, si non me angunt putidissimae interpretationes meae, siue graecae, siue latinae, in quas veluti in pistrinum de-
tru-

trusi me, non tam imprudentia, quam necessitate. Ego enim, ut ex meis studiis nosse potuisti, semper iudicaui obscurum & sordidum iis, quorum ingenio aliquid fieri potest illustrius, si interpretandis scriptis aliorum humiles ac demissi, quasi seruitia ancillentur. Sed cum mihi res domi esset angusta, vxor lauta, liberi splendidi, & propterea magnos sumtus facerem, mancipaui prope me iis studiis, a quibus semper abhorruui. Nam cum Lucenses homines honestissimi propositis praemiis inuitarent me singulorum dierum vnius horae vsura ad interpretandum; accepi conditionem duram mihi, & asperam, & vero etiam odiosam. Dicendum est enim quotidie & ex tempore, quod in primis est sophistae. Id ne faciam, summo mihi semper aliquid temporis ad meditandum, in qua re plurimum noctes me adiuuant: cum tamen inopiam & ieiunitatem interpretum non probem, & multa e penu locupletissimo graecorum petenda esse ducam. Quidquid diei reliquum est, in scriptoribus graecis legendis tero. Sed omnino concisum est hoc dicendi genus διδασκαλικόν: in quo si qui diu versantur, summum periculum est, ne exercitatione umbratili amittant, quidquid habent roboris & nervorum. Quod cum ego in me fieri sentirem, ne hoc morbo intabescerem: retuli me aliquando ad eas exercitationes, quas tu maxime probas. Vide, quanti faciam iudicium tuum. Cum ex iis litteris, quas proxime abs te accepi, intellexissem, placere tibi scriptiones meas; magna mihi spes iniecta est, posse orationes aliquas a me scribi. eas, quae sint, prope diem exspecta, modo typographus non moretur. Tu contra ad nos, tuos libros de gloria: obsecro, ne sinas diutius nos duci exspectatione. Si non perfecis-

N n 2

ti,

ti, scito, eos libros dignos esse, ut abs te absoluantur, qui ingenio & industria adsecutus sincerum & ornatum dicendi genus, habitas in oculis principum, quorum feminae multis regibus sunt sapientiores. Nam quid est, si non haec verissima gloria est, potentissimi regis filiam, maximi ducis uxorem, sic versari in studiis nostris, ut excellat? Annam vero, & Lucretiam, aureos Hereneae partus, scrutari interiores litteras latinas & graecas? quae cum in matre quoque essent, & eae neque paucae, neque vulgares, regina in philosophia hac humana noluit adquiescere: sed ob magnitudinem ingenii, & studium sanctitatis, quae in ista semper veluti diuinum aliquid eluxit, maturiore aetate retulit se ad coelestes artes, & disciplinas theologorum. Quod ad te scribo, ne in texendo opere, cum isthic habeas maxime illustres & gloriosos principes, quos proponere omnibus potes ad imitandum, tu rerum gestarum causa eos quaeras, qui in vnis armis omnia posita esse censeant, studiorum nostrorum hostes acerrimi: quorum exprobratione extenuari spem litteratorum, & evanescere videmus. Non est credibile, quae sit imperitia & superbia in quibusdam. Ego me abs te tantum amari puto, quantum volo: volo autem plurimum. Si me amas, sine istos in tenebris & situ iacere: qui, si ad eorum pedes nos abiicimus, ne subleuant quidem. De Sardonio, cum defensionem tuam legerem, valde mehercule risi. Si est homo, posthac tacebit. Sed quantum suspicor aliquid etiam scribet: & tamen dicet nihil. De Iacobo Grifolo scripsi ad te superioribus mensibus: si quid ad me postea dedisti litterarum, non est adlatum. Is tam belle se habet, quam ego, & tu. Exanimatus prope sum tuis litteris, in quibus du-

dubitare videbaris de eius vita. Cum in oppidum Collinum venissem, misi pueros, qui quaerere diligenter. ii postridie Senis omnia laeta & optata rerulerunt: hominem ingenio & studiis florentem, magno in honore esse apud suos: pangere etiam aliquid, & tui meique memoriam amantissime conservare. Lucae, pridie nonas Octobris. Vale.

V.

BARTHOLOMAEVS RICCIVS
AONIO PALEARIO
S. D.

EQuidem, Aoni, excusationem, quam adfers, quo minus crebro ad me scribas, libenter accipio: ne, si te de litterarum intermissione accusare velim, eodem ipse me crimine condemnasse videar, qui nihilo crebrius ad te, quam tu mihi, litteras dare consueverim. Sed quid tu te, contra item ego me, quod minus frequentes in hoc scribendi genere fuerimus, tam inique accusamus: cum vterque huic officio abunde satisfecimus? neque enim ego quemquam vumquam nactus sum, qui istuc veniret, cui meas ad te litteras non dederim: neque tu contra quidquam a te mihi ad eas desiderari permiseris. Sed arbitror, quia id ea lingua fecimus, qua omnes Itali vulgo loquimur, qui magis latina ex nostris studiis vti debuimus: nobis propterea nos a scribendo cessasse quodammodo, atque etiam prope merito accusari posse visum iri. Ac si mihi dicendum est, quod ego sentio, parum prudenter, atque nulla cum ratione ab utroque nostrum est factum, qui eo modo primum latinum stilum non mediocri exercitatione defraudauimus: deinde, quod amicitiae nostrae vel sempiternam testificationem, qua litterae latine scriptae

N n 3

in

in omnium aetatum memoriam producere potuissent, improbe detraximus. Sed satis de excusatione, vel de accusatione potius: si posthac tamen curabimus, ut hoc modo frequentiores simus in scribendo, quam alio committere, ut nos excusando, magis excusandi esse videamur: atque ad tuas litteras redeo. Eas igitur scito mihi iucundissimas accidisse: cum quoniam eo modo, qui mihi magis probabatur, erant conscriptae: tum quia iis certior fiebam, meum Grifolum vivere, quem ego iam triennium fraterne luxeram: quo vno optatissimo nuncio, nihil est quod euangelii a me auferre non possis. Tametsi non nihil molestiae tamen epistolae pars illa, in qua de meis erga te meritis atque officiis extollendis, quasi finem non facis, meam hanc tantam laetitiam non leuiter adpersit. Nam etsi te quidem gratissimo animo, atque optime instituto facere certo scio; id tamen quodammodo aegre tuli. nam praeterquam quod magnam iniuriam amicitiae nostrae facis, qui tantopere queraris, te parem ei gratiam referre non posse, cui ne vllas quidem agere debuisti; non ego in tuis scriptis, & amici, & iure optimo laudandis, plus sum laudis adsecutus, quam aut studii, aut officii in eo ipso posuerim praestando? Quid enim mihi tam faciendum fuit, cum ad nostrae aetatis poetas veni, quam ut prudenter viderem, ne quis ex eis, qui in aliquem bonorum numerum venissent, me praeteriret? in iis vero, qui suo splendore ceteris quasi lumen praelucent, ne aut coecus, si non animaduertissem; aut iniquus, si non iis suam quoque laudem impertissem, viderer omnino? In quibus cum tu non vltimum locum obtinaeres, hunc ego, si tibi cum ceteris bonis concessi, aut aduersus improbos

bos tutatus sum, nihilo sim amplius de te meritus, quam qui de virtute virtutem laudans mereri posset: nisi ea quoque tibi gratissima videri, quae sine maxima culpa in te omitti non possent, omnibus significare voluisti. Quod vero de principibus meis, tam doctissimis, quam etiam nobilissimis feminis, scribis; scito, filias illas egregie eruditas esse, & vna cum aetate sua omnium etiam opinionem superare: easque suum locum hoc quoque nomine in nostris de gloria libris habere. Nam quod me mones, ut in eius operis exemplis minus ambitiose agam, neque etiam quasi de principum fece hauriam; tu recte quidem, & sapienter mones: neque id ego tecum non sentio: sed tamen si pauciores quosdam offenderis minus hoc mea laude dignos; id a me in eam partem factum accipias velim, me vnum, aut summum alterum, non tam hac mea commendatione cohonestasse, ut ea inaniter gestiret, quam ut quid sibi ad veram gloriam faciendum esset, inde plane perspiceret. Qui mei tres de gloria libri iam pridem mihi sunt absoluti, utinam quidem ut materia postulat: nam eodem tempore tantam mihi gloriam confecissem, quantam omnes, quorum in iis exempli gratia meminimus, sibi compararunt. Quod vero ad praecipiendo rationem pertinet, ita quidem est, ut dixi, cum summi res negotii, tum summae etiam difficultatis. Sed his quoque id accedit, quod ea dicendi ratio (ut summam indignitatem, quae in docendo versatur, omittam) quamvis politioem dictionem facile corrumpere posset. Quare ego cum publicam istam praeceptionem exercerem, plerumque ea lingua utebar, qua omnes nunc loquimur. At quis hoc, te praeter vnum, probabit? At mihi magis in recte scribendo,

N n 4

quam

quam in inepte loquendo ex tempore, consultum volui: meque omnes latine scribere ut viderent, quam auditores impolite semper, improprie interdum, si minus barbare loqui, malui audirent. Sardonium (ut tu dicis) atque Sardonianos omnes ita fregimus, itaque contriuiimus, atque confecimus, ut multos diceres. Coaxant quidem nescio quid, sed subter aquam ranarum more; nullum enim, quo suam ignorantiam defendant, adhuc verbum faciunt. Sed isti, atque adeo istis dii meliorem dent mentem. Quae in Catullum scripsimus, propediem exspecta. Si me diligis, si te a me amari scis, cum primum occasio dabitur, ut usquam in Grifolum meum incidas, ut meo eum nomine complectaris (nimis enim parum est, atque exile, ut salutes) te etiam atque etiam rogo. Vale, Ferrariae. Cal. Octobris.

VI.

BARTHOLOMAEVS RICCIVS
AONIO PALEARIO
S. D.

Quid hoc est, Aoni? num semper Italico sermone per litteras agemus? numquamne Romanus filius, quo in perpetuis scriptis, atque ad alios saepe amicos utimur, locum ullum in nostris litteris habebit? hoc quidem, quo vulgus noster loquitur, sensa nostra, perinde atque latino, plane explicamus: nisi id etiam interdum ex rebus nouis, suis latinis nominibus carentibus, plenius ac significantius facimus: hae tamen litterae nullum aliud lumen, nullius alius lectionem, quam vtriusque nostrum, sunt habiturae: praesertim meae, quae tam longe a vestra Etrusca dicendi ratione absunt, quam qui longissime gentium (etsi tantum Apenninus nos disiungat) & na-

natus, & altus sit: ut eas in vlla volumina, quae eius quoque linguae multa multorum simul vna scriptorum quotidie eduntur, coniici posse nullo modo sperem. Quare ego hoc latino posthac utar: & ut stilum exerceam, & te quoque ad hanc meliorem scripturae rationem reuocem. Mitto igitur tibi defensionem meam aduersus quemdam Sardum, hominem tam iniquum, quam etiam ignarum: cuius stultitiam in ea facile cognosces. Nam in quo me accusat, proponi primo in loto fideliter, postea vero mea, ut sequatur defensio, aequae curavi: in quo meo aduersario, dii me perdant, siquid boni est, praeter quod ego alter Cicero cum isto esse videor, quando & ipse suum Sardum Sardo habuit nequiores. Tametsi in meo multi insunt Sardi, etiam nequissimi: quos tamen ita fregi, itaque contemptos reddidi, ut ne hiscere quidem audeant. Nam quod praefractè pergant in suis nominibus, Catonibus, Lentulis, Metellis, Cethegis, Dolabellis, & reliquis eius generis cognomentis insatire; concedunt tamen, Romanarum familiarum nomina in *ius* terminare: ut modo nobiscum sentiant, modo contra: secum autem eodem modo semper, hoc est inconstanter agant. Sed iam istos missos faciamus. Quintus annus agitur ipse, cum Iacobus Grifolus hac transiit, Senas accitus, ad latinas litteras publice profectus: nihil postea neque ab eo, neque de eo mihi nunciatum est. Nunc vero Venetiis tristis mihi rumor adfertur, qui me quoque prope occidit: illum diem suum obiisse. Si me amas, quaeras, quid de illo sit, meque postea hac grauissima solitudine libera: amaui enim illum, quam qui maxime amari potuit amicus. Ac quod ego spero, cupio quidem cer-

te,

te, me certiolem fac, eum viuere, etiãmſi mortuus ſit: in hoc enim falſa ſpe me ſuſtineri facile patiar. Adparatus meos, quos requiris, ſcito apud me nullos eſſe: Florentiae tamen reperiri quosdam audio. Id vtrum ſit, ex librariis ſcire, atque inde tibi accommodare poteris. Opus de gloria (vide quaefo, quid mihi in mentem venerit) paullo antè ſum adgreſſus: idque in tres libros diſtribui, iamque primum abſolui, reliqua pergo. Vtinam propius adeſſes, aut ſaltem tanta Alpium iuga nos diſcluſos non haberent: ſperarem enim tuo iudicio vti poſſe. ſed dii videbunt, cum erunt abſoluti. Vale, Cal. Maii.

VII.

AONIUS PALEARIVS

BARTHOLOMAEO RICCIO

S. D.

EGo vero fateor, me dicendi genere, quod hoc tempore in Hetruria floret, valde delectari: & quia elegans eſt, & venuſtum: & quia ab eo non longe abeſt, quod in Italia nati atque alti hauſimus. Vtinam, mi Ricci, natura nos labore hoc leuaſſet, quem quotidie inſumimus in ediscendis linguis. Id feciſſet certe, ſi vt ſunt omnium gentium & nationum ſenſa communia, ſic eſſent *τά ἐν τῇ φωνῇ, τῶν ἐν τῇ ψυχῇ παθημάτων σύμβολα*. Graece dico, quod latine aequè non inueniam: nam melius non audeo dicere, thuſce fortalſe poſſem. Quod ſi cum amico ſic agier oportet, vt non quaſi alicunde meditatus venias: quod ego ſic interpretor, vt quidquid in animo eſt, quidquid venit in buccam, illud ipſum ſcribas: vereor, ne iniuriam faciamus veteri amicitiae, ſi cum amamus nos inter nos, & per litteras familiariter loquimur quaſi praefentes, in perquirendis & coniun-

gen-

gendis verbis latinis simus occupati. Quid igitur, inquires, verba graeca sunt in epistola tua latine scripta? quia consuetudine illa interpretandi, non quae sita etiam occurrunt. Vt cum somnus arctior nos complexus est, ea saepissime animo obuersantur, de quibus vigilantes quotidie cogitare & loqui solemus; sic dum scribimus, verba sua sponte prodeunt, ac offerunt se ex formis, quae legendo & scribendo in nobis haeserunt. Quin etiam ut dicam tibi, quoniam tu institutum mihi tuum aperuisti, ego quoque in interpretationibus latinis & graecis, cum oratio latina cursum tenere non potest, inhihero: cumque alio modo remigare coepi, paullisper adhibeo voces Hetruscas: non dico Italas, quod non omnes probem. Sicuti enim in graecia aptissima fuit lingua attica solutae orationi, sic in Italia Hetrusca mirifica est: & ad dicendum, & ad scribendum maxime accommodata. Cuius ego te in his litteris, quas ad me iam saepe dedisti, ostentatorem non agnosco inanem ac tumidum, sed scriptorem adcuratum & diligentem. De hoc satis. Ad illud venio, quod epistolam tuam superiore anno scriptam, hodie nonis accepi. Tu vide, quam raro tuae ad me perferantur. Desino mirari, si quas Florentia dedi, ad te non sunt adlatae. Posthac, ut omnia impedimenta vincam, si quid erit quod aut mea aut tua interesse arbitrer, dabo eodem exemplo plures res scriptas. De nominibus Romanarum familiarum nemo est gnarus antiquitatis, quin tecum sentiat: ipsi etiam (quod tibi gratulor) qui graecam rationem sequebantur, ipsi etiam barbari tuis scriptis admoniti, ut videantur latini, secundum nomen correxerunt imitatione Romana. Grifolum nostrum feriis aestiuis omnino conueniam, & interea

rea faciam per litteras certiorum de pietate ista tua. De adparatu linguae latinae, scripsi ad te antea. Florentiae curata fuit pecunia Bonuifiorum nomine: & est iam copia adolescentibus nostris, qui ob istuc ipsum te multum amant: auidissime tamen expectant libros de gloria. Vale.

VIII.

BARTHOLOMAEVS RICCCIUS

AONIO PALEARIO

S. D.

Nicolaus Aliena, vestrae reipublicae ad Herculem principem nostrum legatus, mihi tuis verbis perbenigne salutem dixit: quem ego contra humanissime accepi, eique tua causa omnia pollicitus sum. Iste ipse vel suapte humanitate, vel ut meae par referret, pridie quam a nobis discederet, domum usque mihi nunciari iussit, si quid istuc illi mandarem: qui cum nihil haberem omnino tanto viro dignum, ne me tamen aut superbum, si nihil scripsissem, aut ineptum, si non mandassem; has illi inanes litteras tibi perferendas dedi. Sed heus tu, nimis lautus factus videris, qui tam praestanti viro loco tuarum litterarum utaris. Mihi quidem longe gratissimum fuit, vel a quouis homine de te intelligere: sed si a te ipso id intellexissem, multo, mediusfidius, id mihi gratius ac iucundius accidisset. Quare posthac tu me, hoc est, tui amantissimum, in hoc salutandi genere imitabere: qui etiam si nihil habeam, quod scribam, scribo tamen, ut vides, neque quod in buccam. Vale, Ferrariae, pridie Calendarum Decembris.

VIII.

VIII.

AONIUS PALEARIVS
PTERIGI GALLO

FAMILIARIS VO

S. D.

Marci Cafalis epistola valde mihi placet: est enim amanter & eleganter scripta: quaedam tamen in ea commutari volo, vt habita ratione temporum & locorum, apte libro quarto collocari possit. Scribam ad eum hodie pluribus: quae vt tu quoque cognoscas, erit epistola aperta: & in schedula signum, vt obsignatam, si is in oppido Collino est, reddas tua manu. sin autem in Geminiano, multi erunt, qui perferent: nihil est, quod te des in viam. nam & ego adero nonis. De Aganippe laudo consilium tuum: nolo aquam duci per fundum, nolo riuulis colligi vberiore. Vbi primum erumpit, ibi hauriri volo. Nam quod gelida est, & ad orientem solem spectat, eo est salubrior. Necesse est tamen murum, qua vergit ad occidentem, perducere in altitudinem pedum octo, & sedilia fieri ex lapide quadrato, & triclinia aestiua, in quibus nos coenitemus: ex riuorum deductione hortos irrigabimus. Quod de inscriptione rogas, feci libenter. Tuum est inuenire, qui bene insculpant antiquas litterarum notas. In iis est, quod Priscianus tuus vocat digamma Aeolicum, quod Heluetii & Germani adhuc sincere pronunciant, & Romae est in laudatis marmoribus, *ampliasit, terminasitque*. sic igitur facito, vt sit in saxo oblongo,

Quem pellucidula manantem cernitis vnda,

Fons hic muscosis obsitus iret aquis,

Ni Thuscos propere colles fissura tulisset

Cecinnae campis Hernica Nais opem,

De-

*Deduxit risos, ne quisquam diceret hortos
Hesperidum posthac esse, sed Aonidum.*

Redemptoribus, qui domum conduxerunt exaedificandam, curabo pecuniam. Plateam sterni volo sabulone, & lapidibus siliceis, ob deambulationem matutinam. Nosti, quo stomacho sint studiosi, praesertim cum senectus aduenerit. De versibus, quos vis esse in superficie domus, ne sis sollicitus, utinam tam cito expediri posset aedificatio, quam illi sunt facti: musae praesto fuerunt. Ne toties villico sit vltro citroque cursandum, mitto eos ad te.

*Quem Thuscus Cecinna olim possederat agrum
Insignem late frugibus & pecore,
Hernicus Aonius longo post tempore cultu
Longe auctum antiquo restituit genio.*

De piscina quod scribis, non probo. An non Fuscus amnis satis est? an non Riparduus? Diligo frugalitatem, odi luxuriam. Aspasia viaticum poscit, mox petet Sophonisba: quid Lampridio & Phaedro fiet? Obsecro, ne suauissimos pueros perdamus: prudentiae nostrae est, adhibere modum, ne omnia occupent redemptores. Lucae, nonis Maii.

X.

IOANNES BAPTISTA GADIVS
AONIO PALEARIO
S. D.

QUod locorum interuallo disiuncti, fructu caremus iucundissimae nostrae consuetudinis, est id quidem certe mihi permolestum. Video enim, quantam iacturam fecerim studiorum meorum, cum mihi necesse fuerit hoc tempore rusticari, proculque a conspectu tuo degere, cuius a latere mihi numquam recedendum proposueram. Quamquam illud me con-

consolatur non mediocriter, quod hanc sane molestiam litteris aliqua ex parte leniri posse perspicio: in quibus statui omnino spem mihi aliquam ponendam esse, vt quamdiu abfuerimus, certemus inter nos officiiis, colloquamurque per litteras. His enim vltro citroque quasi commeantibus, confirmabitur mutua inter nos amicitia. Equidem nisi facere flagitiose voluero, ea mihi sancte colenda est necessitudo, ad quam summo me beneficio voluisti adiunctum. Caue enim fore dubites, meam tuorum erga me beneficiorum memoriam aliqua vt obliuio deleat, quae & propter necessitatis nostrae vinculum minime solui possunt: & vetustate, cum sint immortalia, nullo pacto exstingui. Quamobrem sic habeto, nullam tantam calamitatem posse accidere, qua vel tuum in me collatum officium intermoriatur: vel eum ipsum, quem tu in familiaritatem tuam libentissime receperis, perinde ac parum officiosum accuses. Nam quod superioribus diebus nihil ad te dedi litterarum, magis id quidem factum imbecillitate valetudinis, quam vlla mea negligentia: qui postea quam sum abs te profectus, sic e stomacho laborare cepi, & latere, vt quod animus vehementer expetebat, id praestare mihi integrum non fuerit. Huc accessit vis quaedam maxima tuberculorum, vnde facta ad dolorem accessione, aegrotum corpus quasi conuulsum penitus contabesceret. Ita nimio quodam languore totus confectus, aliquando obtorpui: & eo quidem vehementius, quo mihi minus bene constitutum esse corpus, haud ignoras. Nunc vero, diis bene iuuantibus, conualui: morbumque omnem, qui me grauiter affligerat, quamuis aegre, depuli. Itaque pristinae valetudini restitutus, cursu corrigere tarditatem

co-

cogitabam tum equis, tum velis: cum mihi Franciscus Arnulphinus praesto fuit, bonae spei iuuenis, & ut ipse fatis nosti, permōdestus: meque verbis tuis sane quam liberaliter salutauit. quodan mihi carum, iucundumque fuerit, malo ipse diiudices. Is a me tum de studiis, tum de rationibus tuis diligentius cum rogaretur, venit in eum sermonem, ut diceret, breui nos vna futuros. Arridens enim, optatum, inquit, nuncium adfero; Aonius noster, cum de te forte incidisset sermo, significauit non obscure, cogitare se in Pancratinum nostrum. Hic ego lactitia exsultare, statimque exilire gaudio. Sensi enim, quam optatus mihi accidere aduentus posset tuus. Vnum, mediusfidius, diem tecum libentius posuerim, quam cum plerisque aliis vitae reliquum tempus. Te igitur etiam atque etiam hortor, hoc ut efficias, & ad nos quamprimum cursites: ardeo enim iamdiu videndi tui incredibili cupiditate. Atque, mehercule, vereor, ne si opinionem hac in re meam fallas, quemadmodum nunc nimio pene gaudio desipere videor, sic in posterum animi moerore conficiar. Tametsi nihil esse in causa opinor, quod diutius animi pendeam, meque timor iste plane rusticus tantopere sollicitum habeat, ac vere ut dicam, excruciet: cum praesertim subinuitare te loci possit amoenitas: & fides ipsa, quam mihi alieno nomine obstrinxisti, pertrahere vel inuitum debeat. Nihil in praesentia loquor de Hieronymi Arnulphini magnificentia villarum, quas cum praesentioribus oculis intueberis, eas esse praedicabis, ut ne Luculli quidem splendori cedant. Nam quod valetudinem aliquam excuses, nihil est, nisi fortasse longissimi itineris labore supersedendum arbitraris: qui tamen, quod nullus sit
pro-

propemodum, prohibebit sine dubio accipere ullam tuam excusationem. Villa enim, quod tibi prope cognitum reor, vix quarto ab vrbe lapide distat. Tu modo desiderium vrbis depone: & omni prorsus abiecta litterarum cura, animique deposita solitudine, redi aliquando cum natura in gratiam: illudque in memoriam redige, nimis diu defraudatum abs te fuisse genium: quo vel vno nomine valetudinem istam tuam, cui praecipue feruiendum est, hoc maximo solis aestu sustentare debes. Huic tu nostro consilio adensus si fueris, id saltem consequere, vt molestissimis istis occupationibus animum si non exsoluas, at relaxes aliquantulum. Quare te vehementer etiam atque etiam oro, & obsecro, te vt des primo quoque tempore in viam. Quod quidem commodò tuo vt fiat, itineri te committere, aut vbi primum illuxerit, aut inclinante in pomeridianum tempus die poteris: vt cum se calor fregerit, tuto ad nos, celeriterque conuoles. Ex Pancratiano Arnulphini, Cal. Iuniis.

XI.

AONIVS PALEARIVS
CORNELIO GRAPHAEO
S. D.

HOminum Lucensium mercatura est ampla & copiosa. Iis ego vtor valde familiariter, qui cum omnes in me fuerint liberales, maxime omnium Bonuifii, quorum splendor magnus est in ciuitate: ex ea familia Alexander Ludouici filius hoc tempore in Belgica est, adolescens sane bonus, & mihi gratissimus. Est enim ingenuarum artium perstudiosus, & amantissimus mei. Non dubito, quin his paucis intelligas, quid velim. Hoc certo scio, si in tuam

Oo

con-

consuetudinem, & amicitiam receperis adolescentem, fore tibi carissimum. Is, quae eius est humanitas, & modestia, confidit magis litteris meis, quam meritis virtutis suae, quodque ego te amem, meque abs te amari sciat. Petit per litteras ac rogat, ut ad te scribam aliquid non vulgare, quo tibi commendetur maiorem in modum. Ego Alexandrum aequae amo ac filium, ita eius patrem colui, ut si quis iis, qui e vita discesserunt, earum rerum, quae hic fiunt, sensus est, desiderem ut pater ipse sentiat: sin autem omni sensu carent, quod ἀνευ ὀργάνου, ἀνευ φαντασίας τῆς ψυχῆς sint mentes solutae, ac liberae, & veluti radii solis cum reliquerunt orbem nostrum, in sole tamen ipso sint, sic illae in deo; cupiam, ut qui sunt superstites, intelligant, me hunc unum delegisse ex omni familia, quem dignissimum putem commendatione mea & gratia similium tui. Vale.

XII.

AONIUS PALEARIVS

IOHANNI BAPTISTAE GADIO

S. D.

CVM mihi tantum ocii esset, quantum bellum patitur, quod cum barbaris continenter geto, & munus publicum concedit, ut per me Athenae comportentur ad Apenninum; accepi litteras tuas, plenas humanitatis & desiderii, quibus in Pancratianum Arnulphini inuitas, quod audio esse peramoenum & suauissimum: credo praesentia eorum, qui tecum sunt, omnibus naturae donis, omnibus ornamentis, & fortunae accessionibus honestissimi. Quod nisi me Eutychus meus praeoccupasset, qui uxoris suae, lectissimae feminae nomine uxorem meam inuitavit in Granianum suum; numquam fuisset, ut isthic ho-
die

die sine me esses. Nunc ut cum vxore sim mea, visam
serius Pancratianum, differamque aduentum istum in
aliu[m] diem. De valetudine tua & audiui, & dolui ve-
hementer: sæpeq. locutus sum cum iis, quibus es carissi-
mus, quibus nihil potest fieri humanius. Consolatione
leniebant dolorem meum, quod reciperent, & vide-
rem, neque sumtū neque labori eos parcere, quo ad
curationem opus esset. Dicebant etiam ἀκινδυνον, & te
propediem firmiorem futurum. Franciscus noster, quæ
eius est suauitas, credo, ut incitaret ad eurrēdum,
dixit, te validum esse, & bellissime habere: quod
non credo, etsi litteræ etiam tuæ id significant:
quod purgationibus & morbi vi, qui te grauiter affli-
xit, es consumptus. Quo si liberatus videris, nihil
festina: mature omnia, ne ad morbum hoc etiam.
Solent enim eorum, qui aegritudine liberati sunt, si
in eandem rēcidant, grauiorē esse offensionē.
Quamobrem mihi gratissimam feceris, si valetudinis
diligentissime habueris rationem: ut cum venero non
duo vel tria tantum spatia facere mecum in xysto, sed
pedibus quoque fundum obire possis, & sequi in pro-
ximas villas, & te inuitare plusculum in coena, & ser-
monem producere ad multam noctem. Vale. Lu-
cae, III. nonas Iunias.

XIII.

IOHANNES BAPTISTA GADIUS
AONIO PALEARIO

S. D.

Serius mihi, quam scripseras, redditæ sunt tuæ li-
teræ: credo illius negligentia, cui te recte dedisse
existimasti. Is istinc discedens, nihil prorsus ad nos
attulerat. Quem cum percontaremur, quid ita factum
fuisset? est, inquit, quod des nobis veniam. Aliis

O o 2

enim

enim districti negotiis, epistolam quamdam sumus apud Arnulphinos obliti. Ego, quo sum ingenio, irasci primum: deinde etiam obliuiosum hominem, atque adeo rusticanum, contumeliis onerare non destiti, quod in re minime leui tam egisset negligenter. Quid quaeris? hisce ille conuitiis non nihil commotus, continuo in urbem rediit: perfecitque hoc, ut lubentius litteras tuas perlegerim, quo adlatae tardius fuissent: ex quibus morum sermonisque tui cognoui suauitatem, & quam me amares facile perspexi. Mones enim pro tua in me pietate, mea mihi curae sit valetudo: in quo tibi obtemperabo non inuitus, ut qui sim memor, quotannis me periculose aegrotare solitum. De Eutycho tuo quod scribis, plane accipio excusationem: tuaque causa magnopere laetor, cum te sentio ab omnibus ordinibus & coli plurimum, & diligi. Sed subinvideo tibi tantam felicitatem, qui in ista luce hominum ita viuis, ut cum ipsi maxime sint urbani, solus tamen *εὐτρεπέστατος* videare, aut certe omnium festiuissimus. Nunc te hortor, complusculos dies salutem litteris dicas, si modo grauisssimae tuae occupationes id patiuntur. Dii male faciant barbaris istis, qui tibi tantum facessunt negotii: quos si licebit umquam, iunctis copiis velim aliquando profligemus. Interea quae tua est fortissimi imperatoris virtus, hostilem impetum solus acriter sustinebis. Nos ex istis tuis Athenis, si differas aduentum, litteras expectabimus crebriores: sin minus, sic te memineris expectari, ut nos omni gaudio propediem delibutos reddas. Vale, ex Pancrati-
ano Arnulphini.

XIII.

PAGANVS PAGANIVS
AONIO PALEARIO

S. D.

Vincentius Menochius, vtriusque nostrum amantissimus, his proxime praeteritis diebus vt scis, Pisas venit: qui cum semel vix sum congressus, idque per breuissimum temporis spacium. Nam cum in comitatu esset quarundam feminarum Lucensium, summo loco natarum, homo φιλογύναι ab earum latere numquam potuit abduci. Nec mihi, quod maxime in optatis erat, contigit: vt cum non potuisset ad me diuertere, quod quidem iure hospitii debitum videbatur, semel apud me saltem coenaret. Ille tamen, vt est omnium officiosissimus, meque in aere suo, ex quo me superiori aetate Genuae nouit, habet: ad me, cum vellet discedere, petasatus venit, totusque sudans (nam feminae illae, quae huc venerant comoediam spectatum, iamiam consensurae equos illum expectabant) petiuit, numquid vellem? colloquentes igitur, tria aut quatuor spacua, dum inambularem, fecimus tantum: isque tunc inter nos fuit sermo, qui inter amicissimos esse solet, cum alter alteri repromitteremus officia, mutuamque operam, & studium, quod a verissimis amicis expeti & requiri solet. Ille autem illud omnium postremum & summo opere a me contendit, vt aliquid ad te scriberem: quod ei cum recepissem, me facturum (quid enim promitterem, non aequè tunc, ac postea, cognoui) hocque cogitarem, non semel promissi me poenituit: idque ea potissimum causa (vt multas alias taceam), quod sum semper occupatissimus, animoque in praesenti perturbato. Sed cum in ea meditatione versa-

O o 3

rer,

rer, vt semper in animo haberem, cui id promiseram, id est, Menochio, cui aliquid negare, nefas ego esse existimo, dare aut verba nefas maximum: ad te vel ineptissimas dare litteras malui, quam nullas. Sed nequeo inuenire principium, neque quid ad te potissimum scribam. Non inde faciam initium (possem fortassis), vt te accusem, propterea quod, vt postea intellexi, tu superioribus diebus huc venisti, ego tamen de isto tuo aduentu a te celatus sum: quod quidem ob nostram amicitiam nuperrime Lucae institutam, vt recte factum possis defendere, tu ipse videris. Ego quidem libentissime te vidissem. Atque vt non repugnarim, te apud quos diuertisti fuisse lautius; non tamen facile concesserim, vt te aliquis laetiore animo & beneuolentiore potuerit accipere. Sed haec omitto: nolo enim exordium mearum ad te litterarum a querelis duci. Quamquam haec mea praefens expostulatio, vel tibi eo nomine grata esse debet, quod in hoc quantum a me ameris, facile potes cognoscere. Illud potius initio dicam, quod de Luca Antonio, medico Pisano, qui istuc venerat pridie nonas Martias, primum audiueram, (ea enim mandata ad me habuerat) & postea Menochius cum semel, vt dixi supra, vna fuimus, mihi exposuit: vos, hoc est, Nicolaum Vidacionium, Benedictum Manfredum, Dinum Sardinum, dii boni quos viros, quaque doctrina & virtute praeditos?) aliosque quosdam viros Lucenses litteratorum amantissimos, & te maxime, cum meo Peccinio, etiam atque etiam optare, vt ego istuc veniam, atque iam inchoasse huius negotii effigiem: quae qualis sit, mihi Menochius narrauit. Hic igitur multa mihi occurrunt: sed quia vix haec possum scribere, animumque meum nostro Menochio

ape-

aperui, rem breui comprehendam. Aueo & ego istuc venire, vel publice, vel priuatim, vel vtroque modo; sed priuatim magis, bonas litteras istam iuuentutem pro virili & pro parte mea docturus. Tu igitur cum reliquis meis quos supra nominaui, vel si qui alii sunt, qui id exoptent, in eam curam incumbes, vt res ad finem perducatur. Illud ego sancte & ex animo promitto, me daturum operam, si istuc venero ad hac munus accersitus, vt nullo vnquam in tempore te, vel quemuis alium, me iuuisse, vestramque diligentiam mihi nauasse poeniteat. Expectabo, quid veltu, vel Menochius de hac re scribatis ad me: & rationem mearum rerum vestrae litterae gubernabunt. Nescio an in more sit istuc positum, vt publico nomine diploma mittatur ad litterarum humanarum professores, quos de hac causa istuc vocant. Ego si publice eligar, vellem illud ad me dari. ad res meas hoc multum interest. Te in reliquis rebus relicto ad sermonem, quem de hac re cum Menochio habui: qui etiam me rogauit, vt aliquid meorum scriptorum istuc ad vos mitterem. Itaque mitto tres epistolas cum his complicatas, recentes satis, vt est videre. Plura si volueritis, & alio in dicendi genere, mittam: sed ex illis versibus, qui sum in stilo & dictione, optime conicere potestis. A me tamen otiosiore & quietiore, meliora fortassis possunt expectari. Meis verbis dicito plurimam salutem Peccinio, Manfredo, & Dino, articulate etiam Vidacionio: licet enim de facie minime hominem cognoscam, tamen quod me amat, quodque a nostris litteris, licet sit iurisconsultus, non abhorret, eum summe colo, & obseruo. Non dico Menochio, ad eum enim scribo separatim: cui hunc litterarum fasciculum curauim reddendum, vt certius perferatur. Pe-

ne illud omisi: tutius hae meae omnes epistolae domi vestrae erunt. id ita interpretamini, ne vlli detis describendas: hoc vos supra modum rogo. Vellem, vt haec etiam de mea causa attingam, rem quidem cito confici, ne interea animi pendeam: sed nollem (id si vlllo pacto fieri potest) ante Iulii idus istuc venire. Sed nolo, tempus vllum rationem negotii conficiendi impedire: me enim ad id, quod feceritis, accommodabo, dum interiectus saltem sit mensis. Vos omnia pro vestra singulari sapientia, proque non vulgari vestro in me amore credo facturos: & praecipue, vt totum negotium cum dignitate conficiatur. nihil igitur praescribo. Illud tantum tibi, ego te, Aoni, ob summam tuam eruditionem, pari cum humanitate coniunctam, mirifice amo & obseruo, haeresque mihi in visceribus. Eam tu igitur mihi in hac causa praesta operam, quam de te mihi polliceor. Effice, vt te necessario, ni ingratus esse velim, colam: quem antea libenter tantum, & sponte, nullo tibi beneficio nulloque merito obligatus, mihi proposui obseruandum. & haec satis. Credo vos audiuisset, rectorem, vt adpellant, huius academiae, a caesare Crasso patricio Mediolanensi nudius tertius mane in scholis accepisse tria vulnera in scapulis, leuia admodum: qui miser iuuenis repente post factum comprehensus a cohorte praetoria, cum multum, nullo armorum genere rectus, ille se nudato ense defendisset, hocque mane, vel magis paullo ante lucem securi percussus est: iacuitque pro Palatii porta ad quatuor horas, vulgo miserabile spectaculum temeritatis & imprudentiae iuuenilis. Sed hoc triste omitto: tu me amabis, vt quidem amas, qua in re non patiar a te vinci. Tuas exspecto, te dignas: Aonius scilicet, & perelegantes. Pisis, xv. Cal. Aprilis. XV

XV.

AONIVS PALEARIVS
PAGANO PAGANIO

S. D.

EGo vero vellem nobiscum hic esses: studium enim meum, & diligentiam amicorum in petitione praesens videres, & nos fructum caperemus dulcissimae consuetudinis tuae. Sed tu, dum ab vxore, liberis, & rebus tibi carissimis abesse non potes, adhuc angis nos desiderio: & negotium tuum, qua vellem celeritate, non explicatur. Post tuum discessum, vt ex Menochio audire potuisti, nullus prope dies fuit, quin de te simus collocti, commentati quoque inter nos, qua ratione res transigi possit. Ego de publica conductione prius agendum censebam apud gymnasii praefectos, postea de priuata: ille contra, de priuata prius, quod vereatur, ne vbi a praefectis impetrauerimus omnia, priuati, quorum flexibiles sunt voluntates, differre ac procrastinare incipiant syngraphae subscriptionem. Non dissentiam ab homine tui amantissimo, a quo tibi promta & parata esse omnia certe scio. Eius consilium omnino sequar, quod putem me tibi in ea re facere gratisimum. Adduci tamen non possum, vt credam, praefectorum conductionem faciliorem esse subscriptione priuatorum hominum: ita te Lucae florentem videam, vt vbi intelligent aliquorum commodum in primis agi, Herculis labor erit exantlandus, ne nobis aduersentur, qui rempublicam gerunt: praesertim cum ludimagistri quidam, quibuscum tibi bellum gerendum continenter esse video, maiori stipendio conduci te grauisime ferent. His cum magnae sint necessitudines, veteres amicitiae, arctissimae coniunctio-

O o 5

tio-

tiones cum principibus ciuitatis, non nihil periculi est, ne senatorum animos a nobis alienent, atque abducant. Propterea antequam illi rescirent, cum praefectis agi, ad senatum referri, & S. C. fieri in te perhonorificum volebam: quid impediēbat postea, ne cum priuatis nostro commodo pacisceremur? Magna est auaritia hominum, fateor: immo vero maior est quam putaram. At magnum hoc est, & optandum, vt inuenias, cuius fidei liberos committere possis, bonum & disertum virum. Ego, etsi cum has litteras legeres, putabam fore, vt scires, quid iam Menochius egisset: volui tamen scribere ad te, sententiam meam, aduersos magis rerum exitus metuens, quam sperans secundos. Quod quereris, me proximis superioribus diebus Pisis fuisse, neque ad te; ignosce festinationi meae. Fuit mihi negotium cum publicanis: quibus vt satisfacerem, eodem die, quo veneram Pisas, erat mihi Lucam recurrendum. Verebar, ne si amicis conueniendis tempus tererem, nos me in itinere opprimeret. An locupletior mihi testis quaerendus est, quam Robortellus? qui me quasi per transfennam adspexit abeuntem potius, quam venientem: qui cum tamen non modo diem, sed annos libentissime ponerem. Pluuiis & tempestatibus coortis, non potui satisfacere publicanis: quare trium dierum iter mihi fuit conficiendum, via pessima & lutulenta, ne mundum muliebrem vxor mea amitteret, quem illi interceperant, arculis non obsignatis. Quod eo scribo, vt accipias excusationem meam. Sed quid ego tam multis ad te? qui non ignores, quae sint imperia vxoria: quo minus est succensendum amico nostro, qui sudans & petasatus seruit. Epistolas tuas non vidi. Vincentius opinor attulit ad Vi-

da-

dacionium: is vir optimus est, & tui similitum perstudiosus. Eam quoque, quam ad me miseras, cum vix legissem, quoniam aperta illa quidem erat, putavit ferendam ad Bertolinum & Peccinium, nostros. Nolui repugnare. itaque nullae sunt apud me litterae tuae: nihil erit mirandum, si non ad omnia. Certior tuae voluntatis factus, non expectabo litteras. quae ad tuum commodum, honorem, & dignitatem pertinent, maximae mihi curae sunt, eruntque: ea prosequar omni genere officii, industriae, diligentiae, quae vel tibi placere intelligam, vel amicis tuis. Vale. Luca, octavo Calend. Aprilis.

De caesare Crasso quae scripsisti, non potui legere sine lacrimis. Eius pater suauissimis & temperatissimis est moribus, & propterea a me valde amatur. Filius autem aspera quadam, & indomita natura, quae patri displicebat: si vel disciplinis vel aetate corrigi potuisset, habuissent Insubres aliquid singulare, atque egregium. Sed is animo feroci, ac exultanti auiditate gloriae ferebatur: gloriam, quae summa in patre erat, non videbat. Miseret me adolescentis: nam patris eius non audeo dicere, in quem miseria & dolor cadere non potest. Nam aut hic est sapiens, aut nemo est sapiens. adhuc ambigo, daturusne sim ad eum litteras consolatorias.

XVI.

PAGANVS PAGANIVS
AONIO PALEARIO
S. D.

VT te nostro de Menochio puto audiuisse, istuc veni superioribus diebus, omnia ex animi mei propemodum sententia confecta inueni: quod acceptum secundum deum refero vobis omnibus, qui
me,

me, vt estis omnium humanissimi, supra modum amatis: sed tibi praecipue. Audiui enim ab omnibus, qui se in hoc negotio meo immiscuere, te ita mea causa, cum summa diligentia & beneuolentia elaborasse, ac si tibi essem frater. Illud non admodum belle mihi cecidit, quod tunc tu aberas: te enim praesentem vidissem, qui cum aliquantulum temporis, quod breuissimum dabatur, decreueram ponere. Has igitur in praesenti tibi habe, ea potissimum causa scriptas, vt intelligas id, quod etiam me non scribente tibi persuasum esse certo scio, me scilicet hoc nomine plurimum tibi debere: atque id vnum mihi esse in animo, vt pro tuo isto fraterno in me amore, me semper in omni re cognoscas gratum & memorem tuorum in me beneficiorum. Nam nulla res erit vnumquam tam difficilis, quae a me tua causa suscepta, non mihi perfacilis videatur. Perge igitur, vt facis, & rem meam confice, si quid restat conficiendum: tu certe me tibi arctissimo amoris vinculo deuincis, & imponis necessitatem mihi amabilissimam, vt te perpetuo colam atque obseruem. & haec satis. Mea vxor (quae a me intellexit, vt de me optime sis meritis) te, tuosque omnes multum diligit. Eius igitur nomine tuae vxori plurimam salutem nunciato: & tu me plurimum, vt facis, ama. Ego te certe quidem fraterne amo, pene dixi aequae ac me ipsum: possem vere id dicere. Vale, Pisis, Cal. Maiis.

XVII.

AONIUS PALEARIVS
IOSIPPO IOVIO

S. D.

PRidie nonas Octobris expectatissimae litterae mihi

hi

hi principis Salernitani nomine redditae sunt, quae ad similitudinem tuae manus proxime accedebant: tam tui similes, quam tu es tibi: pietatis, humanitatis, & amoris plenae. Cum his erat Vincentii Martelli epistola perofficiosa. Postridie eius diei cum coenarem, ecce nuncii optati & iucundi, Lucam cum heroe illo venisse coelestes & divinos viros. Quid censes? potuisse me supersedere, quin ego recta ad Cenamii aedes, ad quem is diuertisse dicebatur? cum eo venissem, nequere, neque Martellum, neque Tassum comperissem, neque eorum quemquam, quos misit proposueram, per quos intromitti sperabam; noli quaerere quam animo ceciderim. Sentiebam enim extenuari spem, quam mihi Martellus epistola iniecerat, & tu promissis illis tuis confirmaras. Cum tamen recentes essent litterae vestrae, & magnifice pollicerentur, cohortatus ipse me, nolui expectare deductores, tum quod nulli essent: tum quod audieram, quod multo est verissimum, eo principe nihil esse illustrius, nihil humanius. Ad quem cum venissem, & abiecissem me ad eius pedes: non sustinuit, sed complexus libentissime accepit propensionem animi mei. Deinde me de studiis nostris percontatus, numquam mentionem fecit earum litterarum, quas per vos dederam. Subodoratus sum, cum in Hispaniam esset eundum, veritos vos, ne videremini inuenuisti & inurbani, si ad me non rescriberetur: mirabar vero te id oneris suscepisse, quod semper recusasses. Antonius Collinus, qui te valde amat, ad matrem tuam, lectissimam feminam, quae tui desiderio moritur, litteras detulit. Adfirmavit illa, tua manu esse scriptas: quas amplexa, osculata, lacrimis prope deleuit, neque postea passa est, e-

as a se diuelli. M. Lilius, qui mecum est totos dies, obseruauit genus dicendi graue & elegans, in quo tu nobis deus videri soles. Dolet, istam suauitatem ingeni diutius abesse a nobis. Adhuc dum tu nullo loco constitisti: nos te non fruimur, & tu nobis carem: pendemus interea expectatione, vbi, quibuscum, apud quos futuros sis. noui fastidium stomachi tui, in quo ego agnosco meum. Is est cursus temporum, ea sunt ingenia hominum, vt nihil melius, quam vt nusquam: id quoniam fieri non potest, vt necubi sis diu. Hoc loco si videor facere, quod vulgus medicorum solet, vt quos aegritudine leuare velint, eos medicina grauius affligerent: fateor me non inuenire remedium, quod non faciat dolorem. Graue est Lilio, graue matri, mihi grauissimum, tam longe te abesse: verum cum patria ingrata sit, durus pater, qui te colere & obseruare deberent, non intelligant, quam tuae virtutis splendore illustrari possint: quid dicam? Coepit me incredibile odium generis humani, quod vel a consuetudine, vel ignauia, veluti ab aliqua Circe ita est immutatum, vt mira sit vbique inopia hominum. Tu virtute ista tua te confirma, bonoque animo sis: immo vero etiam gaudenti, quod illis places, qui tibi mirifice placent. Cuius rei non est locupletior quaerendus testis, quam ego sim tibi, qui de te nullum finem facio cogitandi, & quotidie admiror magis istam despicientiam rerum humanarum: quam tamen si tu sic humanitate temperares, vt ad eos, quibus es carissimus, crebrius scriberes, caue putes quidquam fieri posse suauius ingenio tuo. Vale.

XVIII.

AONIUS PALEARIVS

VINCENTIO PORTICO

IURISCONSULTO

S. D.

EGO ita amicus sum iurisconsultis veteribus tuis, ut, qui eos non colant, & qui non caste colant, mihi plane sint inimici. Intelligis, mi Portice, cur ego te valde amem? & quid velim, antequam petam? Audio, esse apud te veteres aliquot interpretes iuris ciuilis: tanta me cupido inuasit, ut, si in conclaue illud Hermathenae tuae irrepsero, non verear, haberi in numero direptorum. Equidem vel quod ingrauescente aetate simus omnes audiores, & appetentiores, quam par est; vel quod, vbi plus sapimus, suppuceat nos, tam parum scire: id aetatis factus sum librorum helluo voracior, quam credi possit: quod est indicium stomachi crudioris, & qui facile moueatur. Sunt praeterea mihi duo liberi, quorum alterum latinis & graecis litteris, & philosophiae naturali dare operam volo, alterum latinis & iurisperitorum facultati: hunc graecorum librorum copiam feci, illi iurisciuis suppellectilem paro, cui te ducem do, amicum, tutorem, patrem, ut his nominibus filio meo plurimum debeas. Sed nolo ego te omnia meorum causa facere: cupio etiam aliorum: desino orare, ut volumina illa alicui transcribenda des, cuius manum amem. esset enim id immensi laboris. Illud potius rogo, ac peto in commune ut consulas, id est, in societatem studiosorum: imperi nobis aliquid bonae istius fortunae tuae: sine, ut commentarii isti a typographis edantur. quod cum feceris, demiseris tibi nihil,

Vt

*Vt homo, qui erranti comiter monstrat viam,
Quasi lumen de suo lumine accendat, facit
Vt nihilo minus ipsi luceat, cum illi accenderit.*

Nollem tuas istas diuitias latere diutius in tenebris, nollem a te includi vllum commodum studiosorum: illud praeterea: si qua in his commentariis tua sunt, id est, a te scripta, quae facio plurimi, quod ad interpretes illustrandos accesserint, scito interpretes istos sequi debere.

Si ut habilititer gemmae geri possint inclusae auro fuerint, tunc aurum gemmis cedere dicimus.

Paullus iurisconf.

Quoniam hoc spectamus, quae res cuius rei ordinandae causa fuerit adhibita, non quae sit preciosior.

Vlpianus.

Et in argento potorio non id duntaxat inesse videtur, in quo bibi possit, sed etiam quod ad praeparationem bibendi comparatum est.

Pomponius respondebat, additamenta enim sequuntur ea, quibus sunt addita. Vides, quantum semihora profecerim in studiis tuis? ut audeam tibi iuris peritissimo negotium faceßere, & contendere, ut, quae tua sunt, non sint tua: sed ego non te ex iure manu confertum voco; nihil superbe, nihil insolenter faciam, modeste & humaniter omnia. τῶν θεῶν ἐστὶ πάντα. φίλοι οἱ σοφοὶ τοῖς θεοῖς. κοινὰ τῶν φίλων πάντα. ἄρα τῶν σοφῶν πάντα. Et omnino, si a deo sunt omnia, a quo non modo mentem & bonum ingenium dari, sed vitam, quam vivimus, & spiritum, quem ducimus, nobis impertire videmus, cur nos autem tam iniuste avari sumus, aut tam odiose invidi? ut studiosis bonarum artium, qui deo sunt acceptissimi, non concedamus ea, quae, si

si edantur, nobis gloriae esse, & alius prodesse possunt, obesse certe nemini. Sed quid ego tam multis expertus toties benignitatem & liberalitatem tuam? vereor, ne sim iniurius, qui sic rogem, quasi dubitem, quin mihi pro communi bono laboranti non respondeas, quam sciam semper omnibus optime respondere. Vale.

XVIII.

FRANCISCVS CORSINIVS
AONIO PALEARIO
S. D.

HEus tu, qui perpendis momenta officiorum omnium, nonne debes mihi plurimum? Quid tibi? inquires, a quo nullum umquam beneficium. Quid ais? itane tandem? te in iudicium voco, litem intendo, vel te iudice dirimendam. Primum a te summa contentione peto, vtrum per deos neges amicitiam nostram a pueritia inceptam, cum aetate creuisse simul, longa consuetudine confirmatam, stabilitam esse multis ac magnis officiis? Vide, quid respondeas: verbum non audebis. Si concedis, vici: si negas, ego te aggeribus & vallo cingam, vineis & turribus admotis oppugnabo, ariete arcem defensionis tuae percutiam: quid, obsecro, facies, quin te dedas? Omnia tormentorum genera mihi sunt Verulis, Babuci, Turricii: etiam, si opus sit, ad te expugnandum expeditae legiones ex Hernicis tuis educuntur. Nega, fateri: quodquo te veritas, bene habet, vicimus, & quidem paruo negotio. Nam illud firmissimum est, ut idem velle, & idem nolle, sit amicorum: cum praesertim quae honeste ab amicis petuntur, optimo iure petantur. Quid est igitur, quod mihi iure non debeas? qui & amicitiam sanctissime

Pp

co-

colo, & summis laudibus ad coelum te effero. Sensisti iamdiu, me rerum tuarum lectione mirabiliter delectari. & credo, propter ea superioribus annis non semel ad me orationes tuas, cum epistola ad Lucenses misisti: quas avidissime quidem legi, & earum copiam multis tui studiosis feci. Lactasti? nam quid hoc est? cur ab eo officio discedis? Quod consuetudine fit, id etiam iure fieri aiunt. Diutius, quam nostra ferre possit amicitia, praesentis anni tuam orationem exspecto. At tu fallis opinionem meam. Qua re subiratus primum, deinde ad me rediens, coepi egomet mecum, hem, cur non ad me, ut solet? constitui tandem monere te pro amicitia, ut cum primum poteris (poteris autem cum voles) quam diligentissime orationem mihi debitam ad me mittas: id nisi feceris, caue a machinis. Eo molestus usque esse pergam, quo de amicitia fateare, & in manibus habeam orationem tuam. Vale, VII. Cal. Ianuarias. Babuci.

XX.

AONIUS PALEARIVS

FRANCISCO CORSINIO

S. D.

DElectavit me hilaritas litterarum tuarum, & ex iocis: & quod animo prompto esses ad iocandum, magnam coepi voluptatem. Feci enim ex ea re coniecturam, vos omnes recte valere, & bona spe esse: & te, quod non putaram, prouecta iam aetate, facrum studiosum rei militaris. Quod nisi te probe nossem, qui cum gladio falcato illi tuo alligaris, es omnium impedibilissimus, credidissem ego, te summum euasisse imperatorem. Ita enim aggerem, vallum, vineas, turres, arietem, legiones nominas, quasi non

non modo obsederis, sed expugnaris vrbes, castella vi pugnando ceperis, exercitum duxeris. At vero quod in eadem epistola in iudicium vocas, & litem intendis? remittis de spiritu multum, & militaribus minis, praeque te fers iuris potius quam militiae peritum. Sed nihil valde opus est, vt vel hunc, vel illum agas: cum homine, qui non modo non negat, sed faterur, immo vero praedicat, omnia se tua causa & velle & debere: qui beneuolentiam tuam imitari potest, merita adsequi numquam. Litteras minus saepe accepisti, quod nihil proximis mensibus accidit, quod scire aut tua, aut mea interesset. Qua in re tu a culpa non abes, quod mandata mea tam diligenter prosecutus es, vt sint plane exhausta: aliquid erat relinquendum, vt tua opera vti possem. Audieram praeterea vos esse in Hernicis, quo ex Herruria vix semel in anno nuncius venire potest. Postremone me excusem (dicam enim, quod est), factus sum in scribendo piger: credo occupatione muneris publici, quod mihi prorogatum est a Lucensibus in annos treis. Quid ita, inquires? tamdiu a nobis? Tu vides: credo tamen posse fieri, vt aestiuis feriis in urbem veniam, simque apud vos vniuersum triduum. Multorum dierum via est: ego tenuissima sum valetudine, iter saepe erit intermittendum, vltro citroque commeantem feriae deficient: & omnino praeterquam vt vos videam, cum quibus coniunctissime viverem, causa nulla est, cur Romae esse magnopere cupiam. Vix dici potest, quam me satietas adhuc teneat pompae curialis: incredibile odium quorundam, qui deos hominesque contemnunt, & impudentissimae viuunt: quos ego aequo animo videre non possum. Li ventosissimi passim in oculos incur-

rent.

Pp. 1

rent. Credebamus censura episcoporum coerceri libidinem hominum. Id si aliquando fiet acriter, reuiuiscet religio, iustitia abstinentia: sin minus, Romae diu me non videbis. Tu, qui ea ferre non potes, quae mirum est, vt quidam non modo perbelle forbeant, sed concoquant etiam: in Hernicis viue, fruere integritate Philonardi, sanctissimi viri: qui cum ego libentius vnum diem posuerim in villa ad Fibrenum, quam reliquum vitae tempus in omnium illorum regnis. Orationem meam, quam per litteras petis, mitterem ad te, si mihi vel tempus ad scribendum, vel seruus a manu, vel librarius esset: iis destitutus, non possum nunc mittere. Nihil tamen est, quod labores: illepidus est, & inuenusta: quae quae tamen est, melior fortasse mittetur a typographo cum ceteris breui. at hoc breui, puta esse anni spatium: aut, adhuc enim apud me sunt. Multa meum animum diuerse trahunt, mi Corfini. Si mutauero sententiam, & in aliud tempus differam editionem, nihil dubita, perferetur ad te mea manu scripta: neque committam, si tibi gratissimae sunt, ne meis nugis non expleam desiderium tuum. Vale, idibus Februar. Lucae.

XXI.

AONIVS PALEARIVS
ANDREAE ALCIATO

IVRISCONSULTO

S. D.

SI quantum benemeritis es de iure ciuili, tantum abs te amantur eius defensores, nae ego non temere in eam spem veni, vt oratio quae in L. Muracnam a me scripta est, adiungat me tibi magnis necessitudinibus. Nam etsi tua in iuris peritorum scientiam munera tot, tantaque sunt, vt in ea adspirare ne-

m

mo possit; non molestum tamen tibi esse debet, si mea opera desiderem aliqua ex parte laudibus adscribi tuis. Merita quidem sunt longe disparia, neque ego meum factum cum tuo comparo: nonnulla tamen est similitudo voluntatis, & officiorum nostrorum. Tu primus ius ciuile (quod miseris, perditisque temporibus in incredibiles tenebras ac sordes fuerat coniectum) reduxisti in conspectum hominum peritorum, & illustrasti splendore orationis: ego idem ius ciuile, quod florentissimis reipublicae romanae temporibus calumniis fuerat septum, ac circumuallatum, primus (ut opinor) oratione latina a claustris Tullianis ausus sum vindicare, ac tueri. Quamquam in ea re tua fors melior est, quod tu de superiore loco pugnas modo cum Graecis, modo cum Latinis, saepe cum barbaris hominibus, & pulcherrime vincis: ego alienissimo loco & tempore, cum deo eloquentiae contendo, nec diis nec viribus par. Tibi numquam deerunt laudatores, mihi semper obtrectatores superabunt. Sunt enim quaedam pestes hominum propensissimorum ad cauillationem & conuicium. Ab his non tam obseruabitur Ser. Sulpitius a me defensus, & M. Cato, vir integerrimus: non ius ciuile susceptum, non stoica disciplina per me erecta, & meis humeris sustentata: quam nouitas rei, quod duras partes susceperim, ausus repugnare oratori diuino, & prope coelesti. Hic ego adpello aequitatem tuam, Alciate, hic fidem tuam imploro. Si neque excutere, neque examinare licet ea, quae veteres nobis scripta reliquerunt; exiguus est campus exercitationis, nullus modus vestigandae veritatis: a qua longissime potuerunt aliquando abesse scriptores, temporis & causae seruiantes: & abfuerunt saepe, for-

tasse odio atque inuidia abducti. Vbi sunt isti Ciceronis studiosi? qui singula eius dicta, singula testimonia putant. Nihil censet Cicero iniquius, quam auctoritate & nomine pugnare. Obsecro te per fortunas, per ingenium tuum, Alciate, vt me adiuues in hac re. Ah non vides, quae mihi tempestas impendeat? quae turbae paratae sint? Nulla vnumquam fuit aetas, in qua maior copia fuerit accusatorum. Si tu consuetudinem in aduocationibus praestandis seruas, quaeso mihi aduocatus esse memineris. Solent, qui sibi periculum conflare timent, eos conuenire, a quibus consilium & auxilium expetant: ego quem adibo & colloquar? quem inuocem, aut implorem, nisi te? qui respondendo & cauendo deus mihi quidam videri soles. Oratio apud te est, non exhibet nisi iussu tuo: si eam probabis, sic te para, vt defendas. Ob dignam liberali homine doctrinam, tibi turpe arbitror, eloquentium iuris peritissimo, non sustinere iuris prudentia defensorem iuris: turpe iuris peritorum eloquentissimo, hominem, qui pro tuis artibus defendendis magnos labores suscepit, summa pericula adierit, eloquentiae armis non tegere. Sed quoniam nihil inuita Minerva tua fieri volo, si quid oratio te offendet, cupio eam suppressi: gratisimum erit, si, quid sentias, feceris me per litteras certiores. Vale.

XXII

ANDREAS ALCIATVS

IURISCONSULTVS

AONIO PALEARIO

S. D.

ORationem tuam in L. Muraenam, qua ciceroniana respondisti, avidissime legi, eaque lectione plurimum sum delectatus: non tam quod in ea pa-

patrocinium iuris ciuilis suscepisti, & contra eloquentissimum oratorem artem nostram defendisti (quamuis & id quoque argumentum nobis plurimum placuerit) quam quod veterem declamandi morem in praesentem vsu reuocas: & superioris aetatis incuria, ne infantiam dicam, obstructam controuersiarum apud rhetores viam aperis, reddisque facillimam. Quae res non solum ad comparandam dicendi facultatem pertinet, sed etiam nobis iurisconsultis admodum vtilis est. Nam responsa prudentum, puta Alexandri, Cornei, Socini, quae nunc sunt in precio, si eis legum nomenclaturam adimas, quid sunt aliud quam declamationes? paucissimi quidem ex humaniorum studiorum professoribus hoc praestare possunt. Quod si qui possint, ad iurisprudentiam, quae vberiores fructus parit, transire maluerunt, quam inter pueros fictis thematis consensescere. Vnde factum, vt pulcherrima doctrinae exercitatio interierit: quam nunc a te suscipiari, & in ora hominum tantum cum gloria reduci mehercule primum gaudeo, hocque nomine me tibi plurimum debere fateor. Nec id Tullianae auctoritati, quae apud omnes sacrosancta esse debet, quidquam obesse existimo: quandoquidem solebat ipse vltro eorum personas inducere, qui sibi aduersarentur. sic enim veritas socratico more magis elucescit. Aiebat, ni fallor, Domitius clienti, dic contra, vt duo videamur. Nihil igitur est, quod formides, mi Aoni, ne qui omnia Ciceroni tribuunt, tibi sint infesti: nam & ipse ex illis sum, qui tamen de hoc nomine valde amo. Tantum abest, vt ciceronianam maiestatem te aut imminuisse, aut vel tantillum laesisse existimem. Immo iuratus adfirmare ausim, vel in tuam sententiam descen-

surum fuisse ipsum Ciceronem : nisi argumentum
causae, quam sustinebat, aliud exposulasset. Nam
extra eum locum satis ex vniuersis eius operibus adpa-
ret, quantum semper iuri ciuili ille tribuerit. Mac-
te igitur esto, vir clarissime, qui veterem nobis elo-
quentiam repraesentas, amissam maiorum incuria
declamandi consuetudinem restituis, iuri ciuili digni-
tatem suam adseris : M. Ciceronis praeiudicatae apud
omnes existimationi non solum nihil detrahis, sed
καὶ τὸ ἀνδένεσθαι vt magis & magis refulgeat facis. Qui-
bus tot tuis virtutibus ego vnus ex studiosorum popu-
lo tantum me debere profiteor, quantum vix fando
testari possum. Vale: Ticini, Cal. Octobribus.

XXIII.

AGNIUS PALEARIVS
BERNARDINO MAFÆO

CARDINALI

S. P. D.

CVM in Hetruriam tristissimi nuntii de Flamini
obitu adferrentur, amissione optimi viri, mi-
hique amicissimi, & sermone omnium, qui studioso-
rum fortunam vel dolebant, vel miserabantur, gra-
uissime sum commotus. Vulnera enim illa, quae
ob Sadoleti & Bembi mortem acceperam, non sanata
erant : & plaga ista iniecta rationibus meis tantum
attulit doloris, quantum, si longior fuisset illius
sanctissima vita, mihi abstulisset molestiarum. Pau-
cis ante diebus quam aegrotaret, eum de me cum Lu-
censibus sermonem habuerat, vt facile intelligam,
nulla illum in re, quae ad honorem & dignitatem
meam pertineret, vnumquam defuisse. Cum in quarta-
nam etiam incidisset, eaque mollestissime afflictare-
tur, sic amice percontabatur a Lillo, quem mirifice a

me

me diligere intelligebat, ubi essem, quid facerem, quibus essem auctus liberis, qua in re adiumento esse posset? ut compertum habeam, omnia mihi fuisse ab illo, si vixisset, futura promta, & parata. Quod cum Lilius ad me scriberet, ita sum adfectus, ut nunquam ex animo meo effluere possit memoria illius viri. Acerba sane recordatio est, ingenium illud immortalitate dignum, subito extinctum esse: sed cum eius suauitatis, magnitudinis, industriae, vigilantiae, pietatis mihi in mentem venit, non possum a dulcissima cogitatione diuelli. Neque vero est aliud, quod hoc tempore libentius faciam, quam de Flaminio cogitare, & loqui: hac una ratione adquiesco, & lenio desiderium meum. Cumque mihi exhauriri incredibilem dolorem ob interitum trium clarissimorum hominum non posse videam, insidior mihi ipse: & tantisper certe, dum illorum diuinas & coelestes virtutes memoria repeto, & animo complector, abduco atque auerto me a tristitia temporum, quibus florentissimos viros amisimus, qui futuri sint, non videmus: de quibus quid cogitem, noli tu quaerere pro sapientia tua. Sicuti enim, cum aliquot continuis annis ubertate agrorum, & coeli temperatione, frugum & fructuum copia exstitit, multis postea sequentibus conuersione rerum angustissime omnia proueniunt; sic, cum haec aetas eos oratores, & poetas tulerit, ut nulla multis saeculis fuerit feracior, tempestatibus his coortis magnam ego futuram vereor inopiam ingeniorum. Nolo omnia colligere, quae tu acutissime perspicis: tantum dicam, nullos Bembos, nullos Sadoletos, nullos Flaminios renasci, & istis occidentibus solem excidisse e mundo. De Polo, sanctissimo, collega tuo, nihil accepi, quoniam

nam pacto tulérít Flaminii mortem. Vir est fortis, & grauis, summa sapientia praeditus; sed magna est vis necessitudinis, amoris, & caritatis. Quid homini acerbius poterat accidere? iste vero quotidie est conueniendus, qui integritate vitae, sinceritate animi, excellentia studiorum, bonis omnibus est acceptus: tibi, qui omnium ingenuarum artium, omnis politoris humanitatis semper studiosissimus fuisti, carissimus esse debet. Collige quidquid habes ad consolandum: multa sunt in te adiumenta doctrinae, multa naturae, quibus leuare moerore afflictum potes: sed maxime hilaritate vultus, & festiuitate orationis. Omnia adhibenda sunt diligenter: eius absentis luctum, squaloremque adspicio. Quam vellem ego nunc Romae, reliquias istas aureae aetatis quotidie viderem, & salutarem: teque in primis, quem ob singularem virtutem, dignitatem, & amplitudinem colo, & obseruo: quo vno incolumi, bene consultum a diis immortalibus esse arbitror mihi, & liberis meis: quod multum licet detractum sit morte clarissimorum hominum, tamen nihilominus satis relictum est pietate ista erga me, & perspectissima beneuolentia tua. Vale, nonis Martiis, Lucae.

XXIII.

BERNARDINVS MAFAEVS

CARDINALIS.

AONIO PALEARIO

S. D.

CVM Lilius, vir omni humanitatis atque officii genere ornatissimus, ad me nonnumquam veniat, illius quidem adspectus mihi & sermo, cum semper alias solet esse iucundissimus: tum vero numquam iucundior fuit, quam cum proxime de te mecum

cum locutus est, litterasque a te mihi reddidit. Quas ego sic accepi, ut optatissimum munus aliquod accipere mihi videretur: sic legi, ut summa earum elegantia & grauitate mirifice caperer: quibus tu dolenter admodum, atque amanter, Flaminii, hominis & doctissimi & sanctissimi, obitum deploras: & eum ceterorum, ad quos tanti viri amissionis damnum pertinet, tum vero tuam ipsius vicem praecipue doles. Et quidem illius viri mors litteris, ob praestantem doctrinae omnis, atque ingenii elegantiam: religioni, ob admirabilem morum & vitae sanctimoniam, ac pietatem: bonis omnibus, ob singularem erga eos, in quibus inesset aliqua virtutis significatio, animi studiique propensionem, tantum detrimenti attulit, ut nulla re satis unquam resarciri posse videatur. Sed quando ipse tam pie, christianeque decessit e vita, ut prope nefas sit dubitare, illum summam vitae huius miseriam atque calamitatem, cum infinita aevi sempiterni beatitudine atque felicitate commutasse: nos quidem, qui eum amamus, multo magis laetari oportet tanto illius bono, quam villo nostro commoueri incommodo: praesertim cum tot ille, tamque praeclara ingenii sui, atque doctrinae monumenta in omni fere litterarum genere reliquerit, ut iucundissima eorum lectione facile omnis abstergi possit animi nostri moeror, atque tristitia. Haec cum in primis Polo, collegae meo, multaue praeterea suppetant doloris sui ex Flaminii morte accepti solatia, & illa quidem eo maiora, quo ipse & plura habet, & praestantiora tum sanctitatis, tum doctrinae praesidia, atque adiumenta: an censes tu, virum hunc aut mea, aut alterius cuiusquam consolatione indigere? cuius quidem virtus multis iam, & grauis-

simis

simis periculis, detrimentis, iniuriis, tamquam aurum igni explorata, atque spectata, sic late nitet, sic fulget, ut apud omnes cum admirationem maximam, tum vero mirificos sui amores excitet: ut non tam quidem ob res aduersas eius vicem dolendum, quam de tanta animi fortitudine atque constantia illi gratulandum esse videatur. Ad eum tamen misi epistolam tuam: in qua ille cum summum tuum erga se studium, atque obseruantiam valde amauit, tum scribendielegantiam magnopere laudauit. Quod autem ad te ipsum attinet, mi Aoni, sic velim tibi penitus persuadeas, me omnibus in rebus iis, quae ad rationes tuas, & commoda pertinebunt, diligenter curaturum: ut quam de meo erga te amore, beneuolentiaque opinionem habes, ea te numquam fallat: utque in me vno facile omnium amicorum tuorum, quos amisisse te doles, studia atque officia cognoscas. Vale. Romae, xii. Cal. Maias. Lampridium nostrum exosculare.

XXV.

M. CASALIS

VIDOTTIS SVIS

S. D.

IAm lucēbat, cum ex oppido Collino sum egressus.

Lucam veni, antequam ad uespera sceret: praetolauerat tamen Pterix, quae res auxit suspicionem Aonio, de uxoris morte. Nam cum a Pterige accessisset e dolore illam laborare, & ego subsequutus post treis horas venissem sudanti equo, coenosis cothurnis: ubi me vidit, exanimatus, magnam vim lacrimarum profundere, & clamare coepit, hem mea vita, mea lux, meum desiderium. Cum grauissime febri & lateris dolore affligeretur, in alteram partem

lec-

lecti se prouoluens, puluinum amplexus, neque Pre-
rigi, neque mihi adfirmanti de vxoris vita, fidem ha-
buit. Ego, etsi maxime volebam vultum mihi laetum
ingere, & vocem constantem: cum tamen viderem
hominem mihi carissimum febrī & lateris dolore ar-
dere, fateor non potuisse. Nihil tamen omisi eo-
rum, quae consolationem adferre possunt. Nam vt
bono animo esset, multa dixi, & iuraui me non men-
tiri. Vxori adesse partum, & esse difficilem: tamen
obstetrices bene sperare. Quin etiam ipsius vxoris
rogatu me venisse, vt eum, cum primum per valetu-
dinem liceret, ad sese adducerem. His paullulum
recreari visus est: neque tamen deponere metum, &
dubitare, dari sibi verba. Opinor, vel potius intel-
ligo, nostro aduentu accessionem morbi factam. Nam
coenantibus nobis quodammodo despondere ani-
mum, & fixis oculis intueri, & luctuose creberrime
suspirare coepit. Cum ad multam noctem adfuisse-
mus, & nihil de dolore ac febrī remitteretur, nos, qui
de viā fessi eramus, cubitum iuimus: ipse tertia fere
vigilia, vt a serua accepimus, paginam & atramen-
tum cum calamo sibi adferri iussit, quasi aliquid scrip-
turus: cum partem nullam noctis quicuiisset, paullo
ante lucem in superius conclaue lectum exportari ius-
sit, in quo est imago vxoris suae: quem ingressus, su-
dare coepit, neque multo post dormire. Dum alia
quaereremus, incidimus in pagellam, in qua erant
hi versus, vacillantibus litteris: quos ad vos mittimus,
vt admiremini viri amorem & pietatem in vxorem:
eamque, si viuit, consolemini. Cui si quid huma-
nitus acciderit, secus ac volumus, sit aliquid etiam
quod vos consoletur.

Non

*Ni mihi spem Christus faceret, quam vita secuta es,
 Non possem abrupto viuere coniugio:
 Ille mihi te olim redituram in luminis oras
 Pollicitus, dulci pascit amore animum:
 Interea Aonium venientem cur sibus ad te
 Exspecta campis vxor in Elysiis.*

Sed vtinam hic valeat, & ista viuat: quae si peperit, aduentare omnino, ac prope adesse debent aliqui cum litteris vestris. Nos hic, vt ego pro Pterige quoque pollicear, nulla in re deerimus: etsi fortasse nihil opus erit opera nostra. Ea natura est huius morbi, vt simulatq. declinare coepit, illico euanescat. Deos quaesumus, vt cito ad vos optatissimi & iucundissimi nuntii reuertamur. XXVI.

ORGETORIX SPHINTER
 AONIO PALEARIO
 S. D.

EThi ego haec coram potius tecum, quam per litteras agere voluisssem: impediuit tamen me post Sadoleti mortem cursus iste in Germaniam, in qua nunc tot negotiis distineor, vt non queam auelli, planeque nesciam, quando in Italiam sim rediturus. Coloniam veni mi nonas Ianuarias: idibus ad Laurenum scripsi, a quo puto ad te missum exemplum mearum litterarum, cum Henrici collectione: quo viro (mihi crede) nihil potest fieri studiosius, nihil amantius tui. Habet is in Pannonia negotia magna, atque ampla: & propterea patrocinia clarissimorum hominum. Cum superiore anno in curia Ferdinandi regis fuisset, putabat hic, vt te obseruat, aliquid esse tui nominis: sed mirum in ea silentium de tuis libris. Neminem inuenit, ad cuius manus tua scripta peruenerint. Rogabat de Vergerio, quem bonum virum & litteratum

tum omnes dicebant: sed ab eo in curia per diu nihil fuisset litterarum. Quid est? ita viam ut libelli tui ad regem non sunt adlati. Vergerius vel habuit minus fideles tabellarios, vel regi noluit esse molestus scribendo: vel aliterius opera usus est, cuius non fuit opera. Solet enim fieri, ut qui in aliquo honore ac precio sunt apud principes, nihil obtundant aliorum causa: ut si usu veniat, totos occupent sua. Tu, cum tanto intervallo disiunctus esses, sperasti, quasi abesses iter unius diei, libros posse ferri fideliter, litteras dari, commendatione comparari gratiam. Ego id mihi non sumo, ut tibi consilium dem: sed ut puto, posthac sapientius facies, si in commendationibus istis habueris minimum spei. Nolo plura. Falsus es, si hic meliores esse res credis, quam in Italia. De Henrici collectione scripsi ad Laurenium, de qua nunc ad te paucis: quod non verear permagna a te fieri amicorum *εὐδοκίαν*. Ego nihil arbitror bono viro esse iucundius, quam amari a bonis, quorum ubique mira paucitas est. Memorare possem, quibus a regibus desideratum est par amicorum: tu cum habeas, non amabis? Quos ergo? purpuratos istos? qui quam grati & memores sint, tu iam sentis, nos quotidie experimur. Mirifica sunt officia tenuiorum, domestica, publica, in studiis, in litteris: in primis non ficta benevolentia, animus sincerus ac simplex, qui amico honestissime cupiunt, pro quo etiam mori possunt. Ad hoc genus hominum te refer, sis, amandum & colendum. Scito abs te expectari dialogos, *καὶ τὰ μέλη*, quibus nos etiam exornemur: proinde si quid parturient tuae musae, fac, ut memineris.

Vale.

XXVII.

XXVII.

AONIVS PALEARIVS

ORGETORIGI SPHINTERI

S. D.

Mirificus amor tuus omni ex parte se ostendit in his litteris, quas ad Laurenium, quas ad me, proxime Colonia dedisti. Iniustus est, si quis istas provincias, quas humanitas expoliuit, & litterarum lumen accendit, in quibus tales homines nascuntur, barbaras adpellet. Ego, mediusfidius, nihil puto fieri posse suavius ingenio tuo. Quamdiu fui Patauii, & tu Venetiis, quid proficisci potuit ab homine summa humanitate temperato, quod abs te non sit profectum & effectum? Nunc vero, quod ab extremis Pannoniae finibus excitaueris nobilissimum iuuenem, & doctissimum, florentem opibus, propinquis, amicis, ad me colendum, & obseruandum: quanti putas a me fieri humanitatem istam, & pietatem? quam ob rem ego te, & Henricum tuum, vel potius nostrum, arctissime complector: si corpore non possum, animo certe quantum queo. Vtinam tanto interuallo non essemus disiuncti: haberem profecto, ut tu dicis, par amicorum, quibus cum ego tam libenter viuerem, quam cum diis immortalibus. Quod si aliquando te istis negotiis explicaueris, ut redeas in Italiam, obsecro, multo ante certio rem me fac per litteras, ut quam longissime tibi obuiam veniam. De libris meis aut est, quod dicis, aut non multo secus. Vbi sunt illa antiqua patrocinia litteratorum? quibus caput extollere, & erigere se scriptores solebant? O spem fallacem, o inanes cogitationes meas, si tantus labor est exsudandus, ut ad eos, quibus dicata sunt mea scripta, perueniant? Vergerius

rius nullam causam sustinet: quem ego cognoui semper cum doctum, tum bonum virum, plenum officii ac diligentiae. Quem igitur, inquires, accusas? Neminem, praeter fortunam. Video id euenisse, quod scribentibus nobis eos libros commeminit Bembus. Spes tamen adhuc est, si Maximilianus in Italiam venerit, posse fieri, ut ad regem perferantur. Iuuenis est pius, felix, augustus, sapiens: num non leger, quae annos abhinc sexdecim sum auguratus? num contemnet hanc animi mei propensionem in Austrios suos? non credo. Si quae de Insucribus dicuntur, vera sunt, spero, omnia fore melius. Magnos audio conuentus agi in Germania. Tu si quid habes, & maxime ab Henrico, da aliquid litterarum. Nos quidquid erit, sic feremus, ut mortales. Illud tamen, quod mones, curabimus, quasi numquam morituri: ut omnes intelligant, nihil nos maluisse, quam amicis, qui de nobis optime meriti sunt, gratiam referre. Id quoniam adsequi non potuimus, ut memores & grati essemus, retulisse tamquam in accepti tabulas, & versibus & soluta oratione prodidisse memoriae, quantum cuique deberemus. Vale.

XXVIII.

AONIVS PALEARIVS
PTERIGI GALLO

FAMILIARI SVO

S. D.

SItu vales, & vxor, liberique nostri valent, bene est: ego coeli huius grauitatem ferre non possum. Bonam valetudinem, mi Pterix, amisi: quotidie aegroto magis, neque inedia neque purgationibus leuor. Noctu me pituita enecat, nonnumquam etiam interdium: saepissime latus dolet. Ad haec mala quidam

Qq

mae-

moeror accedit prope continuus, qui misere angit animum meum, vel aegritudine ipsa, in quam vis morbi conuersa est: vel quod optimos & amicissimos viros, qui proximis superioribus annis interierunt, Sadoletum, Bembum, Flaminium, Sfondatrum desidero, robora illa defensionis meae, praesidia illa scriptorum meorum: vel quod maleuolorum & inuidorum plena sunt omnia, in quos incidere aliquando necesse est: cupio volare ad vos. Non est credibile, quam me studiorum taedeat. Dies totos in aplicatione Ceciniana conteremus: vel si placebit mane, aut inclinatio in pomeridianum tempus die, cum Lampidio & Phaetro, suauissimis pueris, & cum mulieribus nostris circum villulas errabimus, Exercitationibus intermissis certe in id morbi sum delapsus. Hic pluuiis complures dies coortis, pedem porta efferre non possumus: plus istic semper est serenitatis. Video, ut scribis, a colonis nostris aduentum meum amanter expectari. Nullis cum hominibus sum aequè libenter, quam cum istis: qui etsi non sunt cupiditatibus expertes, sunt tamen prae nobis beati. Fac hortum parent, ut olusculis nos queant pascere. Urbanis sumtibus plane sum exhaustus. helluellas, cochleas, ova, pisces, pullos, turdos rus suppeditabit: & omnino coenae salubriores & suauiores sunt ex his, quae ex terra nascuntur, aut aluntur domi, aut a nobis ipsis retibus comparantur, quam quae e macello petuntur. Quod si lautius velimus accumbere, erit tyrotarichus ille tuus obsonium regium: qui si facile concoqui non poterit, rusticabimur. Opus faciemus, ut defatigemur, eum usque ut concoquamus. Proinde tu te para: cura, ut ruri ferrula sit, securis, cuneus, bidens, rastrum, ligo. Interea dum non bel-

-lif-

lissime nos habemus, seramus arbores, alteri saeculo profuturas. Vale.

XXVIII^aAONIUS PALEARIVS
CAELIO SECVNDO CVRIONI

S. D.

Mitto cum his litteris effigiem Dorotheae filiae tuae: verum, vt antea ad te scripsi, *ἐμψυχον ἄτεχνον*. Equidem si initio adfuissem, alteram tantum oris partem a vertice per mediam frontem & mentum (vt aiunt) ducto filo pingi voluissem, quod in antiquis numismatis factum videmus. Opinio tamen est fere omnium huius temporis pictorum, formam totam propius exprimi κατ' ἐπιείκελιν, vt vterque oculus atque integrum os adpareat. Omnino est aliqua oris similitudo: sed longe forma praestat Dorothea, in vultu; qui, vt physici monent, est animi index. Inest mirificus quidam pudor, in oculorum motu matronalis grauitas, maior certe quam eius fert aetas. In grauitate quoque mira humanitas, & incredibilis venustas. Non est eius facies suffusa rubore, vt simulacrum ostendit: color est suavis & verus, vegetae ac lucidae cutis, optima scilicet totius corporis temperatione. Si quis virginem intuetur, illico roseus in vultu, & vt Diogenes dicere solebat, ipsius emicat virtutis color. Statura neque admodum procera, neque parua (est enim, vt scis, annos nata decem) neque tenui corpore, neque obeso nimis, sed agili, atque expedito: apta denique figura membrorum, quam Graeci nostri *συμμετρίαν* vocant. Illud vero, quod pluris faciendum est, immo quod caput est, & in quo posita sunt omnia, non praeteribo: duas habet duces ac magistras, Angelam & Felicem, lectissimas fe-

Qq 2

mi-

minas, quae puellam ingenue & liberaliter educant, & ferunt in oculis. Numquam vidi parentes indulgentiores, & quae a liberis ita amari velint, ac istae a tuis. Ferrent id moleste, si audirent: nam vtraque Dorotheam filiam suam adpellat: cumque liberis careant, certant ambae amore, & officiis inter se, in alenda & ornanda puella. Deus, princeps & rex omnium saeculorum, eas tueatur, ac seruet. Neque enim multas habet haec aetas tanta caritate flagrant: quae hodie, quantum video, apud omnes gentes defebuit, vel extincta potius est. Dominus noster, Iesus Christus, qui potest, nos iuuet, & sua ope sustentet. De rebus meis nihil scribo, quod binas te de his litteras accepisse arbitror. Vale.

XXX.

AONIUS-PALEARIVS

LAMPRIDIO DOROTHEO ET PHAF-
DRO THEOPHILO PALEARIIIS
LIBERIS ET ANIMIS SVIS

S. D.

MÉdiolanum veni xvr. Cal. Nouembr. adspectus vrbis ita mihi placuit, vt, nisi me vos, carissima pignora, arctissime teneretis, faeile possem capi, & Hetruriae obliuisci: sed nullus locus, nullus conuentus tam celebris est, qui sine vobis mihi non videatur desertus, & solitudo mera. Crassus nos amantissime accepit, apud quem adhuc sumus: eius consilio freti senatores omnes domum singillatim visimus & salutauimus: qui me contra perhumaniter sunt complexi & honorifice resalutarunt: magni heroes. Ante diem IIII. Cal. orationem habui in templo virginis a Scala, frequentissimo senatu, praesidibus, praetoribus, tribunis aetariis, omnibus denique ordi-

diatribis adhibitis, aduocatis collegiis iurisperitorum, & philosophorum: tantus fuit concursus ciuium, ut non modo in templo, sed in compitis ac viis, quibus sex in aedem itur, angustissime staretur: postridie eius diei deductus sum in gymnasium publicum, in quo, ut primus comes Mediolanensis mihi narrauit, D. Aurelius Augustinus hoc idem munus sustinuit, quod mihi est a senatu impositum, nisi quod illi etant latini tantum auctores interpretandi, mihi etiam graeci. Quod eo scribo, ut nostros, qui de me solliciti sunt, certiores faciatis, & ut vos ipsi excitetis ad virtutem & studium litterarum, quod vobis vnum a me patrimonium erit: fortunae exiguae nostrae sunt, praediola amoena potius quam fructuosa, quae adflicta bello Senensi proximo, sine pecore, vix familiam alunt: vectigal oppidanum duplicatum est, tributum saepe imperatur maius, quam vires nostrae ferant. quo loco res sit, videtis. Nam de sororibus quid dicam? grandiusculae sunt, & propediem in alias familias mittendae, eas dotem sequi oportet, domi non est teruncius: si frumentum angustius prouenerit, in parsimonia summum praesidium: ego quoque minores sumtus faciam, ut aliquid de stipendio meo corradam, quamquam hoc male habet: diuturnitas belli gallici efficit omnia mihi duriora: si generi, quales volumus, inuenientur, mercatores Lucenses, honestissimi homines, pecuniam suppeditabunt, ne ab omnibus rebus imparati esse videamur: horum liberalitas splendorem vincit magnorum regum: tuum est, mi Lampridi, qui es natu maior, si quam relaxationem mea absentia fieri animaduertes, resarcire & beneuolentiam confirmare scribendo: non plus flores, ut aiunt, roscido humore sustentantur, quam a-

micitiae, ne elanguescant, adpellando & salutando. Matrem tuam, lectissimam feminam, magna animi fortitudine, sed tamen feminam, si opus est, consolare: virgines custodi: Phaedrum suauissimum puerum, vide, ne abripiant ac depravent adolescentium sodalitates, te ne auferant quorundam consilia: hoc vno minus sum felix, quod vobis infirmioribus absum domo: cuius tu, id aetatis, si optimus eris gubernator & moderator, vel hoc ipso superabo omnium fortunam, quod viuens prudensque videbo, quod alii auent scire, ubi e vita decesserint. De colonis probo consilium matris, sine qua nihil fieri volo, eius imperium reueremini, &, quod vobis parens est, & quod mea mihi vita est carior. De studiis vestris magnam cepi voluptatem, cupio enim te, Lampridi, daturum operam philosophiae, erudiri plus litteris graecis, & Phaedrum studiosum (vt spero) iuris civilis, magis exornari latinis, vt omnes homines intelligant, non modo filios mihi iucundissimos obligasse, sed alumnos etiam disciplinae meae.

AD
EPISTOLAS AONII PALEARII
ACCESSIONIS NOVAE

*Ex epistolis Cl. virorum a Io. Michaelē Bruto editis
Lugduni apud Gryphum MDLXXI*

I.
AONIUS PALEARIVS
ANDREAE MARINO
S. D.

Etsi magnam, mi Andrea, gloriam consecutus videor, quod vulgo hominum opinio me socium

um laudibus adscribat tuis; tamen ex eo vel maximam voluptatem capio, quod talem mihi in te instituendo socium, comitemque fortuna praebuit, ut te praestantissimum, singularemque in omni genere laudis iuuenem futurum non dubitem. Neminem video (video autem quotidie prope infinitos), qui Mediolanum veniunt, veteres amicos vel Lygures tuos, vel Hetruscos meos, qui cum de te audierunt, quae volumus, & optamus, non mihi continuo gratulentur, quod mihi Rorarium socium fortuna concesserit. Negant enim se dubitare, quin usus quotidianus multum possit in quouis homine: in adolescente vero plurimum consuetudo domestica. Quibus ego quamquam possum verissime respondere, immo vero respondeo, te, quae facias, bonitate ingenii facere, quae vel in te cum aetate accreuit simul, vel si tecum nata est, quotidie magis elucescit; tamen ne vel meae diligentiae, qua patrem tuum cohortabar, ut talem virum conduceret, neve bonae fortunae tuae, quae talem obtulit, faciam iniuriam, non plane nego aliquid nostra opera accessisse. Nam ego, & Rorarius quasi boni agricolae praestitimus,

--- *Ne mala culmos*

Effet rubiga, segnisque horreret in arvis

Carduus, intereunt segetes, subit aspera silvae,

Lappaeque tribulique.

Nosti cetera: quae eo libentius commemoro, quod non sunt aliena a dignitate tua: siquidem Achilli graecorum fortissimo honestum fuit a Chirone educari, & Alexandro Macedoni omnium saeculorum principi perhonorificum, summa observantia coluisse philosophos. Quamobrem a te petimus, ut in hanc haereditatem gloriae tuae, nos aliqua ex parte venire

patiare, qua communicata nobiscum, non modo non imminuetur, sed potius augebitur: nihil enim probo adolescenti honestius, aut laudabilius, quam habere apud se matura aetate viros, quasi testes continentiae suae. Quare valde probo, siue domi, siue foris es, quod tibi semper adesse Rorarium iubeas vel sodalem, vel consultorem, & suauissimum conuiuiam. Quod vero ad me quotidie ventites, & omnibus officiis prosequare humanitatis, tantum te amo, quantum tu magis intelligere potes, quam ego dicere: tuis enim factis ita incendor, ut nihil possit excogitari ardentius: nullus, mihi crede, relictus est amori meo locus augendi. Quae cum ita sint, debemus omnino tibi, ut pro Rorario etiam loquar, gratulari, & gratias agere, & nobis gaudere, quod florentissimum habeamus alumnum disciplinae nostrae: contigit enim tibi, quod multis saeculis haud scio, an nemini, ut summum ingenium cum summa probitate coniunctum sit: in quem vnum cum omnes suas copias fortuna transfuderit, intelligere debes, nos summa spe esse, quod non possis deserere eos, a quibus initium profectum est laudum, & virtutum tuarum. Vale.

II.

ANDREAS MARINVS

AONIO PALEARIO

S. P. D.

Quantam voluptatem ex tuis litteris cepi, cum Rorarius adhuc nobiscum esset, tantum post eius discessum, cum in easdem incidissem, & relegissem, doloris accepi. Est ita profecto, ut dicis, Aoni, neque consultor prudentior, neque comior sodalis, neque suauior conuiua Rorario inueniri potest: nam est in praecuidendo oculatissimus, in colloquendo iucun-

cundus, in conuictu quotidiano perurbanus : homo integer, & ambitionis plane hostis est, numquam simulator, ac dissimulator : sed eodem semper animo ac fronte, quod de Socrate accepimus, qualis mane domo exibat, talis vesperi redibat domum. Refrigrant mihi desiderium tuae litterae, & quamquam renouant dolorem; tamen non possum mihi temperare, quin eas saepe, & vero saepius legam. Grimaldus in Hispanias proficiscitur. Puto posse fieri. ut hic sit cum fratre, ille ad nos redeat, praesertim si fratri commorandum sit apud regem, qui compositis rebus quibusdam prouincialibus ad Belgas dicitur rediturus, quod etiam nunc incertum est, neque quidquam adfirmari potest prius, quam nouerimus, ubi nuptiae futurae sint: quae si luctu regio in alterum annum differentur, opinione celerius Rorarius ad nos redibit: quem diem ego si videro, caue putes, me quidquam fieri posse laetius. Hac ego oblector specula, & lenio desiderium meum: quod melius feram, si tu, qui nullum facis finem laudandi, & colendi Rorarii, tamdiu apud me fueris, quamdiu potes: potes autem eo tempore, quo interpretationibus publicis non sis impeditus: quod totum ut apud me ponas, te vehementer etiam, atque etiam rogo. Vale. Mediolani, X. Cal. Decembris, anno domini M. D. LVIII.

III.

FRANCISCVS LVISINVS

AONIO PALEARIO

S. P. D.

ET si necesse non fuit litteras ad te dare, ut me veterem nostram amicitiam colere intelligeres; tamen cum ex Hispania Brutus ad te veniret, non putavi mi-

Qq 5

hi

hi esse committendum, ut eum, qui tui valde studiosus est, meique amantissimus, sine meis litteris dimitterem: quibus tibi meam illam in te amando constantem voluntatem non esse immutatam significarem. Quis enim sit tam ineptus, qui te perpetuo quodam studio non amet? qui tua causa non velit omnia? Id me praestare necessitudini nostrae, Brutus tibi, qui meos omnes sensus tenet, erit testis. Nam cum Germaniam, & Belgarum rationem peragrarem, cum essem in Britannia: ne viuam, si mihi umquam animo excidit iucundissimi sermonis tui recordatio, quo Octauiani populi conuiuium, cum apud eum ambo Mediolani accubuissemus, condiuisti. Legeram ego antea tuos libros, quibus quantum eruditione valeres, quantum excelleres eloquentia, testatum omnibus reliquisti: tum vero mihi primum contigit, ut ingenii tui suauitate perfruerer. Quare ii mihi semper felices visi sunt, qui te uti familiariter, & multarum, maximarumque rerum praecepta ex tuis haurire fontibus possent. Tantam ego commoditatem Andreae Marino in primis gratulor, cuius mihi adolescentis praestantiam Brutus singularibus verbis commendauit. Is ut vir doctissimus est, ita ingenium habet peracre in iudicandis hominum virtutibus. Bruti ego testimonio facile, ut credam, adducor, Marinum sibi in adolescentia clarissimarum virtutum praesidia, atque ornamenta comparasse, eiusque laudem illustri iam loco sitam esse. Utinam mihi iam liceret, tot itinerum laboribus, & nauigandi iactatione defesso, ad vos, Paleari, ad vos redire: quae tamen mihi facultas ita adhuc praecisa est, ut optandum mihi potius videatur, ut ducere ad illud tempus spiritum possim. Sed de rerum mearum statu ex Bru-

to

to ipso audies, qui iam cum cothurnis adest, & calcaribus, ut mutatis ad celeritatem equis primum in Galliam, deinde in Italiam percurrat. Vale. Toleti, idibus Ianuarii M. D. LX.

III.

AONIVS PALEARIVS
FRANCISCO LVISINO

S. P. D.

Reditae mihi fuerunt ab Andrea Marino litterae tuae, quibus ego legendis tam sum delectatus, quam si te audissem loquentem: habent enim atticum leporem & singularem humanitatem, qua tu semper mihi abundas. Quod si Brutus idem tuus, & idem noster usquam gentium adparuisset; lenissem ego aliqua ex parte desiderium meum. Nam cum is valde te amet, & vnice abs te ametur ob vitae, & ingenii similitudinem, te ipsum videre visus essem: multa praeterea oratione sua subsecutus, quasi Menelaus Homericus mihi narrasset omnem istam nauigationem, qua e Belgis in Britanniam, & Hispaniam transmisisti. De Gregorio vero meo, dii boni! quam iucunde accepissem, quod ab aliis nuntiatur, eum bellissime habere, qui cum a nobis discessit stomacho erat delicatiore: nimirum iste aer aptus est ad concoquendum: nam Hispania calidior est, quam Italia nostra, quod ad oceanum sit exposita & spectet ad occidentem solem. Quamobrem sunt Hispani acriores in rebus gerendis, minusque eorum animi emolliuntur in prouincia omnium humanissima: non est credibile, quantum sit istic heroicae virtutis, cuius proprium est imperare: vnde aucta est ista prouincia regnis. Subinvideo tibi, quod apud eos es, quorum gratia tua virtus fieri potest illustrior accessione fortu-

tunae, & dignitatis: nos hic mediocri stipendio addicti sumus publicis interpretationibus graecis, & latinis, nolo dicere, me quantum hic operis fiat, poenitet. Nam nobilitate discipulorum floremus, neque operam lusimus: latine, & graece scribunt adolescentes. Ex qua re ut voluptatem capias, mitto ad te quaedam *πρόγυμνάσματα*, & ut simul doleas vicem nostram, quod pro quotidiano labore, cum tam exigua merces in annum proposita sit, in ea exigenda tantus sit exsudandus labor, ut me iam vitae tædeat. Velim de Rorario quaeras, quot adeundi, & conueniendi quaestoris indignitates feramus, quam ad fores quotidie pendeamus aerarii: quod quidem bonarum litterarum studiosis acerbum est, mihi quidem non honestum. Quae ad te scribo libentius, ut te consolere, ferasque omnia toleranter, & cum tuorum laborum in mentem venit, possis nostros recordari: nam licet non tu quidem molestia vacuus, es tamen prae nobis beatus. Sed maluissem ego de tuis cum Bruto: qui si ad me venerit, post vnum, atque alterum osculum, ut sciam, quid factum est opus, rogabitur a me diligenter de toto sensu animi tui. Vale.

V.

ORGETORIX SPHINTER
CAROLO LAVRENO

S. D.

Cum proxime ex vrbe in Germaniam venissem, vidi in manibus doctorum hominum esse orationem Aonii Palearii in L. Muraenam, quam superiore mense Mediolani legeram cum tanta animi mei voluptate, quanta soleo illius omnia. Quid quaeris? eadem audiui, quae Mediolani. qui praestanti iudicio sunt, adserunt, si reuiuiscat M. Tullius, iturum e-

um

um in Aonii sententiam, si iudex detur, condemnaturum esse Muraenam. Qui obseruantissimi sunt purae castaeque elocutionis, aiunt, se non dubitare, si optimis illa temporibus, quibus lingua latina floruit, sic scripta fuisset, futuram fuisse in honore & precio. Laudant omnes dicendi genus seuerum & graue, numerum in coelum tollunt: laudant suauitatem ingenii, quod antiquum obtineat, & repraesentet mirificum ciuem romanum: quod reipubl. timeat, quod augeat periculum: quod vereatur, ne absoluto Muraena milites, qui posthac duces sequentur, incendant imperatores prauis cupiditatibus: quod omnibus vestigiis adsequatur & diuinet interitum libertatis. fingat tamen, qui legit, se eo tempore esse, quo iudicium illud fuit: quo maxime haec dici vel potuerunt, vel debuerunt. Henricus noster, qua est diligentia, perfecta omni M. Tullii oratione pro Muraena, obseruauit singillatim ea, quibus Cicero conabatur traducere mentes iudicum, argumenta: singillatim in ius ciuile, & disciplinam stoicam, omniaque veluti in tabulas accepti & expensi retulit, ut quiuis videat, quam diligenter ad omnia sit responsum. Si ad Aonium scribis, obsecro, significes, vulgatam prope esse orationem. Quid exspectat? nisi occurrit, praedico propediem exituram: suae prudentiae est, ut oratio emendata ad typographos veniat. Roges etiam meo nomine, ne Henricum contemnat: aut enim Henrici collectio, aut tota M. Tullii oratio praemittenda est: ut iis in promptu sit, qui nosse velint, quibus argumentis iurisperitorum facultas, & stoicorum disciplina oppugnatur, quibus rationibus defenditur. puto hac re imminui laborem studiosorum. Permagnum enim refert, si quid est conquirendum, an libellus

Ips fit in manibus, an petendus aliunde. Colonia,
idibus Ianuariis. Vale.

VI.

Quae sequuntur sunt ex epistolis Sadoleti.

IAC. SADOLETVS

EPISC. CARPENT.

LAZARO BONAMICO

S. P. D.

EX tuis litteris idibus Martiis datis, quas ego paullo ante idus Maias accepi illum facio quaestum, quod optimi & doctissimi viri Aonii Palearii amicitia auctus sum. Quem ego, me hercule hominem plurimi facio, vel propter eius virtutem atque doctrinam, in suoque genere scribendi elegantiam; vel quod ea sunt illius animi erga me indicia ac monumenta, ut non modo amare, sed gratiam illi etiam habere sim compulsus, si tamen compellitur, qui libenter quid facit, & studiose. Amo certe illum, & gratiam praeterea habeo: ita de me ipse meritus est. Qui etiam si nullo suo officio me sibi deuinxisset, propter ingenium tamen, propter optimarum artium scientiam mihi erat amandus. Nunc quid me facere oportet, cum tanto me obstinuerit merito? Atque is quod tuam commendationem intercedere voluit in nostra amicitia concilianda, quamquam tu illi vere ac constanter id esse opus negasti: tamen ipse non nihil vidit. Siue enim quod ita iure fieri a me debere intelligit, siue quod animum meum erga te habet exploratum, sensit id, quod verissimum est, nullam esse tantam virtutis commendationem apud me, quae non tuo testimonio multo fiat vberior. Itaque illum, quem sponte & per se iure quidem optimo antea dilexissem, tua nunc commendatione habeo cariorem.

Quid

Quid autem de eo, deque eius scriptis sentiam, scribo ad ipsum quidem copiosius: sunt enim illa a me diligentissime perlecta. Sed tibi quoque breuiter dico, probari mihi mirifice cum ingenium hominis, & in scribendo elegantiam; tum illud in primis religionis studium, quod prae se fert: quod quidem vbicunque adest, illa mihi & plena & graua & pererudita videntur esse. Phaedrum meum, quod sis ad calculos iudicii & prudentiae tuae denuo retocaturus, valde laetor: magnamque in tua consideratione & diligentia eius expoliendi spem habeo. Tantum a te peto pro iure amicitiae nostrae, ut ne ambitiose, neue erga me nimium indulgenter eum corrigas. Marcum Fortiacum gaudeo tibi esse cordi: certe mihi magnae voluptati est, tuum de illo adolescente iudicium cum ea opinione, quam semper de eo habui, conuenire. Eum tibi ne commendo quidem, video enim esse satis commendatum, vel ex eo, quod contubernio tibi coniunctus est. Paullus & te amat, & memoriam tui seruat quam debet, tuque crebro in sermonibus nostris versaris, queis & consuetudo tua, & suauitas a nobis requiritur. Qua posteaquam carendum nobis necessario est, tuas saltem optamus crebriores, mi Lazare, litteras: quod iis desiderium tui nostrum aliqua ex parte leniri sentimus. In quo nobis ut morem gerere ne graueris, equidem te vehementer etiam atque etiam rogo. Vale, & amicis nostris communibus plurimam meis verbis salutem dic. VI. Calendas Junii, M. D. XXXVI.

VII.

IAC. SADOLETVS.

EPISC. GARPENT.

AONIO PALEARIO

S. P. D.

Serius accepi litteras tuas. Datae enim illae Nidibus Februarias, mihi medio ferme Maio sunt redditae. Quibus perlectis equidem valde laetatus sum, cum tali ingenio, quale tuum mihi iam perspectum est, talem etiam animum erga me plenum amoris & desiderii, coniunctum esse. Quid enim est rerum omnino omnium, quod mihi bonorum & doctorum beneuolentia videatur optabilius? Itaque cum epistolam tuam primo legissem, eaque mihi vehementer placuisset, (est enim & suauiter, & ornate, & peramanter scripta) ab illius statim lectione ad poema tuum me contuli, totumque perlegi triduo: singulis videlicet libris in singulos dies collatis. De quo, ut tibi vere exponam, quod sentio, hoc iudicii feci: eorum, qui in eo genere voluerunt esse, sane quam paucos, & nostra, & superiore memoria, aequae eleganter scripsisse atque tu; eruditius certe neminem. In quo mihi illud mirifice probatum est, quod haec tua scripta non accersitis, fucosisque argumentis, neque quo magis poetica videantur, a fabulosa illiusmodi deorum vetustate reperitis: sed sancta & vera religione condita sunt. Ut quemadmodum vultus pacatus, & constans in homine, bene adfectae mentis, & probi animi est indicium: sic tua ista eximia erga deum pietas, quae sese in tuis scriptis primam offert; nos cogit de te; deque omni sensu animi tui, excellentique doctrina praecclare existimare. At cetera quidem tuum carmen mire mihi satisfecit: video enim

enim quos imiteris, quid referre in tuis scriptis & exprimere conere: tibi que neque in eligendo iudicium, neque in conando fructum laboris tui abesse intelligo. Perspicio etiam verborum elegantiam, sententiarum acumen, numerique apta & varia compositione delector. Sunt enim ista omnia in te ita studio & cura elaborata, ut sint ubique nihilominus ingenii luminibus lita. Illud vnum interdum (quamquam admodum raro) desidero: quod cupissem nonnulla a te differi explanatius, quibus nunc percipiendis mens nostra aliquantulum laborat. Atque illa (ne forte mihi Lucretianum modum dicendi opponas) non sunt ex eo genere, quod difficultate rerum, quae tractantur, suapte sponte obscurum prope necessario sit, in quo solet iusta esse scribentibus excusatio: sed e medio quaedam sumpta, compressius abs te dicta sunt, quae dilatarı, & patere melius voluissem. Neque ea tamen tam multa, ut pertimescas. Sed fortasse ut nodus robur, & ut naevius decus aliquando, atque ornatum pulchro corpori adferre solet; sic plerisque illa poterunt videri idcirco esse quaesita: quod cursus nostrae cogitationis, fluentis in facilitate orationis, apertis illis interdum, tamquam salebris, retinetur. Quod quidem ad veras laudes egregie compositi carminis pertinet, totum tibi ita tribuo, ut hoc plane confirmem, nihil me his aliquot iam annis in eo genere editum legisse libentius. Itaque te iam ne hortor quidem, ut quo itinere instituisti, eodem porro pergas. Satis enim tibi incitamenti, cum iudicium de te, expectatioque hominum, tum fructus ille ingenii suavissimus, qui in pangendo maxime & in commentando percipitur, debet adferre. Qui etsi omnibus eruditus datus est, cum hi aliquid ex sese procreant atque gignunt; uberior tamen adest poetis. Quamquam

R r

ego

ego te non poetam magis, quam oratorem esse statuo: cuius rei facio ex epistola tua coniecturam. Ea enim ita commode & concinniter scripta est, ut facile intelligam, te vtrumcunque velis, & suscipere & posse praestare. De me vero, quem tu tantopere in tuis scriptis ornas eoque honore adficias, quo maiore nemo adficere quemquam potest, quid dicam, vix reperire mihi posse videor. Nam si eas in me laudes agnoscam, quas tu mihi tribuis, timeo ne arrogans: sin repudiem plane, atque reiiciam, vereor, ne ingratus aduersus te sim, cum de tuo iudicio ipse detraham, eo ipso, unde sim ornatus. Quamobrem ut in difficili eiusmodi causa, ad id me vertam, quod meo pudori maxime est consentaneum: ut tibi agam pro tua ista humanitate & erga me benevolentia gratias, meque tibi hoc nomine obstrictum esse confitear. Quod facio equidem, & libens facio: tibi que persuasissimum esse cupio, te a me singulariter amari, vel ingenii, & virtutis, & probitatis tuae causa: vel eius officii atque amoris, quo me ipse prosequeris: vel quod eorum & temporum, & hominum, in tuis litteris mentio facta est, quorum meam & memoriam, & erga illos benevolentiam, dies numquam delere obliuione vlla potest; ut praeter id, quod tuo nomine tibi debeo, quantum etiam illos dilexi, totum in te persequar. Quo me in te animo esse, si usus venerit, re ipsa, experiendoque cognosces. Vale. Carpentoracti, VI. Calend. Iunii c. d. xxxvi.

VIII.

IAC. SADOLETVS

EPISC. CARPENT.

SEBASTIANO GRYPHIO

S. P. D.

Superioribus proximis diebus, cum esset adlatus ad
me

me, liber Aonii Palearii de immortalitate animorum, praeclaram inscriptionem prae se ferens, eamque rem totam heroico carmine complexus, legere cum statim perquam auide cepi: quasi tentaturus, an promisso satisfaceret, qui tam sublimem titulum operi suo proposuisset. Atque ibi video, id quod mihi primum summae voluptati, deinde pene incredibili admirationi fuit, rem tantam, quanta altera nulla est, quae quidem scriptorum ingeniis proposita sit, tam grauitè, tam erudite, tam etiam & verbis & numeris apte atque eleganter tractatam esse: nihil ut ferme nostrorum temporum legerim, quod me in eo genere delectarit magis. Nam nec sententiarum orationisque vbertas, in tam difficili ac pene spinosa materie, vlla desideratur, nec in exponendis rebus reconditisimae lux atque facilitas. Numerus porro carminis is est, ut videatur Lucretium velle imitari: redolet enim antiquum illud; sed ita sapore humanitatis conditus est, ut asperitate demissa, vetustatis tamen auctoritas salua remaneat. Atque haec in vniuersum. Illa iam partium singularum propria, nihil non latine dictum, nihil non adcurate, quod iudicium & diligentiam adhibitam esse non pateat: multa quoque praeterea vbique nitentia ingenii & venustatis luminibus, &, quod ego pluris quam reliqua omnia facio, christiana mens, integra castaque religio, erga deum ipsum honos, pietas, studium; in eo libro vel maxime, non solum docere mentes errantium, sed etiam animos incendere ad amorem purae religionis possunt. Sed quorsum haec, mi Gryphi? Primum volui dare testimonium apud te de doctissimo viro, ut quid de eo sentirem, tu plane cognosceres. Deinde a te petere, id quod ipse quoque cuius volo causa, & petit a te per litteras & summe flagitat, ut eius hosce

treis libellos tuis formis exprimendos cures. In quo ille valde suo honori, ego meae cupiditati satisfactum fore abs te arbitraturi sumus. Noli enim putare non apud Italos omnes tuum esse nomen in magna gratia. Quidquid prodit ex officina tua, id ita demum & rectum & probatum habetur omnibus, si in eo tuum nomen sit praescriptum. Nota est enim probitas, & diligentia tua, nota eruditio. Quid igitur restat, nisi ut tu & bonis & amantibus tui morem libenter geras? Quod tamen semper sponte tua facis, nunc mea etiam causa facere propensius debes, quia meam fidem atque officium in hac re agi iudico. Sum enim, ut tu scias in hoc ipso libro honorificentissime adpellatus, secundo (ut opinor) volumine, ut tibi haec opera mihi quoque una cum Aonio, non ipsi soli praestanda sit: quandoquidem tu me amore iam pridem, atque obseruantia tua mirifice es complexus. Nec erit, cur te poeniteat, hunc talem librum Actii Synceri, & Viduae, doctissimorum hominum ac praestantissimorum poetarum scriptis adiunxisse: cum quibus certe hic iure comparari potest. Nam & in eadem argumenti sententia sanctitateque ornatissime versatur, & philosophiae praeterea rationibus vberius est instructus. Sed hoc tu per te aequè bene cognosces. Illud utique tibi persuasum habere debes, quidquid in hac re ex mea & Aonii voluntate effeceris, id utrique nostrum fore gratissimum. Eadem de hac re, quo eum magis mihi curae esse intelligas, meis verbis tecum aget vir optimus, ac vetere mecum amicitia coniunctus, Thomas Sertinus: sic enim ei a me mandatum est. Qui & ut in me semper perofficiosus fuit & pro eo studio, quo probos & eruditos homines sui similes prosequitur, non dubito, quin diligenter officio functurus sit. Vale mi Gryphi. Carp. III. Cal. Iulii ciro 13 xxxvi.

EPIS.

EPISTOLARVM PRAECEDENTIVM SCRIPTORES.

Aonius Palearius.
Andreas Alciatus IIII 22.
Faustus Bellantes III 3. 5.
Petrus Bembus I 16.
M. Casalis IIII 25.
Franciscus Corsinius IIII 19.
Iohannes Baptista Gadius IIII 10. 13.
Franciscus Luisinius A 3.
Bernardinus Masfacus I 18. IIII 24.
Andreas Marinus A 2.
Petrus Mellinus II 5.
Paganus Paganus IIII 14. 16.
M. Antonius Placidus III 14.
Bartholomaeus Riccius IIII 5. 6. 8.
Iacobus Sadolctus II 3. IIII 2. A 5. 6. 7.
Orgetorix Sphinter IIII 26.
Petrus Victorius II 11.

EPISTOLAE QVAS SCRIPSIT AONIVS

Andraeae Alciato IIII 21.
Mauro Arcano I 1. 2. 3. 4. 5. 13.
Franc. Bandino III 12.
Fausto Bellanti III 4. 6. 7.
Petro Bembo I 15. II 16.
Franc. Bono & Mat. Pauonio I 9.
Franc. Campano III 2.
Franc. Corsinio III 16. IIII 20.
Coelio Sec. Curioni IIII 29.
Io. Bapt. Gadio IIII 12.
Pterigi Gallo I 12. III 8. 9. 11. IIII 9. 28.
Cornelio Graphaco IIII 11.
Lucae Ioannino II 9.

Rr 3

Io.

Iosippo Iouio IIII. 17.
 Iano Bened. Lampridio I. 14. 17.
 Syluestro Lilio IIII. 3.
 Senatui P. Q. Lucensi IIII. 1.
 Francisco Luisinio A. 4.
 Bernardino Masaeo I. 11. 19. IIII. 23.
 Thomae Mag. S. Palat. III. 10.
 Horatio Malcuoltac III. 13.
 Andreae Marino A. 1.
 Ioanni Martello I. 10.
 Petro Mellino II. 4.
 Pagano Pagano IIII. 15.
 Lampridio & Phaetro filiis IIII. 36.
 Barthol. Pamiatico II. 15.
 Antonio Philonardo II. 17.
 Ennio Philonardo I. 7. II. 7.
 Cincio Phrygepani I. 6. 8.
 Mr. Ant. Placido III. 15.
 Vincentio Portico IIII. 18.
 Barthol. Riccio IIII. 4. 7.
 Petro Fr. Riccio III. 1.
 Iacobo Sadoletto II. 1. 2. 8.
 Paulo Sadoletto II. 6.
 Orgetorigi Sphinteri IIII. 27.
 Franc. Verino II. 13. 14.
 Alex. Vicecomiti III. 17.
 Petro Victorio II. 10. 12.

AONII

AONII PALEARII
VERVLANI
DE
IMMORTALITATE
ANIMORVM
LIBRI III.

IOANNIS MATTHAEI TOSCANI.

*Aonio Aonides Graios promsere lepores ,
Et quascunque vetus protulit Hellas opes.
Aonio Latiae tinxerunt melle Camoenae
Verba ligata modis , verba soluta modis.
Quae nec longa dies , nec (quae scelerata cremasti
Aonii corpus) perdere flamma potest.*

AONIVS PALEARIVS
PETRO PAVLLO VERGERIO
APVD PIVM FELICEM PÖTENTISSIMVM REGEM
FERDINANDVM
ORATORI PONTIFICIO
S. P. D.

Petrus Bembus, quem tu ob multas diuini eius ingenii suauitates, exquisitam doctrinam, singularem sapientiam mirifice diligis, quique te ob animi praestantiam, mores ornatissimos, digna homine nobili studia amat vehementer, subrustico, qui diu me a scribendo deterruit, pudore & timiditate quadam non ingenua pene liberauit. Neque enim debere me, vir summa prudentia aiebat, a te, qui ea gratia & humanitate esses, tam timide contendere, quae honeste petitionis speciem habere viderentur. Itaque cum de tuis laudibus, quae a Bembo dicebantur, verissima esse intelligerem; adhortatus sum ipse me, & sic animo sum constitutus, vt mihi factus esse videar audax, quam soleo, plusculum. Nam certe quidem ab eo, quem numquam videris, magnum aliquid petere, pudentis hominis non est. In

Rr 5

qua

qua sententia diu permanissem, nisi forte
mecum cogitare coepissem, libellos meos,
qui de animorum immortalitate scripti sunt,
non posse tibi esse non iucundissimos, quod
Ferdinando potentissimo & sapientissimo re-
gi, cui tu ob virtutem es acceptissimus, &
propterea etiam gratiosus, dicati essent. Nam
cum mihi eam quaestionem, quae de huma-
nis animis est, perdifficilem sane, latinis ver-
sibus explicandam proposuissem; iudicavi,
me praeclarum nihil consequi posse, nisi
quemquam prius, mihi velut deum aliquem
statuissem. Solet enim fieri, ut spe quadam
non inaniter a nobis in aliquo posita, liben-
ter quae magna, quaeque ardua sunt, susci-
piamus, & feramus pulcherrime. Mirum
vero est, ut ego rege illo implorato in ipsis
carminibus visus sim omni ex parte adiutus.
Nam in angustiis sermonis quibusdam, &
difficultatibus non exiguis, illuxit mihi Fer-
dinandus diuinum quasi aliquod lumen. Qua-
re cum eos ipsos libellos absoluissem, mag-
num mihi desiderium accessit, ut ad regem
perferrentur. Quamobrem ego te per deos,
per ingenium, per fortunas tuas oro, mi Paul-
le, ut in ea re me non vulgari commendati-
one adiuues; ut intelligat rex, me spes om-
nes a puero in se vno collocasse: sperareque
nunc ita ipsi meos libellos, & incredibilem
hanc animi propensionem fore acceptam,
ut numquam poeniteat me laboris & in-
dustriae meae. Vale.

AONII

AONII PALEARII.

VERVLANI

P R A E F A T I O.

AB EODEM ADIECTA EST
LIBRORVM SECTIO ET INDEX.

QVaestio omnis de animorum immortalitate tribus a nobis libris pertractata est. Nam cum quidam (qui vulgo a Graecis *ἀθάτοι* dicti sunt) deos nullos omnino esse crederent, atque ex ea re animorum mortalitatem firmissime adseuerarent; aduersus hos primo loco pugnandum fuit. Itaque in primo libro deum esse, qui mundum omnem regat, ex certissimis, Stoicorum & Peripateticorum rationibus, quorum acutissima ingenia semper fuerunt, demonstrauimus. Deum praeterea ad coeli vniuersi temperationem sedentem, preces bonorum audire, neq. aspernari, (non enim defuerunt, qui id adfirmarint) quin eo pie, sancteque culto maxima eius in homines, & non obscura quaedam beneficia extitisse: cumque de iis orbibus, quibus infixi sunt errantium stellarum cursus, & de eorum constantia dicendum esset, ut *περόνοισιν* ostenderemus, multa *περὶ ψυχῶν τῆ ἑρμηνείας*, quas nos animas, & animos coelestes possumus adpellare, e media Chaldaeorum recondita & sanctissima disciplina, ac vetustissimis Graeciae sapientibus accepimus: tum quod per hos nonnulla gerenda esse in tertio libro dicturi eramus, tum quod res ea versibus digna videretur. Quoniam vero ex aeternis illis mentibus animi hominum generi dati dicebantur, non alienum fuit perscrutari, quatenus mentes
il.

illae essent : an deus vnus, an plures, an ex coeli motu & luce, an ἐκ τῆς ὕλης δυνάμεως, an ab ipso deo animi corporibus hominum iungerentur. Itaque in eo libello, cum de iis ipsis satis esset dictum, de animi ortu, deque eius partibus ex doctissimorum hominum monumentis, multa a nobis collecta sunt, pleraque illustrata. Quamobrem cum praeclare fundamenta iecisse videremur, in secundo libro Stoicorum, & si quae erant Peripateticorum rationibus, immortales esse hominum animos probauimus. In tertio, cum quaedam firmissimis argumentis muniremus, magna ex parte sanctissimos viros, theologos (vtar eo sane libenter verbo, cum iam latinum sit) & eos in primis christianos, καὶ τῶν ἀληθειῶν ἀληθευάτην, vt aiunt, secuti sumus. In quo certa esse & aeterna quaedam bonis viris constituta praemia, malis vero suppliciorum exempla omnia: tum multa de ea rerum fatali necessitate, quam εἰμαρμένην vocare solent, prosecuti sumus: ita vt in ea quaestione, quae certe quidem perdifficilis, & perobscura semper habita est, latinis versibus, quantum in nobis fuit, nihil homines nostri desiderare posse videantur.

QVAE SINGVLIS LIBRIS CONTINENTVR.

LIBRO PRIMO.

Naturam aliquam praestantissimam esse, quam deum dicimus, homines intelligere posse: eius vero διαφωράν, quam Peripatetici vocant ἰδιωτάτην τῆς ἑσίας, ne ipsos quidem τῆς τῶν θεῶν ἀγγέλους, quorum intelligentiae vis est acerrima, posse intelligere. v. 42.

Deum cum sese ipse videat, cetera videre omnia.

51. & 147.

Διὰ τὴν προνοήν, quae & prouidentia dicitur, tempestatum mutationes & vicissitudines veris, aesta-

tatis, autumnus, hiemis fieri: ex eorumque constantia, deum esse, recte intelligi. 59

Deum ἐκ κινήσεως τῆς θραύσεως, hoc est ex coeli motu, & distinctis eius conuersionibus maxime percipi. 83

Deus cum omnia excipiat, insitque in omnibus, soluta tamen quaedam mens est, & ab omni rerum concretionem segregata. 118 & 137

Deum humana imbecillitate nos plene, cumulateque percipere non posse, sicuti nec intueri solem aduersum, quod eius radiis acies nostra, sensusque vincatur. 143

Ex rerum pulchritudine, & admiratione, posse homines intelligere deum esse, 157

Dei prouidentia mundum administrari, nec ob eam rem molestis negotiis, aut operosis esse implicatum. 166

Attributas esse singulis stellis errantibus singulas animas, quae praestantem intelligentiam habeant, quaeque orbem suum mirabili celeritate contorqueant: hae cum tempore immenso obseruatos cursus conficiant, percepisse homines, deum aliquem, qui tantis motibus praesit, ἡγεμονικόν, hoc est, principatum obtinere. 237

Permagnam esse animarum multitudinem, quae a mortali concretionem seiugatae, aetheream mundi partem incolant. 230 & 263

Prosecutos esse multos dei vocabula, & fecisse nomina, etsi deo nomen non sit. ἐστὶ γὰρ ὁ ὢν ἀνάνυμτος. 301

Diuinorum nominum enotationes acceptas quidem ex Chaldaeorum & Iudaeorum sanctissimis disciplinis, ut rei nouitate minimo fastidio essemus iis, qui nostra legerent, iudaicis litterarum notis, aut Chal-

Chaldaicis, vt feceramus, hic exscribendas esse, non duximus: ea vero nomina in latinum conuersa, qui iudaicas litteras attigerint, quam primum agnoscent.

Deum rerum omnium dominatum habere. 303 *ibid.*

Deum praepotentem esse naturam quamdam. 304

Deum singulis singula sufficere, quem extremum omnia cingentem dixerat Cleanthes. *ibid.*

In deo treis ὑποστάσεις esse, etsi ipse vnus sit, quod ex mysteriis christianis scire licet: quae nostri maiores auguste, sancteque consecrarunt. 424

Deum coelum, terras, maria transmutare, & vbi-que esse, quod in Saturni laudatione legitur, ὁς νοεῖ κατὰ πάντα μέρη κόσμου γενάρχας. 126

Cleanthes deum altissimum adpellauit. 305

Aeternitatem in deo esse, quam nulla temporum circumscriptio metiatur: id veteres illi Iudaeae sapientes mirifice vna voce significarunt, quae qui fuit, qui est, qui erit, vna comprehendit. 309

Deus a sapientissimis Iudaeorum vocatus est exercituum deus, & quare. 310. 327

Dauidis Hierosolymorum regis cum Goliade pugna. 312

Epeiotici ducis cuiusdam, qui Scandaribechus dictus est, cum Parthis pugna. 333

Deum optimum maximum vnum esse, nec plures in deorum numero reponere licere. 361

Ex materia rerum omnia exprimi, atque effingi corpora, quae ὕλη dicta est a philosophis. 448

Prima corpora quae Graeci στοιχεῖα, nostri elementa vocant, in concretis corporibus mixta inesse. 456

Motum rebus ipsis ex coeli motione, oculorum ve-

ro sensum ex luce eiusdem tributum esse animantibus
461

Animantem partem, quae in blantis viget, quae-
que in animalibus sentit, ac mouetur, ἐκ τῆς ὕλης
δυνάμεως, & coeli motione substitui. 475

Iracundiam formidinem, libidines & animorum
concitationes (quas Graeci πάθη vocant, nostri mor-
bos) corporum temperationes sequi: itaque eam par-
tem, quae sensum, quae adpetitum habet, non esse
ab actione corporis seiugatam. 491. & 512

Eam animi partem, quae rationis & intelligentiae
particeps est, tum maxime vigere, cum plurimum
absit a corpore, & in coelum vsque penetrare, 517
& 534

Naturas rerum quatuor sursum, deorsum, vltro ci-
troque commeantes, quae σοιχεῖα a Graecis adpel-
lari diximus, in suis omnino locis conquiescere, hanc
rationem atque ordinem sequi corpora mixta. Animi
vero hominum cum in rebus caducis non conquies-
cant, sed ad diuinas & aeternas sua natura ferantur,
in illis locis, ad quae spretis corporibus euolent &
excurrant, quieturi denique videntur. 525

Animos consilii & prudentiae & rationis compotes
a deo creari, membrorumq. admirabili quadam fabrica
xxxxv. diebus absoluta, in corpora ipsa infundi. 554

Alias esse corporis, alias animi partes, easque in-
ter se dissidere, & pugnare acriter: illas terrenae quae-
dam illecebrae delectant, quas sequuntur: has ratio-
nis & mentis participes elucere diuinum quasi aliquod
lumen, & sese ad ardua, magna, aeternaque capes-
senda vegetas, acreisque praebere. 563

QVAE SEDVNDO LIBRO CONTINENTVR.

Τὴν λογικὴν ψυχὴν, quam nos animam rationis
par-

participem dicimus, & mentem, duo diuersa omnino esse: itaque aliud mens est, aliud anima. 82

Animam λογικὴν, quam & animum iam adpellare consueuerunt, neque corpus esse concretum, neque aliquod quatuor principiorum, ex quibus omnia nata esse dicuntur: cum cogitare, prouidere, tam multa inuenire in nullo horum quatuor generum in sint. 95

Animam consilii participem corpus non esse, neque corporea natura constare, quod ea, quae corpora non sint, sua natura comprehendat. 106

Animam rationis compotem corpus non esse, quod ea vi, qua corpus effertur exsultatque, ipsa deprimatur, & minime vigeat. 109

Animi hominum aeterni sunt, quod εἰς κύκλον moueantur: quod est, in eodem reuolui, & in ipsos reflecti. 125

Animum in corpore ἡ γεμονικόν, quod est principatum obtinere. 133

Animam λογικὴν tum maxime vigere, cum plurimum absit a corpore. 141

Quod ἀπλῶς ἐστὶ cum ad nihilum non possit recidere, anima hominis τῶν ἀπλῶς ἄτων cum sit, neque mixtum quidquam, neque vllum ex quatuor primis corporibus, sed quaedam natura quinta, seiuncta ab his vſitatis notisque naturis, interire non potest. 145

Animam rationis partem, τὸ εἶδος ἀπὸ τῆς ὕλης (dicerem, si liceret, materialem formam) non esse. 156

Animus humanus immortalis est, quod τὰ μέγιστα καθόλου παρῴντα τῶν αἰσθήσεων: quod est, quod maxime vniuersalia (dicant melius, qui inuenierint) quae longissime a sensibus absint, comprehendat. 160

Ani-

Animos non posse interire, quod nulla iis sint contraria, quae *ἐναντία* vocant: ea vero nos animo simul comprehendere posse, quod animo neque contraria sint, neque pugnantia. 171

Animos nostros aeterno tempore duraturos, quod ipsi aeternitatem, quam nulla temporum circumscrip-
tio metiatur, cogitatione complectantur, quod in
immensam, interminatamque magnitudinem regio-
num, quod in infinita numerorum incrementa sese
intendant. 179

Humanus animus diuinum quiddam est, cum re-
rum omnium formas possit induere, & quiduis cogi-
tatione consequi. 199

Aeternitatis & immortalitatis desiderio ardere ho-
mines. 207

Animantia omnia summo studio ea desiderare,
quae adsequi possint, idque esse in primis a natura tri-
butum animantibus. 240

Immortalitatem omnino nullam, cuius miro de-
siderio tenentur, homines consequi posse: at triste
ipsis desiderium relinquere, si eorum animi intereant. 251

Aetate omnia senescere, exustionibus atque elui-
onibus nihil esse aeternum, nihil diuturnum, nouari
omnia, & siderum motu ac vi magnas rerum fieri mu-
tationes. 255

Animi diuinitas ex celeritate motus percipitur,
quod nihil eo sit velocius aut celerius. 312

Ridicula sane esse, quae a Democrito dicuntur, ex
atomis quibusdam concurrentibus, dum inter sese co-
haereant, fieri animas: nam quod semper certo tem-
pore fit, non est fortuitum: neque animaduertisse,
quid ipse dixerit. Nempe si illud ita sese haberet, si-
ne corporibus animae esse possent, quod ipse in pri-
mis

mis negat : itaque pugnancia esse locutum Democritum. 319

Animam non esse ignem. 335

Animam non esse harmoniam, aut numerum. 344

Tantum donis, suisque muneribus consecutam esse naturam, ut sat constet, dum ipsa hominem effinixerit, felicem, fortunatumque animantem voluisse constituere. 356

Quam liberaliter natura nobiscum egerit : homines rebus omnibus frui, rerumque omnium in illis esse dominatum. 358

Calamitosum maximeque infelicem, & vnum omnium miserrimum animantem esse hominem a natura constitutum, si cum corpore animus quoque intereat. 421

Grauiissimo & firmissimo argumento est, animos hominum diuinos & immortales esse : quod concitatione quadam soluta & libera a corpore longe abstracti, futura praesentiant, hoc mortale quidem non est. 517

Dauidis cantilena. 534

QVAE TERTIO LIBRO CONTINENTVR.

Quod homines libidinum cupiditatibus efferrentur, intenderentque sese in eas animi, & inquinarent, constitutas esse certas quasdam poenarum leges a deo, quibus illi obligarentur. 21

Facere homines arroganter, qui putent facinorosorum animos dei mandato non posse ad poenas trudi, qui quae velit, possit efficere, qui immortalem animam cum mortali corpore copularit, qui aequissimus sit. 60

Qui boni viri fuerint, si paullulum admodum a praeceptis aberrauerint : item qui maximis in erroribus versati sint, si in viam redierint : eorum animos in locum deuenire, in quo labem omnem eluant, atque

que abiciant, mox expurgatos in bonorum coetus aduolare.

94

Quae de inferis a christianis dicuntur, non negligenda esse, aut neganda, quia ea numquam viderimus: multa quidem esse istiusmodi, quae quis fabellas non prius desierit adpellare, quam oculis viderit.

185

Fontem, qui ad Hammonis fanum est, noctu feruere, interdiu huius aquis nullas esse frigidiores.

190

Magnetem lapidem ferrum ad se allicere, cuius rei rationem adferre non possumus.

199

In calcem aqua coniecta ignem concipi: qui si oleo adspargatur, subito exstinguitur

233

Scire nos multa nunc certo esse, quae numquam fieri posse maiores opinati sunt.

252

Fulmen non imitabile adpellatum est a veteribus: quod nunc fistulis ferreis, & aeneis quibusdam homines imitari certum est.

254

Nullam consolari spem eos, qui ad inferos sint amandati.

298

Stultissimum est existimare, rationem, aut legem quamuis aliam, quae de reorum suppliciis lata sit, aequabilitatem omnem animaduersionis in reos habere: ea in re postquam evitata discefferimus, satis a deo esse prouisum.

302

Cum miseris perditisque temporibus frequentissime bonis male eueniat, improbis optime, necesse est (ἔχει γὰρ θεὸς ἐκδίκον ὅμματα) rem hanc non semper ita se habere, sed pro ea aequitate, quae in deo summa est, fore aliquando, ut bonis bene perpetuo sit, malis male.

331

Ridicula esse inuenta eorum, qui dicunt animas corporibus elapsas, seu in pecudum, seu in hominum corpora migrare.

395

Iudicia certa, seuera, acria constituta esse puni-

en-

endorum maleficiorum caussa, & vt boni maximis
praemiis adficientur. 371

Antequam ea iudicia fiant, signis quibusdam mul-
ta necesse esse declarari: itaque habere signa homi-
nes, quae obseruent. 377

Bellum nefarium, horrificum, teterrimum vbique
terrarum & gentium futurum. 379

Annonae angustia, & rei frumentariae summa ino-
pia. 398

Pestilentia. 424

Pseudomeni multi, qui & mentientes, & pseudo-
christi apte dicuntur. 436

Terraemotus horribiles. 439

Solis, & lunae, siderumque reliquorum excessus e
mundo. 443

Πεντηκῆς, & mare vniuersum vastissimo aestu ef-
feruescens. 456

Crucem auream, regium dei insigne, ea coeli par-
te, quae ad orientem solem spectat, extollendam esse. 484

Mundum omnem necesse est ad extremum ignes-
cere. 496

Mundi quae renouatio, quique rerum ornatus fu-
turus sit, nullis iam tempestatum mutationibus. 515

Deo fore curae, vt animae suis corporibus restitu-
antur: itaque omnibus in vitam esse redeundum,
quos nulla postea mortis fata periment. 530

Corpora eadem hominum, quae occiderunt, quae-
que cinis sint, in pulchriorem speciem & formam re-
digenda. 546. 576

IESu Christi, dei filii, optatissimus aduentus, vel
potius reditus in terras. 583

Malorum amandatio ad inferos, ad cruciatus, &
supplicia perpetuo perferenda. 608

Bonorum fatalis & sempiterna felicitas. 628

DE

DE ANIMORVM
IMMORTALITATE
LIBER PRIMVS.

Felices animae, coeli omnipotentis alumni,
Astrorum decus, & qui versicoloribus alis
Aethera tranatis liquidam, qui sidera, quique
Voluitis ingentes magnis anfractibus orbes:

Quandoquidem genus omne hominum, genus omne
ferarum

5

Per vos exoritur, per vos a luminis oris
Digreditur, magni ad nutum sic omnia regis
Quae geritis, regis quoniam vos maxima cura:
Vos mare substratum ventis, turrिताque tellus
Concelebrat: vos arua sonant, quaeque inuia lustra,
Quae dumeta tenent, quae propter rauca fluenta
Dulce canunt vobis magnum per inane volucres:
Vos mortale genus primi docuistis ad astra
Ire viam ducentem, humili quo se quoque posset
Tollere humo, & coeli sanctum internoscere regem.

15

Vestra ego fretus ope ingredior loca nullius ante
Trita pede: & quoniam vestra haec, aequique bonique
Munera vos facite, & sancto adspirate labori.
Vnde canam, quae nusquam audita prioribus annis,
Qui motum rebus genitalem ipse ordine certo
Dididerit rerum pater, ut creet vnus, alatque
Omnia, quae mundo generatim secula propagant.
Mox ego quo tantus coeptus labor, expediam, quae
Signa olim veteres, quae sint exempla secuti,
Dum partem nobis diuinae mentis inesse,
Haustusque aetherios certa ratione probarunt.

25

SS 3

Nec

Nec minus ecquae animas sedes, quae praemia vitae
 Quemque bonum tandem mancant, quas pendere
 poenas

Conueniat fontes, & fata arcana recludam.
 Tuque adeo decus egregium rex magne Quiritum, 30
 Aurea cui longum sese Capitolia seruant,
 Structa bono auspicio se moenia Romanorum,
 Ferdinande inuicte, tuis Germania seu te
 Detinet imperiis laeta, & tibi maxima regna
 Annuit, Oceanus quantum pater alluit vndis: 35
 Seu te Pannoniae regem admirantur vtraeque
 Magnanimum, ingentem: nostram ne despice Musam.
 Quin & subueritam, perfusamque ora rubore
 Accipe, quo vultu atque animi moderamine fratrem
 Regnatorem orbis, florentem laudis honore 40
 Casibus in magnis belli pacisque serenas.
 Principio stellis molem radiantibus aptam,
 Certam aliquam regere & moderari numine mentem,
 Quam dixere deum, nonnulla exempla monebunt.
 Quas tamen is sibi sufficiat longo ordine vires, 45
 Et quantus qualisque incedat, vbi omnibus ornat
 Diuitiis sese: non qui caligine coeca
 Offusi degunt, sed nec supera alta tenentes,
 Nosse queunt: soli quamuis accedere partes
 Arcanas ausint, regisque inuisere sedes. 50
 Ille quidem sacros aditus, penitusque repositos
 Adseruans, se ipsum tantum (mirabile dictu)
 Dum videt, aeternos ignes, & moenia coeli
 Prospicit, & mare nauigerum, & dura aequora terrae,
 Et varias rerum formas, & quidquid vbique est: 55
 Dumque ipsum spectat se, sancto incensus amore
 Ipse sui, genus omne hominum, genus omne ferarum,
 Ingentemque ingens arcte complectitur orbem.
 Nec mora, nudatas hibernae tempore brumae

Ve

Vere iubet dulci intonsas reuirescere siluas : 60
 Et quae nuper erat laetis sine frondibus arbor ,
 Importunae sedes non insueta volucris ,
 Parturit , & viridi vestit ramalia fronde.
 Ipsi iam dum , & spinis rubus asper acutis
 Duritiae posita melior , cytisque genistaeque 65
 Augent sese anni felicibus ornamentis.
 Iam nemus umbrosus , resonant iam cantibus vrbes
 Alitumque , hominumque , ferae per pabula laeta
 Immemores hiemis , foetu auctae progrediuntur.
 Verum ubi sol terras grauiori accenderit aestu , 70
 Flauescunt segetes , siliquisque sonantibus agri
 Laetitia agrestes augent , parat horrea messor ,
 Aequatamque graui glebam solidare cylindro ,
 Dum nemori Phoebus crescenteis inuidet herbas.
 Mox vero vberitas autumnus iam senis anni 75
 Infert se , ipsa iacent iam strata sub arbore passim
 Malaque , castaneaeque , nuces , & cerea pruna.
 Non tamen exegit sua tempora pomifer annus ,
 Et tristis subrepsit hiems , & nubila toto
 Sparguntur coelo , iamque est sine frondibus arbor , 80
 Descendantque niues e verticibus praeruptis ,
 Et rapido boreas tellurem turbine perflat.
 Hic ordo rerum , & series repetita quotannis
 Sollicitis acuit curis mortalia corda.
 Vnde parens etenim tellus tot sufficit herbas. 85
 Vnde solum incultum dudum , & graue pondus , in-
 ersque

Submittit varios villo sine semine flores ?
 Nempe aiunt , qui doctrinae praestante labore
 Suppeditant praecepta , grauis solatia vitae ,
 Aera per tenerum tacitum descendere coelo 90
 Humorem ex alto , quo vno est vberima tellus.
 Non satis id nosse est : peragranti mente sagaci

Maiores explorare animus, quibus humor ab oris
 Ille ruat, quando tellurem frugiferentem,
 Aeraque humectat liquidum, zephyrosque reducit, 95
 Effigiemque aliam mundus capit, illius ergo.
 Cum Tauri hospitio excipitur sol aureus, & iam
 Corniger illum Aries alio prospectat euntem,
 Laetitia exultat coelum, totumque repente
 Panditur, & terras diffuso lumine vestit. 100

Tum decus egregium Veneris pulcherrimus ipse
 Lucifer, aureolus mundi stellantis ocellus
 Non alias quantum, seruando pro orbe laborat:
 Tum pater ex alto descendit plurimus aether
 In gremium matris terrae, optatoque receptus 105
 Vt primum spectat iucundam albescere lucem,
 Rore leui adspersit fragrantia floribus arua.
 Qui vero ardentem solis circumferat orbem,
 Candentem vt visat stellato corpore taurum,
 Haesitat hic animus, quando est & credere dignum, 110

Non ex se orbes, verum aliquo impellente moueri.
 Qui mouet hic etiam, cuiusquam si indiget vsu,
 Fretus ope alterius, non est hic maximus ille
 Quem vestigamus: tandem fateare necesse est,
 Esse modum rebus, quemquam fateare necesse est, 115
 Principium tamquam rerum: qui non tamen villo
 Auxilio indigeat, moueat tamen omnia primus.
 Hic deus, hic opifex serum est, hic rector Olympi,
 Quo sine nil sanctum, firmumque: huc se omnia ver-
 tunt,

Omnia contendunt, abeunt, redeuntque vicissim. 120
 Qualis, quam adspicimus stellis ardentibus aptam,
 Omnia complexa est moles, haec aequora, terras,
 Aeraque atque ignem capit & complectitur vna.
 Excipit omnipotens late omnia, rebus & vnum
 Sese vltro citroque volans mire omnibus addit, 125
 Quem

Quem tamen haud quidquam capiat, trans aethera,
transque

Ardua tecta deum caput extulit ipse sua vi,
Exsuperatque omnem sensum: velut aequoris vridae
Veliuoli angustum labentis fluminis alueum:

Praeterea nil mens hominum scrutatur, & ultro 130
Haec vbi devenit, tandem ad defubra quiescit:

Hinc egressa alis firmis, & praepete penna
Iam melior diuum circumuolat aurea templa,
Miraturque procul quem propter credidit esse
Rectorem superum: qui cum loca compleat omnia, 135
Semper abit, nusquam est, seque in se continet vno.

Ipse omne est, quodcunque vides in luminis oras
Exire, & quodcunque aetas fugientibus annis
Abstulit, & feri valeant spectare nepotes,
Ille nihil rerum est, quas maiorum tulit aetas, 140

Aut quae sunt, aut quae longo post tempore fient
Munere naturae, vel temporis interuallo.

At qui contineat cum se pater aedibus ipsis,
Mirum est, occultans ut gestiat ante videri
Regifice incedens turmis instructus Olympi, 145
Deneget utque omne os illud spectare verendum
Quemquam hominum, quemquam diuum, & con-
tingere luce.

In gyro qualis percurrentis aureus alto
Sol face flammanti, quamuis sese aethere toto
Spectari velit, & terris ostendat apertis, 150
Non recta est oculis hominum iubar vndique plenum
Perspectum, quorum nobis acerrimus omnium
Est sensus: quod forte aciem protendere si quis
Iam velit, & temere radiis insistere totis,
Non feret astrorum princeps, perstringit at ipse 155
Ipse aciem, sensumque omnem spectantibus au-
fert.

Sat tibi sit regem tantum nunc nosse deorum,
 Fas & iura sinunt quantum: vel non satis hoc est
 Cernere te naturae opus egregium omniparentis?
 Tun' pictam adspicias tabulam, atque exstare ma-
 gistrum 160

Certum aliquem haud dubites, scita qui finxerit arte:
 Pocula tun' spectes coelata, atque aspera signis,
 Protinus & clames, diuini opus Alcimedontis?
 Quidquid id est magnum, ah videas, nec protinus ore
 Adclames toto? mundi o pater, auctor & altor? 165
 At vero haec olli qui sint mortalia curae,
 Quique aciem flectat per tot diuersa, videndum est:
 Quandoquidem causas rerum, quique ardua norunt,
 Astrorum, coelique vias, malus impulit error:
 Neue labor superos aliquis, neu cura quietos 170
 Sollicitet, procul a vera ratione feruntur:
 Humanosque animos, donum omnipotentis Olym-
 pi,

Haud veriti dixisse simul cum corpore obire.
 Tantus amor doctas mentem excoluisse per artes.
 Ergo agite illustres animi, quos viuida virtus 175
 Euchit ex humili liquidum super aethera terra,
 Dicamus. nam scire licet, quibus integra mens est,
 Qui pater omnipotens mortales lumine sancto
 Despiciat, spectansque vacet tamen ille labore.
 Qualis praerupto in Lathmo sub nocte serena 180
 Aerium gyrum adspectans, coelumque profundum,
 Vna acie iam mille faces, mille ignea eernit
 Sidera, conuexo late fulgentia coelo:
 Sic decus aeternum, decus admirabile rerum,
 Et longe ex alto seductas aethere terras, 185
 Et mare ventosum, coecisque offusa tenebris
 Tartara despectat, dum se circumspicit vnum.
 Qui vero labor hic? pulchrum qui temperat orbem.

Abf

Absque labore aliquo, & magno se corpore miscet,
 Si videt impositas lapidosis montibus vrbes, 190
 Humanumque genus magnis prope diis aequale.
 Adde quod immensas vires non vlla fatigant
 Tempora, non vlli possunt superare labores.
 Illi aeterna quies, nec diuini imminuit quid,
 Præbeat etsi aegris faciles mortalibus aures. 195
 Ut sol aequoreas radiis cum corripit vndas
 Multa deo similis (componam maxima paruis)
 Si latum oceanum fulgenti lampade lustret,
 Non madet, haud falso suscepit in aequore labem,
 Mane nouo surgens iisdem iubar ignibus ardet, 200
 Purpurei referens radiatum insigne diei.
 An verum, sumumque bonum dum voce vocatur
 Ante aras, variis late florentia fertis
 Cum delubra petit, cumulatque altaria donis
 Integer, & multa insignis pietate sacerdos, 205
 Non videt, oblatosque aris non sentit honores?
 Heu cadit in quemquam scelus hoc? qui id credere
 dignum.

Dicere non metuat, si qua est reuerentia veri.
 Si leges hominum, & sancta adspernare reperta,
 Vltorem ne temne deum, memoremque nefandi. 210
 Hoc est, aut silicem duris in montibus illum
 Dicere, vel chalybem: tantum suadere malorum
 Mens sibi coeca potest: densisque sepulta tenebris,
 Inceptum peragamus iter: non scrupula nobis
 Haec tentanda via est, qua non impune viator 215
 Praeteriit, multaue pedem cum laude reflexit.
 Iam mihi coelestum numen, sedesque beatae
 Adparent, vbi vera quies, vbi lampade lustrat
 Omnia sol melior, semperque innubilis aether:
 Quo mala non properat Venus, & sceleratus haben-
 di

220

Non

Non amor accedit: sed vbi mens conscia veri
Ipsa suum agnoscit dominum, rerumque magistrum
Aeternum, omnipotentem, regem hominumque
deumque,

Hunc tu iam signis liquido cognosce volentem,
Qui vehuti cum instructa acie rex inclytus armis 225

Egregios animo heroas legit, aduocat vsu

Si veniat, Martis cum res & tempora poscunt,

Vt resides turmas, desuetaque pectora bello

Admoneant, hortentur adhorrida promptius arma:

Erexere animos omnes, atque ordine facto 230

Quadratum iam animosa acies consistit in agmen,

Et parat aduersos hostes discludere vallo,

Altaque disiecta transcendere moenia turri.

Ille loco medius tutam deducere castris

Imperat aut fossam, vel milite moenia cingit: 235

Ille iubet, parent illi, admirantur & omnes.

Non aliter pater omnipotens, delegit in alto

Aethere felices animas, quae tempore certo

Auratos orbes, & maxima sidera voluant.

Haec graue Saturni fidus, vehit altera magni 240

Astra Iouis: flammam horribilem & crudele minan-
tem

Duro hominum generi saeui vehit altera Martis:

Hunc penes ignito curru, flagrante pyropo

Ostendit iubar auricomum, qui temperat orbem

Ingens luce sua magni dux maximus astri: 245

Proximus est heros olli gratissimus ipsis

Coelicolis, dulcemque oculis qui spiret amorem,

Te veniente die producens Phosphore ab Ida,

Teque abeunte altam compellens vesper in Oetam:

Pone autem longo interuallo, & cursibus iisdem 250

Procedit iuuenis, cui non sua certa voluntas,

Ingentem licet egregie contorqueat axem:

Vltimus adſpectat terras, quo nocte ſilenti
 Oſtendit ſeſe nobis argentea Phoebe,
 Quo vero tu rem magis admirabere nullam, 255
 Conſciant certo tantos ex ordine curſus,
 Vt tibi non dubium iam ſit, ſupera alta tenere
 Coelicolas connixe orbes, atque aſtra mouentes.
 Hinc regem nimirum adſtare erronibus illis
 Noſſe potes, quando modus eſt in rebus agendis. 260
 Nam neque fortuitum quidquam eſt, quod ſemper
 eodem

Tempore ſit, quod ne tantillum ex ordine cedit.
 Nec vero hoc numero contenta eſt regia diuum,
 Quando alii coelo ſpaciuntur, & agmine factor
 Concelebrant regem ſuperum, ſonat arduus aether, 265

Et regem magni referunt penetralia Olympi.
 Hi ſe praecipites per inania nubila mittunt,
 Subiectasque vident vrbes, hominumque volanteis,
 Attollunt humeris mentes ad coerulea coeli.
 Hi mare ventoſum ſpectant, fluctuque laborem 270
 Iactatis demunt: tantum benefacta merentur.
 Informes alii laruas, & triſtia terrent
 Tartara, vel fontes damnant pallentibus vmbris,
 Victoresque alacres repetunt ſimul aurea teſta:
 Quam multae circum bis victae Pergama Troiae 275
 Tyndarida ob raptam Graiae ſedere phalanges:
 Quam multae Emathiae in campis fremuere cohortes,
 A ſocero, & genere Romanis dum acriter armis,
 Et patrio externoque eſt milite decertatum.
 Nec vos praeteream, magni quibus atria regis, 280
 Et ſecreta patent diuum: vos omnia quae ſunt,
 Quaeque aetas deleuit edax labentibus annis,
 Et ſeros maneant noſtis quaecunque minores
 Per vos venturis ſeculis reſeranda nepotum:

Quos

Quos humeros cinctos penna, & fulgentibus alis 285
Saepe sacerdotes casti, dum mascula thura

Ante aras adolent, manifesto in lumine cernunt.

Hi quae contingant, quae mox ventura trahantur,
Et rerum secreta canunt, humentibus umbris;

Et cum nox operit terras ex aethere lapsi, 290

Praepetibus pennis certissima somnia portant.

Hos, genus antiquum Solymorum, maxima rerum

Dum fuit vrbs Solyma, ex alto deducere coelo

Carminibus referunt solitum, & de more vocatos

Aduenisse illos velatos vestibus albis, 295

Et crines auro, & viridanti fronde reuinctos;

Scilicet in sacris tantum sacra nomina possunt.

Nec mirum, sic magna iis obseruantia regis,

Nomine vt audito paueant: quo nigra tremiscunt

Tartaraque & tellus, & raucifona Amphitrite. 300

Nam quamuis illum vox non enunciet vlla

Mortalis, fecere tamen sacra nomina vates.

Hinc rerum dominum, tempestatumque potentem,

Et mundi auctorem. complexumque omnia-numen

Tergeminum, omniuolum, & magno se corpore
miscens, 305

Dixere: hinc, nubes qui inter caput extulit altas,

Praepetibus volucrem pennis, & fortibus alis,

Magnanimum autorem superum, qui aetatis id aeuo

Sit, fueritque omni semper florente iuuenta:

Hinc belli dominum, quod iustis regibus adsit, 310

Dum sanctas armis leges & iura tuentur.

Id puer in Solymorum agro dum pectore versat,

Pastorale gerens tegmen, peramque, cothurnosque

Ausus in experti est tentare pericula belli.

Irruit in fines palmosae & diuitis vrbis 315

Monstrum horrendum, ingens, hominem quo fe-
mina parauit

Tem-

Tempore non alio magis est enixa tremendum :
 Ipse quidem miles , dux ipse ingentia bella
 Pugnat , victorque virum , spretorque deorum ,
 Atrox , terribilis , seu lumina torua videres , 320
 Seu Libyci pectus squamosum pelle draconis :
 Impune haud quisquam (miserum) fuit obuius illi
 Siue pedes , siue iret eques , seu fortiter hasta ,
 Seu rem falcato gereret iam comminus ense.
 At puer egregius iam magni cura tonantis 325
 Armorum rege accito , sub nomine torquet
 Qui fera bella suos , viresque irasque ministrat ,
 Agresti lapidem funda detorsit in hostem.
 Ille volat stridens , magnum & per inane volutus
 Temporibus duris haesit : coeloque minantem 330
 Tollentemque manus , robustaque colla mouentem
 Stravit humi , puerique simul victoria parta est.
 Vidit & Epeiros (certa haec , & cognita res est)
 Dum cornu Parthus Gortynia spicula torquet ,
 Ire ducem aduersus florentes aere cæteruas . 335
 Pro clypeoque hosti nudum ostentare lacertum.
 Vidit & Epeiros sternentem Parthica ferro
 Corpora , & Euboicos spumantes sanguine riuos :
 Mille ducem Parthi magnum petiere sagittis ,
 Mille illum telis : nec erant loca peruia ferro , 340
 Nec tantæ terrere virum potuere phalanges.
 Inunc , & regis meritis diffide deorum.
 Namque velut solido concreta ex marmore rupes ,
 Horrifer aut Boreas , aut illam verberet auster ,
 Dura solo perstat , terraeque immobilis haeret : 345
 Telorum haud imbres aliter , validasque secures ,
 Ingentes equitumque alas tulit optimus heros ,
 Quod superum implorasset opem , quod vote vocasset
 Coelicolum regem .
 Nec me animi fallit , multas non posse latinis 350

Vocibus ostendi voces & nomina regis.
 Esse deum multa, atque eadem cecinisse priores,
 Orphea, Mercuriumque, Linum, & Mosen deo ami-
 cum

Atque equidem ni alias vsus mihi nare per vndas
 Nunc foret, & certo religanda in littore funis; 355
 Forsitan hoc magis incuruarem gurgite remos.

At quoniam nobis antiquae natura videnda est,
 Esse deum, atque animas coeli in penetralibus altis
 Ostendi, illa aliis post me memoranda relinquo.

Et quia dicendum, vt nascentibus insinuetur 360

Omnis ab vno anima, ecquis sit deus omnibus vnus
 Aequoribus, terrisque, canam, coeloque profundo.
 Multa autem tecum repetas, multa ipse volutes

Dicta quidem, magnis dum diximus astra moueri

Quaeque suis ducibus: vires tamen omnibus vnum

Sufficere, atque illum rebus satis omnibus vnum.

Nunc vero (si quid; dum dia poemata vatum
 Oblectant faciles animos, peperere malorum)

Diemus vera quidquid ratione receptum est.

Nimirum exiguae vires mortalibus aegris: 370

Id genus humanum voluens, & parua labore

Non sine concedi magno, dum pectore versat,

Ipsum se longe potuit deducere verò.

Vt duro cum quis morbo iactatur, & aestu,

Cordaque & arentes fauces grauis occupat ardor, 375

Tristitia dum incenso iactat suspiria corde,

Arenitque trahit tremulam de pectore vocem,

Hydrochoi quamuis cinxerunt aethera nimbi

Aestatem increpitat properam, infensumque leonem:

Sic hominum genus inualidum, molem hanc opero-
 sam 380

Adduci haud potuit moderandam vt crederet vni.

Hinc mare nauigerum Neptuno, hinc tartara Diti,

Al-

Alta Ioui magni cesserunt moenia mundi.
 Nec dubium cuiquam illud, naturam omniparentem
 In rebus seruare modum certo ordine rerum : 385
 Quae ratio in caussis, qui nam dicetur origo,
 Fonte nisi ex vno velut omnia deducantur?
 Quod si stare vno dubio procul hic queat orbis,
 Rex hominum, diuumque vnus, deus omnibus idem
 est.

Is tamen immensus, nihil hoc felicius vsquam. 390
 Is deus, haud alter, ni omnes supra alta tenentes
 Non bene magnorum dignemur voce deorum,
 Scilicet hoc veteres ipsi fecere poetae:
 Nosque etiam voces rerum, non sensa secuti,
 Ipsa vt verba cadant numerosa & dulcia in aures, 395
 Saepe deos testes adducimus immortales.
 Verum aliter res ipsa, deus, deus ille vocandus,
 Qui terras, tractusque maris, qui sidera, coelum qui
 Aeternis regit imperiis, cui sidera fulgent
 Aurea, labuntur, surguntque micantia mundo. 400
 Principium hoc rebus, nihil hoc prius, æquiparandum:
 Quandoquidem nihil est sic omni parte beatum.
 Quod si dii plures, numerum si augere deorum
 Forte licet (fac esse) pares sunt, numine eodem?
 Ergo principium nullum: vel dicere cordi est, 405
 Principium fore principio? quod ineptius esset.
 Maximus at si quis, si quisquam est optimus vnus,
 Cui parent reliqui, coeli cui regia seruit,
 Optimus ille deus, deus est & maximus ille.
 Non dii sunt igitur, quos & parere necesse est, 410
 Qui longe obseruent alium, metuantque iubentem.
 Nunc ne tu inscite a vero desciscere quidquam
 Me duce iam possis, rerum alta arcana docebo:
 Ne dum forte meis intendis mentem animumque
 Praeceptis, anceps veri te ludet imago: 415

T t

Quod

Quod rex auertat superum, qui hoc omne monebat
 Ipse rudes olim populos, perque ora parentum
 Et nati, & feri longum accepere nepotes:
 Omnia quem pariter quondam videre docentem
 Ipsi oculis sancti heroes felicibus annis. 420
 His dictis animum informamus, quando ita nobis
 A patribus sunt praeclare monimenta relicta.
 Quae superest igitur, magna haec, iam percipe, res est.
 Ille opifex vnus rerum, deus vnus vbique
 Treis sese in species aperit, treis dicere possim 425
 In formas, iam vocem aliam si repperit vsus.
 Nam dum res omnes vestigat, & abdita lustrat,
 Effigiesque animo rerum, & secum omnia voluit,
 Scrutaturque suas vires, pater ille deorum est:
 Mens illi in rebus peragendis optima (quando 430
 Optimus ipse omnis) quae mundi temperat orbem
 Mens deus illa deus, coeli quam in vertice summo.
 Coelicolae adpellant magnum patris incrementum:
 Huic dedit imperium sine fine, hunc Daetala tellus
 Accipit auctorem frugum: per quem aurea solis 435
 Spicula discutiant tenebras, lucemque reducunt.
 Hunc mare coeruleum obseruat, quod hic aequoris
 vndas
 Instituit labi, quod monstra immania ponti
 Protulerit, mutumque genus creet, auctet, alatque.
 Dum tamen hic patri obsequitur, dumque ille geren-
 tem 440
 Adspicit ingenue natum omnia, magnus vtrunque
 Tangit amor, vique ingenti percussus vterque est.
 Qui tamen hic animis potuit coelestibus ardor
 Se insinuare, deus nisi maximus ipse fuisset?
 Sic se regnator superum, licet vnus vbique, 445
 In formas treis exponit mortalibus aegris,
 Sic se coelitibus: mira & certissima res est.

Is rex omnipotens, is rex hominumque deumque
 Materiem statuit rebus satis omnibus vnam:
 Hac pecudes, hominumque genus, pictaeque volu-
 cres

450

Terrenos capiunt artus, moribundaque membra:
 Hac nitidi pisces alti sub marmore ponti
 Corpora sunt, sensusque ipsos impellere possunt.
 Dicimus hanc etiam genitalia semina rerum,
 Si mente accipias variae sub imagine formae,
 Hanc elementa, quibus connexis ordine certo
 Omnia miraris prodire in luminis oras.
 Igne calere vides, terra durescere corpus,
 Diffundi humore, atque incana aetate resolui,
 Aereque augeri, seseque attollere sentis.
 Haec tamen haud oculis quidquam dant cernere,
 quando

460

Imperfecta quidem sunt ipsa, & corpora coeca:
 Sidera sed radiis, & coelum insigne coruscis
 Dum late fulgent, coecis inimica tenebris
 Quae latitant pelago, latebris quae monstra ferarum

465

Despiciunt, & luce sua dant lumina habere.
 Hinc coeli nobis iucundum lumen & astra
 Ut duo sunt oculi, quibus omnia prospectamus.
 Sic ingens etiam dum voluitur vndique moles,
 Quippe vigent, moruque suo fas cuncta moueri:
 Hoc sine non rapidis ventosum perfluit vndis
 Aequor, nec bibulae ventis iactantur arenae:
 Non spoliata arbor quassat ramalia fronde:
 Idem adeo rebus modus, & coelo irrequieto,
 Aucta opibus tantis, tantoque exercita motu
 Materies hinc apta ad res, foecundaque vires
 Suggestit ipsa sibi, & quos occultauerat alio
 Edit maturos longo post tempore foetus.

475

T t 2

Ve-

Vtque illis permixta insunt elementa vicissim,
 Eminet vtque aliis aliud, natura per artus 480
 Serpit, & ingenium toto se corpore miscet.
 Porro ignis magis est illis, qui ardoribus irae
 Continuò flagrant, acrique dolore premuntur,
 Flammantes ollis oculi, & feruentia corda:
 Hos tu ne in caueas, hos tu ne in vincula coge, 485
 Quos sibi conspicias potius consciscere letum,
 Quam tolerare iugum, & domini fastidia ferre.
 Sunt quae non dulci declinent lumina somno,
 Vsq̃ue adeo metuunt animantia, & abditus imo
 Est in corde leuis, pedibusque fugacibus aer: 490
 Hinc ouium placidum genus, & male pinguis aselli,
 Buceriasque greges, quibus est & plurimus humor,
 Terraique nimis, vix ire per arua videmus
 Hortatu, stimulis, & lentae verberè virgae.
 Vesum sal aliis, aliis est triste cuminum 495
 Iucundum hac ratione, aliis est dulcis amaror.
 Iamque adeo causas animo lustrare latenteis
 Te licet his pulchre instructum, qui fortis equi vis
 Ad cursum, ad magnos cur sit procliuis amores:
 Sedula quid tantum metuat formica senectae. 500
 Namque vbi concrevit corpus, primordia rerum &
 Quattuor illa ineunt concordì foedera nexu,
 Sensifer & motus primum, mox certa per artus
 Compages quaedam pro corporis augmine repit,
 Cui nomen graeci fecere: at dicere auentem 505
 Non aetas finit inuidiae perfusa veneno:
 Tempora ad haec tandem peruenimus, atq̃. ita paucis
 Nostrorum auriculae pueriliter offenduntur.
 Nunc redeo ad rem: principiis feliciter illis
 Compactis, porro tenuissima sanguinis aura 510
 Exoritur, tacitusque haerens in corpore succus.
 Hinc variae naturae animantium: vtque est ea rerum
 Tem-

Temperies, sua quemque trahit, retrahitque voluptas.
Non autem hos tu seiunctos a corpore morbos
Adfectusque animi videas: sed repere passim, 515
Et vulgo ex ipsis moribundis surgere membris,
Partem aliam nunc specta animi prudentis, & altae
Participem rationis, vis quae nam illa repente
Tollit se celerem liquidum super aethera? & extra
Procedit longe flammantia moenia mundi? 520
Ecquibus ad coelum toties se sustulit alis?
Inuisit diuumque domos, atque ardua tecta?
Cur tantum molitur iter? vel quo ducit? si non
Hic suus est olli locus, & coelestis origo?
Nempe solum patrium cuique est, exercita cursu 525
Flumina habet pontus, quo cum venere quiescunt:
Si quid in altum vi iacias, descendet, & ipso
Iam torpens duro consistet in aequore terrae:
Si vapor est usquam, facile quem corripit aer,
Solvitur & tenuis vacuo laetatur in orbe: 530
Flamma vorax etiam cum postibus haesit adesis,
Velle quidem ostendit supera ad conuexa volare:
Tantus amor sedis, placidae est ea cura quietis.
At vigor ille animi, tenebris & carcere coeco
Contemptis, volat ad superos, & simplicis ignis 535
Aurai similis fertur, iuuat ire per astra
Aurea, & extorrem patrio confidere coelo.
Quod si mortales artus, moribundaque membra
Non obstant, iam iam ipse deum, totumque recludit
Aethera, magnorumque procul secreta deorum. 540
Quis vigor iste animi? quae tanta oracula mentis?
Quiue petit supera, & superum quae tanta cupido?
Scilicet haec veteres, eademque exempla secuti
Aethereos haustus animis dixere minores
Esse, deumque ipsos coelo demittere ab alto. 545
Namque velut radiis sol igneus omnia lustrans

Corporibus primis se miscet luce, paritque
 Omnia quae mundo generatim seela propagant.
 Sic pater ipse animas, dum se admiratur, amatque,
 Sponte creat, sanctumque homini dat pignus amoris.

550.

Ferre sui monumentum ingens, atque artibus addit
 Diuinae aurai aeternis ex ignibus ignem,
 Vlla ne eas mortis perimant immania fata.
 Hinc ubi materna concreuit corpus in aluo,
 Expleuitque suos numeros, nouiesque refulsit 555
 Quinta dies, corda ipsa tument, tenerumque laborat
 Corpus, & in totos animae vis funditur artus.

Illa loco tremit angusto, & caligine coeca
 Merfa bibit Lethen, & longa obliuia rerum:

Sicque diu non certa fui, cum corpore in oras 560.

Luminis egreditur, membrisque innititur ipsis,

Donec iam firmæ perfecto tempore vires

Non bene conueniant: animi vigor alta pererrat,

Scrutaturque arcana, viamque adfectat Olympo:

Non villae veneres flexerunt turpiter illum, 565

Nullus honos auri, regnandi nulla cupido,

Omnia, seque ipsum angustis moderatur habenis.

Corporeae vero pestes contra aurea mentis

Praecepta insurgunt, Venerem, Bacchumque secutae.

Terrenis inhiant rebus, noctique soporae, 570.

Et velut ignaua indulgent animantia ventri.

Quin etiam si dira lues in viscera repsit.

Intima, quamquam animis obstat, iuuat aequora picta.

Currere lyntre, & fallaci se credere vento,

Et dulces mutare domos, patriosque penates, 575.

Ac turpes omnem vitam degisse per artes,

Vt mensa argento & fuluo colliceat auro.

His qui erit adductus, parui rectumque fidemque,

Parui sancta facit iura, & sine legibus vllis.

Vi-

Vitam agit iniustus, patriaeque acerrimus hostis, 580
Florenteis vrbes bello, ciuesque fatigat.

DE ANIMORVM IMMORTALITATE

LIBER SECVNDVS.

F Lumina qui Graiae gentis decus aurea fundis
Ore sacro, surgit passim quo pinguibus aruis
Et felix Panacea, & suauis rubens Hyacinthus,
Pulcher Aristocles, sanctis natalibus ordo,
Te duce non verear coecis offusa tenebris 5
Explorare, labor tuus hic mea praemia laudis:
Te duce non verear latitantis semina flammae
Quaerere, & accensam tedam de vertice summo
Nocte sub obscura miseris ostendere nautis,
Aequora dum late abruptis turbata procellis 10
Vndarum eructant montes, classisque magister
Hospitibus lacrimans nigram denunciat horam.
Quodq. bonum, & faustum, & felix fortuna secundet,
Tu mihi quodcunque hoc curae, tu mentem, ani-
mumque
Suppeditas, quo tollere humo pernicious alis 15
Me possim, & duri fulciri vertice Atlantis.
Vnde ego despiciam, palantis qui studio oci
Est superos contra mortales tollere vultus
Ausus, iners, stolidus, tum voce lacessere diuos:
Qui dum adeo inspiceret, quae essent iucunda pala-
to, 20
Pinguibus haud potuit cor vnumquam auellere mensis.
Quem passim sequimur, quam o quam diuersus ab illo
Graius homo: Graium quid non audere putandum est?
Hinc, hinc relligio, liquido quae ex aethere lapsa,
Religio decus omne virum, decus omne deorum, 25

T t 4

Sub

Sub pedibus deiecta hominum, externataque visa est:
 Improba vox tantum potuit suadere malorum.
 Nam quid religio peperit sanctique bonique,
 Omnibus vsque adeo compertum, vt res videatur
 Ipsa loqui, illustri in conspectu sic sita quando est. 30
 Haec seruare fidem docuit, sua reddere cuique,
 Iungere coniugio stabili, miserere laborum,
 Et longum placidam populis laudare quietem.
 Haec docuit Venerem fugere, & diis degere vitam
 Dignam, nec furiis blandi indulgere Lyaei. 35
 Quod si quis curare deum mortalia quenquam
 Deneget, ille mihi infortunatusque laborum,
 Infelixque animi: qui ne quid linquat inaufum,
 Omne nefas ausus, scelera omnia pertentaui,
 Quod si idem curae superis nos esse putasset, 40
 Et fontes meritas post letum pendere poenas,
 Non malum adulterium & coecae mala gaudia men-
 tis

Effet posthabita vsque adeo virtute secutus.
 Hinc & auarities, luxusque ministra libido
 Surrexere, & contempta formidine diuum 45
 Humanam foede vitam strauere iacentem.
 Quid nisi post cineres muta omnia, nec ratio vmquam
 Reddenda, & nusquam posthac Acherusia templa,
 Nilque Erebi tenebrae, nisi tantum fabula inanis
 Iudicio illorum, mentem quibus abstulit error. 50
 Quod nos esse aliter, tenebrasque ignesque manere,
 Et meritis aliquos alto succedere Olympo,
 Quo sine nil meditari sum potis, ipse pater si
 Omnipotens magni concesserit incola coeli
 Dicimus: quoniam quae sponte recepimus, vrgent. 55
 Nunc alio vertamus iter, nunc ad rationem
 Ingenii vires omneis adhibere necesse est.
 Hic ego te, Sadolete pater, sacra illa docentem

Sanc-

Sancta adflare velim, non tam certare paratus,
Quam te imitari: etenim raucus quid oloribus anser
60

Contendat liquida mulcentibus aethera voce?
Nam magni refert, qui cum sit sermo: tuis quae
Aut tereres magis, aut tritae sunt, Iuppiter, aures?
Mitius at nihil est, nihil est humanius illis.

Nunc me difficili pangentem carmina de re
Inter egestatem patrii sermonis, in aestus
Prospicio inuidiae violento turbine ferri:

O mihi quas turbas, quos surgere cerno labores,
Ni bone me Sadolete iuues, & vulgus ineptum,
Parte libri hac magna iubeas abstinere voce. 70

Namque (fatebor enim) multi praeclara reperta
Doctorum illa hominum, dulcis vera otia vitae
Non nouere: quibus nostra haec incognita, quid ni?
Dura videbuntur, coeca & caligine tecta.

Hi mea non cupio, at mando, ne carmina (possim 75
Si impetrare) legant oculis, mihi tu satis vnus:
Ni te operam dare poeniteat, Sadolete, libello.

Quod si forte aliquos manus accire legentes,
Quales nunc habet ingeniis Germania florens,
Gallia vel tua iam, tua vel Saturnia tellus, 80

Integrum tibi sit: liber hic ex parte tuorum est.
Principio mentem atque animam diuersa fatemur:
Quando opus illius mens est, & nuncia quaedam.

Verba sed haec eadem veluti iam triuimus vsu:
Namque animam mentem adpellamus: non ita ve-
ro est. 85

Haec crescit, firmata viros vbi fecerit aetas:
Decrescit pariter, longum fugientibus annis,
Vtpote quae auxilio, quae corporis indiget vsu.
At vis illa animae est eadem pueroque senique
Semper, & ipsa omnis per totum didita corpus, 90

Non aliquid mixtum, non concretum ex elementis,
Sed purum, aeternum, quodq. omnia est tabe solutum.
Nam qui corpoream dicunt cum corpore obire,
Et nasci: qua est insani via nulla feruntur.

Nam si corpus erit, terramue, ignemue necesse est 95

Esse, vel humorem, teneri siue aeris auram,

Aut ex his quidquam, quod non rationibus vllis

Conferri constat: quando cognoscere coecos

Euentus rerum, quae gesta prioribus annis.

Sic bene lustrare, & constanti mente tenere, 100

Non opus hoc terrae, non aeris, aut levis ignis.

Vis dare quae leges potuit, quod corpus iniqua

Nosse? & quae nobis essent sudore paranda,

Suauiloquis dictis exponere, & aurea nobis

Scribere praecepta, & seros monuisse nepotes? 105

Porro quae corpus non sunt, ea corpora nosse

Nulla queunt.

Ergo aliud, quidquam illa aliud, simplexque nec hilum

Fecis habens. si corpus enim, vel corporis esset

Pars aliqua, iisdem nutrimentis surgeret aequae: 110

Quin etiam dapibus grauis, & bacchante Lyaeo,

Et prudens magis, & multo sapientior esset.

Verum aliter res ipsa quidem: dum corpora laeta

Viribus exultant propriis, decedere vires

Consueuere animi, & purae vis insita menti. 115

Indupedita iacet, nec sese attollit ad auras:

Quo magis & luxus membris, alimentaue defunt,

Illa magis firmis perniciosior euolat alis.

Ergo alte vestiga animo, remque altius omnem,

Magnorumque virum praeclara inuenta capesse: 120

Scilicet ipse deum seclis pater omnibus idem

Deficere haud vnumquam poterit: quod dum omnia

curat,

Ipse sibi tantum curae est, se auditque, videtque,

Ip-

Ipse in se magni in faciem reflectitur orbis.
 Illa itidem sibi nota, suas secum ipsa volutat 125
 Immenſas vires: ſanctaſque cupidine capta
 Rerum aeternarum, liquidi ſuper ardua coeli
 Dum ſequitur, ſeſe tollit pernicipibus alis,
 Itque reditque viam, & gyros metatur eoſdem:
 Dumque deos videt immortales, illa deus quis 130
 In ſe conuertit vultum, formamque, coloremque
 Agnoſcit diuum, & ſeſe admiratur, amatque.
 Cernimus hanc etiam dominari in corpore toro,
 Ionio in magno qualis volat vncta carina,
 Et mare per rapidum ventis interrita fertur, 135
 Tuta ſuo nauta: qui contra flabra Aquilonis,
 Contra auſtri optatum ſuevit contingere littus:
 Haud artus terreni aliter moderamine mentis
 Luſtantes contra Veneris, fluctusque Lyaei
 Tuta ſecant, ſeque eripiunt pellacibus vndis. 140
 Nonne vides, diſcreta magis quo a corpore mens eſt,
 Quae, quanta incedat victrix? quamque aethera ſupra
 Euolet ad ſuperos nullo duce, ſed ſibi fidens
 Obiicibus ruptis membrorum, & carcere coeco?
 Si non eſt igitur corpus, quod ſemina rerum 145
 Efficiant, cum iam extremus calor oſſa reliquit,
 In quid abit? quo vis illa exhalata recedit?
 Non aqua, non aer, non tellus, non levis ignis:
 Si natura parens penitus conſumere quidquam
 Non audet, longa nec res abolere ſenecta 150
 Ipſa poteſt natura, parit quae quidquid vbique eſt,
 In quid abit? quo vis illa exhalata reſceſſit?
 Non aqua, non aer, non tellus, non levis ignis.
 At nunc cum cordi non ſit rumoribus falſis
 Pugnare, egregie ratione inuenta capeſſe. 155
 Nonne vides, vt materiem & faciem illius omnem
 Excipiat ſingillatim mens omnia luſtrans?

Quae

Quae si tale esset quidquam, internoscere posset
 Effigies harum nusquam, & discrimina rerum.
 Namq. opus est, animam sane nihil esse, quod ipsa 160
 Excipit: atque acies varios visura colores,
 Omnibus iis pariter caret ipsa coloribus omnis.
 Nonne vides etiam, quae sit perceptio rerum?
 Nam dum sanctum animal, mentisque capacius altae
 Ut sit homo mens comprehendit, non protinus illum 165
 Aut hominem videt hunc, certo neque tempore
 quemquam:

Et tamen illa hominem vidit quemcunque priorum,
 Et quem nostra tulit, quem postera proferet aetas.
 Adde etiam, quae sunt ipsis pugnancia rebus
 Haud obstant animis, dum quis putat esse calorem, 170

Et frigus putet esse, potest comprehendere vtrumque:
 Et pugnent quamvis, animo comprehensa tenemus.
 At vero quodcunque perit, pugnare necesse est
 Quam pereat prius: at si cui contraria non sint
 Invidia quaedam naturae atque arte parata 175
 (Quippe nobis semper studeat cum Daedala rebus,
 Nec quo se vertat iam habeat, quodque arma mi-
 nistret)

Dissolui haud poterit, leti est, quod lege solutum.
 Huc illud simul accedit, quod corpora nulla
 Efficere ipsa queunt: secum componere parvis 180
 Magna solet, certo & numquam requiescere sine.
 Mens etenim lapsis quid non meditabitur annis
 Quod fuerit? nullus quamvis sit terminus aevi.
 Illa viam secum, spaciumque immane volutat,
 Et longum numeris numeros crescentibus auget. 185
 Quod si infinitum quidquam metitur, an illud
 Finitum esse potest? quatenam comprehendere vires
 Exiguac immensum possent? modo cogit in vnum

Om-

Omne hominum genus, & quod non numerabile certe est,

Colligit, & secum numerat: rursusque quod vnum est, 190

Diuidit in partes, nunc has, nunc accipit illas,
Alternatque vices, vlllo nec fine quiescit.

Quin etiam in formas se, & vultus induit omnes:
Vtque pater rerum, rebus sese omnibus addit.

Namque adeo pictam volucrem dum concipit esse, 195
Vertitur in volucrem mens: & dum cogitat astrum,
Astrum est illa itidem. quod si qui sidera voluit,
Aurea concipiat, mens aurea sidera voluit.

Dumque opus adgreditur magnum, admirabile factum,

Componit rerum dominum, rerum illa videtur 200
Iam domina, & certis moderari legibus orbem.

Denique nil adeo est vsquam magnumque bonumque,
Nil prorsus tam difficile, in quod non subito illa
Vertatur. verum hoc muuus liquet esse deorum:

Dii formas potuere itidem se vertere in omneis, 205
Exuere & vultus omnes, perque omnia ferri.

Quin etiam natura homini est innata cupido
Degendi aeternum vitam: dolet ante fuisse

Magnanimos heroas, eodem & tempore nasci
Non potuisse: dolet longum fugientibus annis 210

Non fore, nec quidquid facient spectare nepotes.

Hinc curae ingentes: his vt monimenta relinquant
Tuta loci natura, ingentibus oppida faxis

Erigere, atque alto turres extollere coelo,
Atque vnus septem colles concludere muris: 215

Flumina vel per saxosas educere valles,

Et manibus hominum summos euertere montes:

Quae fuerat sterilisque prius palus, aptaque remis
Tellurem aut hydriis, ranisque loquacibus olim

Red-

Reddere feminibus late Cerealibus aptam: 220
 Hinc vbi vel dumeta prius, viburnaue lenta,
 Sunt oleae visae teretes, & munera Bachi.
 Hinc inuenta virum praeclara, atque artibus omnem
 Excolere ingenuis vitam, finesque bonorum
 Differere, & clarum e tenebris extollere lumen. 225
 Nam quid praeteream heroas? qui sanguine fuso
 Ciuibus imperium & placidam peperere quietem?
 Non illos magni possunt terrere labores,
 Non dulcis coniux teneat, non maxima nati
 Cura prece, aut longa confecti aetate parentes: 230
 Carius est ollis duri in certamine Martis
 Pro patria obiectare animam: quin saepe beatos
 Adclamant sese adfecti cruciatibus ipsis,
 Vitam aspernantes vitae melioris amore.
 Gnosia nec Thorio clatnanti, & laeta bibenti 235
 Vina rosa, aut vsquam cuiquam fuit vlla voluptas
 Par isti, dum tela inter, clypeosque inimicos
 Victores iam animam multo cum sanguine fundunt.
 Omnibus vsque adeo vitam producere dulce est,
 Quaque licet niti seclis superesse futuris. 240
 Verum non homini ne quidquam tanta cupido
 Insita natura est: quando certe optima rerum
 Illa parens, cunctis statuit finemque modumque
 Optandi, sua quisque tamen quae possit apisci.
 Natura lupo insidias meditatur, & optat. 245
 Sternere depressa compertam in valle capellam:
 Auritum leporem sequitur canis ore sagaci:
 Sed captare canis leporem, lupo ipse capellam.
 Quippe potest: natura etenim non insita frustra
 Tanta cupido homini, reliquisque animantibus ef-
 fet. 250
 Atqui nequidquam hic homini sese obtulit ardor,
 In volucres tenuesque auras spes tanta recedit,

Rex

Rex nisi nos superum post condita membra sepulchro
Esse velit, duri decurso temporis orbe:

Si non structa diu Pario de marmore templa, 255

Florentesque addurant vrbes: quin iuga montis

Aspera & aeriae vicina cacumina nubi

Absumit tempus, rerumque inimica senectus:

Et iuuat vsque adeo insano indulgere labori,

O miseri, queis tantus amor per vulnera, perque 260

Supplicium mortem petere, atque extendere nomen?

Obsecro, ne meditata animis adsuescite falsa,

Neu mentes anceps veri deludat imago:

Quando est perpetuum in terris nihil.

Adspicite, impositae Romanis collibus arces, 265

Et claris ornata olim monimenta tropaeis,

Vectique ingentes extremi ex finibus orbis

Vt iaceant turpique situ, & sine honore colossi.

Scilicet & tempus veniet, cum maxima rerum

Roma parens, & pulcher erit sine nomine caesar: 270

Nec Decios, aut Romani duo fulmina Martis

Scipiadas quisque norit: namque astra necesse est

Certis temporibus terris effundere vires

Ipsa suas: his aucta virum praeclara reperta,

Et structae euerfaeque vrbes, suadentibus astris: 275

Vtque iubet rex ipse deum, certo ordine seruant

Illa vices: peraguntque suis stationibus orbis.

Hinc vbi longa dies, effoetae incendia terrae

Contingent, Siculis ceu cum fornacibus ignes

Prorumpunt, flammaque imis tonat Aetna cauernis, 280

Candentes crepitant aerae, & caligine coeca

Aeraque, & coelum nigra ferrugine textit:

Intremitt omne solum, liquefactaque viscera montis

Attollunt flammae, & magnum per inane coacta

Alba cadunt, & strata iacent saxa arida passim. 285

Sic vbi terrifici late exarsere cometae,

At

Astrorum appulsu, & ventis mox percitus aer
 Excutiet rapidum scissis e nubibus ignem,
 Terrasque, tractusque maris, qua noxia tellus
 Corripiet, quantum prospectant sidera terras. 290

Stant etiam nimbi ingentes, & tempore certo
 Ventura eluuias: stant & cum flumina montes,
 Et pater Oceanus spumantibus obruet undis:

Quaque iuga & rupes praeruptae, erit aequor arandum,
 Felices terrae: & qua nunc mare perfluit altum, 295
 Interdum surgent vicina cacumina coelo.

Quin etiam extremis discretos partibus orbis
 Desertas habitare plagas, noua quaerere regna,
 Explorare locos, & cingere moenibus vrbes,
 Et dare venturae leges & nomina genti, 300

Sidera suadebunt, ut rex stellantis Olympi
 Iusserit: haud etenim penitus delere animantium
 Omne genus certum est illi, nisi cum omnia tandem
 Exitio dabit vna dies. ergo illa cupido

Ne quidquam innata est homini, quae maxima certe
 est, 305

Aut dicendi animi aeterni, & meliora manere
 Ossa sepulcretis ubi nostra reponimus imis.

Sunt exempla alia, & quae rationibus id tu
 Adfirmare queas: nam quae vis illa animorum?

Ipsi quando aditum prorsus nihil intercludit, 310

Atque vias omneis percurrit, & omnia lustrat,
 Omnia pertentat volucris perniciosior aura:

Ardua non illi coeli supera alta videntur,

Non ipsi manes ima tellure repositi:

Nunc it ad occiduum spectant quae littora solem, 315

Perquirisque vrbes, genteisque, & nomina rerum:

Nunc orientis opes, populosque inuisit, & omnes

Transcendit terras, tractus maris, aera, coelum.

Leuibus hinc animas aliqui constare putarunt

Cor-

Corporibus, forte illorum vt concurrerit ordo. 320
 At iam explosa diu iacet haec sententia vulgo.
 Nam si fortuitis fierent concursibus, artus
 Tempore non certo, moribundaq. membra vigerent:
 Verum nunc citius, nunc serius, vt tulerit fors:
 Quin & bis septem ferrent fastidia menses 325
 Matribus, aut plures, nec certis legibus ortus
 Constaret, si casu aliquo vis illa subiret
 Vndique perficiens numeros, vigor omnia complens,
 Quin etiam interdum magnum per inane coactis
 Forte his seminibus, dum se per mutua nectunt, 330
 Nondum corporibus genitis in luminis oras
 Exirent animi. qua re fateare necesse est
 Quo modo pugnabas, animos sine corpore vitam
 Degere, nec semper duo se coniuncta tenere.
 Ast alii penetralem ignem, sed corporis vsu 335
 Delabi ex superis aiunt, omnesque per artus
 Errare, & tacitas cordi submittere vires.
 Quod perdelirum porro est, cum semina prima
 Quattuor accedant, dum singula commiscuntur,
 Adrepantque solum, humorque, spirabile, & ignis. 340
 Sic nihil exanimum esset, sed vigor omnibus idem:
 Omnia conciperent animo, exaudireque posses
 Aeque homines, montesque feros, siluasq. loquenteis.
 Quod si erat absurdum, Parnassi e vertice sacro
 Harmoniam traxere noua sub voce Pelasgi, 345
 Quae res cunque foret numeris concordibus apta:
 Delirum hoc itidem. nam qui prudentia frugi
 Exoritur graue mentis opus? quique optima rerum
 Iustitia angustas ornauit legibus vrbes? 349
 Non etenim ex numeris sunt haec, neq. fallere verbis
 Est animus, rectam aut dictis abducere mentem:
 Forma anima, & quaedam res est certissima: tale
 Nil numeri, incolumi re abeunt, redeuntque vicissim.

Quae potui strictim : nam dicere multa parantem
 Et verbi nouitas vetat , & me cetera poscunt. 355
 Nunc cape dicta , quibus tuto iam credere possis
 Praeceptis animum , & mercedem ferre laboris
 Quantis omniparens natura excellere rebus
 Humanum dederit decus, vt genus omne animantum
 Pareat huic ultro, vel tandem seruiat vni, 360
 Concipe nunc ageris animo : namque ipsa videbis
 Quae pelago ducunt vitam , quae flumine subter ,
 Omnia deberi nobis , quacque aera tranant
 Pernices volucres , & quae pede lustra pererrant :
 Redibus insidiae hinc inuentae & fallere visco , 365
 Hinc laqueo captare feras , catuloque sagaci :
 Hinc prope pendentes scopulos , & gurgite ab imo
 Iam notum in siccam pisces deducere arenam :
 Ecquae iam in nostros , quae non conuertimus vsus ?
 Quin etiam & tygres homini , & parere leones 370
 Longa dies docuit , nataeque in montibus vrsae
 Informes errant placide vacua atria circum :
 Stat bellator equus domini iam laetus habenis ,
 Iam patiens , iam frena ferox spumantia mandens ,
 Et furit , & latos praebet calcaribus armos : 375
 Stant & oues niueae lanis , quae vestibibus aptae
 Muricae suaue rubent , viridi infectaeque colore ,
 Graminaque atque ipsos certent superare smaragdos :
 Ipse etiam pastae referunt distenta capellae
 Vbera lacte domum : linquens & bucula lucos 380
 Ad mulctram venit , & fera ad praesepia nocte.
 Adspice vt indomiti quondam , nunc sponte iuuenti
 Plaustra ferant , & toruus humum pulsat pede taurus :
 Attamen inflexo mox sese accinget aratro.
 Vis & naturae partes , & magna parentis 385
 Munera , & ingentes terrae meminisse labores ?
 Haec olus egregium, betamque, apiumque, papauerq-
 In-

Intybaque, & virides cauleis producit in annum:
 Haec tibi lactucis, herbisque salubribus hortos
 Esse iubet laetos, longoque cucurbita collo, 390
 Tortilis & cucumis semper sua munera apud te:
 Non ego serpilli, aut mentae, & bene olentis anethi
 Delicias taceam, aut calthae florentis honorem:
 Non ego pallentes violas, & mollis acanthi, 394
 Narcissive comam ignotam, indictamue relinquam.
 Quid referam aut farris segetes? aut ordea grandia?
 Aut milium? lentemque? & amantem culta faselum?
 An vos praeteream diuini munera ruris
 Arboreos foetus? quibus & conuiuia inimus,
 Felicesque deum coenas: quid cerea pruna, 400
 Quid nigra commemorem? neque enim sapor omni-
 bus idem,
 Non color est vnus, non idem temporis vsus:
 Vel quid mite pyrum, aut cana lanugine malum,
 Illorumque genus varium, aut fileam Luculle
 Poma tua? aut patrios referentia nonnine Persas? 405
 Non ego castaneasque nuces, oleamque Mineruae
 Inuentum, dulcesque vuas tua munera Bacche
 Transcam, & aeri mellis coelestia dona:
 Non mihi si linguae tot sint, quod Dedala tellus
 Submittit flores, & quot poma educat annus, 410
 Illorum & genera, & percurrere nomina possim.
 An vero tot muneribus feliciter auctum
 Nequidquam, ad lacrimas tantum natura tulisset
 Humanum genus? atqui quod praeferre volebat
 Illa operi ingenti, reliquisque animantibus vnum 415
 Posthabuit, felixque animal dum ferre cupido est,
 Protulit infelix, miserumque ignara futuri.
 Ah scelus, indignumque nefas, ignara futuri
 Alma parens rerum? certis quae legibus orbem
 Temperat, in minimis cuique est solertia rebus. 420

Vel non infelix hominum genus, vltima vitae
 Omnia lux secum si aufert? iniusta nouerca,
 Non altrix blanda, aut dulcis, sed subdola, fallax:
 Tene ego vél nostri generis natura parentem
 Dicere, tene ausim reri? nisi praemia vitae 425
 Exactae perissent, solatiaque ante malorum?
 Ecquisnam aerumnas, ecquisnam incommoda possit
 Enumerare; graues hominumque referre labores?
 Nascitur infelix homo, vbi fastidia menses
 Longa tulere decem matri, vagitus & ingens 430
 Primum exauditur, vitae monimenta futurae:
 Nascitur infelix, nec humo se tollere quidquam,
 Aut pede, vel dextera potis est, nec repere quoquam,
 Cetera vti fuerunt animantia: sedula nutrix
 Vlnis ni excipiat (miserum, indignumque) peribit. 435
 Frigoris ille quidem haud patiens, in luminis oras
 Profertur nudus, nec sunt alimenta quibus se
 Recrearet, & monitus naturae deesse videntur.
 Illa quidem reliqua hortatur mox nata subire
 Pellibus intacta, alterius non indiga curae, 440
 Vbera lacte suae matris distenta per herbam:
 Pars villos, fetasue gerit, pars vellere tecta est,
 Horrida pars spinis munita incedit acutis,
 Et venientem audet petere, & propellere tectis:
 Vulnificas aliis vngues dedit arma, quibus se 445
 Defendant: aliis in leui cornua fronte
 Addidit, vltricesque sedent in cordibus irae.
 Quin virgulta etiam, & truncos circundat amaro
 Cortice, & a tristi defendit frigore brumae.
 Quaere genus vitae illorum: non vinea falce 450
 Tondenda est, valido nec humus versanda bidente,
 Non curae est curuo proscindere vomere terram,
 Et lappas, sterilesque agris euellere auenas:
 Non adeo, dum altum cinxerunt aethera nubes,

Illa

Illa timent segeti, & crepitanti grandine pallent 455
 Proxima diis illis vita est: sunt gramina passim
 Mollia, sunt flores bene olentes, & bona poma,
 Mala, nucesque, genus varium: quae Dedala tellus
 Vt ferat, vt feruet, multae est obnoxia curae.
 Vita hominum dura est, & plena laboribus omnis, 460
 Quam mille inuadant morbi, & tenuissima quaeque
 Funditus euertant: qualis secretus agellis
 Nascitur in cultis hyacinthus, quem malus imber
 Nube nigra effusus male perdidit, & decus illud
 Abstulit, & foliis omnem decussit honorem. 465
 Corporis heu pestes quot sunt? non maior arenae
 Est Libycae numerus: morborum copia mentis
 Est quoque permagna, & quos non animantia norint
 Cetera: sunt illis optandi denique fines,
 Sunt & habendi: non auri malesuada cupido 470
 Abruptum cogit conscendere nauibus aequor,
 Non se, animam, corpusque vna pellacibus vndis
 Credere, ventisque, & stridorem audire procellae,
 Sat virides ollis saltus, intonsaque lustra:
 Sat liquidi fontes, nigra quos protegit vmbra 475
 Fraxinus, aut abies, vel acutis frondibus ilex,
 Qua super aeriae sidentes dulce columbae
 Ardenti sub sole docent gemere vndique siluas,
 Vtpote sollicitum quae detestentur amorem.
 Qui furor, etsi aliis animantibus abditus haeret 480
 Visceribus, generi ille hominum in praecordia repfit
 Intima, caedisque & multorum est causa malorum.
 Vritur infelix iuuenis misere, ossaque & artus
 Incendunt tedae ardentes, orbemque peragrat,
 Vestigatque altas formosae virginis aedes. 485
 Illa domi ingenuo adsuescit parere pudori,
 Quam casta instituit mater, nec tollere vultus
 Audet homo, iuuenem si forte inspexerit vsquam,

Conniuentem oculis, & pectore suspirantem.

At miser abrupto iactatus vortice amoris, 490

Qualis ab Aetneis spirans fornacibus ignis,

Huc illuc rapide fertur: non frigora noctis,

Non imbres, solis non spicula feruida tardant.

Sponte suis stratis abiit, limenque puellae

Observat pernox: non illum dicta parentis 495

Abstrahere inde queunt, non multa concitus ira

Iam frater, charae pupugit quem fama sororis.

Ergo armis putat obstandum, nec iam esse ferendum

Audacem iuuenem: quare prorumpit, & ense

Rem gerit, & patrios incessat caede penates. 500

Quod si non aliis miserum, infelixque videtur

Humanum genus, vno hoc accipe: cetera finem

Non rerum meditantur, non tristi anxia cura

Norunt, vt vita sit denique discedendum:

Non lacrimas fundunt falsas formidine poenae, 505

Morte obita diuum tandem ad subsellia regis

Cum caussa in magna nobis dicenda corona est.

Quare homines vita illustres, & fortiter ausos.

Certare & sese, atque alios superare ferendo

Laeta manent loca, quae ipsa non deprendere mente

Viuentes clausi tenebris, & carcere quimus. 510

Hoc natura viros studio venerata, labores.

Addidit egregios, pulchre quibus exantlatis

Aeternum sedeant alta ad delubra deorum.

Quod superest, aliis rationibus exsequar: at tu 515

Volue animo, ad verum tandemque accedere disce.

Heroes, quorum pietas insignis, & omni

Laude fuit maior, diuumque simillima vita.

(Non ignota cano) quae mox ventura minorum

Temporibus fuerant, cecinere prioribus annis. 520

Vis ea mortalis non est, quae nosse futura

Sic potuit. neque enim tabulam vel dius Apelles

Re-

Rerum gestarum media suspendit in vrbe
 Fulgentem minio, lateque Corinthio auro,
 Rem quae ita monstrarit, stant nunc quoque, perle-
 ge tu quae

525

Sacro veridici fuderunt pectore vates.

Hoc felix quondam, & diuum gratissima regi
 Sancta Palestinae tellus fata ipsa canentes
 Vidit, & ex illo scripta haec sunt tempore nobis.

Excidium patriae multi, fata aspera flebant,
 Et superum euersum vi lamentabile regnum :

530

Quos inter plectro rex nil mortale sonanti
 Personuit dulce, altumque, & noua carmina dixit.

Nanque canebat, vti lapsis certo ordine seclis

Regnator superum sortem miseratus acerbam

535

Humani generis, quod coelo excluderat alto

Vnius ob noxam, mitesceret, & meliori

Mente preces hominum audiret: quare adfore tempus,

Vt suus ipse, suus natus, quemque vnice amaret,

Mortalem indueret formam, moribundaque membra,

Cuius in aduentu pallentes vndique morbi

541

Diffugerent, bellique metus.

Hunc vbi iam edisset mater virgo omnibus expers,

Venturos reges, qua sol caput exerit vndis,

Myrrhamque, aurumque, & Panchaia thura ferentes.

His addebat, vti fugiens saeui arma tyranni

546

Cum puero vt primum genitrix viridantia Nili

Tangeret arua, deos fore nusquam, oracula passim

Casura, arasque, & laqueata aurataque templa.

Nec minus, vt puer ad patrias contenderet arces,

550

Docturus late populum, sanctumque senatum,

Proderet vtque vnus quidquid cecinere priores.

His cithara aurata dum personat, adiungebat

Quaerentem matrem puerum: iam nulla neque vrbis,

Nec loca agri restant, quae non virgo optima lustrat.

Vv 4

Ah

Ah dulcis virgo, iam ter sol extulit alto 556
Oceano caput, & ter littore merfit Ibero,
Nec potus fessam, Cereris nec cura tenet te:
Quid tantum telluris obis? quid pectore ab imo,
Quid tot pallenti fundis suspiria vultu? 560
Ille aedem ad patriam in cōuentu arcana recludit
Rerum aeternarum: diuino cuius ab ore
Pendientes populi dicta aurea depascuntur.
Quid loquar? vt caneret rerum miracula, vita
Corpora defuncta, & reditura in luminis oras, 565
Inuentus iam qui pedibus superare marinos
Et possit fluctus, summas nec tingere plantas,
Effer aquam virgo, fluuiis caua dolia comple,
Excipe fictilibus, iam sunt mollissima vina,
Ipsa tuis felix hilara conuiuia donis, 570
Laetitiaque auge, magnis & honoribus vrhem.
Quid referam? vt fleret vatum de more suorum
Coelicolum exstinctum crudeli funere regem,
Et matrem infelicem in summo vertice montis
Ah misere nati delentem veste cruores; 575
Aut vt narrarit triplici circumdata muro
Moenia, pro vita, pro libertate suorum
Ardua terribilis tecta expugnanda tyranni,
Victoremque Erebum vastantem, & nigra prementem
Tartara & exuias referentem Acherontis auari: 580
Vix alte in coeli foribus suspenderat arma
Ignibus e mediis rapta, & crudelibus oris,
Et pater occurrit, fuluaque ab nube columba
Vnigenam laete plaudentibus excipit alis.
Omnia quae quondam rex magnus & optimus ille 585
Dum caneret, iussit caros ediscere ciues,
Atque haec ipsa suis monimenta nepotibus esse
Carmina, dum palmis diues florebit Idume.

DE ANIMORVM IMMORTALITATE

LIBER TERTIVS.

NVnc animis quae sit sedes, quae praemia vitae
Quenque bonum tandem maneant, quas pen-
dere poenas

Conueniat fontes, properante quis vndique rege
Tolletur clamor, quae signa futura, tubaeque,
Expedit dictis: tu nunc adsisce canenti,
Qui coenatus apud regem stellantis Olympi
Ipsius in gremio requiesti, & tempore Dium
Ex illo interpres fatorum arcana canebas:
Dumque tibi & matri solido de marmore templum
Instituunt Verulis Volsci, Marsique, Latinique: 10
Annua dumque ferunt sacra, & solennia vota,
Huc ades, & me quadriiugo simul excipe curru,
Perque Erebi vastas sedes, perque aurea coeli
Me delubra pater ducta, remque ordine pande
Venturam, & qui sit fatorum immobilis ordo. 15
Postquam confectum mortalibus est breue vitae
Curriculum, tenebris vbi mors adoperta calorem
Vitae exstinxit, nec quidquam auditque videtque
Pallidulum, mutum, prorsusque exsanguis cadauer,
Nosse potes peragrarè animam loca cognita nondum.
Nam pater omnipotens, aequi cui maxima cura, 21
Prospectans hominum mentes, scelere vndique turpi
Tabentis, longe a patrio secedere coelo,
Nec reclamantes animos rationibus vnumquam
Deduxisse illos vitiorum e vortice turpi, 25
Supplicium horrendum statuit: quas pendere poenas
Ah miseros cogit, cruciatibus ah quibus omni
Adfectos iubet esse aevo tellure sub ima?

Illic vipereis turba est accincta flagellis :
 Nox ibi perpetua , & semper caligine nigra 30
 Est domus attonita , & graueolenti sulfure fumum
 Igniuomi eructant montes , atramque fauillam.
 Vnde fluunt vndis septem feruentibus amnes ,
 Qui simul immensum circumfluxere barathrum ,
 In glaciem montes , ipsi hi vertuntur in ignem. 35
 Huc fontes animae scelerum grauitate feruntur
 Sponte sua : neque enim superas se tollere ad auras
 Concretæ vitiis possunt , coelumque tueri.
 Quales nocturnæ volucres , vbi lucifer alto
 Exerit Oceano caput , & radiantia solis 40
 Spicula discutiant tenebras , lucemque reducunt ,
 In tenebras sese abiiciunt , vltroque feruntur ,
 Qua deserta magis , qua sint tenebrosa sepulcra.
 Huc vbi deuentum est , informes vndique larvæ
 Conueniunt , & supplicia ad crudelia cogunt. 45
 Pars circum insultans horrendis vocibus instat ,
 Pars vrgens facibus medios deturbat in ignes ,
 Flammarumque globos , vbi seclis mille peractis
 In glaciem proiecti altam , niuibisque sepulti ,
 Plangore & gemitu ne quidquam tartara complent, 50
 Nanque vbi quingentis riguerunt frigore seclis ,
 Inferni aucti amnes late feruentibus vndis
 Infano magnos contorquent vortice montes :
 Fluctibus his merfi torrentibus , vt mala passi hæc
 Seclis sexcentis , repetunt ex ordine prima 55
 Supplicia , & nusquam miseris datur hora quietis.
 Nec sum animi dubius , multos vt inania nostra
 Carmina risuros : quoniam quæ corpora non sunt ,
 Non flammæ , frigusque pati , non verbera , rentur.
 Est hominum hæc audacia , quos præscribere coeli 60
 Non pudeat regi. quid enim ? quod iusserit ille ,
 Non fiet ? fac velle , idem qui carcere clusit.

Mor-

Mortali immortalem animam, quae corporis expers
 Certe erat, efficiet, ne qui ditissimus aeris,
 Diues agri, regi assimilis luxuque epulisque, 65
 Omnis cui longum blandita obscœna voluptas,
 Impia quique arma & crudelia bella secuti,
 Et vitæ leges radicitus euerterunt.

Praemia sint eadem accepturi: atque optimus ille;
 Quisquis is est, spreto qui regno atque aedibus altis 70
 Pauperiem & duros potuit perferre labores.

Sanctum hominum genus hoc, verae qui ad commoda
 vitæ

Confluxere, illis non cura ut regia vestis
 Velaret leues humeros, nec iaspide longi
 Ut pellucidula pulchre digiti ornarentur: 75

Non dapibus mensas onerare, ostroque superbo
 Discubuisse super, non tempora fundere vino,
 Non fora composito circum volitare capillo.

Dii quanti, qualesque viri, quam fortiter ausi,
 In flammæ illi abiecti, & crudelia passi 80

Supplicia, iniusti durique ante ora tyranni
 Haud vinci potuere, aut in contraria ferri.

O fortunati, quorum mens conscia recti:
 Saluete æternum heroes, quos aurea diuum
 Regna manent, numquam casura fluentibus annis: 85

Nusquam illic curæ, nusquam dolor: omnia laeta,
 Omnia tuta, animas tenet omneis vna voluptas.

At contra tenebris clausos, & carcere coeco
 Luctusque & curæ tristes, & sedulus angor
 Opprimunt æternum, & qui vnus dolor altus habetur. 90

Iam norunt, folio ut poterant confidere diuum,
 Ut poterant hominum & coelestem adistere regi,
 Aeternumque frui luce omnipotentis Olympi.

Nec vero si forte aliquis bene vixerit, vsquam
 Deque via recti paullum declinet, in oras 95

Lu-

Luminis aeternas subito properare fatendum est:
 Ipsi etiam labe adfecti, vitiisque leuati,
 Quis longum obsessi fuerant, recta ire putandi
 Non sunt ad superos. veluti cui plurimus insit
 Visceribus dolor, & pigris vis tabida membris, 100
 Non prius ad rectos potis est accedere sensus,
 Ut iam iam amissae redeant in pristina vires,
 Ingenue quisquam nisi doctus Apollinis artem
 Adsit, iam suetus curare salubribus herbis
 Membra diu vitiosa, modis pallentia miris. 105
 Multos ille quidem succos, multosque liquores
 Miscere instructus, dictamum, absinthia tetra,
 Doctorumque hominum paeclara inuenta ministrat.
 Sic pater omnipotens, aequi cui maxima cura,
 Qui bene de patria meriti, & virtutis amore 110
 Multa diu passi, si qua admisere pudenter,
 Et quos pertaesum est scelorum, pacemque per aras
 Aeternum petiere suas, non destinat orco:
 Vnde haud egressus patet ullus, & ostia claudunt
 Sexcentum pondo, & multa rubigine vectes. 115
 Sunt Erebi geminae portae, quarum altera solis
 Spectat ad occidui terras: hac vndique tristes
 Succedunt animae, vitae fugiente calore:
 Hanc valvae nullae claudunt, sed limina pernox
 Ipsa dolor seruat, spinas aegre inter acutas 120
 Ille iacens squallet macie, & vix ossibus haeret,
 Atrox, terribilis, dextram & laeuam implicat angue,
 Late oculis ignem spirans, mirabile dictu,
 Letiferum spumis mixtum vomit ore venenum.
 Vestibulo is positus custos, sacra ostia seruat, 125
 Nec reuocare gradum quenquam finit. altera longe
 Porta est, purpureus qua lucifer exerit ante
 Phoebaeos radios iubar, & noctis fugat umbras.
 Hac iter ad superos, si quando haec ipsa pateret:

Hac

Hac iter Elyſium, qua rex ſtellantis Olympi 130
 Traduxit notos diuinis ſarminis vates :
 Poſt illa clauſa, & regis ſignata ſigillo eſt.
 Sed quia nec digni coelo, nec carcere claudi
 Inferno, ſtatuit rex æquus, & optimus ille
 Delere aſſumptam labem, decus atque vigorem, 135
 Auramque ætheriam donis felicibus auctam
 Reddere diis ſimilem, & dignam penetratibus altis.
 Ergo quale aurum æceſſis fornacibus igne
 Excoctum multo, tabem felicius omnem
 Exiit acceptam, & formam magis induit auri : 140
 Sic animæ, quas ille diu tenet acrior ardor,
 Aeternum abiiciunt concretam corpore labem :
 Nam gyro æreo, qua corruit aureus ignis,
 Vicinasque vrit nubes feruore coruſco
 Extremas inter diffuſilis æris oras 145
 Panditur hiſce animis ſedes venientibus vltro :
 Quaque magis grauitate carent, ſeſe altius auris
 Aetheriis tollunt, donec iam funditus omnis
 Torrenti flamma vitiorum exaruit humor,
 Atque exefa omnis circum rubigo fatiſcit. 150
 Aſt alii ſedem late, longeque repoſitam
 Extra anni ſolisque vias dixere, laborum
 Immunem, hoſpitiūque velut bene dulcis amici;
 Quandoquidem regis non eſt florentis honore,
 Florentis pietate, ſuos quos legerit ante 155
 Stellarum curſum, & teneri cunabula mundi
 Exercere odiis tandem ſtatione peracta :
 Quos propter natum, ſua lumina, quem ſibi fecit
 Haeredem rerum, coelo demit ab alto :
 Qui formam indutus noſtram, moribundaq. membra
 Oppreſſos morbi miſere grauitate leuaret, 161
 Inſignemque notam longum impietatis inuſtam
 Deleret moriens, veluti placidiſſimus agnus

Pro

Pro populo tristes animam positurus ad aras.
Non ita quae spectant orientem littora solem 165
Occiduis absunt terris, quas serus Olympo
Procedens tremulo perfundit lumine vesper,
Ut vitium a nobis, quibus est hac morte pium :
Hinc vera pietate Cilix clarissimus, omni
Aetate absumpta in studiis feliciter istis, 170
Quae fuerint nostri repetens commissa parentis,
Quidque boni attulerit rerum moderator Iesus,
Sustulit & vocem, & duplices ad sidera palmas :
Munera magna pater tua sunt, iam vicinus : ergo
Hostis habes : etiam captus non abiicit hastas 175
Perfidus : hostis habes, iniecta nouissima plaga est :
Si mortalis homo tantum nostram imminuit rem,
Fare age, quo cumulo nunc auxerit immortalis ?
Haec calamo, haec eadem diuinitus ore ferebat
Nonnullis bonus ille locis, quae credere par est, 180
Perbelle iis animos agere in regionibus aeuum
Securos, mundi vel si trans moenia, vel si
Ignibus in mediis degant candente fauilla,
Dum bona venturi succedant tempora secli. 184
Sic res ipsa quidem est, sed quam non cernere quimus
Ipsi oculis, rerum haud gnari, incertique futuri.
Sed neque ob id falsa est : quando quae dicere possim,
Sunt sexcenta quidem : quae qui non viderit, esse
Falsa putet : visa haec, dubio procul autumet esse.
Quid si ego dixissem, ferres ? nisi cognita multis 190
Praeclare scriptis hominum res tanta fuisset,
Laser piciferis fontem manare Cyrenis,
Qui noctu late torrentibus aestuet vndis,
Noctu dum tenebris humentibus omnia fringent,
Et Phoebe auratis incedit rosida bigis : 195
Cum vero lustrat radiis sol igneus orbem,
Ardentique omnem calfecit lampade terram,

Per

Per Libyae perquam gelidus labatur arenas.
Huc illud quoque nunc spectat, quem nomine Graii
Dixerunt magneta, lapis miro attrahit usu 200
Quodcunque obicitur ferrum: tactumque quod illo
est,

Ducit, & hoc itidem veluti Magnesia cautes.
Huc age sis, simul accedant adamantina saxa
Non iam concordi studio compacta tenentur,
Inque odium mutatus amor, conflataque longe 205
Invidia vt soluant cogit vincla illa repente.
Crederet an quisquam? nisi res, quae cognita, iam tum
Ipsa fidem faceret: nam queis rationibus isthuc
Conferi possit, nihil est quod nosse queat quis,
Docta licet summi fuderunt carmina vates. 210
Fabula nanque noua est, per crebra foramina ferri
Magneta insinuari, est, quod leuis abditus aer,
Et caua conueniunt plenis conamine magno:
Non adamas etenim magnetem excluderet omnem
Aeraque, quae multo caua sunt magis, arida secum 215
Attraherent, stipulamque, & ligna absumta senecta.
Neue ego te exemplis externis demorer, addam
Nota domi assidue, quae quondam incognita, quid ni?
Fallaci hac acque fieri ratione negasses:
Saxa vbi gypsati effoderunt grandia serui 220
Aeriam accliuis posituri in collibus arcem,
Arte laboratis super antra exesa caminis
Congeriem statuunt in formam fornicis alti:
Nec minus agricolae duri rescindere ferro
Annosam quercum certant, atque arte magistra 225
Aridulis nigram lignis explere cauernam:
Inde vbi forma pyrae structa est, ex ignibus ignem
Ingentem paruis augment, sonat ardua saxi
Congeries, coecis fornacibus ignis anhelat.
Illi instaurantes ornosque, & fissile robur 230

Sub.

Subiiciunt, fruticesque leueis, stipulamque sonantem,
In bibulum cinerem quo saxa immania vertant.
Optimus hic operi cinis est: qui frigidus esse
Principio visus: quem tu si adsperseris vnda,
Igne graui exuri circum vicina videbis, 235
Et magnam attolli torpenti e puluere flammam.
Quod si pingue oleum fundas, alimenta videmus,
Quod tamen esse ignis, subito vis deperit omnis,
Flammaque continuo victrix perfusa repressa est.
Huc ageris animum referas: qui debuit vnda 240
Auxilio esse igni? duo quae pugnare necesse est,
Et flammam exstingui aspergine pinguis oliui?
Quod si iam nosti rationem reddere dictis,
Ipse quidem nihil obsto: etenim facile esse videtur,
Quae quiuis spectet, rerum iam effingere causas. 245
Omnibus hoc adeo est vitium mortalibus aegris,
Notarum ut rerum causas scrutentur, & omnes
Vulgata illustrent dictis, quis semina flammae
Nesciat in filicis concreta atque abdita venis?
Quis non in baccis proceram stipitem laurum 250
Nouit inesse? fuit tamen hoc mirabile quondam.
Multa quidem nunc esse liquet praeclara reperta,
Quae fieri numquam dixere prioribus annis.
Nam quae res illa est? & non imitabile fulmen:
Res aliter cecidit, positae incudibus vrbes 255
Iam magnae ferrum exercent: fit fistula, qualem
Non oculis, non ipsi animo videre priores,
Fistula missura haud nequidquam ferrea bombos,
Aut conflata aere ex cocto, liquidisque metallis,
Praeruptas arces caua deiectura columna: 260
Inuentum praeclarum, ingens, quod nos quoque coelo
Exaequat, Ioue nec solo iam maxima coeli
Porta tonat, tantum non iam se iacet alumno
Ida suo, & Cyclopum opera Vulcania tellus.

Nan-

Nanque vbi perfecta est moles, treis sulfuris addunt,
Treis falsi partes nitri, treis pulueris atri 266

Exulta ex corylo, aut lignis quorum indiget vsus:
Parte alia informant immani pondere glandem
Stridentem duro ex chalybe, plumboue recocto:
Mox igne admotò, misceri murmure coelum 270

Incipit, & tonitru horrendo, concussa videntur
Aequoraque & terra, & domus omnipotentis olympi.
At perterricrepto sonitu picea vndique nubes
Attollit se eructans flammam, atramque fauillam.

At simul irrupit vis eius, & impetus acer, 275

Procumbunt turres, aequataque machina coelo

Corruit, atque altum dant saxa auulsa fragorem.

Quin & dum aduersis acies concurrere signis

Constituunt, fortesque viri prorumpere cornu,

Vidi ego sublato flammis ex aggere nimbo 280

Sulfureo heroas correptos fulmine centum,

Candenti centum transfixaque pectora plumbo:

Dumque iterum atque iterum molis fragor intonat
ingens,

Vmbones, ocreas, galeas, ensesque, verutaque

Vno ictu cadere, & coaceruari aggere magno, 285

Et latos multo respergi sanguine campos,

Altaque maiori dilabi flumina cursu.

Fare age, vel falsum est? & non imitabile fulmen?

Ergo multa modis miris fateare necesse est,

Esse quidem non nota homini. penetrabilia regis 290

Quis superum inuisit, nisi quos deus aequus amat?

Quisue Erebi vastas sedes, nigrasque lacunas

Accessit, victorque pedem cum laude reflexit!

O felicem illum virtute, & munere diuum.

Credi olli: nam vera canit.

295

Treis igitur sedes statuit pater optimus ipse,

Quando non eadem nobis est palma parata.

X x

Sci-

Scilicet hoc sanctum est, ne quid sperare precando
Defuncti vita possint: sua praemia quenque
Certa manent, firmo certaeque ex ordine poenae. 300
Hoc est iustitiam colere, & praestare deum se.

Non etenim leges, hominum quatum indiget usus,
Iustitiam expendunt: est qui vetitos Hymenaeos
Contemptor diuum inuasit, ferroque parentem
Perdidit, & bello ciueis, fratresque veneno, 305

Vt parta insidiis liber regnaret in vrbe,
Omnia fanda, nefanda ausus quem ferre minores
Cum iam non possent, victum popularibus armis
Dicere iusserunt caussam acclamante corona:

Quare hominem vsque inuisum, inter patria arma
tremementem 310

Pallentemque modis miris formidine poenae
Ad fora sublimem rapiunt, ibi poplite vtroque
Submisso, caput ense humeris auellitur altum.
Non dedit ille quidem poenas, quas debuit, annos
Vtpote qui multos alacris mala gaudia mentis 315

Posthabita est adeo infanus virtute secutus,
Molitus caedemque virum, exitiumque bonorum.
Ergo alias poenae dandae, nec morte dolores
Finiri sperandum: etenim sunt vltima numquam
Secula illic, aeternum vbi vita labore referta est. 320

Tunc diu Baccho indulgens, Venerique nefandae,
Pauperis agricolae pinguem populatus agellum,
Ora manusque tui respersus sanguine fratris,
Non hic morte obita: ast illic dabis improbe poenas.
Scilicet incolumis sextum iam consul in vrbe 325

Atque iterum fias, & tot demiseris ense
Egregios diro ciues pallentibus vmbreis,
Sanguine fudarit, belloque exarserit orbis,
Lumina tu patria claudas securus in aula?
Et iam sub terris placide, aeternumque quiescas? 330

Non

Non ita , mi poenas scelerata in morte rependes.
 Non ibi iudicium corrumpes , nec reus auro
 Te redimes grandi , nec cincta altaria circum
 Effigies sanctorum hominum funalibus altis
 Te te igni eripient , aris impositaque thura : 335
 Non in iudicium versis crudeliter armis
 Restitues dominum te te : sed tristitia tandem
 Funera post , porro faciet manifesta fidem res:
 Et quae sint poenae , mihi post narraueris ipse.
 Disce deos colere , & dignam diis degere vitam. 340
 Quin te animo constans instringis fortiter ? & te
 Adfirmas ? dictis sapientum adsuesce moneri.
 Nec vero inuentis Graium nos credere par est
 Omnibus : est etenim nimirum Graecia mendax.
 Nam quo illud spectat ? post tristitia funera rursus 345
 Immemores cupiunt in corpora velle reuerti :
 Fabellae graecorum hominum : quid corpora linquunt
 Prima animae ? quid solui opus est , in corpora rursum
 Claudendas , vita quas cogas rursus abire ?
 Nascendum toties , si sit toties obeundum , 350
 Nulla manet requies hominem , sedesque beatæ
 Nusquam igitur . quid tu mihi de flauo Rhadamanto,
 Quid mihi de Elysiis tot garris Graecule campis ?
 Quid mihi felices fingis , dicisque beatos
 Aeternum , in mala quos opus est , luctusque redire ? 355
 Adde illud delirum itidem , quo expendere poenas
 Commonstrent animas scelerum , petere horrida son-
 tes

Corpora seclorum , & pecora inter degere vitam.
 Et , quod ridiculum est , aiunt , vt turpis adulter ,
 Flagitium ne impune ferat , muliercula fiet , 360
 Ipsa viris quae se prosternat corpore toto.
 Poenarum egregiae laudes , praeclara reperta ,
 Flagitium scelere vt cumulent , & crimine crimen.

Ad nos ergo animum refer, & verissima dicta
Accipe sis, mentemque adhibe, quam impellere verbis
Veridicis possim, & versu perfundere dulci. 366
Postquam sat terris actum, molemque operosam, &
Longaeuam mundi mutari ex sedibus imis
Coelicolum visum regi, nec iam amplius vlla est
Progenies hominum coeli ventura sub axem, 370
Iudicium sistet rex omnipotentis Olympi,
Iudicium firmum, sanctum, ingens, quo genus omne
Omne hominum in conuentu aderit, qui in luminis
oras

Aduenere vnumquam, citius, seu serius illos
Scela tulere, dies pariter quos abstulit atra. 375
Non tamen id clam aut obscure contingere par est
Ius summum, ius acré: manent certissima signa
Temporibus certis, atque alte terminus haeret.
Primum etenim misere ardebit terra vndique bello,
Et populi regesque frement: sub foedere pacis 380
Euertent focii sociorum funditus vrbes.
Vexabunt alii patriam ciuilibus armis,
Et desiderio diraque cupidine caedis
Vulgo alacres tereti plangent caua tympana virga,
Efflabuntque tubas, & raucis cornua bombis, 385
Vastabunt agros pallentes caede coloni,
Incendent pagos alii, & splendentia aratra
Ipse ipse horrendos pastor conflabit in enses,
Ad bellumque vltro dirum armentarius ibit:
Rura colet nemo, nusquam tellure subacta 390
Vomere ducentur posito ad praesepia tauri.
Frugiferi nusquam campi, rubus asper vbique,
Et densi surgent frutices, lappaeque tenaces.
Rastrorumque expers, & adunca vinea falcis
Incultis dulces committet sentibus vuas, 395
Et longo crescent procerae palmite vites,

Et

Et spissis nimium aeriae famalibus vlni.

Hinc vbi bella colent arua, & pax candida cessit,
Vndique prouenient frumenta angustius agris. 399

Quod si cura hominum accedat, rursusque per artem
Quisquam agros moueat, nullam pater ipse colendi

Tum volet esse viam, frustra insectabere rastro

Affiduus terram, frustra adniteris aratro,

Nullae tum segetes, nulla frumenta sequentur.

Nam talpae solis visuri lumina numquam, 405

Curculioque vorax, & longo ventre locusta,

Subripiunt quae quis mandarit semina terrae.

Adde etiam ingenteis pluuias, & tempore iniquo

Triticeam in segetem late Boream insultantem.

Adde grauem dura concussam grandine aristam, 410

Cum iam flaua Ceres laetis rideret in aruis.

Mox foeda ex Orci tenebris adrepet egestas,

Mox & dura fames ruet, & radicibus herbas

Auulsas, glandemque feret mortalibus aegris.

O miseri, quos dira lues, quos triste manebit 415

Exitium: tune o coeli rex maxime, & idem

Optime, quid? tune ah tantas spectabis ab alto

Aerumnas hominum, nec te miserebit, Olympo?

Ira quousque tua o bone rex?

Scilicet id firmum est, atque alta mente repositum 420

Et fatale quidem, nec tum tractabile numen:

Esto, haud fas seruos regi praescribere, regi

Parendum: fuerint quaecunque ea fata, feremus.

Ergo pestilitas acris, miserandaque coeli

Incumbet populis vitio, sine ciuibus vrbes 425

Funestae inuisi poterunt, sine rura colonis.

Excedent dulci vita, nec ducere puram

E coelo quibunt animam, spirabile quando

Corruptum late strages dabit, & graue olentis

Vulgo foetorem lacus exhalabit Auerni. 430

X x 3

Tum

Tum iuvenes olim florentes, cum breue vitae
 Veragerent, dura iam fessi aetate parentes
 Infatiabiliter flebunt, moestaeque sorores,
 Dum flauo longos soluent a vertice crines,
 Pallidulae efflabunt super ipsa cadauera vitam. 435
 Nec minus interea falso praecepta salutis
 Inscribent alii, contraque edicta piorum
 Bacchantes edent insana volumina vatum.
 Tum perterricrepos sonitus per viscera terrae
 Iri exauditum certum est, & motibus orbis 440
 Insolitis, circum & coeli domus alta tremiscet:
 Procumbent succussae vrbes, turritaue tellus
 Excutiet magno senior iam pondere nutans,
 Quod diu onus tulerat, longo post tempore collo.
 At dum terribiles minitatur terra ruinas, 445
 Et motu ingenti magnas tremefecerit vrbes,
 Non face sol rosea ex alto se ostendet Olympo,
 Sed caput obscurum densa inter nubila condet
 Tristis, egens lucis, concedens is quoque fatis.
 Lunai globus ipse etiam tabescet, & astra 450
 Per noctem, ex vndis: & cum iam surgere Eois
 Deberet Phoebus, nonnulla cadentia cernent
 Attoniti passim iuvenes, trepidaeque puellae,
 & tonsae palmis longaeuae pectora matres,
 Percussique senes late formidine diuum: 455
 Interea nigramentem insana per aequora nimbum
 Fulminibus grauidum ferri, & maria omnia arenam
 Euomere, & magno compleri murmure pontum
 Aecliues portus, iamque oppida consternantem,
 Et falsos coeli tollentem ad nubila fluctus, 460
 Horrentes populi rerum nouitate videbunt.
 Hinc veriti, pater Oceanus spumantibus vndis
 Ne ruat in terras, mediumque mare omnia fiant,
 Ad iuga confugient praerupta, & rupibus abdent

Se-

Sese contuexis: o aeternumque beati, 465
 Et vere, dicent, qui olim melioribus annis
 Occubuistis, erant vobis, qui ponere terra
 Vos possent patria, & tumulo concludere auito:
 Quae nos exercet, quae nos Diuum ira fatigat?
 Antra graues hominum vos o miserata labores, 470
 Quae nobis restant, ad quae confugimus, antra
 Corruite, integite, & finis vos funto malorum.
 Has dum sollicito fundent de pectore voces,
 Et tristi miseras iterabunt ore querelas,
 Audiet omnipotens, & maiestate verendos 475
 Diriget ad lacrimas oculos perculsus amore.
 Mox igitur tonitru horribili fulgentia templa
 Concutiet coeli: liquidum flamma aethera lustrans,
 Quo siluae, montesque feri, & tremet vndique tellus,
 Et iactata frement ponti tumida aequora circum: 480
 Ter folio adsurgens, tensa ter pectora dextra
 Contingens leuiter, magni sacraria coeli
 Iurabit Diuum pater immutabile verbum.
 Ergo purpureum qua sol caput ostendebat
 Mane nouo lucem referens mortalibus almam, 485
 Procedet, radiis ardentia signa coruscis,
 Signa die recti superum crux aurea regis:
 Cui quondam (quid nunc totum vulgata per orbem
 Carminibus repetam?) vitam sub imagine degens
 Humana rex est vltro suffixus Olympi: 490
 Vt quas nos scelerum par esset pendere poenas,
 Ipse daret: pietatis is est coelestibus ardor.
 Sustulit haec vbi signa igitur dux maximus, arce
 Ex coeli creber tonitrus, clangorque tubarum
 Complebunt omnem raucis mugitibus orbem. 495
 In summum deducta locum, flammescere coeli
 Incipiet moles longe candentibus auris,
 Ansanctique graues fauces, & tristis Auerni

Ignitam efflabunt animam : nec tempore quoquam
Antra Aetnaea nigram magis euomere fauillam, 500
Flammarumque globos, vastis nec hiatibus aequae
Expirare ignem tellus est visa cauernis
Per saepe interea fumantes aethere ab alto
Prorumpent acri piceae caligine nubes
Fulminibus grauidae, late exurentibus omnia. 505
Iam mare, non mare, at exustae magis aequor arenae.
Haec vrbes, eadem & montes incendia magnos
In cinerem & coeli fulgentia moenia vertent.
Haec rerum summa, hic ipsum manet exitus orbem.
Nunc vigor omniparens coeli de vertice summo 510
Adgredere o, cautusque moue, & sancte ignibus illis
Ignauum flagrans aeternis excoque pectus,
Vnde meam vox firma magis mentem ipsa sequatur
Arcanas rerum leges, & fata videntem :
Quippe nouum terris video lucefcere solem 515
Largius, & liquido vestiri lumine mundum,
Ac rerum varias confestim sumere formas.
Gramen habent passim, & flores iam mollia prata,
Iam nemora alta nigras altis surgentibus vmbrae
Arboribus, foliisque sonant & fronde virenti 520
Prognatae lenes zephyris florentibus aurae.
Iam rosa, iam violae, iam purpurei narcissi
Perbelle rident gemmantes rore per herbas:
Non adeo mixtum magnis Aquilonibus imbrem,
Non austrum metuent nati sine semine flores. 525
Non glacialis hiems, non intolerabilis aestas
Aurea surgentis vertent bona tempora seculi.
Ver erit aeternum, atque eadem clementia coeli
Semper erit.
At rex omnipotens felicia tempora inertis 530
Non torpere diu sinet, & succumbere somno,
Nec rursus morti esse locum : quare ipse ministros

Au-

Auro fulgentes, & versicoloribus alis
 Ante alta astantes donaria voce vocabit:
 Ite decus iuuenes coeli, & clangoribus omnem 535
 Aethera complete, & tenues sine corpore vitas
 Antiquos artus, & corpora delaturas
 Proclamate die hoc eodem me iudice sisti.
 Aridulae non tot ventis agitantur arenae
 Per Lybiae campos, desertaque littora propter, 540
 Paruula non variantis tot sub imagine formae
 Corpora commonstrant radiati tela diei,
 Quam multae suberunt vltro citroque volantes
 Innocuae, fontesque animae clangore tubarum
 Excitae, & rauco fonitu: mirabile dictu, 545
 Ipsa olim deleta vndis, absumpta senecta,
 Temporeque extremo vitae credita flammae
 Corpora, in effigiem veterem se, & pristina fingent.
 Vnica in Assyriis qualis felicibus ales
 Dicitur ex cinere, & redolenti pulvere myrrha, 550
 Thureque Panchaio cunctantem sponte renasci
 Aureolis oculis, & pictis vndique pennis.
 Nam si non res in nihilum queat vlla reuerti,
 Quando materies aeterno semine constat,
 Et superat quiddam ipsis indelebile rebus, 555
 Par est dissidio collapsa, & funere tristi
 Posse iterum in dulcem reuocari corpora vitam.
 Nonne vides euersam aeuo, & superante senecta
 Vltimum arcte complexam olim, nunc pulueris atri
 Materiem putrem, & glebam telluris inertem, 560
 Cum Zephyrus graditur pennis, & dulciter orbem
 Recreat aduentu exspectato, & lenibus auris,
 Aut acino, aut ipsa surgentem vligine rursus
 Pampineam, & fragili viridantem stipite vitem?
 Quod si materia adduret, non esse videtur 565
 Permagnum hoc: qualis Cyclops, aut arte magistra
 X x 5 Quid-

Quidquam opifex alius, statuas hominum armipotentum

Quas ruit ipse, eodem curauerit aere refingi.

Grandia frustra legit, minimis nec parcit, & altae

Porricit exemplo medios fornacis in ignes: 570

Hinc vbi pars omnis mistim est confusa metalli,

Aera fluunt liquida, & caulas stridentia complent

Compositas multa arte, viri praestante labore:

Quippe magis puro haec spirabunt signa metallo,

Inque cauis latebris haeserunt mollius aera, 575

Antiquo pater omnipotens ex puluere fingi

Corpora pulchre hominum factorum ex lege iubebit:

Non ibi vel captos oculis, non corpore manco

Tardipedes videas, nec morbis aegra trahentes

Membra, vel inualidos artus instante senecta. 580

Mundus aget ver ipsum. Ipsum florente iuuenta

Ver homines, erit & pubes, & idem omnibus aeuum.

Ergo vbi clangore ingenti taratantara raucum

Insonuere tubae, & magnis mugitibus aether,

Terribilique omnis sonitu reboauit Olympus, 585

Pendentur coeli portae, & stipante caterua

Innumera rex egressus, legionibus ire

Ordine composito, & praeferrī signa iubebit.

Mox vbi quadrato fortis sterit agmine quisque,

Atque vtrinque acies ardentibus adstitit alis, 590

Et passim hac illac sese explicuere cohortes,

Frontibus aequatis rex ardua castra mouebit:

Quem procul vt nubes, coelique serena secantem

Suspicient gentes, palmas ad sidera tendent,

Ingentemque vna clamorem ad sidera tollent, 595

Effusaeque ruent. ast illum iam prope factum

Bissenī excipient procures: quorum aureā canam

Caesariem, & leuem cingent diademata frontem:

Iustis de causis, & iam olim regis amici.

Quos

Quos penes adspiciens mixtos audere nocentes 600
 Infantes premere, & primos transmittere cursum,
 Et temere effusos ruere, & iam tollere vultus,
 Terribilis rex, & furiis accensus amare,
 Iamque oculis flammam spirans, odiumq. repostum,
 Ecquis erit modus? ecquis iam vos, inquiet, iste 605
 Audaces furor eludet? vos sistere contra?
 Et scelerum tabe, & perfusi sanguine dextras?
 Ite meae quondam dulces curaeque laboresque,
 Ast odii nunc causa, & ineluctabilis irae,
 Ite domum in tristem, si quis pudor: ite ruentes 610
 Inque picis nimbos, & flumina sulfuris atri
 Aeternum late vobis torrentia flammis,
 Iam tandem vobis dignas, me iudice, poenas.
 At simul intonuit vox haec, & conscia quenque
 Vis animi, nec quidquam animo reticente momordit:
 Quisque reus pallens ad laeuam, & tristis abibit 6
 Praecipitemque dabit, seseque in tartara condet,
 Luctifono incassum conturbans omnia quaestu.
 Qualis vbi imprudens miles sub nocte maligna
 Carpit iter male tutum (instat timor, atque animum
 aufert) 620
 Excedens recta siluis se immiscuit atris,
 Dum via perplexum cura frustratur euntem,
 Castra inimica videt latum se propter, & hostes
 Ignem ad nocturnum passim per gramina fusos,
 Suspenditque pedem, & retro vestigia flectit: 625
 Mox vbi paulisper furtim concessit, anhelans
 Effugit hostili ex conspectu, atque ocyor Euro.
 Rex vbi iam fontes secernit, & expulit ultro,
 Ceu quondam pastor, cui grex non pascitur vnus,
 Ast isdem in siluis & oues, olidaeque capellae 630
 Lanigeros hirtis agnos secernit ab hoedis,
 Lascivos placidis hoedos discludit ab agnis,

Am-

Amplexus placide heroas complexibus arctis
Haec, dextrae lacrimis dextras cum iunget obortis,
Dulciter & vultu trepidantia corda serenans: 635
Vosne vlli maneant vsquam me iudice luctus,
Vos thura, atque animum ne quidquam mi dederitis?
Has vobis sedes, vobis haec munera seruo
Iampridem, nusquam casura fluentibus annis
Aurea regna: decent vos haec. humaniter & me 640
Vos excepistis toties, atque aegra trahentem
(Nudus eram memini) membra, & texistis amictu,
Et vestro toties illo recreastis amore.
An fugit & vos, quondam cum rerum omnium ege-
nos

Egregia iuuiistis ope, & moerore leuastis? 645
Quippe & erant illi sanguis meus.

Ergo agite intertextam auro, viridique smaragdo
Singlatim chlamydem accipite, & mea sumite dona,
Quae pueri quondam dilecti, & saepe rogantes
Non tulerunt, ausi nimium se credere formae. 650
Iam nostis, res vel coelo iam notior vlla est?
Hac etenim indutos magna ad penetralia Diuum
Indugredi, & nostris par est accumbere mensis.
Tum chlamydem cuiq. auratam, quam ferre maniplos
Iusserat, expediet, dona omnipotentis Olympi 655
Arte laboratam egregie, manibusque deorum.
Vix illa induti liquidum super aethera raptim
Tollentur, regique canent de more cohortes,
Et tuba terribilem, & repetent caua tympana bom-
bum.

Iamque vna emensi liquidas perniciter oras, 660
Aurea flammantis coeli de lubra subibunt.
Ecce autem in foribus pater ipse occurret amicis
Canicie, trabeaque, & maiestate verendus.
Agnoscent proceres longo iam tempore visam

Efi.

Effigiem: simile haud etenim est (vt dicitur) aeq. 665
Lac lacti, non vnda vndae, non ignibus ignis,
Atque olli pater: & ni sint iam tempora cana,
Amborum quisquam haud queat internoscere vultus.
O quantam mihi tu: & qualem dulcissime gentem
Nate refers, quam hilare accipio, quam pectore toto.
Haec ille, atque omneis intra aurea tecta vocabit 671
Actutum magni laeta ad conuiuia regis.
Ipse sibi ad dextram Natum, teque optima virgo
Victricem, praeclare acto regina triumpho
Ad laeuam pulchra in palla, gemmisque nitentem 675
Componet, proceresque alios ex ordine lectos.
Hinc vbi diuinis epulis, & nectare sancto
Explerit, vinum ex adyto, cellisque repositis
Proferet annosum pater, & cratera coronans
Libabit prior, & Nato dum porriget, ore 680
Dum tenus attinget Natus (mirabile dictu)
Inter vtrumque latens raptim per pocula serpens
Innocuus, multoque ignis candore coruscans
Miscebit se auro: veluti sub sole tepenti,
Mane iugis canis gelidus cum liquitur humor. 685
Mox cratera alte spumantem, atque vndique plenum
Expediet rex conuiuiis: illi ordine longo
Accipient, reddentque vices, & dulce bibentum
Praepediat sensus laticis diuina voluptas.
Ergo vbi sedatus tandem sitientibus ardor, 690
Vna omnes ad patrem versi, immota tenebunt
Lumina, dum natum complexibus implicat artus,
Dum treis ante torum coelestibus excidat aras,
Flammantemque animam diuinis naribus efflat.
Ille vt coniectos oculos mirabitur in se 695
Conuiuarum omnes, longo non tempore visos
Ornatus, trabea indutus quos integit alta
Recludet, series quibus est longissima rerum

Picta peregrinie, perscriptaque nomina Diuum:
Et quas nunc animo comprehendimus haud bene, for-
mae

Effigiesque auro, & tenui sunt stamine ductae, 701

Diues opus, textum non enarrabile, centum

Ora mihi ex solido si sint conflata metallo,

Verba fluant, quales insana per aequora fluctus.

Dum vero interea superum domus alta filescit, 705

Vox ingens, qualis tonitrus, prorumpere coelo

Audita, & late sonitu increbrescere rauco:

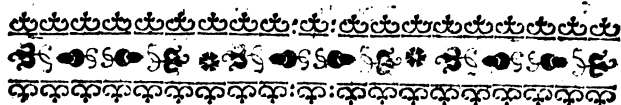
Adspicite, obtutuque oculos defigite in vnum,

Vnus ego omnipotens, ego rex hominumque deum-
que,

(Aeternumque bonum, simplexque & summa volup-
tas.) 710

AONII PALEARII
VERVLANI
POEMATIA.

AONII PALEARII

VERVLANI

IN NVPTIIS NICOLAI MARINI ET.
ALOISIAE MENDOZAE.

VESPER ab Hesperiiis nitidum caput extulit
vndis,

Et totum accendit diffuso lumine coelum:

O decus insubrum nuptae consurgite contra,
Deducenda suo tandem est noua nupta cubili,
Nox ruit, & Veneris iucundae praeterit hora.

Huc ades o Hymenaeae Hymen, ades o Hymenaeae.
Et meminisse decet nuptae, & meminisse potestis,
Exspectata dies fausto cum sidere venit,
Cum iuueni caro vos despondere parentes,
Spes vestras si forte aliquid pro tempore ludit,
Vt primum optati vobis data copia lecti est,
Quales amplexus, & gaudia quanta fuerunt.

Huc ades o Hymenaeae Hymen, ades o Hymenaeae.
Adspicite, vt sedeat demisso lumine virgo,
Ingenuo suffusa genas vtrasque rubore.
Certe oculos non tollit humo, roseumque labellum
Comprimit, & nullas emittit pectore voces.
Non decet hoc fieri; gaudet Venus aurea risu:
Liber a res amor est, & libera mater amoris,
Laetitiae genitrix, hominum diuumque voluptas.

Huc ades o Hymenaeae Hymen, ades o Hymenaeae.
O felix virtute tua, lectissima virgo,
Educta ingenue, sanctoque adsueta pudori,
Non tibi mens vllas nunc adserat anxia curas;
Sed noua coniugii pertentent gaudia pectus.

Huc ades o Hymenaeae Hymen, ades o Hymenaeae.

Y y

Num

Num virgo te cura subit, pietasque tuorum,
 Quos rate conscensa liquisti in littore Ibero?
 Adspice, quam multi te sunt vel sponte secuti,
 Quamque tuos clara passim virtute sequuntur.
 Hic domus, hic patria est, vbi nullo tempore abesse
 Laudibus a magnis poteris; meritisque tuorum.

Huc ades o Hymenææ Hymen, ades o Hymenææ.
 Ausonia in magna pars est tibi maxima virgo:
 In qua laudis habent tantum duo fulmina belli,
 Confalui, quorum est alter super aethera notus,
 Laetus in Elysiis, qui nunc agitoria campis,
 Insuæ alter iustis moderatur habenis:
 Quem Suesana ducem, regum e domitoribus ortum,
 Obseruat tellus, armorum fortibus ausis.
 Aeternae pulcro florentem laudis honore.

Huc ades o Hymenææ Hymen, ades o Hymenææ.
 Quæ tua sunt tecum sapiens bona percipe virgo:
 Est tibi perpetuo sociatus foedere lecti
 Coelestis iuuenis, quo non formosior alter;
 Quem Charites finxere manu, & Nereides ipsæ
 In conchis inter gemmas aluere marinas,
 Is te suspiciens, tereti ceruice reposta,
 Vix capit ipse sua secum sua gaudia mente.

Huc ades o Hymenææ Hymen, ades o Hymenææ.
 Quare agite expertae nuptae bona dicite verba,
 Et casto in thalamo de more locate puellam.
 Non dea mortali tales concessit amores,
 Nec deus hoc vnquam coniunxit foedere amantes:
 Qualis in his inerat veniens pax aurea coelo,
 Laeta ferens dextra ramum felicitis oliuæ,
 Et dulces natos; & pignora cara, nepotes.

Huc ades o Hymenææ Hymen, ades o Hymenææ.
 Commistum genus hoc Italum cum sanguine Ibero,
 Clarum, illustre, potens, omnique ex parte beatum
 Ne-

Nequitiae ignauae quod nulla redarguet aetas,
 Innumeros semper magnos voluentibus annis
 Armorumque duces pariet, pacisque magistros.
 Quam multa in siluis orienti germina vere
 Hac illac circum viridantia parturit arbos,
 Quam multi in pratis, aura spirante Fauoni,
 Nascuntur flores, aruisque feracibus herbae.

Huc ades o Hymenae Hymen, ades o Hymenae.
 Audistis? Laeuum intonuit; laeta omnia, fausta
 Omnia, felicitis sunt omnis omnia plena.
 Insu brum nunc ite nurus, accendite tedas
 O pueri, simul ite viam, tuque optima virgo
 Tolle pedem aureolum, coniux mox ipse sequetur
 Os, humerosque deo similis, tua maxima cura.
 Iam quos heroas nobis dabis optima virgo?
 Accipe de magnis felix heroibus omen,
 Quos foecunda nurus geminos feliciter edet:
 Quod sanctum, firmumque tibi dux maxime Thoma
 Fortunate senex, dat carminis auctor Apollo.
 Cernis, ut exemplo spes sit tibi facta nepotum?
 Iam faciet virgo, ut terrarum intelligat orbis,
 Ecquae progenies, ecquae diuina propago
 Venit ab Hesperidum semper felicibus oris.

Huc ades o Hymenae Hymen, ades o Hymenae.

AD IOANNEM TON SV M.

Laudator vatis Venusini, candide Tonse,
 Ne tibi me credas imponere, carmina mitto
 Ad sensus efficta tui, moremque poetae,
 Inuito genioque meo, inultaque Minerua.
 Quanti te faciam nosti? pro tempore abesse
 Amo si possum, tibi quo magis obsequar vni,
 Ille ubi iam numeris mulisset dulciter orbem,
 Argolica fretus cithara, fidibusque Latinis,
 Hellade ab usque Remi & Musas duxisset in urbem,

Libertate frui statuit, placidaque quiete,
Et delectari studiis ignobilis oti.
Hinc dulces scriptis cum compellaret amicos,
Protulit effoetos, velutique ex tempore versus:
Quos sale Romano, atque Italo conspergit aceto:
Quorum sunt tamen hiberna niue candidiora
Verba, quasi e liquido & puro manantia fonte.
Sed fortasse nimis numerorum lege soluta.
Felix ille quidem, natus melioribus annis,
Quis licuit metiri quenque suo modulo rem,
Atque adspernari fastus popularis honores.
Ambubaiarum collegia, pharmacopolae,
Nunc ego si inciperem, ferres? dic candide Tonsor.
Numquam, quod sentis, dices, nisi dixeris istuc,
Et si non dices, dicet Scaphenatius ipse
Ingenuus, centum mihi qui est pro millibus vnus.
Est hoc principium Satyrae. fac esse. semel-ne
Labitur in numeros istos ridente Camoena?
Includi non vult donatus iam rude ludo.
Ergo impetrata venia liceat mihi; quidquid
Venerit in buccam, atque animum, proferre. laboris
Impatiens quisque est, vbi iam tardante senecta
Sanguis hebet. segnes non iam adspiramus ad illa,
Quorum spe erecti, quae non ituenesque virique
Fecimus, ingenti perculsi laudis amore?
Est aliquo ambitio vitium pro tempore honestum,
Turpe feni emerito, qui si velit, ipsa recusat,
Et prohibet natura, queat ne tendere contra.
Orator placuit florens Hortensius annis,
Non ita iam grandis natu quin Roscius aevi
Maturus iam; ex arte modos, cum tibia cantus
Aequaret pariter, fertur fecisse remissos.
Cum semel Aesopus voluisset tollere vocem
Altius, est raucus toto ridente theatro

Fac-

Factus, cumque iterum acclamaret, vox magis ipsum
 Defecit. Vulgo tum perfonuere cachinni,
 Plangor, & inuisus populari sibilus aurae.
 Nil supra vires tentandum, sat fuit olim
 Versatum in magna cum laude fuisse palaestra.
 Quod si forte senex duro contendere caestu
 Iam velit, effoetae cum sunt in corpore vires:
 Infliget plagam numquam: & si, cum ictibus auras
 Nequidquam feriet, procumbat, deinde resurgat,
 Decidat & rursus: risum teneatis amici?
 Sic vbi iam vitae grauior processerit aetas,
 Spiritus & tenuis, sanguis meliorque recessit:
 Si quid adhuc parimus, non id dea suscipit Hebe,
 Gratia nec cingit natum florente corona,
 Quod senis effoeto recidiui e semine fluxit:
 Quem sapiens mater prope iam natura reliquit.
 Qualis vbi ardentis iuuenis compressa cupido,
 Nocte auidum longa simulac satiauit amorem,
 Si quid habet, beta est: absunt Charitesque Venusque,
 Et quasi flos carptus iam pridem elanguit vngui.
 Miratur iuuenis, miratur & ipsa puella
 Torpentem ignauum, cui tanta ferocia inesse
 Ante videbatur quod si se attollere tentat,
 Deficit & prona rursus ceruice recumbit.

DIS. MANIBVS SICINII PEPLI.

VT grauis attonitas pepulit mihi nuntius aures
 O lux, decusque nobilis Bononiae,
 Heroa amissum, nulli virtute secundum
 Domi forisque in otio, in negotio,
 Quam praesaga mali mens est mea visa timere,
 A te sinistra ne quid adferret tibi.
 Cum te cara parens, cum te lectissima coniux
 Vocaret vsque, virginesque pallidae,

AD M. ANT. MAFFAEVM, DE VRSVLAE
CATELLO MORTVO.

CAtellus ille tam venustus Vrsulae
 Labella vix momorderat,
 Cum visus est repente ad illam moestulus
 Tardis redire gressibus,
 Cervice deflexa ad pedes & auribus
 Pressis quasi se nosceret
 Causam dedisse inexpiabilis mali; &
 Casum doleret Vrsulae,
 A qua tot oscula improbus decerpserat
 Suauiora nectare.
 E cuius ore tot cibos exceperat
 Dulci sapore praeditos
 Vincente Hymettium liquorem, & Indicum,
 Et si quis est his grator.
 Sed cum fuisset Vrsulae propinquior,
 Tamquam sibi ignosci petens
 (Dignorat illam nanque ab omnibus, velut
 Suam parentem filia)
 Non ausus est statim in sinum perrepere,
 Vt semper adsueuerat:
 Nec extulit venustulum caput, sed ad
 Pedes misellus corruit.
 Vbi est diu moratus albula Vrsulae
 Sperans leuari dextera:
 Ad eum videret opprimi grauissimo
 Illam dolore ob mollia
 Demorsa labra, nec iacentem attollere;
 Verum minari verbera:
 Surrexit, & erectis auribus, bipes
 Adstitit, vtrinque dimouens
 Caudam iubatam, & altero pedum genu
 Laeuum petiuit Vrsulae,

Lam.

Lambens eburneas manus, & blandiens
Leni latratu, quo suae
Herae leuaret voculas moestas, & vt
Ei dolorem auelleret,
Nisus fuit tum saltibus conscendere
In mollicella femina.
Manu sed illa reppulit iam saepius
Frustra studentem inscendere:
Qui aegre ferens sic negligi se ab Vrsula,
Cuius leuamen vnicum
Prius solebat esse, cui molestias
Solus graues depelleret.
Dum se huc, & illuc erigit, dum dexteram
Nunc porrigit, nunc alteram,
Concessit illico gremius in angulum
Cubili herili proximum.
Ac stratus illic iacuit, altis personans
Coenaculum conquestibus.
Quousque serui sternerent triclinium,
Dapesque ferrent splendidas:
Qui non videtur amplius cognoscere
Vllum, sed omnes negligit,
Cibosque spernit, quos in os immittere
Student: & illic condolens
Casum tremendum, & horridas herae minas,
Moratus est ad vesperum.
Tunc vna seruularum ad Vrsulam tulit
Inuitum, & ille desilit
Gremio solutus, & redit celerrime
Quo iam semel confugerat,
Multum verens praesentiam suae Vrsulae,
Cuius labella presserat.
Mox conqueuit inuolutus linteis
Dum ardente Phoebus lampade

AONII PALEARII

VERVLANI

IN NVPTIIS NICOLAI MARINI ET
ALOISIAE MENDOZAE.

VESPER ab Hesperiiis nitidum caput extulit
vndis,

Et totum accendit diffuso lumine coelum:

O decus insubrum nuptae consurgite contra,
Deducenda suo tandem est noua nupta cubili,
Nox ruit, & Veneris iucundae praeterit hora.

Huc ades o Hymenaeae Hymen, ades o Hymenaeae.
Et meminisse decet nuptae, & meminisse potestis,
Expectata dies fausto cum sidere venit,
Cum iuueni caro vos despondere parentes,
Spes vestras si forte aliquid pro tempore ludit,
Vt primum optati vobis data copia lecti est,
Quales amplexus, & gaudia quanta fuerunt.

Huc ades o Hymenaeae Hymen, ades o Hymenaeae.
Adspicite, vt sedeat demisso lumine virgo,
Ingenuo suffusa genas vtrasque rubore.
Certe oculos non tollit humo, roseumque labellum
Comprimit, & nullas emittit pectore voces.
Non decet hoc fieri; gaudet Venus aurea risu:
Libera res amor est, & libera mater amoris,
Laetitiae genitrix, hominum diuumque voluptas.

Huc ades o Hymenaeae Hymen, ades o Hymenaeae.
O felix virtute tua, lectissima virgo,
Educta ingenue, sanctoque adsueta pudori,
Non tibi mens vllas nunc adserat anxia curas;
Sed noua coniugii pertinent gaudia pectus.

Huc ades o Hymenaeae Hymen, ades o Hymenaeae.

Y y

Num

Num virgo te cura subit, pietasque tuorum,
 Quos rate conscensa liquisti in littore Ibero?
 Adspice, quam multi te sunt vel sponte secuti,
 Quamque tuos clara passim virtute sequuntur.
 Hic domus, hic patria est, vbi nullo tempore abesse
 Laudibus à magnis poteris; meritisque tuorum.

Huc ades o Hymenaeæ Hymen, ades o Hymenaeæ.
 Ausonia in magna pars est tibi maxima virgo:
 In qua laudis habent tantum duo fulmina belli,
 Consalui, quorum est alter super aethera notus,
 Laetus in Elysiis, qui nunc agit otia campis,
 Insubres alter iustis moderatur habenis:
 Quem Suesana ducem, regum e domitoribus ortum,
 Obseruat tellus, armorum fortibus ausis.
 Aeternae pulcro florentem laudis honore.

Huc ades o Hymenaeæ Hymen, ades o Hymenaeæ.
 Quae tua sunt tecum sapiens bona percipe virgo:
 Est tibi perpetuo sociatus foedere lecti
 Coelestis iuuenis, quo non formosior alter;
 Quem Charites finxere manu, & Nereides ipsae
 In conchis inter gemmas aluere marinas,
 Is te suspiciens, tereti ceruice reposta,
 Vix capit ipse sua secum sua gaudia mente.

Huc ades o Hymenaeæ Hymen, ades o Hymenaeæ.
 Quare agite expertae nuptae bona dicite verba,
 Et casto in thalamo de more locate puellam.
 Non dea mortali tales concessit amores,
 Nec deus hoc vnquam coniunxit foedere amantes:
 Qualis in his inerit veniens pax aurea coelo,
 Laeta ferens dextra ramum felicitis oliuae,
 Et dulces natos; & pignora cara, nepotes.

Huc ades o Hymenaeæ Hymen, ades o Hymenaeæ.
 Commistum genus hoc Italum cum sanguine Ibero,
 Clarum, illustre, potens, omnique ex parte beatum
 Ne-

Nequitiae ignauae quod nulla redarguet aetas,
 Innumeros semper magnos voluentibus annis
 Armorumque duces pariet, pacisque magistros.
 Quam multa in siluis orienti germina vere
 Hac illac circum viridantia parturit arbos,
 Quam multi in pratis, aura spirante Fauoni,
 Nascuntur flores, aruisque feracibus herbae.

Huc ades o Hymenae Hymen, ades o Hymenae.
 Audistis? Laeuum intonuit; laeta omnia, fausta
 Omnia, felicitis sunt omnis omnia plena.
 Insubrum nunc ite nurus, accendite tedas
 O pueri, simul ite viam, tuque optima virgo
 Tolle pedem aureolum, coniux mox ipse sequetur
 Os, humerosque deo similis, tua maxima cura.
 Iam quos heroas nobis dabis optima virgo?
 Accipe de magnis felix heroibus omen,
 Quos foecunda nurus geminos feliciter edet:
 Quod sanctum, firmumque tibi dux maxime Thoma
 Fortunate senex, dat carminis auctor Apollo.
 Cernis, ut exemplo spes sit tibi facta nepotum?
 Iam faciet virgo, ut terrarum intelligat orbis,
 Ecquae progenies, ecquae diuina propago
 Venit ab Hesperidum semper felicibus oris.

Huc ades o Hymenae Hymen, ades o Hymenae.

AD IOANNEM TON SV M.

Laudator vatis Venusini, candide Tonse,
 Ne tibi me credas imponere, carmina mitto
 Ad sensus efficta tui, moremque poetae,
 Inuito genioque meo, inuitaque Minerva.
 Quanti te faciam nosti? pro tempore abesse
 Amo si possum, tibi quo magis obsequar vni,
 Ille ubi iam numeris mulisset dulciter orbem,
 Argolica fretus cithara, fidibusque Latinis,
 Hellade ab usque Remi & Musas duxisset in urbem,

Libertate frui statuit, placidaque quiete,
Et delectari studiis ignobilis otii.
Hinc dulces scriptis cum compellaret amicos,
Protulit effoetos, velutique ex tempore versus:
Quos sale Romano, atque Italo conspergit aceto:
Quorum sunt tamen hiberna niue candidiora
Verba, quasi e liquido & puro manantia fonte.
Sed fortasse nimis numerorum lege soluta.
Felix ille quidem, natus melioribus annis,
Queis licuit metiri quenque suo modulo rem,
Atque adspernari fastus popularis honores.
Ambubaiarum collegia, pharmacopolae,
Nunc ego si inciperem, ferres? dic candide Tonsse.
Numquam, quod sentis, dices, nisi dixeris istuc,
Et si non dices, dicet Scaphenatius ipse
Ingenuus, centum mihi qui est pro millibus vnus.
Est hoc principium Satyrae. fac esse. semel-ne
Labitur in numeros istos ridente Camoena?
Includi non vult donatus iam rude ludo.
Ergo impetrata venia liceat mihi, quidquid
Venerit in buccam, atque animum, proferre. laboris
Impatiens quisque est, vbi iam tardante senecta
Sanguis hebet. segnes non iam adspiramus ad illa,
Quorum spe erecti, quae non ituenesque virique
Fecimus, ingenti perculsi laudis amore?
Est aliquo ambitio vitium pro tempore honestum,
Turpe feni emerito, qui si velit, ipsa recusat,
Et prohibet natura, queat ne tendere contra.
Orator placuit florens Hortensius annis,
Non ita iam grandis natu quin Roscius aevi
Maturus iam; ex arte modos, cum tibia cantus
Aequaret pariter, fertur fecisse remissos.
Cum semel Aesopus voluisset tollere vocem
Altius, est raucus toto ridente theatro

Fac-

Factus, cumque iterum acclamaret, vox magis ipsum
 Defecit. Vulgo tum personuere cachinni,
 Plangor, & inuisus populari sibilus aurae.
 Nil supra vires tentandum, sat fuit olim
 Versatum in magna cum laude fuisse palaestra.
 Quod si forte senex duro contendere caestu
 Jam velit, effoetae cum sunt in corpore vires:
 Infiget plagam numquam: & si, cum ictibus auras
 Nequidquam feriet, procumbat, deinde resurgat,
 Decidat & rursus: risum teneatis amici?
 Sic vbi iam vitae grauior processerit aetas,
 Spiritus & tenuis, sanguis meliorque recessit:
 Si quid adhuc parimus, non id dea suscipit Hebe,
 Gratia nec cingit natum florente corona,
 Quod senis effoeto recidiui e semine fluxit:
 Quem sapiens mater prope iam natura reliquit.
 Qualis vbi ardentis iuuenis compressa cupido,
 Nocte auidum longa simulac satiauit amorem,
 Si quid habet, beta est: absunt Charitesque Venusque,
 Et quasi flos carptus iam pridem elanguit vngui.
 Miratur iuuenis, miratur & ipsa puella
 Torpentem ignauum, cui tanta ferocia inesse
 Ante videbatur quod si se attollere tentat,
 Deficit & prona rursus ceruice recumbit.

DIS MANIBVS SICINII PERVLI

VT grauis attonitas pepulit mihi nuntius aures
 O lux, decusque nobilis Bononiae,
 Heroa amissum, nulli virtute secundum
 Domi forisque in otio, in negotio,
 Quam praesaga mali mens est mea visa timere,
 A te sinistra ne quid adferret tibi.
 Cum te cara parens, cum te lectissima coniux
 Vocaret vsque, virginesque pallidae,

Quas amor in vita tuus, & spes dulcis aiebat,
 Desiderarent & vocarent saepius,
 Cumque chorus Phoebi, & quondam tua cura poetae
 Accingerentur ad canendum tristius.
 Augurium infelix. verus mihi nuntius ergo
 Hic optime heros est tuo de funere?
 Cuius ego egregias laudes, & rapta trophaea
 Ab hoste, barbarisque nationibus
 Ipse meis prodam numeris, modo vita superfit:
 Et annuant montes colentes Aonas:
 Quae me ex Insucribus referant ad amoena vireta,
 Collesque dulcis, diuitisque Etruriae:
 Hic ubi plus otii semper, facilesque Camoenae
 Non te vetabunt versibus scribi suis:
 Ne qua tibi noceant incanis saecula mentis,
 Edaxque tempus, & vetustas squalida:
 Neve tibi faciat sublimis aranea telam
 Sicini amice, consecrato in nomine.
 Nusquam non Populum resonabunt oppida, & arua,
 Nymphisque amatae ripae, amata littora.
 Non rosa, non violae, non lilia, non amaranthi
 Deerunt sepulcro marmoratis laudibus.
 Tantum dicta tua & tantum tua facta merentur,
 Alumne Martis, atque alumne Apollinis.

AD COSMVM MEDICEM FLORENTIAE
 ET SENARVM DVCEM.

O Quem Mars pater, & Minerua Pallas
 Ad ripam placide fluentis Arni
 Regem fortibus edidere Etruscis,
 Ecquando mihi fata largientur,
 Vt artes patrias, tuasque laudes,
 Quae Phoebus auspice prodeunt in orbem,
 Mandem versibus aurei libelli?
 O quae tum mihi grandiore plectro,
 O quae tum mihi bella sunt canenda.

Nunc,

Nunc, dum nos placida in quiete dia
 Iubes otia ducere, omniumque
 Florere studia vsque litterarum,
 Quas Graeci coluere, quas Latini;
 Hanc, mi rex, tibi floribus coronam
 Intexi sine, patriasque lauros
 Inter littoream virere myrtum:
 Ut qui post aliis erunt in annis,
 Norint, quam bene saeculum beasti
 Princeps vnice liberalitatis.

DE ANNULO CVM GEMMA OCVLATA,
 QVEM ISABELLA COLUMNIA DONAVIT ALOI-
 SIO GONZAGAE SPONSO

L Vmīna dum in pulcrā defixa teneret Elisam
 Gonzaga proles regia Aloisius:
 Flagrantem vultu diuino his ore puellam
 Purpureo iuuenem commonuisse ferunt:
 Quod spectas avidus, miraberis haud satis vnquam,
 Ipse meis nisi me luminibus videas.
 Mox iuueni ardenti geminos donauit ocellos,
 Alter amoris erat: alter erat Veneris.

AD MICHAELEM TRAMEZINVM

S Criptores vnus cum ridet Gellius omnes,
 Iactat se a Gracchi ducere ghiente ghienus.
 Sed tamen & mores, & vox ea velle videntur
 Dicere, vt impuro est natus adulterio:
 Vtque pater pretio germanae factus haruspex
 Scortorum Romae floruit hospitio.
 Hunc mi Tramezine roga (tua tecta frequentat,
 Atque inter doctos assidet iste viros)
 Dum, repetit ghienus, absentem dum rodit amicum,
 Id num Romane est dicere, vel facere?

AD M. ANT. MAFFAEVM, DE VRSVLAE
CATELLO MORTVO.

CAtellus ille tam venustus Vrsulae
 Labella vix momorderat,
 Cum visus est repente ad illam moestulus
 Tardis redire gressibus,
 Ceruice deflexa ad pedes & auribus
 Pressis quasi se nosceret
 Caussam dedisse inexpiabilis mali; &
 Casum doleret Vrsulae,
 A qua tot oscula improbus decerpserat
 Suauiora nectare.
 E cuius ore tot cibos exceperat
 Dulci sapore praeditos
 Vincente Hymettium liquorem, & Indicum,
 Et si quis est his gravior.
 Sed cum fuisset Vrsulae propinquior,
 Tamquam sibi ignosci petens
 (Dignorat illam nanque ab omnibus, velut
 Suam parentem filia)
 Non ausus est statim in sinum perrepere,
 Vt semper adsueuerat:
 Nec extulit venustulum caput, sed ad
 Pedes misellus corruit.
 Vbi est diu moratus albula Vrsulae
 Sperans leuari dextera:
 Ad cum videret opprimi grauissimo
 Illam dolore ob mollia
 Demorsa labra, nec iacentem attollere;
 Verum minari verbera:
 Surrexit, & erectis auribus, bipes
 Adstitit, vtrinque dimouens
 Caudam iubatam, & altero pedum genu
 Laeuum petiuit Vrsulae,

Lam.

Lambens eburneas manus, & blandiens
Leni latratu, quo suae
Herae leuaret vocolas moestas, & vt
Ei dolorem auelleret,
Nisus fuit tum saltibus conscendere
In mollicella femina.
Manu sed illa reppulit iam saepius
Frustra studentem inscendere:
Qui aegre ferens sic negligi se ab Vrsula,
Cuius leuamen vnicum
Prius solebat esse, cui molestias
Solus graues depelleret.
Dum se huc, & illuc erigit, dum dexteram
Nunc porrigit, nunc alteram,
Concessit illico gemitus in angulum
Cubili herili proximum.
Ac stratus illic iacuit, altis personans
Coenaculum conquestibus.
Quousque serui sternerent triclinium,
Dapesque ferrent splendas:
Qui non videtur amplius cognoscere
Vllum, sed omnes negligit,
Cibosque spernit, quos in os immittere
Student: & illic condolens
Casum tremendum, & horridas herae minas,
Moratus est ad vesperum.
Tunc vna seruularum ad Vrsulam tulit
Inuitum, & ille desilit
Gremio solutus, & redit celerrime
Quo iam semel confugerat,
Multum verens praesentiam suae Vrsulae,
Cuius labella presserat.
Mox conquecruit inuolutus linteis
Dum ardente Phoebus lampade

Lustraret orbem quinquies, & quinquies
Caput sub vndis mergeret.
Nec fumsit interim cibum, nec faucibus
Vllum liquorem sorbuit.
Nam etsi benigne ancillulae illum saepius
Omnes iacentem inuiserint,
Cibosque conditissimos iniecerint
In os diebus singulis:
Tamen subinde respuit, nec lambere
Aquam vel aliud visus est:
Quod non videret Vrsulam, quae pascere
Illum prius consueuerat.
Quare misellum pene vox defecerat,
Et effluebat spiritus.
Ab ore: quando nuntiatum est Vrsulae
Vita catellum excedere.
Accurrit ex sanguis, ac in limine
Graui tremore concidit
Oppressa; quam repente seruulae duae
Propinquiores subleuant
Et brachiis vtrinque sustinent, ab hoc
Dum se dolore recreat:
Nec inde multo post perita seruula
Adspersit illam citria
Aqua, suauiterque olenti perfricat
Vnguento: at illa colligit
Vires, & ad mentem reuersa pristinam
Recta ad Catellum profilit,
Qui non adhuc sic sensibus defecerat
Quin Vrsulam dignosceret,
Quam tantum amabat: nititur tum adsurgere
Vt in sinum eius inuolet.
At debilis tam languida, & tam lassula
Nequit mouere cruscula.

Tunc

Tunc est profectus recta ad Vrsulam, sua
Quae in sede vix confederat,
Existimans illam recentis vulneris
Oblitam, & ut depromeret
Ex eius ore delicatulos cibos
Quos illa semper mandere
Libans solebat in catelli gratiam,
Dum in prandiis accumberet,
Et indere inter fauces suis mollissimis
Labris: quem ut ad se progredi,
Sedemque saltu scandere, ac velociter
Mensae insilire conspicit,
Irata dextera misellum corripit,
Et gannientem deiicit
Procul. Sed ille dum videt coram omnibus
Ab Vrsula sic despici
Formam elegantem corporis tam paruuli,
Tam viuidi, tam belluli;
Recedit illinc, conquerens asperrimam
Iniuriam suae Vrsulae,
Ancillulasque petit, & aduolat celer
In viliora stromata.
Timens herilem in lectulum non amplius
Errorem ob istum admittier,
In lectulum tam diuitem, tam splendidum,
Tot floribus lectissimis
Sparsum, tot optimis olentem odoribus
Qualis Hydaspes, vel Saba
Non edit, & tam bellule, tam molliter
Substratum, ut ipsa Cypria
Eiusque filius, qui in illum deuolat,
Et hinc, & inde subsilit,
Miratus adparatum, & elegantiam
Raramque pulcritudinem;

Tali potiri saepius desiderant,
In quo quiescunt Vrsulae
Tenella membra, illius inclytæ Vrsulae,
quam si videret Iupiter,
Iunone spreta, & omnibus mortalibus
Velox ad hanc adscenderet
Non imber aureus, nec ignis lucidus,
Valens nec arcu Cynthia,
Non squameus serpens, nec albicans odor,
Nec candidus Taurus, neque
Satyrus celer, nec pastor armentarius,
Nec fulvus ales, sed deus.
Illum vicissim omnes fouere seruulae
Nituntur, atque pascere:
Sed denotat spectans ocellis Vrsulam
Quanti antea illam fecerit:
Quem sera cubantem blandulo circumplicat
Amplexu, oborta e lumine
Lacrimula, & illum donat vno & altero
Suauiole, & in reconditam
Secedit aulam cum duabus seruulis,
Secum catellum deferens:
Et in miscelli guttur ingerit cibos
Lautis deorum ferculis
Suauiores, & calore confouet
Vt ipsum ab orco retrahat.
Conatur ille sumere, haud tam iudicans
Se posse conualescere,
Quam ne putetur spernere elegantia
Herae suae munuscula.
Sed lingua iam palato adhaeret, mandere
Nec dentibus quidquam valet.
Tunc intuetur Vrsulam, quasi rogans,
Ignoscere vt sibi velit

Si quod scelus conceperit, tenellula
Labella dum eius stringeret.
Statimque vitam deferens, se ad Tartara
Tenebricosa proripit.
Eheu catellus occidit pulcellus, heu
Catellus ille inquam occidit,
Qui flosculus fuit catellorum omnium
Quotquot fuere, quotque erunt,
Quem praeditum tot artibus formauerant
Dii Vrsulae in spem gratiae.
Nam dulce solatiolum erat, cum viueret,
Cuiuslibet molestiae
Suauisque delectatio, dum dexterum,
Dumque alterum crus verberat
Cauda, aut in altum more semicirculi
Reflexus, arcumque aemulans
Se bellule venustulo dorso eleuat,
Spectante cuncta haec Vrsula.
Quae dum catellum mortem obire conspicit,
Quem plus suo illa corculo
Amavit, ac ei fuit iucundior,
Quam Lesbiae passerculus,
Et quam Cupidinis parenti, & Iasidi
Celerrimae mala aurea.
Effundit ab suis ocellis lacrimas
More effluentis riuuli;
Flauosque scindit vnguibus crines, sua
Tunditque palmis pectora.
Seque impiam vocat, vocatque perfidam,
Et frigidis serpentibus
Crudeliorem, quod catellum amabilem
Per hos dies contemserit.
Negatque velle, aut posse posthac viuere
Priuata tanto gaudio,

Tan-

Tantoque coeli munere, ac grauissima
Suo minatur corpori.

Sed blandulis sermonibus tum sedulae
Solantur illam feruulae.

Quae cum doloris maximi praesentibus
Notas dedisset omnibus

(Nam cognito casu catelli, plurimi
Eum in locum conuenerant)

Lenire visa est alta cordis vulnera.

At numquam ab illo tempore
Ridere, vel gaudere vidimus, nec id
Vidisse quenquam audiimus.

Quin si catelli fiat huius mentio,
Non temperare a lacrimis

Potest, & adiurat fore, vt dum spiritus
Tenellulos artus reget,

Contenta numquam viuat: ac omnes deos
Incusat, illosque arguit

Cruditatis, quod sibi tot gaudia
Tot deliciola exstinxerint.

Quare obsecro te, summe Olympi conditor,
Tecum reliquos coelites,

Qui curam habetis omnium mortalium
Rerum, vt catellum ab inferis

Ne educere ad vitam grauèmini, vel vt
Formosiores desuper

Mittatis huc, pulcerrimae si vlla amplius
Vos cura tangit Vrsulae.

DE TOMUMBEIO, SVLTHANO

NON fuit in toto rex aequè oriente beatus,
Nec magis in toto rex oriente miser.

Quam dolor Aegypti, olim Tomumbeius, auro
Ingenti, atque armis, & ditione potens.

Cap:

Captus ab hoste fero; miserum simul atque beatum
Exemplo potis est commonuisse suo.

Quid rides temere? quid fles? vis te cohibere?

Et natum posthac te meminisse hominem?

Mi trabeam induto, gemmis auroque corona

Cingebat fulgens, & diadema caput.

Mi quondam ornabant pretiosa monilia collum,

Nunc fractam vili respice fune gulam.

AONIVS PALEARIVS S. D.

O Basili, quid ego audio? teliste omnibus vnum.

Fortuna expositum tria vulnera tanta tulisse

Fortiter, & clypeum numquam amisisse, nec hastam

Abiecisse graui perculsum saepe dolore:

Morte obita genitor simul, & lectissima coniux,

Quique tibi vita iucundior esse solebat

Filius his paucis te deseruisse diebus!

At non deseruit patiens prudentia fati,

At non deseruit diuina patientia Christus,

Et consolator diuinæ spiritus auras:

His tu praesidiis vitam ducis sapienter,

Nec plus posse putas, quam sit mortalibus ægris

Concessum, quando diuinæ obistere menti

Est hominis stolidi, qui hominem se nesciat esse.

Cum primum in lucem, in tenebras, & claustra ve-
nimus

Carceris horrendi potius, non attinet ad nos

Nasci velle, necesse fuit descendere ab aluo

Praecipitem matris maturo tempore partus:

Sic cum iam tempus mortalia soluere vincla,

Nulla mora in nobis imus, quoniam ire necesse est

Adque diem adque horam, & punctum discedere vita.

Tum frustra longa confecti aetate parentes,

Et circum nati, agnati, & peramabilis vxor

Orarint, vt pro pietate supersedeamus;

Nos

Non tum sexcentae solido ex adamante cathenae
Nos teneant, roburque virum, viresque Leonum :
Sed tu forte sacris tecum scriptis agier vis ,
Quae veri cupidos coelesti nectare pascunt.
Vnigena ex adyto missus stellantis Olympi ,
Deque sinu patris, simul est homo natus, & inter
Mortales, artus gessit, moribundaque membra,
Fugit ad Aegyptum, & septemplicis ostia Nili,
Quod non illa essent maturae tempora mortis.
Ad Solymos rediens saepe est vexatus inique
Pontificum patrumque dolo populi que furentis,
Ah quoties illum fundentem oracula voce ,
Et noua magnarum edentem miracula rerum ,
Aut saxis petere, aut voluerunt perdere ferro ;
Nec potuere tamen, quod non sua venerat hora :
Ille idem fatale suae cum tempus adesset
Iam necis, & spinae, calami, virgaeque manerent,
Erectumque esset iam lignum, vnde illa salutis
Alta laboranti crux brachia penderet orbi,
Scriptor honoratus, testisque haec verba reponit.
Cum sciret venisse horam diuinus Iesus,
Migret vt ad patrem magni trans moenia mundi,
Venit, ait, pater hora tuum super aethera natum
Vt tollas, moriens tandem vt tua natus imago
Extollat patris coeli super ardua nomen :
Si praescripta fuit nato irreparabilis hora ,
Non par est horam praescriptam credere seruis !
qui nulla dominum superant ex parte potentem,
Sed longe rebus sunt omnibus inferiores :
Ille etiam egressus cum diuino comitatu ,
Horrida cum mors versaretur ob os, oculosque
Cantando letum, & crudelia funera adiuit,
Pressa pedum vt nobis essent vestigia plantis,
Si quando ire viam iubeat deus aspera quae sit,

Ar-

Arduaue, & passim occurrentibus in via monstris,
 Per quam cum subiit triste, & miserabile fatum
 Incessit pastor populorum, atque omnia vicit.
 Vnde viam in coelum nostris est facta per ignes,
 Per lapidum nimbos, per aëna vndantia flammis,
 Perque inuenta omnes hominum superantia casus.
 Quod si sunt aliis per frigora perque calores
 Naturae concessi obitus, reditusque quieti
 Ad superos trāti quid nos suspiria corde
 Fundimus, & fatum veluti indignamur acerbum.
 Experti toties mortalia nouimus esse
 Omnia amaritūe adspersa, atque addicta labori,
 Infirma, incerta, inque horam variantia formam,
 Et dubitamus adhuc venienti tendere dextram?
 Et te complecti, mors o placidissima rerum?
 Hæc nos ira dei primi ob delicta parentis
 Detruist miseris, quæ nos dementia coepit
 Vt longam exilii cupiamus pendere poenam?
 Qua nos exemit moriens, qui viuere semper
 Dignus erat, ne in morte malum quisquam esse pu-
 tassiet,

A qua perpetuae venissent commoda vitae.
 Atque utinam vt patria ad coelum virtute tetendit
 regna paraturus nobis, sedesque beatas
 Ille decus superum, si nos sublime feramur,
 Et quaecunque eius nobis sunt parta labore
 Inspicere, & sanctas liceat cognoscere curas;
 Quas nostri gerit, vt patrem compellat amanter,
 Vtraque perpetuo coelestia brachia tendens,

CETERA DESUNT

ZZ

QVOD

QVOD BONVM FAVSTVM
FELIX FORTVNATVMQVE SIT.

QVOD
SANCTISS. VIRI CHRISTIANI
FIRMVM ESSE DVXERINT

ID
IN NOSTRIS LIBELLIS
FIRMVM. SANCTVMQVE ESTO.

QVAE
A PATRIBVS SCRIPTA DIVINITVS
SACRA SOLEMNIA PERPETVA
MANENTO.

RERVM ET VERBORVM

in Aonii Palearii orationibus, actione & epistolis

PRAECIPVE MEMORABILIVM

INDEX

A Busus quidam pontif. grauiter notati.

290

— abrogandi sunt

429

Accusatorium nonten il-
liberale ac sordidum ap-
pud omnes gentes &
nationes semper fuisse

537

aduersariorum in Aon. Pa-
learium mendacia

536

aegritudine liberatis, si in
eandem recidant, graui-
ores accidere offensio-
nes

579

aequitas

168

aequum iustumque quid
esse dicatur

29

Africani nomen esse illuf-
trius, quam eorum qui
consilium dederunt

22

Agriculturae laus

489 sq.

Aldellus Placidus

75

Allobrogum ducis fami-
lia in Italia princeps

217

Alexis Lucrinus

96

ambitus crimini quae tri-
buantur

12

Ambros. Spannochi

535

Amicitiae vincula probi-
tatis opinione sublata
relaxari

534

amicitiae, veluti flores
rosco humore, adpel-

lando & salutando sus-
tentantur

613 sq.

amicorum consilia in opti-
mam partem accipienda

445

amicorum proprium

593

Anaxarchi fortitudo

176

Andreas Alciatus

117

**Animae sanctorum & an-
geli** num mediatores &
intercessores haberi
queant

307

animantium natura

514

animus sapiens

33 sq.

animi continentia vbi e-
luceat.

132

animi officia

33

animorum ortus atque o-
rigo coelestis

189

Annibal belli effigiem vi-
disse dicitur

220

Antichristi nomen papae
Rom. omnino compe-
tit

264. 269

Antiochus a L. Scipione
superatus

22

Ant. Bellantes Petrini

F. 85

Antonius Bellantes secun-
dus

54

Aonius Palearius a Bembo
laudatus

468

Aonius Palearius veteri-
bus iurisc. amicus

591

librorum helluo factus est.

Zz 2.

M.e.

Mediolani orationem habuit	612	artium inuentarum ratio	112
Aon. Palearius monumentum parentibus atq. sororibus suis, mutato solo, poni curauit	458	Atheniensium veteris reipubl. aequalitas	118
Aonius Palearius in philosophiae studiis Romae vi annos consumsit	447	Attilii reguli in cruciatus praecleariss. vox	127
Aonii Palearii comment. in orat. Ciceronis 8, in liberos suos amor	612	auaritia	181
fortunae exiguae	613	aucupari gratiam non esse iurisconsulti	29
Aonii Palearii erga theologiam mirifica propensio	527	audaces	174
Aonii Palearii lacrimae, ob destructam partem sepulcri matris suae	458	audaciae malum	63
Aonio pecunia semper minimi fuit	199	A. Polenta	61
Appii fortitudo	21	A. Tancredus	69
Aqua benedicta inuentum pseudoapostolorum	273	auspicia nulla bona esse posse contra patriam	15
Aragonium regnum	319	Austriorum familia in Germania & Hispaniis princeps	217
Areolae arx	57	B.	
<i>ἀρετὴς μαρτυρία</i>	446	Balearicum regnum	219
Aristoteles philosophorum deus	204	Bartholomaeus Carolus	85
Aristotelis laus	115	Belgarum prouincia	219
Arithmetice	206	Bellum omnium malorum causa	212
arrogantia inscitiae proximum malum	529	monstrum ac portentum ingens	220
artis differendi utilitas	120	Belli in mutationibus rerum vis	210. 211
artes bonas in Hetruria florere	447	Bembi laus	127. 466. 506
artium liberalium cognitio	200	Benedictus Manfredus	582
		Beneuolentia bonorum & doctorum nihil optabilius	467
		Beneuolentiae semina eo vberiores ferre fructus, quo melioribus iacta principia	484
		Ber-	

Bernardinus Bono insignis	85	Castitas sermonis	216
Bernardinus Franciscus	107	quantitatis coniuncta	119
Bernardinus Ocellus	558	Cato Censorius	148
Betis	219	Cefemoniae quatenus ferendae	270 seq.
Beticum regnum	ibid.	Charybdis	220
Blanditias insidiosas esse nec carere periculo	443	Chrisma an Christum habere auctorem	287
Bonifacii	577	CHSISTVS	101
		Christianum quid in primis deceat	535. 536
		Christianorum ornatissimae provinciae quae	448
C.		Ciborum discrimen an statuendum	295 sq.
Caia Caccia	28	Cincii Phrygeani laus	452
Caiae mulieres cur olim adpellatae	29	Cineris consecratio inuentum antichristi	278
Campanus ager	219	ciuitis boni officium	166
Carolus Quintus Imper.	203. 204. 208	ciuium arma communia quae	165
Castulonense regnum vetus & nouum	219	ciuitatis status, fortuna in quibus posita	39 sq.
Caesar de rebus a se gestis cur commentarios scripserit	228	ciuitati quae maxime ob sint	35. 36
Caesaris laus	441	Clericis concessa a legibus ciuilibus immunitas	388.
C. Calpurnius Piso ex S. C. legem de ambitu cum maximo suo periculo tulit	67	rursus adimenda	401
C. Cassius, cur concordiae signum in curia posuerit	140	Cn. Posthumius	42
C. Franciscus Sfondratus	82. 104	Coena domini, in ea nihil debet mutari, sed vtraque spec. adseruanda	373. 375
C. Marius	20	Comitia sine legibus nulla firma esse	15
C. Piso	14	Concilii necessitas	223.
Caesar Crassus ob rectorem a se vulneratum, securi percussus	584		224.
			con-

- concilium, ad hoc cele-
 brandum imperiti &
 impii non sunt idonei 335
 concordiae encomium 140
 coniugium sacerdotibus
 num licitum 303. 305.
 313
 — ab A. Releario reputa-
 tum videtur in sacra-
 mentum 305. 315
 conscientiae bonae tran-
 quillitas 94
 consilium non esse capi-
 endum subito 442
 consilia, num praecepta
 Christi sic adpellanda
 315
 conspiratio imperitorum
 471
 consularium comitiorum
 dignitas 39
 Cornelius Graphaeus 577
 Cordubense regnum 219
 Couae grauitas 54
 Crassus Labeo 68
 cupiditatis dominandi
 mala 63. 215
 cupiditates & libidines
 magnos reges neque in-
 terdiu neque noctu si-
 nunt quiescere 33
 Curii continentia 21
 Curionis innocentia 40
 D.
 DEos ipsos cur homines
 colant 23
 a deo sunt omnia 592
 didascalicum genus quale
 563
 dierum observatio num
 N. T. conformis 281
 difficilia quae pulchra 30
 digamma Aeolicum Hel-
 uetios & Germanos ad-
 huc sincere pronuncia-
 re 573
 diiudicatio omnium diffi-
 cillima quae 91. seq.
 Dinus Sardinus 582
 disciplinae & artes libera-
 les unde constent 200
 disciplina stoica labefacta-
 ta 37
 discordiam civilem Grae-
 cas respublicas euertisse,
 item romanorum
 imperium 134. seq.
 D. Aurelius Augustinus
 613
 diuina animo potius quam
 verbis complecti 92
 domesticae curae & fruga-
 litatis testimonia 28
 dominandi cupiditas ius-
 titiae inimica 164
 dominatus vitiorum cru-
 delissimus 33
 E.
 EButia lex 65
 Ecclesiae fundamen-
 tum doctrinale est scrip-
 tura sacra 349
 — ea non super Petrum
 & pontif. Rom. aedifi-
 cata 404
 — in quantam scripturae
 f.

f. maiestatem stabiliat.
 340 sq.
 Eckius (Ioh.) ab Aonio
 notatus 346
 Eloquentia libertatis co-
 mes atque alumna III
 Eloquentia nisi discipli-
 narum societate exor-
 netur, nihil excogitari
 posse ieiunius 497
 Mediolanensis ciuitatis
 quasi alumna 203
 Eloquentiae encomia 110
 sq. 117. sq.
 Eloquentiam nusquam
 melius versari, quam in
 libera ciuitate & repub.
 bene constituta 110
 Ennii Philonardi laus
 453. 457
 Epaminondae morituri
 praestara vox 127
 Episcopi officium 508
 Epistolae nihil creden-
 dum, quod resciri noli-
 mus, absente fidei ta-
 bellario 444
 Eruditio quibus molesta
 470
 Euander Bellantes 108
 Euangelium a pontif. Ro-
 man. sublatum & pro e-
 odem onus importabile
 substitutum. 293
 Eugenia 442
 Eugubius medicus ib.
 Excandescens subito, ci-
 tius remittere iram prae
 ceteris 446

F.

Fabricii integritas 21
 Famae aliquando ser-
 uiendum 442
 Faustus Bellantes 108
 Franciscus Arnulphinus
 576
 Franciscus Crassus 82
 Franciscus Seuerinus 53
 Felicitas quid 194. vnde
 nata 189
 Federicus Carteromachus
 53
 Ferdinandus Imperator
 209. 217
 Fortis viri proprium 173
 Fortitudo vnde dicta 171
 Fortitudinis laus ib.
 Fortunae non fidendum
 450
 Fortunam veluti pedisse-
 quam sequi sapientiam
 & splendorem virtutis
 165
 Furere qui dicantur 34

G.

Galliae descriptio 217
 Galliae Celticae cala-
 mitates 221
 Germania 487
 Germanos ad certandum
 paratissimos esse 444
 Germani Theologi 92. 93
 Graecia magna 219
 Graeciam omnem in Tur-
 cae potestate esse. 448

H.

Henricus Gallorum rex
 209. 217
 Her-

Hermagoram philosophi-	tura	517
am in oratore requisi-	hominum vitiosum &	
uisse	captiosum genus taxa-	
Hetruriae encomium	tur	486
Hetrusca lingua	hostes & insani qui habe-	
Hetruscorum ingenia	antur	35
Hieron. Arnulphinus	hostibus reipub. & vexato-	
Hieronimus Bandinellus	ribus ciuium, nullum	
Ghini filius	telum esse infensus o-	
Hispaniae descriptio	ratoria facultate	41
homo cur natus	humaniores omnes, dum	
hominis mendacis incre-	egent, esse	420
dibilem esse obliuio-	I.	
nem	Ianus Lampridius	493
hominem dolo malo ali-	Ianus Polenta	61
um oppugnantem, lon-	Iberus fluuiorum rex	219
gissime abesse a Christi	Ignis purgatorius tanquam	
religione	Pythag. & Plat. & poet.	
homine pecunioso nihil	somnium, sanguini	
iniustius	Christi aduersat ur	362
homine stulto & improbo	Imagines deuote cultae an-	
in terris nullum mon-	salutem mentibus largi-	
strum perniciosius	antur	290
homines a brutis sermone	Imagines non sunt ado-	
distingui	randae	380. 382
homines hominibus prae-	Ioannelli quidam A. Pale-	
stare	ario diem dixerunt	523
homines in republica iu-	Ioannes Palmerius	53
dicio non moueri	Ioannes Vgurgerius	56
homines moueri naturali	Iones Scotus	69
desiderio percipiendi &	Imperitos omnes esse ar-	
cognoscendi	rogantes	544
homines nouos in altio-	India	211
rem locum prouectos	Innocentem oppugnare	
nullis finibus se conti-	nihil illiberalius	446
nere	Innocentiam oppugnari,	
homines reuocare ad fil-	non conuinci posse	100
uas quid	Iniustitiae malum	162
hominum inuidorum na-	Iniustus	ibid.
	In-	

Intemperantiae malum	180	Iurisprudentiam opti-	nam esse philosophiae	116
Interpretum dicta ex ver-		moralis partem		116
bo dei sunt expen-		Ius		25
denda	359	Ius aequabile quid		29
Irae inter Clementem		Ius firmum esse, quamdiu		
pontificem & Carolum		humanum genus est ra-		
Caesarem causa	444	tionis particeps		26
Isocratis sepulchro cur		Iura certis cancellis conti-		
Siren adiuncta	120	neri oportere		ib.
Isocratis suauitas	121	Iustitiae laus	161. 164.	
Italia	487		169. 219	
Iulius Camillus	471	proprium	162. vis ib.	
Iulius Bargalia	68	Iustus		ib.
Iulius Papius	66		L.	
Iuramentum, etiam in fo-		Lampridius		447
ro, ab Aonio improba-		Lampridius Dorotheus		612 sq.
tum	319 sq.			
Iurisconsultor. quorun-		Latii deploratio		462
dam inanis loquacitas		Laudeni & gloriam esse		
taxatur	65	quasi mercedem bene		
Iuricons. esse quasi diu-		gestae reipublicae		128
mentis interpretes	26	Lex de ambitu quid vetet		
Iurisperitum in primis e-				48
loquentem esse oportere		Legis salariae conditiones		65
	30			
Iurisperitor. facultatem		Legum encomium		63
pulcherrimam esse ibid.		Legumlatorum voluntas		139
Iurisperitorum scientia				64
extenuatur	9	Legum ratio		64
Iurisprudentiae commo-		Lex Fabia 40. Licinia, Cal-		
da	30. 31	purna ib. & 47. Mem-		
Iurisprudentiae contem-		nia 84. 106. Porcia 67		
tores non modo iudici-		Salaria		65
orum vincula reuelle-		Licinia lex		ib.
re, sed etiam utilitatis		Litterarum studia, cur hu-		
vitaeque communis ib.		manitatis nomine Ro-		
Iurisprudentiae encomi-		mani vocarint		155
um	ib.	Locrensi institutum de		
		Z z 5		no-

nouarum legum latorib.	M. Cato	15. 31
praeclarum 166	M. Gorgias	68
Lucas Casinouensis muni-	M. Manilius	35
ceps 70	M. Scaurus	20
Lucas Volaterranus 490	M. Tullius Cicero elo-	
Lucensis ciuitatis incre-	quentium deus	204
menta 133	M. Tullii laus	207
Lucensis respublica po-	M. Curii continentia	173
pularis 124	Marius Bandinus	53
Lucensis reipublicae ae-	Martinus Lilius. 4.	561
qualitas 123	Mediolani encomium i-	
Lucensis vrbis encomium	tem & senatus 202. 203	
129. 130	Mediolanensium ingenio-	
Lucensium ciuium laus 133	rum praestantia	202
Lucensium erga littera-	Megaric. philosophus	206
rum studia amor 158 sq.	Memmia lex	84. 106
prudentia 149	Mens	191
temperantia 172	Mentes solutae, ἀνευ ὀφ-	
L. Brutus 19. 36	γώνος ἀνευ φαντασμο-	
L. Aemilii fortitudo 173	τῶν 610	
L. Catilinae infania 35	Mercatores vbi neque foe-	
L. Philippi innocentia 40	nore, neque versura	
L. Sylla de rebus a se ges-	soluere possunt, cucul-	
tis cur commentarios	latos fieri	99
scripserit 228	Mercatura Lucensium am-	
L. Syllae furor 35	pla 130	
Lucilla 441	Metellus Rom. a Pomp.	
Luculli continentia 18	missus veluti fulmen ad	
Ludimagistrorum mos	ferendam rempublic.	
469	dicebatur	41
Luxuries 181	Mobile primum	499
M.	Moderationis laus	138
Machus Blatero 551	Monachalis status, de eo	
Mafaei laus 522	quid iudicandum 309. sq.	
Mamercus Aemilius le-	Mulieres cur maiores in	
gem de censura commu-	tutorum esse potestate	
tauit 67	voluerint	28
Marcellus Coruinus 493	Muraenae ambitio 40. 41	
M. Calalis 492. 494	Mu-	

Musica	154	Parthi	487
Mutius	446	Patauii encomium	455 sq.
N.		Paullus, per hunc spirit.	
Naevius Amerinus	68	deus locutus	301
Natura quaedam superior		— eius instituta pontif.	
hominibus data	190	reiciunt	ib.
Naturam communionem-		Paulius Iovius	127. 471
que sanguinis saepe		Pax honesta, utilis & ne-	
homines fallere	513	cessaria	214. 221
Neapolis	219	Pacis dulce nomen	213
Nestor Homericus	148	eius encomium	223 sq.
Nicolaus Aliena	572	Peregrinatio quibus ne-	
Nicolaus Vidacionius	582	que obscura, neque for-	
v̄s.	500	dida sit	448. 455
Novus orbis	220	Perusiae philosophi non	
Numerandi scientia	154	ignobiles	447
O.		Petrinus Bellantes	54
Oceanum	220	Petrus Bembus	467. 505.
Ocellus (Bernard.) testis			633
veritatis	294	Petrus Paullus Vergerius	
Oleum vñctionis in V. T.			ib.
quid significarit	266	Phaedrus Theophilus	612
— circa illud pontif. ido-			614.
latr. committunt	289	Philippus Hisp. rex	203.
Opiniones duae, a quibus			208. 209. 216
bonae litterae oppug-		Philosophia disciplina	
nantur	152	rum omniumque arti-	
Orationes Ciceronis qua-		um mater	207
les	118. 119	Philosophiae laus	154. 155
Orator optimus quis cen-		Philosophiae moralis	
sendus	114. 115	. commendatio	30
Oratoris finis persuasio	25	Philosophiae partes	114
Oratoris officium	ib.	proprium	188. 189
Orestis furor	34. 35	Philosophiae studiosos in-	
Osmae amplitudo	54	primis eloquentiam si-	
Ottho Melius Cotta	86	bi comparare debere	15
P.		Philosophiam adsequi ne-	
Panaetius	36	queunt, qui in humili-	
		ori-	

oribus disciplinis con-
 nescunt 201
 philosophorum discipli-
 nae a diis inuentae, &
 datae hominibus 114
 Pontifices Romani eorum
 atrox imperium 248
 — an numquam errare
 potuerint? 250
 — fuerunt pseudoaposto-
 li & antichristi 264. 308
 427
 — phariseorum antitypi
 293 sq.
 — — verbum dei rescide-
 runt 301. 309
 — eorum decreta sunt dæ-
 monum doctrina 332
 — eorum sententiis iudi-
 ciisque non est standum
 350
 — sub falsa spe principi-
 bus multa priuilegia
 extorserunt 390
 — imperia & dominatus
 quaesiuērunt. 392
 — super eos ecclesia non
 est aedificata 404 sq.
 — Petri successores ob dis-
 similitudinem vitae &
 doctrinae non sunt 411
 — homines fuerunt sce-
 lestissimi 425
 — eorum sedes est Baby-
 lylon. illa ex apoc. 430
 Popularis respublica si
 consilio optimorum ci-
 uium administretur,
 diuturnior 125

Porcia lex 67
 Praecepta quae nobis sint
 colenda & obseruanda
 321
 Physice 499
 Physici 114
 Preces purae & euangeli-
 cae esse debent 378
 Principes clericis & epis-
 copis omnino imperare
 & eos immorrigeros de
 gradu deicere possunt.
 403. 380
 Prudentia 145. eius enco-
 mia ib. & 146. 147.
 opera 148
 ψυχή 499
 P. Scipio 20
 Puer quadrimus tostus &
 voratus 221
 R.

Reges Aegyptii inuento-
 res artium & magistri
 scientiarum 153
 Repantius 443
 res Romana quibus vinca-
 tur 50
 responsa prudentum, sci-
 licet Alexandri, Cor-
 nei, Socini, &c. si le-
 ges adimas, nihil aliud
 esse, quam declamatio-
 nes 599
 respublica talis plerun-
 que, quales ciuitatis
 principes 37
 reipublicae commutatio-
 nem nihil aliud esse,
 quam

quam diffidii principi-
um 134
reip. gloria quae 118
reipublic. manus adferre
quid sit 40
reipubl. praesidium nul-
lum esse paratius & ex-
peditius, quam dicen-
di facultatem 111
respub. esse beatas, in qui-
bus principes earum
omne suum studium
in doctrina & sapientia
collocent 156
de religione diffidia 222
rhetoricae facultatem ex
altera parte respondere
dialecticae 205
Rhodos 136
Riccius 513
robora reip. Rom. 21
Roma 135
Roma est Babylon illa
magna ex apoc. 430
Romae viuendi impuden-
tia & libido 595. 596
Romani legem de ciuium
virgis ex Graecis accep-
tam, cur abrogarint 67
Romanorum, vrbisque
Romae laus & fortuna
595. 596
Romulus 36
Rumor 534
S.
Sacramentum non est
mutilandum 375
Sadoleti laus 102. 478. 505
Sanctis non est confiden-

dum nec eorum imagi-
nes adorandae 290. 380
383. seqq.
Sanctiones violentem
nullo modo consecrari
posse, vt sit sacrosanc-
tus 15
Sapiens quis 32. 33
sapientis nomen quibus
non conueniat 201
sapientis hominis ad rem-
publicam accedentis of-
ficiū primarium 209
sapientes solos esse liberos
34
sapientum encomium 32
33
Sardinia 219
Scipio Amalphitanorum
dux fortiss. maximeque
illustis 53
Scipio Gabriellus 90
Scriptoris mens non ver-
ba, in theologia confi-
deranda 92
scripturae sacrae quod dis-
simile a prophetis & a-
postolis nequit esse
profectum 259
auctoritas scripturae a
spirit. s. testem. inter-
no, non Rom. eccl.
dependet 341. 242.
scripturae hominum scrip-
ta neuisquam aequi-
paranda. 358
seditionem in ciuitate a-
lentes, ac illustribus
viris meritam adimen-
tes

tes laudem, illiberaliter facere	21	Stoica disciplina iuris parens, regina aequitatis, expultrix vitiorum	37
senatusconsultum de ambitu	46	Stoica disciplina ad totius imperii conseruationem aptissima	36. ad integritatem vitae, ad grauitatem morum maxime accommodata
senatum frequentem, & conciones ad populum, concilia quaedam videri deorum immortalium	23	Stoicae disciplinae commoda	36. 37
senatorum & consiliariorum officium	37	Stoicorum dogmata	11
senatorii Mediolanensium ordinis praestantia	203	Studiorum hostis acerimus quis	196. 458
Senae	457	Studiorum similitudine ad iungendas amicitias nihil esse potentius	513
Senensis vrbis descriptio	136. sq.	Sulpitii laus	31
Senenses iuuenes	457. mulieres		
Senensium ingenia	458		
Ser. Sulpitius	15. 16		
Seruius Tullus	29		
Sicilia	219		
Socrates	504		
Sophistae	114		
Sophistae & periti differentia	206		
Sp. Cassius	35		
Sp. Melius	ibid.		
Sp. Posthumius Albus, M. Manil. & P. Sulpitius Camerinus, Athenas a Romanis missi, vt Solonis leges describerent			

Theologi mafi	450	semper exitiosum	224
Thuscum dicendi genus		Vgurgeria	54
quale	118	Victor Cersinus	62
Ticinenfis academiae en-		Victorius	513
comium	202	Vincentius Martellus	4
Tym	454	Vincentius Menochius	581
Toletanum regnum	219	Vincentius Porticus iuris-	
Traditiones apostolorum		consultus	591
nomine venditatae an		virgines nubentes cur a-	
iisdem adscribendae	259	pud veteres colus com-	
Tusca lingua, iocis refer-		ta, & fufus cum fla-	
tiffima	474	mine comitarentur	29
Turca	211	viros bonos in virtute	
		omnia pofita effe cen-	
		fere	40
V.		virtus omnibus rebus	
Valesiorum familia in		praeferenda	125
Gallia princeps	217	virtus vnde proficifcatur	
Varietas femper, in epif-			174
tolis vero maxime de-		virtutis vis	208.
lectat	470	praemi-	
Vectigal Galliarum	217.	um, laus	542. 543
feq.		virtuti primus locus, fe-	
Vectigalia reipublicae Lu-		cundus nobilitati, ter-	
cenis	126	tius diuitiis in republ.	
Venetorum libertas	125	tribuendus	125
Verbi dei commoda	508	virtutem fallere non pof-	
Verborum fignificationes		fe	513
a nullis diligentius fu-		virtute nihil effe formofi-	
iffe fcriptas quam a iu-		us, nihil turpius vitio	
reconfultis	29		34
Vergerius	469	virtutum femina homini-	
Verinus	513	bus ingenta	126
Veritatis magna vis	52	vita quomoda colenda	112
Verrucofus	444		vi
Vexillum crucis hoftibus			

vitio cur nihil sit turpius		nestum	217
Vlysses Cōspius	34	vultum pacatum & constantem in homine bene adfectae mentis, & probi animi esse indicium	479
Vnctionis oleum in V. Test. quid significarit	266	voluptatem homines facile vertere in beluas	33
an in N. T. quoque vsurpandum	268	vxoris Aonii Palearii aegrotatio	422
voluptas ex conscientia rerum bene gestarum percepta, omnium maxima	194		
voluptatis libido, liberis ciuitatibus maximā pestis	171	Zeno	11. 36.
vtile nil quod non ho-			

Errata.

p. 64. lin. 1. legē *duo* pro tuo; ibid. *mulio* pro multis; ibid. lin. 5. *V.* pro VI. p. 153. lin. 17. *inuentis* pro inuendis; p. 159. lin. 11. *bonis* pro ponis; p. 177. lin. 29. *timidi* pro dimidi; p. 211. lin. 21. *Palaestina* pro Palestina; p. 287. lin. 18. *ad scribendi* pro adscribendi; p. 367. lin. 21. *quid* pro quit; p. 17. in 5. differt. del. *in*; p. 24. lin. 3. *petitione* pro petione.

